Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

Universidad de Deusto
Biblioteca

+
IHS
BIBLIOTECA DE LOYOLA.
Sala 1
Estante 12
Plúteo 1

36,5

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB vrbe condita decadis tertiæ liber primus.

L. FLORI IN EVNDEM EPITOME.

IN Italia belli Punici secundi acta narrantur: & Annibalis Pœnorum ducis contra fœdus per Iberum amnem transitus: a quo Saguntum sociorum populi Romani ciuitas octauo mense capta est. de quibus iniuriis missi legati ad Carthaginienses, qui quererentur, & cum satisfacere nollent, bellum iis indictum est. Annibal superato Pyrenæo saltu, per Gallias fusis Volscis, qui obsistere ei conati erant, ad Alpes venit: & laborioso per eas transitu cum montanos quoq; Gallos obuios aliquot præliis repulisset, descendit in Italiam: & ad Ticinum amnem Romanos equestri prælio fudit: in quo vulneratum P. Cornelium Scipionem protexit filius, qui Africani postea nomen accepit. iterumque exercitu Romano ad flumen Trebiam fuso. Annibal Apenninum per maximam militum vexationem propter vim tempestatum transiit. Cn. Cornelius Scipio in Hispania contra Pœnos prospere pugnauit, duce hostium Magone capto.

IN parte operis mei licet mihi præfari, quod in principio summæ totius professi pleriq; sunt rerum scriptores, bellū maxime memorabile omnium quæ vnquā gesta sint, me scripturum, quod Annibale duce Carthaginienses cum populo Romano gessere. nam neq; validiores opibus vllæ V.C. 535.

inter se ciuitates gentesq; contulerunt arma: neq; his ipsis tantum vnquam virium aut roboris fuit: & haud ignotas belli artes inter se, sed expertas primo Punico conserebant bello. & adeo varia belli fortuna, ancepsque Mars fuit, vt propius periculo fuerint, qui vicere, odiis etiam prope maioribus certarunt, quam viribus: Romanis indignantibus, quod victoribus victi vltro interrent arma: Pœnis, quod superbe auareq; crederent imperitatum victis esse. Fama etiam est, Annibalem annorũ ferme nouem pueriliter blandientem patri Amilcari, vt duceretur in Hispaniam, cum perfecto Africo bello exercitum eo traiecturus sacrificaret, altaribꝰ admotum, tactis sacris iureiurando adactum, se cum primum posset, hostem fore populo Romano. Angebant ingentis spiritus virum Sicilia Sardiniaque amissæ. nam & Siciliam nimis celeri desperatione rerũ concessam, & Sardiniam inter motum Africę fraude Romanorum, stipendio etiam super impositꝰ, interceptam. His anxius curis ita se Africo bello, quod fuit sub recentem Romanam pacem, per quinque annos: ita deinde nouem annis in Hispania augendo Punico imperio gessit, vt appareret maius eum, quam quod gereret, agitare in animo bellum: & si diutius vixisset, Amilcare duce Pœnos arma Italię illaturos fuisse, quæ Annibalis ductu intulerunt. Mors Amilcaris peropportuna, & pueritia Annibalis, distulerunt bellum. Medius Asdrubal inter patrem & filium octo ferme annos imperium obtinuit, flore ætatis (vti ferunt) primo Amilcari conciliatus: gener inde ob altam indolem profectus animi adscitus: & quia gener erat, factionis Barchinæ opibus, quæ apud milites plebemque plus quam modicæ erant, haud sane voluntate principum, in imperio

positus.

positus. Is plura consilio quam vi gerens, auspiciis regulorum magis, conciliandisque per amicitiam principum nouis gentibus, quam bello aut armis rem Carthaginiensem auxit. Cæterum nihilo ei pax tutior fuit, barbarus eum quidam palam ob iram interfecti ab eo domini obtruncauit: comprehensusque a circumstantibus haud alio quam si euasisset vultu, tormentis quoque cum laceraretur, eo fuit habitu oris, vt superante lætitia dolores, ridentis etiam speciem præbuerit. Cum hoc Asdrubale, quia miræ artis in solicitandis gentibus, imperioque iungendis suo fuerat, fœdus renouauerat populus Romanus, vt finis vtriusque imperii esset amnis Iberus, Saguntinisque mediis inter imperia duorum populorum libertas seruaretur. In Asdrubalis locum haud dubia res fuit, quin prærogatiuam militarem, qua extemplo iuuenis Annibal intra prætorium delatus, imperatorque ingenti omnium clamore atque assensu appellatus erat, fauor etiam plebis sequeretur. Hunc vix dum puberem Asdrubal literis ad se accersierat: actaque res in senatu etiam fuerat. Barchinis nitentibus vt assuesceret militiæ Annibal, atque in paternas succederet opes. Hanno alterius factionis princeps: Et æquum " postulare videtur, inquit, Asdrubal, & ego tamẽ nõ " censeo, quod petit, tribuendum. Cum admiratione " tam ancipitis sententiæ in se omnes cõuertisset, flo- " rem ætatis, inquit, Asdrubal, quem ipse patri Anni- " balis fruendũ præbuit, iusto iure eum a filio repeti " censet. nos tamen minime decet iuuentutem no- " stram pro militari rudimento assuefacere libidini " imperatorũ. An hoc timemus, ne Amilcaris filius ni- " mis sero imperia immodica, & regni paterni speciẽ " videat? & cuius regis genero hæreditarii sint relicti "

,, exercitus nostri, eius filio parum mature seruia-
,, mus? Ego istum iuuenem domi tenendum sub legi-
,, bus, sub magistratibus docendum, viuere æquo iu-
,, re cum cæteris censeo, ne quandoque paruus hic i-
,, gnis incēdium ingens exsuscitet. Pauci, ac ferme o-
ptimus quisq; Hannoni assentiebantur: sed (vt ple-
runq; fit) maior pars meliorem vicit. Missus Anni-
bal in Hispaniam, primo statim aduentu omnem
exercitum in se conuertit. Amilcarem viuentē red-
ditum sibi veteres milites credere, eundem vigorē
in vultu, vimq; in oculis, habitum oris, lineamenta-
que intueri. deinde breui effecit, vt patri in se mini-
mum momentum ad fauorem conciliandum esset.
Nunquam ingenium idem ad res diuersissimas, pa-
rendum atque imperandum, habilius fuit. itaque
haud facile discerneres, vtrum imperatori an exer-
citui charior esset: neq; Asdrubal alium quenquam
præficere malle, vbi quid fortiter ac strenue agendū
esset, neq; milites alio duce plus confidere, aut au-
dere. plurimū audaciæ ad pericula capessenda, plu-
rimum consilii inter ipsa pericula erat. nullo labore
aut corpus fatigari, aut animus vinci poterat. caloris
ac frigoris patientia par: cibi potionisque deside-
rio naturali, non voluptate modus finitus. vigilia-
rum somnique nec die nec nocte discriminata tem-
pora. id quod gerendis rebus superesset, quieti da-
tum. ea neq; molli strato, neque silentio accersita.
multi sæpe militari sagulo opertum, humi iacentē
inter custodias stationesque militum conspexerūt.
vestitus nihil inter æquales excellens, arma atq;
equi conspiciebantur. equitum peditumque idem
longe primus erat: princeps prælium inibat: vltimus
conserto prælio excedebat. Has tantas viri virtutes,
ingentia vitia æquabant: inhumana crudelitas, per-
fidia

fidia plus quam Punica, nihil veri, nihil sancti, nul-
lus deūm metus, nullum iusiurādum, nulla religio.
Cum hac indole virtutum ac vitiorum triennio sub
Asdrubale imperatore meruit: nulla re quæ agenda
audendaq; magno futuro duci esset, prætermissa.
Cæterum ex quo die dux est declaratus, velut Italia
ei prouincia decreta, bellumque Romanum man-
datum esset, nihil prolatandum ratus, ne se quoque
vt patrem Amilcarem, deinde Asdrubalem, cunctā-
tem casus aliquis opprimeret: Saguntinis inferre
bellum statuit, quibus oppugnādis haud dubie Ro-
mana arma mouebantur in Olcadum fines prius
(vltra Iberum ea gens in parte magis quam in diti-
one Carthaginiensium erat) induxit exercitum, vt
non petisse Saguntinos, sed rerum serie finitimis
domitis gentibus, iungendisque tractus ad id bel-
lum videri posset. Carteiam vrbem opulentam ca-
put gentis eius expugnat, diripitque, quo metu per-
culsę minores ciuitates, stipendio imposito imperiū
accepere. victor exercitus opulentusq; præda Car-
thaginem Nouam in hyberna est deductus. Ibi lar-
ge partiendo prædam, stipendia præterita cum fide
exoluendo, cunctis ciuium suorum sociorumq; ani-
mis in se firmatis. Vere primo in Vacceos promotū
bellum. Hermandica & Arbacala Carteiorum vrbes
vi captę. Arbacala & virtute & multitudine oppida-
norum diu defensa. Ab Hermandica profugi, exsu-
libus Olcadum priore ætate domitæ gentis, cum se
iunxissent, concitant Carpetanos: adortiq; Anniba-
lem regressum ex Vaccęis, haud procul Tago flumi-
ne agmen graue prædā turbauere. Annibal prælio
abstinuit. castrisque super ripam positis, cum prima
quies silentiumque ab hostibus fuit, agmen vado
traiecit: valloque ita producto, vt locum ad trans-

grediendum hostes haberent, inuadere eos transeuntes statuit. equitibus præcepit, vt cum ingressos aquam viderent, adorirentur peditum agmen: in ripa elephantos ad quadraginta disposuit. Carpetanorum cum appendicibus Oleadum Vaceorumq; centum millia fuere, inuicta acies, si equo dimicaretur campo. Itaque & ingenio feroces, & multitudine freti, & quod metu cessisse credebant hostem: id morari victoriã rati, quod interesset amnis, clamore subiato, passim sine vllius imperio, qua cuiq; proximum est, in amnem ruunt. Et ex parte altera ripæ vis ingens equitum in flumen immissa, medioque alueo haudquaquam pari certamine concursum: quippe vbi pedes instabilis, ac vix vado fidens, vel inermi equite equo temere acto peruerti posset: eques corpore armisque liber, equo vel per medios gurgites stabili, comminus eminusq; rem gereret. Pars magna flumine absumpta, quidam vorticoso amni delati in hostes, ab elephantis obtriti sunt. postremi, quibus ingressus in suam ripam tutior fuit, ex varia trepidatione cum in vnum colligerentur, prius quam tãto ex pauore reciperent animos: Annibal agmine quadrato amnem ingressus, fugam ex ripa fecit: vastatisque agris, intra paucos dies Carpetanos quoque in deditionem accepit. Et iam omnia trans Iberum, præter Saguntinos, Carthaginiensium erant. cum Saguntinis bellum nondum erat. cæterum tam belli causa certamina cum finitimis serebantur maxime Turdetanis. quos cum adisset idem, qui litis erat sator: nec certamen iuris, sed vim quæri appareret: legati a Saguntinis Romam missi, auxilium ad bellum iam haud dubie
536. imminens orantes. Consules tunc Romæ erant, P. Cornelius Scipio, & T. Sempronius Longus. qui cum

cum legatis in senatum introductis, de repub. retulissent, placuisset que mitti legatos in Hispaniam ad res sociorum inspiciendas, quib. si videretur digna causa, & Annibali denunciarent, vt ab Saguntinis sociis populi Romani abstineret, & Carthaginem in Africam traiicerent, ac sociorum populi Romani querimonias deferrent: hac legatione decreta, nec dum missa, omnium spe celerius Saguntum oppugnari allatum est. tunc delata ex integro res ad senatum. Alii prouincias consulibus Hispaniam atque Africam decernentes, terra marique rem gerendam censebant. alii totum in Hispaniam Annibalemque intendebant bellum. erant qui non temere mouendam rem tantam, expectandosque ex Hispania legatos censerent. Hæc sententia, quæ tutissima videbatur, vicit. legatique eo maturius missi P. Valerius Flaccus, & Q. Bæbius Pamphilus Saguntum ad Annibalem: atque inde Carthaginem, si non absisteretur bello, ad ducem ipsum in pœnam fœderis rupti deposcendum. Dum ea Romani parant consultantque, iam Saguntum summa vi oppugnabatur. Ciuitas ea longe opulentissima vltra Iberum fuit, sita passus mille ferme a mari. oriundi a Zacyntho insula dicuntur: mistique etiam ab Ardea Rutulorum quidam generis. cæterum in tantas breui creuerant opes, seu maritimis, seu terrestribus fructibus, seu multitudinis incremento, seu sanctitate disciplinæ, qua fidem socialẽ vsq; ad perniciem suã coluerunt. Annibal infesto exercitu ingressus fines, peruastatis passim agris, vrbem tripartito aggreditur. Angulus muri erat in planiorẽ patentioremq; quã cætera circa vallem vergẽs: aduersus eum vineas agere instituit, per quas aries mœnibus admoueri posset. Sed vt locus procul muro satis

æquus agendis vineis fuit: ita haudquaquam prospere, postquam ad effectum operis ventum est, cœptis succedebat. & turris ingens imminebat, & murus, vt in suspecto loco, supra cæteræ modum altitudinis emunitus erat: & iuuentus delecta, vbi plurimum periculi ac laboris ostendebatur, ibi vi maiore obsistebant. ac primo missilibus summouere hostem: nec quicquam satis tutum munientibus pati. deinde iam non pro mœnibus modo atque turri tela micare, sed ad erumpendum etiam in stationes operaque hostium animus erat. quibus tumultuariis certaminibus haud ferme plures Saguntini cadebant quam Pœni. Vt vero Annibal ipse, dum murum incautius subit, aduersum femur tragula grauiter ictus cecidit: tanta circa fuga atque trepidatio fuit, vt non multum abesset, quin opera ac vineæ desererentur. Obsidio deinde per paucos dies magis quam oppugnatio fuit, dum vulnus ducis curaretur. per quod tempus vt quies certaminum erat, ita ab apparatu operum ac munitionum nihil cessatum. itaque acrius de integro obortum est bellum, pluribusque partibus, vix accipientibus quibusdam opera locis, vineæ cœptæ agi admouerique aries. Abundabat multitudine hominum Pœnus. ad centum enim quinquaginta millia habuisse in armis creditur. Oppidani ad omnia tuenda atque obeunda multimoda arte destineri cœpti sunt: & non sufficiebant, iam enim feriebantur arietibus muri: quassatæ quoq; multæ partes erant. vna continentibus ruinis nudauerat vrbem. tres deinceps turres, quantumq; inter eas muri erat, cum fragore ingenti procciderant, captumq; oppidum: ea ruina crediderant Pœni, qua velut si pariter vtrosq; murus texisset, ita vtrinque in pugnam procursum est.

Nihil

Nihil tumultuariæ pugnæ simile erat, quales in oppugnantib. vrbium per occasionem partis alterius censeri solent: sed iustæ acies, velut parenti campo, inter ruinas muri tectaq; vrbis modico distantia interuallo constiterant. Hinc spes, hinc desperatio animos irritat: Pœno cepisse iam se vrbem, si paululum adnitatur, credente: Saguntinis pro nudata mœnibus patria corpora opponentibus: nec vllo pedem referente, ne relicto a se loco hostem immitteret. Itaq; quo acrius & confertim magis vtrinque pugnabatur, eo plures vulnerabantur, nullo inter arma corporaq; vano intercidente telo. Falarica erat Saguntinis, missile telum hastili oblongo, & cætera tereti, præterquam ad extremũ, vnde ferrum extabat. id, sicut in pilo, quadratum stuppa circumligabant, linebantque pice. ferrum autem tres in longum habebat pedes, vt cum armis transfigere corpus posset. sed id maxime, etiã si hæsisset in scuto, nec penetrasset in corpus, pauorem faciebat: quod cum medium accensum mitteretur, conceptumq; ipso motu multo maiorem ignem ferret, arma omitti cogebat, nudumque militem ad insequentes ictus præbebat. Cum ergo diu anceps fuisset certamen, & Saguntinis, quia præter spem resisterent, creuissent animi: Pœnus, quia non vicisset, pro victo esset: clamorem repente oppidani tollũt, hostemq; in ruinas muri expellunt: inde impeditũ trepidantemque exturbant: postremo fusum fugatumq; in castra redigunt. Interim ab Roma legatos venisse nunciatum est. quib. obuiam ad mare missi ab Annibale qui dicerent, nec tuto eos adituros inter tot tam effrænatarum gentium arma: nec Annibali in tanto discrimine rerũ operæ esse legationes audire. Apparebat non admissos protinus Cartha-

ginem ituros. literas igitur nuncioſq; ad principes factionis Barchinæ præmittit, vt præpararent ſuorũ animos, ne quid pars altera gratificari pro Romanis poſſet. Itaq; præterquam quod admiſſi auditique non ſunt, ea quoq; vana atq; irrita legatio fuit. Hãno vnus aduerſo ſenatu cauſam fœderis rupti magno ſilẽtio propter auctoritatem ſuam, cum aſſenſu audientium egit. Per deos fœderum arbitros ac teſtes monuiſſe, prædixiſſe ſe, ne Amilcaris progeniem ad exercitum mitterent. non manes, non ſtirpem eius conquieſcere viri: nec vnquã, donec ſanguinis nominiſq; Barchini quiſquã ſuperſit, quietura Romana fœdera. Iuuenem flagrantem cupidine regni, viamq; vnam ad id cernẽtem, ſi ex bellis bella ſerendo, ſuccinctus armis legionibuſq; viuat, velut materiam igni præbentes, ad exercitus miſiſtis. aluiſtis ergo hoc incendium, quo nunc ardetis. Saguntum veſtri circumſedent exercitus, vnde arcentur fœdere: mox Carthaginem circunſedebunt Romanæ legiones ducibus iiſdem diis, per quos priore bello rupta fœdera ſunt vlti. Vtrum hoſtem, an vos, an fortunam vtriuſq; populi ignoratis? Legatos ab ſociis, & pro ſociis venientes bonus imperator veſter in caſtra non admiſit, ius gentium ſuſtulit. hi tamen vnde ne hoſtium quidem legati arcentur, pulſi ad vos veniunt, res ex fœdere repetũt: publica fraus abſit: auctorem culpæ, & reum criminis deponſcunt, quo lenius agunt, ſegnius incipiunt: eo cum cœperint, vereor ne perſeuerantius ſæuiant. Ægates inſulas Erycemque ante oculos proponite, quæ terra mariq; per quatuor & viginti annos paſſi ſitis. Nec puer hic dux erat, ſed pater ipſe Amilcar, Mars alter, vt iſti volunt. ſed Tarento tum in Italia non abſtinueramus ex fœdere: ſicut nunc Sagunto non abſtinemus. vicerunt ergo dii homineſque: & id de quo verbis ambigebatur, vter populus fœdus rupiſſet: euentus belli, velut æquus iudex, vnde ius ſtabat ei victoriam dedit. Carthagini nunc Annibal vineas turreſq; admouit: Carthaginis mœnia quatit arietẽ. Sagunti ruinæ (falſus vtinam vates ſim) noſtris capitibus incidẽt: ſuſceptumq; cum Saguntinis bellum, habendum cum Romanis eſt. Dedemus ergo Annibalem? dicet aliquis. Scio meam leuem eſſe in eo auctoritatem, propter paternas inimicitias ſed & Amilcarem eo periiſſe lætatus ſum, quod ſi ille viueret, bellum iam cũ Romanis haberemus: & hunc iuuenem tanquam furiam facemque huius belli odi ac deteſtor. nec dedendum ſolum ad piaculum rupti fœderis: ſed ſi nemo depoſcat, deuehendum in vltimas maris terrarumque oras: ablegandumque eo, vnde nec ad nos nomen famaque eius accedere, nec ſolicitare quietæ ciuitatis ſtatum poſſit. Ego autem ita cenſeo, legatos extemplo Romam mittendos, qui ſenatui ſatisfaciant: alios qui Annibali nuncient, vt exercitum ab Sagunto abducat: ipſumque Annibalem ex fœdere Romanis dedant. tertiam legationem ad res Saguntinis reddẽdas decerno. Cum Hanno peroraſſet, nemini omnium certare oratione cum eo neceſſe fuit. adeo prope omnis ſenatus Annibalis erat, infeſtiuſq; locutum arguebant Hannonem, quam Flaccũ Valerium legatum Romanum. Reſponſum inde legatis Romanis eſt, bellũ ortum ab Saguntinis, nõ ab Annibale eſſe. populum Romanũ iniuſte facere, ſi Saguntinos vetuſtiſſimæ Carthaginienſium ſocietati præponat. Dum Romani tempus terunt legationibus mittendis, Annibal, quia feſſum militem prẽliis operibuſq; habebat, paucorum iis dierum quietem

dedit, stationibus ad custodiam vinearum aliorumque operum dispositis. interim animos eorum, nūc ira in hostes stimulando, nunc spe præmiorum accēdit, vt vero pro concione prædam captæ vrbis edixit militum fore, adeo accensi omnes sunt, vt si extemplo signū datum esset, nulla vi resisti videretur posse. Saguntini, vt a præliis quietem habuerant, nec lacessentes, nec lacessiti per aliquot dies: ita non nocte, non die vnquam cessauerāt ab opere, vt nouum murum ab ea parte qua patefactum oppidum ruinis erat, reficerent. Inde oppugnatio eos aliquāto atrocior, quam ante, adorta est: nec qua primū aut potissimum parte ferrent opem, cum omnia variis clamoribus streperent, satis scire poterant. Ipse Annibal, qua turris mobilis omnia munimenta vrbis superans altitudine agebatur, hortator aderat. quæ cum admota catapultis balistisque per omnia tabulata dispositis, muros defensoribus nudasset, tū Annibal occasionem ratus, quingentos ferme Afros cum dolabris ad subruendum ab imo murum mittit. Nec erat difficile opus, quod cæmenta non calce durata erant, sed interlita luto, structurę antiquæ genere. itaque antequam cæderetur, ruebat: perq; patentia ruinis agmina armatorum in vrbem vadebant. locum queq; editum capiunt: collatisq; eo catapultis balistisq;, vt castellum in ipsa vrbe velut arcem imminentem haberent, muro circundāt. & Saguntini murum interiorem ab nondum capta vrbis parte ducunt. Vtrinq; summa vi & muniunt, & pugnant. sed interiora tuendo, minorem indies vrbē Saguntini faciunt. simul crescit inopia omniū longa obsidione, & minuitur expectatio externæ opis, cū tam procul Romani, vnica spes, circa omnia hostium essent. paulisper tamen affectos animos recrea-

recreauit repentina profectio Annibalis in Oretanos Carpetanosque, qui duo populi delectus acerbitate consternati, retentis conquisitoribus, metum defectionis cum præbuissent, oppressi celeritate Annibalis, omiserunt mota arma. Nec Sagunti oppugnatio segnior erat, Maharbale Himilconis filio, quem præfecerat Annibal, ita impigre rem agente, vt ducem abesse, nec ciues nec hostes sentirent. Is & prælia aliquot secunda fecit, & tribus arietibus aliquantum muri discussit: strataque omnia recentib. ruinis aduenienti Annibali ostendit. itaq; ad ipsam arcem extemplo ductus exercitus, atroxque prælium cum multorum vtrinque cæde initū, & pars arcis capta est. Tentata deinde per duos exigua pacis spes, Alconem Saguntinum, & Alorcum Hispanum. Alcon insciis Sagūtinis, precibus aliquid moturum ratus, cum ad Annibalem noctu transisset, postquam nihil lachrymæ mouebant, conditionesque tristes, vt ab irato victore ferebantur, transfuga ex oratore factus, apud hostem mansit, moriturum affirmans qui sub conditionibus his de pace ageret. Postulabatur autem, redderent res Turdetanis: traditoque omni auro atque argento, egressi vrbe cum singulis vestimentis, ibi habitarent, vbi Pœnus iussisset. Has pacis leges abnuente Alcone accepturos Saguntinos, Alorcus vinci animos, vbi alia vincantur, affirmans, se pacis eius interpretem fore pollicetur. Erat autem tum miles Annibalis: cæterū publice Saguntinis amicus atq; hospes. Tradito palam telo custodibus hostium, transgressus munimenta, ad prætorem Saguntinum (& ipse ita iubebat) est deductus. Quo cum extemplo concursus omnis generis hominum esset factus: summota cætera multitudine, senatus Alorco datus est, cuius

talis oratio fuit: Si ciuis vester Alcon, sicuti ad pacem petendam ad Annibalem venit, ita pacis conditiones ab Annibale ad vos retulisset, superuacaneum hoc mihi fuisset iter, quo nec orator Annibalis, nec transfuga ad vos venissem cum vero ille aut vestra, aut sua culpa manserit apud hostem: si metum simulauit, sua: vestra, si periculum est apud vos vera referentibus: ego, ne ignoraretis esse aliquas & salutis & pacis vobis conditiones, pro vetusto hospitio, quod mihi vobiscum est, ad vos veni. Vestra autem causa me, nec vllius alterius loqui: quæ loquor apud vos, vel ea fides sit, quod neque dum vestris viribus restitistis, neque dum auxilia ab Romanis sperastis, pacis vnquam apud vos mentionẽ feci. postquam nec ab Romanis vobis vlla spes est, nec vestra iam aut arma vos, aut mœnia satis defendunt, pacem affero ad vos magis necessariam quam æquam cuius ita aliqua spes est, si eam quemadmodum, vt victor fert Annibal, sic vos vt victi audiatis: si non id quod amittitur, in damno, cum omnia victoris sint: sed quicquid relinquitur, pro munere habituri estis. Vrbem vobis, quam ex magna iam parte diruta, captam fere totam habet, adimit agros relinquit, locum assignaturus, in quo nouum oppidum ædificetis: aurum argentumque omne, publicum priuatumque ad se iubet deferri: coniugum vestraque corpora, ac liberorum vestrorum seruat inuiolata, si inermes cum binis vestimentis velitis a Sagunto exire. Hæc victor hostis imperat hæc quanquam sint grauia atque acerba, fortuna vestra vobis suadet. Equidem haud despero, eam omnium potestas ei a vobis facta sit, aliquid ex his rebus remissurum. Sed hæc patienda censeo potius, quam trucidari corpora vestra, rapi trahiq;

trahiq; ante ora vestra coniuges ac liberos belli iure sinatis. Ad hæc audienda cum circunfusa paulatim multitudine: permissum senatui esset populi concilium: repente primores secessione facta, priusquam responsum daretur, argentũ auru mq; omne ex publico priuatoq; in forum collatum, in ignem ad id raptim factum coniicientes, eodem plerique semetipsos præcipitauerunt. Cum ex eo panor ac trepidatio totam vrbem peruasisset, alius insuper tumultus ex arce auditur. Turris diu quassata prociderat: perq; ruinam eius cohors Fœnorum impetu facto, cum signũ imperatori dedisset, nudatam stationibus custodiisq; solitis hostium esse vrbem, nõ cunctandum in tali occasione ratus Annibali, totis virib. aggressus vrbem, momento cepit: signo dato vt omnes puberes interficerentur. quod imperium crudele, cæterum prope necessarium cognitum in ipso euentu est, cui enim parci potuit ex iis, qui aut inclusi cum coniugibus ac liberis, domos super seipsos concremauerunt? aut armati nullum ante finem pugnæ, quam morientes fecerunt? Captum oppidum est cum ingenti præda. quanquam pleraque ab dominis de industria corrupta erant, & in cædibus vix vllum discrimen ætatis ira fecerat, & captiui militum præda fuerant: tamen ex precio rerum venditarum aliquantum pecuniæ redactum esse cõstat, & multam preciosam supellectilem vestemque missam Carthaginem. Octauo mense, quam cœptum oppugnari, captum Saguntum quidã scripsere: inde Carthaginem Nouam in hyberna Annibalem concessisse: quinto deinde mense quã a Carthagine profectus sit, in Italiam peruenisse. Quæ si ita sunt, fieri non potuit, vt P. Cornelius, T. Sempronius Coss. fuerint. ad quos & in principio

oppugnationis legati Saguntini missi sint: & qui in suo magistratu cum Annibale, alter ad Ticinum amnem, ambo aliquanto post ad Trebiam pugnauerint, aut omnia breuiora aliquanto fuere: aut Saguntū principio anni, quo P. Cornelius, T. Sempronius Coss. fuerunt, non cœptum oppugnari est, sed captum. nam excessisse pugna ad Trebiam in annū Cn. Seruilii & C. Flaminii nō potest. quia Flaminius Arimini consulatum iniit, creatus ab T. Sempronio consule, qui post pugnam ad Trebiam, ad creandos consules Romam cum venisset, comitiis perfectis, ad exercitum in hyberna rediit. Sub idem fere tempus & legati qui redierant a Carthagine, Romam retulerunt omnia hostilia esse: & Sagunti excidium nunciatum est, tantusque simul mœror patres misericordiaq; sociorum peremptorū indigne, & pudor nō lati auxilii, & ira in Carthaginienses, metusque de summa rerum cœpit, velut si iam ad portas hostis esset: vt tot vno tempore motibus animi turbati trepidarent magis quam consulerent. Nam neque hostem acriorem bellicosioremque secum congressum: nec rem Romanam tam desidem vnquam fuisse atque imbellem. Sardos Corsosque & Histros atque Illyricos lacessisse magis quam exercuisse Romana arma: & cum Gallis tumultuatum magis quam belligeratum. Pœnum hostem veteranum trium & viginti annorum militia durissima inter Hispanas gentes semper victorem, primum Amilcare, deinde Asdrubale, nunc Annibale duce acerrimo assuetum, recentem ab excidio opulentissimæ vrbis Iberum transire: trahere secum tot excitos Hispanorum populos: conciturum auidas semper armorum Gallicas gentes: cum orbe terrarum bellum gerendum in Italia, ac pro mœnibus Romanis

Romanis esse. Nominatæ iam antea cōsulibus prouinciæ erant tum sortiri iussi: Cornelio Hispania, Sempronio Africa cum Sicilia euenit. Sex in eum annum decretæ legiones, & sociorum quantū ipsis videretur, & classis quanta parari posset. quatuor & viginti peditum Romanorum millia sunt scripta, mille & octingenti equites: sociorum XLIIII. peditum, & IIII. equitum. naues CCXX. quinqueremes, celoces viginti deductæ. Latum inde ad populum, vellent, iuberent, populo Carthaginiensi bellum indici. eiusq; belli causa supplicatio per vrbem habita, atque adorati dii, vt bene ac feliciter eueniret, quod bellum populus Rom. iussisset. Inter consules ita copię diuisæ: Sempronio datæ legiones duæ: ea quaterna millia erant peditum, & trecenti equites: sociorum sexdecim millia peditum, equites mille octingenti, naues longæ CLX. celoces duodecim. Cum his terrestribus maritimisque copiis T. Sempronius missus in Siciliam, ita in Africam transmissurus, si ad arcendum Italia Pœnum consul alter satis esset. Cornelio minus copiarum datum, quia L. Manlius prætor, & ipse cum haud inualido præsidio in Galliam mittebatur. Nauium maxime Cornelio numerus diminutus. sexaginta quinqueremes datæ: (neque enim mari venturum, aut ea parte belli dimicaturum hostem credebant) & duæ Romanæ legiones cum suo iusto equitatu, & quatuordecim millibus sociorum peditum, equitibus mille ducentis. Duas legiones Romanas, & quatuordecim millia sociorum peditum, mille equites socios, sexcentos Romanos, Gallia prouincia eodem anno versa in Punicum bellum habuit. His ita comparatis, vt omnia iusta ante bellum fierent, legatos maiores natu, Q. Fabium, M. Liuium,

L. Æmilium, C. Licinium, Q. Bæbium, in Africam
mittunt, ad percontandos Carthaginienſes, publi-
cone conſilio Annibal Saguntum oppugnaſſet: &
ſi id quod facturi videbantur, faterentur, ac defen-
derent publico conſilio factum, vt indicerent po-
pulo Carthaginienſi bellum. Romani poſtquam
Carthaginem venerunt, cum ſenatus datus eſſet,
& Q. Fabius nihil vltra quam vnum, quod man-
datum erat percontatus eſſet, tum ex Carthaginien-
» ſibus vnus princeps: Vana Romani, inquit, & prior
» legatio fuit, cum Annibalem tanquam ſuo conſi-
» lio Saguntum oppugnantem depoſcebatis. cæte-
» rum hæc legatio verbis adhuc lenior eſt: re aſperi-
» or. tunc enim Annibal & inſimulabatur, & depo-
» ſcebatur. nunc a nobis & confeſſio culpæ exprimi-
» tur: & vt a confeſſis res extemplo repetuntur. Ego
» autem non priuato publicone conſilio Saguntum
» oppugnatum ſit, quærendum cenſeo: ſed vtrum
» iure, an iniuria. noſtra enim hæc quæſtio atque
» animaduerſio in ciuem noſtrum eſt: noſtro, an ſuo
» fecerit arbitrio, vobiſcum vna diſceptio eſt, licue-
» ritne per fœdus fieri. Itaque quoniam diſcerni pla-
» cet, quid publico conſilio, quid ſua ſponte impera-
» tores faciant: nobis vobiſcum fœdus eſt a Luctatio,
» Coſ. ictũ: in quo cauetur vtrorumq; ſociis. nihil de
» Saguntinis (nec dum enim erant ſocii veſtri) cautũ
» eſt. At enim eo fœdere quod cum Aſdrubale ictum
» eſt, Saguntini excipiuntur, aduerſus quod nihil e-
» go dicturus ſum, niſi quod a vobis didici vos enim
» quod C. Luctatius Coſ. primo nobiſcum fœdus icit:
» quia neque auctoritate patrum, nec populi iuſſu
» ictum erat, negaſtis vos eo teneri. itaque aliud de
» integro fœdus publico cõſilio ictum eſt. Si vos non
» tenent veſtra fœdera, niſi aut ex auctoritate aut
iuſſu

iuſſu veſtro icta: ne nos quidem Aſdrubalis fœdus, «
quod nobis inſciis icit, obligare potuit. Proinde «
omittite Saguntiatque Iberi mentionem facere: «
& quod diu parturit animus veſter, aliquando pa- «
riat. Tum Romanus ſinu ex toga facto: Hic, inquit, «
vobis bellum & pacem portamus: vtrum placet, «
ſumite. Sub hanc vocem haud minus ferociter, da- «
ret vtrum vellet, ſuccla matum eſt. & cum is ite-
rum ſinu effuſo bellum dare dixiſſet, accipere ſe
omnes reſponderunt: & quibus acciperent animis,
iiſdẽ ſe geſturos. Hæc directa percũctatio ac denun-
ciatio belli magis ex dignitate P. R. viſa eſt, quam de
fœderum iure verbis diſceptare, cum ante, tum ma-
xime Sagunto exciſa. nam ſi verborum diſceptatio-
nis res eſſet, quod fœdus Aſdrubalis cum Luctatii
priore fœdere commutatum eſt, comparandum
non erat: cum in Luctatii fœdere diſerte additum
eſſet, ita id ratũ fore, ſi populus cenſuiſſet in Aſdru-
balis fœdere nec exceptum tale quicquam fuerit:
& tot annorum ſilentio ita viuo eo comprobatum
ſit fœdus, vt ne mortuo quidem auctore quic-
quam mutaretur. quanquã & ſi priore fœdere ſta-
retur, ſatis cautum erat Saguntinis, ſociis vtrorũ-
que exceptis. nam neque additum erat iis, qui
tunc eſſent: nec, ne qui poſtea aſſumerentur, &
cum aſſumere nouos liceret ſocios, quis æquum
cenſeret, aut ob nulla quemquam merita in a-
micitiam recipi? aut receptos in fidem, non de-
fendi? tantum, ne Carthaginienſium ſocii aut
ſolicitarentur ad defectionem, aut ſua ſponte de-
ſciſcentes reciperentur. Legati Romani ab Cartha-
gine, ſicut his Romæ imperatum erat, in Hiſpa-
nia, vt adirent ciuitates, vt in ſocietatem pellice-
rent, aut auerterent a Pœnis, traiecerunt. Ad Bar-

gusios primum venerunt: a quibus benigne excepti, quia tædebat imperii Punici, multos trans Iberum populos ad cupidinem nouæ fortunæ erexerunt. Ad Volscianos inde est ventum: quorum celebre per Hispaniam responsum, cæteros populos a societate Romana auertit. ita enim maximus natu
» ex iis in concilio respondit: Quæ verecundia est vos
» Romani postulare, vti vestrã Carthaginiensiũ præ-
» ponamus amicitiæ, cũ qui id fecerunt, Saguntinos,
» crudelius quã Pœnus hostis perdidit, vos sociis pro-
» dideritis? Ibi quæratis socios censeo, vbi Saguntina
» clades ignota est. Hispanis populis sicut lugubre, ita
» insigne documentum Sagunti ruinæ erunt, ne
» quis fidei Romanæ aut societati confidat. Inde extemplo abire finibus Volscianorum iussi, ab nullo deinde concilio Hispaniæ benigniora verba tulere. atque nequicquam peragrata Hispania in Galliam transeunt. In his noua terribilisque species visa est, quod armati (ita mos gentis erat) in concilium venerunt. Cum verbis extollentes virtutem gloriamque pop. Rom. ac magnitudinem imperii, petissent, ne Pœno bellum Italiæ inferenti, per agros vrbesq; suas transitum darent: tantus cum fremitu risus dicitur ortus, vt vix a magistratibus maioribusq; natu iuuentus sedaretur, adeo stolida impudensque postulatio visa est, censere, ne in Italiam transmittant Galli bellum, ipsos id auertere in se, agrosque suos pro alienis populandos obiicere. Sedato tandem fremitu, responsum legatis est, neque Romanorum in se meritum esse, neque Carthaginiensium iniuriam, ob quæ aut pro Romanis, aut aduersus Pœnos sumant arma. Contra ea audire sese, gentis suæ homines agris finibusque Italiæ pelli a pop. R. stipendiumque pendere, & cætera indigna pati.

pati. eadem ferme in cæteris Galliæ conciliis dicta auditaque, nec hospitale quicquam, pacatumve satis prius auditum, quam Massiliam venerunt, ibi omnia ab sociis inquisita cum cura ac fide, cognita præoccupatos iam ab Annibale Gallorum animos esse. sed ne illi quidem ipsi satis mitem gentem fore, (adeo ferocia atque indomita ingenia esse) ni subinde auro, cuius auidissima gens est, principum animi concilientur. Ita peragratis Hispaniæ & Galliæ populis, legati Romam redeunt, haud ita multo postquam Coss. in prouincias profecti erant, ciuitatem omnem in expectationem belli erectam inuenerunt: satis constante fama, iam Iberum Pœnos transisse. Annibal Sagunto capto, Carthaginem Nouam in hyberna concesserat, ibique auditis quæ Romæ, quæque Carthagine acta decretaque forent, seque non ducem solum, sed etiam causam esse belli, partitis diuenditisque reliquiis prædæ, nihil vltra differendum ratus. Hispani generis milites conuocat: Credo ego vos, inquit, socii & i-
« psos cernere, pacatis omnibus Hispaniæ populis, aut
« finiendam vobis militiam, exercitusque dimitten-
« dos esse, aut in alias terras transferendum bellum.
« ita enim hæ gentes non pacis solum, sed etiam vi-
« ctoriæ bonis florebunt, si ex aliis gentibus prædam
« & gloriam quæremus. itaque cum longinquo ab
« domo instet militia, incertumque sit quando do-
« mos vestras, & quæ cuique ibi cara sint, visuri sitis: si
« quis vestrûm suos inuisere vult, commeatum do.
« primo vere edico adsitis: vt diis bene iuuantibus,
« bellum ingentis gloriæ prædæque futurum inci-
« piamus. Omnibus fere visendi domos oblata vltro
« potestas grata erat, & iam desiderantibus suos, &
longius in futurum prouidentibus desiderium.

Per totum tempus hyemis quies inter labores aut iam exhaustos, aut mox exhauriendos, renouauit corpora animosq; ad omnia de integro patienda. vere primo ad edictum conuenere. Annibal cum recensuisset omnium auxilia gentium, Gadeis profectus, Herculi vota exsoluit: nouisque se obligat votis. si cætera prospere euenissent. Inde partiens curas simul inferendi atque arcendi belli, ne dum ipse terrestri per Hispaniam Galliasque itinere Italiam peteret, nuda apertaque Romanis Africa ab Sicilia esset, valido præsidio eam firmare statuit. pro eo supplemētum ipse ex Africa, maxime iaculatorum leuium armis petiit: vt Afri in Hispania, Hispani in Africa, melior procul ab domo futurus vterq; miles, velut mutuis pignoribus obligati stipendia facerēt. Tredecim millia octingentos quinquaginta pedites cetratos misit in Africam, & funditores Baleares octingentos septuaginta, equites mistos ex multis gentibus mille ducentos. has copias partim Carthagini præsidio esse, partim distribui per Africam iubet. simul conquisitoribus in ciuitates missis, quatuor millia conscripta delectæ iuuentutis: præsidium eosdem & obsides duci Carthaginem iubet. Neque Hispaniam negligendā ratus, atq; ideo haud minus, quod haud ignarus erat, circuitam ab Romanis eam legatis ad sollicitandos principum animos, Asdrubali fratri viro impigro eam prouinciam destinat: firmatque eum Africis maxime præsidiis peditum Afrorum vndecim millibus octingentis quinquaginta, Liguribus trecentis, Balearibus D. ad hæc peditum auxilia additi equites Libyphœnices mistum Punicum Afris genus trecenti, & Numidæ Maurique accolæ Oceani ad mille octingentos, & parua Ilergetum manus ex Hi-

ex Hispania ducenti equites: &, ne quod terrestris deesset auxilii genus, elephāti quatuordecim. classis præterea data ad tuendam maritimam oram, quia qua parte belli vicerāt, ea tum quoq; rem gesturos Romanos credi poterat: quinquaginta quinqueremes, quadriremes duæ: triremes quinque: sed aptæ instructæq; remigio triginta & duę, quinqueremes erant, & triremes quinque. Ab Gadibus Carthaginem ad hyberna exercitus rediit: atque inde profectus præter Etouissam vrbem ad Iberum maritimamque oram ducit. Ibi fama est in quieto visum ab eo iuuenem diuina specie, quise ab Ioue diceret ducem in Italiam Annibali missum: proinde sequeretur, neque vsquam a se deflecteret oculos. pauidum primo nusquam circumspicientem aut respicientem secutum: deinde cura humani ingenii, cum quidnam id esset quod respicere vetitus esset agitaret animo, temperare oculis nequiuisse. tum vidisse post se serpentem mira magnitudine cum ingenti arborum ac virgultorum strage ferri: ac post insequi cum fragore cœli nimbum. tū quæ moles ea, quidque prodigii esset, quærentem, audiuisse, vastitatem Italiæ esse: pergeret porro ire, nec vltra inquirere: sineretque fata in occulto esse. Hoc visu lætus, tripartito Iberum copias traiecit, præmissis, qui Gallorum animos qua traducendus exercitus erat, donis conciliarent, alpiumque transitus specularentur. nonaginta millia peditum, duodecim millia equitum Iberum traduxit. Ilergetes inde, Bargusiosque & Ausetanos, & Aquitaniam quæ subiecta Pyrenæis montibus est, subegit oræque huic omni præfecit Hannonem, vt fauces quę Hispanias Galliis iūgūt, in potestate essent. Decem millia peditum Hannoni ad præsidium obti-

nendæ regionis data, & mille equites. Postquam per Pyrenæum saltum traduci exercitus cœptus est, rumorque per barbaros manauit certior de bello Romano: tria millia inde Carpetanorum peditum iter auerterunt. constabat non tam bello motos, quam longinquitate viæ, insuperabilique alpium transitu. Annibal quia reuocare aut vi retinere eos anceps erat, ne cæterorum etiam feroces animi irritarētur, supra septem millia hominū domos remisit, quos & ipse grauari militia censuerat, Carpetanos quoque ab se dimissos simulans. inde ne mora atque ocium animos solicitarent, cum reliquis copiis Pyrenæum transgreditur: & ad oppidum Illiberim castra locat. Galli quanquam Italiæ bellum inferri audiebant: tamen quia vi subactos trans Pyrenæum Hispanos fama erat præsidiaque valida imposita, metu seruitutis ad arma consternati, Ruscionem aliquot populi conueniunt. quod vbi Annibali nunciatum est, moram magis quam bellum metuens, oratores ad regulos eorum misit, colloqui semetipsum velle cū his: & vel illi propius Illiberim accederent, vel se Ruscionē processurum, vt ex propinquo congressus facilior esset. nam & acceptarum eos in castra sua se lætum, nec cunctanter se ipsum ad eos venturum, hospitem enim se Galliæ, non hostem aduenisse: nec strictarum ante gladium, si per Gallos liceat, quam in Italiam venisset. Et per nuncios quidem hæc. Vt vero reguli Gallorum castris ad Illiberim extemplo motis, haud grauate ad Pœnum venerunt, capti donis, cum bona pace exercitum per fines suos præter Ruscionem oppidum transmiserunt. In Italiam interim nihil vltra quam Iberum transisse Annibalem, a Massilienſium legatis Romam perlatum erat:

erat: cum perinde ac si alpes iam transissent, Boii solicitatis Insubribus defecerunt: nec tam ob veteres in populū Romanum iras, quam quod nuper circa Padum, Placentiam, Cremonamque colonias in agrum Gallicum deductas ægre patiebantur. Itaque armis repente arreptis, in eum ipsum agrum impetu facto, tantum terroris ac tumultus fecerunt, vt non agrestis modò multitudo, sed ipsi triumuiri Romani, qui ad agrum venerant assignandum, diffisi Placentiæ mœnibus, Mutinam confugerint, C. Luctatius, A. Seruilius, T. Annius. Luctatii nomen haud dubium est, pro A. Seruilio, & T. Annio, Q. Acilium, & C. Herennium habent quidam annales: alii Publium Cornelium Asinam, & C. Papyrium Masonem. Id quoque dubium est, legati ad Boios ad expostulandum missi, violati sint: an in triumuiros agrum metantes impetus sit factus. Mutinæ cum obsiderentur, & gens ad oppugnandarum vrbium artes rudis, pigerrima eadem ad militaria opera, segnis intactis assideret muris, simulari cœptum de pace agi: euocatique ab Gallorum principibus legati ad colloquium, non contra ius modò gentium, sed violata etiam, quæ data in id tempus erat, fide, comprehenduntur: negantibus Gallis, nisi obsides sibi redderentur, eos se dimissuros. Cum hæc de legatis nunciata essent, & Mutina præsidiumque in periculo esset, L. Manlius Prætor accensus, effusum agmen ad Mutinam ducit. Siluæ tunc circa viam erant, plerisque locis incultis. ibi inexplorato profectus, in insidias præcipitatus, multaque cum cæde suorum ægre in apertos campos emersit. ibi castra communita: & quia Gallis ad tentanda ea defuit spes, refecti sunt militum animi, quamquam accisas res satis con-

stabat. Iter deinde de integro cœptum: nec dum per patentia loca ducebatur agmen, cum apparuit hostis. vbi rursus syluæ intratæ, tum postremos adorti, cum magna trepidatione ac pauore omniũ, octingentos milites occiderunt: sex signa ademere. Finis inde & Gallis territandi, & pauendi Romanis fuit, vt ex saltu inuio atq; impedito euasere. inde apertis locis facile tutãtes agmen Romani, Cannetum vicum propinquum Pado contendere. ibi se munimento ad tempus, commeatibusq; fluminis, & Brixianorum Gallorum auxilio aduersus crescentẽ indies multitudinem hostium tutabãtur. Qui tumultus repens postquam est Romam perlatus, & Punicum insuper Gallico bello auctum patres acceperunt: C. Attilium Pr. cum vna legione Romana, & quinque millibus sociorum delectu nouo a Cos. conscriptis, auxilium ferre Manlio iubent: qui sine vllo certamine (abscesserant enim metu hostes) Cannetũ peruenit. Et Publius Cornelius in locum eius, quæ missa cum prætore fuerat transcripta legione noua profectus ab vrbe sexaginta longis nauibus, præter oram Heturiæ Ligurumque, & inde Salyum, mox peruenit Massiliam: & ad proximum ostium Rhodani (pluribus enim diuisus amnis in mare decurrit) castra locat, vixdum satis credens Annibalem superasse Pyrenæos montes. quem vt de Rhodani quoq; transitu agitare animaduertit, incertus quonam ei loco occurreret, nec dum satis refectis ab iactatione maritima militibus, trecẽtos interim delectos equites, ducibus Massilien sibus, & auxiliaribus Gallis, ad exploranda omnia, visendosque ex tuto hostes præmittit. Annibal cæteris metu aut precio pactis, iam in Volcarum peruenerat agrum, gentis validæ; colunt autem ciuca vtramque ripam

ripam Rhodani: sed diffisi citeriore agro arceri Pœnum posse, vt flumen pro munimento haberent, omnibus ferme suis trans Rhodanum traiectis, vlteriorem ripam amnis obtinebant. Cæteros accolas fluminis Annibal, & eos ipsos qui ipsas sedes tenuerant, simul pellicit donis ad naues vndique contrahendas, fabricandasque: simul & ipsi traiici exercitum, leuarique quam primùm regionem suam tanta vrgente hominum turba cupiebant. Itaque ingens coacta vis nauium est, lintriumque temere ad vicinalem vsum paratarum: nouasque alias primum Galli inchoantes cauabant ex singulis arboribus: deinde & ipsi milites simul copia materiæ, simul facilitate operis inducti, alueos informes, nihil, dummodo innare aquæ, & capere onera possent, curantes, raptim faciebant, quibus se suaque transueherent. Iamque omnibus satis comparatis ad traiiciendum, terrebant ex aduerso hostes omnem ripam equis virisque obtinentes. quos vt auerteret, Hannonem Bomilcaris filium vigilia prima noctis cum parte copiarum, maxime Hispanis, aduerso flumine ire iter vnius diei iubet, & vbi primo possit, quam occultissime traiecto amni, circumducere agmen: vt cum facto opus sit, adoriatur a tergo hostem. ad id dati duces Galli educunt inde millia quinque & viginti ferme supra paruæ insulæ circumfusum amnem, latiorem vbi diuidebatur: eoq; minus alto alueo transitum ostendêre. Ibi raptim cęsa materia, rates q; fabricatæ in quib equi viriq;, & alia onera traiicerẽtur. Hispani sine vlla mole in vtres vestimẽtis coniectis, ipsi cetris suppositis incubantes flumen transnatauere. Et alius exercitus ratibus iunctis traiectus, castris prope flumen positis, nocturno itinere atque operis labore

fessus, quiete vnius diei reficitur, intento duce ad consilium opportune exequendum. Postero die profecti ex loco, prodito fumo significant se transisse, & haud procul abesse. quod vbi accepit Annibal, ne tempori deesset, dat signum ad traiiciendum. Iam paratas aptatasque habebat pedes lintres. eques fere propter equos nantes nauium agmen ad excipiendum aduersi impetum fluminis parte superiore transmittens, tranquillitatem infra traiicientibus lintrib. præbebat. equorum pars magna nantes loris a puppibus trahebantur, præter eos quos instructos, frænatosque, vt extemplo egresso in ripã equi vsui essent, imposuerũt in naues. Galli occurrant in ripam cum variis vlulatibus, cãtuque moris sui, quatientes scuta super capita, vibrantesque dextris tela: quanquam & ex aduerso terrebat tanta vis nauium cum ingenti sono fluminis, & clamore vario nautarum & militum, qui nitebantur perrumpere impetum fluminis, & qui ex altera ripa traiicientes suos hortabantur. Iam satis pauentes aduerso tumultu, terribilior ab tergo adortus clamor, castris ab Hannone captis. mox & ipse aderat, ancepsque terror circunstabat: & e nauibus tanta vis armatorum in terram euadens, & a tergo improuisa premebat acies. Galli postquã vim facere conati, vltro pellebantur: qua patere visum maxime iter, perrumpunt: trepidique in vicos passim suos diffugiunt. Annibal cæteris copiis per ocium traiectis, spernens iam Gallicos tumultus, castra locat. Elephantorũ traiiciendorum varia cõsilia fuisse credo: certe variata memoria est actæ rei. quidam congregatis ad ripã elephantis, tradunt ferocissimum ex iis irritatum a rectore suo, cum refugientem in aquam natantem sequeretur, traxisse

xisse gregem, vt quenque timentem altitudinem destituerat vadum, impetu ipso fluminis in alterã ripam rapiente. Cæterum magis constat ratibus traiectos. id vt tutius consilium ante rem foret: ita acta re, ad fidem pronius est. Ratem vnam ducentos longam pedes, quinquaginta latam, a terra in amnem porrexerunt: quam, ne secunda aqua deferretur, pluribus retinaculis validis parte superiore ripæ relegatam, pontis in modum humo iniecta constrauerunt, vt beluæ audacter velut per solum ingrederentur. altera ratis æque lata, longa pedes centum, ad traiiciendum flumen apta, huic copulata est: & cum elephanti per stabilem rátem, tanquam viam, prægredientibus fœminis, acti in minorem applicatam transgressi sunt: ea extemplo resolutis quibus leuiter annexa erat vinculis, ab actuariis aliquot nauibus ad alteram ripam pertrahitur, ita primis expositis, alii deinde repetiti ac traiecti sunt. nihil sane trepidabant, donec continenti velut ponte agerentur. primis erat pauor, cũ soluta ab cæteris rate in altum raperentur. ibi vrgẽtes inter se, cedentibus extremis ab aqua, trepidationem aliquantum edebant, donec quietem ipse timor circunspicientibus aquam feciisset. excidere etiam sæuientes quidam in flumen, sed pondere ipso stabiles, deiectis rectoribus, quærendis pedetentim vadis in terram euasere. Dum elephanti traiiciuntur, interim Annibal Numidas equites quingentos ad castra Romana miserat speculatum, vbi & quantæ copiæ essent, & quid pararent. huic alæ equitum, missi, vt ante dictum est, ab ostio Rhodani trecenti Romanorum equites occurrunt. prælium atrocius quam pro numero pugnantium editur. nam præter multa vulnera, cædes et-

iam prope par vtrinque fuit: fugaque & pauor Numidarum Romanis iam admodum fessis victoriam dedit, victores ad centum sexaginta, nec omnes Romani, sed pars Gallorum: victi amplius ducentis ceciderunt. Hoc principium, simulque omen belli, vt summæ rerum prosperum euentum, ita haud sane incruentam, ancipitisque certaminis victoriam Romanis portendit. Re ita gesta, ad vtrumque ducem sui redierunt. Nec Scipionis stare sententia poterat, nisi vt ex consiliis cœptisque hostis & ipse conatus caperet: & Annibalem incertum, vtrum cœptum in Italiam intenderet iter, an cum eo, qui primus se obtulisset Romanus exercitus, manus cōsereret, auerterat a præsenti certamine Boiorum legatorum, regulique Matali aduentus: qui se duces itinerum, socios periculi fore affirmantes, integro bello, nusquam ante libatis viribus, Italiam aggrediendam censent. Multitudo timebat quidem hostes, nondū obliterata memoria superioris belli: sed magis iter immensum alpesque, rem fama vtique inexpertis horrendam, metuebat. Itaque Annibal, postquam ipsi sententia stetit pergere ire, atque Italiam petere, aduocata concione, varie militum versat animos, castigando adhortandoq;. Mirari se, quinam pectore semper impauida repens terror inuaserit per tot annos vincentes eos stipendia facere: neque ante Hispania excessisse, quam omnes gentesque & terræ ex quas duo diuersa maria amplectantur, Carthaginiensium essent. indignatos deinde, quod quicunq; Saguntum obsedissent, velut ob noxā sibi dedi postularet pop. Rom. Iberum traiecisse ad delendum nomen Romanorum, liberandumque orbem terrarum. tum neminī visum id longum, cum ab occasu solis ad ortum

intenderent iter. nunc, postquam multo maiorem partem itineris emensam cernant, Pyrenæum saltum inter ferocissimas gentes superatum: Rhodanum tantum amnem, tot millibus Gallorum prohibentibus, domita etiam ipsius fluminis vi traiectum: in conspectu alpes habeant, quarum alterum latus Italia sit: in ipsis portis hostium fatigatos subsistere: quid aliud alpes esse credentes quam montium altitudines? fingerent altiores Pyrenæis iugis: nullas profecto terras cælum contingere, nec inexsuperabiles humano generi esse. Alpes quidem habitari, coli, gignere atque alere animantes: peruias paucis esse exercitibus inuias? eos ipsos, quos cernāt, legatos, non pennis sublime elatos alpes transgressos: nec maiores quidem eorum indigenas, sed aduenas Italiæ cultores, has ipsas alpes ingentibus sæpe agminibus cum liberis ac coniugibus, migrantium modo, tutò transisse. Militi quidem armato nihil secum præter instrumenta belli portanti, quid inuium aut inexsuperabile esse? Saguntum vt caperetur, quid per octo menses periculi, quid laboris exhaustum esse? Romam orbis terrarum caput petentibus, quicquam adeo asperum atque arduum videri, quod incœptum moretur? cœpisse quōdam Gallos ea, quę adiri posse Pœnus desperet? proinde aut cederent animo atq; virtute genti per eos dies toties ab se victæ, aut itineris finē sperent campum interiacentē Tiberi ac mœnib. Romanis. His adhortationib. incitatos corpora curare, atq; ad iter se parare iubet. Postero die profectus aduersa ripa Rhodani, mediterranea Galliæ petit. nō quia rectior ad alpes via esset, sed quantū a mari recessisset minus obuiam fore Romanum credens: cum quo, prius quam in Italiam ventum foret, non erat in

animo manus conserere. Quartis castris ad insulam peruenit: ibi Arar Rhodanusque amnis diuersis ex alpibus decurrentes, agri aliquantulum amplexi confluunt in vnum, mediis campis insulæ nomen inditum, accolunt prope Allobroges, gens iam inde nulla Gallica gente opibus aut fama inferior: tũ discors erat. regni certamine ambigebant fratres. maior, & qui prius imperitarat, Brancus nomine, minore a fratre & cœtu iuniorum, qui iure minus, vi plus poterat, pellebatur. Huius seditionis per opportuna disceptatio cum ad Annibalem reiecta esset, arbiter regni factus, quod erat senatus principumque sententia futurum, imperium maiori restituit. ob id meritum commeatu copiaque rerum omnium & vestimentis est adiutus, quæ infames frigoribus alpes præparare cogebant. Sedatis certaminibus Allobrogum, cum iam alpes peteret, nõ recta regione iter instituit, sed ad læuam in Tricastinos flexit: inde per extremam oram Vocontiorũ agri tetendit in Tricorios: haud vsquã impedita via prius quam ad Druentiam flumen peruenit. Is & ipse alpinus amnis longe omnium Galliæ fluminũ difficillimus transitu est. nam cum aquæ vim vehat ingẽtem, non tamen nauium patiens est: quia nullis coercitus ripis, pluribus simul, neque iisdẽ alueis fluens, noua semper vada nouosq; gurgites faciẽs (& ob eadem pediti quoq; incerta via est) ad hæc saxa glomerosa voluens, nihil stabilis nec tuti ingredienti præbet. & tum, forte imbribus auctus, ingentem transgredientibus tumultum fecit, cum super cætera trepidatione ipsi sua, atque incertis clamoribus turbarentur. P. Cornelius Cos. triduo fere postquam Annibal ab ripa Rhodani mouit, quadrato agmine ad castra hostium venerat, nullam

iam dimicandi moram facturus. cæterum vbi deserta munimenta, nec facile se tantum progressos assecuturum videt, ad mare ad naues rediit, tutius faciliusq; ita descendenti ab alpibus Annibali occursurus. Ne tamen nuda auxiliis Romanis Hispania esset, quam prouinciã sortitus erat, Cn. Scipionẽ fratrem cum maxima parte copiarũ aduersus Asdrubalem misit: non ad tutandos tantummodo veteres socios, conciliandosq; nouos, sed etiam ad pellendum Hispania Asdrubalem. Ipse cum admodum exiguis copiis Genuam repetit, eo qui circa Padum erat exercitu Italiam defensurus. Annibal ab Druentia campestri maxime itinere cum bona pace ad alpes incolentium ea loca Gallorum peruenit. Tum, quanquam fama prius, qua quidem incerta in malus vero ferri solẽt, percepta res erat: tamẽ ex propinquo visa montium altitudo, niuesq; cœlo prope immistæ: tecta informia imposita rupibus, pecora iumentaque torrida frigore, homines intonsi & inculti, animalia inanimaque omnia rigentia gelu, cætera visu quam dictu fœdiora, terrorem renouauere. Erigentibus in primos agmen eliuos apparuerunt imminentes tumulos insidentes montani: qui si valles occultiores insedissent, coorti in pugnam repente, ingentem fugam stragemque dedissent. Annibal consistere signa iubet: Gallisque ad visenda loca præmissis, postquam cõperit transitum eã non esse, castra inter confragosa omnia præruptaq;, quã extentissima potest valle, locat. Tum per eosdem Gallos, haud sane multum lingua moribusque abhorrentes, cum se immiscuissent colloquiis montanorum, edoctus interdiu tantum obsideri saltum, nocte in sua quenque dilabi tecta: luce prima subiit tumulos, vt ex aperto

atque interdiu viam per angustias facturus, die deinde, simulando aliud quam quod parabatur, consumpto, cum eodem quo constiterat loco castra communisset: vbi primum digressos tumulis montanos, laxatasque sensit custodias, pluribus ignibus quam pro numero manentium in speciem factis, impedimentisque cum equite relictis, & maxima parte peditum, ipse cum expeditis acerrimo quoq; viro raptim angustias euadit: iisque ipsis tumulis, quos hostes tenuerant, consedit. Prima deinde luce castra mota, & agmen reliquum incedere cœpit. iam montani signo dato ex castellis ad stationem solitam conueniebant: cum repente conspiciunt alios arce occupata sua super caput imminentes, alios via transire hostes. vtraque simul obiecta res oculis, animis immobiles parumper eos defixit. deinde vt trepidationem in angustiis, suoque ipso tumultu Annibalis misceri agmen videre, equis maxime consternatis, quicquid adiecissent ipsi terroris, satis ad perniciem fore rati, peruersis rupib. iuxta inuia ac deuia assueti discurrunt. Tum vero simul ab hostibus, simul ab iniquitate locorum Pœni oppugnabantur: plusque inter ipsos, sibi cuique tendenti vt periculo prius euaderet, quam cum hostibus certaminis erat. equi maxime infestũ agmẽ faciebant. qui & clamoribus dissonis, quos nemora etiam repercussæq; valles augebant, territi trepidabãt: & icti forte aut vulnerati, adeo cõsternati sunt, vt stragem ingentem simul hominum ac sarcinarũ omnis generis facerent. multosque turba, cum præcipites diruptæque vtrinque angustiæ essent, in immensum altitudinis deiecit: quosdam & armatos. inde ruinæ maximæ, modo iumenta cum oneribus deuoluebantur. Quæ quanquã fœda visu

erant, stetit parumper tamen Annibal, ac suos cõtinuit ne tumultum ac trepidationem augeret. deinde postquam interrumpi agmen vidit, periculumq; esse, ne exutum impedimentis exercitũ nequicquam incolumẽ traduxisset, decurrit ex superiore loco: & cum impetu ipso fudisset hostem, suis tumultum auxit. sed is tumultus momento temporis, postquam liberata itinera fuga montanorũ erant, sedatur: nec per ocium modo, sed prope silentio mox omnes traducti. castellum inde, quod caput eius regionis erat, vicosque circumiectos capit, & captiuorum pecoribus per triduum exercitũ aluit. & quia nec montanis primo perculsis, nec loco magnopere impediebantur, aliquantum eo triduo viæ confecit. Peruentum inde ad frequentem cultoribus alium, vt inter montana, populum, ibi non bello aperto, sed suis artibus, fraude, deinde insidiis est prope circumuentus. Magno natu principes castellorum oratores ad Pœnum veniunt: alienis malis, vt illi exemplo doctos, memorantes amicitiam malle quam vim experiri Pœnorum: itaque obedienter imperata facturos. commeatum, itinerisque duces, & ad fidem promissorum obsides acciperet. Annibal nec temere credendo, nec aspernando, ne repudiati aperte hostes fierent, benigne cum respondisset: obsidibus quos dabant, acceptis, & commeatu, quem in viam ipsi detulerãt, vsus: nequaquam, vt inter pacatos, incomposito agmine duces eorum sequitur. Primum agmen elephanti & equites erant: ipse post cum robore peditum circumspectans solicitus omnia, incedebat. vbi in angustiorem viam ex parte altera subiectam iugo insuper imminenti ventum est, vndique ex insidiis barbari a fronte & a tergo

coorti, comminus eminusque petunt, saxa ingentia in agmẽ deuoluunt. maxima ab tergo vis hominum vrgebat. in eos versa peditum acies, haud dubium fecit, quin nisi firmata extrema agmina fuissent, ingẽs in eo saltu accipienda clades fuerit. Tũc quoque ad extremum periculi, ac prope pernicie ventum est. nam dum cunctaretur Annibal dimittere in anguſtias agmen, quia non vt ipse equitibus præsidio erat, ita peditib. quicquam a tergo auxilii reliquerat: occursantes per obliqua montani, perrupto medio agmine viam insedere. noxque vna Annibali sine equitibus ac impedimentis acta est. Postero die iam segnius intercursantibus barbaris, iunctæ copiæ, saltusque haud sine clade, maiore tamen iumentorum quam hominum pernicie superatus. inde montani pauciores iam, & latrocinii magis quam belli more concursabãt, modo in primum, modo in nouissimum agmen: vt cuique aut locus opportunitatem daret, aut progressi morative aliquam occasionem fecissent. Elephanti sicut præcipites per arctas vias magna mora agebantur: ita tutum ab hostibus quacumque incederent, quia insuetis adeundi propius metus erat, agmen præbebant. Nono die in iugum alpium peruentum est, per inuia pleraque, & errores, quos aut ducentium fraus, aut, vbi fides iis non esset, temere initæ valles a coniectantibus irer, faciebant. Biduum in iugis statiua habita: fessisque labore ac pugnando quies data militibus: iumentaque aliquot, quæ prolapsa in rupibus erant, sequendo vestigia agminis, in castra peruenere. Fessis tædio tot malorum: niuis etiam casus, occidente iam sidere Vergiliarum, ingentem terrorem adiecit. Per omnia niue oppleta, quum signis prima luce motis, segniter agmen

agmen incederet, pigritiaq; & desperatio in omnium vultu emineret: prægressus signa Annibal, in promontorio quodam, vnde longe ac late prospectus erat, consistere iussis militibus Italiam ostentat, subiectosque alpinis montibus circumpadanos campos: mœniaque eius tum transcendere non Italiæ modo, sed etiam vrbis Romæ: cætera plana, procliuia fore: vno aut ad summum altero prælio arcem & caput Italiæ in manu ac potestate habituros. Procedere inde agmen cœpit: iam nihil ne hostibus quidem præter parua furta per occasionem tentantibus. cæterum inter multo quam in ascensu fuerat, vt pleraque alpium ab Italia sicut breuiora, ita arrectiora sunt, difficilius fuit. omnis enim ferme via præceps, anguſta, lubrica erat, vt neque sustinere se a lapsu possent: nec si qui paululum titubassent, hærere afflicti vestigio suo: aliique super alios, & iumenta & homines occiderent. Ventum deinde ad multo anguſtiorem rupem, atq; ita rectis saxis, vt ægre expeditus miles tentabundus, manibusq; retinens virgulta ac stirpes circa eminentes, demittere se posset. Natura locus iam ante præceps, recenti terræ lapsu in pedum mille admodũ altitudinem abruptus erat. Ibi cum velut ad finem viæ equites constitissent, miranti Annibali quæ res moraretur agmen, nunciatur rupem inuiam esse. digressus deinde ipse ad locum visendum: haud dubia res visa, quin per inuia circa, nec trita antea, quamuis longo ambitu, circumduceret agmen. Ea vero via insuperabilis fuit. nam cum super veterem niuem intactã noua modicæ altitudinis esset: molli, nec præaltæ niui facile pedes ingredientium insistebant. vt vero tot hominum iumentorumque incessu dilapsa est, per nudam infra glaciem, fluen-

temque labem liquescentis niuis ingrediebantur. terra ibi luctatio erat, vt a lubrica glacie non recipiente vestigium, & in prono citius pede se fallente: & seu manibus in assurgendo, seu genu se adiuuissent, ipsis adminiculis, plapsi si iterū corruissent, nec stirpes circa radicesve, ad quas pede aut manu quisquā eniti posset, erant. itaq; in leui tantum glacie tabidaque niue volutabūtur iumenta: necabantur interdum, etiam tum infirmam ingredientia niuem: & prolapsa iactandis grauius in cōtinendo vngulis, penitus perfringebant: vt pleraque velut pedica capta hærerent indurata & alta cōcreta glacie. Tandē nequicquā iumētis atq; hominib. fatigatis, castra in iugo posita, egerrime ad idipsum loco purgato. tantū niuis fodiendum atq; egerendum fuit. inde ad rupem minuendam, per quam via vna esse poterat, milites ducti: cum cędendum esset saxum, arboribus circa immanibus deiectis, detruncatisque, struem ingentem lignorum faciunt, eamque, cum & vis venti apta faciendo igni coorta esset, succendunt, ardentiaque saxa infuso aceto putrefaciunt. ita torridam, incendio rupem ferro pandunt, molliuntque anfractibus modicis cliuos, vt non iumenta solum, sed elephanti etiam deduci possent. Quatriduum circa rupem consumptum, iumenta prope fame absumebantur. nuda enim fere cacumina sunt: & si quid est pabuli, obruunt niues. inferiora vallis apricos quosdam colles habent, riuosque prope syluas, etiam humano cultu digniora, loca. ibi iumenta in pabulum missa, & quies muniendo fessis hominibus data triduo, inde ad planum descensum est etiam locis molliorib⁹, & accolarum ingeniis. Hoc maxime modo peruentum est in Italiam quinto mense a Carthagine

gine Noua, vt quidam auctores sunt, quinto decimo die Alpibus superatis. Quantæ copiæ transgresso in Italiam Annibali fuerint, nequaquam inter auctores constat. qui plurimum, centum millia peditum, viginti equitum fuisse scribunt: qui minimum, viginti millia peditum, sex equitum. L. Cincius Alimentius, qui captum se ab Annibale scribit, maxime auctor moueret me, nisi confunderet numerum, Gallis Ligurib⁹que additis. Cum his scribit octoginta millia peditum, decem equitum, adducta in Italiam (magis affluxisse verisimile est, & ita quidam auctores sunt) ex ipso autem audisse Annibale, postquam Rhodanum transierit, triginta sex millia hominum, ingentemque numerum equorum & aliorum iumentorū amisisse in Taurinis: quæ Gallis proxima gens erat, in Italiam digresso. Id cum inter omnes constet, eo magis miror ambigui, quanam alpes transierit: & vulgo credere Pennino, atque inde nomen & iugo alpium inditū, transgressum. Cœlius per Cremonis iugum dicit transisse. qui ambo saltus eum non in Taurinos, sed per saltus montanos, ad Libuos Gallos deduxissent. Nec verisimile est, ea tum ad Galliam patuisse itinera: vtiq; cum quæ ad Penninum ferant, obsepta gentibus semigermanis fuissent. neque hercule montib. his (si quē forte id mouit) ab transitu Pœnorum vllo Veragri incolæ iugi eius norunt nomen inditum: sed ab eo, quem in summo sacratum vertice Penninum montani appellant. Peropportune ad principia rerum Taurinis proximę gēti aduersus Insubres motū bellūerat, sed armare exercitū Annibal vt parti alteri auxilio esset, in reficiendo maxime sentientē contracta ante mala, nō poterat: ociū etenim ex labore, copia & inopia, cultus

ex illuuie tabeque, squalida & prope efferata corpora varie mouebãt. Ea P. Cornelii Cos. causa fuit, cum Pisas nauibus venisset, exercitu a Manlio Attilioque accepto tyrone, & in nouis ignominiis trepido, ad Padum festinandi: vt cum hoste nondum refecto manum consereret, sed cum Placentiam Cos. venit, iam ex statiuis mouerat Annibal: Taurinorumque vnam vrbem caput gentis eius, quia volens in amicitiam non veniebat, vi expugnarat: iunxisset q; sibi non metu solum, sed etiam voluntate Gallos accolas Padi, ni eos circumspectantes defectionis tempus, subito aduentus Cos. oppressisset. Et Annibal motus ex Taurinis, incertos quæ pars sequenda esset, Gallos præsertim se secuturos ratus. Iam prope in conspectu erant exercitus, conuenerantque duces, sicut vterque inter se nondum satis noti, ita iam imbutus vterque quadam admiratione alterius. nam Annibalis & apud Romanos iam ante Sagunti excidium celeberrimum nomen erat: & Scipionem Annibalem eo ipso, quod aduersus se dux potissimum lectus esset, præstantem virum credebat: & auxerant inter se opinionem: Scipio quod relictus in Gallia, obuius fuerat in Italiam transgresso Annibali: Annibal, conatu tam audaci traiiciendarum alpium, & effectu. Occupauit tamen Scipio Padum traiicere: & ad Ticinum amnem motis castris, prius quam induceret in aciẽ, adhortandorum militum causa talem orationem

» exorsus est: Si eum exercitum milites educerem in
» aciem, quem in Gallia mecum habui, superfedissem
» loqui apud vos quid enim adhortari referret aut e-
» os equites, qui equitatum hostium ad Rhodanum
» flumen egregie vicissent? aut eas legiones, cum qui-
» bus fugientem hunc ipsum hostem secutus, confes-

sionem

sionem cedentis ac detrectantis certamen pro victoria habui? Nũc quia ille exercitus Hispaniæ pro- « uinciæ scriptus, ibi cum fratre Cn. Scipione meis « auspiciis rem gerit, vbi eam gerere senatus popu- « lusq; Romanus voluit: ego, vt Cos. ducem aduer- « sus Annibalem ac Pœnos haberetis, ipse me huic « voluntario certamini obtuli. Nouo imperatori a- « pud nouos milites pauca verba facienda sunt. Ne « genus belli, neve hostem ignoretis: cum iis est vo- « bis milites pugnandum, quos terra marique priore « bello vicistis: a quibus stipendium per viginti annos « exegistis: a quib. capta belli præmia Siciliam ac Sardiniam habetis. Erit igitur in hoc certamine is vo- « bis illisque animus, qui victoribus & victis esse so- « let. Nec nunc illi quia audent, sed quia necesse est, « pugnaturi sunt nisi creditis, qui exercitu incolumi « pugnam detrectauere, eos duabus partibus peditũ « equitumque in transitu Alpium amissis, qui plures « pene perierint, quam supersint, plus spei nactos es- « se. At enim pauci quidem sunt, sed vigentes animis « corporibusque, quorũ robora ac vires vix sustinere « vis vlla possit. Effigies imo vmbræ hominum, fame, « frigore, illuuie, squalore enecti, contusi ac debilita- « ti inter saxa rupesque: ad hæc, perusti artus, niue ri- « gentes nerui, membra torrida gelu, quassata fracta- « que arma, claudi ac debiles equi. cum hoc equite, « cum hoc pedite pugnaturi estis: reliquias extremas « hostium, non hostes habebitis. Ac nihil magis ve- « reor, quam ne antequam vos cum hoste pugnaue- « ritis, alpes vicisse Annibalem videantur. Sed ita for- « sitan decuit, cum fœderum ruptore duce ac popu- « lo deos ipsos sine vlla humana ope committere ac « profligare bellum: nos autem, qui secundum deos « violati sumus, cõmissum ac profligatum conficere. «

» Non vereor, ne quis me hoc vestri adhortandi cau-
» sa magnifice loqui existimet, ipsum aliter animo
» affectum esse. Licuit mihi in Hispaniā prouinciam
» meā ire, quo iam profectus eram cū exercitu meo,
» vbi & fratrē consilii participem, ac periculi socium
» haberem: & Asdrubalem potius quam Annibalem
» hostem & minorem haud dubie molem belli. ta-
» men cum præterueherer nauibus Galliæ oram, ad
» famam huius hostis in terram egressus, præmisso e-
» quitatu, ad Rhodanum moui castra. equestri prelio,
» qua parte copiarum cōserendi manum fortuna da-
» ta est, hostem fudi, peditū agmen, quod in modum
» fugientium raptim agebatur, quia assequi terra
» non poteram, neq; regressus ad naues erat: quanta
» maxime celeritate potui, tanto maris terrarumq;
» circuitu in radicib. alpium obuius fui. Huic timen-
» do hosti virum cum declinarem certamen, impro-
» uisus videor incidisse. an occurrere in vestigiis eius,
» lacessere ac trahere ad decernendum? Experiri iu-
» uat, vtrum alios certe repente Carthaginienses per
» viginti annos terra ediderit: an iidem sint, qui ad
» Ægates pugnauere insulas: & quos ab Eryce duo-
» decim denariis æstimatos emisistis. & vtrum
» Annibal hic sit æmulus itinerum Herculis, vt ipse
» fert: an vectigalis stipendiariusque & seruus popu-
» li Romani a patre relictus. quem nisi Saguntinum
» scelus agitaret, respiceret profecto, si non patriam
» victam, domum certe, pacemque, & fœdera Amil-
» caris scripta manu: qui iussus a Cos. nostro præsi-
» dium deduxit ab Eryce: qui graues impositas victis
» Carthaginiensibus leges fremens mœrensque ac-
» cepit: qui decedere Sicilia, qui stipendium populo
» Romano dare pactus est. Itaque vos ego milites,
» non eo solum animo, quo aduersus alios hostes so-

letis,

letis, pugnare velim: sed cum indignatione quadam
atque ira, velut si seruos videatis vestros arma re-
pente contra vos ferentes. Licuit, si voluissemus,
ad Erycem clausos, vltimo supplicio humanorum,
fame interficere. licuit classem victricem in Afri-
cam trāiicere, atque intra paucos dies sine vllo cer-
tamine Carthaginem delere. Veniam dedimus pre-
cantibus: emisimus ex obsidione: pacem cum victis
fecimus: tutelæ nostræ deinde duximus, cum Afri-
co bello vrgerētur. Pro his impertitis furiosum iu-
uenem sequentes, oppugnatum patriam nostram
veniunt. Atque vtinam pro decore nobis hoc tan-
tum, & non pro salute esset certamen. Non de pos-
sessione Siciliæ ac Sardiniæ, de quibus quondam a-
gebatur; sed pro Italia nobis est pugnādum. nec est
alius ab tergo exercitus: qui, nisi nos vincimus, ho-
sti obsistat: nec alpes aliæ sunt, quas dum superat,
comparari noua possint præsidia. Hīc est obstādum,
milites, velut si ante Romana mœnia pugnemus.
Vnusquisque se non corpus suum, sed coniugem
ac liberos paruos armis protegere putet: nec do-
mesticas solum agitet curas, sed identidem hoc a-
nimo reputet, nostras nūc intueri manus senatum
populumque Romanum: qualis nostra vis virtus-
que fuerit, talem deinde fortunam illius vrbis ac
Romani imperii fore. Hæc apud Romanos consul.
Annibal rebus prius quam verbis adhortandos mi-
lites ratus, circumdato ad spectaculum exercitu, cap-
tiuos montanos vinctos in medio constituit: ar-
misque Gallicis ante eorum pedes proiectis, inter-
rogare interpretem iussit, Quis, si vinculis leuare-
tur, armaq; & equum victor acciperet, decertare
ferro vellet? Cum ad vnū omnes ferrū pugnamq;
poscerent, & deiecta esset in id sors, se quisq; eum

optabat, quem fortuna id id certamen eligeret. Vt cuiusque sors exciderat, alacer inter gratulantes gaudio exultans, cum sui moris tripudiis arma raptim capiebat. vbi vero dimicarent, is habitus animorum non inter eiusdem modò conditionis homines erat, sed etiam inter spectãtes vulgo, vt non vincentium magis quam bene morientium fortuna laudaretur. Dum sic aliquot spectatis paribus affectos dimisisset, concione inde aduocata, ita apud
" eos locutus fertur: Si quem animum in alienæ sortis exemplo paulo ante habuistis, eundem mox in
" æstimanda fortuna vestra habueritis, vicimus milites. neque enim spectaculum modo illud, sed quædam veluti imago vestræ conditionis erat. ac nescio
" an maiora vincula, maioresque necessitates vobis
" quam captiuis vestris fortuna circumdederit. dextra læuaque duo maria claudunt, nullam ne ad effugium quidem nauem habentibus: circa Padus amnis, maior ac violentior Rhodano: a tergo alpes
" vrgent, vix integris vobis ac vigentibus transitæ.
" Hic vobis vincendum, aut moriendum milites est,
" vbi primum hosti occurristis: & eadem fortuna,
" quæ necessitatem pugnandi imposuit, præmia vobis ea victoribus proponit, quibus ampliora homines ne a diis quidem immortalibus optare solent.
" Si Siciliam tantum ac Sardiniam parentibus nostris ereptas, nostra virtute recuperaturi essemus: satis tamen ampla precia essent. quicquid Romani
" tot triumphis partum congestumque possident, id
" omne nostrum cum ipsis dominis futurum est. in
" hanc tam opimam mercedem agite, cum diis bene
" iuuantibus arma capite. Satis adhuc in vastis Lusitaniæ Celtiberiæque montibus pecora consectando, nullum emolumentum tot laborum periculorumque

rumque vestrorum vidistis: tempus est iam opulenta vos ac ditia stipendia facere, & magna operę precia mereri, tantum itineris per tot montes fluminaq; & tot armatas gentes emensos. Hic vobis terminum laborum fortuna dedit: hic dignam mercedem emeritis stipẽdiis dabit. Nec quam magni nominis bellum est, tam difficilem existimaueritis victoriam fore. Sæpe & contemptus hostis cruentum certamen edidit: & inclyti populi regesque perleui momento victi sunt. Nam dempto hoc vno fulgore nominis Romani, quid est quod illi vobis comparandi sint? Vt viginti annorum militiam vestram cum illa virtute, cum illa fortuna taceam, ab Herculis columnis, ab Oceano, terminisq; vltimis terrarum, per tot ferocissimos Hispaniæ & Galliæ populos, vincentes huc peruenistis: pugnabitis cum exercitu tyrone, hac ipsa ætate cæso, victo, circumfesso a Gallis, ignoto adhuc duci suo, ignoranteque ducem. An me in prætorio patris clarissimi imperatoris prope natum, certe educatum, domitorem Hispaniæ, Galliæque, victorem eundem non alpinarum modò gentium, sed ipsarum, quod multo maius est, alpium, cum semestri hoc conferam duce, desertore exercitus sui? cui si quis demptis signis Pœnos Romanosq; hodie ostendat, ignoraturum certum habeo, vtrius exercitus sit Cos. Non ego illud parui æstimo milites, quod nemo vestrûm est, cuius non ante oculos ipse sæpe militare aliquod ediderim facinus, cui non idem ego virtutis spectator ac testis, notata temporibus locisque referre sua possim decora: tum laudastis me milites, donastis. Alumnus prius omnium vestrûm, quam imperator procedam acie aduersus ignotos inter se, ignorantesq;. Quocunque circumtuli oculos, plena

» omnia video animorum ac roboris: veteranum pe-
» ditem, generosissimarum gentium equites frænā-
» tos & infrænatos, vos socios fidelissimos fortissi-
» mosq;, vos Carthaginiēses tum ob patriam, tum ob
» iram iustissimam pugnaturos. Inferimus bellum,
» infestisq; signis descendimus in Italiam, tanto au-
» dacius fortiusq; pugnaturi, quanto maior spes ma-
» iorq; animus inferentis est vim, quam arcentis. Ac-
» cendit præterea animos & stimulat dolor, iniuria,
» indignitas. Ad supplicium deposcere me ducem pri-
» mum, deinde vos omnes, qui Saguntum oppugnas-
» setis, deditos vltimis cruciatib. affecturi fuere. Cru-
» delissima ac superbissima gens, sua omnia, suique
» arbitrii facit: cum quibus bellum, cum quib pacem
» habeamus, se modum imponere æquum censet:
» circumscribit, includitque nos terminis montium
» fluminumque, quos ne excedamus, neq; eos, quos
» statuit, terminos obseruat. Ne transieris Iberum:
» ne quid rei tibi sit cum Saguntinis: ad Iberum est
» Saguntum: nusquam te vestigio moueris. Parum
» est, quod veterrimas prouincias nostras Siciliam ac
» Sardiniam ademit, nisi adimat etiam Hispaniam: &
» si inde cessero, in Africam trāscendet. Transcendet
» autem dico? duos Coss. huius anni, vnum in Afri-
» cam, alterum in Hispaniam misere nihil vsquam
» nobis relictū est, nisi quod armis vindicauerimus.
» illis timidis & ignauis licet esse, qui receptum ha-
» bent, quos suus ager, sua terra per tuta ac pacata iti-
» nera fugientes accipient: vobis necesse est forti-
» bus viris esse, & omnibus inter victoriam mor-
» temve certa desperatione abruptis, aut vincere: aut
» si fortuna dubitabit, in prælio potius quam in fuga
» mortem oppetere. Si hoc bene fixum omnibus, de-
» stinatumq; in animo est, iterum dicam, vicistis. nul-
lum

lum incitamētum ad vincendum homini a diis im- «
mortalibus acrius dātum est. His adhortationibus «
cum vtrinque ad certamen accensi militum animi
essent, Romani ponte Ticinum iungunt, rutandiq;
pontis causa castellum superimponunt. Pœnus o-
pere occupatis hostibus, Maharbalem cum ala Nu-
midarum, equitibus quingentis, ad depopulandos
sociorum pop. Rom. agros mittit: Gallis parci quam
maxime iubet, principumque animos solicitare ad
defectionem. Ponte perfecto, traductus Romanus
exercitus in agrum Insubrium, quinque millia pas-
suum a vico tumulis cōsedit. Ibi Annibal castra ha-
bebat, reuocatoq; propere Maharbale, atq; equiti-
bus, cum instare certamē cerneret: nihil vnquā satis
dictum prāmonitumq; ad cohortandos milites ra-
tus, vocatis ad cōcionem certa prāmia pronunciat,
in quorum spem pugnarent. agrum sese daturum
esse in Italia, Africa, Hispania, vbi quisque velit, im-
munem ipsi qui accepissēt, liberisque: qui pecuniā
quam agrum maluissēt, ei se argēto satisfacturum:
qui sociorum ciues Carthaginienses fieri vellent,
potestatem facturum: qui domos redire mallent,
daturum se operam, ne cuius suorum popularium
mutatam secum fortunā esse vellent: seruis quoq;
dominos prosecutis libertatem promittit, binaque
pro his mancipia dominis se redditurū. Eaq; vt ra-
ta scirent fore, agnum læua manu, dextra silicem
retinens, si falleret Iouem cæterosq; precatus deos,
ita se mactarent, quemadmodū ipse agnū mactas-
set: secundum precationē caput pecudis saxo elisit.
Tum vero omnes velut diis auctoribus in spem suā
quisq; acceptis, id moræ quod nondum pugnarent,
ad potienda sperata rati: prælium vno animo & vo-
ce vna poscunt. Apud Romanos haudquaquam

tanta alacritas erat, super cætera recentibus etiam territos prodigiis. nam & lupus intrauerat castra, laniatisque obuiis, ipse intactus euaserat: & examen apum in arbore prætorio imminente consederat. Quibus procuratis, Scipio cum equitatu iaculatoribusque expeditis profectus ad castra hostium, exque propinquo copias, quantæ & cuius generis essent, speculandas, obuius fit Annibali, & ipsi cum equitibus ad exploranda circa loca progressio. neutri alteros primo cernebat. densior deinde incessu tot hominum equorumque oriens puluis, signum propinquantium hostium fuit. Constitit vtrumque agmen, & prælio sese expediebant. Scipio iaculatores & Gallos equites in fronte locat: Romanos, sociorumque quod roboris fuit in subsidiis. Annibal frænatos equites in medium accipit, cornua Numidis firmat. Vixdum clamore sublato, iaculatores fugêre inter subsidia ad secundam aciem. inde equitum certamen erat aliquamdiu anceps. deinde quia turbabant equos pedites intermisti, multis labentibus ex equis, aut desilientibus, vbi suos premi circumuentos vidissent, iam magna ex parte anceps pugna erat: donec Numidæ, qui in cornibus erant, circumuecti, paululum ab tergo se ostendêre. Is pauor perculit Romanos: auxitque pauorem Cos. vulnus, periculumque intercursu tum primum pubescentis filii propulsatum. Hic erat iuuenis, penes quem perfecti huiusce belli laus est, Africanus ob egregiam victoriam de Annibale & de Pœnis appellatus. Fuga tamen effusa iaculatorum maxime fuit, quos primos Numidæ inuaserunt. Alius confertus equitatus Cos. in medium acceptum, non armis modò, sed etiam corporibus suis protegens, in castra, nusquam trepide

neque

neque effuse cedendo, reduxit. Seruati Cos. decus Cœlius ad seruum, natione Ligurem, delegat. Malim equidem de filio verum esse, quod & plures tradidere auctores: seruû fama obtinuit. Hoc primum cum Annibale prælium fuit: quo facile apparuit, & equitatu meliorem Pœnum esse: & ob id campos patentes, quales sunt inter Padum alpesque, bello gerendo Romanis aptos non esse. Itaque proxima nocte iussis militibus vasa silentio colligere, castra ab Ticino mota: festinatumq; ad Padum est, vt ratibus, quibus iunxerat flumen, nondum resolutis, sine tumultu atque insectatione hostis, copias traiiceret. Prius Placentiam peruenere, quam satis sciret Annibal ab Ticino profectos: tamen aliquot moratorum in citeriore ripa segniter ratem soluentes cepit: transire non potuit pontem, vt extrema resoluta erant, tota rate in secundam aquam labente. Cœlius auctor est, Magonem cum equitatu & Hispanis peditibus flumen extemplo transnatasse: ipsum Annibalem per superiora Padi vada exercitum traduxisse, elephantis in ordinem ad sustinendum impetum fluminis oppositis. Ea periti amnis eius vix fecerint. nam neq; equites armis equisque saluis tantam vim fluminis superasse verisimile est, vt iam Hispanos omneis inflati transuexerint vtres: & multorum dierum circuitu Padi vada petenda fuerint, qua exercitus grauis impedimentis traduci posset. Potiores apud me auctores sunt, qui biduo vix locum rate iungendo flumini inuentum tradunt, ea cum Magone equites Hispanorum expeditos præmissos. Dum Annibal citra flumen legationibus Gallorum audiendis moratus, traiicit grauius peditum agmen: interim Mago, equitesque ab transitu fluminis diei vnius itinere Placentiam ad

hostes contendunt. Annibal paucis post diebus sex millia a Placentia castra communiuit, & postero die in conspectu hostium acie directa, potestatem pugnæ fecit. Insequenti nocte cædes in castris Romanis, tumultu tamen quam re maior, ab auxiliaribus Gallis facta est. Ad duo millia peditum, & ducenti equites, vigilibus ad portas trucidatis, ad Annibalem transfugiunt: quos Pœnus benigne allocutus, & spe ingentium donorum accensos, in ciuitates quemque suas ad solicitandos popularium animos dimisit. Scipio cædem eam signum defectionis omnium Gallorum esse ratus, contactosque eo scelere velut iniecta rabie ad arma ituros: quanquam grauis adhuc vulnere erat, tamen quarta vigilia noctis insequetis tacito agmine profectus ad Trebiam fluuium, in loca altiora, colleſq; impeditiores equiti, castra mouet. Minus quam ad Ticinum fefellit. missisque Annibal primum Numidis, deinde omni equitatu, turbasset vtique nouissimum agmen, ni auiditate prædæ in vacua Romana castra Numidæ diuertissent. ibi dum perscrutantes loca omnia castrorum, nullo satis digno moræ precio tempus terunt, emissus hostis de manibus est: & cum iam transgressos Trebiam Romanos, metantesque castra conspexissent, paucos moratorum occiderunt circa flumen interceptos. Scipio nec vexationem vulneris in via iactantis vltra patiens, & collegam (iam enim reuocatum ex Sicilia audierat) ratus expectandum, locum, qui prope flumen tutissimus statiuis est visus, delectum communiuit. Nec procul inde Annibal cum consedisset, quantum victoria equestri elatus, tantum anxius inopia, quæ per hostium agros euntem nusquam præparatis commeatbius maior indies excipiebat: ad Clastidium vicum,

vicum, quo magnum frumenti numerum congesserant Romani, mittit. ibi cum vim pararent, spes facta proditionis: nec sane magno precio, nummis aureis quadringentis datis P. Brundusino præfecto præsidii corrupto, traditur Annibali Clastidium, id horreum fuit Pœnis sedentibus ad Trebiam. In captiuos ex tradito præsidio, vt fama clementiæ in principio rerum colligeretur, nihil sæuitum est. Cum ad Trebiam terrestre constitisset bellum, interim circa Siciliam insulasque Italiæ imminentes, & a Sempronio consule, & ante aduentum eius terra mariq; res gestæ. Viginti quinqueremes cum mille armatis ad depopulandam oram Italiæ a Carthaginiensibus missæ, nouem Liparas, octo insulam Vulcani tenuerunt, tres in fretum auertit æstus. Ad eas conspectas a Messana duodecim naues ab Hierone rege Syracusanorum missæ, qui tum forte Messanæ erat, consulem Romanum opperiens, nullo repugnante captas naues Messanam in portum deduxerunt. Cognitum ex captiuis, præter viginti naues, cuius ipsi classis essent, in Italiam missas: quinque & triginta alias quinqueremes Siciliam petere ad solicitandos veteres socios. Lilybæi occupandi præcipuam curam esse credere eadem tempestate qua ipsi disiecti forent, eam quoque classem ad Ægateis insulam deiectam. Hæc sicut audita erant, rex Messanæ Æmilio prætori, cuius Sicilia erat prouincia perscribit: monetque Lilybæum firmo teneret præsidio. Extemplo & circa prætorem ad ciuitates missi legati tribunique, qui suos ad curam custodiæ intenderent: ante omnia Lilybæum teneri ad apparatum belli: edicto proposito, vt socii nauales decem dierum cocta cibaria ad naues deferrent,

vbi signum datum esset, ne quid moram conscendendi facerent, perque omnem oram qui erant, ex speculis conspicerent aduentantem hostium classem. Simul itaque, quanquam de industria morati cursum nauiū erant Carthaginienses, vt ante lucem accederent Lilybæum: præsensum tamen est, quia & luna pernox erat, & sublatis armamentis veniebāt, extemplo datum e speculis signum, & in oppido ad arma conclamatum est, & in naues conscensum: pars militum in muris portarumque stationibus, pars in nauibus erant. Et Carthaginienses, quia rem fore haud cum imparatis cernebant, vsq; ad lucem portu se abstinuerunt: demendis armamentis eo tempore, aptandaque ad pugnam classe absumpto. Vbi illuxit, recepere classem in altum, vt spacium pugnæ esset, exitumque liberum e portu naues hostium haberent. Nec Romani detrectauere pugnā, & memoria circa ea ipsa loca gestarum rerum freti, & militum multitudine ac virtute. Vbi in altum euecti sunt, Romanus conferere pugnam, & ex propinquo vires conferre velle. contra eludere Pœnus, & arte non vi rem gerere, nauiumque quam virorum aut armorum malle certamen facere. nam vt sociis naualibus affatim instructam classem, ita inopem milite habebat: & sicubi cōserta manus esset, haudquaquam par numerus armatorum ex ea pugnabat. Quod vbi animaduersum est, & Romanis multitudo sua auxit animū, & paucitas illis minuit. Extemplo septem naues Punicæ circumuentæ, fugam cæteræ ceperunt. Mille & D C C. fuere in nauib. capti milites nautæque, in iis tres nobiles Carthaginiensium. Classis Romana incolumis, vna tantum perforata naui, sed ea quoque ipsa reduce, in portum rediit. Secundum hanc pugnam, nondum

gnaris

gnaris eis qui Messanæ erant, T. Sempronius Cos. Messanam venit, & fretum intranti rex Hiero, classem ornatam obuiam duxit. transgressusque ex regia in prætoriam nauem, gratulatus sospitem cum exercitu & nauibus aduenisse, precatusque prospetum ac felicem in Siciliam transitum: statum deinde insulæ, & Carthaginiensium conata exposuit: pollicitusque est, quo animo priore bello populum Rom. iuuenis adiuuisset, eo senem adiuturum: frumenta vestimentaque se legionibus consulis sociisque naualibus gratis præbiturum: grande periculum Lilybæorum maritimisque ciuitatibus esse, quibusdam volentibus nouas res fore. Ob hoc consuli nihil cunctandum visum, quin Lilybæum classe peteret: & rex regiaque classis vnà profecti. nauigantes inde, pugnatum ad Lilybæum, fusasque & captas hostium naues accepere. A Lilybæo Cos. Hierone cum classe regia dimisso, relictoque prætore ad tuendam Siciliæ oram, ipse in insulam Melitam, quæ a Carthaginiensibus tenebatur, traiecit. Aduenienti Amilcar Gisgonis filius præfectus præsidii, cum paulo minus duobus millibus militum, oppidumque, cum insula traditur. inde post paucos dies reditum Lilybęum: captiuique & a consule & a prętore, præter insignes nobilitate viros, sub corona venierunt. Postquam ab ea parte satis tutam Siciliam censebat consul, ad insulas Vulcani, quia fama erat stare ibi Punicam classem, traiecit. nec quisquam hostium circa eas insulas inuentus. iam forte transmiserant ad vastandam Italiæ oram: depopulatoque Vibonensi agro, vrbem etiam terrebant. Reperenti Siciliam consuli, excursio hostium in agrum Vibonensem facta nunciatur, literæque a senatu de transitu in Italiam Annibalis, & vt primo

quoq; tempore collegæ ferret auxilium, missæ traduntur. Multis simul anxius curis, exercitum extẽplo in naues impositum, Ariminum supero mari misit: Sex. Pomponio legato cum viginti quinque longis nauibus Vibonensem agrum maritimamque oram Italiæ tuendam attribuit: M. Æmilio Pr. quinquaginta nauium classem expleuit: ipse eõpositis Siciliæ rebus, decem nauibus oram Italiæ legẽs, Ariminum peruenit: inde cum exercitu suo profectus ad Trebiam flumen, collegæ coniungitur. Iam ambo consules, & quicquid Romanarum virium erat, Annibali oppositum, aut illis copiis defendi posse Romanum imperium, aut spem nullam aliã esse, satis declarabat. Tamen consul alter equestri prælio vno & vulnere suo minutus, trahi rem malebat: recentis animi alter, eoq; ferocior, nullam dilationem patiebatur. Quod inter Trebiam Padumq; agri est, Galli tum incolebant, in duorum præpotentium populorum certamine per ambiguum fauorẽ haud dubie gratiam victoris spectantes. Id Romani, ne quid modo mouerent, æquo satis, Pœnus perinīquo animo ferebat, a Gallis accitum se venisse ad liberandum eos dictitans. Ob eã iram, simul vt præda militem aleret, duo millia peditum & mille equites Numidas pleroſq;, mistos quosdam & Gallos populari omnem deinceps agrum vsque ad Padi ripas iussit. Egentes ope Galli, cum ad id dubios seruassent animos, coacti ab auctoribus iniurię ad vindices futuros declinant: legatisq; ad consulem missis, auxilium Romanorum terræ ob nimiam cultorum fidem in Romanos laboranti, orant. Cornelio nec causa, nec tempus agendæ rei placebat: suspectaque ei gens erat, tum ob infida multa facinora: tum, vt alia vetustate obsoleuissent, ob recentem Boio-

Boiorum perfidiam. Sempronius contra, continendis in fide sociis maximum vinculum esse, primos qui coissent, ope defensos, censebat. Tum collega cunctante, equitatum suum, mille peditum iaculatoribus ferme admistis, ad defendendum Gallicum agrum trans Trebiam mittit. hi sparsos & incompositos, oneratosq; præda pleroſq; cum inopinantes inuasissent: ingentem terrorem, cædemq; ac fugam vsq; ad castra stationesq; hostium fecere: vnde multitudine effusa pulsi, rursus subsidio suorũ prælium restituere. varia inde pugna sequẽtes, quanquã ad extremum æquassent certamen, maior tamẽ hostium Romanis fama victoriæ fuit. Cæterum nemini omnium maior iustiorq; quam ipsi consuli videri gaudio efferri, qua parte copiarum alter consul victus foret, ea se vicisse. restitutos ac refectos militum animos, nec quenquam esse præter collegam, qui dilatam dimicationem vellet. eum animo magis quam corpore ægrum memoria vulneris aciem ac tela horrere. sed nõ esse cum ęgro senescendum. quid enim vltra differri, aut teri tempus? quem tertium consulem, quem alium exercitum expectari? castra Carthaginiensium in Italia, ac prope in conspectu vrbis esse. non Siciliam ac Sardiniam victis ademptas, nec cis Iberum Hispaniam peti: sed solo patrio terraque in qua geniti forent, pelli Romanos. Quantum ingemiscant, inquit, patres nostri circa mœnia Carthaginis bellare soliti, si videant, nos progeniem suam, duos consules consulareſque exercitus in media Italia pauentes intra castra? Pœnum, quod inter Alpes Apenninumque agri sit, suæ ditionis fecisse? Hæc assidens ægro collegæ, hæc in prætorio prope concionabundus agere. stimulabat & tempus propinquum comitiorum.

ne in nouos consules bellum differretur: & occasio in se vnum vertendę gloriæ, dum æger collega erat. Itaque nequicquam dissentiente Cornelio, parari ad propinquũ certamen milites iubet. Annibal cum quid optimũ foret hosti, cerneret: vix vllam spem habebat, temere atque improuide quicquam consules acturos. sed cum alterius ingenium fama prius deinde re cognitum, percitum, ac ferox sciret esse, ferociusque factum ex prospero cum prædatoribus suis certamine crederet: adesse gerendæ rei fortunã haud diffidebat, cuius ne quod præmitteret tẽpus, solicitusq; & intentus erat, dum tyro hostium esset miles: dum meliorem ex ducibus inutilem vulnus faceret: dum Gallorum animi vigerent. quorum ingentem multitudinem sciebat segnius secuturã, quanto longius ab domo traheretur. Cum ob hæc taliaq; speraret propinquum certamen, & facere si cessaretur, cuperet: speculatores q; Galli ad ea exploranda, quæ vellet, tutiores, quia in vtrisq; castris militabant, paratos pugnæ esse Romanos retulissent: locum insidiis circumspectare Pœnus cœpit. Erat in medio riuus præaltis vtrinq; clausus ripis, & circa obsitus palustribus herbis, & quib. inculta ferme vestiuntur, virgultis vepribusque. quem vbi ad equites quoque tegendos satis latebrosum locum circũuectus ipse oculis perlustrauit: Hic erit locus, Magoni fratri ait, quem teneas. delige centenos viros ex omni pedite atq; equite: cum quibus ad me vigilia prima venias. nunc corpora curare tẽpus est. Ita præconium missum. mox cum delectis Mago aderat. Robora virorum cerno, inquit Annibal: sed vt & numero etiam, non animis modo valeatis, singulis vobis nouenos ex turmis manipulisque vestri similes eligite: Mago locum monstrabit, quem insi-

deatis.

deatis hostem cæcum ad has belli artes habebitis. Ita mille equitibus Magoni, mille peditibus dimissis Annibal prima luce Numidas equites transgressos, Trebiam flumen obequitare iubet hostium portis, nec ulandoque in stationes elicere ad pugnam hostem: iniecto deinde certamine, cedẽdo sensim circa flumen pertrahere. Hæc mandata Numidis. cæteris ducibus peditum equitumque præceptum, vt prandere omnes iuberent: armatos deinde, instratisque equis signum expectare. Sempronius ad tumultum Numidarum primum omnem equitatũ, ferox ea parte virium, deinde sex millia peditum, postremo omnes copias ad destinatum locum iam ante consilio, auidus certaminis eduxit. Erat forte brumæ tempus, & niualis dies in locis alpibus Apenninoq; interiectis, propinquitate etiam fluminum ac paludum prægelidis. ad hæc raptim eductis hominibus atq; equis, non capto ante cibo, non ope vlla ad arcendum frigus adhibita, nihil caloris inerat: & quicquid auræ fluminis appropinquabat, afflabat acrior frigoris vis. vt vero refugientes Numidas insequẽtes aquam ingressi sunt: (& erat pectoribus tenus aucta nocturno imbri) tum vtique egressis rigere omnibus corpora, vt vix armorum tenendorum potentia essent: & simul procedente iam die, fame etiã deficere. Annibalis interim miles ignibus ante tentoria factis, oleoq; per manipulos vt mollirent artus misso, & cibo per ocium capto, vbi transgressos flumen nunciatum est hostes, alacer animis corporibusque arma capit, atque in aciem procedit. Baleares locat ante signa, leuem armaturã, octo ferme millia hominum: deinde grauiorem armis peditem, quod virium, quod roboris erat: in cornibus circunfudit decem millia equitum, & ab

cornibus in vtramque partem diuisos elephantos statuit. Consul effusos sequētes equites, cum ab resistentibus subito Numidis incauti exciperentur, signo receptui dato reuocatos circumdedit peditibus. Duodeuiginti millia Romanorum erant, socium nominis Latini XX. auxilia præterea Cenomanorum. ea sola in fide manserat Gallica gens, his cepiis concursum est. Prælium a Balearibus ortum est, quibus cum maiore robore legiones obsisterē, deductæ propere in cornua leues armaturæ sunt. quæ res effecit, vt equitatus Romanus extemplo vrgeretur. nam cum vix iam per se resisterent decē millibus equitum quatuor millia, & fessi Romani plerisque integris Pœnis, obruti sunt insuper velut nube iaculorum a Balearibus coniecta, ad hoc elephanti eminentes ab extremis cornibus, equis maxime non visu modo, sed odore insolito territis, fugam late faciebant. Pedestris pugna par animis magis quam viribus erat, quas recentes Pœnus paulo ante curatis corporibus in prælium attulerat: contra ieiuna fessaq; corpora Romanis, & rigentia gelu torpebant. restitissent tamen animis, si cum pedite solum foret pugnatum: sed & Baleares pulso equite iaculabantur in latera, & elephanti iā in mediam peditum aciem sese tulerant: & Mago Numidæque, simul latebras eorum improuida præterlata acies est, exorti a tergo ingentem tumultum ac terrorem fecere. Tamen in tot circunstantibus malis manfit aliquandiu immota acies, maxime præter spem omnium aduersus elephantos. eos pedites ad ipsum locati verutis coniectis & auertere, & insecuti aduersos sub caudis qua maxime molli cute vulnera accipiunt, fodiebant. Trepidantes, propeque iam in suos consternatos media acie in extremam, ad sini-

ad sinistrum cornu aduersus Gallos auxiliares agi iussit Annibal. extemplo haud dubiam fecere fugam, additus quoque nouus terror Romanis, vt fusa auxilia sua viderunt. Itaque cum iam in orbem vtrinq; pugnarent, decem millia ferme hominum, cum alia euadere nequiuissent, media Afrorum acie, quæ Gallicis auxiliis firmata erat, cum ingenti cæde hostium perrupere. & cum neque in castra reditus esset, flumine interclusis: neque præ imbri satis discernere possent qua suis opem ferrent, Placētiam recto itinere perrexere. Plures deinde in omnes partes eruptiones factæ, & qui flumen petiere, aut gurgitib. absumpti sunt, aut inter cunctationem ingrediendi ab hostib. oppressi. qui passim per agros fuga sparsi erant, vestigia cedentis sequentes agminis Placentiam contendere. aliis timor hostiū audaciam ingrediendi flumen fecit, transgressique in castra peruenere. Imber niue mistus, & intolerāda vis frigoris, & homines multos, & iumenta & elephantos prope omnes consumpsit. Finis insequēdi hostis Pœnis flumen Trebia fuit. & ita torpentes gelu in castra redire, vt vix lætitiam victoriæ sentirent. Itaque nocte insequenti cum præsidium Romanorum castrorum, & quod reliquum ex magna parte militum erat, ratibus Trebiam traiicerent: aut nihil sensere Pœni obstrepente pluuia: aut quia iam moueri præ lassitudine nequibant, ac vulneribus sentire sese dissimulauerunt: quietisque Pœnis, tacito agmine ab Scipione Cos. exercitu Placentiam est perductus: inde Pado traiectus Cremonam, ne duorum exercituum hybernis vna colonia premeretur. Romam tantus terror ex hac clade perlatus est, vt iam ad vrbem Romam crederent infestis signis hostem venturum: nec

V.C. quicquã spei aut auxilii esse, quo portis mœnibusq; vim arcerent. Vno consule ad Ticinum victo, altero ex Sicilia reuocato, duobus consulibus, duobus cõsularibus exercitibus victis, quos alios duces, quas alias legiones esse, quæ accerserentur? ita territis Sempronius Cos. aduenit: ingenti periculo per effusos passim ad prædandum hostium equites, audacia magis quam consilio aut spe fallendi resistendive, si non falleret, transgressus. Id quod vnum maxime in præsentia desiderabatur: comitiis consularib. habitis in hyberna rediit. Creati consules Cn. Seruili-
537. us & C. Flaminius. Cæterum ne hyberna quidem Romanis quieta erant, vagantibus passim Numidis equitibus, & quæ his impeditiora erant, Celtiberis, Lusitanisque. Omnes igitur clausi vndiq; commeatus erant, nisi quos Pado naues subueherent. Emporium prope Placentiam fuit, & opere valido & magno munitum præsidio. Eius castelli oppugnãdi specum equitibus ac leui armatura profectus Annibal, cum plurimum in celando incepto ad effectum spei habuisset, nocte adortus non fefellit vigiles. tantus repente clamor est sublatus, vt Placentię quoq; audiretur. Itaque sub lucem cum equitatu consul aderat, iussis quadrato agmine legionibus sequi. Equestre prælium interim commissum: in quo, quia Annibal saucius pugna excessit, pauore hostibus iniecto, defensum egregie præsidium est. Paucorũ inde dierum quiete sumpta, & vix dum satis percurato vulnere, ad Vicunuias ire pergit oppugnandas. Id emporium a Romanis Gallico bello fuerat munitum. inde locum frequentauerant accolæ, misti vndique ex finitimis populis: & tum terror populationum eo plerosq; ex agris compulerat. Huius generis multitudo fama impigre defensi ad Placentiam

præsidii

præsidii accensa, armis arreptis obuiam Annibali procedit. Magis agmine quam acie in via concurrerunt. & cum ex altera parte nihil præter inconditam turbam esset, in altera & dux militi, & duci fidens miles: ad triginta quinque millia hominum a paucis fusa. Postero die deditione facta, præsidium intra mœnia accepere: iussique arma tradere. cum dicto paruissent, signum repente victoribus datur, vt tanquã vi captã vrbem diriperent. neq; vlla quæ in tali re memorabilis scribentib. videri solet, prætermissa clades est. adeo omnis libidinis crudelitatisq; & inhumanę superbiæ editum in miseros est exemplum. Hæ fuere hybernæ expeditiones Annibalis. Haud longis inde temporib. dum intolerabilia frigora erant, quies militi data est: & ad prima ac dubia signa veris profectus ex hybernis, in Hetruriam ducit, eam quoque gentem, sicut Gallos Ligures q;, aut vi aut voluntate adiuncturus. Transeuntem Apenninum adeo atrox tempestas adorta est, vt alpiũ fœditatem prope superauerit. Vento mistus imber cum ferretur in ipsa ora: primum, quia aut arma omittenda erant, aut contra enitentes vortice intorti affligebantur, constitere. deinde cum iam spiritũ intercluderet, nec reciprocare animã sineret, auersi a vento parumper consedere. Tum vero ingenti sono cœlum strepere, & inter horrendos fragores micare ignes. capti auribus & oculis, metu omnes torpere. Tandem effuso imbre, cum eo magis accensa vis venti esset, ipso illo quo deprehensi erant, loco castra ponere necessarium visum est. Id vero laboris velut de integro initium fuit. nam nec explicare quicquam, nec statuere poterant. nec quod statutũ esset, manebat, omnia perscindente vento, & rapiente. & mox aqua leuata vento, cum super gelida

montium cacumina concreta esset, tantum niuosę grandinis deiecit, vt omnibus omissis procumberet homines, tegminibus suis magis obruti, quam tecti. tantaque vis frigoris insecuta est, vt ex illa miserabili hominum iumentorumq; strage, cum se quisq; attollere ac leuare vellet, diu nequiret: quia torpētibus rigore neruis, vix flectere artus poterant. deinde vt tandem agitando sese mouere, ac recepere animos, & raris locis ignis fieri est cœptus: ad alienā opem quisq; inops tendere. Biduum eo loco velut obsessi mansere multi hominēs, multa iumenta, elephanti quoq; ex his qui prælio ad Trebiam facto superfuerant, septem absumpti. Digressus Apennino retro ad Placentiam castra mouit, & ad decem millia progressus consedit. Postero die XII. millia peditum, quinq; equitum aduersus hostem ducit. Nec Sempronius Cos. (iam enim redierat ab Roma) detrectauit certamen. atque eo die tria millia passuum inter bina castra fuere. Postero die ingentib. animis, vario euentu pugnatum est. primo concursu adeo res Romana superior fuit, vt non acie vincerent solum, sed perculsos hostes in castra persequerentur: mox castra quoq; oppugnarent. Annibal paucis propugnatoribus in vallo portisq; positis, cæteros confertos in media castra recepit: intentosque signum ad erumpendum spectare iubet. Iā nona ferme diei hora erat, cum Romanus nequicquam fatigato milite, postquam nulla spes erat potiundi castris, signum receptui dedit. Quod vbi Annibal accepit, laxatamq; pugnam, & recessum a castris vidit, extemplo equitibus dextra læuaque emissis in hostem, ipse cum peditum robore de his castris erupit. Pugna raro vlla magis sæua: & cum vtriusque partis pernicie clarior fuisset, si extendi a die in

die in longum spacium quiuisset. nox accensum ingentib. animis prælium diremit. itaq; acrior concursus fuit quam cædes. & sicut æquata ferme pugna erat, ita clade pari discessum est. ab vtraque parte sexcentis plus peditibus, & dimidium eius equitum cecidit. sed maior Rom. quam pro numero iactura fuit: quia equestris ordinis aliquot, & tribuni militum quinque, & præfecti sociorum tres sunt interfecti. Secundum eam pugnam Annibal in Ligures, Sempronius Lucam concessit. Venienti in Ligures Annibali, per insidias intercepti duo quæstores Romani, C. Fuluius & L. Lucretius cum duobus tribunis militum, & quinq; equestris ordinis senatorum ferme liberis, quo magis ratam fore cum his pacem societatemq; crederet, traduntur. Dum hæc in Italia geruntur, Cn. Scipio in Hispaniam cū classe & exercitu missus, cum ab ostio Rhodani profectus Pyrenæosque montes circumuectus, Emporiis appulisset classem: expositoque ibi exercitu, orsus a Lacetanis, vsque ad Iberum flumen, partim renouandis societatibus, partim nouis instituendis, Romanæ ditionis fecit. inde conciliata clementiæ fama, non ad maritimos modo populos, sed in mediterraneis quoque montanis ad ferociores iam gentes valuit: nec pax modo apud eos, sed societas etiam armorum parata est: validæque aliquot auxiliorum cohortes ex iis conscriptæ sunt. Hanno non insciis in Iberi prouincia erat. eum reliquerat Annibal ad regionis eius præsidium, itaq; priusquam alienarentur omnia, obuiam eundum ratus, castris in conspectu hostium positis, in aciem eduxit. Nec Romano differendū certamen visum: quippe qui sciret cū Hannone & Asdrubale sibi dimicandum esse, malletque aduersus singulos seperatim

quam aduersus duos simul rem gerere. Nec magni certaminis ea dimicatio fuit. Sex millia hostium cęsa, duo capta cum præsidio castrorum: nam & castra expugnata sunt, atq; ipse dux militum cum aliquot præsidiis capitur. & Stissum propinquum castris oppidū expugnatur. cæterum præda oppidi parui precii rerum fuit, supellex barbarica, ac vilium mancipiorum. castra militem ditauere, non eius modo exercitus, qui victus erat, sed & eius qui cum Annibale in Italia militabat, omnib. fere caris rebus, ne grauia impedimenta ferentibus essent, circa Pyrenæum relictis. Priusquam certa huius cladis fama accideret, transgressus Iberum Asdrubal octo millibus peditum, mille equitibus tanquam ad primum aduentum Romanorū occursurus, postquam perditas res, amissaque castra accepit, iter ad mare conuertit. Haud procul Tarracone classicos milites nauales que socios vagos palantesque per agros (quod ferme fit, vt secundæ res negligētiam creent) equite passim dimisso, cum magna cæde, maiore fuga ad naues cōpellit. nec diutius circa ea loca morari ausus, ne a Scipione opprimeretur, trans Iberum sese recepit. Et Scipio raptim ad famam nouorum hostium agmine acto, cum in paucos præfectos paululum animaduertisset, præsidio Tarracone modico relicto, Emporias cum classe rediit. Vix dum digresso eo, Asdrubal aderat: & Ilergetum populo, qui obsides Scipioni dederat, ad defectionem impulso, cum eorum ipsorum iuuentute agros fideliū Romanis sociorum vastat. Excito deinde Scipione hybernis, toto cis Iberum rursus cedit agro. Scipio relictam ab auctore defectionis, Ilergetum gentem cum infesto exercitu inuasisset, compulsis omnibus Athanagiam vrbem, quę caput eius populi erat, circumsedit:

cumsedit: intraque dies paucos pluribus quam ante obsidibus imperatis, Ilergetes pecunia etiam multatos in ius ditionemque recepit. inde in Ausetanos prope Iberum, socios & ipsos Pœnorum, procedit: atque vrbe eorum obsessa, Lacetanos auxilium finitimis ferentes, nocte haud procul iam vrbe cum intrare vellent, excepit insidiis. Cæsa ad duodecim millia, exuti pene omnes armis, domos passim palantes per agros diffugere. nec obsessos alia vlla res quam iniqua oppugnantib. hyems tutabatur. XXX. dies obsidio fuit, per quos raro vnquam nix minus quatuor pedes alta iacuit: adeoq; pluteos ac vineas Romanorum operuerat, vt ea sola, ignibus aliquoties coniectis ab hoste, etiam tutamentum fuerit. postremo cum Amusitus princeps eorum ad Asdrubalem profugisset, viginti argenti talentis pacti deduntur. Tarraconem in hyberna reditum est. Romæ autem & circa vrbem multa ea hyeme prodigia facta: aut (quod euenire solet motis semel in religionem animis) multa nunciata, & temere credita sunt. in queis ingenuum infantem semestrem in foro olitorio triumphum clamasse: & foro boario bouem in tertiam contignationem sua sponte scādisse, atque inde tumultu habitatorum territū sese deiecisse & nauium speciem de cœlo affulsisse: & ędem Spei, quæ in foro olitorio est, fulmine ictam: & Lanuuii hastam se commouisse: & coruum in ædem Iunonis deuolasse, atq; in ipso puluinario consedisse: & in agro Amiternino multis locis hominū species procul cādida veste vias, nec tamen illis cōgressos: & in Picenola lapidibus pluisse: & Cære sortes extenuatas: & in Gallia lupum vigili gladium e vagina raptum abstulisse. Ob cætera prodigia libros adire decemuiri iussi. quod autem lapidibus pluisset

in Piceno, nouendiale sacrum edictum: & subinde aliis procurandis prope ciuitas operata fuit. Iam primum omnium vrbs lustrata est: hostiæque maiores quib. edictum est diis cæsæ: & donum ex auri pondo XL. Lanuuium Iunoni portatum est: & signum æneum matronæ Iunoni in Auentino ædificauerunt: & lectisternium Cære, vbi sortes extenuatæ erant, imperatum: & supplicatio Fortunę in Algido: Romæ quoque & lectisternium Iuuentæ, & supplicatio ad ædem Herculis, nominatim deinde vniuerso populo circa omnia puluinaria indicta: & Genio maiores hostiæ cæsæ quinque, & C. Attilius Seranus prætor vota suscipere iussus: si in decem annos R.P. eodem stetisset statu. Hæc procurata votaque ex libris Sibyllinis magna ex parte leuauerant animum religione. Consulum designatorum alter Flaminius, cui ex legiones quæ Placentiæ hybernabant, sorte euenerant: edictum & literas ad consulem misit, vt is exercitus Idibus Martiis Arimini esset in castris. Huic in prouincia consulatum inire consilium erat, memori veterum certaminum cum patribus, quę tribunus plebis, & quę postea consul, prius de consulatu qui abrogabatur, deinde triumpho habuerat, inuisus etiam senatui ob nouam legem, quam inique Q. Claudius tribunus plebis aduersus senatum, vno patrum adiuuante C. Flaminio, tulerat: ne quis senator, quive senatoris pater fuisset, maritimam nauem, quæ plus quam trecentarum amphorarum esset, haberet. id satis habitum ad fructus ex agris vectandos. Quæstus omnis patribus indecorus visus est. Res per summam contentionem acta, inuidiam apud nobilitatem suasori legis Flaminio, fauorem apud plebem, alterumque inde consulatum peperit. Ob hoc ratus auspiciis

spiciis ementiendis, Latinarumque feriarum mora, & consularibus aliis impedimentis retenturos se in vrbe, simulato itinere priuatus clam in prouinciam abiit. ea res vbi palam facta est, nouam insuper iram infestis iam ante patribus mouit. non cum senatu modo, sed cum diis immortalibus C. Flaminium bellum gerere. consulem ante inauspicato factum, reuocantibus ex ipsa acie diis atque hominibus non paruisse: & nunc conscientia præteritorum, & Capitolium & solennem votorum nuncupationem fugisse: ne die initi magistratus Iouis Opt. Max. templum adiret: ne senatum inuisus ipsi, & sibi vni inuisum, videret, consuleretque: ne Latinas indiceret, Iouique Latiali solenne sacrum in monte Albano faceret, ne auspicato profectus in Capitolium ad vota nuncupanda, paludatus inde ad prouinciam iret. lixæ modo sine insignibus, sine lictoribus profectum clam, furtim, haud aliter quam si exilii causa solum vertisset: magis pro maiestate videlicet imperii Arimini, quam Romæ magistratum initurum, & in diuersorio hospitali, quam apud penates suos prætextam sumpturum. Reuocandum vniuersi retrahendumque censuerunt: & cogendum omnibus prius præsentem in deos hominesque fungi officiis, quam ad exercitum & in prouinciam iret. In eam legationem (legatos enim mitti placuit) Q. Terentius & Marcus Antistius profecti, nihilo magis eum mouere, quam priori consulatu literæ mouerant, a senatu missæ. Paucos post dies magistratum iniit: immolantique ei vitulus iam ictus e manibus sacrificantium, sese cum proripuisset, multos circumstantes cruore respersit. Fuga procul etiam maior apud ignaros quid trepidaretur, & concursatio fuit. id a

plerisque in omen magni terroris acceptum. Legionibus inde duabus a Sempronio prioris anni consule, duabus a C. Attilio prætore acceptis, in Hetruriam iam per Apennini tramites exercitus duci est cœptus.

DECADIS TERTIÆ LIB. II.

Epitome.

ANnibal per continuas vigilias in paludibus oculo amisso, venit in Hetruriam: per quas paludes quatriduo & tribus noctibus sine vlla requie iter fecit. C. Flaminius consul homo temerarius contra auspicia profectus, signis militaribus effossis, quæ tolli non poterant, & ab equo, quem conscenderat, per caput deuolutus, insidiis ab Annibale circumuentus, ad Thrasimenum lacum cum exercitu cæsus est. Sex millia, quæ eruperant, fide ab Maharbale data, perfidia Annibalis victa sunt. Cum ad nuncium cladis Romæ luctus esset, duæ matres insperato receptis filiis, gaudio mortuæ sunt. Ob hanc cladem ex Sibyllinis libris ver sacrum votum. Cum deinde Q. Fabius Maximus dictator aduersus Annibalem missus nollet acie cum eo confligere: ne contra ferocem tot victoriis hostem territum aduersis prælis militem pugnæ committeret, & opponendo se tantummodo conatus Annibalis impediret: M. Minucius magister equitum, ferox & temerarius, criminando dictatorem, tanquam timidum & segnem effecit: vt populi iussu ei imperium cum dictatore æquaretur, diuisoque exercitu, cum iniquo loco conflixisset, & in maximo discrimine legiones eius essent: superueniente cum exercitu Fabio Maximo ex discrimine liberatus est, quo beneficio victus, castra cum eo iunxit: & patrem cum salutauit: idemque milites facere commilitonibus iussit. Annibal vastata Campania inter Casilinum oppidum, & Calliculam montem a Fabio clausus, sarmentis ad cornua boum alligatis & incensis, præsidium

præsidium Romanorum, quod Calliculam insidebat, fugauit: & sic transgressus est saltum. idemque Fabii Maximi dictatoris, cum circumposita vereret, agro pepercit: vt illum tanquã proditorem suspectum faceret. Æmilio deinde Paulo, & Terentio Varrone consulibus, & ducibus, cum maxima clade aduersus Annibalem ad Cannas pugnatum est, cæsaque eo prælio Romanorum quadraginta quinque millia cum Paulo consule, & senatoribus LXXX. consularibus atque prætoriis, aut adilitiis triginta. Post quam cladem cum a nobilibus adolescentibus propter desperationem consilium de relinquenda Italia iniretur: P. Cornelius Scipio tribunus militum, qui postea Africanus nuncupatus est: stricto super capita deliberantium ferro, iurauit pro hoste se habiturum eum, qui in verba sua non iurasset, effecitque, vt omnes minime relictum iri a se Italiam iureiurando astringerentur. Præterea trepidationem vrbis & luctum, & res in Hispania meliore euentu gestas continet. Opimia & Fercnia Vestales virgines incesti damnatæ sunt. Propter paucitatem vero militum, seruorum octo millia armata sunt. captiui cum potestas esset redimendi, redempti non sunt. Varroni obuiam itum est: & gratiæ actæ, quod de repub. non desperasset.

IAM ver appetebat, cum Annibal ex hybernis mouit, & nequicquam ante conatus transcendere Apenninum intolerãdis frigoribus, & cum ingenti periculo moratus, ac metu Galli, quos prædæ populationumq; conciuerat spes: postquã pro eo, vt ipsi ex alieno agro raperent agerentque, suas terras sedem belli esse, premique vtriusq; partis exercitum viderent hybernis, verterũt retro ad Annibalem ab Romanis odia: petitusque sæpe principum insidiis, ipsorumque inter se fraude, eadem leuitate qua consenserant, consensum indi-

cautium, seruatus erat: & mutando nunc vestem, nunc tegumẽta capitis, errore etiam sese ab insidiis munierat. cæterum hic quoque ei timor causa fuit maturius mouendi ex hybernis. Per idem tempus Cn. Seruilius Romæ Idibus Martiis magistratum iniit. Ibi cum de repub. retuliſſet, redintegrata in C. Flaminium inuidia est. duos se consules creasse, vnum habere. quod enim illi iustum imperium, quod auspicium esset magistratus: id a domo, publicis priuatisque penatibus, Latinis feriis actis, sacrificio in monte perfecto, votis rite in Capitolio nuncupatis, secum ferre: nec priuatum auspicia sequi: nec sine auspiciis profectum in externo ea solo noua atque integra concipere posse. Augebant metum prodigia ex pluribus simul locis nunciata: in Sicilia militibus aliquot spicula, in Sardinia autem in muro circumeunti vigilias equiti, Scipionem quem manu tenuerat, arsisse: & littora crebris ignibus fulsisse: & scuta duo sanguinem sudasse: & milites quosdam ictos fulminibus: & solis orbem minui visum: & Prænestæ ardentes lapides cœlo cecidisse: & Arpis palmas in cœlo visas, pugnantemque cum luna solem: & Capenæ duas interdiu lunas ortas: & aquas Cærete sanguine mistas fluxisse, fontemq; ipsum Herculis cruentis manasse, sparsum maculis: & Antii metentibus eruentas in corbem spicas cecidisse: & Faleriis cœlum findi visum velut magno hiatu: quaque patuerit, ingens lumen effulsisse: sortes sua sponte attenuatas, vnamque excidisse ita scriptam: Mauors telum suum concutit. & per idem tempus Romæ signum Martis Appia via ad simulachra luporum sudasse: & Capuæ speciem cœli ardentis fuisse, lunæque inter imbrem candentis. Inde minoribus etiam dictu prodigiis fides habita: capras lanatas

lanatas quibusdam factas, & gallinam in marem, gallum in fœminam sese vertisse. His sicut erant nunciata expositis, auctoribusque in curiam introductis, consul de religione patres consuluit. Decretum, vt ea prodigia partim maioribus hostiis, partim lactantibus procurarentur: & vti supplicatio per triduum ad omnia puluinaria haberetur. Cætera, cum decemuiri libros inspexissent, vt ita fierent, quemadmodum cordi esse diui carminibus præfarentur. id decemuirorum monitu decretum est. Ioui primum donum fulmen aureum pondo quinquaginta fieret: Iunoni Mineruæque ex argento daretur, & Iunoni Reginæ in Auentino, Iunonique Sospitæ Lanuuii maioribus hostiis sacrificaretur: matronæque pecunia collata, quantum conferre cuique commodum esset, donum Iunoni Reginæ in Auentinum ferrent, lectisterniumque fieret: quin & libertinæ, & ipsæ, vnde Feroniæ donum daretur, pecuniam pro facultatibus suis conferrent. Hæc vbi facta, decemuiri Ardeæ in foro maioribus hostiis sacrificarunt, postremo ex libris Decembri iam mense ad ædem Saturni Romæ immolatum est, lectisterniumque imperatum (& eum lectum senatores strauerunt) & conuiuium publicum, ac per vrbem Saturnalia die ac nocte clamatum, populusque eum diem festum habere ac seruare in perpetuum iussus. Dum cõsul placandis Romæ diis, habendoq; delectu dat operam, Annibal profectus ex hybernis, quia iam Flaminium consulem Arretium peruenisse fama erat: cum aliud longius, cæterum commodius ostenderetur iter, propiorem viam per paludem petit, qua fluuius Arnus per eos dies solito magis inundauerat. Hispanos & Afros, & omne

quod veterani erat robur exercitus, admistis ipsorũ impedimentis, nec vbi consistere coactis necessaria ad vsus deessent, primos ire iussit, sequi Gallos, vt id agminis medium esset, nouissimos ire equites: Magonem inde cũ expeditis Numidis cogere agmen: maxime Gallos, si tædio laboris, longæque viæ (vt est mollis ad talia gens) dilaberentur aut subsistere, cohibentem. Primi, qua modo prærent duces, per præaltas fluuii ac profundas voragines hausti pene limo, immergentesque se, tamen signa sequebantur. Galli neque sustinere se prolapsi, neq; assurgere ex voraginibus poterant: aut corpora animis, aut animos spe sustinebant: alii fessa ægre trahentes membra: alii vbi semel victis tædio animis procubuissent, inter iumenta & ipsa iacentia passim morientes, maximeq; omnium vigiliæ conficiebãt, per quatriduum iam & tres noctes toleratæ. Cum omnia obtinentibus aquis, nihil vbi in sicco fessa sternerent corpora, inueniri posset, cumulatis in aquas sarcinis insuper incumbebant. iumentorum itinere toto prostratorum passim acerui, tantum quod extaret aqua quærentibus ad quietem, parui temporis necessarium cubile dabant. Ipse Annibal æger oculis ex verna primum intemperie variante calores frigoraque, elephãto, qui vnus superfuerat, quod altius ex aqua extaret, vectus: vigiliis tamen, & nocturno humore, palustriq; cœlo grauante caput, & quia medendi nec locus, nec tempus erat, altero oculo capitur. Multis hominibus iumentisque fœde amissis, cum tandem de paludibus emersisset, vbi primum in sicco potuit, castra locat: certumque per præmissos exploratores habuit, exercitum Romanum circa Arretii mœnia esse. consulis deinde consilia atque animum, & situm regionum, itineraque,

raq;, & copias, atq; cõmeatus expediendos, & cætera quæ cognoscenda in re erant, summa omnia cũ cura inquirendo exequebatur. Regio erat in primis Italiæ fertilis, Hetrusci campi, qui Fesulas inter Aretiumq; iacent, frumenti ac pecoris, & omnium copia rerum opulenti. Consul ferox ab consulatu priore, & non modo legum aut patrum maiestatis, sed ne deorum quidem satis metuens erat. hanc insitam ingenio eius temeritatem fortuna prospero ciuilibus bellicisq; rebus successu aluerat. itaq; satis apparebat, nec deos nec homines consulentem, ferociter omnia ac præpropere acturum: quoq; pronior esset in vitia sua, agitare eum atq; irritare Pœnus parat. & læua relicto hoste, Fesulas petens, Hetruriæ agros prædatum profectus. quantam maximam vastitatem potest, cædibus incendiisq; cõsuli procul ostendit. Flaminius, qui ne quieto quidem hoste ipse quieturus erat: tum vero, posteaquam res sociorum ante oculos prope suos ferri agiq; vidit, suum id dedecus ratus, per mediam iam Italiam vagari Pœnum, atq; obsistente nullo ad ipsa Romana mœnia ire oppugnanda: cæteris omnib. in concilio salutaria magis quam speciosa suadẽtibus, collegam expectandum, vt coniunctis exercitib. communi animo consilioq; rem gererent, interim equitatu, auxiliisq; leuium armorum ab effusa prædandi licentia hostem cohibendum: iratus, se ex concilio proripuit, signumq; simul itineris pugneq; proposuit. Quinimmo Arretii ante mœnia sedeamus, " inquit: hic enim patria & penates sunt: Annibal e- " missus e manibus perpopuletur Italiam, vastãdoq; " & vrẽdo omnia, ad Romana mœnia perueniat. nec " ante nos hinc mouerimus, quam, sicut olim Camil- " lum ab Veiis, C. Flaminium ab Arretio patres acci- "

uerint. Hæc simul increpans, cum ocius signa conuellĕ iuberet, & ipse in equum insiluisset, equus repente corruit, consulemq; lapsum super caput effudit. Territis omnibus qui circa erant, velut fœdo omine incipiendæ rei, insuper nunciantur, signum omni vi moliente signifero conuelli nequire. Conuersus ad nuncium: Num literas quoque inquit ab senatu affers, quæ me rem gerere vetent? abi, nũcia signũ effodiant, si ad conuellendũ manus præ metu obtorpuerint. Incedere inde agmẽ cœpit: primoribus super quam quod dissensérant a consilio, territis etiam duplici prodigio: milite in vulgus læto ferocia ducis, cum spem magis ipsam quam causam spei intueretur. Annibal quod agri est inter Cortonam vrbem Thrasymenumq; lacũ, omni clade belli peruastat, quo magis iram hosti ad vindicandas sociorum iniurias acuat. Et iã peruenerãt ad loca insidiis nata, vbi maxime mõtes Cortonẽses Thrasymenus subit. Via tantum intercst perangusta, velut ad id ipsum de industria relicto spacio: deinde paulo latior patescit campus, inde colles assurgunt. Ibi castra in aperto locat, vbi ipse cum Afris modo Hispanisque consideret. Baleares, cæteramq; leuĕ armaturã post mõtes circunducit: equites ad ipsas fauces saltus, tumulis apte tegentib. locat: vt vbi intrassent Romani obiecto equitatu clausa omnia lacu ac montib. essent. Flaminius cum pridie solis occasu ad lacũ peruenisset, inexplorata postero die vixdum satis certa luce angustiis superatis, postquam in patentiorẽ campum pandi agmen cœpit: id tantum hostium, quod ex aduerso erat, aspexit: a tergo ac super caput detectæ insidiæ. Fœnus vbi id quod petierat, clausum lacu montibusque, & circunfusum suis copiis habuit hostem, signum omnib. dat inuadendi.

Qui

Qui vbi qua cuiq; proximũ fuit, decurrere: eo magis Ro. subita atq; improuisa res fuit, quod orta ex lacu nebula: campo quam montibus densior sederat: agminaq; hostium ex plurib. vallib. ipsa inter se satis conspecta, eoq; magis pariter decurrerũt. Romanus clamore prius vndique orto, quam satis cernerat, se circumuentũ esse sensit, & ante infrontem lateraque pugnari cœptum est, quam satis instrueretur acies, aut expediri arma, stringiq; gladii possent. Consul perculsis omnibus, ipse satis vt in trepida re impauidus, turbatos ordines, vertentesque se quoq; ad dissonos clamores instruit, vt tempus locusque patitur: & quacunque potest, adhortatur, ac stare & pugnare iubet. Nec enim inde votis, aut imploratione deũm, sed vi ac virtute euadendum esse. per medias acies ferro viam fieri: & quo timoris minus sit, eo minus ferme periculi esse. Cæterum præstrepitu ac tumultu, nec consilium nec imperiũ accipi poterat: tantumque aberat, vt sua signa atq; ordinem & locũ nosceret miles, vt vix ad arma capienda aptandaq; pugnæ competeret animus: opprimerenturq; quidam onerati magis his quam tecti. & erat in tanta caligine maior vsus aurium quam oculorum ad gemitus vulnerum, ictusq; corporum aut armorum, & mistos strepentium pauentiumq; clamores circũferebant ora, oculosq;. Alii fugientes pugnantium globo illati hærebant, alios redeuntes in pugnam auertebat fugientium agmen. Deinde vbi in omnes partes nequicquã impetus facti, & ab lateribus montes ac lacus, a fronte & a tergo hostium acies claudebat, apparuitque nullam nisi in dextra ferroque salutis spem esse: tum sibi nusquisque dux adhortatorq; factus ad rem gerendã, & noua de integro pugna exorta est, non illa ordinata

per principes, hastatosq; ac triarios: nec vt pro signis antesignanus, post signa alia pugnaret acies: nec vt in sua legione miles, aut cohorte, aut manipulo esset sors conglobabat, & animus suus cuiq; ante aut post pugnandi ordinem dabat: tantusque fuit ardor animorum, adeo intentus pugnæ animus, vt eum terræmotum, qui multarium vrbium Italiæ magnas partes prostrauit, auertitq; cursu rapido amnes, mare fluminibus inuexit, montes lapsu ingẽti prorui t, nemo pugnantium senserit. Tres ferme horas pugnatum erat, & vbiq; atrociter, circa consulem tamen acrior infestiorque pugna est. eum & robora virorum sequebantur: & ipse quacunque in parte premi ac laborare senserat suos, impigre ferebat opem: insigniq; armis, & hostem summa vi petebat, & tuebatur suos ciues: donec Insuber equũ (Ducario nomen erat) faciemq; noscitans: Consul, inquit, hic est, popularibus suis, qui legiones nostras cecidit, agrosque & vrbem est depopulatus. iam ego hanc victimam Manibus peremptorum fœde ciuium dabo. subditisque calcaribus equo, per confertissimam hostium turbam impetum facit: obtruncatoq; prius armigero, qui se infesto venienti obuiam obiecerat, consulem lancea transfixit. spoliare cupientem, triarii obiectis clypeis arcuere. Magnæ partis fuga inde primum cœpit: & iam nec lacus nec montes obstabant pauori. per omnia arcta præruptaque veluti cæci cuadunt: armaque & viri super alium alii precipitantur. pars magna vbi locus fugæ deest, per prima vada paludis in aquam progressi, quoad capitibus humerisque extare possunt, sese immergunt. fuere quos inconsultus pauor nãdo etiam capessere fugam impulerit. quæ vbi immensa, ac sine spe erat, aut deficiẽtibus animis hauriebantur

riebantur gurgitibus, aut vbi nequicquam festinauerant, retro ægerrime terram repetebant, atque ibi ab ingressis aquam hostium equitibus passim trucidabantur. Sex millia ferme primi agminis per aduersos hostes eruptione impigre facta, ignari omnium quæ post se agerentur, ex saltu euasere. & cum in tumulo quodam constitissent, clamorem modo ac sonum armorum audientes, quæ fortuna pugnæ esset, neque scire, nec perspicere præ caligine poterant. Inclinata ad iniqua re, cum calescente sole depulsa nebula aperuisset diem, tum liquida iam luce montes campique perditas res, stratamq; ostendere fœde Romanam aciem. itaque ne in conspectos procul immitteretur eques: sublatis raptim signis, quam citatissimo poterant agmine, sese abripuerũt. postero die cum super cætera extrema fames etiam instaret: fidem dante Maharbale, qui cum omnibus equestribus copiis nocte cõsecutus erat, si arma tradidissent, abire cũ singulis vestimentis passurum, sese dediderunt. quę Punica religione seruata fides ab Annibale est, atq; in vincula omnes coniecti. Hæc est nobilis ad Thrasymenum pugna, atq; inter paucas memorata populi Romani clades. Quindecim millia Romanorum in acie cæsa sunt: decem millia sparsa fuga per omnem Hetruriam diuersis itineribus Romam petiere. Mille & quingenti hostium in acie, multi postea vtrinq; ex vulneribus periere. Multiplex cædes vtrinq; facta traditur ab aliis. Ego præterquam quod nihil haustũ ex vano velim, quo nimis inclinant ferme scribentiũ animi: Fabium æqualem temporibus huiusce belli potissimum auctorem habui. Annibal captiuorũ qui Latini nominis essent, sine precio dimissis, Romanis in vincula datis, segregata ex hostiũ coaceruatorum cumulis

corpora suorum cũ sepeliri iussisset, Flaminii quoq; corpus funeris causa magna cum cura inquisitum non inuenit. Romæ ad primum nuncium cladis eius, cum ingenti terrore ac tumultu cõcursus in forum populi est factus. Matronæ vagæ per vias, quæ repens clades allata, quæve fortuna exercitus esset, obuios percontantur. & cũ frequentis cõcionis modo turba in comitium & curiam versa, magistratus vocaret: tandem haud multo ante solis occasum M. Pomponius pr. Pugna, inquit, magna victi sumus. & quanquam nihil certius ex eo auditum est, tamen alius ab alio impleti rumoribus domos referunt: consulem cum magna parte copiarum cæsum: superesse paucos, aut fuga passim per Hetruriam sparsos, aut captos ab hoste. Quot casus exercitus victi fuerant, tot in curas dispertiti eorũ animi erãt, quorum propinqui sub C. Flaminio Cos. meruerant, ignorantium quæ cuiusq; suorum fortuna esset. nec quisquã satis certum habet, quid aut speret, aut timeat. Postero, ac deinceps aliquot diebus ad portas maior prope mulierum quam virorum multitudo stetit, aut suorũ aliquem, aut nũcios de his opperiens: circunfundebanturq; obuios sciscitantes: neq; auelli vtique a notis, prius quam ordine omnia inquisissent, poterant. Inde varios vultus digredientium ab nunciis cerneres, vt cuiq; aut læta aut tristia nunciabantur: gratulantesque aut consolantes redeuntib. domos circunfusos. Fœminarum precipue & gaudia insignia erant, & luctus. Vnam in ipsa porta, sospite filio repente oblato, in conspectu eius expirasse ferunt: alteram, cui mors filii falso nunciata erat, mœstam sedentem domi, ad primum conspectum redeuntis filii gaudio nimio exanimatam. Senatum prætores per dies aliquot ab orto vsq; ad occi-

occidentem solem in curia retinent, consultantes, quonam duce, aut quib. copiis resisti victorib. Fœnis posset. Prius quam satis certa consilia essent, repens alia nunciatur clades: quatuor millia equitum cum C. Centronio proprætore missa ad collegam a Seruilio Cos. in Vmbria, quo post pugnam ad Thrasymenum auditam auerterant iter, ab Annibale circumuẽta. Eius rei fama varie homines affecit. pars occupatis maiore ægritudine animis, leuem ex cõparatione priorum ducere recentem equitum iacturam. pars non id quod acciderat, per se æstimare: sed vt in affecto corpore quamuis leuis causa magis quam valido, grauior sentiretur: ita cum ægrę & affectę ciuitati quodcunque aduersi inciderit, non rerum magnitudine, sed viribus extenuatis, quæ nihil quod aggrauaret, pati possent, æstimandum esse. Itaque ad remedium iamdiu desideratum, nec adhibitum, dictatorem dicendum, ciuitas confugit: & quia & consul aberat, a quo vno dici posse videbatur: nec per occupatam armis Punicis Italiam facile erat aut nuncium aut literas mitti: nec dictatorem populus creare poterat: quod nunquam ante eam diem factum erat, prodictatorem populus creauit Q. Fabium Maximum, & magistrũ equitum M. Minucium Rufum. hisq; negocium ab senatu datum, vt muros turresque vrbis firmarent, & præsidia disponerent, quibus locis videretur, pontesque rescinderent fluminum, ac tum pro penatibus, pro vrbe dimicandum esse, quando Italiam tueri nequissent. Annibal interim recto itinere per Vmbriam vsque ad Spoletum venit inde cum perpopulato agro vrbem oppugnare adortus esset, cum magna cæde suorum repulsus, coniectans ex vnius coloniæ haud nimis prospere tentatæ viribus,

quanta moles Romanę vrbis esset, in agrũ Picenum auertit iter, nõ copia solum omnis generis frugum abundantem, sed refertum præda, quam effuse auidi atque egentes rapiebant. ibi per dies aliquot statiua habita: refectusque miles hybernis itineribus ac palustri via, prælioq; magis ad euentum secundo quam leui aut facili affectus. Vbi satis quieti datum, præda ac populationibus magis quam ocio aut requie gaudentibus, profectus, Prætutianum Adrianumque agrum, Marsos inde Marrucinosque & Pelignos deuastat, circaque Arpos & Luceriam proximam Apuliæ regionem. Cn. Seruilius Cos. leuibus præliis cum Gallis actis, & vno oppido ignobili expugnato, postquam de collegæ exercitusque cæde audiuit: iam mœnibus patriæ metuens, ne abesset in discrimine extremo, ad vrbem iter intendit. Q. Fabius Maximus dictator, quo die magistratũ iniit, vocato senatu, ab diis orsus, cum edocuisset patres, plus negligentia cæremoniarum, auspiciorumque, quam temeritate atque insciția peccatum a C. Flaminio Cos. esse: quæque piacula iræ deũm essent, ipsos deos consulendos esse: peruicit, vt (quod non ferme decernitur, nisi cum tetra prodigia nunciata sunt) decemuiri libros Sibyllinos adire iuberentur. qui inspectis fatalibus libris, retulerunt patribus, quod eius belli causa votum Marti foret, id non rite factum, de integro atq; amplius faciendum esse: & Ioui ludos magnos, & ædes Veneri Erycinæ ac Menti vouendas esse, & supplicationem lectisternium que habendum, & ver sacrum vouendum si bellatum prospere esset, resque publica in eodem quo ante bellũ fuisset, statu permansisset. Senatus, quoniam Fabium belli cura occupatura esset, M. Æmilium Pr. ex collegii pontificũ sententia omnia ea vt matura

mature fiant, curare iubet. His senatusconsultis perfectis, L. Cornelius Lentulus Pont. Max. consulente collegio pontificum, omnium primum populum consulendum de vere sacro censet: iniussu populi voueri non posse. Rogatus in hæc verba populus: Velitis iubeatisne hoc sic fieri? si res populi Romani Quiritium ad quinquennium proximũ, « sicut velim eam, salua seruata erit hisce duellis, datum donum duit populus Romanus Quiritiũ, quod « duellum populo Romano cum Carthaginiensi est: « quæque duella cum Gallis sunt, qui cis Alpes sunt: « quod ver attulerit ex suillo, ouillo, caprino grege, « quæq; prophana erunt, Ioui fieri, ex qua die senatus « populusq; iusserit. q faciet, quãdo volet, quaq; lege « volet, facito: quo modo faxit, probe factũ esto. si id « moritur, qd fieri oportebit, prophanũ esto, neq; sce- « lus esto. Si quis rũpet, occidetve insciẽs, ne fraus « esto. si quis clepsit, ne populo scelus esto, neve cui « cleptum erit. si atro die faxit insciens, probe factũ « esto. si nocte siue luce, si seruus siue liber faxit, pro- « be factum esto. si ante id ea senatus populusque « iusserit fieri, ac faxit, eo popl⁹ solutus, liber esto. E- « iusdẽ rei causa ludi magni voti eris CCCXXXIII. millibus triente: præterea bubus Ioui CCC. multis aliis diuis bubus albis, atque cæteris hostiis. Votis rite nuncupatis, supplicatio edicta: supplicatũq; iit cum coniugibus ac liberis non vrbana multitudo tantum, sed agrestium etiam, quos in aliqua sua fortuna publica quoq; contingebat. Curatum lectisternium, & per triduum habitum, decemuiris sacrorum curantibus. & puluinaria in conspectu fuere, Ioui & Iunoni vnum: alterum Neptuno & Mineruæ: tertium Marti ac Veneri: quartum Apollini ac Dianæ: quintum Vulcano ac Vestæ: sextum

Mercurio & Cereri. Tum ædes votæ. Veneri Erycinæ ædem Q. Fabius Maximus dictator vouit: quia ita ex fatalibus libris editum erat, vt is voueret, cuius maximum imperium in ciuitate esset. Mentis ædem Attilius prætor vouit. Ita reb. diuinis peractis, tum de bello reque publica dictator retulit, quibus quotve legionibus victori hosti obuiam eundum esse Patres censerent. Decretum, vt ab Cn. Seruilio consule exercitum acciperet: scriberet præterea ex ciuibus sociisque, quantum equitum ac peditum videretur: cætera omnia ageret faceretque, vt e republica duceret. Fabius duas legiones se adiecturū ad Seruilianum exercitum dixit. his per magistrum equitum scriptis, Tibur diem ad conueniendum edixit. edictoque proposito, vt quibus oppida castellaque immunita essent, in loca tuta commigrarēt: ex agris quoq; vti dimigrarēt omnes regionis eius, qua iturus Annibal esset: tectis prius incensis, ac frugibus corruptis, ne cuius rei copia esset: ipse via Flaminia profectus obuiam consuli exercitui que, cum ad Tiberim circa Otriculum prospexisset agmen, consulem que cum equitibus ad se progredientem, viatorem misit, qui consuli nunciaret, vt sine lictoribus ad dictatorem veniret. Qui cum dicto paruisset, congressusque eorum ingentem speciem dictaturæ apud ciues sociosque, vetustate iam prope oblitos eius imperii, fecisset, literæ ab vrbe allatæ sunt, naues onerarias commeatum ab Hostia in Hispaniam ad exercitum portantes, a classe Punica circa portum Cosanum captas esse. Itaque extemplo consul Hostiam proficisci iussus, nauibus quæ ad vrbem Romanam aut Hostiæ essent, completis milite ac naualibus sociis, persequi hostium classem, ac littora Italiæ tutari. Magna vis hominū conscripta

conscripta Romæ erat. Libertini etiam quibus liberi essent, & ætas militaris, in verba iurauerant. Ex hoc vrbano exercitu qui minores quinq; & triginta annis erant, in naues impositi: alii vt vrbi præsiderent, relicti. Dictator exercitu consulis accepto a Fuluio Flacco legato, per agrū Sabinū Tibur, quo diem ad conueniendum edixerat, nouis militibus, venit: inde Prænestē transuersis tramitibus in viam Latinam est regressus: vnde itineribus summa cū cura exploratis, ad hostem ducit: nullo loco, nisi quantum necessitas cogeret, fortunæ se commissurus. Quo primū die haud procul Arpis in conspectu hostium posuit castra, nulla mora facta, quin Pœnus educeret in aciem, copiamq; pugnandi faceret. sed vbi quieta omnia apud hostes, nec castra vllo tumultu mota videt: increpās quidē victos tandem Martios animos Romanorum debellatumq;, & concessum eis propalam de virtute ac gloria esse, in castra rediit: cæterum tacita cura animum incessus, quod cum duce haudquaquam Flaminio Sempronioque simili, futura sibi res esset: ac tum demū edocti malis Romani parem Annibali ducem quæsissent: & prudentiam quidem, non vim dictatoris extemplo timuit, constantiamque eius haud dum expertus, agitare ac tentare animum mouendo crebro castra, populandoque in oculis agros sociorum, cœpit: & modo citato agmine e conspectu abibat, modo repente in aliquo flexu viæ, si excipere digressum in æquum posset, occultus subsistebat. Fabius per loca alta agmen ducebat, modico ab hoste interuallo, vt neq; omitteret eum, neque congrederetur castris, nisi quantum vsus necessario cogeret, tenebatur miles. pabulum & ligna nec pauci petebant, nec passim equitum leuisque ar-

maturæ statio composita instructaque in subitos tumultus, & suo militi tuta omnia, & infesta effusis hostium populatoribus præbebat, neque vniuerso periculo summa rerum committebatur: & parua momenta leuium certaminum ex tuto cœptorum finitimorum receptu, assuefaciebant territũ pristinis cladibus militem, minus iam tandem aut virtutis aut fortunæ pœnitere suæ. Sed non Annibalem magis infestum tam sanis consiliis habebat, quam magistrum equitum, qui nihil aliud quam quod non imperabat, more ad rempublicam præcipitandam habebat. ferox rapidusque in consiliis, ac lingua immodicus, primo inter paucos, dein propalam in vulgus pro cunctatore segnem, pro cauto timidum, affingens vicina virtutibus vitia compellabat: premendorumque superiorum arte, quę pessima ars nimis prosperis multorum successibus creuit, sese extollebat. Annibal ex Arpis in Samnium transit, Beneuentanum depopulatur agrum, Telesiam vrbem capit: irritat etiam de industria ducem si forte accensum tot indignitatibus cladibusque sociorum trahere ad æquum certamen possit. Inter multitudinem sociorum Italici generis, qui ad Thrasymenum capti ab Annibale, dimissiq; fuerãt, tres Campani equites erant, multis iam tum illecti donis promissisque Annibalis ad conciliandos popularium animos. Hi nunciantes, si in Campaniam exercitum admouisset, Capuæ potiendæ copiam fore: cum res maior quam auctores esset, dubium Annibalem: alternisq; fidentẽ ac diffidentẽ, tamen vt Campanos ex Samnio peteret, mouerũt. Monitos vt etiam atq; etiam promissa rebus confirmarent, iussosque cum popularibus & aliquibus principum redire ad se, dimisit. ipse imperat duci,

rat duci, vt se in agrum Casinatem ducat: edoctus a peritis regionum, si eum saltum occupasset, exitũ Romano ad opem ferendam sociis intercluſurum. Sed Punicum abhorrens ab Latino nomen, Casilinum pro Casino ducem accipere fecit: auersusque ab itinere, per Alifanum, Calatinumq; & Calenũ agrum, in campum Stellatem descendit. vbi cum montibus fluminibusq; clausam regionem circunspexisset, vocatum ducem percontatur, vbi terrarũ esset. cum is Casilini eo die mansurum eum dixisset, tum demum cognitus est error, & Casinum longe inde alia regione esse. virgisq; cæso duce, & ad reliquorum terrorem in crucem sublato, castris communitis, Maharbalem cum equitibus in agrũ Falernum prædatum dimisit. Vsq; ad aquas Sinuessanas populatio ea peruenit. ingentem cladem, fugam terroremq; latius Numidæ fecerunt. nec tamen is terror, cum omnia bello flagrarent, fide socios dimouit, videlicet quia iusto & moderato regebantur imperio: nec abnuebant, quod vnum vinculum fidei est, melioribus parere. Vt vero ad Vulturnum flumen castra sunt posita, exurebaturque amœnissimus Italiæ ager, villæque passim incendiis fumabant, per iuga Massici montis Fabio ducente, prope de integro est orta seditio, ac duces seditionis accensi quidam: fuerat enim silentium per paucos dies: quia cum celerius solito ductum agmen fuisset, festinari ad prohibendam populationibus Campaniam crediderant. vt vero in extrema iuga Massici montis ventum est, hostesq; sub oculis erant, Falerni agri, colonorumq; Sinuessæ tecta vrentes, nec vlla erat mentio pugnæ: Spectatumne huc, inquit Minucius, ad rem fruendam oculis, sociorum cædes & incendia venimus? nec

" si nullius alterius nos, ne ciuiũ quidẽ horum pudet,
" quos in Sinuessam colonos patres nostri miserũt, vt
" ab Sanite hoste tuta hęc ora esset, quã nũc non vici-
" nus Sanis vrit, sed Pœnꝰ aduena, ab extremis orbis
" terrarũ terminis nostra cũctatione & socordia iam
" huc progressus. Tantum (prõ dolor) degeneramus
" a parentibus nostris, vt præter quam oram illi pu-
" nicas vagari classes, dedecus esse imperii sui duxe-
" rint: eam nos nunc plenam Numidarum hostium,
" ac Maurorum iam factam videamus? Qui modo
" Saguntum oppugnari indignando, non homines
" tantum, sed fœdera & deos ciebamus, tendentem
" ad mœnia Romanæ coloniæ Annibalem lenti spe-
" ctamus. Fumus ex incendiis villarum agrorumque
" in oculos atq; ora venit, strepunt aures clamori-
" plorantiũ sociorũ, sæpius nos, quã deorũ inuocan-
" tiũ opẽ. nos hic pecorũ more per æstiuos saltus, de-
" uiosq; colles exercitum ducimus, conditi nubibus,
" syluisque. Si hoc modo peragrando cacumina sal-
" tusque Furius reciperea Gallis vrbem voluisset,
" quo hic nouus Camillus nobis dictator vnicus in
" reb. afflictis quæsitus, Italiam ab Annibale recupe-
" rare parat, Gallorum Roma esset: quam vereor ne
" sic cunctantibus nobis, Annibali ac Pœnis toties
" seruauerint maiores nostri. Sed vir, ac vere Roma-
" nus quo die dictatorem eum ex auctoritate patrũ
" iussuque populi dictum, Veios allatus est nuncius:
" cum esset satis altum Ianiculum, vbi sedens prospe-
" ctaret hostem, descendit in æquũ: atq; illo ipso die
" media in vrbe, qua nũc busta Gallica sunt, & poste-
" ro die circa Gabios cecidit Gallorũ legiones. Quid
" post multos annos. cũ ad furcas Caudinas ab Sanite
" hoste sub iugũ missi sumus? vtrũ tãdem L. Papyrius
" Cursor iuga Samnii perlustrãdo, an Luceriã premẽ-
" do, obsidendoq;, & lacessendo victorem hostem,

depulsum ab Romanis ceruicibus iugum superbo "
Samniti imposuit? Modo consuli Luctatio quæ alia "
res, quam celeritas victoriam dedit? quod postero "
die, quam hostem vidit, classem grauem cõmeati- "
bus, impeditam suo ipsam instrumento atque ap- "
paratu, oppressit. Stultitia est, sedendo aut votis "
debellari credere posse: armari copias oportet, de- "
ducendas in æquum, vt vir cum viro congrediaris. "
Audendo, augendoque res Romana creuit, non "
his sensibus, consiliisve quæ timidi cauta vocant. "
Hæc velut concionanti Minucio circunfundebatur
tribunorum, equitumq; Romanorum multitudo,
& ad aures quoque militum dicta ferocia voluebã-
tur: ac si militaris suffragii res esset, haud dubie fe-
rebant Minucium Fabio duci prælaturos. Fabius
pariter in suos haud minus quã in hostes intentus,
prius ab aliis inuictum animum præstans, quan-
quam probe scit, non in castris modo suis, sed iam
etiam Romæ suam cunctationem infamem esse,
obstinatus tamen eodẽ consiliorũ tenore, æstatis
reliquũ extraxit: vt Annibal destitutus ab spe sum-
ma appetiti certaminis, iam hybernis locum circũ-
spectaret: quia ea regio præsentis erat copiæ, non
perpetuæ, arbusta vineæq;, & consita omnia magis
amœnis quam necessariis fructib. Hæc per explora-
tores relata fama Fabio, cum satis sciret per easdẽ
angustias, quibus intrauerat Falernum agrum, re-
diturum, Calliculam montẽ & Casilinum occupat
modicis præsidiis: quæ vrbs Vulturno flumine dirẽ-
pta Falernum a Campano agro diuidit: ipse iu-
gis iisdem exercitum reducit, misso exploratum
cum CCCC. equitibus sociorum L. Hostilio Man-
cino: qui ex turba iuuenum audientium sæpe fero-
citer concionantem magistrum equitum, pro-

greſſus primo exploratoris modo, vt ex tuto ſpecularetur hoſtem, vbi vagos paſſim per vicos Numidas vidit, per occaſionem etiam paucos occidit, extemplo occupatus certamine ~ eſt animus, excideruntque præcepta dictatoris: qui quam tuto poſſet progreſſum prius recipere ſeſe iuſſerat, quã in conſpectum hoſtium veniret. Numidæ alii atq; alii occurſantes, refugientesque, ad caſtra prope ipſum ~ cum fatigatione equorum atque hominum pertraxere. inde Cartalo, penes quem ſumma equeſtris imperii erat, concitatis equis inuectus, cum prius quam ad coniectum teli veniret, auertiſſet hoſtem, quinque millia ferme continenti curſu ſecutus eſt fugientes Mancinus. poſtquam nec hoſtem deſiſtere ſequi, nec ſpem vidit effugiendi eſſe, cohortatus ſuos in prælium rediit, omni parte virium ~ impar. itaque ipſe, & delecti equitum circumuenti occiduntur. cæteri effuſo rurſus curſu Cales primum, inde prope inuiis callibus ad dictatorem perfugerunt. Eo forte die Minucius ſe coniunxerat Fabio, miſſus ad firmandum ~ præſidio ſaltum, qui ſuper Taracinam in arctas coactus fauces imminet mari, ne immunito Appiæ limite, Pœnus peruenire in agrum Romanum poſſet. Coniunctis exercitibus dictator ac magiſter equitum caſtra in viam deferũt, qua Annibal ducturus erat. duo inde millia hoſtes aberant. Poſtero die Pœni quod viæ inter bina caſtra erat, agmine compleuere. Cum Romani ſub ipſo cõſtitiſſent vallo, haud dubie æquiore loco, ſuceſſit tamen Pœnus cum expeditis equitibus, atq; ad laceſſendum hoſtem raptim, & procurſando, recipiendoq; ſeſe, pugnauere. Reſtitit ſuo loco Romana acies, lenta pugna, & ex dictatoris magis quã Annibalis fuit volũtate. CC. ab Romanis, DCCC. hoſtium

hoſtium cecidere. Incluſus inde videri Annibal, & ad Caſilinum obſeſſus: cum Capua, & Samnium, & tãtum ab tergo diuitum ſociorum Romanis commeatus ſubueheret: Pœnus contra intra Formiana ſaxa, ac Linterni arenas, ſtagnaq; perhorrida ſitu, hybernaturus eſſet. Nec Annibalem fefellit ſuis ſe artibus peti. itaque cum per Caſilinum euadere ~ non poſſet, petendique montes & iugum Calliculæ ſuperandum eſſet: nec vbi Romanus incluſum vallibus agmen aggrederetur, ludibrium oculorum ſpecie terribile ad fruſtrandum hoſtem commentus, principio noctis furtim ſuccedere ad mõtes ſtatuit. fallacis conſilii talis apparatus fuit. Faces vndique ex agris collectę, faſcesq; virgarum atque arida ſarmenta præligantur cornibus boum: quos domitos, indomitosque multos inter cæteram agreſtem prædam agebat. ad duo millia ferme boum effecta: Aſdrubalique negocium datum, vt primis tenebris noctis id armentum accenſis cornibus ad montes ageret, maxime, ſi poſſet ſuper ſaltus ab hoſte infeſſos. Primis tenebris ſilentio mota caſtra boues aliquanto ſigna acti. vbi ad radices montium, viasque anguſtas ventum eſt, ſignum ~ extemplo datur, vt accenſis cornibus armenta in aduerſos concitentur montes. & metus ipſe relucentis flammæ ex capite, calorq; iam ad viuum, ad imaque cornuum aduenientes, velut ſtimulatos furore agebat boues. quo repente diſcurſu haud ſecus quam ſyluis montibuſque accenſis, omnia circum virgulta ardere: capitumque inquietatio excitans flammam, hominum paſſim diſcurrentium ~ ſpeciem præbebat. Qui ad tranſitus ſaltus inſidendos locati erant, vbi in ſummis montibus, ac ſuper ſe quoſdam ignes conſpexerunt, circumuentos ſe eſſe rati, præſidio exceſſe-

re, qua ingens emicabat flamma, velut tutissimum iter petentes summa montium iuga. tum in quosdam boues palantes a suis gregibus inciderunt: & primo cum procul cernerent, veluti flammas spirantium miraculo attoniti constiterunt. deinde vt humana apparuit fraus, tum vero insidias rati esse, cum multo maximoq; strepitu concitant se in fugam, leuiq; armaturæ hostium incurrere. cæterum mox æquato timore neutros pugnam incipientes ad lucem tenuit. Interea toto agmine Annibal traductoq; per saltum, & quibusdam in ipso saltu hostium oppressis, in agro Alifano posuit castra. Hunc tumultum sensit Fabius: cæterum & insidias esse ratus, & ab nocturno vtiq; abhorrens certamine, suos munimentis tenuit. Luce prima sub iugo montis prælium fuit, quo intercluſam ab suis leuem armaturã facile (etenim numero aliquantũ præstabant) Romani superassent, nisi Hispanorum cohors ad ipsum remissa ab Annibale, peruenisset. ea assuetior montibus, & ad concursandum inter saxa rupesque aptior ac leuior, cum velocitate corporum, tum armorum habitu, campestrẽ hostem grauem armis, statariumque pugnæ genere facile elusit. Ita haudquaquam pari certamine digressi Hispani fere omnes incolumes, Romani aliquot suis amissis, in castra contenderunt. Fabius quoque mouit castra: transgressusque saltũ super Alifas loco alto ac munito consedit. Tum per Samnium Romam se petere simulans Annibal, vsque in Pelignos populabundus rediit. Fabius mediis inter hostium agmen vrbemque Romam iugis ducebat, nec absistens, nec congrediens. Ex Pelignis Pœnus flexit iter, retroq; Apuliam repetens, Gerionem peruenit, vrbẽ meru ga collapsa ruinis pars mœniũ erat, ab suis desertã.

Dictator

Dictator in Larinate agro castra communiit. inde sacrorum causa Romam reuocatus, non imperio modò, sed consilio etiam, ac prope precibus agens eum magistro equitum, vt plus consilio, quam fortunæ confidat: & se potius ducem, quam Sempronium Flaminiumque imitetur, ne nihil actum censeret, exacta prope æstate per ludificationem hostis: medicos quoque plus interdum quiete, quam mouendo atque agendo proficere. haud paruam rem esse, ab toties victore hoste vinci desisse, & ab continuis cladibus respirasse. Hæc nequicquam præmonito magistro equitũ, Romam est profectus. Principio æstatis qua hęc gerebantur, in Hispania quoq; terra marique cœptum bellum est. Asdrubal ad eũ nauium numerum, quem a fratre instructum, paratumque acceperat, decem adiecit. quadraginta nauium classem Himilconi tradidit, atque ita Carthagine profectus nauibus prope terram, exercitum in littore ducebat, paratus consligere quacunque parte copiarum hostis occurrisset. Cneio Scipioni postquam mouisse ex hybernis hostem audiuit, primo idem cõsilii fuit: deinde minus terra propter ingentem famam nouorum auxiliorũ cõcurrere ausus, delecto milite in naues impositio, quinq; & triginta nauiũ classe ire obuiã hosti pergit. Altero ab Tarracone die ad stationẽ X. millia passuum distantem ab ostio Iberi amnis peruenit. inde duæ Massilienſium speculatoriæ præmissæ retulerunt, classem Punicam stare in ostio fluminis, castraque in ripa posita. Itaque vt improuidos incautosque vniuerso simul effuso terrore opprimeret, sublatis ancoris ad hostem vadit. Multas & locis altis positas turres Hispania habet, quibus & speculis, & propugnaculis aduersus latrones

vtuntur. Inde primo conſpectis hoſtium nauibus, datum ſignum Aſdrubali eſt: tumultusque prius in terra & caſtris, quam ad mare & ad naues eſt ortus, nondum aut pulſu remorum, ſtrepituque alio nautico exaudito, aut aperientibus claſſem promontoriis: cum repente eques alius ſuper aliũ ab Aſdrubale miſſus, vagos in littore, quietosq; in tentoriis ſuis, nihil minus quam hoſtem aut prælium eo die expectantes, conſcendere naues propere atque arma capere iubet. claſſem Romanam iam haud procul a portu eſſe. Hæc equites dimiſſi paſſim imperabant. mox Aſdrubal ipſe cum omni exercitu aderat: varioque omnia tumultu ſtrepunt, ruentibus in naues ſimul remigib. militibusque, fugientiũ magis e terra quã in pugnam euntiũ modo. Vixdũ omnes conſcenderant, cum alii reſoluunt oras, aut ancorã vellunt: alii, ne quid teneat, ancoralia incidunt: raptimque omnia præpropere agendo, militum apparatu nautica miniſteria impediuntur, trepidatione nautarum capere & aptare arma miles prohibetur. Et iam Romanus non appropinquabat modo, ſed direxerat etiam in pugnam naues. itaq; non ab hoſte & prælio magis Pœni, quam ſuomet ipſi tumultu turbabantur: & tentata verius pugna, quã inita, in fugam auerterunt claſſem. & cum auerſi, ac diuerſo late agmine a tam multis ſimul venientibus haud ſane impenetrabiles eſſent, in littus paſſim naues egerunt: atq; alii vadis, alii ſicco littore excepti, partim armati, partim inermes ad inſtructam per littus aciem ſuorum perfugére. Duæ tamen primo concurſu captæ erant Punicæ naues, quatuor ſuppreſſæ. Romani, quãquam terra hoſtiũ erat, armatamque aciem toto prætentam in littore cernebant, haud cunctanter tamen inſecuti trepidam

dam hoſtiũ claſſem, naues omnes, quæ non aut perfregerant proras littore illiſas, aut carinas fixerant vadis, religatas puppibus in altum extraxere, ad V. & XX. naues ex XXX. cepere. Neq; id pulcherrimũ eius victoriæ fuit, ſed quod vna leui pugna toto eius oræ mari potiti erãt. Itaq; ad Honoſcam claſſe prouecti, exſcenſu e nauibus in terram facto, cum vrbem vi cepiſſent, captamq; diripuiſſent, Carthaginem inde petunt: atq; omnem agrum circa depopulati, poſtremo tecta quoq; coniuncta muro, portisq; incenderunt. Inde iam præda grauis ad Longunticam peruenit claſſis: vbi vis magna ſparti fuit, ad rem nauticam congeſta ab Aſdrubale, quod ſatis in vſum fuit, ſublato, cæterum omne incenſum eſt. Nec continentis modo proiectas oras præteruecta, ſed in Ebuſum inſulam tranſmiſſum. vbi vrbe, quæ caput inſulæ eſt, biduum nequicquã ſummo labore oppugnata, vbi in ſpem irritam fruſtra teri tempus animaduerſum eſt, ad populationem agri verſi, direptis aliquot incenſisq; vicis, maiore quam ex cõtinenti præda parta, cum in naues ſeſe recepiſſent, ex Balearibus inſulis legati pacem petentes ad Scipionem venerunt. Inde flexa retro claſſis, reditumque in citeriora prouinciæ: quo omnium populorũ, qui Iberum incolunt, multorũ & vltimæ Hiſpaniæ legati cõcurrerunt. Sed qui vere ditionis imperiiq; Romani facti ſunt, obſidibus datis, populi amplius fuerunt centumviginti. Igitur terreſtribus quoque copiis ſatis fidẽs Romanus, vſq; ad ſaltum Caſtulonenſem eſt progreſſus. Aſdrubal in Luſitaniam, ac propius Oceanum conceſſit. Quietum inde fore videbatur reliquum æſtatis tempus, fuiſſetq; per Pœnum hoſtem: ſed præterquam quod ipſorum Hiſpanorum inquieta auidaque in nouas res ſunt inge-

nia, Mandonius vir nobilis, qui antea Ilergetum regulus fuerat, postquam Romani ab saltu recesserè ad maritimam oram, concitis popularibus, in agrum pacatum Romanorum sociorum ad populandum venit. Aduersus eos tribus millibus cum expeditis auxiliis a Scipione missis, leui certamine vt tumultuariam manum fudere, multis occisis, quibusdam captis, magnaque parte armis exuta. Hic tamen tumultus cedentem ad Oceanum Asdrubalem, cis Iberum ad socios tutandos retraxit. castra Punica in agro Ilercaonensium, castra Romana ad nouam classem erant, cum fama repens alio vertit bellum. Celtiberi principes, qui regionis suæ legatos obsidesque dederant Romanis, nuncio misso a Scipione exciti arma capiunt, prouinciamque Carthaginiensium valido exercitu inuadunt: tria oppida vi expugnant. inde cum ipso Asdrubale duobus præliis egregie pugnantes: x v. millia hostium occiderunt. quatuor millia cum multis militaribus signis capiunt. Hoc statu rerum in Hispania, P. Scipio in prouinciam venit, prorogato post consulatum imperio, ab Senatu missus cum x x x. longis nauibus, & octo millib. militum, magnoque commeatu aduecto. Ea classis ingens agmine onerariorum procul visa cum magna lætitia ciuium sociorumque, portum Tarraconis ex alto tenuit. ibi milite exposito, profectus Scipio fratri coniungitur: ac deinde communi animo consilioque gerebant bellum. Occupatis igitur Carthaginiensibus Celtiberico bello, haud cunctanter Iberum transgrediuntur: nec vllo viso hoste Saguntum pergunt ire, quod ibi obsides totius Hispaniæ custodiæ traditos ab Annibale, fama erat modico in arce custodiri præsidio. Id vnum pignus inclinatos ad

tos ad Romanam societatẽ omnium Hispaniæ populorũ animos morabatur, ne sanguine liberorum suorum culpa defectionis lueretur. Eo vinculo Hispaniam vir vnus solerti magis quam fideli consilio exoluit. Acedux erat Sagunti nobilis Hispanus, fidus ante Pœnis: tum (qualia pleraque sunt barbarorum ingenia) cum fortuna mutauerat fidem. cæterum transfugam sine magnæ rei proditione venientem ad hostes, nihil aliud quam vnum vile atque infame corpus esse ratus, id agebat, vt quam maximum emolumentum nouis sociis esset. circumspectis igitur omnibus quæ fortuna potestatis eius poterat facere, obsidibus potissimum tradẽdis animum adiecit: eam vnam rem maxime ratus cõciliaturam Romanis principum Hispaniæ amicitiam. Sed cum iniussu Bostaris præfecti satis sciret nihil obsidum custodes facturos esse, Bostarem ipsum arte aggreditur. Castra extra vrbem in ipso littore habebat Bostar, vt aditũ ex portu intercluderet Romanis. ibi eum in secretum abductũ, velut ignorãtem monet, in quo statu sit res. Metum continuisse ad eam diem Hispanorũ animos, quia procul Romani abessent: nunc cis Iberũ castra Romana esse, arcem tutam, perfugiumq; nouas volentibus res. itaque quos metus non teneat, beneficio & gratia deuinciendos esse. Miranti Bostari percontantique quod nam id subitum tantæ rei donũ possit esse: Obsides, inquit, in ciuitates remitte. id priuatim parentibus quorum maximum nomen in ciuitatibus est suis, & publice populis gratum erit. Vult sibi quisq; credi, & habita fides ipsam plerũq; obligat fidẽ. Ministerium restituendorũ domos obsidum, mihimet deposco ipse, vt opera quoq; impẽsa cõcilium adiuuẽ meũ, & rei suapte natura gra-

tæ, quantam insuper gratiam possim, adiici am-
Homini non ad cætera Punica ingenia callido vt
persuasit, nocte clam progressus ad hostium stationes, conuentis quibusdam auxiliaribus Hispanis, & ab iis ad Scipionem perductus, quid afferret exprimit. Fide accepta dataque, ac loco & tempore constituto ad obsides tradendos, Saguntum- redit diem insequentem absumpsit cum Bostare mandatis ad rem agendam accipiendis dimissus, cum se- nocte iterum, vt custodias hostium falleret, constituisset, ad compositam cum iis horam excitatis custodibus puerorum profectus, veluti ignarus in præparatas sua fraude insidias ducit. In castra Romana perducti, cætera omnia de reddendis obsidibus, sicut cum Bostare constitutum erat, acta per eundem ordinem quasi Carthaginiensium nomine fierent. Maior aliquanto Romanorum gratia fuit in re pari, quam quanta futura Carthaginiensium fuerat. illos enim graues superbosque in rebus secundis expertos, fortuna & timor mitigasse videri poterat. Romanus primo aduentu, incognitus ante, ab re clementi liberaliq; initium fecerat: & Acedux vir prudens haud frustra videbatur socios mutasse. Itaque ingenti consensu ad defectionē omnes spectare: armaque extemplo mota forent, ni hyems quæ Romanos quoque & Carthaginienses concedere in tecta coegit, interuenisset. Hæc in Hispania quoque secunda æstate Punici belli gesta, cum in Italia paululum interualli cladibus Romanis solers cunctatio Fabii fecisset: quæ vt Annibalē non mediocri solicitum cura habebat, tandem cū militiæ magistrum delegisse Romanos cernentem qui bellum ratione, non fortuna gereret: ita contempta erat inter ciues armatos pariter togatosq;

vtique

vtique postquam absente eo, temeritate magistri equitum læto, vt verius dixerim, quam prospero euentu, pugnatum- fuerat. Accesserant duæ res ad augendam inuidiam dictatoris. vna fraude ac dolo Annibalis: quod cū a perfugis ei monstratus ager dictatoris esset, omnibus circa solo æquatis, ab vno eo ferrum ignemque & vim omnem hostium abstineri iussit, vt occulti alicuius pacti ea merces videri posset. altera ipsius facto, primo forsitan dubio, quia non expectata in eo senatus auctoritas est: ad extremum haud ambigue in maximam laudem verso, in permutandis captiuis: quod sicut primo Punico bello factum erat, cōuenerat inter duces Romanos, Pœnumque, vt quæ pars plus reciperet quam daret, argenti pondo bina & selibras in militē præstaret, CCXLVII. cum plures Romanus quam Pœnus recepisset, argentumque pro eis debitum, sæpe iactata in senatu re, quoniam nō consuluisset patres, tardius rogaretur: inuiolatum ab hoste agrum misso Romam filio vendidit, fidēque publicam impendio priuato exoluit. Annibal pro Gerionis mœnibus, cuius vrbis captæ atque incensæ ab se in vsum horreorum- pauca reliquerat tecta, statiua habebat. inde frumentatum duas exercitus partes mittebat: cum tertia ipsa expedita in statione erat, simul castris præsidio, & circumspectans nec vnde impetus in frumentatores fieret. Romanus tunc exercitus in agro Larinati erat, præerat Minucius magister equitū, profecto, sicut ante dictum est, ad vrbem dictatore. Cæterum castra quæ in monte alto ac tuto loco posita fuerant, iam in planum deferuntur: agitabanturque pro ingenio ducis consilia callidiora, vt impetus aut in frumentatores palantes, aut in castra relicta, cum leui ma-

nu præsidioque fieret. Nec Annibalem fefellit, ea duce mutatam esse belli rationem, & ferocius quã consultius rem hostes gesturos. Ipse autem (quod minime quis crederet) cũ hostis propius esset, tertiam partem militum frumentatũ, duabus in castris retentis, dimisit: deinde castra ipsa propius hostem mouit, duo ferme a Gerione millia, in tumulum hosti conspectum: vt intentum sciret esse ad frumentatores, si qua vis fieret, tutandos. Propiore inde ei atq; ipsis imminens Romanorum castris tumultus aperuit: ad quem capiendum si luce palam iretur, quia haud dubie hostibus breuiore via praeuentus esset, nocte clam missi Numidæ ceperunt. quos tenentes locum contempta paucitate Romani poster o die cum eiecissent, ipsi eo transferunt castra. Tum itaq; vt exiguum spacii vallũ a vallo aberat, & id ipsum totum prope compleuerat Romana acies, simul & per auersa castra a castris Annibalis equitatus cũ leui ar matura emissus in frumẽtores late cædem fuga mq; hostium palatorũ fecit. nec acie certare Annibal ausus: quia tanta paucitate vix castra, si oppugnarentur, tutari poterat, iãq; artibus Fabii pars exercitus aberat, iam ferme sedendo & cunctando bellum gerebat, receperatque suos in priora castra, quæ pro Gerionis mœnibus erant. Iusta quoque acie, & collatis signis dimicatum, quidam auctores sunt. primo concursu Pœnum vsque ad castra fusum, inde eruptione facta repente versum terrorem in Romanos: Numerii Decimi Samnitis deinde aduẽtu prælium restitutum. hunc principem genere ac diuitiis non Bouiani modò, vnde erat, sed toto Samnio, iussu dictatoris octo millia peditum, & equites ducentos adducentem in castra, ab tergo cum apparuisset Annibali

Annibali spem parti vtrique præbuisse nouis subsidiis: tumq; Fabio ab Roma veniente, Annibalẽ insidiarum quoq; aliquid timentẽ recepisse suos: Romanum insecutum adiuuante Samnite duo castella eo die expugnasse: sex millia hostiũ cæsa, quinq; admodũ Romanorũ. tamen in tam pari prope clade famã egregiæ victoriæ cum vaniorib. literis magistri equitũ Romã perlatam. De his rebus persæpe & in senatu & in cõcione actum est. Cum læta ciuitate dictator vnus nihil nec famæ, nec literis crederet, vt si vera omnia essent, secunda se magis quam aduersa timere diceret: tum M. Metellus tribunus plebis id vnũ enimuero ferendum esse negat, non præsentem solum dictatorẽ obstitisse rei bene gerendæ, sed absentẽ etiam gestæ obstare: & in ducẽdo bello sedulo tempus terere, quo diutius in magistratu sit, soluſq; & Romæ & in exercitu imperiũ habeat. quippe consulũ alterũ in acie cecidisse, alterum specie classis Punicæ persequendæ procul ab Italia ablegatũ. duos prætores Sicilia atq; Sardinia occupatos, quorum neutra hoc tempore prouincia prætore egeat. M. Minucium magistrum equitum ne hostem videret, ne quid rei bellicę gereret, prope in custodia habitum. Itaq; hercule, non Samniũ modo, quo iam tanquam trans Iberum agros Pœnis concessum sit, sed Campanũ Calenumq;, & Falernũ agrũ peruastatos esse, sedente Casilini dictatore, & legionibus populi Rom. agrum suũ tutãte: exercitum cupientem pugnare, & magistrum equitum, clausos prope intra vallum retentos, tanquam hostibus captiuis arma adempta. tandẽ vt abscesserit inde dictator, vt obsidione liberatos extra vallũ egressos fudisse ac fugasse hostes. Quas ob res, si antiquus animus plebi Romanæ esset,

audaciter se laturum fuisse de abrogando Q. Fabii imperio. Nunc modicam rogationē promulgaturū de æquando magistri equitum & dictatoris iure, nec tamen, ne ita quidem prius dimittendum ad exercitum Q. Fabium, quam consulem in locum C. Flaminii suffecissent. Dictator concionibus se abstinuit in actione minime popularis, ne in senatu quidem satis æquis auribus audiebatur, tunc cum hostem verbis extolleret, bienniique clades per temeritatem atque inscitiam ducum acceptas referret: magistroque equitum, quod contra edictū suum pugnasset, rationem diceret reddendam esse, si penes se summa imperii consiliique sit, propediem effecturum, vt sciant homines, bono imperatori haud magni fortunam momenti esse: mentem rationemque dominari. se sæuo tempore, & sine ignominia seruasse exercitum, quam multa millia hostium occidisse, ducere maiorem gloriam esse. Huius generis orationibus frustra habitis, & consule creato M. Attilio Regulo, ne præsens de iure imperii dimicaret, pridie quam rogationis ferendæ dies adesset, nocte ad exercitum abiit. Luce orta, cum plebis concilium esset, magis tacita inuidia dictatoris, fauorq; magistri equitū animos vexabat, quam satis audebant homines ad suadendū, quod vulgo placebat, prodire: & fauore superante, auctoritas tamen rogationi deerat. Vnus inuentus est suasor legis C. Terentius Varro, qui priore anno prætor fuerat, loco non humili solum, sed etiam sordido ortus. patrem lanium fuisse ferunt, ipsum institorem mercis filioq; hoc ipso in seruili eius artis ministerio vsum. is iuuenis vbi ex eo genere quæstus pecunia a patre relicta, animum ad spem liberalioris fortunæ adiecit, togaq; & forum placere,

ere, proclamando pro sordidis hominibus, causisque aduersus rem & famam bonorum, primum in notitiam populi, deinde ad honorē peruenit, quæstura quoque, & duabus ædilitatibus, plebeia & curuli, postremo & prætura perfunctus. iam ad consulatus spem cum attolleret animos, haud parum callide auram fauorabilis populi ex dictatoria inuidia petiit: sicque plebis vnus gratiam tulit. Omnes eam rogationem, quique Romæ, quique in exercitu erant, æqui atque iniqui. præter ipsum dictatorem, in contumeliam eius latā acceperunt. ipse, qua grauitate animi criminantes se ad multitudinem inimicos tulerat, eadem & populi in se sæuiētis iniuriam tulit: acceptisque in ipso itinere literis senatusconsulti de æquato imperio, satis fidens haudquaquam cum imperii iure artem imperandi æquatam, cumque inuicto a ciuibus hostibusque animo ad exercitum rediit. Minucius vero cum iam ante vix tolerabilis fuisset, secundis rebus, ac fauore vulgi: tum vtique immodice immodesteque non Annibale magis victo ab se, quam Fabio, gloriari. Illum in rebus asperis vnicum ac parem ducē quæsitum Annibali, maiorem minori, dictatorem magistro equitum, quod nulla memoria habeat annalium, iussu populi æquatum in eadem ciuitate, in qua magistri equitum virgas ac secures dictatoris tremere atque horrere soliti sunt. in tantum suā felicitatem virtutemq; enituisse. ergo secuturum se fortunam suam, si dictatoris cunctatio in segnitie deorum hominumque iudicio damnata perstaret. Itaque quo die primum congressus est cum Fabio, statuendum omnium primum ait esse, quemadmodum imperio adæquato vtantur. se optimū ducere, aut dieb. alternis, aut, si maiora interualla

placerent, partitis temporibus alternis summum ius imperiumq; esse, vt par hosti non solum consilio, sed viribus etiam esset, si quam occasionem rei gerendæ habuisset. Q. Fabio haudquaquam id placere: omnia enim fortunam habituram, quæcunque temeritas collegæ habuisset: sibi communicatum cum illo, sed non ademptum imperium esse. itaq; se nunquam volentem parte qua posset, rerum consilio gerendarum cessurum: nec se tempora aut dies imperii cũ eo, sed exercitus diuisurũ; suisq; consiliis, quoniã omnia non liceret, quę posset, seruaturum. Ita obtinuit, vt legiones, sicut cõsulib. mos esset, inter se diuiderent. prima & quarta Minucio, secunda & tertia Fabio euenerunt. itẽ equites pari numerõ, sociumq; & Latini nominis auxilia diuiserũt. castris se quoq; separari magistet equitum voluit. Duplex inde Annibali gaudium fuit (neque enim quicquam eorum quæ apud hostes agerentur, eum fallebat, & perfugis multa indicantibus & per suos explorantem) nam & liberã Minucii temeritatem se suo modo captaturum, & solertiæ Fabii dimidium virium decessisse. Tumulus erat inter castra Minucii, Pœnorumque, eum qui occupasset, haud dubie iniquiorem erat hosti locum facturus. eum non tam capere sine certamine volebat Annibal, quanquam id operæ pretium erat, quam causam certaminis cum Minucio, quem semper occursurum ad obsistendum satis sciebat, contrahere. Ager omnis medius erat prima specie inutilis insidiatori, quia non modo siluestre quicquã, sed ne vepribus quidem vestitum habebat: re ipsa nat⁹ tegẽdis insidiis eo magis, qđ in nuda valle talis fraus timeri poterat. & erãt in anfractib. cauæ rupes, vt quædam earum ducenos armatos possent capere.

capere. in has latebras, quot quenq; locum apte insidere poterant, quinque millia conduntur peditũ equitumq;. nec vbi tamen aut motus alicuius temere egressi aut fulgor armorum fraudẽ in valle tã aperta detegeret, missis paucis prima luce ad capiendum quẽ ante diximus tumulum, auertit oculos hostium. Primo statim conspectu contempta paucitas, ac sibi quisq; deposcere pellẽdos inde hosteis. ad locum capiendum dux ipse inter stolidissimos ferocissimosque ad arma vocat, & vanis animis & minis increpat hostem. Principio leuem armaturã dimittit, deinde conserto agmine mittit equites: postremo, cum hostibus quoq; subsidia mitti videret, instructis legionibus procedit. Et Annibal laborantib. suis alia atq; alia, crescente certamine, mittens auxilia peditum equitumq;, iam iustã expleuerat aciẽ, ac totis vtrinq; viribus certabatur. Prima leuis armatura Romanorum prœoccupatũ inferiore loco succedens tumulũ, pulsa detrusaq; terrorẽ in succedentem intulit equitẽ, & ad signa legionũ refugit. peditũ acies inter perculsos impauida sola erat, videbaturq; si iusta aut si recta pugna esset, haud quaquã impar futura. tantũ animorũ fecerat prospere ante paucos dies res gesta. sed exorti repente insidiatores, eũ tumultũ terroremque in latera vtrinque, ab tergoq; incursantes fecerũt, vt neque animus ad pugnam, neque ad fugam spes cuiquam superesset. Tunc Fabius primo clamore pauentium audito, dein conspecta procul turbata acie: Ita est, inquit, non celerius quam timui, deprehendit fortuna temeritatẽ. Fabio æquatus imperio, Annibalem & virtute & fortuna superiorem videt. sed aliud iurgandi succensendique tempus erit: nunc signa extra vallũ, proferte, victoriã hosti ex-

" torqueamus, confessionē erroris ciuibus. Iam ma-
" gna ex parte cæsis aliis, aliis circumspectantibus fu-
" gam. Fabiana se acies repente velut cælo demissa
ad auxilium ostendit. itaque priusquam ad coniec-
ctum teli veniret, aut manum conſereret, & suosa
fuga effusa, & a feroci pugna hostes continuit. Qui
solutis ordinibus vagè dissipati erant, vndique con-
fugerant ad integram aciem. qui plures simul ter-
ga dederant, conuersi in hostem, voluentesque or-
bem, nunc sensim referre pedem, nunc conglobari
restare. ac iam prope vna acies facta erat victi atque
integri exercitus, inferebantque signa in hostem: ::
cum Pœnus receptui cecinit, palam ferente Anni-
bale, ab se Minucium, se a Fabio victum. Ita per va-
riam fortunam diei maiore parte exacta, cum in
castra reditum esset, Minucius conuocatis militi-
" bus, Sæpe ego, inquit, audiui, milites, eum primum
" esse virum, qui ipse consulat quid in rem sit: secun-
" dum, eum qui bene monenti obediat: qui nec ipse
" consulere, nec alteri parere scit, eum extremi inge-
" nii esse. Nobis quoniam prima animi ingeniiq; ne-
" gata sors est, secundam ac mediam teneamus, &
" cum imperare discimus, parere prudēti in animum
" inducamus. castra cum Fabio iungamus. ad præto-
" rium eius signa cum tulerimus: vbi ego eum paren-
" tem appellauero, quod beneficio eius erga nos, ac
" maiestate eius dignum est: vos milites eos, quorum
" vos modò arma dextræque texerunt, patronos sa-
" lutabitis: & si nihil aliud, gratorum certe nobis ani-
" morum gloriam dies hæc dederit. Signo dato, con-
clamatur inde vt colligantur vasa. profecti agmine
incedentes, ad dictatoris castra, in admirationem &
ipsum, & omnes qui circa erant, conuerterunt. Vt
constituta sunt ante tribunal signa, progressus ante
alios

alios magister equitum, cum patrē Fabium appel-
lasset, circumfusosque militum eius totum agmen
patronos consalutasset: Parentibus, inquit, meis, "
dictator, quibus te modo nomine, quo fando pos- "
sum, æquaui, vitam tantum debeo: tibi cum meam "
salutem, tum omnium horum. itaque plebiscitum, "
quo oneratus magis quam honoratus sum, primus "
antiquo, abrogoq;: &, quod tibi mihiq;, quod meo "
exercitui tuoque conseruato ac conseruatori sit fe- "
lix, sub imperium auspiciumque tuum redeo, & si- "
gna hæc legionesque restituo. tu quæso placatus, "
me magistrum equitum, hos ordinibus suis quem- "
que teneri iubeas. Tum dextræ interiunctæ: mili- "
tesque concione dimissa a notis ignotisq; benigne
atque hospitaliter inuitari: lætusque dies ex admo-
dū tristi paulo ante ac prope execrabili factus. Ro-
mæ, vt est perlata fama rei gestæ, dein literis non
magis ipsorum imperatorum, quam vulgo militum
ex vtroque exercitu affirmata, pro se quisque Maxi-
mum laudibus ad cælum ferre. Par gloria apud An-
nibalem hostesq; Pœnos erat: ac tum demum sen-
tire, cum Romanis, atque in Italia bellum esse: nam
biennio ante adeo & duces Romanos, & milites
spreuerant, vt vix cum eadem gente bellum esse
crederent, cuius terribilem eam famam a patribus
accepissent. Annibalem quoq; ex acie redeuntem
dixisse ferunt, tandem eam nubem, quæ sederet in
iugis montium, solicitatam procella imbrē dedisse.
Dum hæc geruntur in Italia: Cn. Seruilius Gemi-
nus consul cum classe nauium circumuectus Sardi-
niæ & Corsicæ oram, & obsidibus vtrinq; acceptis,
in Africam transmisit: & prius quam in continen-
tem descensiones faceret, Meninge insula vastata,
& ab incolentibus circa eam, ne & ipsorum viere-

tur diripereturque ager, decem talentis argenti acceptis, ad littora Africæ accessit, copiasque exposuit. Inde ad populandum agrum ducti milites, nauales que socii iuxta effusi, ac si insulas cultorum egentes prædarentur. itaque in insidias temere illati, cum a frequentibus palantes, & locorum ignari circumuenirentur, cum multa cæde, ac fœda fuga retro ad naues compulsi sunt. ad mille hominum, cum his Sempronio Blesо quæstore amisso, classis a littoribus hostium plenis trepide soluta in Siciliam cursum tenuit: traditaque Lilybæi, T. Otacilio prætori, vt ab legato eius P. Sura Romam reduceretur. ipse inter Siciliam pedibus profectus, freto in Italiam traiecit: literisq; Q. Fabii accitus & ipse, & collega eius Marcus Attilius, vt exercitum ab se exacto iam prope semestri imperio acciperet. Omnium prope annales Fabium dictatorē aduersus Annibalem rem gessisse tradunt. Cœlius etiam eum primum a populo creatū dictatorem scribit. sed & Cœlium & cæteros fugit, vni consuli Cn. Seruilio, qui tunc procul in Gallia prouincia aberat, ius fuisse dicendi dictatoris: quam moram quia expectare territa iam clade ciuitas non poterat, eo decursum esse, vt a populo crearetur, qui pro dictatore esset: res inde gestas gloriamque insignem ducis, & augendæ titulum imaginis posteris vt dictator pro dictatore diceretur, facile obtinuisse. Consules M. Attilius Regulus, Cn. Seruilius Geminus, exercitu accepto, hybernaculis mature communitis (tum enim autumni erat tempus) Fabii artibus cum summa inter se concordia bellum gesserunt. Frumentatum exeunti Annibali diuersis locis opportune aderant, carpentes agmen palātesque excipientes. in casum vniuersæ dimicationis quam

quam omnibus artibus petebat hostis, non veniebant. adeoque inopia est coactus Annibal, vt nisi tum fugæ speciem abeundo timuisset, Galliam repetiturus fuerit: nulla relicta spe alendi exercitus in eis locis, si insequentes consules eisdem artibus bellum gererent. Cum ad Gerionem iam hyeme impendente constitisset bellum, Neapolitani legati Romam venere. ab iis quadraginta pateræ aureæ magni ponderis in curiam illatę, atque ita verba facta, vt dicerent, scire se Romani populi ærariū bello exhauriri: & cum iuxta pro vrbibus agrisq; sociorum, ac pro capite atque arce Italiæ vrbe Romana atque imperio geratur: æquum censuisse Neapolitanos: quod auri sibi cum ad ipsorum ornatum, tum ad subsidium fortunæ a maioribus relictum foret, eo iuuare populum Romanum, si quam opē in sese crederent, eodem studio fuisse oblaturos. gratum sibi patres Romanos populumque facturum, si omnes res Neapolitanorum suas duxissent: dignosque iudicauerint, a quibus donum animo ac voluntate eorum, qui libentes darent, quam re maius ampliusque, acciperent. Legatis gratiæ actæ pro munificentia curaque. patera, quæ ponderis minimi fuit, accepta. Per eosdē dies speculator Carthaginiēsis, qui per bienniū fefellerat, Romæ deprehensus, precisisq; manibus dimissus: & serui quinq; & viginti in crucem acti, quod in campo Martio coniurassent. indici data libertas, & æris grauis viginti millia. Legati & ad Philippum Macedonum regem missi ad deposcendum Demetrium Phariū, qui bello victus ad eum fugisset: alii in Ligures ad expostulandum, quod Pœnum opibus auxiliisque suis iuuissent: simul ad visendum ex propinquo, quæ in Boiis atque Insubribus gererentur.

Ad Pinæum quoque regem in Illyricos legati missi ad stipendium, cuius dies exierat, poscendum: aut, si diem proferre vellet, obsides accipiendos. adeo etiã bellum ingens in ceruicibus erat, nullius vsquã terrarum rei cura Romanos, ne longinqua quidem, effugiebat. in religionem etiam venit, ædem Concordiæ, quam per seditionem militarem biennio ante L. Manlius prætor in Gallia vouisset, locatam ad id tempus non esse. itaque duumuiri ad eam rem creati ab Æmilio prætore vrbis, Cn. Pupius, & Cæso Quintius Flaminius, ædem in arce faciendam locauerunt. Ab eodem prætore ex Senatusconsulto literæ ad consules missæ, vt si iis videretur, alter eorum ad consules creandos Romam veniret: se in eam diem, qua iussissent, comitia edicturum. Ad hæc a consulibus rescriptum, sine detrimento reipublicæ abscedi non posse ab hoste, itaque per interregem comitia habenda esse potius, quam consulum alter a bello auocaretur. Patribus rectius visum est, dictatorem a consule dici comitiorum habendorum causa. Dictus L. Veturius Philo, M. Pomponium Mathonem magistrum equitum dixit. His vitio creatis, iussisque die quartodecimo se magistratu abdicare, ad interregnum res rediit. consulibus prorogatum in annum imperium. interreges proditi a patribus, Cn. Claudius, Appii filius, Centho: inde Publius Cornelius Asina. in eius interregno comitia habita magno certamine patrum ac plebis. C. Terentium Varronem, sui generis hominem, plebi insectatione principum, popularibusque artibus conciliatum, ab Q. Fabii opibus & dictatorio imperio concussis, aliena inuidia splendentem, vulgus etiam extrahere ad consulatum nitebatur. patres summa ope obstabant, ne se insectando,

stando, sibi æquari assuescerent homines. Bæbius V.C. Herẽnius tribunus plebis, cognatus C. Terentii, criminando non senatum modò, sed etiam augures, quod dictatorem prohibuissent comitia perficere, per inuidiam eorum fauorem candidato suo conciliabat. Ab hominibus nobilibus per multos annos bellum quærentibus, Annibalem in Italiam abductum: ab iisdem, cum debellari possit, fraude id bellum trahi. cum quatuor militum legionibus vniuersis pugnari posse apparuisset, ac eo quod M. Minucius absente Fabio, prospere pugnasset, duas legiones hosti ad cædem obiectas: deinde ex ipsa cæde ereptas, vt pater patronusque appellaretur, qui prius vincere prohibuisset Romanos, quã vinci. Consules deinde Fabianis artibus, cum debellari posset, bellum traxisse. Id fœdus inter omnes nobiles ictum: nec finem ante belli habituros, quam consulem vere plebeium, id est, hominem nouum fecissent. nam plebeios nobiles, iam eisdem initiatos esse sacris: & contemnere plebem, ex quo contemni desierint a patribus, cœpisse. Cui non id appareret id actum & quæsitum esse, vt interregnum iniretur: vt in patrum potestate comitia essent. id consules ambos ad exercitum morando quæsisse. id postea, quia inuitis iis dictator esset dictus comitiorum causa, expugnatum esse, vt vitiosus dictator per augures fieret. Abhorrere igitur interregnum eos: consulatum vnum certe plebis Romanæ esse: populum liberius habiturum, ac daturum ei, qui magis vincere, quam diu imperare malit. Cum his orationibus accensa plebs esset, tribus patriciis petentib. P. Cornelio Merenda, L. Manlio Volsone, M. Æmilio Lepido, duobus nobilibus iam familiaribus plebi, C. Attilio Serrano, & Q. Ælio Pæto, quorum 538.

alter pontifex, alter augur erat, C. Terentius consul vnus creatur, vt in manu eius essent comitia rogando collegæ. Tum experta nobilitas parum fuisse virium in competitoribus eius, L. Æmiliũ Paullũ qui cum M. Liuio consul fuerat, & damnatione collegæ, & sua prope ambustus euaserat, infestum plebi, diu ac multum recusantem, ad petitionem compellit. is proximo comitiali die, concedentibus omnibus qui cum Varrone certauerant, parque magis in aduersando quam collega, datur consuli. inde prætoria comitia habita. creati M. Pomponius Matho, & P. Furius Philus. Romæ iuris dicũdi vrbana sors Pomponio, inter ciues Romanos & inter peregrinos P. Furio Philo euenit. Additi duo prætores, M. Claudius Marcellus in Siciliam, L. Posthumius Albinus in Galliam. Omnes absentes creati sunt, nec cuiquam eorum præter Terentium consulem, erat mandatus honos, quem iam non antea gessisset, præteritis aliquot fortibus ac strenuis viris, quia in tali tempore nullus nouis magistratus videbatur mandandus. Exercitus quoque multiplicati sunt. Quantæ autem peditum equitumque additæ sint copiæ, adeo & numero, & genere copiarum variant auctores, vt vix quicquam satis certũ affirmare ausim. Decem millia nouorum militum alii scripta in supplementum, alii nouas quatuor legiones quinq; legionib. additas, vt nouẽ legionibus rẽ gereret numero quoq; peditũ equitumq; legiones auctas, millib. peditũ, & centenis equitib. in singulas adiectis: vt quina millia peditũ, treceni equites essent: socii duplicem numerũ equitum darent, pedites æquarent. Septem & octoginta millia armatorum, & ducentos in castris Romanis, cum pugnatum ad Cannas est, quidam auctores sunt.

Illud

Illud haudquaquam discrepat, maiore conatu atq; impetu rem actam, quam prioribus annis, quia spẽ posse vinci hostẽ dictator præbuerat. Cæterũ prius quam signa ab vrbe nouæ legiones mouerent, decemuiri libros adire atque inspicere iussi, propter territos vulgo homines nouis prodigiis. nam & Romæ in Auentino, & Ariciæ nunciatum erat, subidem tempus lapidibus pluisse, & multo cruore, signa in Sabinis cædis, aquas e fonte calidas manasse. id quidem & quod sæpius acciderat, magis terrebat. & in via Fornicata, quæ ad campum erat, aliquot homines de cælo tacti exanimatique fuerant. Ea prodigia ex libris procurata. Legati a Pæsto pateras aureas Romam attulerunt. iis sicut Neapolitanis, gratiæ actæ, aurum non acceptum. Per eosdem dies ab Hierone classis Hostiam cum magno commeatu accessit. Legati Syracusani in senatum introducti, nunciarunt cædem C. Flaminii Cos. exercitusque allatam, adeo ægre tulisse regem Hieronem, vt nulla sui propria, regnique sui clade moueri magis potuerit. itaque, quanquam probe sciat magnitudinem populi Rom. admirabiliorem prope aduersis rebus, quam secundis esse, missa tamen a se omnia, quibus a bonis fidelibusque sociis bella iuuari soleant. quæ ne accipere abnuant, magnopere se P.C. orare. Iam omnium primum ominis causa victoriam auream pondo CCCXX. afferre sese: acciperent eam, tenerentque, & haberent propriam & perpetuam. aduexisse etiam trecenta millia modium tritici, ducenta hordei, ne commeatus deessent. & quantum præterea opus esset, quò iussissent, subuecturos. Militẽ atque equite scire nisi Romano Latinique nominis non vti populum Romanum: leuium armatorum auxilia

etiam externa vidisse in castris Romanis. itaque misisse mille sagittariorum ac funditorum, aptam manum aduersus Baleares ac Mauros, pugnacesque alias missili telo gentes. Ad ea dona consilium quoque addebant, vt prætor, cui prouincia Sicilia euenisset, classem in Africam traiiceret: vt & hostes in terra sua bellum haberent, minusque laxamenti daretur iis ad auxilia Annibali summittenda. Ab senatu ita responsum regi est: Virum bonum, egregiumque socium Hieronem esse, atque vno tenore, ex quo in amicitiam populi Romani venerit, fidem coluisse, ac rem Romanam omni tempore ac loco munifice adiuuisse: id, perinde ac deberet, pergratum populo Romano esse. Aurum & a ciuitatibus quibusdam allatum, gratia rei accepta, non accepisse populum Romanum: victoriam, omenque accipere, sedemque ei se diuæ dare, dicare Capitolio, templum Iouis Optimi Maximi. in ea arce vrbis Romæ sacratam, volentem propiciamque, firmam ac stabilem fore populo Romano. Funditores, sagittariique & frumentum traditum consulibus. Quinqueremes ad nauium classem, quæ cum T. Octacilio proprætore in Sicilia erant, quinque & viginti additæ: permissumque est, vt si e republica ĕsset esse, in Africam traiiceret. Delectu perfecto, consules paucos morati dies, dum socii ab nomine Latino venirent. Milites tunc, quod nunquã antea factũ erat, iureiurando a tribunis militũ adacti iussu consulum conuenturos, neq; iniussu abituros nã ad eam diem nihil præter sacramentũ fuerat: & vbi ad decuriatum aut centuriatum conuenissent, sua voluntate ipsi inter se equites decuriati, centuriati pedites coniurabant, sese fugæ atque formidinis ergõ non abituros, neque ex ordine recessuros, nisi teli

teli sumendi, aut petendi, aut hostis feriendi, aut ciuis seruãdi causã. id ex voluntario inter ipsos fœdere a tribunis ad legitimam iurisiurandi adactionem translatum. Conciones prius quam vrbe signa mouerentur, consulis Varronis multæ ac feroces fuere, denunciantes, bellum accersitum in Italiam ab nobilibus, mansurumque in visceribus reipublicæ, si plures Fabios imperatores haberet, se quo die hostem vidisset, profligaturum. Collegæ eius Pauli vna, pridie quam ex vrbe proficiscerentur, cõcio fuit, verior quam gratior populo, qua nihil inclementer in Varronem dictum, nisi id modo. Mirari se, quo modo quis dux, prius quam aut suum, aut hostium exercitum, locorum situm, naturam regionis nosset: iam nunc locatus in vrbe sciret, quæ sibi agenda armato forent: & diem quoq; prædicere posset, qua cum hoste signis collatis esset dimicaturus. Se, quæ consilia magis res dent hominibus, quam homines rebus, ea ante tempus immatura non præcepturum optare, vt quæ caute atque consulte gesta essent, satis prospere euenirent. temeritatem, præterquam quod stulta sit, infelicem etiam ad id locorum fuisse. Eum sua sponte apparebat tuta celeribus consiliis præpositurum: & quoad constantius perseueraret, Q. Fabius Maximus sic eum proficiscentem allocutus fertur: Si aut collegam (id quod mallem) tui simílem L. Æmili haberes, aut tu collegæ tui similis esses, superuacanea esset oratio mea. nam & duo boni consules etiam me tacente omnia o republica fide vestra faceretis: & mali nec mea verba auribus vestris, nec consilia animis reciperetis. nunc & collegam tuum, & te talem virum intuenti mihi, tecum omnis oratio est: quem video nequicquam & virum bonum, & ciuem fore, si altera parte, clau-

dicet respublica, malis consiliis idem ac bonis iuris
& potestatis erit. Erras enim L. Paule, si tibi minus
certaminis cum C. Terentio, quam cum Annibale
futurum censes. nescio an infestior hic aduersarius,
quam ille hostis maneat. & cum illo in acie tantum
cum hoc omnibus locis ac temporibus certatum
es, & aduersum Annibalem legionesque eius tuis e
quitibus ac peditibus pugnandum tibi est: Varro
dux tuis militibus te est oppugnaturus. Omnis e
iam tibi causa absit C. Flaminii memoria, tamen ill
consul demum, & in prouincia, & ad exercitum cc
pit furere: hic prius quam peteret consulatum, de
inde in petendo consulatu: nunc quoque cōsul, pr
us quam castra videat, aut hostem, insanit, & qu
tantas iam nunc procellas, prelia atque acies iactan
do inter togatos ciet, quid inter armatam iuuentu
tem censes facturum? & vbi extemplo verba res se
quitur? Atqui si hic, quod facturum se denunciat, ex
templo pugnauerit: aut ego rem militarem, bell
hoc genus, hostem hunc ignoro, aut nobilior alius
Thrasymeno locus nostris cladibus erit. Nec gloria
andi tempus aduersus vnum est. & ego contemne
do potius, quam appetendo gloriam, modum excede
rim. sed ita res habet, vna ratio belli gerendi ad
uersus Annibalem est, qua ego gessi. nec euentum
modo hoc docet. stultorum iste magister est: sed
eadem ratio quæ fuit: futuraque, donec res eedem
manebunt, immutabilis est. In Italia bellum ge
rimus, in sede ac solo nostro. omnia circa plena ci
uium ac sociorum sunt, armis, viris, equis, commea
tibus iuuant, iuuabuntque: id iam fidei documen
tum in aduersis rebus nostris dederunt. meliores,
prudentiores, constantiores nos tempus dieſque
facit. Annibal contra, in aliena, in hostili est terra,
inter

inter omnia inimica infestaq; procul a domo, pro-
cul a patria. neque illi terra, neque mari est pax. nul-
læ eum vrbes accipiunt, nulla mœnia: nihil vsquam
sui videt, in diem rapto viuit. partem vix tertiam ex-
ercitus eius habet, quem Iberum amnem traiecit.
plures fames quā ferrū absumsit: nec his paucis iam
victum suppeditat. Dubitas ergo, quin eum seden-
do superaturi simus, qui senescat indies? non com-
meatus, non supplementum, non pecuniam habe-
at? Quam diu pro Gerionis, castelli Apuliæ inopis,
tanquam pro Carthaginis mœnibus pugnatum est?
Sed ne aduersus te quidem ego gloriabor. Cn. Ser-
uilius, atque Attilius, proximi consules vide quem-
admodū eum ludificati sint. Hæc vna salutis est via,
L. Paule, quam difficilem infestamq; ciues sibi ma-
gis, quam hostes facient. idem enim tui, quod ho-
stium milites, volent: idem Varro consul Roma-
nus, quod Annibal Pœnus imperator, cupiet. duo-
bus ducibus vnus resistat oportet. resistes autem, ad-
uersus famam rumoresque hominum si satis firmus
steteris: si te neq; collegæ vana gloria, neq; tua falsa
infamia mouerit. A veritate laborare nimis ius sepe
aiunt, extingui nūquam. Gloriam qui spreuerit, ve-
ram habebit. Sine timidū pro cauto, tardum pro cō-
siderato, imbellem pro perito belli vocent. malo te
sapiēs hostis metuat, quā stulti ciues laudent. omnia
audentē contemnet Annibal: nil temere agentem
metuet. nec ego, vt nihil agatur, moneo, sed vt agē-
tem te ratio ducat, non fortuna. tuæ potestatis sem-
per, tuaq; omnia sint. armatus intentusq; sis, neque
occasioni tuæ desis, neq; suā occasionem hosti des.
omnia nō, pperanti clara certaq; erūt. festinatio im-
prouida est, & cæca. Aduersus ea oratio cōsulis haud
lane læta fuit, magis fatentis ea quæ diceret, vera,

quam facilia factu esse. Dictatori magistrum equitum intolerabilem fuisse: quid consilii aduersus collegam seditiosum ac temerarium virum, atque auctoritatis fore? Se populare incendium priore consulatu semistum effugisse, optare vt omnia prospere euenirent. at si quid aduersi caderet: hostium se telis potius quam suffragiis iratorum ciuium caput obiecturum. Ab hoc sermone profectum Paulum tradunt, prosequentibus primoribus patrum Plebeium consulem sua plebs prosecuta, turba quam dignitate conspectior. Vt in castra venerunt, permisto nouo exercitu ac vetere, castris bifariam factis, vt noua minora essent propius Annibali, in veteribus maior pars & omne robur virium esse: tum anni prioris consulem M. Attilium ætatem excusantem, Romam miserunt. Cn. Seruiliũ in minoribus castris legioni Romanę, & socium peditum equitumq; duobus millib. præficiunt. Annibal quãquam parte dimidia auctas hostium copias cernebat: tamen aduentu consulum mire gaudere. non solum enim nihil ex raptis in diem commeatibus superabat, sed ne vnde raperet quidem, quicquam reliqui erat, omni vndiq; frumento, posteaquam ager parum tutus erat, invrbes munitas conuecto: vt vix decem dierum, quod compertũ postea est, frumentum supereſſet: Hispanorumque ob inopiam transitio parata fuerit, si maturitas temporis expectata foret. Cæterum temeritati consulis, ac præpropero ingenio materiam etiam fortuna dedit: quod in prohibendis prædatoribus tumultuario prælio, ac procursu magis militum, quam ex præparato, aut iussu imperatorum orto, haudquaquam par Pœnis dimicatio fuit. Ad mille & septingentos cæsi: non plus centum Romanorum sociorumque occisis.

occisis. Cæterum victorib. effuse sequentibus, metu insidiarum obstitit Paulus cõsul, cuius eo die (nam alternis imperitabant) imperium erat: Varrone indignante, ac vociferante, emissum hostem e manibus: debellarique, ni cessatum foret, potuisse. Annibal id damnum haud ęgerrime pati: quin potius credere, velut ineſcatam temeritatem ferocioris consulis, ac nouorum maxime militum esse: & omnia ei hostium haud secus quam sua nota erant: dissimiles discordesq; imperitare, duas prope partes tyronum militum in exercitu esse. itaq; locum & tempus insidiis aptum se habere ratus, nocte proxima nihil præter arma ferentes secum milites ducens, castra plena omnis fortunæ publicæ priuatæque reliquit: transq; proximos montes læua pedites instructos condit, dextra equites. impedimenta per cornua in medium agmen traducit, vt diripiendis velut desertis fuga dominorum castris, occupatum impeditumq; hostem opprimeret. Crebri relicti in castris ignes, vt fides fieret, dum ipse longius spaciũ fuga præriperet, falsa imagine castrorum, sicut Fabium priore anno frustratus esset, tenere in locis consules voluisse. Vbi illuxit, subductæ primo stationes, deinde propius adeuntibus insolitum silentium admirationem fecit. Iam satis comperta solitudine in castris, cõcursus fit ad prætoria Coss. nunciantium fugam hostium adeo trepidam, vt tabernaculis stantibus castra reliquerint: quoq; fuga obscurior esset, crebros etiam relictos ignes. Clamor inde ortus, vt signa proferri iuberent, ducerentque ad persequendos hostes, ac protinus castra diripienda. Et Coss. alter velut vnus turbæ militaris erat. Paulus etiam atque etiam dicere, prouidendum, præcauendumque esse. postremo cum aliter neque

seditionem, neq; ducem seditionis sustinere posse
M. Statilium præfectum cum turma Lucanorum
exploratum misit. qui vbi adequitauit portis, subs
stere extra munimenta cæteris iussis, ipse cum duo
bus equitibus vallum intrauit: speculatusq; omnia
cum cura, renunciat insidias profecto esse: ignes in
parte castrorum, quæ vergat in hostem, relictos: ta
bernacula aperta, & omnia cara in promptu relicta
argentum quibusdam locis temere per vias velut
obiectum ad prædam vidisse. Quæ ad detinendos a
cupiditate animos nunciata erant, ea accenderunt
& clamore sublato a militibus, nisi signum detur, in
ne ducibus ituros: haudquaquam dux defuit. nam
extemplo Varro, signum dedit proficiscendi. Paulus
cum ei sua sponte cunctanti, pulli quoque auspi
cio non addixissent, obnunciari iam efferenti
porta signa collegæ iussit. quod quanquam Varro
ægre est passus: Flaminii tamen recens casus, Clau
diique Cos. primo Punico bello memorata, naualis
clades religionem animo incussit. Dii prope ipsi eo
die magis distulere, quam prohibuere imminen
tem pestem Romanis. nam forte ita euenit, vt cum
referri signa in castra iubenti Consuli milites non
parerent, serui duo, Formiani vnus, alter Sidicini e
quitis, qui Seruilio atque Attilio Coss. inter pabu
latores excepti a Numidis fuerant, profugerent eo
die ad dominos: qui deducti ad Coss. denunciant
omnem exercitum Annibalis trans proximos
montes sedere in insidiis. Horum opportunus ad
uentus Coss. imperii potentes fecit: cum ambitio
alterius suam primum apud eos praua indulgen
tia maiestatem soluisset. Annibal posteaquam
motos magis inconsulte Romanos, quam ad vlti
mum temere cuectos vidit, nequicquam detecta
fraude,

fraude, in castra rediit. ibi plures dies propter inopiam frumenti manere nequibat: nouaque consilia indies non apud milites solum mistos ex colluuione omnium gentium, sed etiam apud ipsum ducem oriebantur. nam cum initio fremitus, deinde aperta vociferatio fuisset, exposcentium stipendium debitum, querentiumq; annonam primo, postremo famem: & mercenarios milites maxime Hispani generis, de transitione copisse consilium fama esset. ipse etiam interdum Annibal de fuga in Galliam dicitur agitasse: ita vt relicto peditatu omni cū equitatu se proriperet. Cum hæc cōsilia atq; hic habitus animorum esset in castris, mouere inde statuit in calidiora, atq; eo maturiora messibus Apuliæ loca: simul vt quo longius ab hoste recessisset, transfugia impeditiora leuib. ingeniis essent. Profectus est nocte, ignibus similiter factis, tabernaculisq; paucis in speciem relictis, vt insidiarum par priori metus contineret Romanos. Sed per eundem Lucanum Statilium omnibus vltra castra, transque montes exploratis, cum relatum esset, visum procul hostium agmen: tum die sequenti, eius insequendi consilia agitari cœpta Cum vtriusque Cos. eadem, quæ semper ante, fuisset sententia, cæterum Varroni fere omnes, Paulo nemo, præter Seruilium prioris anni Cos. assentiretur maioris partis sententia ad nobilitandas clade Romana Cannas vrgente fato profecti sunt. Prope eum vicum Annibal castra posuerat auersa a Vulturno vento, qui campis torridis siccitate nubes puluris vehit: id cū ipsis castris percommodum fuit, tum salutare præcipue futurum erat, cum aciem dirigerent, ipsi auersi, terga tantum afflante vento, in obcæcatum puluere effuso hostem pugnaturi. Coss. satis

exploratis itineribus sequentes Pœnum, vt ventum ad Cannas est, vbi in conspectu Pœnum habebant bina castra communiunt eodem ferme interuallo quo ad Gerionem, sicut ante, copiis diuisis Aufidus amnis vtrisq; castris affluens aditum aquatorib. ex sua cuiusq; opportunitate haud sine certamine dabat. ex minoribus tamen castris, quæ posita trans Aufidum erant, liberius aquabantur Romani, quia ripa vlterior nullum habebat hostium præsidiũ. Annibal spem nactus loci, ad equestrem pugnam, quis parte virium inuictus erat, facturus copiam pugnæ di consulibus, dirigit aciem, lacessitq; Numidarum procursatione hostes. Inde rursus solicitari seditione militari, ac discordia consulum Romana castra cum Paulus Sempronii & Flaminii temeritatem, Varroni, Varro speciosum timidis ac segnibus ducibus exemplum Fabii obiiceret: testaretur; deos & & homines, hic nullam penes se culpam esse, quod Annibal iam velut suam cepisset Italiam, se constrictum a collega teneri, ferrum atque arma iratis & pugnare cupientib. adimi militibus: ille si quid proiectis ac proditis ad inconsultam atq; improuidam pugnam legionibus accideret, se omnis culpæ exortem, omnis tamen euentus participem fore diceret. videret, vt quibus lingua prompta ac temeraria esset, æque in pugnam vigerent manus. Dum altercationib. magis quam consiliis tempus teritur, Annibal ex acie, quam ad multũ diei tenuerat instructam, cum in castra cæteras reciperet copias, Numidas ad inuadendos ex minoribus castris Romanorum aquatores trans flumen mittit. quam inconditam turbam cum vixdum in ripam egressi clamore ac tumultu fugassent, in stationem quoque pro vallo locatam, atque ipsas prope portas euecti sunt. Id vero

vero indignum visum, ab tumultuario auxilio iam etiam castra Romana terreri, vt ea modo vna causa, ne extemplo transirent flumen, dirigerentque aciem, tenuerit Romanos, quod summa imperii eo die penes Paulum fuerit. itaque Varro postero die, cui sors eius diei imperii erat, nihil consulto collega signum pugnæ proposuit, instructisque copiis flumen transiuit, sequente Paulo: quia magis nõ probare, quam non adiuuare consilium poterat. Transgressi flumen, eas quoque quas in castris minoribus habuerant copias, suis adiungunt: atq; ita instructa acie, in dextro cornu (id erat flumini propius) Romanos equites locant, deinde pedites. læuum cornu extremi equites sociorum, intra pedites, ad mediũ iuncti legionibus Romanis tenuerunt iaculatores. ex cæteris leuium armorum auxiliis prima acies facta. Coss. cornua tenẽt: Terentius leuum, Æmilius dextrum. Cn. Seruilio media pugna tuenda data. Annibal luce prima Balearibus leuiq; alia armatura præmissa, transgressus flumen, vt quosq; traduxerat, ita in acie locabat. Gallos Hispanosq; equites prope ripam læuo in cornu aduersus Romanum equitatum. dextrum cornu Numidis equitibus datũ, media acie peditibus firmata: ita vt Afrorum vtraq; cornua essent. interponerentur his medii Galli atq; Hispani. Afros Romanam magna ex parte crederes aciem: ita armati erant, armis & ad Trebiam, cæterum magna ex parte ad Trasymenum captis. Gallis Hispanisq; scuta eiusdem formę fere erant: dispares ac dissimiles gladii: Gallis prælongi, ac sine mucronibus: Hispano punctim magis quam cæsim assueto petere hostem, breuitate habiles, & cum mucronibus. ante cæteros armati (is gentium harum habitus tum magnitudine corporum, tum specie

terribilis erat) Galli super umbilicum erant nudi. Hispani linteis prætextis purpura tunicis candore miro fulgentibus constiterant. Numerum omnium, qui tum peditum equitumque in acie steterit illum ferunt, videlicet quadraginta peditum millia, decem equitum. Duces cornibus præerant: sinistrum Asdrubal, dextrum regebat Maharbal: mediam aciem Annibal ipse cum fratre Magone tenuit. sol seu de industria ita locatis, seu forte ita stando, peropportune vtrique parti obliquus erat. Romanis in meridiem, Pœnis in septentrionē verba ventus, quem Vulturnum incolæ regionis vocant, aduersus Romanos coortus, multo puluere in ipsis ora voluendo prospectum ademit. Clamore sublato prius ab auxiliis, & pugna leuibus primum armis commissa: deinde equitum Gallorum Hispanorumque læuum cornu cum dextro Romano concurrit, minime equestris more pugnæ frontibus enim aduersis concurrendum erat: quia nullo circa ad euagandum relicto spacio, hinc amnis, hinc peditum acies claudebant. in directum vtrinq; nitentes stantibus ac confertis, postremo turbatis equis, virum amplexus detrahebat equo. pedestre magna iam ex parte certamen factum erat. acrius tamen quam diutius pugnatum est, pulsiq; Romani equites terga vertunt. Sub equestris finem certaminis coorta est peditum pugna. primo & viribus & animis pares constabant ordines Gallis Hispanisq;. tandem Romani diu ac sæpe consilio agitabant, qua fronte acieq; densa impellerent hostium cuneum nimis tenuem, eoq; parum validum, a cæteris prominentem acie. impulsis deinde ac trepide referentibus pedem insistere, ac tenore vno per præceps pauore fugientium agmen in mediam primam aciem

aciem illati, postremo nullo resistente ad subsidia Afrorum peruenerunt: qui vtrinque reductis alis constiterant. mediique Galli Hispanique steterunt aliquantum prominente acie. qui cuneus vt pulsus æquauit frontem primum, deinde nitendo etiam sinum in medio dedit. Afri, circa iam cornua vim fecerant: irruentibusque incaute in medium Romanis circundedere alas: mox cornua extendendo, clausere & ab tergo hostes. Hinc Romani defuncti nequicquam prælio vno, omissis Gallis Hispanisque, quorum terga cæciderant, etiam aduersus Afros integram pugnam ineunt: non tantum eo iniquam, quod inclusi aduersus circunfusos, sed etiam quod fessi cum recentibus ac vegetis pugnabant. Iam & in sinistro cornu Romano, vbi sociorum equites aduersus Numidas steterant, confertum prælium erat, segne primo, & a Punica cœptum fraude. Quingenti ferme Numidæ præter consueta arma telaque, gladios occultos sub loricis habentes, specie transfugarum cum ab suis parmas post tergo habentes, adequitassent: repente ex equis desiliunt, parmisque & iaculis ante pedes hostium proiectis, in mediam aciem accepti, ductique ad vltimos, considere ab tergo iubentur. ac dum prælium ab omni parte conseritur, quieti manserunt. postquam omnium animos oculosque occupauerat certamen, tum arreptis scutis, quæ passim inter aceruos cæsorum corporum strata erant, auersam adoriuntur Romanam aciem: tergaq; ferientes, ac poplites cædentes, stragem ingentem dederunt, ac maiorem aliquanto pauorem ac tumultum fecerunt. Cum alibi terror ac fuga, alibi pertinax in mala iam spe prælium esset: Asdrubal, qui ea parte præerat, subductos ex

media acie Numidas, quia segnis eorum cum aduersis pugna erat, adpersequendos passim fugientes mittit. Hispanos & Gallos pedites Afris iam propefessis cæde magis quam pugna adiũgit. Parte altera pugnæ Paulus, quanquam primo statim prælio fundagrauiter ictus fuerat, tamen & occurrit sæpe cumcõfertis Annibali, & aliquot locis prælium restituitprotegentibus eum equitibus Romanis. omissipostremo equis, quia Coss. ad regendum equumvires deficiebant. tum denuncianti cuidam iussisseCos. ad pedes descendere equites, dixisse Annibalem ferunt: Quam mallem victos mihi traderet. Equitum pedestre prælium, quale iam haud dubiahostiũ victoria fuit: cum victi mori in vestigio mallent, quam fugere: victores morantibus victoriamirati, trucidarent quos pellere non poterant: pepulerũt tamen iam paucos superatos, & labore ac vulneribus fessos. inde dissipati omnes sunt, equosquead fugam, qui poterant, repetebant. Cn. Lentulus Tr. mil. cum præteruehens equo sedentem in saxo
„ cruore oppletum Cos. vidisset: L. Æmili, inquit,
„ quem vnum insontem culpæ cladis hodiernæ dii
„ respicere debent, cape hunc equum, dum & tibi vi-
„ rium aliquid superest: comes ego te tollere possum
„ ac protegere, ne funestam hanc pugnam morte
„ Cos. feceris. etiam sine hoc lacrymarum satis, lu-
„ ctusque est. Ad ea Consul, Tu quidem Cn. Cornelimacte virtute esto: sed caue frustra miserando exi-
„ guum tempus e manibus hostium euadendi absu-
„ mas. Abi, nuncia publice patribus vrbem Romammuniant, ac prius quam hostis victor aduenias, præ-
„ sidiis firment: priuatimque Q. Fabio, L. Æmilium
„ præceptorum eius memorem extitisse, & vixisse, &
„ adhuc mori. & tu me in hac strage militum meorũ

patere

patere expirare, ne vt reus inteream, causaque consulatus accusator collegæ existam, vt alieno crimine
innocentiam meam protegam. Hæc exigentem
prius turba fugientium ciuium, deinde hostes oppressere Cos. ignorantes quis esset, obrueruntque telis. Lentulum in tumulum abripuit equus: tum
inde effuse fugiunt. Septem millia hominum in minora castra, decem in maiora, duo ferme in vicum ipsum Cannas perfugerunt: qui extemplo a Cartalone atq; equitibus, nullo munimento tegente vicum, circumuenti sunt. Cos. alter, seu forte, seu cõsilio, nihil fugientium infestus agmini, cum quinquaginta fere equitibus Venusiam profugit. Quadraginta millia peditum, duo millia septingenti equites, & tanta prope ciuium sociorumque pars cæsi dicuntur. in his alter consulum, quæstores L. Attilius & Furius Bibaculus: XXI. Tr. mil. cõsulares quidam, prætorii q; & ædilitii: inter eos Cn. Seruilius, & C. Minucius Numatius, qui magister equitum priore anno aliquot dieb. ante fuerat: LXXX. præterea senatores, aut qui eos magistratus gessissent, vnde in senatũ legi deberent, cum sua voluntate milites in legionibus facti essent. Capta eo prælio tria millia peditum, & equites trecenti dicuntur. Hæc est pugna Cannensi clade nobilitata, par cætera Allienſi. vtque hæc illa iis, quæ post pugnam accidere leuior, quia ab hoste cessatum est: sic strage exercitus grauior, fœdior q; fuit fuga. nanque ad Alliam
fuga sicut vrbem prodidit, ita exercitum seruauit: ad Cannas fugientem Cos. vix quinquaginta secuti sunt: alterius morientis prope totus exercitus fugit. Binis in castris cum multitudo semiermis sine
ducibus esset, nuncium, qui maiorib. præerant, mittunt: dum prælio, deinde ex lætitia epulis fatigatos

quies nocturna hostes premeret, vt ad se transirent vno agmine Cannusium abituros esse. Eam sententiam alii totam aspernari. cur enim illos, qui se ad cersant, ipsos non venire, cum æque coniungi possent? quia videlicet plena hostium omnia in media essent: & aliorum quam sua corpora tanto periculo mallent obiicere. Aliis non tam sententia displicere, quam animus deesse. P. Sempronius Tuditanus Tr. mil. Capi ergo mauultis, inquit, ab auarissimo & crudelissimo hoste? æstimariq; capita vestra precio & exquiri ab interrogantibus, Romanus ciuis sis, an Latinus socius? vt ex tua cõtumelia & miseria alterius honos queratur, nõ tibi? Non vos quidem L. Æmili qui se bene mori, quam turpiter viuere maluit: & tot fortissimorum virorum, qui circa eum cumulati iacent, similes estis. Sed antequã opprimat luxus maioraque hostium agmina obsepiant iter: per hos qui inordinati atque incompositi obstrepunt portis, erumpamus. Ferro atque audacia iter fit, quamuis per confertos hostes. cuneo quidem hoc laxum atq; solutum agmen, ac si nihil obstet, transibimus itaque ite mecum, qui & vosmetipsos & rempublicam saluam vultis. Hæc vbi dicta dedit, stringit gladium cuneoque facto per medios vadit hostes: & cum in latus dextrum, quod patebat, Numidæ iacularentur, translatis in dextram partem scutis, in maiora castra ad sexcentos euaserunt: atque inde protinus alio magno agmine adiuncto Cannusium incolumes perueniunt. Hæc apud victos magis imperu animorum, quem ingenium suum cuique aut sors dabat, quam ex consilio ipsorum, aut imperio cuiusquam agebantur. Annibali victori cum cæteri circumfusi gratularentur, suaderentque vt tanto perfunctus bello, diei quod reliquum esset, noctisque insequentis, quietem & ipse sibi sumeret, & fessis daret militibus, Maharbal præfectus equitum minime cessandum ratus: Imo vt quid hac pugna sit actum, scias, diequinta, inquit, victor in Capitolio epulaberis. sequere cum equite, vt prius te venisse, quam venturum sciant. Præcedant, Annibal inquit, nuncii. læta res est, sed via maior, quam vt eam statim capere animo possim. itaque voluptatem se laudare Maharbalis ait, ad consilium prensandum tempus opus esse. Tum Maharbal: Non omnia nimirum eidem dii dedere. Vincere scis Annibal, victoria vti nescis. Mora eius diei satis creditur, saluti fuisse vrbi atque imperio. Postero die vbi primum illuxit, ad spolia legenda, fœdamq; etiam hostibus spectandam stragem insistunt. Iacebant tot Romanorum millia, pedites passim equitesque, vt quem cuique fors aut pugna iunxerat, aut fuga. assurgentes quidam ex strage media cruenti, quos stricta matutino frigore excitauerant vulnera, ab hoste oppressi sunt. Quosdam & iacentes viuos succisis feminibus poplitibusque inuenerunt, nudantes ceruicem iugulumq;, & reliquum sanguinem inuitantes haurire. Inuenti sunt quidam mersis in effossam terram capitibus, quos sibi ipsos feciſſe foueas, obruentesque ora subiecta super humo iniecta intercluſisse spiritum apparebat. Præcipue conuertit omnes substratus Numida mortuo superincumbenti Romano viuus, naso auribusque laceratis: cum manibus capiendum telum inutilibus, in rabiem ira versus, laniando dentibus hostem, expirasset. Spoliis ad multum diei lectis, Annibal ad minora ducit castra oppugnanda, & omnium primum brachio fluminis obiecto eos excludit. Cæterum ab omnibus, labore, vigiliis,

vulneribus etiam fessis, maturior ipsius spe deditio est facta. Pacti vt arma atq; equos traderent, in capita Romana trecenis nummis quadrigatis, in socios ducenis, in seruos centenis: & vt eo precio persolto, cum singulis abirent vestimentis, in castra hostes acceperunt: traditique in custodiam omnes sunt, sed seorsum inter ciues sociique. Dum ibi tempus teritur, interea cum ex maioribus castris, quibus latis virium aut animi fuit, ad quatuor millia hominum & C C. equites, alii agmine, alii palantes passim per agros, quod haud minus tutum erat, Canusium profugissent, castra ipsa ab sauciis timidisque eadem conditione, qua altera, tradita hosti. Præda ingens parta est: & præter equos virosque, & si quod argenti, quod plurimum in phaleris equorum erat (nam ad vestiendum facto perexiguo vtique militantes vtebantur) omnis cætera præda diripienda data est. Tum sepeliendi causa conferri in vnum corpora suorum iussit. Ad octo millia fuisse dicuntur fortissimorum virorum. Cos. quoque Romanum conquisitum sepultumque, quidam auctores sunt. Eos qui Canusium perfugerant, mulierculæ nomine Busa, genere clara ac diuitiis, mœnibus tantum tectisque a Canusinis acceptos, frumento, veste, viatico etiã iuuit. pro qua ei munificentia postea bello perfecto ab senatu honores habiti sunt. Cæterum cum ibi tribuni militum quatuor essent, Fabius Maximus de legione prima, cuius pater prior e anno dictator fuerat: & de legione secunda L. Publicius Bibulus, & P. Cornelius Scipio: & de legione tertia Ap. Claudius Pulcher, qui proxime ædilis fuerat: omnium consensu ad P. Scipionem admodum adolescentem, & ad Appium Claudium summa imperii delata est. quibus consultantibus inter

paucos

paucos de summa rerum, nunciat P. Furius Philus, consularis viri filius, nequicquam eos consultare: perditam spem fouere: desperatam comploratamque rem esse publicam. nobiles iuuenes quosdam, quorum principem L. Cæcilium Metellum, mare ac naues spectare, vt deserta Italia, ad regũ aliquem transfugiant. Quod malũ præterquam quod atrox super tot clades, etiam nouum, cum stupore ac miraculo torpidos defixisset: & qui aderant, consilium aduocandum de eo censerent: negat consilii rem esse Scipio, iuuenis fatalis dux huiusce belli. audendum atq; agendum, non consultandum ait in tanto malo esse. irent secum extemplo armati, qui rempublicam saluam vellent. nusquam verius, quam vbi ea cogitentur, hostium castra esse. Pergit deinde ire sequentib. paucis in hospitium Metelli. & cum concilium ibi iuuenum, de quibus allatum erat, inuenisset: stricto super capita consultantium gladio: Ex mei animi sententia, inquit, iuro, vt ego rempublicam non deseram, neque alium ciuem Romanũ deserere patiar. si sciens fallo, tum me Iupiter OPT. MAX. domum, familiam, remq; meam pessimo letho afficias. In hæc verba L. Cæcili iures expostulo, cæteriq; qui adestis. qui non iurauerit, in se hunc gladium strictum esse sciat. Haud secus pauidi quam si victorem Annibalem cernerent, iurant omnes: custodiendosque semetipsos contra Annibalem Scipioni tradunt. Eo tempore quo hęc Cannensii agebantur, Venusiam ad Cos. ad quatuor millia peditum equitumque, qui sparsi fuga per agros fuerant, peruenêre. Eos omnes Venusini per familias benigne accipiendos curandosque cum diuisissent: in singulos equites togas & tunicas & quadrigatos nummos quinos vicenos, & peditibus denos, & ar-

ma quibus deerant, dederunt. cæteraque pub
ac priuatim hospitaliter facta: certatumque,
muliere Cannusina populus Venusinus officiis
ceretur. Sed Cannusii grauius onus Busæ multi
faciebat, & iam ad decem millia hominum
Appiusque & Scipio postquam incolumem
terum Cos. acceperunt, nuncium extemplo
tunt, quantæ secum peditum equitumque co
essent: sciscitatumq; simul, vtrum Venusiam ad
exercitum, an manere iuberet Cannusii. Varro
Cannusium copias traduxit. Et iam aliqua spe
consularis exercitus erat, mœnibusque se cert
non armis, ab hoste videbantur defensuri. Rom
ne has quidem reliquias superesse ciuiū socio
que, sed occidione occisum cum duobus exer
bus Cos. delatasque omnes copias, allatum fue
Nunquam salua vrbe tantum pauoris tumultus
intra mœnia Romana fuit. Itaque succumbam
neri, neque aggrediar narrare, quæ differendo
nora vero facio. Consule exercituque ad Thra
menum priore anno amisso, non vulnus super
nus, sed multiplex clades, cum duobus Coss. co
lares exercitus amissi annunciabantur: nec vlla
castra Romana, nec ducem, nec militem esse: An
balis Apuliam, Samnium, ac iam prope totam
liam factam. Nulla profecto alia gens tanta mol
cladis non obruta esset. Comparem cladem ad
gateis insulas Carthaginiensium prelio nauali acc
ptam? qua fracti, Sicilia ac Sardinia cessere: hinc
ctigales ac stipendiarios fieri se passi sunt: aut
gnam aduersam in Africa? cui postea hic ipse An
bal succubuit. nulla ex parte comparandæ sun
nisi quod minore animo latæ sunt. P. Furius Philus
& M. Pomponius, Prætores, senatum in curiam

Hostiliam

Hostiliam vocauerunt, vt de vrbis custodia consulerent. neque enim dubitabant, deletis exercitibus, hostem ad oppugnandam Romam, quod vnum opus belli restaret, venturum. Cum malis sicut ingentibus, ita ignotis, ne consilium quidem satis expediret, obstreperetque clamor lamentantium mulierum: & nondum palam facti viui mortuique per omnes pene domos promiscue comploraretur: tum Fabius Maximus censuit equites expeditos & Appia & Latina via mittendos, qui obuiam euntes percontarentur aliquos profectos ex fuga, passim dissipatos, si forte referant, quæ fortuna consulum atque exercituum sit, & si quid dii immortales miseri imperii reliquum Romano nomini fecerint: vbi eæ copiæ sint: quo se Annibal post prælium contulerit, quid paret, quid agat, acturusque sit. Hæc exploranda noscendaque per impigros iuuenes esse. Illud per patres ipsos agendum: quoniam magistratuum parum sit, vt tumultum ac trepidationem in vrbe tollant, matronas publico arceant, continerique intra suum quamque limen cogant: comploratus familiarium coerceant: silentium per vrbem faciant: nuncios rerum omnium ad Pr. deducendos curent: suæ quisque fortunæ domi auctorem expectet: custodes præterea ad portas ponant, qui prohibeant quemquam egredi vrbem, cogantque homines nullam, nisi vrbe ac mœnibus saluis, salutem sperare: vbi conticuerit tumultus, recte tum in curiam patres reuocandos, consulendumque de vrbis custodia esse. Cum in hanc sententiam pedibus omnes issent, summotaque foro per magistratus turba, patres diuersi ad sedandos tumultus discessissent, tum demum literæ a Terentio Cos. allatæ sunt, L. Æmilium Cos. exercitumque

cæsum: Cannusiique; se esse, reliquias tantæ clad
velut ex naufragio colligentem: ad X. millia mā
ferme esse incompositorum, inordinatorumque
sed Annibalem nunc sedere ad Cannas, captiuor
precijs, prædaq; alia, victoriam nec victoris ani
nec magni ducis more metientem. Tum prim
quoque per domos clades vulgatæ sunt: adeoq;
totam vrbem oppleuit luctus, vt sacrum
uersarium Cereris intermissum sit: quia nec lug
tibus id facere est fas, nec vlla in illa tempestat
matrona expers luctus fuerat. Itaq; ne ob ean
causam alia quoque sacra publica aut priuata de
rerentur, senatus consulto diebus XXX. luctus ei
nitus. Cæterum cum sedato vrbis tumultu, reuo
ti in curiam patres essent, aliæ insuper ex Sicilia
teræ allatæ sunt ab T. Octacilio prætore, regn
Hieronis classe Punica vastari. cui cum opem im
ranti ferre vellet, nunciatum sibi esse, aliam class
ad Ægates insulas stare paratam instructamque
vbi se versum ad tuendam Syracusanam oram fu
ni sensissent, Lilybæum extemplo prouinciam
aliam Romanam aggrederentur. itaque classe op
esse, si regem socium Siciliamque tueri vellent.
teris Cos. proprætorisque lectis: M. Claudium, q
classi ad Ostiam stanti præesset, Cannusium ad ex
citum mittendum: scribendumque consuli, vt cu
prætori exercitum tradidisset, primo quoq; tem
re, quantum per commodū reipub. fieri posset, Ro
mam veniret. Territi etiam super tantas clades,
cæteris prodigiis, tum quod duæ Vestales eo ann
Opimia atque Floronia stupri compertæ: & alter
sub terram, vt mos est, ad portam Collinam
ta fuerat: altera sibimet ipsa mortem consciuera
L. Cantilius scriba pontificum, quos nunc minore
pontif

pontifices appellant, qui cum Floronia stuprum fe
cerat, a PONT. MAX. eo vsque virgis in comitio
cæsus erat, vt inter verbera expiraret. Hoc nefas cū
inter tot, vt fit, clades, in prodigium versum esset:
decemuiri libros adire iussi sunt. Et Q. Fabius Pictor
Delphos ad oraculum missus est sciscitatum, quib.
precibus supplicationibusq; deos possent placare:
& quænam futura finis tantis cladibus foret. Inte
rim ex fatalibus libris sacrificia aliquot extraordi
naria facta: inter quæ Gallus & Galla, Græcus & Græ
ca in foro Boario sub terra viui demissi sunt in locū
saxo conseptum, ibi ante hostiis humanis minime
Romano sacro imbutum. Placatis satis, vt rebantur
deis, M. Claudius Marcellus ab Ostia mille & quin
gētos milites quos in classem scriptos habebat, Ro
mam, vt vrbi præsidio essent, mittit: ipse legione
classis (ea tertia legio erat) cum tribuno mil. Thea
no Sidicino præmissa, classe tradita P. Furio collegæ,
paucos post dies Cannusium magnis itineribus cō
tendit. Dictator ex auctoritate patrum dictus M. Iu
nius, & T. Sempronius magister equitum, delectu
edicto, iuniores ab anni XVII. & quosdam præte
xtatos scribunt. quatuor ex his legiones, & mille e
quites effecti. item ad socios Latinumque nomen
ad milites ex formula accipiendos mittunt: arma,
tela, alia parari iubent. & vetera hostium spolia de
trahunt templis, porticibusque. Et aliam formam
noui delectus inopia liberorum capitum ac neces
sitas dedit: octo millia iuuenum validorum ex ser
uitiis, prius sciscitantes singulos, vellentne
militare, empta publice armauerunt. Hic miles magis
placuit, cum precio minore redimendi captiuos co
pia fieret. Namque Annibal secundum tam pro
speram ad Cannas pugnam, victoris magis quam

bellum gerentis intentus curis, cum captiuis p
ductis, segregatisque sociis, eos, sicut ante ad Tra
am Thrasymenumque lacum, benigne allocu
sine precio dimisisset: Romanos quoque voca
quod nunquam alias antea, satis mitis ser mone a
quitur. Non internecinum sibi esse cum Roma
bellum: de dignitate atque imperio certare, &
tres virtuti Romanæ cessisse, & se id adniti, vt
inuicem simul felicitati & virtuti cedatur. itaqu
redimendi se captiuis copiam facere. precium
re in capita, equiti quingenos quadrigatos nu
mos, trecenos pediti, seruo centum. Quamquam
aliquantum adiiciebatur equitibus ad id precium
quod pepigerant dedentes se: læti tamen qua
cunque conditionem paciscendi acceperunt. P
cuit suffragio eorum decem deligi, qui Roma
senatum irent nec pignus aliud fidei, quam vt
rent se redituros, acceptum. Missus cum his C
thalo nobilis Carthaginiensis: qui, si forte ad pac
inclinarent animos, conditiones ferret. Cum
gressi castris essent, vnus ex iis minime Romani
genii homo, velut aliquid oblitus, iurisiurandi so
uendi causa cum in castra redisset, ante noctem
comites assequitur. Vbi eos Romam venire nun
atum est, Carthaloni obuiam lictor missus, qui
ctatoris verbis nunciaret, vt ante noctem exced
ret finibus Romanis. Legatis captiuorum senat
„ ab dictatore datus est. Quorum princeps M. Iuni
„ P. C. inquit, nemo vestrum ignorat, nulli
„ quam ciuitati viliores fuisse captiuos, quam
„ stræ. cæterum, nisi nobis plus iusto nostra plac
„ causa, non alii vnquam minus negligendi vob
„ quam nos, in hostium potestatem venerunt. n
„ enim in acie per timorem arma tradidimus, se
eum

cum prope ad noctem superstantes cumulis cæso-
rum corporum prælium extraxissemus, in castra re-
cepimus nos. dici reliquum, ac noctem insequen-
tem fessi labore ac vulneribus vallum fumus tuta-
ti. postero die cum circumsessi ab exercitu victore
aqua arceremur, nec vlla alia iam per confertos
hostes erumpendi spes esset, nec esse nefas ducere-
mus, quinquaginta millibus hominum ex acie
nostra trucidatis, aliquem ex Cannensi pugna Ro
manum militem restare: tum demum pacti sumus
precium quo redempti dimitteremur: arma, in qui-
bus nihil iam auxilii erat, hosti tradidimus. Maio
res nostros quoque acceperamus, se a Gallis auro
redemisse: & patres nostros asperrimos illos ad
conditionem pacis, legatos tamen captiuorum
redimendorum gratia Tarentum misisse, atque in
Italia cum Gallis, & ad Heracleam cum Pyrrho, v-
traque non tam clade infamis, quam pauore & fu-
ga, pugna fuit. Cannensis campos acerui Romano-
rum corporum tegunt: nec supersumus pugnæ, nisi
in quibus trucidandis & ferrum & vires hostem
defecerunt. Sunt etiam de nostris quidam, qui nec
in acie quidem refugerunt: sed præsidio castris re-
licti, cum castra traderentur, in potestatem ho-
stium venerunt. Haud equidem vllius ciuis aut
commilitonis fortunæ aut conditioni inuideo, nec
premendo alium, me extulisse velim videri. ne
illi quidem (nisi pernicitatis pedum, & cursus ali-
quod præmium est) qui pleriq; inermes ex acie fu-
gientes, non prius quā Venusiæ aut Cannusii con-
stiterunt, se nobis merito prætulerint gloriatique
sint, in se plus quā in nobis præsidii reip. esse. sed illis
vt bonis ac fortibus viris militibusque vtemini: &

nobis iam promptioribus pro patria: quod benef
cio vestro redempti, atque in patriam restituti fu
rimus delectum ex omni ætate & fortuna habet
octo millia seruorum audio armari: non minor re
merus noster est: nec maiori precio redimi pot
mus, quam hi emuntur. nam si conferam nos cum
illis, iniuriam nomini Romano faciam. Illud etiam
in tali consilio animaduertendum vobis censeam
P. C. si tam duri oris esse velitis, quod nullo no
merito faciatis: cui nos hosti relicturi sitis. Pyrrho
delicet? qui nos hospitum numero habuit captiuo
an barbaro ac Pœno? qui vtrum auarior, an cr
delior sit, vix existimari potest. Si videatis caten
squalorem deformitatemque ciuium vestrorum
non minus profecto vos ea species moueat, qua
si ex altera parte cernatis stratas Cannensibus cam
pis legiones vestras. Intueri potestis solicitudine
& lachrymas in vestibulo curiæ stantium cognat
rum nostrorum, expectantiumq; respõsum vest
cum ii pro nobis, proque iis qui absunt, ita suspe
ac soliciti sint, quem censetis animum ipsorum es
quorũ in discrimine vita libertasq; est? Si medios
fidius ipse in nos mitis Annibal contra naturã suam
esse velit: nihil tamen nobis vita opus esse censeo
mus, cum indigni vt a vobis redimeremur, visi fu
mus. Rediere Romam quondam remissi a Pyrrho
sine precio capti: sed rediere cum legatis primorib
ciuitatis ad redimendos sese missis. Redeam ego in
patriam trecentis nummis non æstimatus ciuis
Suum quisque habet animum P. C. scio in discrimi
ne esse vitam corpusq; meum. magis me famæ pe
riculum mouet, ne a vobis damnati ac repulsi ha
beamur. neque enim vos precio peperciisse homi
nes credent. Vbi is finem fecit, extemplo ab ea tur

ba quæ

ba quæ in comitio erat, clamor flebilis est sublatus,
manusque ad curiam tendebant, orantes, vt sibi li-
beros, fratres, cognatos redderent. Fœminas quoq;
metus ac necessitas turbæ huic virorum in foro im-
miscuerat. Senatus summotis arbitris consuli cœ-
ptus. Ibi cum sententiis variaretur, & alii redimen-
dos de publico, alii nullam publicam impensam
faciendam, nec prohibendos ex priuato redimi: si
quibus argentum in præsentia deesset, dandam ex
ærario pecuniam mutuam, prædibusque ac prædiis
cauendum populo, censerent: tum T. Manlius Tor-
quatus, priscæ ac nimis duræ, vt plerisque videbatur,
seueritatis, interrogatus sententiam, ita locutus fer-
tur: Si tantummodo postulassent legati pro iis qui
in hostium potestate sunt, vt redimerentur, sine vl-
lius insectatione eorum breui sententiam peregis-
sem. quid enim aliud quam admonendi essetis, vt
morem traditum a patribus necessario ad rem mi-
litarem exemplo, seruaretis? nunc autem cum pro-
pe gloriati sint, quod se hostibus dediderint, præfer-
riq; non captis modo in acie ab hostibus, sed etiam
iis qui Venusiam Cannusiumque, peruenerunt, at-
que ipsi C. Terentio Cos. æquum censuerint: nihil
vos eorum P. C. quæ illic acta sunt, ignorare patiar.
Atque vtinam hæc, quæ apud vos acturus sum, Can-
nisii apud ipsum exercitum agerem, optimũ testem
ignauiæ cuiusque & virtutis: aut vnus hic saltem ad-
esset P. Sempronius, quẽ si isti ducem secuti essent,
milites hodie in castris Romanis, nõ captiui in ho-
stium potestate essent: & cũ fessis pugnando hosti-
bus, tum victoria lætis, & ipsis plerisque regressis
castra sua, noctem ad erumpendum liberã habuis-
sent, & septena armatorum hominum millia erum-
pere etiam inter confertos hostes potuissent. neq;

» enim per se ipsi id facere conati sunt, neque alium
» sequi voluerunt: Nocte prope tota P. Sempronius
» Tuditanus non destitit admonere adhortarique eos
» dum paucitas hostium circa castra, dum quies ne-
» lentium esset, dum nox incœptum tegeret, se duc-
» sequerentur: ante lucem peruenire in tuta loca, in
» sociorum vrbes posse. Sicut auorum memoria P.
» Decius Tr. mil. in Samnio: sicut nobis adolescenti-
» bus priori Punico bello Calphurnius Flamma tri-
» centis voluntariis, cum ad tumulum eos capiendi lo-
» situm inter medios hostes, duceret, dixit: Moriamur
» milites, & morte nostra eripiamus ex obsidione cir-
» cumuentas legiones: si hoc P. Sempronius diceret,
» nec viros quidem, nec Romanos vos duceret, si
» nemo tantæ virtutis existeret comes. Viam non ad
» gloriam magis quam ad salutem ferentem demon-
» strat: ducem se in patriam, ad parentes, ad coniuges
» ac liberos facit: vt seruemini, deest vobis animus:
» quid si moriendum pro patria esset, faceretis? Quin-
» quaginta millia ciuium sociorumque circa vos eo
» pso die cæsa iacent: si tot exempla virtutis non mo-
» uent, nihil vnquam mouebit: si tanta clades vobis
» vilem vitam non fecit, nulla faciet. Liberi atque in-
» columes desiderate patriam, imo desiderate dum
» patria est, dum ciues eius estis. sero nunc desideratis
» diminuti capite, abalienati iure ciuium, serui Car-
» thaginiensium facti. Precio redituri estis eo, vnde i-
» gnauia ac nequitia abistis? P. Sempronium ciuem
» vestrum non audistis arma capere, ac se iubentem
» sequi: Annibalem paulo post audistis, castra prodi, &
» arma tradi iubentem. Quam ego ignauiam isto-
» rum accuso, cum scelus possim accusare? non enim
» modo sequi recusarunt bene monentem, sed ob-
» sistere ac retinere conati sunt, ni strictis gladiis vi-
ri for-

ti fortissimi inertes summouissent. prius inquam
P. Sempronio per ciuium agmen, quam per ho-
stium fuit erumpendum. Hos ciues patria desi-
deret, quorum si cæteri similes fuissent, neminem
hodie ex iis qui ad Cannas pugnauerunt, ciuem
haberet? Ex millibus septem armatorum sexcen-
ti extiterunt, qui erumpere auderent, qui in pa-
triam liberi atque armati redirent: neque iis qua-
draginta millia hostium obstitere. quam tutum
iter duarum prope legionum agmini futurum
censetis fuisse? haberetis hodie viginti millia ar-
matorum Cannusii, fortia, fidelia, P. C. Nunc au-
tem quemadmodum hi boni, fideleque (nam
fortes ne ipsi quidem dixerint) ciues esse possunt?
nisi quis credere potest fuisse, qui erumpentibus,
quin erumperent, obsistere conati sunt, aut non
inuidere eos cum incolumitati, tum gloriæ illo-
rum per virtutem partæ, cum sibi timorem ignaui-
amque seruitutis ignominiosæ causam esse sciant.
Maluerunt in tentoriis latentes simul lucem atque
hostem expectare, cum silentio noctis erumpendi
occasio esset. At enim ad erumpendum e castris
defuit animus, ad tutanda fortiter castra animum
habuerunt. dies noctesque aliquot obsessi arma-
ti se ipsi tutati vallo sunt: tandem vltima ausi,
passique cum omnia subsidia vitæ deessent, affe-
ctisque fame viribus, arma iam sustinere nequi-
rent, necessitatibus magis humanis quam armis
victi sunt. Orto sole hostis ad vallum accessit. ante
secundam horam nullam fortunam certaminis ex-
perti, tradiderunt arma ac seipsos. Hæc vobis i-
psorum per biduum militia fuit. cum in acie sta-
re ac pugnare decuerat, tum in castra refuge-
runt: cum pro vallo pugnandum erat, castra tra-
diderunt, neque in acie, neque in castris vtiles.

" Vos redimam? cum erumpere castris oportet, cum
" ctamini, ac manetis. cum manere, & castra tuta
" armis necesse est, & castra & arma & vos ipsos tra
" ditis hosti. Ego non magis istos redimendos P. C.
" censeo, quam illos dedendos Annibali, qui per me
" dios hostes e castris eruperunt, ac per summam vi
" tutem se patriæ restituerunt. Posteaquam Manlius
dixit: Quanquam patrum quoque plerosque capto
ui cognatione attingebant, præter exemplum ciui
tatis minime in captiuos iam inde antiquitus indul
gentis, pecuniæ quoque summa homines mouit
quia nec ærarium exhaurire, magna iam summa e
rogata in seruos ad militiam emendos, armandos
que, nec Annibalem maxime huisce rei, vt fama e
rat, egentem locupletari volebant. cum triste re
sponsum, non redimi captiuos, redditum esset, no
uusque super veterem luctus tot iactura ciuium ad
iectus esset, cum magnis fletibus questibusq; lego
tos ad portam prosecuti sunt. Vnus ex iis domum
abiit, quod fallaci reditu in castra, iureiurando se
exoluisset. quod vbi innotuit, relatumque ad sena
tum est: omnes censuerunt comprehendendum, &
custodibus publice datis, deducendum ad Annibā
lem esse. Est & alia de captiuis fama, X. primos ve
nisse de eis cum dubitatum in senatu esset, admit
terentur in vrbem, necne, ita admissos esse, ne tam
iis senatus daretur. morantibus deinde longius o
mnium spe, alios tres insuper legatos venisse, L.
Scribonium, & Caium Calpurnium, & Lucium
Manlium. tum demum ab cognato Scribonii Trib.
pleb. de redimendis captiuis relatum esse, nec cen
suisse redimendos senatum, & nouos legatos tres
ad Annibalem reuertisse, decem veteres remansis
se, quod per causam recognoscendi nomina capti
uorum

uorum ad Annibalem ex itinere regressi, religione
sese exsoluissent. de iis dedendis magna conten
tione actum in senatu esse, victosque paucis sen
tentiis, qui dedendos censuerint cæterum proximis
censoribus adeo omnibus notis ignominiisq; con
fectos esse, vt quidam eorum mortem sibiipsi extē
plo consciuerint: cæteri non foro solum omni, de
inde vita, sed prope luce ac publico caruerint. Mira
ri magis, adeo discrepare inter auctores, quam quid
veri sit, discernere queas. Quanto autem maior hæc
clades superioribus cladibus fuerit, vel ea res indi
cio est, quod qui sociorum ad eam diem firmi stete
rant, tum labare cœperūt: nulla profecto alia de re,
quam quod desperare cœperant de imperio. Defe
cere autem ad Pœnos hi populi: Attellani, Callati
ni, Hirpini, Apulorum pars, Samnites, præter Petel
linos, Brutii omnes, Lucani: præter hos Surrentini,
& Græcorum omnis ferme ora, Tarentini, Meta
pontini, Crotonienses, Locri, &, Cisalpini omnes
Galli. nec tamen hæc clades defectionesque socio
rum mouerunt, vt pacis vnquam mentio apud Ro
manos fieret, neque ante Consulis Romani aduen
tum, nec postquam is rediit, renouauitq; memori
am acceptæ cladis. quo in tempore ipso adeo ma
gno animo ciuitas fuit, vt consuli ex tanta clade, cu
ius ipse maxima causa fuisset, redeunti, & obuiam
itum frequenter ab omnibus ordinibus sit, & gra
tiæ actæ, quod de republica non desperas
set: cui, si Carthaginiensium ductor
fuisset, nihil recusandum
supplicii foret.

DECADIS TERTIÆ LIB. III.

Epitome.

CAmpani ad Annibalem defecere. Nuncius Cannensi victoriæ Mago Carthaginem missus, annulos aureos a digitis occisorum Romanorum detractos in vestibulo curiæ fudit: quos excessisse modii mensuram traditur. Tolerabilior quem quidem nuncium Hanno, ex Pœnis vir nobilissimus, suadebat senatui Carthaginiensium: vt pacem a populo Romano peterent: nec tenuit, obstrepente Barchina factione. Cl. Marcellus prætor ad Nolam eruptione aduersus Annibalem ex oppido facta, prospere pugnauit. Exercitus Annibalis per hyberna Capua ita luxuriatus est: vt corporum virtus atque animorum eneruaretur. Casilinum a Pœnis obsessum ita fame vexatum est: vt lora, & pelles scutis detracta, ita mures essent: & nucibus per Vulturnum amnem a Romanis missis vixerint. Senatus ex equestri ordine hominibus centum nonaginta septem suppletus est. L. Posthumius prætor a Gallis cum exercitu cæsus est. Cn. & P. Scipiones in Hispania Asdrubalem vicerunt: & Hispaniam suam fecerunt. Rebus quia Cannensis exercitus in Siciliam relegatæ sunt: ne rediderent inde nisi finito bello. Inter Philippum Macedonum regem & Annibalem societas iuncta est. Sempronius Gracchus Cos. Campanos cecidit. Præterea in Sardinia feliciter a T. Manlio prætore aduersus Pœnos, Sardosque res gesta continet, a quo Asdrubal dux, & Mago, & Hanno capti. Claudius Marcellus prætor Annibalis exercitum ad Nolam prælio fudit, & vicit: primusque omnium tot cladibus fessis Romanis meliorem spem belli dedit.

ANNI

ANNIBAL, post Cannensem pugnam castra capta ac direpta, confestim ex Apulia in Samnium mouerat: accitus in Hirpinos a Statio, pollicente se Cossam traditurum. Cossanus erat Trebius, nobilis inter suos: sed premebat eum Cossanorum factio, familiæ per gratiam Romanorum potentis. Post famã Cannensis pugnæ, vulgatum q; Trebii sermonib. aduentum Annibalis, cum Cossani vrbe excessissent, sine certamine tradita vrbs Pœno, præsidiumque acceptum est. Ibi præda omni atque impedimentis relictis, exercitu partito, Magonem regionis eius vrbes, aut deficientes ab Romanis accipere, aut detrectantes cogere ad defectionem iubet. ipse per agrum Campanum mare inferum petit, oppugnaturus Neapolim, vt vrbem maritimam haberet. Vbi fines Neapolitanorum intrauit, Numidas partim in insidiis (& pleræque cauæ sunt viæ sinusque occulti) quacunque arte poterat, disposuit: alios præ se actam prædam ex agris ostentantes obequitare portis iussit. In quos, quia nec multi & incompositi videbantur, cum turma equitum erupisset, & a cedentibus consulto tracta in insidias, circumuenta est. nec euasisset quisquam, nisi mare propinquum, & haud procul littore naues piscatoriæ pleræque conspectæ peritis nandi dedissent effugium. aliquot tamen eo prælio nobiles iuuenes cæsi sunt: inter quos & Hegeas præfectus equitum intemperantius cedentes secutus, cecidit. Ab vrbe oppugnanda Pœnum, absterruere conspecta mœnia, haudquaquam prompta oppugnanti. Inde Capuam flectit iter, luxuriantem longe felicitate atque indulgentia fortunæ: maxime tamen inter corrupta

omnia licentia plebis sine modo libertatem exercentis, senatum & sibi & plebi obnoxium Pacuuius Calauius fecerat, nobilis idem, ac popularis homo, cæterum malis artibus nactus opes. Is cum eo forte anno, quo res male gesta ad Thrasymenum est, in summo magistratu esset: iam diu infestam senatui plebem, ratus per occasionem nouandi res magnum ausuram facinus, vt si in ea loca Annibal cum victore exercitu venisset, trucidato senatu traderet Capuam Pœnis improbus homo, sed non ad extremum perditus, cum mallet incolumi quam euersa republ. dominari, nullam autem incolumem esse, orbatam publico consilio crederet, rationem iniit qua & senatum seruaret, & obnoxium sibi ac plebi faceret. Vocato senatu, cum sibi defectionis ab Romanis consilium placiturum nullo modo, nisi necessarium fuisset, præfatus esset: quippe qui liberos ex Appii Claudii filia haberet, filiamque Romæ nuptum Liuio dedisset: cæterum maiorem multorum, magisque timendam instare. non enim per defectionem ad tollendum ex ciuitate senatum, plebem spectare: sed per cædem senatus vacuam rempubl. tradere Annibali ac Pœnis velle. eo se periculo posse liberare eos, si se permittant sibi, & certaminum in repub. obliti credant. Cum omnes victi metu permitterent: Claudam in curiam vos, inquit, & tanquam & ipse cogitati facinoris particeps, approbando cōsilia, quibus nequicquam adhuersarer, viam saluti vestræ inueniam. in hoc fidem, quam vultis ipsi, accipite. Fide data egressus, claudi curiam iubet, præsidiumq; in vestibulo reliquit, ne quis adire curiā iniussu suo, neve inde egredi possit. Tunc vocato ad concionem populo: Quod sæpe, inquit, optastis Campani, vt supplicii sumendi vobis

vobis ex improbo ac detestabili senatu potestas esset, eam nunc non per tumultum expugnantes domos singulorum, quas præsidiis clientium seruorumque tuentur, cum summo vestro periculo, sed tutam habetis, ac liberam. Clausos omnes in curiam accipite, solos, inermes: nec quicquam raptim aut forte temere egeritis, de singulorū capite vobis ius sententiæ dicendæ faciam, vt quas quisq; meritus est pœnas pendat. sed ante omnia ita vos iræ indulgere oportet, vt potiorem ira salutem atque vtilitatem vestram habeatis. Etenim hos (vt opinor) odistis senatores. nam senatum omnino nō habere non vultis: quippe aut rex, quod abominādum: aut quod vnum liberæ ciuitatis consilium est, senatus habendus est. Itaque duæ res simul agendę sunt vobis, vt & veterem senatum tollatis, & nouum cooptetis. Citari singulos senatores iubebo: de quorum capite vos consulam: quod de quoque cēsueritis, fiet. Sed prius in eius locū, virum fortem ac strenuum nouum senatorem cooptabitis, quam de noxio supplicium sumatur. Inde cōsedit, & nominibus in vrnam coniectis, citari quod primum sorte nomen excidit, ipsumque e curia produci iussit. Vbi auditum est nomen, malum & improbum pro se quisque clamare, & supplicio dignum. Tum Pacuuius: video quæ sententia de hoc sit data: eiciatur pro malo atque improbo. bonum senatorem, & iustū eligite. primo silentiū erat, inopia potioris subiiciundi. deinde cum aliquis omissa verecundia quempiam nominasset, multo maior extemplo clamor oriebatur: cum alii negarent nosse, alii nunc probra, nunc humilitatem, sordidamque inopiam, pudendæ artis aut quæstus genus obiicerēt. Hoc multo magis in secundo ac tertio senatore est

factũ, vt ipſiius pœnitere homines appareret: q
autem in eius ſubſtituerent locum, deeſſe. quia
eoſdem nominari attinebat, nihil aliud quam
audienda probra nominatos: & multo humilior
obſcurioresq; cæteri erant eis, qui primi memo
occurrebãt. Ita dilabi homines, notiſſimum quo
que malũ maxime tolerabile dicentes eſſe, iube
tesq; ſenatum ex cuſtodia dimitti. Hoc modo
cuius cum obnoxium vitæ beneficio ſenatũ ma
to ſibi magis quam plebi feciſſet, ſine armis
omnibus concedentibus dominabatur. Hinc ſe
tores omiſſa dignitatis libertatisq; memoria, ple
affari, ſalutare, benigne iuuitare, apparatis accip
epulis, eius cauſas ſuſcipere, ei ſemper parati ad
ſe. ſecundũ eum in lite iudicẽ dare, qui magis po
laris, aptiorque in vulgus fauori conciliando e
Iam vero nihil in ſenatu actum aliter, quã ſi ple
ibi eſſet cõcilium. Prona ſemper ciuitas in luxu
non ingeniorũ modo vitio, ſed affluenti copia
luptatum, & illecebris omnis amœnitatis ma
mæ, terreſtrisque: tum vero ita obſequio prin
pum & licentia plebis laſciuire, vt nec libidini, n
ſumptibus modus eſſet. ad contemptum legum
magiſtratuum, ſenatusque acceſſit tum poſt Ca
nenſem cladẽ: vt cuius aliqua erat verecundia, R
manum quoq; imperium ſpernerent. id modo e
in mora, ne id extemplo efficerent, quod conu
biũ vetuſtũ multas familias claras ac potentes R
manis miſcuerat: & quod cum militarent aliqua
apud Romanos, maximum vinculum erant trec
ti equites, nobiliſſimus quisque Campanorum,
præſidia Sicularum vrbium delecti ab Romani
ac miſſi. Horum parentes cognatique ægre pe
cerunt, vt legati ad Cos. Romanum mitterentu

ti nondum Campanſium profectum, ſed Venuſiæ
cum paucis ac ſemiermibus Conſulem inuenerunt:
quam poterat maxime miſerabilem bonis ſociis,
ſuperbis atq; infidelibus, vt erant Campani, ſper-
nendum. Et auxit rerum ſuarum ſuique contem-
ptum Cos. nimis detegendo cladem, nudando que.
nam cum legati ægre ferre ſenatum populumque
Campanum aduerſi quicquam euenìſſe Romanis,
nunciaſſent, pollicerenturque omnia quæ ad
bellum opus eſſent: Morem, inquit, magis loquen- «
di cum ſociis ſeruaſtis Campani, iubentes quæ o- «
pus eſſent ad bellum, imperare, quam conueni- «
enter ad præſentem fortunæ noſtræ ſtatum locu- «
ti eſtis. quid enim nobis ad Cannas relictum «
eſt: vt quaſi aliquid habeamus, id quod deeſt, ex- «
pleri ab ſociis velimus? pedites vobis imperemus, «
tanquam equites habeamus? pecuniam deeſſe di- «
camus, tanquam ea tantum deſit? Nihil, ne quod «
ſuppleremus quidem, nobis reliquit fortuna: le- «
giones, equitatus, arma, ſigna, equi virique, pecu- «
nia, commeatus, aut in acie, aut in ruinis poſtero «
die amiſſis caſtris, perierunt. Itaque non iuuetis «
nos in bello oportet Campani, ſed cum Pœnis «
bellum pro nobis ſuſcipiatis. Veniat in mentem, «
vt trepidos quondam maiores veſtros intra mœ- «
nia compulſos, nec Samnitẽ modo hoſtem, ſed et- «
iam Sidicinum pauentes, receptos in fide apud Sa- «
triculã defenderimus, cœptumq; propter vos cum «
Samnitibus bellum per centum prope annos, vari- «
ante fortuna euentum, tulerimus. Adiicite ad hæc, «
quod fœdus æquum dedimus, quod leges noſtras, «
quod ad extremũ, id quod ante Cannenſem certe «
cladẽ maximum fuit, ciuitatem noſtrã magnæ parti «
veſtrũm dedimus, communicauimusq; vobiſcum. «

» Itaque communem vos hanc cladem, quæ accep
» est, credere Campani oportet, communem patri
» tuendam arbitrari esse. Non cum Samnite aut Hi
» truſco res est, vt quod a nobis ablatum sit, in Itali
» tamen imperium maneat. Pœnus hostis, ne Afri
» cæ quidem indigenam, ab vltimis terrarum ori
» freto Oceani, Herculisque columnis, experten
» omnis iuris & conditionis & linguæ prope humi
» næ, militem trahit. Hunc natura & moribus im
» mitem ferumque insuper dux ipse efferauit, pon
» bus ac molibus ex humanorum corporum strue fa
» ciendis, & (quod proloqui etiã piget) vesci humani
» corporib. docendo. hos infandis pastos epulis, quo
» contingere etiam nefas sit, videre atque habere
» dominos, & ex Africa & a Carthagine iura peter
» & Italiam Numidarum ac Maurorum pati prouin
» ciam esse, cui non genito modò in Italia, detesta
» bile sit? Pulchrum erit Campani, prolapsum clade
» Romanum imperium, vestra fide, vestris viribus re
» tentum ac recuperatum esse. Triginta millia pe
» tum, quatuor equitum arbitror ex Campania vo
» scripsisse: iam pecuniæ affatim esse, frumentique
» qui si parem fortunæ vestræ fidem habetis, nec An
» nibal se vicisse sentiet, nec Romani se victos esse
» Hac oratione Cos. dimissis redeuntibusq; domi
» legatis, vnus ex iis, Sabius Virius, tẽpus venisse ait
» quo Campani non agrũ solum ab Romanis quon
» dam per iniuriã ademptũ recuperare, sed imperio
» etiam Italiæ potiri possint. fœdus enim cum Anni
» bale quibus velint legibus facturos. neque contro
» uersiam fore, quin ipse confecto bello Annibal vi
» ctor in Africã hinc decedat, exercitumque depor
» tet: Italiæ imperium Campanis relinquatur. Hæc
Virio loquenti assensi omnes, ita renunciant legationem

tionem, vti deletum omnibus videretur nomen Romanum. Extemplo plebes ad defectionem, ac pars maxima senatus spectare. extracta tamen auctoritatibus seniorũ per paucos dies est res: postremo vicit sententia plurium, vt iidem legati qui ad Cos. Romanum ierant, ad Annibalem mitterẽtur. Quo priusquam iretur, certumque defectionis consilium esset: Romam legatos missos a Cãpanis, in quibusdam Annalibus inuenio, postulantes, vt alter Consul. Campanus fieret, si rem Romanam adiuuari vellent. indignatione orta, summoueri a curia iussos esse: missumque lictorẽ, qui ex vrbe educeret eos, atque eo die manere extra fines Romanos iuberet. Quia nimis compar Latinorum quõdam postulationi erat, Cœliusq; & alii id haud sine causa prætermiserant scriptores, ponere pro certo sum veritus. Legati ad Annibalem venerunt, pacemque cum eo his conditionibus fecerũt, ne quis imperator magistratusve Pœnorum ius vllũ in ciuem Campanum haberet, neve ciuis Campanus inuitus militaret, munusve faceret: vt suæ leges, sui magistratus Campanis essent: vt trecentos ex Romanis captiuos Pœnus daret Campanis, quos ipsi elegissent: cum quibus equitum Campanorum, qui in Sicilia stipendia facerent, permutatio fieret. Hæc pacta. Alia insuper, quam quæ pactæ erant, facinora Campani ediderunt. nam præfectos sociũm, ciuesque Romanos alios, partim aliquo militiæ munere occupatos, partim priuatis negociis implicitos, plebs repẽte omnes comprehensos, velut custodiæ suæ causa balneis includi iussit: vbi feruore atque æstu anima intercluſa, fœdum in modum expirarent. Ea ne fierent, neu legatio mitteretur ad Pœnum, summa ope Decius Magius, vir cui

ad summam auctoritatem nihil præter sanam ci-
uium mentem defuit, restiterat vt vero præsidio
mitti ab Annibale audiuit: Pyrrhi superbam domi-
nationē, miserabilemq; Tarentinorū seruitutē ex-
empla referēs, primo ne reciperetur præsidium, pal-
vociferatus est: deinde, vt receptum aut eiceretur,
aut si malū facinus, cp a vetustissimis sociis consan-
guineisq; defecissent, forti ac memorabili facinore
purgare vellent, vt interfecto Punico præsidio re-
stituerent se Romanis. Hæc (neque enim occul-
te agebantur) cum relata Annibali essent: primo
misit qui vocarent Magium ad se in castra. dein-
de cum is ferociter negasset se iturum (nec enim
Annibali ius esse in ciuem Campanum) concita-
tus ira Pœnus, comprehendi hominem, vinctum-
que attrahi ad se iussit: veritus deinde, ne quid in-
ter vim tumultus, atque ex concitatione animorū
inconsulti certaminis oriretur, ipse præmisso nun-
cio ad Marium Blossium Pr. Campanum, postero
die se Capuæ futurum, proficiscitur e castris cum
modico præsidio. Martius concione aduocata edi-
cit, vt frequētes cum coniugibus ac liberis obuiam
irent Annibali. Ab aduersis id non obedienter mo-
dò sed enixe, fauore etiam vulgi, & studio visendi
tot iam victoriis clarum imperatorem, factum est.
Decius Magius nec obuiam egressus est: nec quo
timorem aliquem ex conscientia significare pos-
set priuatim se tenuit. in foro cum filio clientibus-
que paucis ocioſe inambulauit, trepidante tota ci-
uitate ad excipiendum Pœnum, visendumque
Annibal ingressus vrbem, senatū extemplo postu-
lat. precantibusque inde primoribus Campanorū,
ne quid eo die fere gereret, diemq; vt ipse aduentu
suo festum lætus ac libens celebraret: quanquam

præceps

præceps ingenio in irā erat, tamen ne quid in prin-
cipio negaret, visendo vrbem magnam diei partem
consumpsit. Diuersatus est apud Munios Celeres,
Stenium, Pacuuiumq; inclytos nobilitate ac diui-
tiis. Eo Pacuuius Calauius, de quo ante dictum est,
princeps factionis eius, quæ attraxerat rem ad Pœ-
nos, filium iuuenem adduxit: abstractumq; ab se a
Decii ait latere, cum quo ferocissime pro Romana
societate aduersus Punicū fœdus steterat: nec eum
aut inclinata in partem alteram ciuitas, aut patria
maiestas sentētia depulerat. Huic tum pater iuueni
Annibalem deprecando magis quam purgando
placauit. Victusque patris precibus lachrymisque,
etiam ad cœnam eum cum patre vocari iussit: cui
conuiuio neminem Campanum, præterquam hos-
pites, Iubelliumque Taurcam, insignem bello vi-
rum, adhibiturus erat. Cœperunt epulari de die, &
conuiuium non ex more Punico, aut militari disci-
plina esse: sed vt in ciuitate, atque etiam domo, diu
ad varias omnium voluptatum illecebras instru-
ctum. Vnus nec dominorum inuitatione, nec ipsius
interdum Annibalis, Calauii filius Perolla vinci po-
tuit. ipsiq; valetudinem excusans patri, animi quo-
que eius mirabilem interturbationem cum quæ-
ret: ante solis ferme occasum patrem Calauium ex
conuiuio egressum secutus filius, vbi in secretum
(hortus erat posticis ædium partibus) peruenerūt:
Consilium, inquit, affero pater, quo non veniam
solum peccati, quod defecimus ad Annibalem, im-
petraturi ab Romanis: sed in multo maiore digni-
tate & gratia simus Campani, quam vnquam fui-
mus. Cum mirabūdus pater, quidnam id esset con-
silii quæreret: toga reiecta ab humero, latus succin-
ctum gladio nudat. Iam ego, inquit, sanguine

» Annibalis sanciam Romanum fœdus. te id prius
» scire volui, si forte abesse, dū facinus patratur, ma-
» les. Quæ vbi vidit audiuitque senex, velut si iam a
» gendis quæ audiebat, interesset, cum metu: Per ego
» te, inquit, fili, quæcumq; iura liberos iungunt pa-
» rentibus, precor, quæsoq;, ne ante oculos patris fo-
» cere & pati omnia infanda velis. paucæ horæ sunt
» intra quas iurantes per quicquid deorum est, dex-
» tras dextræ iungētes, fidem obstrinximus, vt sacra-
» tis de mensis essemus. Digressi a colloquio, extem-
» plo in eum armamur? surgis ab hospitali mensa, ad
» quam tertius Campanorum adhibitus ab Annibā-
» le: eam ipsam mensam cruentare vis hospitis san-
» guine? Annibalem modò pater filio meo potui pla-
» care, filium Annibali non possum? Sed si nihil sā-
» cti, non fides, non religio, nō pietas, audiantur in-
» fanda, si non perniciem, nobis cum scelere afferunt?
» Vnus aggressurus es Annibalem? quid illa turba tot
» liberorum seruorumque? quid in vnum intenti o-
» mniū oculi? quid tot dextræ? torpescētne in amen-
» tia illa? vultum ipsius Annibalis, quem armati exer-
» citus tremunt, quem horret populus Romanus, tu
» sustinebis? & si alia auxilia desint, meipsum feriæ,
» corpus meum opponētem pro corpore Annibalis,
» sustinebis? atqui per meum pectus petendus ille ti-
» bi, transfigendusq; est. deterreri hic sine te potius,
» quam illic vinci. valeant preces apud te meæ, sicut
» pro te hodie valuerunt. Lachrymantem inde iuue-
nem cernens, medium complectitur, atque osculo
hærens, non ante precibus abstitit, quam peruicit
vt gladium poneret, fidemq; daret, nihil factu-
» tale. Tum iuuenis: ego quidem, inquit, quam patriæ
» debeo pietatem, exoluam patri. tuam doleo vicem,
» cui ter proditæ patriæ sustinendum est crimen: se-

mel, cum defectionem inisti ab Romanis: iterum, «
cum pacis cum Annibale fuisti auctor: tertio hodie «
cum restituendæ Romanis Capuæ mora atque im- «
pedimentum tu es. O patria, ferrum, quo pro te «
armatus hanc arcem defendere volebam, hosti «
minime parcens, quando parens extorquet, recipe. «
Hæc cum dixisset, gladium in publicum trans ma- «
ceriā horti abiecit: & quo minus res suspecta esset,
se ipse conuiuio reddidit. Postero die senatus fre-
quens datus Annibali. vbi prima eius oratio perblā-
da ac benigna fuit qua gratias egit Campanis, quod
amicitiam suam Romanæ societati præposuissent:
& inter cætera magnifica promissa pollicitus, breui
caput Italiæ omnis Capuam fore: iuraquæ inde cū
cæteris populum Romanum etiam petiturum. Vnū
esse exortem Punicæ amicitiæ, fœderisq; secum fa-
cti, quem neque esse Campanum, neque dici de-
bere, Magium Decium. eum postulare, vt sibi deda-
tur, ac se præsente de eo referatur, senatusque con-
sultum fiat. omnes in eam sententiam ierunt: quā-
quam magnæ parti & vir indignus ea calamitate,
& haud paruo initio minui videbatur ius libertatis.
Egressus curia in templo magistratus cōsedit: com-
prehendique Decium Magium, atque ante pedes
statutum causam dicere iussit. Qui cum manen-
te ferocia animi negaret lege fœderis id cogi posse:
tum iniectæ catenæ, duciq; ante lictorem in castra
est iussus. Quoad capite aperto ductus cōcionabun-
dus incessit, ad circunfusam vndique multitudinem
vociferans: Habetis eam libertatem Campani, quā
petistis. foro medio, luce clara, videntibus vobis,
nulli Campanorum secundus, vinctus ad mortem
rapior. quid violentius Capua capta fieret: ite ob-
uiam Annibali, exornate vrbem, diemque aduen-

tus eius conſecrate, vt hunc triumphum de ciue ve-
ſtro ſpectetis. Hæc eo vociferante cum moueri vul-
gus videretur, obuolutum caput eſt: ociusque
rapi extra portam iuſſus. ita in caſtra perducitur:
extemploque impoſitus in nauim, & Carthaginem
miſſus, ne motu aliquo Capuæ ex indignitate rei
orto, ſenatum quoque pœniteret dediti principis
& legatione miſſa ad repetendum eum, ne aut ne-
gando rem, quam primum peterent, offendendi
ſibi noui ſocii, aut tribuendo, habendus Capuæ ac-
ſet ſeditionis ac turbarum auctor. Nauem Cyrenas
detulit tempeſtas, quæ tum in ditione regum e-
rant. ibi cum Magius ad ſtatuam Ptolemæi regis cõ-
fugiſſet, deportatus a cuſtodibus Alexandriam ad
Ptolemæum, dum eum docuiſſet, contra ius fœ-
deris vinctum ſe ab Annibale eſſe, vinculis libera-
tur: permiſſumque vt rediret, ſeu Romam ſeu Ca-
puam mallet. Nec Magius Capuam ſibi tutam di-
cere: & Romam eo tempore, quo inter Romanos
Campanosque bellum ſit, transfugæ magis quam
hoſpitis fore domicilium: nuſquam malle, quam
in regno eius viuere, quem vindicem atque auctor-
rem habeat libertatis. Dum hæc geruntur. Q. Fabi-
us Pictor legatus a Delphis Romam rediit, reſpon-
ſumque ex ſcripto recitauit. (diui quoque in eo e-
rant, quibus quoque modo ſupplicaretur.) Tum
ſi ita faxitis Romani, veſtræ res meliores faciliores-
que erunt: magis ex ſententia reſpubl. veſtra vobis
procedet: victoriaque duelli populi Romani erit.
Pythio Apollini, Respub. veſtra bene geſta ſeruata-
que lucris meritis donum mittitote: deque præda,
manubiis, ſpoliisque honorem habetote. Hæc vbi
ex Græco carmine interpretata recitauit: tum di-
xit, ſe oraculo egreſſum extemplo, his omnib. di-

uis rem diuinam thure & vino feciſſe: iuſſumque ab
antiſtite, ſicut coronatus laurea corona & oraculũ
adiſſet, & rem diuinam feciſſet, ita coronatum na-
uim aſcendere, nec ante deponere eam, quam Ro-
mam peruenieſſet. ſe quæcunque imperata ſint, cũ
ſumma religione ac diligentia executum, coronam
Romæ in ara Apollinis depoſuiſſe. Senatus decre-
uit, vt eæ res diuinæ, ſuppl cationesque primo quo-
que tempore cum cura fierent. Dum hæc Romæ
atque in Italia geruntur, nuncius victoriæ ad Can-
nas Carthaginem venerat. Mago Amilcaris filius,
non ex ipſa acie a fratre miſſus, ſed retentus ali-
quot dies in recipiendis ciuitatibus Brutiorum,
quæ deficiebant. Is cum ei ſenatus datus eſſet, res
geſtas in Italia a fratre expoſuit. Cum ſex imperа-
toribus eum, quorum quatuor conſules, duo dicta-
tor ac magiſter equitũ fuerint, cum ſex conſularib.
exercitibus acie conſlixiſſe. occidiſſe ſupra ducẽta
millia hoſtium: ſupra L. millia cepiſſe. ex quatuor
conſulibus duos occidiſſe ex duob. ſaucium alterũ,
alterum toto exercitu amiſſo, vix cum L. hominib.
effugiſſe. magiſtrum equitum, qui conſularis pote-
ſtatis ſit, fuſum fugatumque, dictatorem, quia ſe
in aciem nunquam commiſerit, vnicum haberi im-
peratorem. Brutios Apulosque, partem Samnitiũ
ac Lucanorum, defeciſſe ad Pœnos. Capuam, quod
caput non Campaniæ modò, ſed poſt afflictam rem
Romanam Cannenſi pugna, Italiæ ſit, Annibali
ſe tradidiſſe. Pro his tantis totq; victoriis verum
ſacrum diis immortalibus agi, haberique. Ad fidem
deinde tam lætarum rerum effundi in veſtibulo
curiæ iuſſit annulos aureos: qui tantus aceruus fuit,
vt metientibus dimidium ſuper tres modios ex-
pleſſe, ſint quidam auctores. Fama tenuit, quæ pro-

pior vero est. haud plus fuisse modio. Adiecit deinde verbis, quo maioris cladis indicium esset, neminem nisi equitem, atque eorum ipsorum primores id gerere insigne. Summa fuit orationis quo propius spes belli perficiēdi sit, eo magis omnibus opē iuuandum Annibalem esse. procul enim ab domo militiam esse, in media hostium terra, magnam vim frumenti pecuniæq; absumi: & tot acies vt hostium exercitus deleſſe, ita victoris etiam copias parte aliqua minuisse. mittendum igitur supplementum esse, mittendam in stipendium pecuniam, frumentumq; tam benemeritis de nomine Punico militibus. Secundum hæc dicta Magonis lætis omnibus, Himilco vir factionis Barchinæ, lo
„ cū Hannonis increpandi esse ratus: Quid est Hanno,
„ inquit, etiā nunc te pœnitet belli susceptī aduersus
„ Romanos? iube dedi Annibalē: veta in tā prospera
„ reb. gratias diis immortalibus agi. audiamus Roma-
„ num senatorem in Carthaginiensium curia. Tum
„ Hanno: Tacuissem hodie Patres conscripti, ne quid
„ in communi omnium gaudio, minus lætum quod
„ esset vobis, loquerer. nunc interroganti senatori
„ pœniteatne me adhuc susceptī aduersus Romanos
„ belli, si reticeā, aut superbus, aut obnoxius videar,
„ quorum alterum est hominis alienæ libertatis ob-
„ liti, alterum suæ. Respondeam igitur Himilconi,
„ non desisse pœnitere me belli: neq; desiturum ante
„ inuictum nostrum imperatorem incusare, quam
„ finitum aliqua tolerabili conditione bellum vide-
„ ro: nec mihi pacis antiquæ desiderium vlla alia res,
„ quam pax noua finiet. Itaque ista quæ modò Mago
„ iactauit, Himilconi cæterisque Annibalis satelli-
„ tibus iam læta sunt. mihi possunt læta esse, quia res
„ bello bene gestæ, si volumus fortuna vti, pacem

nobis

nobis æquiorem dabunt. nam si prætermittimus “
hoc tempus, quo magis dare quam accipere possu- “
mus videri pacem: vereor, ne hæc quoque lætitia “
luxuriet nobis, ac vana euadat. quæ tamen nunc “
quoque qualis est? Occidi exercitus hostium: mitti- “
te milites mihi. Quid aliud rogares, si esses victus? “
Hostium cepi bina castra, prædæ videlicet plena, & “
commeatuum: frumētum & pecuniam date. Quid “
aliud, inquam, si spoliatus, si exutus castris esses, pe- “
teres? Et ne omnia ipse mirer: (mihi quoque enim, “
quoniam respondi Himilconi, interrogare ius fasq; “
est) velim seu Himilco, seu Mago respondeat: cum “
ad internecionem Romani imperii pugnatum ad “
Cannas sit, constetque in defectione totam Ita- “
liam esse: primum ecquis Latini nominis popu- “
lus defecerit ad nos? deinde ecquis homo ex V. & “
XXX. tribubus ad Annibalem transfugerit? Cum “
vtrumque Mago negasset: Hostium quidem ergo, “
inquit, adhuc multum superest: sed multitudo ea “
quid animorū, quidve spei habeat, scire velim. Cū “
id nescire se Mago diceret: Nihil facilius scitu est, “
inquit, ecquos legatos ad Annibalem Romani mi- “
serunt de pace? ecquam denique mentionem pacis “
Romæ factā esse, allatum ad vos est? Cum id quoq; “
negasset: Bellum igitur, inquit, tam integrum ha- “
bemus, quā habuimus, qua die Annibal in Italiam “
est ingressus. Quam varia victoria priore Punico “
bello fuerit, plerique, qui meminerimus, superfu- “
mus. nunquam terra marique magis prosperæ res “
nostræ visæ sunt. quam ante consules C. Luctatiū “
& A. Posthumium fuerunt. Luctatio & Posthumio “
Coss. deuicti ad Ægates insulas sumus. Quod si (id “
quod dii omen auertant) nunc quoque fortuna “
aliquid variauerit, tum pacem speratis, quum vin- “

» cimur: quam nunc cum vicimus, dat nemo? Ego
» quis de pace consulet, seu deferenda hostibus, se
» accipienda: habeo quid sentiæ dicam. si de iis qu
» Mago postulat, refertis, nec victoribus mitti ait
» nere puto, & fruſtrantibus nos falſa atque inani
» ctoria, multo minus censeo mittenda esse. Ha

multos mouit Hannonis oratio. nam & simul
cum familia Barchina leuiorem auctorem facie
& occupati animi præsenti lætitia. nihil quo va
fieret gaudium suum, auribus admittebant: debe
latumque mox fore, si adniti paululum voluiſſe
rebantur. Itaq; ingenti consensu fit senatusconsu
tum, vt Annibali XL. Numidarum millia in supp
mentū mitterētur, & XL. elephanti, & argenti m
ta talenta. Dictatorque cum Magone in Hiſpania
præmiſſus est, ad conducenda XX. millia pedit
quatuor equitum, quibus exercitus qui in Ita
quique in Hiſpania erant, supplerentur. Cæter
hæc, vt in secundis rebus, segniter ocioseque ge
sunt. Romanos præter insitam industriam anim
fortuna etiam cunctari prohibebat. nam nec co
sul vlli rei quæ per eum agenda esset deerat: &
ctator M. Iunius rebus diuinis perfectis, latoque
solet) ad populum, vt equum ascēdere liceret: per
ter duas vrbanas legiones, quæ principio anni a co
sulibus conscriptæ fuerant, & seruorum delectu
cohortesque ex agro Piceno & Gallico collect
ad vltimum prope desperatæ reipub auxilium, cu
honesta vtilibus cedunt, descendit equo. dixitq
Qui capitalem fraudem ausi, quique pecuniæ
cati in vinculis essent, qui eorum apud se mili
fierent, eos noxa pecuniaque se exolui iussurum
sex millia hominum Gallicis spoliis, quæ triumph
C. Flaminii translata erant, armauit. itaq; cū xx
millib

millibus armatorū ab vrbe, pficiscitur. Annibal Capua recepta, cum iterum Neapolitanorum animos, partim spe, partim metu nequiquam tentasset, in agrū Nolanum exercitū traducit: & vt non hostiliter statim, quia non desperabat voluntariam deditionē: ita si morarentur spem, nihil eorum quæ pati aut timere possent, prætermissurus. Senatus, ac maxime primores eius, in societate Romana cum fide perstare, plebs nouarū (vt solet) rerum auida, atque Annibalis tota esse: metumq; agrorum populationis, & patienda in obsidione multa grauia indignaque proponere animo, neque auctores defectionis deerant. Itaq; vbi senatū metus cepit, si palā contra tenderent, resisti multitudini concitatæ non posse, clam simulando dilationem mali inueniunt. placere enim sibi defectionem ad Annibalem simulant: quibus autem condicionibus in fœdus amicitiamque nouam transeant, parum constare. ita spacio sumpto, legatos propere ad prætorem Romanum Marcellum Claudium, qui Cannusii cum exercitu erat, mittunt: docentque quanto in discrimine sit Nolana res. agrum Annibalis esse, & Pœnorum vrbem extemplo futuram, ni subueniatur. concedendo plebi senatum, vbi velint, defecturos se, ne deficere præfestinarent, effeciſſe. Marcellus collaudatis Nolanis, eadē simulatione extrahi rem in suū aduentum iussit: interim celari quæ secum acta essent, spemq; omnem auxilii Romani. Ipse a Cannusio Calatiam petit: atque inde Vulturno amne traiecto, perque agrum Satriculanum Trebianum que super Sueſſulam per montes Nolam peruenit. Sub aduētum prætoris Romani Pœnus agro Nolano excesſit: & ad mare proxime Neapolim descēdit cupidus maritimi oppidi potiūdi, quo cursus

nauibus tutus ex Africa esset. Cæterum postea qui
Neapolim a præfecto Romano teneri accepit: (M
Iunius Sillanus erat, ab ipsis Neapolitanis accitus)
Neapolim quoque sicut Nolam, non admissus, pe
tit Nuceriam. Eam cum aliquamdiu circunsedisset
sæpe vi, sæpe sollicitandis nequicquam nunc plebe
nunc principibus, fame demum in deditionem
accepit, pactus, vt inermes cum singulis abirent ve
stimentis: deinde, vt qui a principio mitis omnib
Italicis, præter Romanos videri vellet, præmia ac
que honores iis qui remansissent, ac militare vel
lent secum, proposuit. nec ea spes quenquam te
nuit. dilapsi omnes quocunque hospitia, aut for
tuitus animi impetus tulit, per Campaniæ vrbes
maxime Nolam, Neapolimque. cum ferme trigin
ta senatores, ac forte primus quisque Capuam pe
tissent: exclusi inde, quod portas Annibali claudi
sent, Cumas se contulerunt. Nuceriæ præda milite
data est, vrbs direpta, atque incensa. Nolam Mar
cellus non sui magis fiducia præsidii, quam volun
tate principum habebat. plebs timebatur, & ante
omnes L. Bantius, quem consensus attentatæ defe
ctionis, ac metus a prætore Romano, nunc ad pro
ditionem patriæ, nunc si ea die fortuna defuisset,
ad transfugiendum stimulabat. erat iuuenis acer
& sociorum ea tempestate nobilissimus eques. fe
minecem cum ad Cannas in aceruo cæsorum
corporum inuentum, curatumque benigne,
etiam cum donis Annibal domum remiserat. ob
eius gratiam meriti, rem Nolanam in ius ditio
nemque dare voluerat Pœno: anxiumque eum &
solicitum cura nouādi res prætor cernebat. cæteru
cum aut pœna cohibendus esset, aut beneficio con
ciliādus, sibi absumsisse, quā hosti ademisse fortem

ac strenuum

ac strenuum maluit socium, accitumq; ad se benigne appellat. Multos eum inuidos inter populares habere, inde existimatu facile esse, quod nemo ciuis Nolanus sibi indicauerit quam multa eius egregia facinora militaria essent. sed qui in Romanis militauerit castris, non posse obscuram eius virtutem esse. multos sibi qui cum eo stipendia fecerint, referre, qui vir esset ille, quæque & quoties periculapro salute ac dignitate populi Romani adisset, vtique Cannensi pugna non prius prælio abstiterit, quam prope exanguis ruina superincidentium virorum, equorum, armorumque sit oppressus. Itaque macte virtute esto, inquit, apud me tibi omnis honos, atque omne præmium erit, & quo frequentior mecum fueris, senties eam rem tibi dignitati atque emoluimento esse. Lætoque iuueni promissis, equum eximium dono dat, bigatosque quingētos quæstorem numerare iubet, lictoribus imperat, vt eum se adire, quoties velit, patiantur. Hac comitate Marcelli, ferocis iuuenis animus adeo est mollitus, vt nemo inde sociorum rem Romanam fortius ac fidelius iuuerit. Cum Annibal ad portas esset (Nolam enim rursus a Nuceria mouerat castra) plebsq; Nolana de integro ad defectionē spectaret: Marcellus sub aduentum hostium intra muros se recepit, non castris metuens, sed ne prodendæ vrbis occasionem nimis multis in eam imminētibus daret. Instrui deinde vtrinq; acies cœptæ, Romanorū pro mœnibus Nolæ, Pœnorum ante castra sua. prælia hinc parua inter vrbem castraq;, & vario euentu fiebant: quia duces nec prohibere paucos temere roganteis, nec dare signū vniuersæ pugnæ volebant. in hac continua duorum exercituū statione, principes Nolanorum nunciant Marcello, no-

cturna colloquia inter plebem ac Pœnos fieri: ſta tutumque eſſe, vt cum Romana acies egreſſa portis iret, impedimenta eorum ac ſarcinas diriperẽt clauderentque deinde portas, muroſque occuparent, vt potientes rerum ſuarum atque vrbis, Poenum inde pro Romano acciperent. Hæc vbi nuncata ſunt Marcello, collaudatis ſenatoribus Nolanis priuſquã aliquis motus in muris oriretur, forti pugnę experiri ſtatuit. Ad treis portas in hoſtes vecſas tripartito exercitũ inſtruxit, impedimẽta ſubſequi iuſſit: calones lixasq; & inualidos milites valla ferre. media porta robora legionũ, & Romanos equites, duabus circa portis nouos milites, leuemq; armaturã, ac ſociorũ equites ſtatuit. Nolani muros portaſq; adire vetiti ſubſidiaque deſtinata impedimentis data, ne occupatis prælio legionib. in ea impetus fieret. ita inſtructi intra portas ſtabant. Annibali ſub ſignis (id quod per aliquot dies fecerat) ad multũ diei in acie ſtãti, primo miraculo eſſe, quod nec exercitus Romanus porta egrederetur, nec armatus quiſquã in muris eſſet. ratus deinde prodita colloquia eſſe, metuq; reſides factos, partẽ militũ in caſtra remittit, iuſſos propere apparatum omnẽ oppugnandæ vrbis in primam aciem afferre: ſatis fidens, ſi cunctantibus inſtaret, tumultum aliquem in vrbe plebem moturam. Moxq; dum in ſua quiſque miniſteria diſcurſu trepidat ad prima ſigna, ſuceditque ad muros acies: patefacta repente porta, Marcellus ſigna canere, clamoremque tolli, ac pedites primum, deinde equites quanto maximo poſſent impetu in hoſtem erumpere iubet. Satis terroris tumultusque in aciem mediam intulerant; cũ duabus circa portis P. Valerius Flaccus & C. Aurelius legati in cornua hoſtiũ erupere. Addidere clamorem

morẽ lixæ caloneſq;, & alia turba cuſtodiæ impedimentorũ appoſita, vt paucitatẽ maxime ſpernentib. Pœnis ingentis repente exercitus ſpeciem fecerint. Vix equidẽ auſim affirmare, quod quidã auctores ſunt, duo millia & C C C. hoſtium cæſos: nõ plus vno Romanos amiſiſſe. Siue tanta, ſiue minor victoria fuit, ingens eo die res, ac neſcio an maximã illo bello geſta ſit. non vinci enim ab Annibale vincere ſolito, difficilius fuit, quam poſtea vincere. Annibal ſpe potiũdę Nolæ adempta, cũ Acerras receſſiſſet: Marcellus extemplo clauſis portis, cuſtodibuſq; diſpoſitis, ne quis egrederetur, quæſtionẽ in foro de iis q clã in colloquiis hoſtiũ fuerãt, habuit: ſupra L X X. damnatos proditionis ſecuri percuſſit, bonaq; eorũ iuſſit publica eſſe. & ſumma rerũ ſenatui tradita, cũ exercitu omni profectus ſupra Sueſſulã caſtris poſitis cõſedit. Pœnus Acerras primum ad voluntariã deditionẽ conatus perlicere, poſtea quã obſtinatos vidit, obſidere inde atq; oppugnare parat. Cæterum Acerranis plus animi quã virium erat. itaq; deſperata tutela vrbis, vt circũuallari mœnia viderunt, prius quam continuarentur hoſtium opera, per intermiſſa munimenta, neglectasq; cuſtodias, ſilentio noctis dilapſi, per vias inuiaq;, qua quemq; aut conſiliũ aut terror tulit, in vrbes Campaniæ, quas ſatis certum erat non mutaſſe fidem, perfugerunt. Annibal Acerris direptis atq; incenſis, cum a Caſilino dictatorẽ Romanum legioneſq; nunciĩ accipi nunciaſſent, ne quis tam propinquis hoſtium caſtris Capuam quoq; recurrat, exercitum ad Caſilinum ducit. Caſilinum eo tempore quingenti Præneſtini habebant, cũ paucis Romanis Latiniq; nominis, quos eodem audita Cannenſis clades contulerat. Hi, non confecto Præneſte ad diem

delectu, serius profecti domo cum Casilinum ante aduersæ pugnæ famam venissent, & aliis aggregarent sese Romanis sociisq;, profecti a Casilino cū satis magno agmine irent, auertit eos retro Casilinum nuncius Cannensis pugnæ: ibi cum dies aliquot suspecti Campanis, timentesque cauendis astruendis inuicem insidiis traduxissent, iamq; de Capuæ defectione agi, accipique Annibalem pro certo habuere: interfectis nocte oppidanis, partem vrbis quæ citra Vulturnum est (eo enim diuiditur amni) occupauere. idque præsidium Casilinum habebant Romani. Additur & Perusina cohors, homines CCCC. & LX. eodem nuncio, quo Prænestini paucos ante dies Casilinum compulsi. & satis ferme armatorum ad tam exigua mœnia, & flumine altera parte cincta tuenda erat. penuria frumenti nimium etiam vt videretur hominum, efficiebat. Annibal cum iam inde haud procul esset, Gerulo cum præfecto nomine Isalca præmittit. ac primo fiat colloquii copia, verbis benignis ad portas aperiendas, præsidiumq; accipiendum perlicere iubet. sin in pertinacia perstent, rem gerere, ac tentare qua parte inuadere vrbem possit. vbi ad mœnia accessere. quia silentium erat, solitudo visa, metuque concessum barbarus ratus, moliri portas, & seras claustraq; effringere parat: cum patefactis repente portis cohortes duæ ad idipsum instructæ intus, ingenti cum tumultu erumpunt, stragemque hostium faciunt. Ita primis repulsis, Maharbal cum maiore robore virorum missus, nec ipse eruptionem cohortium sustinuit. Postremum Annibal castris ante ipsa mœnia oppositis, paruam vrbem, paruumque præsidium summa vi atq; omnibus copiis oppugnare parat. ac dum instat, lacessitque, corona vndique

vndique circundatis mœnibus, aliquot milites, & promptissimum quenq; e muro turribusq; ictos, amisit. semel vltro irrumpentes agmine elephantorum oppositio prope intercluſit, trepidosq; compulit in vrbē: satis multis vt extanta paucitate, interfectis. plures cecidissent, ni nox prælio interuenisset. Postero die omnium animi ad oppugnandum accenduntur: vtiq; posteaquam corona aurea muralis proposita est, atque ipse dux castelli plano loco positi segnem oppugnationem Sagunti expugnatoribus exprobrabat: Cannarum Thrasymenique & Trebiæ singulos admonens, vniuersosq;. inde vineæ quoque cœptæ agi cuniculique: nec ad varios conatus hostium aut vis vlla, aut ars deerat. Socii Romanorum propugnacula aduersus vineas statuere, transuersis cuniculis hostium cuniculos excipere, & palam & clam cœptis obuiam ire, donec pudor etiam Annibalem ab incœpto auertit, castrisq; cōmunitis, ac præsidio modico impositō, ne omissa res videretur, in hyberna Capuam concessit, ibi partem maiorem hyemis exercitum in tectis habuit, aduersus omnia humana mala sæpe ac diu durantem, bonis inexpertum atque insuetum. itaque quos nulla mali vicerat vis, perdidere nimia bona, ac voluptates immodicæ. & eo impensius, quo auidius ex insolentia in eas se immerserāt. somnus enim, & vinū, & epulę, & scorta, balneaq;, & ociū consuetudine indies blandius, ita eneruauerūt corpora animosq;, vt magis deinde præteritæ eos victoriæ quā præsentes tutarentur vires: maiusq; id peccatū ducis apud peritos artium militarium haberetur, quam quod non ex Cannensi acie protinus ad vrbem Romam duxisset. illa enim cunctatio distulisse modo victoriam videri potuit:

hic error vires ademisse ad vincendum. Itaq; hercule velut si cum alio exercitu a Capua exiret, nihil vsquam pristinæ disciplinæ tenuit. nam & redierunt plerique scortis impliciti: & vbi primum sub pellibus haberi cœpti sunt, viaque & alius militaris labor excepit, tyronum modo corporibus animisq; deficiebant: & deinde per omne æstiuorum tempus magna pars sine commeatibus ab signis dilabebantur: neque aliæ latebræ, quam Capua, desertoribus erant. Cæterum mitescere iam hyeme, ducta ex hybernis milite, Casilinum redit. vbi quanquam ab oppugnatione cessatum erat, obsidio tamen continuata oppidanos præsidiumque ad vltimum inopiæ adduxerat. Castris Romanis T. Sempronius præerat, dictatore auspiciorum repetendorum causa profecto Romam. Marcellum & ipsum cupientem ferre auxilium obsessis, Vulturnus amnis inflatus aquis, & preces Nolanorum atque Acerranorum tenebant, Campanos timentium, si præsidium Romanum abscessisset. Gracchus assidens tantum Casilino, quia prædictum erat dictatoris, nequid absente eo rei gereret, nihil mouebat: quamquam quæ facile omnem patientiam vincerent, nuncibantur a Casilino. nam & præcipitasse se quosdam non tolerantes famem, constabat: & stare inermes in muris, nuda corpora ad missilium telorum ictus præbentes. Ea ægre patiens Gracchus, cum neque pugnam conserere dictatoris iniussu auderet: pugnandum autem esse, si palam frumentum importare vellet, videret: neque clam importandi spes esset: farre ex agris circa vndiq; conuecto, cum complura dolia complesset, nuncium ad magistratum Casilinum misit, vt exciperent dolia quæ amnis deferret. Insequenti nocte intentis omnibus in flumen ac spem

ac spem ab nuncio Romano factam, dolia medio missa amni defluxerunt: æqualiter inter omnes frumentum diuisum. id postero quoque die, ac tertio factũ est. nocte & mittebantur, & perueniebant: eo custodias hostium fallebant. Imbribus deinde continuis citatior solito amnis, transuerso vertice dolia impulit ad ripam, quam hostes seruabant. ibi hærentia inter obnata ripis salicta conspiciuntur, nunciatumque Annibali est: & deinde intentiore custodia cautum, ne quid falleret Vulturno ad vrbem missum. Nuces inde fusæ ab Romanis castris, cum medio amni ad Casilinum defluerent, cratibus excipiebantur. Postremo ad id ventum inopiæ est, vt lora, detractasque scutis pelles, vbi feruida molliissent aqua, mandere conarentur: nec muribus, aliove animali abstinerent: & omne herbarũ radicumque genus aggeribus infimi muri eruerent. & cum hostes oberrassent, quicquid herbidi terreni extra murum erat, raporum semen iniecerunt, vt Annibal, Eone vsque dum ea nascantur, ad Casilinum sessurus sum? exclamaret. & qui nullam antea pactionem auribus admiserat, tum demum agi secum est passus de redemptione liberorum capitum. Septunces auri in singulos precium conuenit. fide accepta, sese tradiderunt. donec omne aurũ persolutũ est, in vinculis habiti. tũ remissi Cumas cum fide. Id verius est, quã ab equite in abeuntes immisso interfectos. Prænestini maxima pars fuere. ex quingentis septuaginta, qui in præsidio fuerunt, minus dimidium, ferrum famesq; absumpsit. cæteri incolumes Præneste cum prætore suo Manitio (scriba is antea fuerat) redierunt. Statua eius indicio fuit Præneste in foro statuta, loricata, amicta toga, velato capite: & tria signa

cum titulo laminæ æneæ inscripto, Manitium p
militibus qui Casilini in præsidio fuerint, votâ vi
uisse. idem titulus tribus signis in æde Fortunæ p
sitis fuit subiectus. Casilinum oppidum reddit
Campanis est, firmatum septingentorum milit
de exercitu Annibalis præsidio: ne vbi Pœnus in
abscessisset, Romani oppugnarent. Prænestinis m
litibus senatus Romanus duplex stipendium,
quinquennii militiæ vacationem decreuit. ciuitat
cum donarentur ob virtutem, non mutauerun
Perusinorum casus obscurior fama est, quia nec
psorum monumento vllo est illustratus, nec de
creto Romanorum. Eodem tempore Petellino
qui vni ex Brutiis manserant in amicitia Roman
non Carthaginienses modò, qui regionem obtine
bant, sed Brutii quoque cæteri ob separata ab se
consilia oppugnabant. cum obsistere malis nequ
rent Petellini, legatos Romam ad præsidium pet
dum miserunt. Quorum preces lachrymæque (
questus enim flebiles, cum sibimet ipsi consulere
iussi sunt, sese in vestibulo curiæ profuderunt) in
gentem misericordiam patribus ac populo mou
runt. consultique iterum a M. Æmilio prætore pa
tres, circunspectis omnibus imperii viribus, fatet
coacti, nihil iam longinquis sociis in se præsidii es
se: redire domum, fideque ad vltimum expleta, cō
sulere sibimet ipsos in præsenti fortuna iusserunt.
Hæc posteaquam renunciata legatio Petellinis est,
tantus repente mœror pauorque senatum eorum
cepit, vt pars profugiendi qua quisq; posset, ac de
serendæ vrbis auctores essent: pars, quando defer
ti a veteribus sociis essent, adiungendi se cæteris
Brutiis, ac per eos dedendi Annnibali. vicit tamen
ea pars, quæ nil raptim nec temere agendum, con-

sulendumq;

sulendumq; de integro censuit. Re laxata postero
die per minorem trepidationem, retinuerunt opti-
mates, vt conuectis omnibus ex agris, vrbem ac
muros firmarent. Per idem fere tempus literæ ex
Sicilia Sardiniaq; Romam allatæ. priores ex Sicilia
Octacilii Propr. in senatu recitatæ sunt. L. Furium
Fr. cum classe ex Africa Lilybæum venisse. ipsum
grauiter sauciũ in discrimine vltimo vitæ esse. mi-
liti & naualibus sociis neque stipendium, neque
frumentum ad diẽ dari: neq; vnde detur, esse: ma-
gnopere suadere, vt quam primum ea mittantur:
sibiq;, si ita videatur, ex nouis prætorib. succes. orẽ
mittant. Eademq; ferme de stipendio frumentoq;
ab A. Cornelio Mammula Propr. ex Sardinia scri-
pta. Responsum vtrisq;, non esse vnde mitteretur.
iussisq; ipsi classibus atque exercitibus suis consule-
rent. Octacilius ad vnicum subsidium populi Ro-
mani Hieronem legatos cum misisset, in stipendiũ
quantum argenti opus fuit, & sex mensium frumẽ-
tum accepit. Cornelio in Sardinia ciuitates sociæ
benigne contulerunt. Et Romæ quoque propter
penuriam argenti triumuiri mensarii rogatione
Minucii tribuni plebis facti, L. Æmilius, qui consul
censorq; fuerat: & M. Attilius Regulus, qui bis cō-
sul fuerat: & L. Scribonius Libo, qui tum trib. pleb.
erat, & duumuiri creati, M. & C. Attilii, ædem Con-
cordiæ, quam L. Manlius Pr. vouerat, dedicaue-
runt. Et tres pontifices creati, Q. Cæcilius Metellus,
Q. Fabius Maximus, & Q. Fuluius Flaccus, in locum
P. Scantinii demortui, & L. Æmilii Pauli Cos. &
Q. Ælii Pæti, qui ceciderant in pugna Cannensi. Cũ
cætera quæ continuis cladibus fortuna minuerat,
quantum conciliis humanis assequi poterãt, patres
expleſſent: tandem se quoq; & solitudinem curiæ,

paucitatemque conuenientium ad publicum consilium respexerunt. neq; enim post L. Æmilium & C. Flaminium censores senatus lectus fuerat, cum tantum senatorum aduersæ pugnæ, ad hoc fuquemque casus per quinquennium absumpsissent. Cum de ea re M. Æmilius Pr. dictatore post Cannum amissum profecto iam ad exercitum, expo scentibus cunctis retulisset. tum Spurius Caruilius eum longa oratione non solum inopiam, sed paucitatem etiam ciuium, ex quibus in patres legerentur: conquestus esset, explendi senatus causa, & iungendi arctius Latini nominis pro magna re se sustinere dixit, vt ex singulis populis Latinorum binos senatoribus, si patres Romani censuissent, ciuitas daretur: atque in demortuorum locum in senatum legerentur. Eam sententiam haud æquioribus animis, quam ipsorum quondam postulatum Latinorum patres audierunt. & cum fremitus indignantium tota curia esset: & præcipue Manlios esse etiam nunc stirpis eius virum diceret, ex quo quondam in Capitolio consul minatus esset, quem Latinum in curia vidisset, eum sua manu se interfecturum: Quintus Fabius Maximus nunquam rei vllius alieniore tempore mentionem factam in senatu dixit, quam inter tam suspensos sociorum animos, incertamque fidem id factum, quod insuper solicitaret eos. eam vnius hominis temeriam vocem silentio omnium extinguendam esse. & si quid vnquam arcani sanctiue ad silendum in curia fuerit. id omnium maxime tegendum, occilendum, obliuiscendum, pro non dicto habendum esse. Ita eius rei oppressa mentio est. Dictatorem, quicensor ante fuisset, vetustissimusque ex iis qui viuerent censoriis esset, creari placuit, qui senatu

legeret

legeret: accirique Caium Terentium consulem ad dictatorem dicendum iusserunt. qui cum ex Apulia, relicto ibi præsidio, magnis itineribus Romam rediisset: nocte proxima, vt mos erat, M. Fabium Buteonem ex S. C. sine magistro equitum dictatorem in sex menses dixit. is vbi cum lictorib. in Rostra ascendit, neque duos dictatores tempore vno, quod nunquam antea factum esset, probare se dixit: neq; dictatorem se sine magistro equitum, nec censoriam vim permissam vni & eidem iterum: nec dictatori, nisi rei gerendæ causa creato, in sex menses datum imperium. quæ immoderata fors, tempus ac necessitas fecerint, iis se modum impositurum. nam neque senatu quenquam moturum ex iis quos C. Flaminius, L. Æmilius censores in senatum legissent: transcribi tantum, recitarique eos iussurum, ne penes vnum hominem iudicium arbitriumque de fama ac moribus senatoris fuerit: & ita in demortuorum locum sublecturum, vt ordo ordini, non homo homini prælatus videretur. Recitato vetere senatu, inde primum in demortuorum locum legit, qui post L. Æmilium & C. Flaminium censores curulem magistratum cepissent, nec dum in senatum lecti essent, vt quisque eorum senator primus creatus erat. tum legit qui ædiles, tribuni, prætores, quæstoresve fuerant, tum ex iis qui spolia ex Romano hoste fixa domi haberent, aut ciuicam coronam accepissent. Ita CLXXVII. cum ingēti approbatione omnium in senatū lectis, extemplo se magistratu abdicauit, priuatusq; de Romanis descendit, lictoribus abire iussis: turbæque se immiscuit priuatas agentium res: tempꝰ hoc sedulo terens, ne deducēdi sui causa populū de foro abduceret, neq; tamē elāguit cura ho-

minum ea mora, frequentesque eum domum deduxerunt. Consul nocte insequenti ad exercitum rediit, non facto certiore senatu, ne comitiorum causa in vrbe retineretur. postero die consultus M. Pomponio Pr. senatus decreuit dictatori scribendum, vti si e republ. censeret esse, ad consules rogandos veniret cum magistro equitum, & pretore M. Marcello, vt ex iis præsentibus noscere pontres possent, quo statu respublica esset, consiliaque ex reb. caperent. Qui acciti erant, omnes venerunt. relictis legatis, qui legionibus præessent. Dictator de se pauca ac modice locutus, in magistrum equitum T. Sempronium Gracchum magnam partem gloriæ vertit: comitiaque edixit, quibus L. Posthumius III. absens, qui tum Galliam prouinciam obtinebat: & T. Sempronius Gracchus, qui tum magister equitum eo accurrerat, consules crearentur. Prætores inde creati, M. Valerius Læuinus, Appius Claudius Pulcher, Q. Fuluius Flaccus, Q. Mucius Scæuola. Dictator creatis magistratibus, Theanum in hyberna ad exercitum rediit, relicto magistro equitum Romæ: qui cum post paucos dies magistratum initurus esset, de exercitibus scribendis, comparandisque in annum, patres consuleret. Cum ea res maxime agerentur, noua clades nunciata, alia super alia cumulante in eum annum fortuna. Posthumium consulem designatum, in Gallia ipsum atque exercitum deletos. Sylua erat vasta (Litanam Galli vocant) qua exercitum traducturus erat. eius syluæ dextra læuaque circa viam Galli arbores ita inciderant, vt immotæ starent, momento leui impulsæ occiderent. Legiones duas Romanas habebat Posthumius: sociumque ab supero mari tantum conscripserat, vt xxv. millia armatorum in agros

in agros hostium induxisset. Galli oras extremæ syluæ cum circumsedissent, vbi intrauit agmen saltum, tum extremas arborum succisarum impellunt. quæ alia in aliam instabilem per se ac male hærentem incidentes, ancipiti strage arma, viros, equos obruerunt, vt vix decem homines effugerent. nam cum exanimati plerique essent arborum truncis, fragmentisque ramorum: cæteram quoque multitudinem inopinato malo trepidam, Galli saltum omnem armati circumsidentes interfecerunt: paucis e tanto numero captis, qui pontem fluminis petentes, obsesso ante ab hostibus ponte intercluſi sunt. Ibi Posthumius omni vi, ne caperetur, obnixus, occubuit. spolia corporis, caputque ducis præcisum Boii ouantes templo, quod sanctissimum est apud eos, intulere. purgato inde capite, vt mos iis est, caluam auro cælauere. idque sacrum vas iis erat, quo solenibus libarent: poculumque idem sacerdoti esse, ac templi antistitibus. Præda quoque haud minor Gallis quam victoria fuit. nam etsi magna pars animalium strage syluæ oppressa erat: tamen cæteræ res, quia nihil dissipatum fuga est, stratæ per omnem iacentis agminis ordinem inuentæ sunt. Hac nunciata clade, cum per dies multos in tanto pauore fuisset ciuitas, vt tabernis clausis, velut nocturna solitudine per vrbem acta, senatus ædilibus negocium daret, vt vrbem circumirent, aperiritque tabernas, & mœstitiæ speciem publicæ vrbi demi iuberent: tum T. Sempronius senatum habuit, consolatusque patres est, & adhortatus, ne qui Cannensi ruinæ non succubuissent, ad minores calamitates animos summitterent. quod ad Carthaginienses hostes Annibalemque attinet: prospera modo esset, sicut speraret,

fortuna: Gallicum bellū & omitti tuto, & differ
posse: vltionemque eam fraudis in deorum ac p
puli Romani potestate fore. de hoste Pœno, exe
citibusque, per quos id bellum gereretur, consul
dum atque agitandum. Ipse primum quid peditu
equitumque, quid ciuium, quid sociorum in exe
citu esset dictatoris, disseruit. Tum Marcellus
arum copiarum summam exposuit. Quid in Apu
cum C. Terentio consule esset, a peritis quæsiui
est. duone consulares exercitus satis firmati tan
bello sufficerent, inibatur ratio. itaque Gallia quo
quam stimulabat iusta ira, omitti eo anno placu
Exercitus dictatoris consuli decretus est. De exe
citu Marcelli qui ex fuga Cannensi essent, in Sici
am eos traduci, atque ibi militare, donec in Ita
bellum esset, placuit. eodem ex dictatoris legioni
reiici militem minimi quenque roboris, nullo pr
stituto militiæ tempore, nisi quod stipendiorum
legitimorum esset. Duæ legiones vrbanæ alter
consuli, qui in locum L. Posthumii suffectus esse
decretæ sunt: eumque cum primum salutis a
spiciis posset, creari placuit. legiones præterea de
as primo quoque tempore ex Sicilia acciri: atque
inde consuli, cui legiones vrbanæ euenissent, mit
tum sumeret quantum opus esset Caio Terentio
Cos. prorogari in annum imperium: neque de
eo exercitu, quem ad præsidium Apuliæ habere
quicquam minui. Dum hæc in Italia geruntur ap
paranturque, nihilo segnius in Hispania bellum e
rat, sed ad eam diem magis prosperum Romanis
P. & Cn. Scipiones inter se partiti sunt copias, vt Cn
terra, P. mari nauibusq; rem gereret. Asdrubal Pœ
norum imperator neutri parti virium satis fidens,
procul ab hoste interuallo, ac locis tutis tenebat
se, cui

se cui multum ac diu obtestanti quatuor millia pe
ditum & quingenti equites in supplementum mis
si ex Africa sunt. tum refecta tandē spe, castra pro
pius hostem mouit: classemque & ipse instrui pa
rarique iubet, ad insulas maritimamque oram tu
tandam. In ipso impetu mouendarum de integro
rerum perculit eum præfectorum nauium trāsitio,
qui post classem ad Iberum per pauorem desertam
grauiter increpiti, nunquam deinde satis fidei aut
duci aut Carthaginiensiū rebus fuerant. Fecerant ii
transfugæ motum in Carpesiorū gente: desciuerāt-
que iis auctoribus vrbes aliquot: vna etiam ab ipsis
vi capta fuerat. In eam gentem versum ab Roma-
nis bellum est: infestoque exercitu Asdrubal ingres-
sus agrum hostium, pro captæ ante dies paucos vr-
bis mœnibus Galbum, nobilem Carpesiorum du-
cem, cum valido exercitu castris se detinentem ag-
gredi statuit. Præmissa igitur leui armatura, quæ e-
liceret hostes ad pugnam, peditum partem ad de-
populandum per agros passim dimisit, vt palantes
exciperent, simul & ad castra tumultus erat, & per
agros fugaque & cædes. deinde vndique diuersis
itineribus cum in castra se recepissent, adeo repen-
te decessit animis pauor, vt non ad munimenta
modò defendenda satis animorum esset, sed eti-
am ad lacessendum hostem prælio. Erumpunt i-
gitur agmine e castris tripudiantes more suo: re-
pentinaq; eorū audacia terrorem hosti paulo ante
vltro lacessenti incussit. itaque & ipse Asdrubal
in collem satis arduum tutumq; flumine etiā obie-
cto tum copias subducit, & præmissam leuē arma-
turam equitesque palatos eodem recepit: nec aut
colli aut flumini satis fidens, vallo castra permuniit.
In hoc alterno pauore certamina aliquot sunt con-

tracta. nec Numida Hispano eques par fuit: nec pe-
culator Maurus cetrato, velocitate pari, robore
nimi viriumque aliquantum præstanti. Pos-
quam neque elicere Pœnum ad certamen obuer-
ti castris poterant, neque castrorum oppugna-
facilis erat: vrbem Asenam, quo fines hostium
grediens Asdrubal frumentum commeatusq; ali-
conuexerat, vi capiunt, omnique circa agro pot-
tur. nec iam aut in agmine, aut in castris vllo imp-
rio contineri. Quam vbi negligentiam ex re (vt
bene gesta, oriri senserat Asdrubal: cohortatus
lites, vt palantes sine signis hostes aggrederen-
digressus colle pergit ire acie instructa ad castr-
Quem vt adesse tumultuosi nuncii refugientes
speculis stationibusque attulere, ad arma con-
matum est. Vt quisq; arma ceperat, sine imperio,
ne signo, incompositi, inordinati in prelium ru-
Iam primi conseruerant manus, cum alii cater-
tim currerent, alii nondum e castris exissent: te-
primo ipsa audacia terruere hostem. deinde tan
confertos illati, cum paucitas parum tuta esset,
spicere alii alios, & vndique pulsi coire in orbe
& dum corporibus applicantur, armaque arm
iungunt, in arctum cōpulsi, cum vix monēdis arm
satis spacii esset, corona hostium cincti, ad multu
diei cæduntur. Exigua pars, eruptione facta, sylu
ac montes petit: parique terrore & castra sunt &
serta, & vniuersa gens postero die in deditione
venit. nec diu in pacato māsit. nam subinde ab Ca
thagine allatum est, vt Asdrubal primo quoq
tempore in Italiam exercitum duceret, quæ r
gata res per Hispaniam, omnium ferme animos
Romanos auertit. Itaque Asdrubal extemplo
teras Carthaginem mittit, indicans, quanto
ma pr

ma profectionis suæ damno fuisset: Si vero inde
pergeret, priusquam Iberum transiret, Romano-
rum Hispaniam fore. nam præterquam quod nec
præsidium nec ducem haberet, quem relinqueret
pro se, imperatores esse Romanos, quibus vix æquis
viribus resisti possit. Itaque si vlla Hispaniæ cura es-
set, successorem sibi cum valido exercitu mitterent.
cui si omnia prospere euenirent, non tamen ocio-
sam prouinciam fore. Hæ literæ quanquam primo
admodum mouerunt senatum: tamen quia Italiæ
cura prior potiorque erat, nihil de Asdrubale ne-
que de copiis eius mutatum est. Himilco cum exer-
citu iusto, & aucta classe ad retinendam terra ma-
riq; ac tuendam Hispaniam est missus, qui vt pede-
stres nauales q; copias traiecit, castris communitis,
nauibusque subductis, & vallo circundatis, cum e-
quitibus delectis ipse, quantum maxime accelerare
poterat, per dubios infestosque populos iuxta intē-
tus ad Asdrubalem peruenit. Cum decreta senatus
mandataq; exposuisset, atque edidicisset ipse inui-
cem, quemadmodum tractandum bellum in Hispa-
nia foret, rētro in sua castra rediit: nulla re quam ce-
leritate tutior, quod vndiq; abierat, antequam po-
puli consentirent. Asdrubal priusquam moueret ca-
stra, pecunias imperat populis omnibus suæ ditio-
nis: satis gnarus, Annibalem transitus quosdam pre-
cio mercatum: nec auxilia Gallica aliter quam con-
ducta habuisse: inopem tantum iter ingressum, vix
penetraturū ad alpes fuisse. pecuniis igitur raptim
exactis, ad Iberum descendit. Decreta Carthaginiē-
sium, & Asdrubalis iter, vbi ad Romanos sunt per-
lata, omnibus omissis rebus, ambo duces iunctis co-
piis ire obuiam cœptis, atq; obsistere parant: rati, si
Annibali vix per se ipsi tolerādo Italiæ hosti, Asdru-

bal dux atque Hispanien sis exercitus esset iunctus illico Romani finem imperii fore. His anxii curis Iberum contrahunt copias, & transito amne, cum diu consultassent, vtrum castra castris conferrent an satis haberent sociis Carthaginiensium oppugnādis morari ab itinere proposito hostem: vbi a propinquo flumine Iberam appellatam, opulentissimam ea tempestate regionis eius, oppugnare parant. quod vbi sensit Asdrubal, pro ope ferenda sociis pergit ire ad vrbem, deditam nuper in fidem Romanorum, oppugnandam. Ita iam cœpta obsidio omissa ab Romanis est, & in ipsum Asdrubalem versum bellum. Quinque millium interuallo castra distantia habuere paucos dies, nec sine leuibus proeliis, nec vt in aciem exirent. tandem vno eodemque die velut ex composito vtrinq; signum pugnæ positum est: atq; omnibus copiis in campū desertum est. Triplex stetit Romana acies: peditum primi ante signa locata, pars post signa accepta: equites cornua cinxere. Asdrubal mediam aciem Hispanis firmat: in cornibus, dextro Pœnos locat, lęuo Afros mercenariorumq; auxilia equitum, Numidas Maurorum peditibus; cæteros Afros pro cornibus opponit. nec omnes Numidæ in dextro locati cornu, sed quibus desultorum in modum binos trahentibus equos, inter acerrimam sæpe pugnam in recentem equum ex fesso armatis transultare mos erat. tanta velocitas ipsis, tamq; docile equorum genus est. Cum hoc modo instructi starent, imperatorum vtriusque partis haud ferme disparis spes erat. nam ne multum quidem aut numero aut genere militum hi aut illi præstabant. militibus longe dispar animus erat. Romanis enim, quanquam procul a patria pugnarent, facile persuaserat duces pugnare

Italia atq; vrbe Roma eos pugnare. itaq; velut quibus reditus in patriam eo discrimine pugnæ verteretur, obstinauerant animis vincere aut mori. Minus pertinaces viros habebat altera acies. nam maxima pars Hispani erant, qui vinci in Hispania, quam victores in Italiam trahi, malebant. Primo igitur concursu, cum vix pila coniecta essent, retulit pedem media acies, inferentibusq; sese magno impetu Romanis terga vertit. Nihilo segnius in cornib. prælium fuit. hinc Pœnus, hinc Afer vrget: & velut in circumuentos prælio ancipiti pugnant. sed cum in medium tota iam coisset Romana acies, satis virium ad dimouenda hostium cornua habuit. itaque duo diuersa prelia erant: vtroque Romani, vt qui pulsis tandem mediis, & numero & robore virorum præstarent, haud dubie superarunt. Magna vis hominum ibi occisa. & nisi Hispani vix dum conserto prælio tam effuse fugissent, perpauci ex tota superfuissent acie. Equestris pugna nulla admodum fuit: quia simul inclinatam mediam aciem Mauri Numidæque viderunt, extemplo fuga effusa nuda cornua, elephantis quoque præ se actis, deseruere. Et Asdrubal vsque ad vltimum euentum pugnæ moratus e media cæde cum paucis effugit. Castra Romani cepere, atque inde diripere. Ea pugna, si qua dubia in Hispania erant, Romanis adiunxit: Asdrubalique non modo in Italiam traducendi exercitus, sed ne manendi quidem satis tuto in Hispania spem reliquit. Quæ posteaquam literis Scipionum Romæ vulgata sunt, non tam victoria, quam prohibito Asdrubalis in Italiam transitu lætabantur. Dum hæc in Hispania geruntur, Petellia in Brutiis aliquot post mensibus quam cœpta oppugnari erat, ab Hi-

milcone præfecto Annibalis expugnata est. multo
rumque sanguine ac vulneribus ea Pœnis victoria
stetit, nec vlla magis vis obsessos, quam fames exp
gnauit. absumptis enim frugum alimentis carnib
omnis generis quadrupedum, sutrinæ postremo co
riis, herbisque, & radicib. & corticibus teneris, fr
ctisque rubis vixere. nec ante quam vires ad stand
in muris ferendaque arma deerant, expugnati sun
Recepta Petellia, Pœnus ad Consentiam copias tra
ducit. quā minus pertinaciter defensam, intra pa
cos dies in deditionem accepit. Iisdem ferme dieb
& Brutiorum exercitus Crotonem Græcam vrbe
circumsedit, opulentam quondam armis virisque
tum iam adeo multis magnisque cladibus afflictam
vt omnis ætatis minus viginti millia ciuium supe
essent. itaque vrbe defensoribus vacua, facile pot
sunt hostes: arx tantum retenta in quam inter
multum captæ vrbis e media cæde quidam effug
re. Et Locrenses desciuere ad Brutios Pœnosq;, Pyr
dita multitudine a principibus. Rhegini tantum
modo regionis eius & in fide erga Romanos, & pe
testatis suæ ad vltimum manserunt. In Siciliam qu
que eadem inclinatio animorum peruenit: & ne
domus quidem Hieronis tota ab defectione abst
nuit. namque Gelo maximus stirpis contempta fr
mul senectute patris, simul post Cannensem cladem
Romana societate, ad Pœnos defecit. mouisset qi in
Sicilia res, nisi mors adeo opportuna, vt patrē quo
que suspicione aspergeret, armantem eum multitu
dinem, solicitantemque socios, absumpsisset. Hæc
eo anno in Italia, in Africa, in Sicilia, in Hispania va
rio euentu acta. Exitu anni Q. Fabius Maximus a se
natu postulauit, vt ędē Veneris Erycinę, quā dictator
vouisset, dedicari liceret. Senatus decreuit, vt T. Sem
pronius

pronius Cos. designatus, cum primū magistratum
iisset, ad populum ferret, vt Fabium duumuirum
esse iuberent ædis dedicandæ causa. Et M. Æmilio
Lepido, qui bis consul augurque fuerat, filii tres, Lu
cius, Marcus, Quintus ludos funebres per triduum,
& gladiatorum paria duo & X X. per triduū in foro
dederunt. Ædiles curules C. Lectorius, & T. Sem
pronius Gracchus Cos. designatus, qui in ædilitate
magister equitum fuerat, ludos Romanos fecerūt,
qui per triduum instaurati sunt. Plebeii ludi a M. Au
relio Cotta & M. Claudio Marcello ter instaurati
sunt. Circumacto tertio anno Punici belli, T. Sem
pronius Cos. Idibus Martiis magistratum iniit. Præ
toresque Q. Fuluius Flaccus, qui antea consul cen
sorque fuerat, vrbanam, M. Valerius Lęuinus pere
grinam sortem in iurisdictione habuit. Ap. Claudius
Pulcher Siciliam, Q. Mucius Scævola Sardiniam, sor
titi sunt. M. Marcello Proconsi. imperium esse popu
lus iussit, quod post Cannensem cladem vnus Ro
manorum imperatorum in Italia prospere rem ges
sisset. Senatus quo die primum est in Capitolio con
sultus, decreuit vt eo anno duplex tributum impe
raretur, simplex cōfestim exigeretur, ex quo stipen
dium præsens omnibus militibus daretur, præter
quam qui milites ad Cannas fuissent. Inde exercitī
bus ita decretum est, vt duabus legionibus vrbanis
T. Sempronius Cos. Cales ad conueniendum diem
ediceret. inde sex legiones in castra Claudiana su
pra Suessulam deducerētur, quæ ibi legiones essent,
(erant autem Cannensis maxime exercitus) eas Ap.
Claudius Pulcher Pr. in Siciliam traiiceret: quæque
in Sicilia essent, Romam deportarentur. Ad exerci
tum cui ad conueniendum Cales edicta dies erat,
M. Claudius Marcellus missus, isque iussus in castra

Claudiana deducere vrbanas legiones. ad veteres exercitum accipiendum deducendumque in Sicil liam, T. Metilius Croto legatus ab Ap. Claudio e missus. Taciti primo expectauerãt homines, vti co sul comitia collegę creando haberet, deinde vbi a legatum velut de industria M. Marcellum videru quem maxime consulem in eum annum ob egr gie in prætura res gestas creari volebant, fremit in curia est ortus. Quod vbi sensit consul: Vtrumq inquit, e republica fuit, Patres conscripti, & M. Cl dium ad permutandos exercitus in Campania proficiscí, & comitia non prius edici, quam is confecto quod mandatum est negocio reuertis vt vos consulem, quem tempus reipublicæ poscer ret, quemq; maxime vultis, haberetis. Ita de co tiis, donec rediit Marcellus, silentium fuit. Inte duumuiri creati sunt Q. Fabius Maximus, & T. Oc cilius Crassus, ædibus dedicandis, Menti Octavi Fabius Veneri Erycinæ. Vtraque in Capitolio canali vno discretæ. Et de trecentis equitibus Ca panis, qui in Sicilia cum fide stipendiis emeritis mam venerant, delatum ad populum, vt ciues R mani essent: item vti municipes Cumani esse pridie quam populus Campanus a populo Roma defeciſſet. Maxime vt hoc ferretur, moueras quorum hominum essent, scire se ipsi negaba vetere patria relicta, in eam in quam redierãt, n dum adsciti. Post eaquam Marcellus ab exercitu diit, comitia vni consuli rogando in locum L. Po humii edicuntur. Creatur ingenti consensu M cellus, qui extemplo magistratum occiperet, ineunti consulatum cum tonuisset, vocati augure vitio creatum videri pronunciauerunt, vulgoq patres ita fama ferebant, quod tum primum de

plebeii consules facti essent, id deis iordi non esse. In locũ Marcelli, vbi is se magistratu abdicauit, suf fectus Fabius Maximus tertium. Mare arsit eo an no: ad Sinuessam bos equuleum peperit: signa La nuuii ad Iunonis Sospitæ cruore manauere: lapidi busque circa id templum pluit: ob quem imbrem Nouendiale, vt assolet, sacrum fuit: cæteraque pro digia cum cura expiata. Consules exercitus inter se diuiserunt. Fabio exercitus cui M. Iunius dictator præfuerat, euenit. Sempronio, volonum quod fue rat, & sociorum XXV. millia. M. Valerio Pr. legio nes quæ ex Sicilia rediſſent, decretæ. M. Claudius Proconſ. ad eum exercitum, qui supra Suessulam Nolæ præsideret, missus. Prætores in Siciliam ac Sar diniam profecti. Consules edixerunt, quoties sena tum vocassent, vti senatores, quibusque in senatu dicere sententiam liceret, ad portam Capenam cõ uenirent. Prætores quorum iurisdictio erat, tribu nalia ad Piscinam publicam posuerunt. eo vadimo nia fieri iusserunt: ibique eo anno ius dictum est. Interim Carthaginem, vnde Mago frater Annibalis XII. millia peditum, & mille quingentos equites, XX elephantos, mille argenti talenta in Italiam transmissurus erat cum præsidio LX. nauium lon garum, nuncius affertur, in Hispania rem male ge stam, omnesque ferme eius prouincię populos ad Romanos defeciſſe. Erant qui Magonem cum class se ea copiisque omissa Italia in Hispaniam auerte rent, cum Sardiniæ recipiendæ repentina spes afful sit. Paruum ibi exercitum Romanum esse, veterem prætorem, inde Cornelium prouinciæ peritum de cedere, nouum expectari. ad hoc, fessos iam animos Sardorum esse diuturnitate imperii: & proximo iis anno acerbe atque auare imperatum: graui tributo

& collatione iniqua frumenti oppressos nihil de-
se aliud, quam auctorem ad quem deficerent. Ha-
clandestina legatio per principes missa erat: mag-
me eam rem moliente Harsicora, qui tum auctor-
tate atque opibus longe primus erat. His nunc-
prope vno tempore turbati, erectique, Magonem-
cum classe sua copiisque in Hispaniam mittun-
in Sardiniam Asdrubalem cognomento Calluna-
deligunt ducem: & tantum ferme copiarum, quan-
tum Magoni, decernunt. Et Romæ consules transi-
ctis rebus, quæ in vrbe agendæ erant, mouebant s
sese ad bellum. T. Sempronius militibus Sinuessan
diem ad conueniendum edixit. & Q. Fabius, con
sulto prius senatu, vt frumenta omnes ex agris ant
Calendas Iulias primas in vrbes munitas conuehe-
rent. qui non inuexissent, eorum se agrum popula-
turum, seruos sub hasta venditurum, villas incensu-
rum. Ne prætoribus quidem qui ad ius dicendum
creati erãt, vacatio a belli administratione data est
Valerium prætorem in Apuliam ire placuit ad exer-
citum a Terentio accipiendum: cum ex Sicilia legi-
ones venissent, iis potissimum vti ad regionis eius
præsidium: Terentianum mitti cum aliquo legato-
rum. Et X X V. naues M. Valerio datę sunt, quibus o-
ram maritimam inter Brundusium ac Tarentum
tutari posset. Par nauium numerus Q. Fuluio Pr. vr-
bano decretus, ad suburbana littora tutanda. C. Te-
rentio Proconsuli negocium datum, vt in Piceno agro
conquisitionem militum haberet, locisque iis præ-
sidio esset. Et T. Octacilius Crassus posteaquam ae-
dem Mentis in Capitolio dedicauit: in Siciliam cum
imperio qui classi præesset, missus. In hanc dimica-
tionem duorum opulentissimorum in terris po-
pulorum, omnes reges gentesque animos intend-
derant.

derant. inter quos Philippus Macedonum rex eo
magis, quod propior Italiæ, ac mari tantum Ionio
discretus erat. Is vbi primum fama accepit Annibalem
iem alpes transgressum: vt bello inter Romanos
Pœnumque orto lætatus erat: ita vtrius populi mal-
let victoriam esse, incertis adhuc viribus, fluctuatus
animo fuerat. posteaquam tertia iam pugna, tertia
victoria cum Annibale & Pœnis erat, ad fortunam
inclinauit, legatosque ad Annibalem misit: qui vi-
tantes portus Brundusinũ Tarentinumque, quia cu-
stodiis nauium Romanarum tenebantur: ad Laci-
niæ Iunonis templum in terram egressi sunt. inde
per Apuliam petentes Capuam, media in præsidia
Romana illati sunt, deductique ad M. Valerium
Lęuinum prætorem, circa Nuceriam castra haben-
tem. Ibi intrepide Xenophanes legationis princeps
a Philippo rege se missum ait, ad amicitiam socie-
tatemque iungendam cum populo Romano, man-
data habere ad consules, ac senatum populumque
Romanum. Inter defectiones veterum sociorum
Valerius noua societate tam clari regis lætus admo-
dum, hostem pro hospite comiter accepit. dat qui
prosequantur, itineraque cum cura demonstrent,
quæ loca, quosq; saltus, aut Romani, aut hostes te-
neant. Xenophanes per præsidia Romana in Cam-
paniam, inde qua proximum fuit, in castra Annibalis peruenit: fœdusque cum eo, atque amicitiam
iungit legib. his, vt Philippus rex quã maxima classe
(ducentas autem naues videbatur effecturus) in I-
taliam traiiceret, & vastaret maritimam oram, bel-
lum pro parte sua terra marique gereret. vbi debel-
latum esset, Italia omnis cum ipsa vrbe Roma Car-
thaginiensium atq; Annibalis esset, prædaq; omnis
Annibali cederet. perdomita Italia, nauigarent in

Græciam, bellumque cum quibus regibus placeret gererent. quæ ciuitates continentis, quæ insulæ Macedoniam vergunt, eæ Philippi, regnique eius sent. In has ferme leges inter Fœnum ducem, toſq; Macedonum ictum fœdus, miſſiq; cum iis regis ipſius firmādam fidem legati, Giſgo, & Bo & Mago, eodem ad Iunonis Laciniæ templum, nauis occulta in ſtatione erat, peruenium. inde fecti, cum iam altum tenerēt, conſpecti a claſſe mana ſunt, quæ præſidio erat Calabriæ littorib Fuluius Flaccus Corcyræos ad perſequendam hendamque nauem cum miſiſſet, primo fugere gii conati: deinde vbi celeritate victi ceſſerunt, dunt ſe Romanis: & ad præfectum claſſis addu eū quæreret, qui, & vnde, & quo tenderent curſum Xenophanes primo ſatis iam ſemel felix men cium ſtruere, a Philippo ſe ad Romanos miſſum. Marcum Valerium, ad quem vnū iter tutum fuer peruenisse: Campaniam ſuperare nequiſſe, ſepra hoſtium præſidiis. deinde vt Punicus cultus hab tuſque ſuſpectos legatos fecit Annibalis, interpre toſque ſermo prodidit. tum comitibus eorum ductis, ac metu territis, literæ quoque ab Annibale ad Philippum inuentæ de pace inter regem Mace donum, Fœnumque ducem. Quibus fatis cognitis optimum viſum eſt, captiuos, comiteſq; eorū Ro mam ad ſenatum, aut ad conſules, vbicunque eſſent quamprimū deportare. ad id celerrimæ quinq; na ues delectæ: ac L. Valer. Antias, qui præeſſet, miſſus eiq; mandatum, vt in omnes naues legatos ſepara tim cuſtodiendos diuideret: daretque operam, ne quod iis colloquium inter ſe, neve communicatio conſilii eſſet. Per idem tempus Romæ, cum A. Cor nelius Mammula ex Sardinia prouincia decedens retulisset

retulisset qui ſtatus rerum in insula eſſet, ad bellum ad defectionem omnes ſpectare: Q. Mucium, qui ſucceſſiſſet ſibi, grauitate cœli aquarumque aduenientem exceptum, non tam in periculoſum quam longum morbum implicitū, diu ad belli vim ſuſtinendam inutilem fore: exercitumq; ibi vt ſatis firmum pacatæ prouinciæ præſidem eſſe, ita parum bello, quod motum iri videretur: decreuerunt patres, vt Q. Fuluius Flaccus quinque millia peditum, quadringentos equites ſcriberet, eamq; legionem primo quoque tempore in Sardiniam traiicien dam curaret, mitteretque cum imperio quem ipſi videretur, qui rem gereret quoad Mucius cōualuiſſet. Ad eam rem miſſus eſt T. Manlius Torquatus, qui bis conſul cenſorque fuerat, ſubegeratq; in cōſulatu Sardos. Sub idem fere tempus & a Carthagine in Sardiniā claſſis miſſa duce Aſdrubale, cui Calleno cognomen erat, fœda tempeſtate vexata, ad Baleares inſulas eiicitur. ibique (adeo non armamenta modo, ſed etiam aluei nauium quaſſati erant) ſubductæ naues dum reficiuntur, aliquantum temporis triuerunt. In Italia cum poſt Cannenſem pugnam fractis partis alterius viribus, alterius mollitis animis, ſegnius bellum eſſet: Campani per ſe adorti ſunt rem Cumanam ſuæ ditionis facere, primo ſolicitandis vt ab Romanis deficerent. vbi id parum proceſſit, dolum ad capiendos eos comparant. Campanis omnibus ſtatum ſacrificium ad Hamas. eo ſenatum Campanum venturum certiores Cumanos fecerunt: petieruntque, vt & Cumanus eo ſenatus veniret ad conſultandum cōmuniter, vt eoſdem vterque populus ſocios hoſteſque haberet. præſidium ibi armatū ſeſe habituros, ne quid ab Romanis noui periculi eſſet. Cumani,

quanquam suspecta fraus erat, nihil abnuere, ita ut
gi fallax consilium posse rati. Interim T. Sempro
nius consul Romanus Sinuessæ, quo ad conuenien
dum diem edixerat, exercitu lustrato, transgressu
Vulturnum flumen, circa Linternum castra posuit.
Ibi, quia ociosa statiua erant, crebro decurrere mi
tes cogebat, vt tyrones (ea maxima pars voluntar
erat) assuescerent signa sequi, & in acie agnoscere
ordines suos, inter quæ concordiæ maxima erat cu
ra duci. itaque legatis tribunisque præceperat, ne
quam exprobratio cuiquam veteris fortunæ diso
diam inter ordines sereret: vetus miles tyroni, l
voloni sese exæquari sineret. omnes satis honestis
generososque ducerent, quibus arma sua signa q
populus Romanus commisisset. quæ fortuna co
gisset ita fieri, eandem cogere tueri factum. Ea no
maiore cura præcepta ab ducibus sunt, quam a mi
tibus obseruata, breuique tanta concordia coali
rant omnium animi, vt prope in obliuionem ven
rent, qua ex conditione quisque esset miles facto
Hæc agenti Graccho, legati Cumani nunciarũt, q
a Campanis legatio paucos ante dies venisset, q
quid iis ipsi respondissent. Triduum post eum dieꝫ
festum esse: non senatum solum omnem ibi futu
rum, sed castra etiam, & exercitum Campanum.
Gracchus iussis Cumanis omnia ex agris in vrbem
cõuehere, & manere intra muros: ipse pridie quam
statutum sacrificiũ Campanis esset, Cumas mouet
castra. Hamæ inde tria millia passuum absunt. Ham
Campani eo frequentes ex composito cõuenerant
nec procul inde in occulto Marius Alfius, qui sum
mus magistratus erat Campanis, cum XIIII. mil
libus militum habebat castra. is sacrificio apparato
do, & inter id instruendæ fraudi aliquãto intentio

quæ

quam muniendis castris, aut vlli militari operi fuit.
Triduum sacrificatum ad Hamas. nocturnum erat
sacrum, ita vt ante mediam noctem compleretur.
Huic Gracchus insidiandum tempori ratus, custodi-
bus ad portas positis, ne quis enunciare posset, a se-
xta ad decimam diei horam coactis militibus cor-
pora curare, somnoque operam dare, vt primis te-
nebris conuenire ad signum possent, vigilia ferme
prima tolli iussit signa. silentique profectus agmine,
eũ ad Hamas media nocte peruenisset, castra Cam-
pana, vt in peruigilio neglecta, simul omnibus por-
tis inuadit, alios somno stratos, alios perpetrato sa-
cro inermes redeuntes, obtruncat. Hominum eo
tumultu nocturno cæsa plus duo millia cum ipso
duce Mario Alfio, capta sunt signa militaria quatuor
& triginta. Gracchus minus centum militum iactu-
ra castris hostium potitus, Cumas se propere rece-
pit, ab Annibale metuens, qui super Capuam ad Ti-
fata habebat castra. Nec eum prouida viri fefellit
opinio. nam simul Capuam ea clades est nunciata,
ratus Annibal ab re bene gesta insolenter lętum ex-
ercitum, tyronum magna ex parte seruorumque,
spoliantem victos, prædasque agentem ad Hamas
se inuenturum, citatum agmen præter Capuam ra-
pit; obuiosque ex fuga Campanorum per duo præ-
fidia Capuam duci, saucios vehiculis tolli, portari-
que iubet. ipse ad Hamas vacua ab hostibus castra,
nec quicquam præter recentis vestigia cædis, stra-
taque passim corpora sociorum, inuenit. Auctores
erant quidam, vt protinus inde Cumas duceret, vr-
bemque oppugnaret. Id quanquam haud modice
Annibal cupiebat, vt quia Neapolim non potuerat,
Cumas saltem maritimam vrbem haberet: tamen
quia præter arma nihil secum miles raptim acto

agmine extulerat, retro in castra supra Tifata se
cepit. inde fatigatus Campanorum precib. sequa
die cum omni apparatu oppugnandæ vrbis, Cum
redit: populatoq; agro Cumano, mille passus ab
be castra locat. Tum Gracchus magis verecundia
tali necessitate deserendi socios implorantes fide
suam populiq; Romani, substitit, quam satis fide
exercitui. Nec alter consul Fabius, qui ad Cales
stra habebat, Vulturnum traducere audebat exe
tum: occupatus primo auspiciis repetendis Rom
dein prodigiis, quæ alia super alia nunciabantur
piantiq; ea haud facile litari aruspices respond
Hæ causæ cum Fabium tenerēt, Sempronius in
sidione erat. & iam operibus oppugnabatur. Ad
sus ligneam ingentem turrim admotam vrbi, a
turrim ex ipso muro excitauit consul Romanus,
quanto altiorem: quia muro satis per se alto su
ctis validis sublicis prō solo vsus erat. inde primu
saxis, sudibusq;, & cæteris missilibus propugnato
vrbem ac mœnia tuebantur: postremo vbi pron
uendo adiunctam muro viderunt turrim, facil
ardentib. plurimum simul ignem coniecerunt. q
incendio trepida armatorum multitudo cum
turri sese præcipitaret, eruptio ex oppido simul
abus portis facta, stationes hostium fudit, fugato
in castra, vt eo die obsesso quam obsidenti simil
esset Pœnus. Ad mille CCCC. Carthaginiens
cæsi: vndequadraginta viui capti, qui circa muro
in stationibus solute ac negligenter agentes, cum
nihil minus quam eruptionē timuissent, ex impr
uiso oppressi sunt. Gracchus prius quam se hos
ab repentino pauore colligerent, receptui signu
dedit, ac suos intra muros recepit. Postero die A
nibal elatum secunda re cōsulem, iusto prælio ra
cer

certaturum, aciem inter castra atque vrbem in-
struxit. cæterum posteaquam neminem moueri
ab solita custodia vrbis vidit, nec committi quic-
quam temerariæ spei, ad Tifata redit, infecta re.
Quibus diebus Cumæ liberatæ sunt obsidione, iis-
dem diebus & in Lucanis ad Grumentum T. Sem-
pronius, cui Longo cognomen erat, cum Hannone
Pœno prospere pugnat. supra duo millia hominum
occidit: & CCLXXX. milites amisit. signa mili-
taria ad XLI. cepit. Pulsus finibus Lucanis Han-
no, retro in Brutios sese recepit. & ex Hirpinis oppi-
da tria, quæ a populo Romano defecerant, vi rece-
pta per M. Valerium prætorem. Vercellius, Sicili-
usque auctores defectionis securi percussi. supra
mille captiuorum sub hasta venierunt. præda alia
militi concessa, exercitusque Cumas reductus. Dum
hæc in Lucanis atq; in Hirpinis geruntur, quinque
naues, quæ Macedonum atq; Pœnorum captos le-
gatos Romam portabant, a supero mari ad infe-
rum circumuectæ, prope omnem Italiæ oram,
cum præter Cumas velis ferrentur, neque hostium
an sociorum essent satis sciretur, Gracchus obuiam
ex classe sua naues misit. Cum percontando inui-
cem cognitum esset, consulem Cumis esse, naues
Cumas appulsæ, captiuiq; ad consulem deducti, &
literæ datæ. Consul literis Philippi atque Annibalis
perlectis, consignata omnia ad senatum itinere
terrestri misit: nauibus deuehi legatos iussit. Cum
eodem fere die literæ legatique Romam veniss-
sent, & percontatione facta, dicta cum scriptis con-
gruerent, primo grauis cura patres incessit, cernētes
quanta vix tolerantibus Punicum bellum, Macedo-
nici belli moles instaret. cui tamen adeo non succu-
buerunt, vt extemplo agitaretur, quemadmodum

vltro inferendo bello auerterent ab Italia hostes.
Captiuis in vincula conditis, comitibusque eorum
sub hasta venditis, ad naues XXV. quibus Q. Fului
Flaccus præfectus præerat, viginti paratas alias ad
cernunt. His comparatis deductisq;, & additis qui
que nauibus, quæ aduexerãt captiuos legatos, q
quaginta naues ab Ostia Tarentum profectæ iu
que Q. Fuluius militibus Varronianis, quibus L.
pustius legatus Tarenti præerat, in naues impo
L. nauium classe non tueri modo Italiæ oram
explorare de Macedonico bello, si congruentia
ris, legatorumque indiciis, Philippi cõsilia essent
M. Valerium prætorem literis certiorem faceret
que L. Apustio legato exercitui præposito, Taren
ad classem profectus, primo quoque tempore
Macedoniam transmitteret: daretque operam
Philippum in regno contineret. Pecunia ad
sem tuendam, bellumque Macedonicum ei decre
est, quæ Appio Claudio in Siciliam missa erat,
redderetur Hieroni regi. & hæc per L. Apustium
gatum Tarentũ est deuecta. simul ab Hierone mu
ducenta millia modiũm tritici, & hordei centum
Dum hæc Romani parant, aguntque, ad Philippum
captiua nauis vna ex iis quæ Romam missæ erant
ex cursu fugit: inde scitum legatos cum literis c
ptos. itaque ignarus de iis quæ cum Annibale legat
tis suis conuenissent, quæque legati eius ad se a
turi fuissent, legationem aliam cum eisdem man
datis mittit. Legati ad Annibalem missi, Heraclito
cui Scotino cognomen erat, & Crito Berreus, & Sos
sitheus Magnes. hi prospere tulerunt ac retulerunt
mandata. sed prius se æstas circumegit, quam move
re ac moliri quicquam rex posset. tantum nauis vna
capta cum legatis momenti fecit ad dilationem
imm

imminentis Romanis belli. Et circa Capuam, transgresso Vulturnum Fabio post expiata tandem prodigia, ambo cõsules rem gerebant. Combulteriam, & Trebulam, & Austículam vrbes, quæ ad Pœnum defecerant, Fabius vi cepit: præsidiaque in iis Annibalis: Campani permulti capti. & Nolæ, sicut priore anno, senatus Romanorum, plebs Annibalis erat, consiliaque occulta de cæde principum & proditione vrbis inibantur. Quibus ne incepta procederent, inter Capuam, castraque Annibalis, quæ in Tifatis erant, traducto exercitu, Fabius super Vesuuium in castris Claudianis consedit. inde M. Marcellum proconsulem cum iis copiis quas habebat Nolam in præsidium misit. Et in Sardinia res per T. Manlium prætorem administrari cœptæ, quæ omissæ erant, postea quam Q. Mucius prætor graui morbo est implicitus. Manlius nauibus longis ad Caraleis subductis, naualibusque sociis armatis, vt terra rem gereret, & a prætore exercitu accepto, duo & viginti millia peditum, mille & ducentos equites confecit. Cum his equitum peditumque copiis profectus in agrum hostium, haud procul ab Harsicoræ castris castra posuit. Harsicora tum forte profectus erat in Pellidos Sardos ad iuuentutem armandam, qua copias augeret. Filius eius nomine Hiostus castris præerat. Is adolescentia ferox, temere prælio inito fusus, fugatusque, ad XXX. millia Sardorum eo prælio cæsa mille trecenti ferme viui capti. Alius exercitus primo per agros syluasque fuga palatus: dein, quo ducem fugisse fama erat, ad vrbem nomine Cornũ caput eius regionis, confugit. Debellatum q; eo prælio in Sardinia esset, ni classis Punica cũ duce Asdrubale, quæ tempestate deiecta ad Baleares erat, in tẽpore ad spem rebellandi aduenisset. Manlius post fa-

mam appulsæ Punicæ classis Caraleis se recepit. ...
occasio Harsicorę data Pœno se iungendi. Asdru...
copiis in terram expositis, & classe remissa Carth...
ginem, duce Harsicora ad sociorum populi Ro...
ni agrum populandum profectus, Caraleis perue...
turus erat, ni Manlius obuio exercitu ab effusa ...
populatione cõtinuisset. Primo castra castris mo...
co interuallo sunt obiecta: deinceps excursiones
leuiaque certamina vario euentu inita, postre...
descensum in aciem, signisque collatis iusto pra...
per quatuor horas pugnatum. Diu pugnam anc...
tem Pœni Sardis facile vinci assuetis, fecerunt: p...
stremo & ipsi, cum omnia circa strage ac fuga ...
dorum repleta essent, fusi. cæterum terga dante...
circumducto cornu, quo pepulerat Sardos inclu...
Romanus: cædes inde magis quam pugna fu...
Duodecim millia hostium cæsa, Sardorum sig...
Pœnorumque ferme III. millia, & DCC. capti. S...
signa militaria septem & viginti. Ante omnia cl...
ram & memorabilem pugnam fecit Asdrubal ...
perator captus, & Hanno & Mago, nobiles Carth...
ginienses. Mago ex gente Barchina, propinqua co...
gnatione Annibali iunctus. Hanno auctor rebellio...
nis Sardis, bellique eius haud dubie concitator...
Nec Sardorum duces minus nobilem eam pugnam ...
cladibus suis fecerunt. nam & filius Harsicorę Hos...
stus in acie cecidit: & Harsicora cum paucis equiti...
bus fugiens, vt super afflictas res necem quoque ...
filii audiuit: nocte ne cuiusquam interuentus co...
ptum impediret, mortem sibi consciuit. Cæteri...
vrbs Cornus eadem, quæ ante, fugæ receptaculo ...
fuit. quam Manlius victore exercitu aggressus ...
intra paucos dies recepit. Deinde aliæ quoque ci...
tates, quæ ad Harsicoram Pœnosq; defecerant, ...
fidib...

fidibus datis dediderunt sese. quibus stipendio fru-
mentoque imperato, pro cuiusque aut viribus, aut
delicto, Carales exercitum reduxit. Ibi nauib. lon-
gis deductis, impositoq; quem secũ aduexerat mi-
lite, Romam nauigat, Sardiniamque perdomitam
nunciat patribus: & stipendium quæstorib. frumen-
tum ædilib. captiuosq; Fuluio prætori tradidit. Per
idẽ tempus Titius Octacilius prætor quinquaginta
nauium ab Lilybæo classe in Africam transuectus,
depopulatusque agrum Carthaginiensem, cum
Sardiniam inde peteret, quo fama erat Asdruba-
lem a Balearibus nuper traiecisse, classi Africam re-
petenti occurrit: leuique armatura certamine in
alto commisso, septem inde naues cum sociis naua-
libus cepit. cæteras metus haud secus quam tem-
pestas passim dissiecit. Per eosdem forte dies & Bo-
milcar cum militibus ad supplementum Carthagi-
nem missis, quadraginta aque elephantis, & commeatu
Locros accessit. quem vt incautum opprimeret Ap.
Claudius, per simulationem prouinciæ circume-
undz, Messanam raptim exercitu ducto, æstu secun-
do Locros traiecit. Iam inde Bomilcar ad Hanno-
nem in Brutios profectus erat, & Locrenses por-
tas Romanis clauserunt. Appius magno conatu nul-
la re gesta, Messanam repetit. Eadem æstate
Marcellus ab Nola, quam præsidio obtinebat, cre-
bras excursiones in agrum Hirpinum & Samnites
Caudinos fecit: adeoq; omnia ferro atq; igni vasta-
uit, vt antiquarum cladium Samnio memoriam
renouaret. itaque extemplo legati ad Annibalem
missi simul ex vtraque gente, ita Pœnum allocuti
sunt: Hostes populi Romani, Annibal, fuimus pri- ..
mũ per nos ipsi, quoad nostra arma, nostræ vires nos ..
iuuari poterant. posteaquam iis parum fidebamus, ..

,, Pyrrho regi nos adiunximus: a quo relicti, præce
,, necessariam accepimus, fuimusque in ea per annos
,, prope quinquaginta, ad id tempus quo in Italiam
,, venisti. Tua nos non magis virtus fortunaq; quã
,, vnica comitas ac benignitas erga ciues nostros
,, quos captos nobis remisisti. ita conciliauit tibi vo
,, saluo atque incolumi amico, non modo popul
,, Ro. sed ne deos quidem iratos (si dici fas est) time
,, remus. At Hercule non solum incolumi & vict
,, sed præsente te, cum ploratum prope coniugũ ac
,, berorum nostrorum exaudire, & flagrantia tec
,, posses conspicere: ita sumus aliquoties hac æst
,, deuastati, vt M. Marcellus, non Annibal vicisse
,, Cannas videatur: glorienturque Romani, te ad
,, num modo ictum vigentem, velut iaculo emi
,, torpere. Per centum prope annos cum popula
,, mano bellum gessimus, nullo externo adiuto
,, duce, nec exercitu: nisi quod per biennium Pyrr
,, nostro magis milite suas auxit vires, quam suis
,, bus nos defendit. Non ergo secundis rebus nos
,, gloriabimur: duos consules, ac duos consulares
,, ercitus a nobis sub iugum missos, & si qua alia
,, læta aut glorioſa nobis euenerunt. quæ asperæ
,, uersaque tunc acciderunt, minore indignatione
,, ferre possumus, quam quæ hodie eueniunt. Mag
,, dictatores cum magistris equitum, bini consules
,, binis consularibus exercitibus ingrediebantur fi
,, nostros ante explorato, & subsidiis positis, & fi
,, gnis ad populandum ducebant. nunc prope v
,, & parui ad tuendam Nolam præsidii præda fu
,, iam ne manipulatim quidem, sed latronum m
,, percursant totis finibus nostris negligentius, qu
,, si in Romano vagarentur agro. Causa autem
,, est, quod neq; tu defendis: & nostra iuuentus, q

domi esset, tutaretur. omnis sub signis militat tuis. ,,
Necte, nec exercitum tuum norim, nisi a quo tot ,,
Romanas acies fusas strataſque esse sciam, ei facile ,,
esse ducam opprimere populatores nostros vagos, ,,
sine signis, palatos, quo quemque trahit quamuis ,,
vana prædæ spes. Numidarum paucorum illi quidẽ ,,
præda erunt: præsidiumque missum nobis erit: & ,,
Nolæ ademeris, si modo quos, vt socios haberes, di- ,,
gnos duxisti, haud indignos iudicas quos in fidem ,,
receptos tuearis. Ad ea Annibal respondit: Omnia ,,
simul facere Hirpinos, Samniteſque: & indicare cla- ,,
des suas, & petere præsidium: & queri indefensos se, ,,
neglectosque. Indicandum autem fuisse primum, ,,
deinde petendum præsidium: postremo ni impetrare- ,,
tur, tum denique querendum frustra opem implo- ,,
ratam. Exercitum se non in agrum Hirpinum, Sa- ,,
mnitemve, nec & ipse oneri esset: sed in proxima lo- ,,
ca sociorũ populi Romani adducturũ: iis popular- ,,
dis & militem suũ repleturum se, & metu procul ab ,,
iis summoturum hostes. Quod ad bellum Romanũ ,,
attineret: si Thrasymeni quam Trebiæ, si Cannarũ ,,
quam Thrasymeni pugna nobilior esset: Cannarum ,,
se quoque memoriam obscuram maiore & clario- ,,
re victoria facturum. Cum hoc responso, muneri- ,,
busque amplis legatos dimisit. ipse præsidio modico
relicto in Tifatis, profectus cum cætero exercitu ire
Nolam pergit. Eodem Hanno ex Brutiis cum sup-
plemento Carthagine aduecto, atque elephantis
venit. ibi castris haud procul positis, lõge alia omnia
inquirenti comperta sunt, quam quæ a legatis soci-
orum audierat. Nihil enim Marcellus ita gerebat,
vt aut fortunæ aut temere hosti commissum dici
posset. explorato, cum firmisque præsidiis tuto re-
cepta prædatum ierat: omniaque velut aduersus

præsentem Annibalem cauta prouisaque fuerun
tum vbi sensit hostem aduentare, copias intra mœ
nia tenuit: per muros inambulare senatores Nola
nos iussit, & omnia circa explorare, quæ apud hostes
fierent. Ex iis Hanno, cum ad murum successisset,
Herennium Bassum, & Herium Petrium ad colo
quium euocatos, permissuq; Marcelli egressos, ad
interpretem allo quitur. Annibalis virtutem fortu
namque extollit: populi Romani obtenta senectu
tem cum viribus maiestatem. quæ si paria essent,
quondam fuissent, tamen expertis quam grauc
Romanum imperium sociis, quanta indulgentia
Annibalis etiam in captiuos omnes Italici nomi
fuisset: Punicam Romanæ societatem atque amo
tiam præoptandam esse. Si ambo consules cum
exercitibus ad Nolam essent, tamen non magis pe
res Annibali futuros, quam ad Cannas fuissent: nu
dū prætor vnus cum paucis & nouis militibus No
Iam tutari possit. ipsorum magis quam Annibal
interesse, capta, an tradita Nola potiretur: potiu
rum enim, vt Capua Nuceriaque potitus esset. Ne
quid inter Capuæ Nuceriæque fortunam interes
set, ipsos prope in medio sitos Nolanos scire. Nola
ominari quæ captæ vrbi cessura forent: sed potiu
spondere, si Marcellum cum præsidio ac Nolam
tradidissent, neminem alium quam ipsos, legem
qua in societatem amicitiamque Annibalis venirē
dicturum. Ad ea Herennius Bassus respondit: Mul
tos annos iam inter Romanum Nolanumque
populum amicitiam esse, cuius neutros ad eam
diem pœniteret. & sibi si cum fortuna mutan
da fides fuerat, sero iam esse mutare eam dem
turis se Annibali, non fuisse accersendum Roma
num præsidium. cum iis qui ad se tuendos venissent

omnia sibi & esse consociata, & ad vltimum fore.
Hoc colloquium abstulit spem Annibali per prodi
tionem recipiendæ Nolæ. itaque oppidum corona
circundedit, vt simul ab omni parte mœnia aggre
deretur. Quem vt successisse muris Marcellus vidit,
instructa intra portam acie, cum magno tumultu
erupit. Aliquot primo impetu perculsi, cæsiq; sunt:
deinde concursu ad pugnam facto, æquatisque
viribus, atrox cœpit esse pugna: memorabilisq; in
ter paucas fuisset, ni ingentib. procellis effusus im
ber diremisset pugnantes. Eo die commisso modi
co certamine, atque irritatis animis, in vrbem Ro
mani, Pœni in castra sese receperunt. tamen Pœno
rum prima eruptione perculsi ceciderunt haud
plus quam triginta: Romanorum nullus. Imber cō
tinens per noctem totam vsque ad horam tertiam
diei insequentis tenuit: itaque quanquam vtraque
pars auida certaminis erat, eo die tamen tenuerunt
sese munimentis. tertio die Annibal partem copia
rum prædatum in agrum Nolanum misit. Quod vbi
animaduertit Marcellus, extemplo in aciem co
pias eduxit, neque Annibal detrectauit. Mille fere
passuum inter vrbem erant, castraque. eo spacio
(& sunt omnia campi circa Nolam) concurrerunt.
Clamor ex parte vtraque sublatus, proximos ex
cohortibus iis quæ in agros prædatum exierant, ad
prælium iam commissum reuocauit. Et Nolani aci
em Romanā auxerunt. quos collaudatos Marcellus
in subsidiis stare, & saucios ex acie efferre iussit:
pugna abstinerent, nisi ab se signum accepissent.
Prælium erat anceps, summa vi & duces adhor
tabantur, & milites pugnabāt. Marcellus victis ante
diem tertium, fugatis ante paucos dies a Cumis,
pulsis priore anno ab Nola ab eodem se duce,

milite alio, instare iubet. Non omnes esse in acie
prædantes vagari in agro. sed qui pugnent marcere
Campana luxuria, vino, scortis, omnibusque illis
per totam hyemem confectos. abisse illam vim
goremque: dilapsa esse robora corporum animo
rumque, quibus Pyrenæi Alpiumque superata
iuga. reliquias illorum virorum vix arma memb
que sustinentes pugnare Capuam Annibali Cann
fuisse. ibi virtutem bellicam, ibi militarem disci
nam, ibi præteriti temporis famam, ibi spem futu
extinctam. Cum hæc exprobrando hosti, Marcell
suorum militum animos erigeret, Annibal mul
grauioribus probris increpabat. Arma, signaque e
dem se aiebat noscere, quæ ad Trebiam, Thrasy
numque, postremo ad Cannas viderit, habuerit
militem alium profecto se in hyberna Capuam
xisse, alium inde eduxisse. Legatumne Romanu
& legionis vnius atque alæ magno certamine
toleratis pugnam, quos binæ acies consulares no
quam sustinuerūt? Marcellus tyrone milite, ac N
lanis subsidiis inultus nos iam iterum lacessit? V
ille meus miles est, qui erepto ex equo C. Flamin
consuli caput abstulit? vbi, qui L. Paulum ad Cann
occidit? ferrum nunc hebet? an dextræ torpent?
quid prodigii est aliud? qui pauci plures vincere
liti estis, nunc paucis plures vix resistitis? Roman
vos expugnaturos si quis duceret, fortes lingua
ctabatis. en nunc minor res est. hic experiri vim
virtutemque volo. expugnate Nolam campestre
vrbem, non flumine, non mari septam. hinc vos
tam opulenta vrbe præda spoliisque onustos ve
ducam quo voletis, vel sequar. Nec bene nec mal
dicta profuerunt ad confirmandos animos. Cum
omni parte pellerentur, Romanisque crescerent
animi, non duce solū adhortante, sed Nolanis etiam
per clamorem fauoris indicem accendentibus ad
ardorem pugnæ, terga Pœni dederunt, atque in ca-
stra compulsi sunt. quæ oppugnare cupientes mili-
tes Romanos, Marcellus Nolam reduxit cum ma-
gno gaudio, & gratulatione etiam plebis, quæ ante
inclinatior ad Pœnos fuerat. Hostium plus mille
cæsi eo die, capti mille D C. & signa militaria vnde-
uiginti, & duo elephanti, quatuor in acie occisi. Ro-
manorum minus mille interfecti. Posterum diem
induciis datis, sepeliendo vtrinque cæsos in acie,
consumpserunt. Spolia hostium Marcellus Vulcano
votum cremauit. Tertio post die (ob iram credo ali-
quam, aut spē liberalioris militiæ) mille CCLXXII.
equites, misti Numidæ Hispanique, ad Marcellum
transfugerunt. eorum forti fidelique opera in eo
bello vti sunt sæpe Romani. Ager Hispanis in Hispa-
nia, Numidis in Africa post bellum virtutis causa la-
tus datus est. Annibal ab Nola remisso in Brutios
Hannone, cum quibus venerat copiis, ipse Apuliæ
hyberna petit, circaque Arpos consedit. Q. Fabius vt
profectum in Apuliam Annibalem audiuit, frumen-
to ab Nola Neapolique in ea castra conuecto, quæ
super Suessulam erant, munimentisque firmatis, &
præsidio quod per hyberna ad tutandum locum sa-
tis esset, relicto ipse Capuam propius mouit castra,
agrumque Campanum ferro ignique est depopula-
tus: donec coacti sunt Campani nihil admodum
viribus suis fidentes egredi portis, & castra ante
vrbem in aperto communire. Sex millia armato-
rum habebant, peditem imbellem: equitatu plus
poterant. Itaque equestribus præliis lacessebant
hostem. Inter multos nobiles equites Campanos
acerrimus erat Iubellius, cognomine Taurea: ci-

nis indidem erat, longe omnium Campanorum fortissimus eques: adeo vt cum apud Romanos glo-
litaret, vnus eum Romanus Claudius Asellus glo-
equestri æquaret. Hunc Taurea cum diu perlustra-
oculis obequitasset hostium turmis, tandem fac-
silentio, vbi esset Claudius Asellus, quæsiuit, & qu-
niam verbis secũ de virtute ambigere solitus e-
cur non ferro decerneret? daretque opima spo-
victus? aut victor caperet? Hæc vbi Asello nunc-
sunt in castra, id modo moratus, vt consulem pe-
contaretur, liceretne extra ordinem in prouoca-
tem hostem pugnare: permissu eius arma extem-
cepit: prouectusque ante stationes equo, Taure-
nomine compellauit, congredique vbi vellet iuss-
Iam Romani ad spectaculum pugnæ eius frequen-
tes exierant: & Campani non vallum modo castr-
rum, sed mœnia etiam vrbis prospectantes repl-
nerant. Cum iam ante ferocibus dictis rem nobi-
tassent, infestis hastis concitarunt equos, dein lib-
ro spacio inter se ludificantes, sine vulnere p-
gnam extrahebant. Tum Campanus Romano i-
quorum, inquit, hoc, non equitum erit certame-
nisi e campo in cauã hanc viam demittimus equo-
ibi nullo ad euagandum spacio comminus conse-
rentur manus. Dicto propere citius equum in viam
Claudius egit. Taurea verbis ferocior quam re
Minime sis, inquit, canterium in fossa. quæ vos i-
rusticum inde prouerbium prodita. Claudius cum
ex via longe perequitasset nullo obuio hoste,
campum rursus euectus, increpans ignauiam ho-
stis, cum magno gaudio & gratulatione victor in
castra redit. Huic pugnæ equestri rem, quam fam
certam, communis existimatio est, mirabilem ce-
re, adiiciunt quidam annales, cum refugienteme-
ad vr-

ad vrbem Taueam Claudius sequeretur, patenti hostium portæ inuectum, per alteram, stupentibus miraculo hostibus, intactum euasisse. Quieta inde statiua fuere, ac retro etiam consul mouit castra, vt sementem Campani facerent: nec ante violauit agrum Campanum, quam iam altæ in sergeribus herbæ pabulum præbere poterant. id consexit in Claudiana castra super Suessulam, ibique hyberna ædificauit. M. Claudio proconsuli imperauit, vt retento Nolæ necessario ad tuendam vrbem præsidio, cæteros milites dimitteret Romam, ne oneri sociis, & sumptui reipublicæ essent. Et T. Gracchus a Cumis Luceriam in Apuliam legiones cum duxisset, M. Valerium inde prætorem Brundusium cum eo quem Luceriæ habuerat exercitu misit, tuerique oram agri Salentini, & prouidere quod ad Philippum bellumque Macedonicum attineret, iussit. Exitu ætatis eius qua hæc gesta perscripsimus, literæ a P. & Cn. Scipionibus venerunt, quantas, quamque prosperas in Hispania res gessissent: sed pecuniam in stipendium, vestimentaque & frumentum exercitui, & sociis naualibus omnia deesse. quod ad stipendium attineat, si ærarium inops esset, se aliquam rationem inituros, quo modo ab Hispanis sumant. cætera vtique ab Roma mittenda esse: nec aliter exercitum aut prouinciam retineri posse. Literis recitatis, nemo omnium erat, qui non & vera scribi, & postulari æqua fateretur. sed occurrebat animis, quantos exercitus terrestres nauales que tuerentur: quantaque noua classis mox paranda esset, si bellum Macedonicum moueretur. Siciliam ac Sardiniam, quæ ante bellum vectigales fuissent, vix præsides prouinciarum exercitus alere: tributo sumptus suppeditari

verum cum ipsum tributum conferentium numerum, tantis exercituum stragibus & ad Thrasymenum lacum & ad Cannas imminutum: tum superessent pauci, si multiplici grauarentur stipendio, alia perituros peste. itaq; nisi fide staret respublica, opibus non staturam. Prodeundum in conionem Fuluio prætori esse, indicandasque publicas necessitates, exhortandosque qui redepturis auxissent patrimonia, vt reipublicæ, ex qua creuissent, ad tempus commodarent: conducerentque ex lege præbenda, quæ ad exercitum Hispaniensem opus essent: vt cum pecunia in ærario esset, iis primis solueretur. Hæc prætor in concione exit, qua die vestimenta, frumentum, Hispanico exercitui præbenda, quæque alia opus essent nauibus sociis, esset locaturus. Vbi ea dies venit, ad conducendum tres societates aderant hominum vniuersi. quorum duo postulata fuere: vnum, ne triennio eo publicani essent: alterum, vt quæ in naues impositum essent, ab hostium tempestatisq; vi periculo essent. Vtroque impetrato, conduxerunt, priuataque pecunia reipubl. administrata est. Hi mores, eaque charitas patriæ per omnes ordines velut tenore vno pertinebat. Quemadmodum conducta omnia magno animo sunt, sic summa fide præbita: nec quicquam desideratum, ac si ex opulento ærario, vt quondam, alerentur. Cum hi commeatus venerunt, Illiturgi oppidum ab Asdrubale ac Magone, & Amilcare Bomilcaris filio, ob defectionem ad Romanos, oppugnabatur. Inter hæc terra castra hostium Scipiones cum in vrbem sociorum magno certamine ac strage obsistentium peruenissent, frumentum, cuius inopia erat, aduexerūt, cohortatiq; oppidanos, vt eodem animo mœnia tuerentur,

tentur, quo pro se pugnantem Romanum exercitum vidissent, ad castra maxima oppugnanda, quibus Asdrubal præerat, ducunt. Eodem & duo duces, & duo exercitus Carthaginiensium, ibi rem summam agi cernentes, conuenerunt. itaque eruptione e castris pugnatum est. LX. hostium millia eo die in pugna fuerunt, sexdecim circiter Romanis. Tamen adeo haud dubia victoria fuit, vt plures numero, quam ipsi erant, Romani hostium occiderint, ceperint amplius tria millia hominum, paulo minus mille equorum, vnde sexaginta militaria signa, elephantis V. in prælio occisis: ternisque castris eo die potiti sunt. Illiturgi obsidione liberato, ad Incibili oppugnandum Punici exercitus traducti, suppletis copiis ex prouincia, vt quæ maxime omnium belli auida, modo præda aut merces esset, & tum iuuentute abundante. Iterum signis collatis eadem fortuna vtriusque partis pugnatum. supra XIII. millia hostium cæsa, supraq; tria capta, cum signis duobus & XL. & nouem elephantis. Tum vero omnes prope Hispaniæ populi ad Romanos defecerunt. multoque maiores ea æstate in Hispania quam in Italia res gestæ.

DECADIS TERTIÆ LIB. IIII.

Epitome.

Hieronymus, Syracusanorum rex, cuius auus Hieronicus populo Rom. fuerat: ad Carthaginienses defecit: & propter crudelitatem superbiamque a suis interfectus est. T. Sempronius proconsul prospere aduersus Panos, & Hannonem ducem ad Beneuentum pugnauit, ferocum maxime opera: quos liberos esse iussit. Cl. Marcellus Cos. in Sicilia, quæ prope tota ad Panos defecerat: Syracusas

obsedit. Philippo Macedonum regi bellum indictum est. ad Apolloniam nocturno prælio oppressus fugatusque, in Macedoniam cum prope inermi exercitu perfugit. ad id bellum gerendum Valerius prætor missus est. Res præterea in Hispania a P. & Cn. Scipionibus aduersus Carthaginienses gestæ continet. Syphax rex Numidarum in amicitiam assertus. contra Masanissam regem Massiliorum pro Carthaginiensibus pugnans, victus, in Hispaniam ad Scipiones cum magna manu transit contra Gades: vbi angusto freto Africa & Hispania dirimuntur. Celtiberi quoque in amicitiam recipiunt: quorum auxiliis aucti, tunc primũ mercenarium militem Romana castra habuerunt.

VT ex Campania in Brutios rediit, Hanno adiutorib. & ducibus Brutiis Græcas vrbes tentauit. eo facilius in societate manẽtes Romana, quam Brutios, quos & oderant & metuebant, Carthaginiensium partis factos cernebant. Rhegium primum tentatum est, dieſq; aliquot nequicquam absumpti. Interim Locrenses frumentum, lignaque, & cætera necessaria vibus ex agris in vrbem rapere, etiam ne quid relictum prædæ hostibus esset: & in dies maior omnib. portis multitudo effundi. postremo ii modo relicti in vrbe erant qui reficere muros ac portas, telaque in propugnacula congerere cogebantur. In permistam omnium ætatum ordinumque multitudinem, & vagantem in agris magna ex parte inermem, Amilcar Pœnus equites emisit. qui violare quenquam vetiti, tantum vt excluderent ab vrbe fuga dissipatos, tum obiecere. Dux ipse loco superiore castra ponit, vnde agros vrbemque possit conspicere. Brutiorum cohortem adire muros, atque euocare principes Locrensium

crensium ad colloquium iussit, & pollicentes amicitiam Annibalis, adhortari ad vrbem tradendam. Brutiis in colloquio nullius rei primo fides est: deinde vt Pœnus apparuit in collibus, & refugientes pauci aliã omnem multitudinem in potestate hostium esse afferebant, tum metu victi, cõsulturos se populum responderunt. aduocataq; extemplo concione, cum & leuissimus quisq; nouas res, nouamq; societatem mallet, & quorũ propinqui extra vrbem interclusi ab hostibus erant, velut obsidibus datis, ignoratos haberẽt animos: pauci magis taciti probarent constantem fidem, quam probatã tueri auderent. haud dubio in speciem consensu sit ad Pœnos deditio. i. Attilio præfecto præsidii, quiq; cum eo milites Romani erant, clam in portum deductis, atq; impositis in naues, vt Rhegium deueherentur: Amilcarẽ, cœnosq; ea conditione, vt fœdus extemplo æquis legib. fieret, in vrbem acceperunt. Cuius rei prope non seruata fides deditis est, cum Pœnus dolo dimissum Romanũ incusaret, Locrenses profugisse ipsum causarentur. Insecuti etiam equites sunt, si quo casu in freto æstus morari, aut deferre naues in terram posset. & eos quidem quos sequebantur, non sunt adepti. alias a Messana traiicientes freto Rhegium naues conspexerunt. milites erant Romani a Claudio prætore missi ad obtinendam vrbem præsidio. Itaq; Rhegio extemplo abscessum est. Locrensibus iussu Annibalis data pax, vt liberi suis legibus viuerent: vrbs pariter & portus in potestate Locrensium esset: societas eo iure staret, vt Pœnus Locrensem, Locrensisque Pœnum pace ac bello iuuaret. Sic a freto Pœni reducti, frementibus Brutiis, quod Rhegium ac Locros, quas vrbes direpturos se destinauerant, intactas reliquissent.

Itaque per se ipsi conscriptis armatisque iuuentu-
suæ XV. millibus, ad Crotonem oppugnandum
pergunt ire, Græcam & ipsam vrbem, & maritimam
plurimum accessiurum opibus, si in ora maris
tum ac vrbem mœnibus validam tenuissent,
dentes. Ea cura angebat, quod neque non acce-
re ad auxilium Pœnos satis audebant, ne quid
pro sociis egisse viderentur: & si Pœnus rursus
gis arbiter pacis, quam adiutor belli fuisset, ne
bertatem Crotonis, sicut ante Locrorum,
pugnaretur. itaque optimum visum est, ad An
lem mitti legatos: cauetiq; ab eo, vt receptus
to Brutiorum esset. Annibal cum præsentium
consultationem esse respondisset, & ad Hannonem
eos reiecisset, ab Hannone nihil certi allatum
enim diripi volebant nobilem atque opulentam
vrbem: & sperabant, cum Brutius oppugnaret,
nos nec probare nec iuuare eam oppugnationem
appareret, eo maturius ad se defecturos. Croto-
nec consilium vnum inter populares, nec volun-
erat. Vnus velut morbus inuaserat omnes Italiæ
uitates, vt plebes ab optimatibus dissentirent: fa-
tus Romanis faueret, plebs ad Pœnos rem trahe-
Eam dissensionem in vrbe perfuga nunciat Brutio
Aristomachum esse principem plebis, tradendæ
auctorem vrbis, & in vasta vrbe, lateque omni
disiectis mœnibus partitas stationes custodiasq;
natorum ac plebis esse. quacunq; custodiant pl
homines, ea patere aditū. Auctore ac duce per
Brutii corona cinxerūt vrbem, acceptique a pl
primo impetu locos omnes, præter arcem, ce
Arcem optimates tenebant, præparato iam an
ad talem casum perfugio. Eodem Aristoma
perfugit, tanquam Pœnis, non Brutiis an

vrbis tradendæ fuisset. Vrbs Croto murum in circu-
itu patentē XII. millia passuum habuit, ante Pyr-
rhi in Italiam aduentum. post vastitatem eo bello
factā, vix pars dimidia habitabatur. flumē quod me-
dio oppido fluxerat, extra frequētia tectis loca præ-
terfluebat muros, procul iis quę inhabitabantur. sex
millia aberat ab vrbe nobile templum, ipsa vrbe
nobilius, Laciniæ Iunonis, sanctum omnibus circa
populis. lucus ibi frequenti sylua, & proceris abie-
tis arboribus septus. læta in medio pascua habuit,
vbi omnis generis sacrum deæ pascebatur pecus si-
ne vllo pastore: separatimque egressi cuiusque ge-
neris greges nocte remeabant ad stabula, nunquā
insidiis ferarum, non fraude violati hominum. ma-
gnitudo igitur fructus ex eo pecore capti: columnaque
inde aurea solida facta, & sacrata est: inclytumque
templum diuitiis etiam, non tantum sanctitate fu-
it. Ac miracula aliqua affinguntur plerumque tam
insignibus locis. Fama est aram esse in vestibulo tē-
pli, cuius cinerem nullus vnquam moueat ventus.
Et arx Crotonis vna parte imminet mari, altera
vergente in agrum, situ naturali quondam munita,
postea & muro cincta, qua per auersas rupes ab Dio-
nysio Siciliæ tyranno per dolum fuerat capta. Eam
tum arcem satis, vt videbatur, tutam, Crotoniatū
optimates tenebant, circumsedente cum Brutiis e-
os etiam plebe sua. Postremo Brutii cum suis virib.
inexpugnabilem viderent arcē, coacti necessitate,
Hannonis auxilium implorant. Is conditionibus
ad deditionem compellere Crotoniatas conatus,
vt coloniam Brutiorum eo deduci, antiquamque
frequentiam eorum recipere vastam ac deserta m
bellis vrbem paterētur, omnium neminem præter
Aristomachū mouit, morituros se affirmabant citi-

us,quam immisti Brutiis,in alienos ritus,mores-
gesque, ac mox linguam etiam vertterentur.
machus vnus, quando nec suadendo ad decli-
satis valebat:nec sicut vrbē prodiderat, locū pr
dæ arcis inueniebat, transfugit ad Hannonem
crenses breui post legati quum permissu Han
arcem intrassent, persuadent,vt traduci se in
cros paterentur, nec vltima experiri vellent:
hoc vt sibi liceret, impetrauerant & ab Anni
missis ad idipsum tum legatis. Ita Crotone
sum est:deductiq; Crotoniatæ ad mare, nauc
scendunt.Locros omnis multitudo abeunt.In
lia ne hyems quidem quieta inter Romanos
Annibalem erat.Luceriæ Sempronius consul
nibal haud procul Arpis hybernabat.Inter
uia prelia ex occasione aut opportunitate huius
illius partis oriebantur:meliorque eis Romanis
indies cautior tutiorque ab insidiis siebat.In
Romanis omnia mutauerat mors Hieronis
gnumque ad Hieronymum nepotem eius tra
tum,puerum vix dum libertatem,nedum dom
tionem modice laturum. Læte id ingenium
res atque amici ad præcipitandum in omnia
acceperunt. Quæ ita futura cernens Hiero, vi
senecta voluisse dicitur liberas Syracusas relin
re:ne sub dominatu puerili, per ludibrium,
artib. partum firmatumq; interiret regnum.
consilio eius summa ope obsistere filiæ,nomen
gium penes puerum futurum ratæ,regimen
omnium penes se, virosq; suos Andronodorum
Zoilum:nam ii tutorum primi relinquebantur.
facile erat nonagesimum iam agenti annū, cl
sesso dies noctesq; muliebribus blandi tiis, libe
animum, & conuertere ad publicam priuatam

curam. Itaq; tutores numero quindecim puero re-
liquit,quos precatus est moriens,vt fidem erga po-
pulum Romanum quinquaginta annos ab se cul-
tam,inuiolatam seruarent:iuuenemque suis potis-
simum vestigiis insistere vellent, disciplinæque in
qua edoctus esset. Post hæc mādata cum expirasset,
tutores prodeunt,testamento prolato,puerooque in
concionem producto (erat autem XV. tunc ferme
annorum) paucis, qui per concionem ad excitādos
clamores dispositi erant, approbantibus testamen-
tum, cæteris velut patre amisso in orba ciuitate o-
mnia timentibus:funus fit regium, magis amore
ciuium & charitate, quam cura suorum celebre.
Deinde cæteros tutores summouet Andronodo-
rus:iuuenem iam esse dictitans Hieronymum, ac
regni potentem: deponendoque tutelam, quæ ipsi
cum pluribus communis erat, in se vnum omnium
vires conuertit. Vix quidem vlli bono moderato-
que regi facilis erat fauor apud Syracusanos, succe-
dendi tanta charitate Hieronis. verum enimuero
Hieronymus, velut suis vitiis desiderabilem efficie-
re vellet auum, primo statim conspectu omnia
quam disparia essent, ostendit. nam qui per tot
annos Hieronem,filiumque eius Gelonem,nec ve-
stis habitu, nec alio vllo insigni differentes a cæte-
ris ciuibus vidissent, conspexere purpuram, ac dia-
dema, ac satellites armatos: quadrigisque etiam
alborum equorum interdum ex regia precedentē
tem, more Dionysii tyranni. Hunc tam superbum
apparatum,habitumque, conuenientes sequeban-
tur mores,contemptus omnium hominum, super-
bæ aures, contumeliosa dicta: aditus non alienis
modo, sed tutoribus etiam difficilis: libidines no-
uæ,inhumana crudelitas. itaque tantus omnes ter-

ror inuaserat, vt quidam ex tutoribus aut mo-
voluntaria, aut fuga præuerterent metum supp-
orum. Tres ex iis, quibus solis aditus in dom-
familiarior erat, Andronodorus & Zoilus, g-
Hieronis, & Thraso quidam, de aliis quidem re-
haud magnopere audiebantur. Tendendo aute-
duo ad Carthaginienses, Thraso ad societatem r-
manam, certamine ac studiis interdum in se co-
uertebant animum adolescentis. Coniuratio in
ranni caput facta indicatur per Calonem quend-
æqualem Hieronymi, & iam inde a puero in om-
familiaria iura assuetum. Index vnus ex coniur-
Theodorum, a quo ipse appellatus erat, nomin-
re potuit. qui comprehensus extemplo, tradit-
Andronodoro torquendus, de se ipse haud cun-
ter fassus, conscios celabat. postremo cum om-
intolerandis patientiæ humanæ cruciatibus h-
raretur, victum malis se simulãs, auertit ab con-
in insontes indicium, Thrasonem esse auctore-
consilii mentitus: nec nisi tam potenti duce co-
sos, rem tantam ausuros. ab latere inde eos no-
nat tyranni, quorum capita viliſſima fingenti in-
dolores gemitusque occurrere. Maxime animo
ranni credibile indicium Thraso nominatus fe-
itaque extemplo traditur ad supplicium: adie-
que pœnæ cæteri iuxta insontes. Conscioru ne-
cum diu socius consilii torqueretur, aut latuit, a-
fugit. tantum illis in virtute ac fide Theodo-
fiduciæ fuit: tantumque ipsi Theodoro virtu-
ad arcana occultanda. Itaque quod vnum v-
culum cum Romanis societatis erat, Thrasone
lato e medio, extemplo haud dubie ad defectio-
res spectabat. legatique ad Annibalem missi: ac
missi ab eodem Annibale nobiles adolescentu-
Hippo-

Hippocrates & Epicides, nati Carthagine, sed ori-
undi ab Syracusis exule auo, Pœni ipsi materno ge-
nere. per hos iuncta societas Annibali, ac Syracu-
sano tyranno: nec inuito Annibale apud tyrannũ
manserunt. Appius Claudius prætor, cuius Sicilia
prouincia erat: vbi ea accepit, extemplo legatos ad
Hieronymum misit, qui cum sese ad renouandam
societatem, quæ cum auo fuisset, venisse dicerent,
per ludibrium auditi, dimissique sunt ab quærente
per iocum Hieronymo, quæ fortuna eis pugnæ ad
Cannas fuisset. vix credibilia enim legatos Annibā-
lis narrare: velle quid veri sit, scire, vt ex eo, vtram
spem sequatur, conciliũ capiat. Romani, cum serio
legationes audire cepisset, redituros se ad eum di-
centes esse: monito magis eo quam rogato, ne fidē
temere mutaret, proficiscuntur. Hieronymus le-
gatos Carthaginem misit ad fœdus ex societate
cum Annibale faciendum. pacto conuenit, vt
cum Romanos Sicilia expulissent (id autem breui
fore, si naues atque exercitum misissent) Hime-
ra amnis, qui ferme insulam diuidit, finis regni Sy-
racusani ac Punici imperii esset. Aliam deinde in-
sius assentationibus eorum qui eum non Hiero-
nis tantum, sed Pyrrhi etiam regis materni aui
iubebant meminisse, legationem misit, quia æquũ
censebat, Siciliam sibi omnem cedi: Italiæ imperi-
um proptium quæri Carthaginensi populo. Hanc
lenitatem ac iactationem animi neque mirabun-
tur in iuuene furioso, neque arguebant, dummo-
do auerterēt eũ ab Romanis. sed omnia in eo præ-
cipitia ad exitium fuerunt. nam cum præmissis Hip-
pocrate atque Epicide cum binis millibus arma-
torum ad tentandas vrbes quæ præsidiis tenebān-
tur Romanis, & ipse in Leontinos cũ cætero omni

exercitu (erant autem ad XV. millia peditum, e
quitumque) profectus esset: liberas ædes coniu
(& omnes forte militabant) imminentes viæ an
gustæ, qua descendere ad forum rex solebat, sar
pserunt ibi cum instructi armatique cæteri trac
tum expectantes starẽt, vni ex eis (Indigemini
nomen) quia custos corporis erat, partes datæ fun
vt cum appropinquaret ianuæ rex, per causam a
quam in angustiis sustineret ab tergo agmen. Ita
conuenerat, factum est. tanquam laxaret elatũ
dem ab stricto nodo moratus turbam Indigem
nes, tantum interualli fecit, vt cum in prætere
tem sine armatis regem impetus fieret, cõfode
tur aliquot prius vulneribus, quam succurri posset
Clamore & tumultu audito, in Indigeminem ia
haud dubie obstantem tela coniiciuntur: per quo
tamen, duobus acceptis vulneribus, euasit. fuga
tellitum, vt iacentem videre regem, facta est inter
fectores pars in forum in multitudinem letan
bertate, pars Syracusas pergunt ad præoccupand
Andronodori regiorumque aliorum consilia. In
certo rerum statu, App. Claudius bellum oriens
propinquo cum cerneret, senatum literis certio
rem fecit, Siciliam Carthaginiensi populo & Anni
bali conciliari. ipse aduersus Syracusana consilia
prouinciam, regnique fines, omnia conuerti, per
fidia. Exitu anni eius Q. Fabius ex auctoritate sena
tus Puteolos, per bellum cœptum frequentari emp
porium, cõmuniit, præsidiumq; imposuit. inde Ro
mã comitiorũ causa veniens, in eum quẽ primum
diem comitialem habuit, comitia edixit, atq; ex tri
nere præter vrbem in campũ descendit. Eo die cum
sors prærogatiuæ ante iuniorum exisset, eaque T.
Octacilium & M. Æmilium Regillum consules di

ceret, tum Q. Fabius silentio facto tali oratione est
vsus: Si aut pacem in Italia, aut bellum cum eo ho-
ste haberemus, in quo negligentiæ aut errori locus
esset: qui vestris studiis, quæ in campũ ad mandan-
dos quibus velitis honores affertis, moram vllã of-
ferret, is mihi parum meminisse videretur vestrę li-
bertatis, sed cum in hoc bello, cum hoc hoste nun-
quã ab vllo duce sine ingenti nostra clade erratum
sit: eadem vos cura, qua in aciem armati descendi-
tis, inire suffragium ad creandos consules decet, &
sibi sic quemque dicere: Annibali imperatori pa-
rem consulem nomino. Hoc anno ad Capuam lu-
bellio Taurea Campano summo equiti prouocan-
ti, summus Romanus eques Asellus Claudius oppo-
situs. Aduersus Gallum quondam prouocantem in
ponte Anienis, Manlium fidentem & animo & vi-
ribus misẽre maioribus nostri. Ob eandem causam
haud multis annis post fuisse non negauerim, cur
M. Valerio non diffideretur arma capienti aduer-
sus similiter prouocantem ad certamen Gallum.
Quemadmodum pedites equitesq; optamus vt va-
lidiores, si minus, vt pares hosti habeamus: ita duci
hostium parem imperatorem quæramus. Cum, qui
est summus in ciuitate dux, eum legerimus: tũ re-
pente lectus, in annum creatus, aduersus veterẽ ac
perpetuum imperatorem comparabitur, nullis ne-
que temporis neque iuris inclusum angustiis, quo
minus ita omnia gerat administretque, vt tempora
postulabunt belli. nobis autem in apparatu ipso, ac
tantũ inchoantibus res, annus circumagitur. Quo-
niam quales viros creare vos consules deceat, satis
est dictum: restat vt pauca de eis, in quos prærogati-
uæ fauor inclinauit, dicam. M. Æmilius Regillus fla-
men est Quirinalis, quem neque mittere a sacris,

» neque retinere possumus, vt non deûm aut h
» deseramus curam. Octacilius sororis meæ filiã v
» rem, atque ex ea liberos habet. cæterum no
» vestra in me, maioresque meos merita sunt, vt
» potiorem priuatis necessitudinibus rempublic
» habeam. Quilibet nautarũ vectorumque tranq
» lo mari gubernare potest. vbi sæua orta tempe
» est, ac turbato mari rapitur vento nauis: tum
» & gubernatore opus est. Non tranquillo n
» gamus: sed iam aliquot procellis submersi pene
» mus. itaque quis ad gubernacula sedeat, sum
» cura prouidendum ac præcauendũ nobis est. In
» nore re experti T. Octacilii operam tuam sum
» haud sane cur ad maiora tibi fidamus, docume
» quicquã dedisti. Classem hoc anno, cui tu pra
» isti, trium rerũ causa parauimus: vt Africæ ora
» pularetur: vt tuta nobis Italiæ littora essent: a
» omnia, ne supplementũ cum stipendio comme
» que ab Carthagine Annibali transportaretur. C
» ate consulẽ T. Octacilium: non dico si omnia h
» sed si aliquid eorum reipublicæ præstitit. Sin
» tem te classem obtinente, etiam velut pacato m
» quælibet Annibali tuta atque integra ab domo
» nerunt: si ora Italiæ infestior hoc anno, quam A
» cæ fuit: quid dicere potes, cur te potissimum
» cem Annibali hosti opponant? Si consul esses, dic
torẽ dicendum exemplo maiorũ nostrorum
seremus. nec tu id indignari posses: aliquem in
uitate Romana meliorem bello haberi, quam te
magis nullius interest, quam tua T. Octacili, n
imponi ceruicibus tuis onus sub quo concidas. Eg
magnopere suadeo, eodem animo, quo, si stant
vobis in aciem armatis repente deligendi duo i
peratores essent, quorum ductu atq; auspicio di
cæret

retis, hodie quoque consules creetis, quibus sacramenta liberi nostri dicant: ad quorum edictum conueniant: sub quorum tutela atque cura militent. Lacus Thrasymenus, & Cannæ, triste ad recordationem exemplar: at ad præcauendum simile, vtiles documento sunt. Prærogatiua iuniorum in suffragium reuocata, cum T. Octacilius ferociter eum continuare consulatum velle vociferaretur, atque obstreperet, lictores ad eum accedere consul iussit: & quia in vrbem nõ inierat, protinus in campum ex itinere profectus, admonuit, cum securibus vbi fasces præferri. Interim prærogatiua suffragium inite creatique in ea consules Q. Fabius Maximus quartum, M. Marcellus tertium. eosdem consules cæteræ centuriæ sine variatione vlla dixerunt. & prætor vnus refectus, Q. Fuluius Flaccus. noui alii creati: T. Octacilius Crassus iterum, Q. Fabius consulis filius, qui tum ædilis curulis erat: P. Cornelius Lentulus. Comitiis prætorum perfectis, S. C. factum est, vt Q. Fuluio extra ordinem vrbana prouincia esset, isque potissimum consulibus ad bellum profectis, vbi præesset. Aquæ magnæ & niues eo anno fuerunt: Tiberisque agros inundauit cum magna strage tectorum, pecorumque & hominum pernicie. Quinto anno secundi Punici belli Q. Fabius Maximus quartum, M. Claudius Marcellus tertium, consulatum ineuntes, plus solito conuerterant in se ciuitatis animos. multis enim annis tale consulum par non fuerat. Referebãt senes, sic Maximum Rullum cum P. Decio ad bellum Gallicum, sic postea Papirium & Caruilium aduersus Samnites, Brutios q;, & Lucanam cum Tarentino populum consules declaratos. Absens Marcellus consul creatus, cum ad exercitum esset: præsenti Fabio atq; comi-

tia habente consulatus continuatus. Tempus
necessitas belli, ac discrimen summæ rerum face
bant, nequis aut in exemplum exquireret, aut
spectum cupiditatis imperii consulē haberet, qua
laudabant pōtius magnitudinem animi: quod e
summo imperatore esse opus reipubl. sciret, seq
eum haud dubie esse: minoris inuidiam suam
qua ex re oriretur, quam vtilitatem reipub. feci
Quo die magistratum inierunt consules, senatu
in capitolio est habitus: decretumq; omnium p
mum, vt consules sortirentur cōpararentve inv
se, vter censoribus creandis comitia haberet, pri
quam ad exercitum proficiscereturo. Prorogaru
deinde imperium omnibus qui ad exercitus erant
iussiq; in prouinciis manere, T. Gracchus Luce
vbi cum volonum exercitu erat, C. Terentius Va
ro in agro Piceno, M. Pomponius in Gallico, c
prætorib. prioris anni proprætor Q. Mucius obti
ret Sardiniam, M. Valerius ad Brundusium ora m
ritimæ, intentus aduersus omnes motus Philipp
Macedonum regis, præesset. P. Cornelio Lentu
prætori Sicilia decreta prouincia, T. Ostacilio cla
sis eadem, quam aduersus Carthaginienses prior
anno habuisset. Prodigia in eo anno multa nunc
ata sunt: quæ quo magis credebant simplices ac re
ligiosi homines, eo etiam plura nunciabantur. La
nuuii in æde intus Sospitæ Iunonis coruos nidū fe
cisse. In Apulia palmā viridem arsisse. Mantuæ la
gnum effusum Mintio amni cruentum visum. Ap
Calibus creta, & Romæ in foro Boario sanguine p
uisse. Et in vico Istrico fontem sub terra tanta vi
quarū fluxisse, vt serias doliaq; quę in eo loco erā
prouoluta velut impetus torrētis tulerit. Tacta de
cælo atriū publicū in Capitolio, ædē in cāpo Vulca-

ni, lucem in Sabinis, publicamque viam, murum ac
portam Gabiis. Iam alia vulgata miracula erant. ha-
stam Martis Prænestę sua sponte promotam: bo-
rem in Sicilia locutum: infantem in vtero matris
in Marrucinis, Io triumphe, clamasse: ex muliere
Spoleti virum factum: Hadriæ aram in cælo, speci-
esq; hominum circum eam cum candida veste vi-
sas esse. Quin Romæ quoque in ipsa vrbe secundū
apum examen in foro visum. quod mirabile est,
quia rarum, affirmantes quidam legiones se arma-
tas in Ianiculo videre, concitauerunt ciuitatem
ad arma: qui cum in Ianiculum inissent, negarunt
quenquam ibi, præter assuetos collis eius cultores,
apparuisse. Hæc prodigia hostiis maioribus procura-
ta sunt ex Aruspicum responso: & supplicatio omni-
bus diis, quorum puluinaria Romæ sint, indicta est.
Perpetratis quæ ad pacem deūm pertinebant, de
repub. belloque gerendo, & quantum copiarum,
& vbi quęque essent, Coss. ad senatum retulerunt.
Duodeuiginti legionibus bellū geri placuit: binas
Coss. sibi sumere: binis Galliā Siciliamq; ac Sardiniā
obtineri: duabus Q. Fabium prætorem Apuliæ, du-
abus volonū T. Gracchum circa Luceriam præsse:
singulas C. Terentio Procos. ad Picenum, & M. Va-
lerio ad classem circa Brundusium, & duas vrbi præ-
sidium relinqui. Hic vt numerus legionum exple-
retur, sex nouæ legiones erant scribendæ. Eas pri-
mo quoq; tempore Coss. scribere iussi, & classem
parare, vt cū eis nauibus, quæ pro Calabriæ littorib.
in statione essent, C L. longarū nauium classis eo
anno expleretur. delectu habito, & nauib. notis de
ductis, Q. Fabius comitia censorib. creandis habuit.
creati M. Attilius Regulus, & P. Furius Philus. Cū in-
crebresceret rumor, bellū in Sicilia esse: T. Ostaci-

lius eo cum classe proficisci iussus est. Cum de
sent nautæ, Coss. ex S.C. edixerunt, vt qui L. Æ
lio, C. Flaminio censoribus, millibus æris quin
ginta ipse, aut pater eius census fuisset vsq; ad
tum millia, aut cui postea res tanta esset facta, a
tam vnum cum sex mensium stipendio daret.
supra centum millia, vsque ad CCC. millia,
nautas cum stipendio annuo: qui supra trec
millia vsque ad decies æris, quinque nautas cum
pta decies, septem: senatores, octo nautas cum
nuo stipendio darent. Ex hoc edicto dati naute
mati instructique ab dominis cum triginta dier
coctis cibariis naues conscenderunt. Tum prim
est factum, vt classis Romana sociis nauali
uata impensa paratis compleretur. Hic maio
to apparatus præcipue conterruit Campanos,
ab obsidione Capuæ bellum eius anni Roman
ciperent. itaque legatos ad Annibalem oratum
serunt, vt Capuam exercitum admoueret ad
oppugnandam nouos exercitus scribi Roma,
vllius vrbis defectioni magis infensos eorum
mos esse. Id quia tam trepidi nunciabant, matu
dum Annibal ratus, ne præuenirent Romani,
fectus Arpis, ad Tifata in veteribus castris super
puam consedit. inde Numidis Hispanisq; ad p
dium simul castrorum, simul Capuæ relictis,
cætero exercitu ad lacum Auerni per speciem
crificandi, re ipsa, vt tentaret Puteolos, quique
præsidio erant, descendit. Maximus postquam
nibalem Arpis profectũ, & regredi in Campan
allatum est, nec die nec nocte intermisso itine
ad exercitum redit. & T. Gracchum ab Luceria
neuentum copias admouere: Q. Fabium Pr.
lius Coss. erat) Luceriam Graccho succedere iu

In Siciliam eodem tempore duo Prr. profecti: P. Cornelius ad exercitum, Octacilius, qui maritimæ oræ reique nauali præesset, & cæteri in suas quisque prouincias profecti. & quibus prorogatum imperium erat: easdem quas priore anno regiones obtinuerunt. Ad Annibalem, cum ad lacum Auerni esset, quinque nobiles iuuenes ab Tarento venerũt, partim ad Thrasymenũ lacum, partim ad Cannas capti, dimissique domos cum eadem comitate, qua vlus aduersus omnes Romanorum socios Pœnus fuerat. Ii memores beneficiorum eius, perpulisse magnam partem se iuuentutis Tarentinę referunt, vt Annibalis amicitiam ac societatem quam pop. Rom. mallent: legatosque ab suis missos rogare Annibalem, vt exercitum propius Tarentum admoueat, si signa eius, si castra conspecta a Tarento sint, haud vllam intercessuram moram quin vrbs dederetur. in potestate iuniorum plebem, in manu plebis rem Tarentinam esse. Annibal collaudatos eos, oneratosque ingentibus promissis domum ad cœpta maturanda redire iubet, se in tempore affuturum esse. Hac cum spe dimissi Tarentini, ipsum ingens cupido incesserat Tarenti potiundi. vrbem effe videbat cum opulentam nobilemque, tum maritimam, & in Macedoniam opportune versam, regemque Philippum hunc portum, si transiret in Italiam, cum Brundusium Romani haberent, petiturum. Sacro inde perpetrato, ad quod venerat: & dum ibi moratur, peruastato agro Cumano vsque ad Miseni promontorium, Puteolos repẽte agmen conuertit ad opprimendum præsidium Romanum. Sex millia hominum erant: & locus munimento quoque, non natura modo tutus. Triduum ibi moratus Pœnus, ab omni parte tentato præsidio, dein-

de, vt nihil procedebat, ad populandũ agrũ Neo-
litanum magis ira quam potiundæ vrbis spe p-
æcessit. Aduentu eius in propinquum agrum N-
na mota est plebs, iam diu auersa ab Romanis, t-
festa senatui suo. itaq; legati ad accersendum
nibalem cum haud dubio promisso tradendæ v-
venerunt. Præuenit incœptum eorum Marce-
Cos. a primorib. accitus. die vno Sueſſulam a
libus, cum Vulturnus amnis traiicientem mo-
esset, contenderat. inde proxima nocte sex
peditum, equitesq; C C C. qui præsidio senat-
sent, Nolam intromisit. & vti a Cos. omnia
gre facta sunt ad præoccupandam Nolam ita
nibal tempus terebat, bis iam ante nequicquam
tata re segnior ad credendum Nolanis factus.
diebus & Q. Fabius Cos. ad Casilinum tentan-
quod præsidio Punico tenebatur, venit. & ad
uentum velut ex composito parte altera Hann-
Brutiis cum magna peditum equitumq; manu
tera T. Gracchus ab Luceria accessit, qui prim-
pidum intrauit. deinde vt Hannonem tria
ferme ab vrbe ad Calorem fluuium castra pos-
& inde agrũ populari audiuit: & ipse egressus
nib. mille ferme passus ab hoste castra locat: ib-
concionẽ militum habuit. Legiones magna ex
te volonum habebat: qui iam alterũ annum
tatem tacite mereri quam postulare palam m-
erant. senserat tamen hybernis egrediens mu-
in agmine esse querentium, nunquãne liberi
taturi essent? scripseratq; senatui, non tam q-
fiderarent, quam quid meruissent. bona fort-
pera eorum se ad eam diem vsum: neque ad e-
plum iusti militis quicquam eis præter libert-
deesse. De eo permissum ipsi erat facerent q-

rent, duceret esse. Itaque prius quam cum hoste
manum consereret, pronunciat, tempus venisse e-
sua libertatis, quam diu sperassent, potiundæ. Po-
stero die signis collatis dimicaturum puro ac patẽ-
ti campo, vbi sine vllo insidiarum metu vera virtu-
te geri res posset. Qui caput hostis retulisset, eum
se extemplo liberum iussurum esse. qui loco cessi-
set, in eum seruili supplicio animaduersurum. Suã
cuique fortunam in manu esse. libertatis auctо-
rem eis non se fore solum, sed Cos. M. Marcellum
& vniuersos patres, qui consulti ab se de libertate
eorum, sibi permisissent. Literas inde Cos. ac S.C,
recitauit. Ad quæ clamor cum ingenti assensu est
sublatus, pugnam poscebant, signumque vt daret
extemplo, ferociter instabant. Gracchus prælio in
posterum diem pronunciato, concionem dimisit.
Milites læti, præcipue quibus merces nauatæ in v-
num diem operæ libertas futura erat: armis expe-
diendis quod reliquum diei fuit, consumpserunt.
Postero die vbi signa ceperunt canere, primi omni-
um parati instructique ad prætorium conueniunt.
Sole orto Gracchus in aciem copias eduxit. Nec ho-
stes morã dimicandi fecerunt. Decem & septem
millia peditum erant, maxima ex parte Brutii ac
Lucani: equites M C C. inter quos pauci admodum
Italici, cæteri Numidæ fere omnes, Maurique. Pu-
gnatum est & acriter, & diu. quatuor horis neutro
inclinata est pugna. nec alia magis Romanum
impediebat res, quam capita hostium precia liber-
tati facta. nam vt quisque hostem impigre occide-
rat, primum capita egre inter turbam tumultumq;
abscindendo, tempus terebat. deinde occupata dex-
tra tenẽdo caput fortissimus quisq; pugnator esse de-
siebat: segnib. ac timidis tradita pugna erat. Quod

vbi tribuni mil. Graccho nunciauerunt, neminem
stantem iam vulnerari hostem, carnificari iacentes
& in dextris militum pro gladiis humana capita
se: signum dari propere iussit, proiicerent capita
uaderentque hostem. claram satis & insignem
tutem esse: nec dubiam libertatem futuram
nuis viris. Tum redintegrata pugna est, & equ
iam in hostem emissus. Quibus cum impigre
midæ concurrissent, nec segnior equitum quam
peditum pugna esset, iterum in dubium add
res: cum vtrinque duces, Romanus Brutium
numque toties a maioribus suis victos subac
Pœnus mancipia Romana, & ex ergastulo milit
verbis obtereret. Postremo pronunciat Gracch
esse, nihil quod de libertate sperarent, nisi eo
fusi fugatique hostes essent. Ea demum vox ita
mos accendit, atque renouato clamore velut
repente facti, tanta vi se in hostem intulerunt
sustineri vltra non possent. Primo antesignani
norum, deinde signa perturbata, postremo tota
pulsa acies: inde haud dubie terga data, ruun
fugientes in castra adeo pauidi, trepidique, vt
portis quidem aut vallo quisquā restiterit: æ
continenti agmine Romani insecuti, nouum
tegro prælium inclusi hostium vallo ediderint.
sicut pugna impeditior in angustiis, ita cædes
ciorfuit: & adiuuere captiui, qui rapto inter tu
tum ferro conglobati, & a tergo cæciderunt
& fugam impedierunt. itaq; minus duo millia
minum ex tato exercitu, & ea maior pars equit
cum ipso duce effugerunt, alii omnes cæsi, aut
capta & signa duodequadraginta. Ex victorib.
millia ferme cecidere. præda omnis, præterqua
hominum captiuorum, militi concessa est, & pec
excepta

exceptum est, quod intra dies triginta domini co-
gnouissent. Cum præda onusti in castra rediissent,
quatuor millia ferme volonum militum, qui pu-
gnauerant segnius, nec in castra irruperant simul,
metu pœnæ coëm haud procul castris ceperunt.
postero die per Tr. mil. inde deducti, concione mi-
lcum aduocata a Graccho, superueniunt: vbi cum
proconsul veteres milites primum, prout cuiusque
virtus atque opera in ea pugna fuerat, militaribus
donis donasset: tunc quod ad volones attineret, o-
mnes ait malle laudatos a se, dignos indignosque,
quam quenquam eo die castigatum esse. quod bo-
num, faustum, felixque reipublicæ ipsisque esset,
omnes eos liberos esse iubere. Ad quam vocem cū
clamor ingenti alacritate sublatus esset: ac nunc cō-
plexi inter se, gratulantesq; nunc manus ad cœlum
tollentes, bona omnia P. R. Gracchoq; ipsi precā-
rentur. tum Gracchus: Prius quā omnes iure liber-
tatis æquassem, inquit, neminem nota strenui aut
ignaui militis notasse volui. nunc ex soluta iam fide
publica, ne discrimen omne virtutis ignauiæq; per-
eat, nomina eorū qui detrectatæ pugnæ memores,
secessionem paulo ante fecerunt, referri ad me iu-
bebo: citatosq; singulos iureiurando adigam, nisi
quibus morbus causa erit, non aliter quam stantes
cibum potumque quo ad stipendia facient, captu-
ros esse. Hanc multam ita æquo animo feretis, si re-
putabitis, nulla ignauiæ nota leuiore vos designari
portuisse. Signum deinde colligendi vasa dedit: mi-
litesque prædam portantes agentesq; per lasciuis
ac iocum ita ludibundi Beneuentū redire, vt ab e-
pulis per celebrem festumq; diem actis, non ex acie
reuerti viderentur. Beneuentani omnes turba effu-
sa cum obuiam ad portas exissent, complecti milli-

tes, gratulari, vocare in hospiciũ. Apparata cõ-
omnib. in propatulo ædiũ fuerãt: ad ea inuitabã
Gracchũq; orabãt, vt epulari pmitteret milit
Gracchus ita permisit, in publico epularentur
mnes. Ante suas quibusq; fores prolata omnia
ati, aut lana alba velatis capitibus volones epu
sunt, alii accubãtes, alii stantes, q simul militia
vescebãturq;. Digna res visa, vt simulacrũ cele
eius diei Gracchus, postq̃ Romã rediit, pingi
ret in æde Libertatis, quã pater eius in Auentin
multatitia pecunia faciendã curauit, dedicauit
Dũ hæc ad Beneuentũ gerũtur, Annibal depo
tus agrũ Neapolitanũ, ad Nolã castra mouet. Q
vbi aduẽtare Cos. sensit: Pomponio Prætore
eo exercitu qui super Suessulã in castris erat acc
ire obuiam hosti parat, ne moram dimicandi fa
ret. Claudium Neronem cum robore equitũ si
tio noctis per auersam maxime ab hoste porta
mittit: circumuectumq; occulte subsequi sensi
agmen hostium iubet: & cum coortum prælium
deret, ab tergo se obiicere. Id errore viarum
exiguitate temporis Nero exequi non potuerit,
certum est. Absente eo cum prælium commis
esset, superior quidem haud dubie Romanus
sed quia equites non affuere in tempore, ratio
positæ rei turbata est. non ausus insequi cedent
Marcellus, vincentibus suis signum receptui de
plus tamen duo millia hostium eo die cæsa tradu
tur: Romanorum minus CCCC. Solis fer
occasu Nero diem noctemque nequicquam
fatigatis equis hominibusque, ne viso quidem
hoste rediens, adeo grauiter est ab Cos. incu
parus, vt per eum stetisse diceret, quo minus
cepta ad Cannas redderetur hosti clades. Post

die Romanus anaciem descendit. Pœnus tacita e-
fiam confessione victus, castris se tenuit. Tertio
die silentio noctis, omissa spe Nolæ potiundæ, rei
nunquam prospere tentatæ, Tarentum ad certio-
rem spem proditionis proficiscitur. Nec minore
animo res Romanæ domi quã militiæ gerebantur.
Censores vacui ab operum locandorum cura pro-
pter inopiã ærarii: ad mores hominũ regendos ani-
mum adiuerterunt, castigandaque vitia: quæ, velut
diuturnis morbis ægra corpora ex sese gignunt, nata
bello erant. Primum eos citauerunt, qui post Can-
nensem pugnam reipublicæ deseruisse, Italiaq; ex-
cessisse velle dicebantur. princeps eorum Lucius
Cæcilius Metellus, qui quæstor tum forte erat. iuss-
so deinde eo, cæterisque eiusdem noxæ reis cau-
sam dicere, cum purgari nequissent, pronunciarũt,
verba orationemque eos aduersus remp habuisse,
quo coniuratio deserendæ Italiæ causa fieret. Secũ-
dum eos citati nimis callidi exoluendi iurisiuran-
di interpretes: qui captiuorum ex itinere regressi
clam in castra Annibalis, solutum quod iurauerant
redituros, rebantur. His superioribusq; illis equi ad-
empti, qui publicum equum habebant: tribuque
moti, ærarii omnes facti. Neque senatu modo aut
equestri ordine regendo cura se censorem tenuit.
nomina omnium ex iuniorum tabulis excerpse-
runt, qui quadriennio non militassent, quibus ne-
que vacatio iusta militiæ, neque morbus caussa fu-
isset. & ea supra duo millia nominum in ærarios
relata, tribuque omnes moti: additumque inerti
censoriæ notæ triste S. C. vt ii omnes quos censo-
res notassent, pedibus mererent, mitterenturq; in
Siciliam ad Cannensis exercitus reliquias: cui mi-
lium generi nõ prius quã pulsus Italia hostis esset,

finitum stipendiorum tempus erat. Cum ces
res ob inopiam ærarii se iam locationibus abhi
rent ædium sacrarum tuendarum, curuliumque
quorum præbendorum, ac similium his rerum
uenere ad eos frequentes, qui hastæ huius gen
assueuerant: hortatique censores, vt omnia per
de agerent locarentque, ac si pecunia in ærario
set. neminem nisi bello confecto pecuniam ab
rio petiturum esse. Conuenere deinde domi
orum quos T. Sempronius ad Beneuentum m
emiserat: accersitosque se ab triumuiris mens
esse dixerunt vt precia seruorum acciperent, e
rum non ante quam bello cõfecto acceptur
Cum hæc inclinatio animorum plebis ad sustin
dam inopiam ærarii fieret: pecuniæ quoque pu
res primo, deinde viduarum cœptæ conferri, a
quam eas tutius sanctiusq; deponere credent
qui deferebant, quam in publica fide. inde si q
emptum paratumq; pupillis ac viduis foret, a
storе perscribebatur. Manauit ea priuatorum
nignitas ex vrbe etiam in castra, vt non equ
centurio stipendium acciperent: mercenariu
increpantes vocarent, qui accepissет. Quintus
bius Cos. ad Casilinum castra habebat, quod d
millium Campanorum, & septingentorum m
Annibalis tenebatur præsidio. præerat Statius
tius, missus ab Cn. Magio Atellano: qui eo
Mediastuticus erat, seruitiaq; & plebē promisc
mabat, vt castra Romana inuaderet, intento C
ad Casilinum oppugnandū. Nihil eorum Fab
fefellit. Itaq; Nolam ad collegam mittit, alter
ercitu, dum Casilinum oppugnatur, opus esse
Campanis opponatur. vel ipse relicto Nolę præ
modico veniret: vel, si eū Nola teneret, & nec de
secu

secutæ res ab Annibale essent, T. Gracchum Procos.
a Beneuento acciturum. Hoc nuncio Marcellus
duobus militum millibus Nolæ in præsidio relictis,
cum cætero exercitu Casilinum venit, aduentuq;
eius Campani iam mouentes sese, quieuerunt. ita
a duobus Coss. Casilinum oppugnari cœptum. vbi
cum multa succedentes temere mœnibus Romani
milites acciperent vulnera, neq; satis incœptis suc-
cederet. Fabius omittendam rem paruam, ac iux-
ta magnis difficilem, abscedendumq; inde cẽsebat,
cũres maiores instarent. Marcellus multa magnis
ducibus sicut non aggredienda, ita semel aggressis
non dimittenda esse dicendo, quia magna famæ
momenta in vtramq; partem fierent, tenuit ne
incepto abiretur. Vineæ inde, omniaque alia operũ
machinationumque genera cum admouerentur,
Campaniq; Fabium orarent vt abire Capuam tuto
licceret, paucis egressis, Marcellus portam qua egre-
diebantur, occupauit: cædesq; promiscue omnium
earum portam primo, deinde irruptione facta, etiam
in vrbe fieri cœpta est. Quinquaginta fere primo e-
gressi Campanorum cum ad Fabium confugissent,
præsidio eius Capuam peruenerunt. Casilinum in-
ter colloquia, cunctationemq; petentium fidem,
per occasionem captum est. captiui, quiq; Campa-
norum, quique Annibalis militum erant, Romam
missi, atque ibi in carcere inclusi sunt: oppidano-
rum turba per finitimos populos in custodiam diui-
sa, quibus diebus a Casilino re bene gesta recessum
est: eis Gracchus in Lucanis aliquot cohortes in ea
regione conscriptas cum præfecto sociorũ in agros
Hostium prædatum misit. eos effuse palatos Hanno
adortus, haud multo minorem, quam a Beneuen-
to acceperat, reddidit hosti cladem: atq; in Brutios

raptim ne Gracchus assequeretur, concessit. C
Marcellus retro vnde venerat Nolam redit: Fabi
in Samnium ad populandos agros, recipiendasq
armis quæ defecerant vrbes, processit: Caudi
Samnis grauius deuastatus, perusti populatiq; fu
agri, prædę pecudum hominumque actæ: oppi
capta, Compulteria, Telesia, Cossa, Melæ, Fuli
& Orbitanium. ex Lucanis Blandæ, Apulorū A
oppugnatæ. Millia hostiū in his vrbibus XXV
pta aut occisa: & recepti perfugæ CCCLXX
cum Romam misisset Cos. virgis in comitio cæ
mnes, ac de saxo deiecti. Hæc a Q. Fabio, intra
cos dies gesta. Marcellum ab gerendis rebus va
tudo aduersa Nolæ tenuit. Et a Pr. Q. Fabio,
circa Luceriam prouincia erat, Accua oppidum
eos dies vi captum, statiuaq; ad Ardoneas com
unita. Dum hæc aliis locis ab Romanis gerun
iam Tarentum peruenerat Annibal cum mar
omnium, quacunque ierat, clade. in Taren
demum agro pacatum incedere agmen cœpit,
hil ibi violatum, neque vsquam via excessum
apparebatq; non id modestia militū aut ducis,
ad conciliandos Tarentinorū animos, fieri. Cæt
cum prope iam mœnibus accessisset, nullo ad
spectum primi agminis, vt rebatur, motu facto
stra ab vrbe ferme passus mille locat. Tarentum
duo antequam Annibal ad mœnia accederet, a
Valerio Propr. qui classi ad Brundusium præerat,
Valerius legatus missus. Is primorū iuuentute
scripta dispositisque ad omnes portas, circaq;
ros, qua res postulabat, stationibus die ac no
plurimum intentus, neque hostibus neq; dubiis
ciis quicquam præbuit ad tentandum. Sicq; die
aliquot frustra ibi absumptis Annibal, cū eorū

mo
ad lacum Auerni adissent, aut ipsi venirent,
numerū literasve mitterent: vana promissa se
secutū cernens, castra inde mouit. Tū quo
integro agro Tarentino, quanquam simulata
nonum prouerat: tamē spe labefactandæ
haud abstinens, Salapiam tendit: eoque fru
ex agris Metapontino atque Heracleensi
media ætas exacta erat, & hybernis placebat
comportat. Prædatum inde Numidæ Mau
per Salentinum agrum, proximosque Apuliæ
dimissi: vnde cæteræ prædæ haud multum,
orum greges maxime abacti: e quibus ad qua
millia domanda equitibus diuisa. Romani,
bellum nequaquam contemnendum in Sicilia
retur: morsque tyranni duces magis impigros
disse Syracusanis quam causam aut animos mu
set: M. Marcello alteri consulum eam prouin
decernunt. Secundum Hieronymi cædem pri
ramulruatū in Leontinis apud milites fuerat,
ferratumque ferociter, parentandum re
sanguine coniuratorū esse. deinde libertatis re
dulce auditum nomen, crebro vsurpatum
facta ex pecunia regia largitionis militi, atque
endi potioribus ducibus: & relata tyranni fœ
lera, fœdioresque libidines, adeo mutaue
animos, vt insepultum iacere corpus paulo an
derati regis paterentur. Cum cæteri ex
natis ad exercitum obtinendum reman
Theodorus & Sosis regiis equis, quanto ma
cursu poterant, vt ignaros omnium regios
merent, Syracusas contendunt. Cæterum præ
erat non fama solum, qua nihil in talibus rebus
celerius, sed nuncius etiā ex regiis seruis. itaq;
Adranodorus & insulam & arcem, & alia quæ

poterat, quæque opportuna erant, præsidiis firmat. Hexapylo Theodorus ac Sosis post solis occasum iam obscura luce inuecti, cum cruentam regiam vestem atque insigne capitis ostentarent, transfugæ per Thicam, simul ad libertatem, simul ad arma vocantes, in Acradinam conuenire iubet. Multitudo pars procurrit in vias, pars in ædium vestibulis stat, pars ex tectis fenestrisque prospectant, quid rei sit, rogitant. omnia luminibus colluxerant, strepituque vario complentur. armati locis partibus congregantur. inermes ex Olympii templo spolia Gallorũ Illyriorumq; dono data Hieronia a P. R. fixaq; ab eo, detrahunt, precantes Ioue vt volens propitius præbeat sæua arma pro patria pro deûm delubris, pro libertate sese armantibus. Hæc quoque multitudo stationibus per principia regionum vrbis dispositis adiungitur. In insula cetera Andronodorus præsidiis firmat horrea portæ. Locus saxo quadrato septus: atque arcis modo munitus capitur ab iuuentute, quæ præsidio eo loci attributa erat. mittuntq; nuncios in Acradinam horrea frumentumq; in senatus potestate esse. Ibi ce prima populus omnis armatus inermisque in Acradinã ad curiam conuenit. ibi pro concordiæ ara quæ in eo sita loco erat, ex principibus vnus Athenæus Polyneus concionem & liberam & moderatam habuit: Seruitudinis indignitatisque hominem certos aduersus notum malum irritatos esse. Ipsa cordia ciuilis quas importet clades, audisse magis a patribus Syracusanos, quam ipsos vidisse. Atque quod impigre ceperint, laudare, magis laudaturos, si non vtantur nisi vltima necessitate coacti: in præsentia legatos ad Andronodorum mitti placere, qui denuncient, vt in potestate senatus ac populi

sit portæ insulę pateant, reddat præsidium, si tutelam alieni regni suum regnum velit facere, eundẽ se recensere, multo acrius ab Andronodoro, quam ab Hieronymo repeti libertatem. Ab hac concione legati missi sunt. senatus inde haberi cœptus est: quod sicut regnante Hierõne manserat publicum consilium, ita post mortem eius ante eam diem nulla de re neque conuocati neque consulti fuerant. Vt ventum ad Andronodorum est, ipsum quidem mouebat & ciuium consensus: & cum aliæ occupatæ vrbis partes, tum pars insulæ velut munitissima prodita atque alienata: sed euocatũ cum ab legatis Demarata vxor, filia Hieronis, inflata ad hæc regiis animis, ac muliebri spiritu, admonet sæpe, vt turpatæ Dionysii tyranni vocis: qua pedibus tractum, non insidentem equo, relinquere tyrannidem dixerit debere. facile esse momento quo quis velit, cedere possessione magnæ fortunæ: facere & parare eam difficile atque arduum esse. paulum sumeret spacii ad consultandum ab legatis, eo vteretur ad accersendos ex Leontinis milites, quibus si pecuniam regiam pollicitus esset, omnia in potestate eius futura. Hæc muliebria consilia Andronodorus neq; tota aspernatus est, neque extẽplo accepit: tutiorẽ ad opes affectandas ratus esse viam, si in præsentia tempori cessisset. itaq; legatos renunciare iussit, futurum se in senatus ac populi potestate. Postero die luce prima patefactis insulæ portis in forum Acradinæ venit. ibi in aram Concordiæ, ex qua pridie Polyneus concionatus erat, ascendit: orationemq; eam orsus est, qua primum cunctationis suæ veniãpetiuit. Se enim clausas habuisse portas, non separantem suas res a publicis, sed strictis semel gladiis tim entem, qui finis cædis

esset futurus: vtrum, quod satis libertatis foret, contenti nece tyranni essent: an quicunque aut propinquitate, aut affinitate, aut aliquibus ministeriis gratiam contigissent: alienæ culpæ rei trucidarentur. Postquam animaduertit, eos qui liberassent, parum seruare etiã liberatã velle, atq; vndiq; cõsultum dium: non dubitasse, quin & corpus suum, & ea omnia quæ suæ fidei tutelæque essent, quidquid qui mandasset, suus furor absumpsisset, patriæ stitueret. Conuersus deinde ad interfectores ni, ac nomine appellans Theodorũ ac Sosim: nus, inquit, memorabile fecistis. sed miki cre inchoata vestra gloria, nondum perfecta est culumque ingens manet, nisi communi concor consulitis, ne libera afferatur res. Post hanc tionem claues portarum pecuniæq, regiæ ante des eorum posuit. atque illo quidem die dimis concione læti circa omnia fana deũm supplica runt cum coniugibus ac liberis. Postero die co tia Prr. creandis habita, creatus in primis Andro dorus: ceteri magna ex parte interfectores tyranni duos etiam absentes Sopatrum ac Deomenem fecerunt. Qui auditis iis quæ Syracusis acta erant pecuniam, regiam quæ in Leontinis erat, Syracusas deuectam, quæstoribus ad idipsum creatis tradiderunt, & ea quæ in insula erat, & Acradina, tradita est. murique ea pars quæ ab cætera vrbe muro firmo munimento interiepiebat insulam, consu su omniũ deiecta est. secutæ & cæteræ res hanc inclinationẽ animorũ ad libertatem. Hippocrates quoque Epicides audita morte tyranni, quam Hippocrates etiam nuncio interfecto celare voluerat, deserti a militibus, quia id tutissimum ex præsentibus videbatur, Syracusas rediere. vbi ne suspecti

obseruarentur, tanquam nouandi res aliquam occasionẽ quærentes: prætores primum, dein per eos senatum adeunt. Ab Annibale se missos prædicant ad Hieronymum tanquam amicum ac socium, parere imperio eius, cuius imperator suus voluerit. velle ad Annibalem redire. cæterum cum iter tutum non sit, vagantibus passim per totam Siciliam Romanis armis, petere vt præsidii dent aliquid, quo Locros in Italiam perducantur. gratiam magnam eos parua opera apud Annibalem inituros. Facile res impetrata: abire enim duces regios, cum peritos militiæ, tum egentes eosdem atque audaces, cupiebant. sed quod volebant, non quam maturato opus erat, nauiter expediebant. Interim iuuenes militares, & assueti militibus, nunc apud eos ipsos, nunc apud transfugas, quorum maxima pars ex naualibus sociis Romanorum erat: nunc etiam apud infimæ plebis homines crimina serebant in senatum optimatesq;: moliri clam eos, atque struere, vt Syracusæ per speciem reconciliandæ societatis in deditione Romanorum sint: dein factio, & pauci auctores fœderis renouati dominentur. His audiendis credendisq; opportuna multitudo maior indies Syracusas confluebat: nec Hippocrati & Epicidi solum spem nouandarum rerum, sed Andronodoro etiam præbebat. Qui fessus tandem vxoris vocibus, monentis nunc illud esse tempus occupandi res, dũ turbata omnia noua atque incognita libertate essent, dum regiis stipendiis pastus obuersaretur miles, dum ab Annibale missi duces assueti militibus iuuare possent incœpta: cũ Themistio, cui Gelonis filia nupta erat, rem consociatam, paucos post dies Aristoni cuidã tragico actori, cui & alia arcana cõmittere assuerat, incaute aperit. Huic & genus &

fortuna honesta erant: nec ars, quia nihil tale ap
Græcos pudori est, ea deformabat. itaque fidem
potiorem ratus, quam patriæ debebat, indicium
Prr. defert. Qui vbi rem haud vanam esse certa
diciis compererunt, consultis senioribus, & aus
ritate eorum præsidio, ad fores posito, ingressos
riam Themistium atque Andronodorum inter
cerunt. & cum tumultus ab re in speciem atrocio
causam aliis ignorantibus ortus esset: silentio in
dem facto, indicem in curiam introduxerunt. Q
cum ordine omnia edocuisset: & principium
iurationis factum ab Harmoniæ Gelonis filiæ
ptiis, quibus Themistio iuncta esset: Afrorum
Ispanorumq; auxiliares instructos ad cædem pr
rum principumque aliorum: bonaq; eorum pr
futura interfectorib. pronunciatũ: iam mercena
rũ manum assuetam imperiis Andronodori pa
fuisse ad insulam rursus occupandam: singula d
de, quæ, per quosq; agerentur, totãq; viris atq
instructam coniurationem ante oculos posu
senatui quidem tam iure cæsi, quam Hieronym
videbantur. Ante curiam variæ atq; incertæ
multitudinis clamor erat. quam ferociter m
tantem in vestibulo curiæ corpora coniurator
eo metu compresserunt, vt silentes integram
bem in concionem sequerentur. Sopatro man
tum ab senatu, & ab collegis, vt verba facere
(tanquam reos agebat) ab anteacta vita ortus,
cunque post Hieronis mortem sceleste atque
pie facta essent, Andronodorũ ac Themistiũ arg
feciisse. Quid enim sua sponte feciisse Hieronym
puerum, ac vix dum pubescentem facere potu
tutores ac magistratus eius sub aliena inuidia
gnasse. itaque aut ante Hieronymum, aut certe
Hieronym

Hieronymo perire, eos debuisse. At illos debitos
iam morti destinatosque, alia noua scelera post
mortem tyranni molitos. palam primo, cum clau
sis Andronodorus insulæ portis hæreditatem regni
creuerit: quæq; procurator tenuerat, pro domino
possederit, proditus deinde ab eis qui in insula erãt,
circunsessus ab vniuersa ciuitate, quæ Acradinam
tenuerit: nequicquam palam atque aperte peditũ
regnum, clam & dolo affectare conatus sit. & ne
beneficio quidem atque honore potuerit vinci: cũ
inter liberatores patriæ insidiator ipse libertatis
creatus esset Prætor. Sed animos eis regios regias
coniuges fecisse: alteri Hieronis, alteri Gelonis fili
as nuptas. Sub hanc vocem ex omnibus partibus
concionis clamor oritur, nullam earum viuere de
bere, nec quenquam superesse tyrannorum stirpis.
Hæc natura multitudinis est: aut seruit humiliter,
aut superbe dominatur. libertatem, quæ media est,
nec spernere modice, nec habere sciunt, & non fer
me desunt irarum indulgentes ministri, qui auidos
atque intemperantes plebeiorum animos ad san
guinem & cædes irritent: sicut tum extemplo Præ
tores rogationem promulgarunt acceptaque pene
prius quam promulgata est, vt omnis regia stirps in
terficeretur. missique a Prr. Demaratam Hieronis,
& Harmoniam Gelonis filias, coniuges Androno
dori & Themistii interfecerunt. Heraclea erat filia
Hieronis, vxor Sosippi: qui legatus ab Hieronymo
ad regem Ptolemæum missus, voluntarium con
sciuerat exilium. Ea cum ad se quoque venire præ
sensisset, in sacrarium ad penates confugit, cum duabus filiabus virginibus, resolutis crinibus, miserabique alio habitu: & ad ea addidit preces, nunc per memoriam Hieronis patris, Gelonisque fratris,

ne ſe innoxiam inuidia Hieronymi conſeq
re ſinerent. nihil ſe ex regno illius, præter exi
viri habere. neque fortunam ſuam eandem
Hieronymo fuiſſe, quam ſororis: neque inter
cto eo cauſam eãdem eſſe. Quid, quod ſi Andro
doro conſilia proceſſiſſent: illa cum viro fuer
gnatura, ſibi cum cæteris ſeruiendum? Si quis
ſippo nunciet interfectum Hieronymum, ac
ratas Syracuſas, cui dubium eſſe, quin exter
conſcenſurus ſit nauim, atque in patriam re
turus? Quantum ſpes hominem fallit: in libert
patria coniugem eius, ac liberos de vita dimi
re? quid obſtantes libertati, aut legibus? quod ad
cuiquam periculum a ſola, ac prope vidua, & p
lis in orbitate degentibus eſſe? At enim pecu
quidem nihil ab ſe timeri: inuiſam tantum
giam ſtirpem eſſe. Ablegarent ergo procul ab
racuſis, Siciliaque, & aſportari Alexandriam iu
rent ad virum vxorem, ad patrem filias. Aucto
auribus animisque, caſſe ne tempus tereretur (
rum enim quoſdam expedientes cernebat) re
omiſſis pro ſe precibus, puellis vt ſaltem pa
rent, orare inſtitit: a qua ætate etiam hoſtes
abſtinerent, ne tyrannos vlciſcendo, quæ odiſſe
ſcelera, ipſi imitarentur. Inter hæc abſtractam
penetralibus iugulant. in virgines deinde rep
ſas matris cruore, impetum faciunt: quæ ad
nata mente ſimul luctu metuque, velut cap
furore occurſu ſe ex ſacrario proripuerunt, v
effugium patuiſſet in publicum, implerunt
bem tumultu fuerint tum quoque haud mag
ædium ſpacio inter medios tot armatos aliq
ties integro corpore euaſerunt: tenentibus
cum tot ac tam validæ eluctandæ manus eſſe

ſe eripuerunt. tandem vulneribus confectæ, cum
omnia repleſſent ſanguine, exanimes corruerunt:
eademque per ſe miſerabilem, miſerabiliorem
caſus fecit quod paulo poſt nuncius venit, mutatis
repente ad miſericordiam animis, ne interficeren-
tur. Ira deinde ex miſericordia orta: quod adeo fe-
ſtinatum ad ſupplicium, neque locus pœnitendi,
aut regreſſus ab ira relictus eſſet. itaque fremere
multitudo, & in locum Andronodori ac Themiſtii
(nam ambo Prr fuerant) comitia poſcere, quæ ne-
quaquam ex ſententia prætorum futura eſſent. Sta-
tutus eſt comitiis dies: quo nec opinantibus omni-
bus, vnus ex vltima turba Epicidē nominauit: tum
inde alius Hippocratem: crebriores deinde ex vo-
ces, & cum haud dubio aſſenſu multitudinis eſſe.
Ererat confuſa concio, non populari modo ſed mi-
litari quoque turba, magna ex parte etiam perfu-
gis, qui omnia nouare cupiebant, permiſtis. Prætо-
res diſſimulare primo, & trahendā rem eſſe: poſtre-
mo victi conſenſu, & ſeditionem metuentes, pro-
nunciant, eos prætores. Necilli primo ſtatim creati
mutare quid vellent: quanquam ægre ferebant, &
de induciis dierum decem legatos iſſe ad Appium
Claudium: & impetratis eis, alios qui de fœdere an-
tiquo renouando agerent, miſſos. Ad Murgantiam
tum claſſem nauium centum Romanus habebat,
quo euaderent motus ex cædibus tyrannorum orti
Syracuſis, quove eos ageret noua atque inſolita li-
bertas, opperiens. Per eoſdē dies cum ad Marcel-
lum venientem in Siciliam legati Syracuſani miſſi
ab Appio eſſent, auditis conditionibus pacis: Mar-
cellus poſſe rem conuenire ratus, & ipſe legatos
Syracuſas, qui coram cum prætoribus de renouan-
do fœdere agerent, miſit. Et iam ibi nequaquam

eadem quies & tranquillitas erat. Postquam [illegible]
cam classem accessisse Pachynum allatum est [illegible]
pto timore Hippocrates & Epicides nūc apud [illegible]
cenarios milites, nunc apud transfugas prodi [illegible]
manis Syracusas criminabātur. At vero Appius [illegible]
ues ad hostium portus, quid aliæ partis homin[illegible]
animi accederet, operiens, in statione habere[illegible]
pit. Ingens in speciem criminibus vanis acce[illegible]
fides: ac primo etiam tumultuose decurrerat [illegible]
titudo ad prohibendos, si in terram egredere[illegible]
In hac turbatione rerum in concionem voca[illegible]
suit, vbi cum alii alio tenderēt, ne procul a fed[illegible]
re res esset, Apollonides principum vnus orat[illegible]
salutarem, vt in tali tempore, habuit: Nec spe[illegible]
lutis, nec perniciem propiorem vnquam ci[illegible]
vlli fuisse. si enim vno animo omnes vel ad Ro[illegible]
nos, vel ad Carthaginienses inclinent, nullius [illegible]
tatis statum fortunatiorem, gratiorem ve fore [illegible]
lia alio trahat res, non inter Pœnos Romanos [illegible]
bellum atrocius fore, quā inter ipsos Syracusa[illegible]
cum intra eosdem muros pars vnaquæq; suos [illegible]
citus, sua arma, suos habitura sit duces. itaq; vt [illegible]
omnes sentiant, summa vi agēdum esse. vtra [illegible]
tas sit vtilior, longe minoris adeo rē momenti [illegible]
sultatione esse: sed tamen Hieronis potius quam
Hieronymi auctoritatē sequendā in sociis leges
vel quinquaginta annis feliciter expertā am[illegible]
nunc incognitæ, quondam infideli, præferend[illegible]
Esse etiā momenti aliquid ad consilium, quod [illegible]
thaginienſibus ita pax negari possit, vt non v[illegible]
præsentia bellum cum eis geratur: cum Roma[illegible]
extemplo aut pacem aut bellum habendum. [illegible]
minus cupiditatis ac studii visa est oratio hab[illegible]
ea plus auctoritatis habuit. Adiectū est prætor[illegible]
ac de

lectis senatorum militare etiam consilium iuss[illegible]
si & duces ordinum præfectique auxiliorum simul
consulere. Cum sæpe acta res esset mediis certami-
nibus: postremo, quia belli cum Romanis gerendi
rationē nulla apparebat, pacem fieri placuit, mittique
cum eis legatos ad rem confirmandam. Dies haud
ita multi interfuerant, cum ex Leontinis lega-
ti præsidium finibus suis orantes venerunt. Legatio
peropportuna visa ad multitudinem inconditam ac
tumultuosam exonerandam, ducesque eius ablec-
gandos. Hippocrates Pr. ducere eo transfugas iussus:
secuti multi ex auxiliis mercenariis, quatuor millia
armatorum effecerunt. Et mittentibus & missis ea
læta expeditio fuit. nam & illis, quod iamdiu cupie-
bant, nouandi res occasio data est: & hi sententiam
quandam vrbis rati exhaustam, lætabantur. cæte-
rum leuauerunt modo in præsentia velut corpus æ-
grum, quo mox in grauiorem morbum recideret.
Hippocrates enim finitima prouinciæ Romanæ pri-
mo furtiuis excursionibus vastare cœpit: deinde cū
ad uendos sociorum agros missum ab Appio præsi-
dium esset, omnibus copiis impetum in oppositam
stationem cum cæde multorum fecit. Quę cū essent
nunciata Marcello, legatos extemplo Syracusas mi-
sit, qui pacis fidem ruptam esse dicerent: nec belli
defuturam vnquam causam, nisi Hippocrates atq;
Epicides non ab Syracusis modo, sed tota procul Si-
cilia ablegarentur. Epicides ne aut reus criminis ab-
sentis fratris præsens esset, aut deesset pro parte sua
concitando bello: profectus & ipse in Leontinos,
quia satis eos aduersus P. R. concitatos cernebat:
auertere etiam ab Syracusis cœpit. Nam ita eos pa-
cem pepigisse cum Romanis, vt quicunque populi
sub regibus fuissent, & suæ ditionis essent: nec iam

libertate contentos esse, nisi etiam regnent ac d
minentur. Renunciandum igitur eis esse, Leo
nos quoq; æquũ censere liberos esse. vel quod in
lo vrbis suę tyrannus ceciderit, vel quod ibi primu
conclamatum ad libertatem, relictisq; regiis d
Syracusas sit concursum. Itaq; aut eximendum
de fœdere esse, aut legem eam fœderis non acc
endam. Facile multitudini persuasum. legatiq;
racusanorum & de cede stationis Romanæ quere
tibus, & Hippocratem atq; Epicidem abire, seu Le
cros, seu quo alio mallent, dum modo Sicilia ec
rent, iubentibus, ferociter respõsum est: Neq; m
dasse sese Syracusanis vt pacem prose cum Ro
nis facerent, neque tẽneri alienis fœderibus H
Romanos Syracusani detulerunt, abnuentes Leo
tinos in sua potestate esse. itaq; integro secum fa
dere, bellum Romanos cum iis gesturos, neq; fe
defuturos ei bello: ita, vt in potestatem redacti
rursus ditionis essent, sicut pax conuenisset. Ma
lus cum omni exercitu profectus in Leontinos. Hi
pio quoq; accito, vt altera parte aggrederetur, ta
to ardore militum est vsus ob iram inter conat
nes pacis interfectæ stationis, vt primo impetu v
bem expugnarent. Hippocrates atq; Epicides, p
eaquam capi muros, terriginiq; portas viderunt,
arcem sese cum paucis recepere. inde clam nocte
Herbesum perfugiunt. Syracusanis octo millia
armatorum agmine profectis domo, ad M
lam flumen nuncius occurrit, captam vrbem e
cætera falsa mista veris ferens: cædem promiscuam
militum atq; oppidanorum factam, nec quenquam
puberem arbitrari superesse: direptam vrbem, h
na locupletum donata. Ad nuncium tam atroc
constitit agmen: concitatisque omnibus, ducesq
rant

rant autem Sosis ac Dinomenes) quid agerent, con
sultabant. Erroris speciem haud vanam mendacio
præuerant verberati ac secuti percussi transfugæ
ad duo millia hominum. Cæterum Leontinorum,
militumque aliorum nemo post captam vrbem vi
olatus fuerat: suaque omnia eis, nisi quæ primus tu
multus captæ vrbis absumpserat, restituebãtur. Nec
vt in Leontinos irent, proditos ad cædem commi
tiones quærentes perpelli potuere: nec vt eodem
loco certiorem nuncii expectarent. Cum ad defec
tionem inclinatos animos cernerent Prr. sed eum
morum haud diuturnũ fore, si duces amentiæ sub
lati essent, exercitũ ducunt Megaram. ipsi cum pau
eis equitib. Herbesum proficiscuntur, spe, territis o
mnibus, per proditionem vrbis potiundæ. quod vbi
frustra eis fuit inceptũ, vi agendũ rati, postero die
Megaris castra mouent, vt Herbesum omnibus co
piis oppugnarent. Hippocrates & Epicides non tam
tutum prima specie, quam vnum spe, vndique ab
scissi, consilium esse rati, vt se militibus permitte
rent, & assuetis magna ex parte sibi, & tum fama cę
dis commilitonum accensis, obuiam agmini proce
dunt. Prima forte signa sexcentorum Cretensium
erant, qui apud Hieronymum meruerant sub eis, &
Annibalis beneficium habebant, capti ad Thrasy
menum inter Romana auxilia dimissique. quos vbi
ex signis armorumq; habitu cognouere Hippocra
tes atq; Epicides, ramos oleæ, ac velamenta alia sup
plicum porrigentes: orare, vt reciperent sese, rece
ptosque tutarentur, neu proderent Syracusanis,
a quibus mox ipsi trucidandi P. R. dederentur. e
numero conclamant, bonum vt animum habe
rent: omnem se cum illis fortunam subituros. In
terhoc colloquium signa constiterãt, tenebatur q;

agmen: nec dum quæ moræ causa foret, peruenere
ad duces. Postquam Hippocratem atque Epicidem
adesse persuasit rumor, fremitusque toto agmine
erat haud dubie approbantium aduentum eorum.
extemplo Prr. citatis equis ad prima signa perue-
runt: qui mos ille, quæ licentia Cretensium esset,
rogitantes, colloquia serendi cum hoste iniussu
prætorum miscendi eos agmini suo? comprehen-
vincirique catenis iusserunt Hippocratem. ad quo
vocem tantus extemplo primum a Cretensib.
mor est ortus, deinde exceptus ab aliis, vt facile
vltra tenderent, appareret eis timendum esse.
Soliciti incertique rerum suarum Megaram, vbi
profecti erant, referri signa iubent, nuncioque
statu præsenti Syracusas mittunt. Fraudem quo
Hippocrates addit inclinatis ad omnem suspi-
nem animis: & Cretensium quibusdam ad
insidenda missis, velut interceptas literas, quas
composuerat, recitat. Prr. Syracusani Marcello
S. Secundum salutem, vt assolet, scriptum erat re-
eum atque ordine feciſse, quod in Leontinis
pepercisset: sed omnium mercenariorum milites
eandem esse causam: nec vnquam Syracusas quie-
turas, donec quicquam externorum auxiliorum
aut in vrbe aut in exercitu suo esset. Itaque dare
peram, vt eos qui cum suis prætoribus castra ad Me-
garam haberent, in suam potestatem redigeret.
supplicio eorum liberaret tandem Syracusas. Pos-
cum recitata essent, tanto clamore ad arma dilap-
sum est, vt prætores inter tumultū pauidi obeque
uerint Syracusas. & ne fuga quidem eorum sedata
compressa est, impetusque in Syracusanos mag-
fiebat. nec ab vllo temperatum foret, ni Epicides
atque Hippocrates iræ multitudinis obuiam ire

non a misericordia, aut humano consilio: sed ne
ipsem reditus præciderent sibi & cum ipsos simul
milites fidos haberent, simul obsides: tum cogna-
tos quoque eorum atque amicos tanto merito pri-
mum, dein pignore sibi conciliarent. expertique,
quam vana aut leui aura mobile vulgus esset, mili-
tem nacti ex eo numero qui in Leontinis circun-
fessi erant, subornant, vt Syracusas perferret nun-
cium conuenientem eis, quæ ad Mylam falso nunci-
ata erant: auctoremque se exhibendo, ac velut visa
quæ dubia erant narrando, concitaret iras hominū.
Huic non apud vulgū modo fides fuit, sed senatum
quoque in curiam introductus mouit, vt vani qui-
dam homines palam ferrent, per bene detectam in
Leontinis esse auaritiam & crudelitatem Romano-
rum eadem, si intrassent Syracusas, aut fœdiora et-
fuisse. Itaque claudendas cuncti portas, & custodi-
endam vrbem censere. sed non ab eisdem omnes ti-
mere, nec eosdem odisse apud militares pene o-
mnes, partemque magnam plebis inuisum esse no-
men Romanum. prætores, optimatumque pauci,
quanquam inflati vano nuncio erant, tamē ad pro-
pius præsentiusque malum cautiores esse. Et iam ad
Hexapylum erant Hippocrates atq; Epicides: sere-
bantur colloquia per propinquos popularium
qui in exercitu erant, vt portas aperirent, sinerentq;
communem patriam defendi ab impetu Romano-
rum. Iam vnis foribus Hexapyli apertis, cœpti erant
recipi, cum Prr. interuenerunt. & primo imperio
ministq; deinde auctoritate deterrendo, postremo
vt omnia vana erant, obliti maiestatis, precibus a-
gebant, ne proderent patriam tyranni ante satelli-
tibus, & tum corruptorib. exercitus. Sed surdæ adeo

omnium aures concitatæ multitudinis erant: q
non minore intus vi, quam foris, portę effring
tur. effractisque omnibus tuto in Hexapylo a
receptum est. Prr. in Acradinam cum iuuentu
pularium confugiunt mercenarii milites per
que, & quicquid regiorum militum Syracusis
agmen hostium augent. Ita Acradina quoq; p
impetu capitur, prætoresq; , nisi qui inter rum
effugerunt, omnes interficiuntur. nox cædib
fecit. Postero die serui ad pileum vocati, & cæt
vincti emissi, confusaque omnis multitudo Hyp
eratem atque Epicidem creant prætores: Syrac
que, cum breue tempus libertas affulsisset, in ad
quam seruitutem reciderunt. Hæc nunciata cu
essent Romanis, ex Leontinis mota sunt extem
castra ad Syracusas. Et ab Appio legati per pon
missi forte in quinqueremi erant. præmissa qua
remis cum intrasset fauces portus, capitur. legat
gre effugerunt. Et iam non modo pacis, sed pa
li quidem iura relicta erant: cum Romanus exe
tus ad Olympium (Iouis id templum est) mille
quingentis passibus ab vrbe castra posuit inde q
que legatos præmitti placuit. quibus, ne intra
vrbem, extra portam Hippocrates atque Epici
obuiam cum suis processerunt. Romanus orat
non bellum se Syracusanis, sed opem auxiliumq
afferre ait: & iis qui ex media cæde elapsi perfug
rint ad se, & eis qui metu oppressi, fœdiorem
exilio solũ, sed etiam morte seruitutem patian
Nec cædem nefandam socierũ inultam Roma
passuros. Itaque si eis qui ad se perfugerunt, tu
in patriã reditus pateret, ac cædis auctores dedi
& libertas legesq; Syracusanis restituãtur, nihil
uis opus esse: si ea non fiant, quicunq; in mora

bello persecuturos. Ad ea Epicides, si qua ad se man
data haberẽt, responsum eis ait se daturos fuisse. cũ
is eorũ ad quos venerint, manu res Syracusana es
fectũ reuerterentur. Si bello lacessant, ipsa re intel
lecturos, nequaquã idem esse Syracusas ac Leonti
nos oppugnare. Ita legatis relictis portas clausit. In
de terra mariq; simul cœptæ oppugnari Syracusæ:
terra ab Hexapylo, mari ab Acradina, cuius murus
flictu alluitur. & quia sicut Leõtinos terrore ac pri
mo impetu ceperãt, non diffidebant vastã disiectãq;
spacio vrbem parte aliqua se inuasuros, omnem ap
paratum oppugnandarum vrbium muris admoue
runt. Et habuisset tanto impetu cœpta res fortunã,
nisi vnus homo Syracusis ea tempestate fuisset. Ar
chimedes is erat, vnicus spectator cœli, siderumque:
mirabilior tamen inuentor ac machinator bellico
rum tormentorum; operumque, quibus ea quę ho
stes ingenti mole agerent, ipse perleui momẽto lu
dificaretur. Murum per inæquales ductum colles,
pteraque alta & difficilia aditu, summissa quædam:
& quæ planis vallibus adiri possent, vt cuique a
petum visum est loco, ita omni genere tormento
rum instruxit. Acradinæ murum, qui, vt ante dictũ
est, mari alluitur, ex quinqueremibus Marcellus op
pugnabat. ex cæteris nauibus sagittarii funditores
que & velites etiam, quorum telum inhabile ad re
mittendum imperitis est, vix quenquam sine vul
nere cõsistere in muro patiebantur. Hi, quia spacio
missilibus opus est, procul muro tenebant naues,
iunctæ aliæ binæ ad quinqueremes, demptis inte
rioribus remis, vt latus lateri applicaretur: cum ex
teriore ordine remorum velut naues agerentur,
turres contabulatas, machinamentaque alia quati
endis muris portabant. Aduersus hunc nauelem

apparatum, Archimedes variæ magnitudinis ma-
menta in muris disposuit, in eas quæ procul erat
naues saxa ingenti pondere emittebat: propior
leuioribus, eoq; magis crebris petebat telis: pos-
mo vt sui vulnere intacti tela in hostem ingerer
murum ab imo ad summum crebris cubitalibus
re cauis aperuit: per quæ caua pars sagittis, par
pionibus modicis ex occulto petebant hostem.
Quæ propius quidem subibant naues, quo inc
res ictibus tormentorum essent: in eas tollendas
super murum eminentem ferrea manus firma
tenæ illigata, cum iniecta prora esset, grauiq;
mento plumbi recelleret ad solum suspensa pro
nauim in puppim statuebat. dein remissa fu
velut ex muro cadentem nauim cum ingenti
pidatione nautarum ita vnde affligebant, vt e
si recta recideret, aliquantum aquæ acciperet.
maritima oppugnatio est elusa, omnisque vis
uersa, vt totis viribus terra aggrederentur. sed
quoq; pars eodem omnia apparatu tormento
instructa erat, Hieronis impensis curaq; per m
tos annos, Archimedis vnica arte. natura etiam
iuuabat loci: quod saxum, cui imposita muri fun
menta sunt, magna ex parte ita procliue est, vt
solum missa tormento, sed etiam quæ pondere
prouoluta essent, grauiter in hostem incidere
dem causa ad subeundum arduum aditum, insta
lemq; ingressum præbebat. Ita consilio habito
omnis conatus ludibrio esset, absistere oppugna
ne, atque obsidendo tantum arcere terra mari
commeatibus hostem placuit. Interim Marce
cum tertia fere parte exercitus ad recipiendas vr
profectus, quæ in motu rerum ad Carthaginien
defecerant, Pelorum atque Herbesum dedenti

ipsos recepit. Megaram vi captam diruit ac diripuit,
ad reliquorum, ac maxime Syracusanorũ, terrorem.
Per idem fere tempus & Himileo, qui ad Pachyni
promontorium classem diu tenuerat, ad Heracleam
quam vocant Minoam, quinque & viginti millia
peditum, tria equitum, XII. elephantos exposuit.
Nequaquam cũ tantis copiis ante tenuerat ad Pa-
chynum classem: sed postquam ab Hippocrate occu-
parat Syracusæ erant, profectus Carthaginem, acci-
tusque, ibi & ab legatis Hippocratis, & literis Anni-
balis, qui venisse tempus aiebant Siciliæ per summũ
decus repetendæ: & ipse haud vanus præsens moni-
tor facile perpulerat, vt quantæ maximæ possent
peditum equitumque copiæ in Siciliam traiicerentur. Aduenien Heracleam, intra paucos dies inde
Agrigentum recipit: aliarumque ciuitatum quæ
partis Carthaginiensium erant, adeo accensæ sunt
spes ad pellendos Sicilia Romanos, vt postremo et-
iam qui obsidebantur Syracusis animos sustulerint,
& parte copiarum satis defendi vrbem posse rati, ita
inter se munera belli partiti sunt, vt Epicides præs-
set custodiæ vrbis: Hippocrates Himilconi coniun-
ctus, bellum aduersus Cos. Romanum gereret. Cũ
decem millibus peditum, quingentis equitibus no-
ctu per intermissa custodiis loca profectus, castra
circa Acillas vrbem ponebat. Munientibus super-
uenit Marcellus, ab Agrigento iam occupato, cum
frustra eo peruenire hostẽ festinans tetendisset, re-
diens: nihil minus ratus, quam illo tempore ac loco
Syracusanum sibi exercitum obuiam fore. sed ta-
men metu Himilconis Pœnorumque, vt quibus ne-
quaquã eis copiis quas habebat, par esset, quam po-
terat maxime intentus, atq; agmine ad omnes casus
composito ibat. Forte ea cura, quæ erat aduersus

Pœnos præparata, aduersus Siculos vsui fuit. Cæ-
ponendis incompositos ac dispersos nactus est
plerosque inermes, quod peditum fuit, circum-
nit eques leui certamine inito, cum Hippocrates
eras perfugit. Ea pugna deficientes ab Romanis
cohibuisset Siculos, Marcellus Syracusas rediit.
post paucos dies Himilco adiuncto Hippocrate
flumen Anatim octo ferme inde millia castra
fuit. Subidem fere tempus & naues longæ qu
& quinquaginta Carthaginiensium cum Bomil
re classis præfecto in magnum portum Syracusa
alto decurrere: & Romana item classis XXX. q
queremes legionem primam Panormi exposu
versumque ab Italia bellum, adeo vterq; popu
in Siciliam intentus fuisse videri poterat. Legio
Romanam, quæ exposita Panormi erat, venien
Syracusas prædæ haud dubie sibi futuram Him
ratus, via decipitur. mediterraneo nanq; Pœn
tinere duxit: legio maritimis locis classe p
quente ad Appium Claudium Pachynum cū p
copiarum obuiū progressum, peruenit. Nec dim
Pœni Syracusis morati sunt. & Bomilcar simul p
rum fidens nauibus suis, duplici facile numero
se aduentantibus Romanis, simul inutili mora e
nens nihil aliud ab suis, quam inopia aggrau
socios, velis in altum datis in Africam tranimitti
Himilco secutus nequicquam Marcellum Syra
sas, si qua prius quam maioribus copiis iungere
occasio pugnandi esset: postquam ea nulla contig
rat, tutumque ad Syracusas & munimento & v
bus hostem cernebat: ne frustra assidendo, spect
doque obsidionem sociorum, tempus tereret, o
stra inde mouit: vt quocunque vocasset defect
mis ab Romanis spes, admoueret exercitum ac po

sens suas res fouentibus adderet animos. Murgan-
tium primum, prodito ab ipsis præsidio Romano,
recepit: vbi frumenti magna vis, commeatusque o-
mnis generis connecti erant a Romanis. Ad hanc
defectionem erecti sunt & aliarum ciuitatum ani-
mi: præsidiaque Romana aut pellebantur arcibus,
aut prodita per fraudem opprimebantur. Aenna in
excelso loco ac prærupto vndique sita, cum loco in-
expugnabilis erat, tum præsidium in arce validum,
præfectumque præsidii haud sane opportunum in-
fidiantibus habebat. L. Pinarius erat vir acer, & qui
plus in eo, ne posset decipi, quam in fide Siculorum
reponeret. & tum intenderant eum ad cauendum
omni cura tot auditæ proditiones defectionesque
vrbium, & clades præsidiorum. itaq; nocte dieque
iuxta parata instructiaq; omnia custodiis ac vigiliis
erant: nec ab armis aut loco suo miles abscedebat.
Quod vbi Aennensium principes iam pacti cum Hi-
milcone de proditione præsidii, animaduerterunt,
nulli occasioni fraudis Romanum patere, aperte ac
propalam placuerat agendum. Vrbem arcemque
quæ potestatis aiunt debere esse, si liberi in societa-
tem, nō serui in custodiam traditi essent Romanis.
itaque claues portarum reddi sibi æquum censent,
bonis sociis fidem suam maximum vinculum esse:
& ita sibi populum Romanum senatumque gratias
habiturum, si volentes, ac non coacti mansissent in
amicitia. Ad ea Romanus, se in præsidio impositum
esse dicere, ab imperatore suo: clauesque portarum
& custodiam arcis ab eo accepisse, quæ nec suo, nec
Aennensium arbitrio haberet, sed eius qui commi-
sisset, præsidio decedere, apud Romanos capitale
esse: & nece liberorū etiam suorum eam legem pa-
rentes sanxisse. cōsulem Marcellū haud procul esse

ad eum mitterent legatos, cuius iuris atq; arbitr
esset. Se vero negare illi missuros: testarique, si re
bis nihil ageret, vindictam aliquam libertatis
quæsituros. Tum Pinarius ait illis, si ad consulem
grauarentur mittere, sibi saltem darent popili
filium: vt sciretur, vtrum paucorum ea denuncia
an vniuersæ ciuitatis essent. Consensu in posteru
diem concio edicitur. Postquam ab eo colloquio
" arcem sese recepit, conuocatis militibus: Credo
" vos audisse milites, inquit, quemadmodum pr
" Romana ab Siculis circumuenta & oppressa sint
" hos dies. eam vos fraudem, deûm primo beni
" te, dein vestra ipsi virtute, dies noctesque per
" do ac peruigilando in armis vitastis. vtinam re
" tempus nec patiendo infanda, nec faciendo tra
" possit. Hæc, occulta fraude, cautio est: qua qui
" huc minus cuiquam successit, aperte ac propal
" claues portarum reposcunt. quas simul tradi
" mus. Carthaginiensium extemplo Aenna erit
" diusque hic trucidabimur, quam Murgantiæ pr
" dium interfectum est. Noctem vnam ægre ad co
" sultandum sumpsi, qua vos certiores periculi in
" tis facerem. Orta luce concionem habituri sum
" criminandum me, concitandumque in vos p
" pulum. itaque crastino die, aut vestro, aut Aenn
" sium sanguine Aenna inundabitur. nec præcog
" ti, peculii: nec occupantes, periculi quicquam
" bebitis. qui prior strinxerit ferrum, eius victoria
" rit. Intenti ergo omnes, armatique signum ex
" stabitis. ego in concione ero: & tempus quod
" mnia instructa sint, loquendo altercandoque co
" ham. cum toga signum dedero, tum mihi vndiq
" clamore sublato turbã inuadite, ac sternite omn
" ferro: & cauete ne quisquam ex iis superstit, a q
bus

bus aut vis aut fraus timeri possit. Vos Ceres mater
ac Proserpina precor, cæteri superni infernique dii,
qui hanc vrbem, hos sacratos lacus lucosq; colitis, vt
ita nobis volentes propitii adsitis, si vitandæ, nõ in-
ferendæ fraudis causa hoc consilii capimus. Plurib.
vos milites hortarer, si cum armatis dimicatio futu-
ra esset. inermes, incautos ad satietatem trucidabi-
tis. Et consulis castra in propinquo sunt, ne quid ab
Himilcone & Carthaginiensibus timeri possit. Ab
hac adhortatione dimissi, corpora curant. Postero
die alii aliis locis ad obsidenda itinera, claudendos-
que oppidanis exitus, pars maxima super theatrum
circaq; , assueti & ante spectaculis concionum, con-
sistunt. Productus ad populum a magistratibus præ-
fectus Romanus, cum consulis ea de re ius ac pote-
statem esse, non suam, & pleraque eadem quæ pri-
die prius dixisset: primo sensim ac plures reddere
claues, dein iam vna voce id omnes iuberent, cun-
ctantique ac differenti ferociter minitarentur, nec
viderentur vltra vim vltimam dilaturi: tum præfe-
ctus toga signum, vt conuenerat, dedit. militesque
intenti dudum ac parati, alii superne in aduersam
concionem clamore sublato decurrunt, alii ad exi-
tus theatri conferti obsistunt. Cęduntur Aenenses
caueæ inclusi: coaceruanturque non cęde solum, sed
etiam fuga, cum alii super aliorum capita ruerent,
atq; integri sauciis, viui mortuis incidentes cumu-
larentur. Inde passim discurritur, & vrbis captæ mo-
do fugaque & cædes omnia tenet: nihilo remissio-
re militum ira, quod iure turbam inermem cæde-
bant, quam si periculum par & ardor certaminis eos
irritaret. Ita Aenna aut malo aut necessario facino-
re retenta, Marcellus nec factũ improbauit, & præ-
dam Aennensium militibus concessit: ratus timore

deterritos temperaturos proditionib. præsidiorum Siculos. Atque ea clades, vt vrbis in media Sicilia, ita tæ, claræque vel ob insignem munimento naturam locum, vel ob sacrata omnia vestigiis raptæ quon dam Proserpinæ, prope vno die omnem Siciliam peruasit. & quia cæde infanda rebantur non hom num tantum, sed etiam deorum sedem violatam esse: tum vero qui etiam ante dubii fuerant, defec re ad Pœnos Hippocrates inde Murgantiam, tum co Agrigentum sese recepit, cum acciti a proc bus nequicquam ad Aennam exercitum admo sent. Marcellus retro in Leontinos redit: frum que & commeatibus aliis in castra conuectis, pra dio modico ibi relicto ad Syracusas obsidendas nit inde Appio Claudio Romam ad consulatum tendum misso, T. Quintium Crispinum in eius cum classi castrisque præfecit veteribus. ipse hy nacula quinq; millia passuum ab Hexapylo (Le tiam vocant locum) communiit, ædificauitque in Sicilia vsq; ad principium hyemis gesta. Eadem state & cum Philippo rege, quod iam ante susp fuerat, motum belli est. Legati ab Orico ad M. V lerium Pr. venerunt, præsidentem classi Brundu Calabriæq; circa littoribus, nunciantes Philippu primum Apolloniam tentasse, leuibus hiemi CXX. flumine aduerso subuectum. deinde, vt ea tardior spe fuerit, ad Oricum clam nocte exercitu admouisse: eamque vrbem sitam in plano, neq; mœnibus, neq; viris, neq; armis validam, primo petu oppressam esse. Hæc nunciantes, orabant opem ferret, hostemque haud dubium Roma terra aut maritimis viribus arceret, qui ob n lam aliam causam, nisi quod imminerent Italiæ terentur. M. Valerius præsidio loci eius relicto

Valerio legato, cum classe instructa paratáque, & quod longæ naues militum capere non poterant, in operarias impositis, altera die Oricum peruenit. vr bemque eam leui tenente præsidio, quod recedens inde reliquerat Philippus, haud magno certamine recepit. Legati eo ab Apollonia venerunt nuncian tes, in obsidione sese, quod deficere ab Romanis nollent, esse: neq; sustinere vltra vim Macedonum posse, nisi præsidiũ mittatur Romanum. Facturum se quæ vellent pollicitus, mille delectorum mili tum nauibus longis mittit ad ostium fluminis cum præfecto sociũm Næuio Crispo, viro impigro, & perito militiæ. Is expositis in terram militibus, na uibusque Oricum retro vnde venerat ad cæteram classem remissis, milites procul a flumine per viam minime ab regiis obsessam duxit: & nocte, ita vt ne mo hostium sentiret, vrbem est ingressus. Die inse quenti quieuere, dum præfectus iuuenturem Apol loniatum, armaque, & vrbis vires inspiceret. vbi ea vbi inspectaque satis animorum fecere, simulque ab exploratoribus comperit, quanta socordia ac ne gligentia apud hostes esset: silentio noctis ab vrbe sine vllo tumultu egressus, castra hostium adeo ne glecta atque aperta intrauit, vt satis constaret prius mille hominum vallum intrasse, quam quis quam sentiret: ac si cæde abstinuissent, peruenire ad tabernaculum regium potuisse. Cædes proxi morum portæ excitauit hostes. inde tantus terror pauorque omnes occupauit, vt non modo alius quisquam arma caperet, aut castris pellere ho stem conaretur: sed etiam ipse rex, sicut somno excitus erat, prope seminudus fugiens, nihili quo que nedum regi vix decoro habitu, ad flumen Aoum que perfugerit. eodem & alia turba effusa est.

Paulo minus tria millia militum in castris aut cæ
aut occisa. plus tamen hostium aliquanto cæsum
quam cæsum est. Castris direptis, Apolloniatæ
pultas, baliſtas, tormentaque alia, quæ oppugn
dæ vrbi comparata erant, ad tuenda mœnia
quando similis fortuna venisset, Apolloniam de
xere. cætera omnis præda castrorum Romanis
cessa est. Hæc cum Oricum essent nunciata, M. Va
rius classem extemplo ad ostium fluminis duxit
nauibus capessere fugam rex posset. itaque
pus neque terrestri neque nauali certamine
fore parem se videns, subductis aut incensis na
terra Macedoniã petiit, magna ex parte inermi
ercitu, spoliatoque. Romana classis cum M. Vale
Orici hybernauit. Eodem anno in Hispania
res gestæ. nam prius quam Romani amnem Iber
transirent, ingentes copias Hispanorum Magn
Asdrubal fuderunt. defecisset que ab Romanis
rior Hispania, ni P. Cornelius raptim traducto
citu Iberum, dubiis sociorum animis in tempo
aduenisset. Primo ad castrum Altum (locus est
gnis cæde magni Amilcaris) castra Romani hab
re. Arx erat munita, & conuexerant ante frum
tum. tamen quia omnia circa hostium plena
agmenque Romanum impune incursatum ab
quitibus hostium fuerat, & ad duo millia aut
torum, aut palantium per agros interfecta: co
inde Romani per prius pacata loca, & ad mon
Victoriæ castra communiuere. Eo Cn. Scipio cu
omnibus copiis & Asdrubal Gisgonis filius, re
Carthaginiensium dux, cum exercitu iusto adue
contraque castra Romana trans fluuium o
consedere. P. Scipio cum expeditis clam profe
ad loca circa visenda haud fefellit hostes: oppre
sen

tenque eum in patentibus campis, ni tumulum in
propinquo cepisset. ibi quoque circumsessus aduen
si fratris obsidione eximitur. Castulo vrbs Hispa
niæ valida ac nobilis, & adeo coniuncta societate
fecit. Carthaginienses Illiturgum oppugnare ador
ti, quia præsidium ibi Romanum erat. videbantur
que inopia eum locum maxime expugnaturi. Cn.
Scipio vt sociis præsidioque ferret opem, cum legi
one expedita profectus, intra bina castra cum ma
gna cæde hostium vrbem est ingressus. & postero
die eruptione æque felici pugnauit. supra duode
cim millia hominum cæsa duobus præliis: plus de
cem millia capta, cum sex & triginta militaribus si
gnis, ita ab Illiturgi recessum est obsidione. Bigerra
inde vrbs (socia & hæc Romanorum erat) a Cartha
giniensibus oppugnari cœpta est. Eam obsidionem
sine certamine aduenientis Cn. Scipionis soluit. Ad Mü
dam exinde castra Punica mota. Et Romani eo
confestim secuti sunt. Ibi signis collatis pugnatum
per quatuor ferme horas, egregieque vincentibus
Romanis signum receptui est datum, quod Cn. Sci
pionis femur tragula confixum erat: pauorque cir
ca eum ceperat milites ne mortiferũ esset vulnus.
Cæterum haud dubium fuit, quin nisi ea mora in
terueniisset, castra eo die Punica capi potuerint. iam
enim non milites solum, sed elephanti etiam vsque
ad vallum acti erant: superque ipso nouem & tri
ginta elephanti pilis confixi. Hoc quoque prælio
ad duodecim millia hominum dicuntur cæsa pro
pe tria millia capta, cum signis militaribus septem
& quinquaginta. Ad Auringen inde vrbem Pœ
ni recessere. & vt territis instaret, secutus Roma
nus. Ibi iterum Scipio lecticula in aciem illatus,

conflixit. nec dubia victoria fuit: minus tamen
midio hostium, quam antea, quia pauciores sup
fuerant qui pugnarent, occisum. Sed gens natu
staurandis reparandisque bellis, Magone ad co
quisitionem militum fratre misso, breui rep
exercitum: animosque ad tentandum de integ
certamen fecit. Alii plerique milites, sicut pro p
toties intra paucos dies victa, eisdem animis qui
prius, eodemque euentu pugnauere. plus octo m
lia hominum cæsa: haud multo minus quam m
le capta: & signa militaria LVIII. & spolia plura
Gallica fuere, annuli aurei, torques, armillæ; a
gnus numerus duo etiam insignes reguli Gallor
(Mœnicapto & Ciuismaro nomina erant) eo pra
ceciderunt. octo elephanti capti, tres occisi. C
iam res prosperæ in Hispania essent, verecun
Romanos tandem cepit: Saguntum oppidum qu
causa belli esset, octauum iam annum sub ho
um potestate esse. itaque id oppidum vi pulso p
sidio Punico receperūt: cultoribusq; antiquis, q
vis reliquerat belli, restituerunt. & Turdetanos q
contraxerant eis cum Carthaginiensibus bellum
in potestatem redactos sub corona vendiderun
vrbemque eorum deleuere. Hæc in Hispania Q. Fu
bio, M. Claudio Coss gesta: Romæ cum tribum pe
bis noui magistratum iissent, extemplo cens
bus P. Furio & M. Attilio a L. Metello tribuno p
bis dies dicta ad populum est. quæstorem eum
proximo anno adempto equo tribu mouerant,
que ærarium fecerant, propter coniurationem
ferendæ Italiæ ad Cannas factam. sed nouem
bunorum auxilio vetiti causam in magistratu die
re, dimissiq; fuerant. Ne lustrum perficerent, mo
prohibuit P. Furii. M. Attilius magistratu se abdica

git. Consularia comitia habita a Q. Fabio Maximo
cos creati consules ambo absentes, Q. Fabius Maxi-
mus consulis filius, & T. Sempronius Gracchus ite-
rum. Prætores fiunt M. Attilius, & quitum ædiles cu-
rules erant, P. Sempronius Tuditanus, & Cn. Fului-
us Centimalus, & M. Æmilius Lepidus. Ludos sce-
nicos per quatriduum eo anno primum factos ab
curulibus ædilibus, memoriæ proditur. Ædilis Tu-
ditanus hic erat, qui ad Cannas, pauore aliis in tan-
ta clade torpentibus, per medios hostes erupit.
Comitiis perfectis ab Q. Fabio Cos. designati con-
sules Romam accersiti, magistratum inierunt: sena-
tumque de bello ac prouinciis suis, prætorumque,
& de exercitibus quibus quique præessent, consulu-
erunt. Itaque prouinciæ atque exercitus diuisi.
Bellum vndecunq; cum Annibale consulibus man-
darum, & exercitus vnus quem ipse Sempronius
habuerat, alter quem Fabius Cos. ex binæ erant le-
giones. M. Æmilius Pr. cuius peregrina sors erat, iu-
risdictionem Attilio collegæ prætori vrbano man-
darat, vt Luceriam prouinciam haberet, legioneſ-
que duas, quibus Q. Fabius qui tum consul e-
rat, prætor præfuerat. prætori Sempronio prouincia
Arminium. Cn. Fuluio Suessula, cum binis item le-
gionibus euenerunt, vt Fuluius vrbanas legiones
duceret, Tuditanus a M. Pomponio acciperet. Pro-
rogata imperia prouinciæq; M. Claudio Sicilia, fini-
timis eis quibus regnū Hieronis fuisset. Letulo Propr.
prouincia vetus: T. Octacilio classis, exercitus nulli
additi noui: Marco Valerio Græcia Macedoniaque,
cum legione & classe quam haberet: Quinto Mucio
cum vetere exercitu (duæ autem legiones erant)
Sardinia. C. Terentio cum legione vna cui iam diu
præerat, Picenum. Scribi præterea duæ legiones

vrbanæ iussæ, & viginti millia sociorum. His d
bus, his copiis aduersus multa simul aut mota
suspecta bella munierunt Romanum imperiu
Consules duabus vrbanis legionibus scriptis,
plementoq; in alias lecto, prius quam ab vrbe
uerent, prodigia procurarunt, quæ nunciata e
Murus ac portæ tactæ: & Ariciæ etiam Iouis æd
cœlo tacta fuerat. Et alia ludibria oculorum
umque credita pro veris. nauium longarum spe
in flumine Tarracinæ, quæ nullæ erant, vila
Iouis Vicilini templo, quod in Cossano agro e
ma concrepuisse: & flumen Amiterni cruen
fluxisse. His procuratis ex decreto pontificum
fecti consules, Sempronius in Lucanos, in Ap
Fabius. Pater filio legatus ad Suessulam in cast
nit. cum obuiam filius progrederetur, lictor
verecundia maiestatis eius taciti anteirent, nis
mouentes patrem, præter vndecim fasces
præuectus senex, vt consul animaduertere po
mum lictorem iussit: & is vt descenderet ex eq
inclamauit. tum demum desiliens: Experiri, in
volui fili, satin' scires consulem te esse. In ea
Cassius Altinius Arpinas clam nocte cum
seruis venit, promittens, si sibi præmio foret, se
pos proditurum esse. Cum eam tunc rem ad co
lium retulisset Fabius, aliis pro transfuga vel
dus necandusque videri, ancipitis animi com
hostis: qui post Cannensem cladem, tanquam
fortuna fidem stare oporteret, ad Annibalem
cessisset, traxisseque ad defectionem Arpos. n
posteaquam res Romana contra spem votaq
velut resurgeret, turpius videatur nouam re
proditionem: vt proditio pro septemuirali in
esset, semperque aliud sentiret. infidus socius

hostis ad Faleriorum Pyrrhive proditorem, tertium
transfugis documentum esset. Contra ea consulis
Fabius temporum oblitos homines in medio
ardore belli, tanquam in pace libera de quoque ar-
bitrari & agere aiebat: cum illud potius agendum,
atque eis cogitandum sit, si quomodo fieri possit,
ne qui socii a populo Romano desciscant, & non
vocitent documentum autem ducant statui o-
portere, si quis resipiscat, & antiquam societa-
tem respiciat, quod si abire ab Romanis liceat, re-
dire ad eos non liceat, cui dubium esse quin bre-
uis omnia in Italia iuncta visura sit? Se tamen
non eum esse, qui Altinio fidei quicquam censeat
habendum, sed mediam consecuturum consilii via.
neque eum pro hoste, neque pro socio in præsentia
habitum, libera custodia haud procul a castris pla-
cere in aliqua fida ciuitate seruari per belli tempus.
perpetrato bello, tum consultandum, vtrum defe-
ctio priot plus merita sit pœnæ, an hic reditus veniæ.
Fabio assensum est, catenisque ligatus traditus & i-
pse & comites: & auri satis magnum pondus, quod
secum tum attulerat, ei seruari iussum. Calibus eum
interdiu solutum custodes sequebantur, nocte clau-
sum asseruabant. Arpis domi primum desiderari
quærique est cœptus: dein fama per totam vrbem
vulgata, tumultum pro principe amisso fecit: metu-
que rerum nouarum extemplo nuncii ad Anniba-
lem missi. Quibus nequaquã offensus Pœnus, quia
& ipsum vt ambiguæ fidei virum suspectum iam-
pridem habebat, & causam nactus erat tam ditis ho-
minis bona possidendi, vendendique. cæterum vt i-
tæ magis quam auaritiæ datum crederent homi-
nes, crudelitati quoque grauitatem addidit: coniu-

gemque eius ac liberos in castra accitos, quæsiuit
prius habita, primum de fuga, deinde quantum
argenti q; domi relictum esset: satis cognitis om
uiuos combussit. Fabius ab Suessula profectus,
pos primum instituit oppugnare. vbi eũ a mille
passib. castra posuisset, contemplatus ex propin
situm vrbis, mœniaq;: quæ pars tutissima mœnia
erat, qua maxime neglectam custodia vidit, ea
tissimum aggredi statuit. Comparatis omnibus
ad vrbes oppugnandas vsui sunt, centurionum
bora ex toto exercitu delegit, tribunosq; viros
tes eis præfecit. & milites sexcentos quantum
visum est, attribuit: eosq;, vbi quartę vigiliæ sig
cecinisset, ad eum locum scalas iussit ferre. Porta
humilis & angusta erat, via infrequenti per dele
partem vrbis, eam portam scalis prius transgre
ad murum pergere, & ex interiore parte clausu
fringere iubet: & tenentes partẽ vrbis cornu sig
dare, vt cæteræ copiæ admouerentur. parata om
atque instructa sese habituram. Ea impigre facta
quod impedimentum agentibus fore videbatur
maxime ad fallendum iuuit, imber a nocte m
coortus, custodes vigilesque dilapsos e statione
fugere in tecta coegit: sonituq; primo largo
procellæ, strepitum demolientium portã, exaud
prohibuit. lentior deinde æqualiorque accidens
ribus, magnam partem hominũ sopiuit. Postea
portam tenuerunt, cornicines in via paribus inter
uallis dispositos canere iubent, vt consulẽ exeun
Id vbi factum excomposito est, signa efferri co
iubet: ac paulo ante lucem per effractam p
tam vrbem ingreditur. Tum demum hostes ex
tati sunt, iam & imbre conquiescente, & prop
qua luce. Præsidium in vrbe erat Annibalis, qu
que

mille ferme armatorum: & ipsi Arpini tria mil
hominum armabant. eos primos Pœni, ne quid
ab tergo fraudis esset, hosti opposuerunt. Pugna
tum primo in tenebris angustiisque viis est. cum
Romani non vias tantum, sed tecta etiam proxima
portæ occupassent, ne peti superne ac vulnerari
possent. Cogniti inter se quidam Arpiniq; & Roma
niatque inde colloquia cœpta fieri: percunctantib.
Romanis, quid sibi vellent Arpini? quam ob no
xam Romanorum, quod ob meritum Pœnorũ, pro
alienigenis ac barbaris Italici aduersus vereres so
cios Romanos bellum gererent? & vectigalem ac
stipendiariam Italiam Africæ facerent? Arpinis pur
gantibus, ignaros omnium se vænum a principibus
datos, pene captos oppressosq; a paucis esse. Initio
orto plures cum pluribus colloqui. postremo præ
tor Arpinis ab suis ad consulem deductus, fide
que data inter signa acieisque, Arpini repente
pto Romanis aduersus Carthaginienses arma ver
terunt. Hispani quoque paulo minus mille ho
mines, nihil præterea cum consule pacti, quam vt
sine fraude Punicum emitteretur præsidium, ad
consulem transtulerunt signa. Carthaginiensibus
portæ patefactæ, emissique cum fide incolumes
ad Annibalem, Salapiam venerunt Arpi sine
clade vllius, præterquam vnius veteris proditoris,
noui perfugæ, restituti Romanis. Hispanis dupli
cia cibaria dari iussa. operaque eorum forti ac fideli
per sæpe respublica vsa est. Cum consulum al
ter in Apulia, alter in Lucanis esset equites CXII.
nobiles Campani per speciem prædandi ex ho
stium agro, permissu magistratuum ab Capua pro
fecti, ad castra Romana quæ super Suessulam erant,
venerunt. stationi militum, qui essent, dixerunt,

colloqui se cum prætore velle. Cn. Fuluius cæ
prærat. cui vbi nunciatum est, X. ex eo numero
sis, inermibus deduci se, vbi quæ postularent
diuit: (nihil autem aliud petebant, quam vt Cp
recepta, bona sibi restituerentur) in fidem
accepti. Et ab altero prætore Sempronio Tudi
oppidum Cliternum expugnatum. amplius
millia hominum capta, & æris argentique signa
liquantum. Romæ fœdum incendium per
ctes ac diem vnum tenuit. solo æquata omnia
Salinas ac portam Carmentalem, cum æquim
Iugario que vico. in templis Fortunæ ac matris
tutæ & Spei extra portam, late vagatus ignis
profanaque multa absumpsit. Eodem anno
& Cneius Cornelii, cum in Hispania res prosp
sent, multosque & veteres reciperent socios,
uos adiicerent, in Africam quoque spem ex
runt. Syphax erat rex Numidarum, subito Car
ginienſib. hostis factus. ad eum centuriones
gatos miserunt, qui cum eo amicitiam societa
que facerent: & pollicerentur, si perseueraret
re bello Carthaginienses, gratam eam rem fore
natui populoque Romano: & adnixuros, vt in
pore, & bene cumulatam gratiam referant. Gra
legatio barbaro fuit. collocutusque cum legatis
ratione belli gerendi, vt veterum militum
audiuit, quam multarum rerum ipse ignarus
ex comparatione tam ordinatæ disciplinæ an
uertit. Tum primum, vt pro bonis ac fidelibus
facerent, orauit, vt duo legationem referent
imperatores suos: vnus apud se magister rei
taris remaneret. rudem ad pedestria bella Numi
rum gentem esse, equis tantum habilem. Ita
inde a principiis gentis maiores suos bella ge

inse a pueris insuetos: sed habere hostem pedestri
fidentem marte, cui se æquari robore virium ve
lit, & sibi pedites comparandos esse: & ad id multi
tudine hominum regnum abundare: sed armandi
ordinandique & instruendi eos artem ignorare.
omnis, velut forte congregata turba sua insciа ac
temeraria esset. Facturos se in præsentia quod vel
let. legati responderunt: fide accepta, vt remitteret
extemplo eum, si imperatores sui non comprobas
sent factum. Q. Statorio nomen fuit, qui apud re
gem remansit. Cum duobus Romanis relata Nu
midasque legatos in Hispaniam misit ad capien
dam fidem ab imperatoribus Romanis. iisdem mā
dauit, vt protinus Numidas qui intra portas, seu
præsidia Carthaginiensium auxiliares essent, ad
transitionem perlicerent. Et Statorius ex multa iu
uentute regi pedites conscripsit: ordinatosque pro
xime morem Romanum instruendo, & decurren
dosque signa sequi, & seruare ordines docuit: & operi a
liisque institutis militaribus ita assuefecit, vt bre
ui rex non equiti magis fideret, quam pediti: colla
tisque æquo campo signis, iusto prælio Carthagini
enses hostem superaret. Romanis quoque in
Hispania legatorum regis aduentus magno emo
lumento fuit. nanque ad famam eorum transitio
nes crebræ ab Numidis cœptæ fieri. Ita cum Sy
phace Romanis iuncta amicitia est. Quod vbi Car
thaginienses acceperunt, extemplo ad Galam in
parte altera Numidiæ (Massyla ea gens vocatur) re
gnantem, legatos mittunt. Filium Gala Masanissam
habebat, septem & decem annos natum, cæte
rum iuuenem ea indole, vt iam tum appareret, e
ius regnum opulentius, quam quod accepisset,
facturum. Legati, quoniam Syphax se Romanis

iunxisset, vt potentior societate eorum aduersus reges populosque Africæ esset, docent: melius Galæ quoque Carthaginiensibus iungi quam Romanum, antequam Syphax in Hispaniam, aut Romani in Africam transeant opprimi Syphacem, dum præter nomen ex fœdere Romano habeant, posse. Facile persuasum Galæ, filio deposcenti bellum, vt exercitum mitteret. Qui Carthaginiensium legionibus coniunctis, magno prælio Syphacem deuicit XXX. millia eo prælio hominum cæduntur. Syphax cum paucis equitibus in Maurosios ex acie Numidas (extremi prope Oceanum uersus Gadeis colunt) refugit: affluentibusque famam eius vndique barbaris, ingenteis brevi pias armauit: cum quibus antequam in Hispaniam angusto diremptam freto traiiceret, Masanissa victore exercitu aduenit. isque ibi cum Syphace genti gloria per se sine vllis Carthaginiensium bus gessit bellum. In Hispania nihil memorabile gestum, præterquam quod Celtiberum iuuentem eadem mercede, quæ pacta cum Carthaginensibus erat, imperatores Romani ad se perduxerunt: & nobilissimos Hispanos supra CCC. inde Italiam ad solicitandos populares, qui inter aux Annibalis erant, miserunt. Id modo eius anni in Hispania ad memoriam insigne est, quod merce-

um militem in castris neminem ante, quam tum Celtiberos, Romani habuerunt.

DECADIS TERTIÆ LIB. V.

Epitome.

P. Cornelius Scipio, postea Africanus, ante legitimos annos ædilis factus est. Annibal vrbem Tarentum præsidium habentem per Tarentinos iuuenes, qui se noctu venatum emissos, quibus Cannensis clades prædicta fuerat, instituti sunt, a Q. Fuluio & Ap. Claudio Coss. aduersus Hannonem Tarentinorum ducem prospere pugnatum est. T. Sempronius Gracchus proconsul ab hospite suo Lucano in insidias ductus, a Magone interemptus est. Centenius Penula, qui centurio militauerat: cum petisset a senatu, vt sibi exercitus daretur: vtique esset, si hoc impetrasset, de Annibale victo-riam se millibus acceptis militum dux factus, conflixit acie cum Annibale, qui cum exercitu eum cecidit. Cn. Fuluius prætor male aduersus Annibalem pugnauit, in quo prælio hominum sex decim millia ceciderunt, ipse cum equitibus duodecim effugit. Capua obsessa est a Q. Fuluio. & ab Ap. Claudio Coss. Cl. Marcellus Syracusas expugnauit anno tertio: ingentem se virum gessit. in eo tumultu vrbis captæ Archimedes intentus formis, quas in puluere descripserat, interfectus est. P. & Cn. Scipiones in Hispania tot tantarumque rerum feliciter gestarum tristem exitum tulerunt, prope totis exercitibus cæsi anno octauo, quam in Hispaniam uenerant. amissaque eius prouinciæ possessio foret, nisi L. Marcius equitis Romani virtute & industria contractis exercituum reliquiis, eiusdem hortatu bina castra hostium expugnata essent, ad triginta septem millia cæsa, ex mille octingentis præda ingens capta. dux Martius appellatus est.

DVM hæc in Africa atque in Hispa-
geruntur, Annibal in agro Taren-
ęstatem consumpsit, spe per proditi-
nem vrbis Tarentinorum potiun-
ipsorum interim Salentinorum q-
biles vrbes ad eum defecerunt. Eodem tempo-
Brutiis ex XII. populis, qui anno priore ad Pœ-
desciuerant, Consentini & Thurini in fidem po-
Rom. redierunt. & plures rediissent, ni L. Pœ-
nius Veientanus prefectus socium, prosperisalq-
populationibus in agro Brutio iusti ducis spec-
nactus, tumultuario exercitu coacto cum Hanno-
conflixisset. Magna ibi vis hominum, sed incom-
turbæ agrestium, seruorumque exsa aut capta
minimumque iacturæ fuit, quod præfectus
cæteros est captus, & tum temerariæ pugnæ auc-
& ante publicanus omnib. malis artibus & rep-
& societatibus infidus, damnosusque. Sempro-
Cos. in Lucanis multa prælia parua, haud vllum
gnum memoratu fecit: & ignobilia oppida Lu-
norum aliquot expugnauit. Quo diutius trahebat-
bellum, & variabant secundæ aduersæque res, m-
fortunam magis quam animos hominum: tanta
ligio, & ea magna ex parte externa, ciuitatem in-
sit, vt aut homines aut dii repente alii videren-
facti. nec iam in secreto modo atque intra pari-
ac postes contemnebantur Romani ritus, sed in p-
blico etiam ac foro Capitolioque mulierum t-
erat, nec sacrificantium nec precãtium deos pa-
more. Sacrificuli ac vates ceperant hominum m-
tes, quorum numerum auxit rustica plebs, ex in-
tis diutino bello infestisque agris egestate & m-
in vrbem compulsa: & quæstus ex alieno erro-
facilis, quem velut ex concessa artis vsu exercebat

Primo secretæ bonorum indignationes exaudie-
bantur, deinde ad Patres etiam & ad publicam que-
moniam excessit res. Incusati grauiter ab senatu
dices triumuirique capitales, quod non prohibe-
rent. cum emoueri eam multitudinem e foro, ac
diiicere apparatus sacrorum conati essent, haud
procul abfuit, quin violarentur. Vbi potentius iam
esse id malum apparuit, quam vt minores per ma-
gistratus sedaretur: M. Æmilio Pr. vrbis negocium
ab senatu datum est, vt & his religionibus populum
liberaret. Is & in concione senatusconsultum reci-
tauit, & edixit, vt quicunque libros vaticinos precа-
tionesue, aut artem sacrificandi conscriptam habe-
ret, eos libros omnes literasque ad se ante Calend.
Apilis deferret: neu quis in publico sacrove loco
neue aut externo ritu sacrificaret. Et aliquot pu-
blici sacerdotes mortui eo anno sunt: L. Cornelius
Lentulus PONT. MAX. & Caius Papirius C.F.
Maso pontifex, & P. Furius Philus augur, & C. Papi-
rius L. F. Maso decemuir sacrorum. In Lentuli
locum M. Cornelius Cethegus, in Papirii Cn. Ser-
gius Cepio, pontifices suffecti sunt. augur creatus
L. Quintius Flaminius, decemuir sacrorum L. Cor-
nelius Lentulus. Comitiorum consularium iam
appetebat tempus, sed quia consules a bello inten-
tos auocare non placebat: T. Sempronius Consul
comitiorum causa dictatorem dixit C. Claudium
Centonem. ab eo magister equitum est dictus Q.
Fuluius Flaccus. Dictator primo comitiali die cre-
auit consules Q. Fuluium Flaccum magistrum e-
quitum, & Appium Claudium Pulchrum, cui Si-
cilia prouincia in prætura fuerat. Tum prætores
creati Cneius Fuluius Flaccus, C. Claudius Nero,
M. Iunius Syllanus, P. Cornelius Sulla. Comitiis

perfectis, dictator magistratu abiit. Ædilis cu
fuit eo anno cum M. Cornelio Cethego P. Co
lius Scipio, cui post Africanus fuit cognomen,
petenti ædilitatem cum obsisterent tribuni
negantes rationem eius habendam esse,
nondum ad petendum legitima ætas esset:
inquit, omnes Quirites ædilem facere volunt,
annorum habeo. Tanto inde fauore ad suffra
ferendum in tribus discursum est, vt tribuni
te incepto destiterint. Ædilitia largitio hæc
Ludi Romani pro temporis illius copiis magn
facti, & diem vnum instaurati, & congii olei
cos singulos dati. L. Villius Tappulus & M. Fu
nius ædiles plebeii aliquot matronas apud po
probri accusarunt: quasdam ex eis damnatas
ilium egerunt. Ludi plebeii per biduum insta
& Iouis epulũ fuit ludorum causa. Q. Fuluius F
cus tertium, Ap. Claudius consulatum ineun
prætores prouincias sortiti sunt, P. Cornelius
vrbanam & peregrinam, quæ duorum ante sors
erat: Cn. Fuluius Flaccus Apuliam, Caius Clau
Nero Suessulam, M. Iunius Syllanus Tuscos. Co
sulibus bellum cum Annibale, & binæ legiones
cretæ, alter a Q. Fabio superioris anni consule,
a Fuluio Centimalo acciperet. Prætorum Fu
Flacci, quę Lucerię sub Æmilio Pr. Neronis Clau
quæ in Piceno sub C. Terentio fuissent, legiones
sent. supplementum in eas quisque scriberet
M. Iunio in Tuscos legiones vrbanæ prioris anni
tæ. T. Sempronio Gracchо, & P. Sempronio Tudit
imperium prouinciæque Lucani & Gallia cum
exercitibus prorogatæ. item P. Lentulo, qua ve
prouincia in Sicilia esset, M. Marcello Syracusa
qua Hieronis regnũ fuisset, T. Octacilio classis, co
cia

M. Valerio, Sardinia Q. Mucio Sextuolæ: Hispa
nia P. & Cn. Corneliis. Ad veteres exercitus duæ
vrbanæ legiones a consulibus scriptæ, summaque
dum & viginti legionum eo anno effecta est. De
fectum consulum M. Posthumii Pyrgensis cum
magno prope motu rerum factum impediit. Publi
canus erat Posthumius, qui multis annis parem
fraude auaritiaque neminem in ciuitate habuerat,
præter L. Pomponium Veientanum quẽ populantẽ
temere agros in Lucanis, ductu Hannonis prio
eo anno ceperant Carthaginienses. Hi, quia publi
cum periculum erat a vi tempestatis in iis quæ por
tarentur ad exercitus, & ementiti erant facta nau
fragia, & ea ipsa quæ vera renunciauerant, fraude
ipsorum facta erant, non casu: in veteres quassatas
que naues paucis, & parui precii rebus impositis,
cum mersissent eas in alto, exceptis in præparatas
fcaphas nautis, multipices fuisse merces ementie
bantur. Ea fraus indicata M. Æmilio Pr. priore
anno fuerat, ac per eum ad senatum delata: nec
tamen vllo senatus consulto notata: quia patres or
debant populum seuerior vindex fraudis erat: excita
tique tandem duo tribuni plebis Sp. & L. Caruilii,
cum rem inuisam infamemque cernerent, du
centum millium æris multam M. Posthumio dixe
runt: cuius certandæ cum dies aduenisset, concili
umque tam frequens plebis adesset, vt multitudi
nem area Capitolii vix caperet: perorata causa, spes
vna videbatur esse, si C. Seruilius Casca tribunus
plebis, qui propinquus cognatusque Posthumio e
rat, prius quam ad suffragium tribus vocarentur,
intercessisset. Testibus datis, tribuni populum
summouerunt: sitellaque allata est, vt sortirentur,

vbi Latini suffragium ferreat. Interim publi
Cæsæ instare, vt consilio diem eximerent, pop
reclamare. & forte in cornu primus sedebat C
cui simul metus pudorque animum versabat. C
in eo parum præsidii esset, turbandæ rei causa p
cani per vacuum vi summo occupato loco in c
ruperunt, iurgantes simul cum populo tribuno
Nec procul dimicatione res erat, cum Fulvius
sul tribunis: Nonne videtis, inquit, vos in ord
coactos esse? & rem ad seditionem spectare, n
pere dimittitis plebis concilium? Plebe dimis
natus vocatur: & consules referunt de concilio
bis turbato vi atque audacia publicanorum. M
rium Camillum, cuius exilium ruina vrbis fo
fuerit, damnari se ab ingratis ciuibus passum e
Decemuiros ante eum, quorum legibus ad e
diem viuerent, multos postea principes ciuitat
dicium de se populi passos. Posthumium Pyrge
suffragium populo per vim extorsisse, concilia
plebis sustulisse, tribunos in ordinem coegisse,
tra populum Romanum aciem intruxisse. Ho
occupasse, vt tribunos a plebe intercluderet: t
in suffragium vocari prohiberet. nihil aliud a
ac dimicatione continuisse homines, nisi pati
am magistratuum, quod cesserint in præsentia
ri atque audaciæ paucorum: vincique se ac popu
Romanum passi sint: & comitia quæ reus vi a
armis prohibiturus erat, ne causa quæreretur
micationem daretur, voluntate ipsius sustule
Hæc cum ab optimo quoque pro atrocitate
acta essent, vimque eam contra rempublicam
nicioso exemplo factam, senatus decerneret:
festim Caruilii tribuni plebis omissa multæ
tione, rei capitalis diem Posthumio dixerunt, re

videredaret, prehendi a viatore, atque in carcerem
duci iusserunt. Posthumius vadibus datis, non affu-
it. Tribuni vocauerunt plebem, quæ ita sciuit: Si
M. Posthumius ante Calend Maias non prodisset,
datusque eo die non respondisset, neque excusa-
tus esset, videri eum in exilio esse, bonaque eius
venire, ipsi aqua & igni placere interdici. Singulis
deinde eorum qui turbæ ac tumultus concitatores
fuerant, rei capitalis diem dicere, ac vades poscere
cœperunt. primo non dantes, deinde etiam eos
qui dare possent, in carcerem coniiciebant, cuius rei
periculum vitantes plerique in exilium abierunt.
Hunc fraus publicanorũ, deinde fraudem audacia
protegens, exitum habuit. Comitia inde pontifici
maximo creando sunt habita. Ea comitia nouus
pontifex M. Corneliꝰ Cethegus habuit. Tres ingẽ-
certamine petierunt: Q. Fulvius Flaccus Cos. qui
& ante bis consul & censor fuerat, & T. Manlius
Torquatus, & ipse duobus consularibus & censura
insignis: & P. Licinius Crassus, qui ædilitatem curu-
lem petiturus erat. Hic senes honoratosque iuue-
nis in eo certamine deuicit. Ante hũc intra centum
annos & viginti, nemo præter Publium Corneli-
um Calussiam pontifex maximus creatus fuerat,
qui sella curali non sedisset. Consules cum ægre de-
lectum conficerent, quod inopia iuniorum non fa-
cile in vtrumque, vt & nouæ vrbanæ legiones,
& supplementum veteribus scriberetur, sufficie-
bat: senatus absistere eos incepto vetuit: & trium-
viros binos creari iussit, alteros qui citra, alteros
qui vltra quinquagesimum lapidem in plateis fo-
rum & in conciliabulis omnem copiam ingenuo-
rum inspicerent: & si qui roboris satis ad ferenda
arma habere viderentur, etiam si nondum militari

ætate essent, milites facerent. Tribuni plebis s
videretur, ad populum ferrent, vt qui minores
ptem & decem annis sacramento dixissent,
perinde stipendia procederent, ac si septem &
ginti annorum, aut maiores, milites facti e
Ex hoc senatusconsulto creati triumuiri bini
quisitionem ingenuorum per agros habuer
Eodem tempore ex Sicilia literæ M. Marcelli
postulatis militum, qui cum P. Lentulo milita
in senatu recitatæ sunt. Cannensis reliquiæ
is exercitus erat, relegatus in Siciliam, sicut
dictum est, ne ante Punici belli finem in Ita
reportaretur. Hi permissu Lentuli primores
tum centurionumque, & robora ex legio
peditum legatos in hyberna ad M. Marcellum
ferunt, e quibus vnus, potestate dicendi facta
» sulem, inquit, te M. Marcelle in Italiam adisse
» cum primum de nobis, etsi non iniquum, cer
» ste senatusconsultum factum est: nisi hoc sp
» mus, in prouinciam nos morte regum, tur
» ad graue bellum aduersus Siculos, simul Por
» que mitti, & sanguine nostro vulneribusque
» gistratibus satisfacturos esse: sicut patrum m
» ria, qui capti a Pyrrho ad Heracleam erant, a
» sus Pyrrhum ipsum pugnantes satisfeceru
» quam quod ob meritum nostrum succen
» Patres conscripti, nobis, aut succensetis? A
» mihi consules, & vniuersum senatum intue
» deor, cum te M. Marcelle intueor: quem si ad
» nas consulem habuissemus, melior & reip
» & nostra fortuna esset. Sine quæso priusquam
» conditione nostra queror, noxam cuius arg
» nos purgare. Si non deûm ira, nec fato, cuius
» immobilis rerum humanarum ordo seritur,

« ostes periimus ad Cannas, cuius tandem ea culpa
« fuit militum? an imperatorum? Equidem miles
« nihil vnquam dicam de imperatore eo, cui præ-
« sentiæ gratias sciam ab senatu actas, quod non de-
« speranerit de republica, cui post fugam actam sit
« per omnes annos prorogatum imperium. Cæte-
« rositem ex reliquiis cladis eius, quos tribunos mi-
« litum habemus, honores petere & gerere, & pro-
« uincias obtinere audiuimus. An vobis vestrisque
« liberis ignoscitis facile patres conscripti? in hæc vi-
« ta capita sæuitis? & consuli primoribusque aliis ci-
« uitatis fugere, cum spes alia nulla esset, turpe non
« fuit? similes vtique morituros in aciem misistis? Ad
« Alliam prope omnis exercitus fugit: ad Furcas Cau-
« dinas ne expertus quidem certamen, arma tradi-
« dit hosti (vt alias pudendas clades exercituum ta-
« ceam) tamen tantum abfuit ab eo, vt vlla ignomi-
« nia his exercitibus inureretur, vt & vrbs Roma per
« eum exercitum qui ab Allia Veios transfugerat, re-
« superaretur: & Caudinæ legiones, quæ sine armis
« redierant Romam, armatæ remissæ in Samnium,
« eundem illum hostem sub iugum miserint, qui hac
« sua ignominia lætatus fuerat. Cannensem vero
« quisquam exercitum fugæ, aut pauoris insimulare
« potest? vbi plus quinquaginta millia hominum ce-
« ciderunt? vnde consul cum equitibus quinquaginta
« fugit? vnde nemo supereſt, nisi quem hostis cæden-
« do fessus reliquit? Cum captiuis redemptio nega-
« batur, nos vulgo homines laudabant, quod reipub.
« nos seruassemus: quod ad consulem Venusiam re-
« misimus, & speciē iusti exercitus fecissemus. Nunc
« deteriore conditione sumus, quam apud patres no-
« stros fuerant captiui. quippe illis arma tantum atq;
« ordo militādi, locusq; in quo tenderēt, in castris erat

» mutuatus. quæ tamẽ semel nauata reipublicæ op-
» ra,& vno felici prælio recuperarunt.nemo co
» relegatus in exilium eſt: nemini ſpes emer
» ſtipendia adempta. hoſtis denique eſt datus,
» quo dimicantes, aut vitam ſemel, aut igno
» niam finirent. Nos quibus, niſi quod co
» ſimus, vt quiſquam ex Cannenſi acie mile
» manus ſupereſſet, nihil obiici poteſt: non fo
» a patria procul Italiaque, ſed ab hoſte etia
» relegati ſumus, vbi ſeneſcamus in exilio, ne
» ſpes, ne qua occaſio abolendæ ignominiæ,ne
» placandæ ciuium iræ, ne qua deniq; bene m
» di ſit. Neq; ignominiæ finem, nec virtutis
» petimus:modo experiri animum & virtutem
» cere liceat. laborem & periculũ petimus: vt
» vt militum officio fungamur. Bellum in Sicil
» alterũ annum ingenti dimicatione geritur,
» alias Pœnus, alias Romanus expugnat. pedi
equitum acies concurrunt. ad Syracuſas terra
riq; res geritur. clamorem pugnantiũ, crepit
armorũ exaudimus reſides ipſi ac ſegnes, tan
nec manus nec arma habeamus. Seruorum
nibus T. Sempronius Coſ. toties iam cum h
ſignis collatis pugnauit. operæ precium habe
bertatem ciuitatemque pro ſeruis ſaltem ad
bellũ emptis nobis ſimul congredi cũ hoſte
& pugnando quærere libertatem. Vis tu ma
terra,vis acie, vis vrbibus oppugnandis experi
tutem? Aſperrima quæque ad laborem peric
depoſcimus, vt quod ad Cannas faciendũ fuit,
primum fiat: quoniã quicquid poſtea vixim
omne deſtinatum ignominiæ eſt: ſub hæc dic
genua Marcelli procubuerunt. Marcellus id n
tis nec poteſtatis ſuæ eſſe dixit, ſenatui ſcriptur

ſe,omniaque de ſententia Patrum facturum eſſe.
Hæ literæ ad nouos conſules allatæ, ac per eos in
ſenatu recitatæ ſunt, conſultusq; de his literis ita
decreuit ſenatus,militibus qui ad Cannas commi-
ſſiones ſuos pugnantes deſeruiſſent, ſenatui nihil
videri rempublicam committẽdam eſſe.ſi M. Clau-
dio proconſuli aliter videretur, faceret quod e re
pub. fideq; ſua duceret, dum ne quis eorum mune-
re vacaret, neu dono militari virtutis ergô donare-
tur, neu in Italiam reportaretur, donec hoſtis
extra Italiam eſſet. Comitia deinde a prætore vr-
bano de ſenatus ſententia, plebisq; ſcito ſunt habi-
ta, quib. creati ſunt quinqueuiri muris turribusq;
reficiendis: & triumuiri bini, vni ſacris conquiren-
dis, donisque perſignandis: alteri reficiendis ædi-
bus Fortunæ & matris Matutæ intra portam Car-
mentalem: ſed & Spei extra portam, quæ priore
anno incendio conſumptæ fuerant. Tempeſtates
fœdæ fuere. In Albano monte biduum continen-
ter lapidibus pluit. tacta de cælo multa. duæ in Ca-
pitolio ædes: vallum in caſtris multis locis ſupra
Sueſſulam, & duo vigiles exanimati: murus turres-
que quædam Cumis non iſtæ modò fulminibus,
ſed etiam decuſſæ. Reate ſaxum ingens viſum vo-
lare: ſol rubere ſolito magis, ſanguineoque ſi-
miles. Horum prodigiorum cauſa diem vnum ſup-
plicatio fuit:& per aliquot dies conſules rebus diui-
nis operam dederunt: & per eoſdem dies ſacrum
nouendiale fuit. Cum Tarentinorum defectio
iam diu & in ſpe Annibali, & in ſuſpicione Roma-
nis eſſet: cauſa forte extrinſecus maturandæ eius
interuenit. Phileas Tarentinus diu iam per ſpeciẽ
legationis Romæ cum eſſet, vir inquieti animi, &
animine otium(quo tum diutino ſeneſcere videba-

tur)patientis,aditum sibi ad obsides Tarentinos
nenit. Custodiebantur in atrio Libertatis
cura: quia nec ipsis, nec ciuitati eorũ fallere
nos expediebat. Hos crebris colloquiis
corruptis ædituis duobus, cum primis
stodia eduxisset, ipse comes occulti itineris
profugit. Luce prima vulgata per vrbem
emissiq; qui sequerentur,a Tarracina
sos omnes retraxerunt.deducti in comitio,
approbante populo cæsi, de saxo deiiciuntur.
atrocitas pœnæ, duarum nobilissimarum in
Græcarum ciuitatum animos irritauit, tum
ce,tum etiam singulos priuatim, vt quisq;
de interemptos aut propinquitate aut amicitia
tingebat. Ex iis tredecim fere nobiles iuuenes
tentini coniurauerunt, quorum principes
Philomenes erant. Hi prius quam aliquid
colloquendũ cum Annibale rati,nocte per
venandi vrbe egressi ad eum proficiscuntur.
haud procul castris abessent, cæteri sylua
sese occuluerunt. Nico & Philomenes
stationes, comprehensiq;, vltro id petentes
nibalem deducti sunt. Qui cum & causas
sui,& quid pararent,exposuissent: collaudati,
ratique promissis, iubentur vt fidem
facerent, prædandi causa se vrbe egressos:
Carthaginiensium, quæ pastum propulsa
vrbem agere, tuto ac sine certamine id
promissum est. Conspecta ea præda iuuenum
minusque iterum ac sæpius id eos audere,
lo fuit. Congressi cum Annibale rursus
runt, liberos Tarentinos leges suaque
turos, neque vllum vectigal Pœno
diumve inuitos recepturos: prodita

Carthaginiensium fore. Hęc vbi conuenerunt,tunc
Philomenes consuetudinem nocte egrediundi,
deinde in vrbem, frequentiorem facere (&
venandi studio insignis) canesq; & alius
sequebatur:captumque ferme aliquid, aut
ex præparato ablatum reportando, donabat
præfecto,aut custodibus portarũ.nocte maxime
meare propter metum hostium credebant. V-
eo consuetudinis adducta res est, vt quo-
nocte tempore sibilo dedisset signum,por-
aperiretur: tempus agendæ rei Annibali visum
Triduĩ via aberat: vbi, quo minus mirum esset
eodemque loco statiua eum tamdiu habere,
simulabat. Romanis quoque qui in præsi-
Tarenti erant, suspecta esse iam segnis mora e-
defierat. Cæterum posteaquam Tarentum ire
constituit, decem millibus peditum atq; equitum,
in expeditione velocitate corporum ac leui-
armorũ aptissimos esse ratus est, electis, quarta
vigilia noctis signa mouit: præmissisque octuagin-
fere Numidis equitibus præcepit, vt discurre-
circa vias, perlustrarentque omnia oculis, ne
agrestium procul spectator agminis falle-
progressos retraherent, obuios occiderent, vt
bonum magis quam exercitus accolis species
ipse raptim agmine facto, quindecim fer-
millium spacio castra ab Tarento posuit. &
ibi quidem nunciato quo pergerent, tan-
conuocatos milites monuit, via omnes irent:
discerti quenquam, aut excedere ordinem a-
prohibitos patererentur: & in primis intenti ad imperia
accipienda essent, neu quid nisi ducum iussu face-
se in tempore editurum quæ vellet agi. Eadem
ferme hora Tarentum fama peruenerat, Numidas

equites paucos populari agros, terroremque
agrestibus iniecisse. Ad quem nuncium nihil
motus præfectus Romanus, quam vt partem
tum postero die luce prima iuberet exire ad
dum populationibus hostem. interea adeo
obedienter curatum est, vt contra pro argu
fuerit illa procursatio Numidarum, Annibalē
citumq; castris non mouisse. Annibal cōcubia
cte mouit. dux Philomenes erat cum solito
venationis onere: cæteri proditores ea quæ
sita erant, expectabant. Conuenerat autē vt
menes portula assueta venationem inferens,
tos induceret: parte alia portam Temenida
Annibal. Ea mediterranea regione oriente
bat: aliquantum intra mœnia includitur. Cum
tæ appropinquaret, editus ex composito
Annibale est, refulsitque. idem redditum ab
ne signum. extinctæ deinde vtrinque flammæ
Annibal silentio ducebat ad portam. Nico
prouiso ad portas sopitos vigiles in cubilib.
truncat, portamque aperit. Annibal cum
agmine ingreditur, equites subsistere iubet.
res postulet, occurrere libero campo posse
Philomenes portulæ parte alia qua cōmeare
rat, appropinquabat. nota vox eius, & familiare
signū cū excitasset vigilē, dicentis, vix
grandis bestiæ onus, portula aperitur.
aprum duos inuenes secutus ipse cum
natore, vigilem incautius miraculo magnitu
in eos qui ferebant, versum venabulo
gressi deinde triginta fere armati cæteros
obtruncant, refringuntque portam maximam
agmen sub signis confestim irrupit. inde
silētio in forum ducti, Annibali sese coniunxer

Tum duo millia Gallorum Pœnus in tres diuisa
partes per vrbem dimittit. Tarentinos & Afros
quam maxime frequentia occupare iubet, tumul-
tu orto Romanos passim cædi, oppidanis parci, sed
vt fieri id posset, præcipit iuuenibus Tarentinis, vt
vbi quem suorum procul vidissent, quiescere &
lere, ac bono animo esse iuberent. Iam tumultus
erat, clamorque qualis esse in capta vrbe solet: sed
quid rei esset, nemo satis pro certo scire. Tarentini
Romanos ad diripiendam vrbem credere coortos,
Romanis seditio aliqua cum fraude videri ab oppi-
danis mota. Præfectus primo excitatus tumultu in
portum effugit: inde acceptus scapha in arcem con-
fugit. Terrorem & tuba audita ex theatro facie-
bat: nam & Romana erat, a proditoribus ad hoc
ipsum præparata, & inscienter a Græco insiata, quis
aut quibus signum daret, incertum efficiebat. Vbi
illuxit, & Romanis Punica & Gallica arma cognita,
tum dubitationem exemerunt: & Græci Romanos
passim cæde stratos cernentes, ab Annibale captam
vrbem senserunt. Posteaquam lux certior erat, &
Romani qui cædibus superfuerant, in arcem confu-
gerant, conticescebatque paulatim tumultus: tum
Annibal Tarentinos sine armis conuocare iubet.
Conuenere omnes, præterquam qui cedentes in
arcem Romanos ad omnem adeundam simul for-
tunam persecuti fuerant. Ibi Annibal benigne allo-
catus Tarentinos, testatusque quæ præstitisset ci-
uibus eorum quos ad Thrasymenum aut ad Can-
nas cepisset, simul in dominationem superbam Ro-
manorum inuectus, recipere se in domos suas
quemque iussit, & foribus nomen suum inscribere,
se domos eas quæ inscriptæ non essent, signo ex-
templo dato, diripi iussurum. si quis in hospitio ci-

tiis Romani (vacuas autem cernebat domos) ne
me inscripsisset, eum se pro hoste habiturum. Con
cione dimissa, cum titulis notatæ fores discrimi
pacatæ ab hostili domo fecissent: signo dato, ad
ripienda hospitia Romana passim ducursum est.
fuit prædæ aliquantum. postero die ad oppugna
dam arcem ducit. quam cum & mari, quo in pe
sulæ modum pars maior circumluitur, & præ
rupibus, & ab ipsa vrbe muro & fossa ingenti
videret, eoque nec vi, nec operibus expugnabilem
esse, ne aut seipsum cura tuendi Tarentinos a
loribus rebus moraretur, aut in relictos sine vl
præsidio Tarentinos impetum ex arce cum vl
Romani facerent: vallo vrbem ab arce interc
statuit, non sine vlla etiam spe, cum prohibendo
opus Romanis manum posse conseri: ersi fero
ns procurrissent, magna cæde ita attenuari præ
vires, vt facile per se ipsi Tarentini vrbem ab
eri possent. vbi cœptum opus est, patefacta repen
porta, in munientes impetum fecerunt Roma
pelliq; se statio passa est, quæ pro opere erat, vt fu
cessu crescret audacia, pluresque & longius pro
persequerentur. Tum signo dato coorti vndiq;
Pœni sunt, quos instructos ad hoc Annibal tene
rat. nec sustinuere impetum Romani, sed ab effu
fuga loci angustiæ eos, impedimentaq; alia opera
cœpto, alia apparatu operis, morabantur. plurim
in fossam præcipitati, occisiq; sunt plures in fu
quam in pugna. Inde & opus nullo prohibente
eri cœptum. fossa ingens ducta, & vallum intra
erigitur: modicoq; post interuallo murũ etiam
dem regione addere parat, vt vel sine præsidio
ri se aduersus Romanos possent. reliquit tam
dicũ præsidiũ, vt simul in faciendo muro adiuvare

profectus cũ cæteris copiis ad Galesum flumen
(quinq; millia ab vrbe abest) posuit castra. Ex iis sta
egressus ad inspiciendum opus, quod aliquã
diu opinione eius celerius creuerat, spem cœpit e
arcem expugnari posse. Et est non altitudine,
ceterа, tuta, sed loco plano posita, & ab vrbe mu
tantum ac fossa diuisa. Cum tã machinationum
omni genere & operibus oppugnaretur, missum a
Metaponto præsidium Romanis fecit animũ, vt no
& ex improuiso opera hostiũ inuaderent. alia dis
cerunt, alia igni corruperunt. isq; finis Annibа
fecit ea parte arcẽ oppugnandi. reliqua erat in ob
sidione spes, nec ea satis efficax: quia arcẽ tenentes
quam peninsula posita imminet faucib. portus, ma
rietum habebant: vrbs contra excluſa mariti
mis commeatibus: propiusq; inopiam erant obsiden
tes, quam obsessi. Annibal conuocatis principibus
Tarentinis, omnes præsentes difficultates exposuit:
neq; arcis tam munitæ expugnandæ viam cernere,
neq; in obsidione quicquam habere spei, donec
mari potiantur hostes. quod si naues sint, quib. cõ
meatus inuehi prohibeant, extemplo aut absessũ
ros aut dedituros se hostes. Assentiebãtur Tarẽtini.
Venerã ei qui cõsilium afferret, opem quoq; in eam
rem afferendam esse censebant. Punicas enim na
ues ex Sicilia accitas id posse facere: suas, quæ sinu
ad signo intercluſæ essent, cum clauſtra portus ho
mines haberet, quemadmodum inde in apertum
mare euasuras? Euadent inquit Annibal, MVL
TA quæ impedita natura sunt, consilio expediun
tur. vrbem enim in campo sitam habetis: planæ
& satis latæ viæ patent in omnes partes. via quæ in
portum per mediam vrbem ad mare transmissa
est, plaustris transueham naues haud magna mole

» & mare noſtrum erit, quo nunc hoſtes potiun-
» & illinc mari, hinc terra circumſedebimus arce-
» mo breui aut relictam ab hoſtibus, aut cum
» hoſtibus capiemus. Hæc oratio non ſpem modo
fectus, ſed ingentem etiam ducis admiratio
fecit. Contracta extemplo vndique plauſtra
ctaque inter ſe: & machinæ ad ſubducenda
admotæ, munitumque iter, quo faciliora
minorque moles in tranſitu eſſet. iumenta
homines contracti, & opus impigre cœptum
cosque poſt dies claſſis inſtructa ac parata
uehitur arcem, & ante ipſum portum anchora
cit. Hunc ſtatum rerum Annibal Tarenti
regreſſus ipſe in hyberna. Cæterum defectio
rentinorum vtrum priore anno, an hoc facta
diuerſum auctores trahunt plures propiores
tate memoriæ rerum hoc anno tradũt factam
mæ conſules prætoresque vſque ante diem
tum Calendas Maias Latinæ tenuerunt eo die
petrato ſacro in monte, in ſuas quiſque
proficiſcuntur. Religio deinde noua obiecta
carminib. Martianis vates hic Martius illuſtris
rat. & cũ inquiſitio priore anno ex S. C. taliũ
rum fieret, in M. Æmilij prætoris vrbani, qui
rem agebat, manus venerant. is protinus nouo
tori Sullæ tradiderat. Ex huius Martii duobus
minibus alterius poſtea aucta declarata auctor
euentu, alteri quoque cuius nondum tempus
nerat, afferebat fidem. Priore carmine Cannen
» prædicta clades in hæc ferme verba erat: Ama
» Troiugena Cannam Romane fuge, ne te alienig
» næ cogant in campo Diomedis conſerere ma
» ſed neque credes tu mihi, donec complêris ſanguine
» ne campum: multaque millia occiſa tua deſer
ani-

mabis in pontum magnum ex terra frugifera, pi- «
bus atque auibus ferisque, quæ incolunt terras, «
farta eſca caro tua. nam mihi ita Iupiter fatus eſt. «
» Diomedis Argiui campos, & Cannam flumen,
» militauerant in iis locis, iuxta atque ipſam cla-
dem agnoſcebant. Tum alterum carmen recitatũ,
non eo tantum obſcurius, quia incertiora futura
praetitis ſunt, ſed perplexius etiam ſcripturæ ge-
nere. Hoſtes Romani ſi expellere vultis, vomicam- «
que, quæ gentium venit longe, Apollini vouendos «
ceſſo ludos: qui quotannis comiter Apollini fiãt: «
cum populus dederit ex publico partem, priuati vti «
conferant pro ſe, ſuisque. Iis ludis faciendis præerit «
prætor is, quiius populo plebique dabit ſummum. «
decemuiri Græco ritu hoſtiis ſacra faciant. hæc ſi «
ita feceritis, gaudebitis ſemper, fietque res veſtra «
melior. nam is diuus extinguet perduelles veſtros, «
qui veſtros campos paſcunt placide. Ad id carmen «
explanandum diem vnum ſumpſerunt. poſtero
die S. C. factum eſt, vt decemuiri libros de ludis A-
pollini, reque diuina facienda inſpicerent. Ea cum
inſpecta relataque ad ſenatum eſſent, cenſuerunt
Veiens Apollini ludos vouendos faciendosque: &
quando ludi facti eſſent, duodecim millia æris præ-
ſto ad rem diuinam, & duas hoſtias maiores dan-
do. Alterum ſenatuſconſultum factum eſt, vt de-
cemuiri ſacra Græco ritu facerent, iisque hoſtiis: A-
pollini boue aurato, & capris duabus albis auratis,
Latonæ boue fœmina aurata. Ludos prætor in circo
maximo cũ facturus eſſet, edixit vt populus p eos
ludos ſtipẽ Apollini, quantã commodũ eſſet, con-
ferret. Hæc eſt origo ludorum Apollinarium, vi-
ctoriæ, non valetudinis ergô, vt plerique rentur,
votorum: factosque populus coronatus ſpectauit:

matronæ supplicauere. vulgo apertis ianuis
patulo epulati sunt, celeberq; dies omni cæ
niarum genere fuit. Cum Annibal circa Ta
consules ambo in Samnio essent, sed circum
Capuam viderentur. quod malum diuturn
dionis esse solet, iam famem Campani sent
quia sementem facere prohibuerant eos R
exercitus. itaque legatos ad Annibalem mise
orantes, vt prius quam consules in agros suos
cerent legiones, viaq; omnes hostium præsid
siderentur, frumentum ex propinquis locis
hi iuberet Capuam. Annibal Hannonem ex
is cum exercitu in Campaniam transire, & d
peram, vt frumenti copia fieret Campanis,
Hanno ex Brutiis profectus cum exercitu, Vitu
dus castra hostiũ, consulesque qui in Samnio
cum Beneuento iam appropinquaret, tria
um millia ab ipsa vrbe loco edito castra profi
de ex sociis circa populis, quo æstate comport
erat, deuehi frumentũ in castra iussit, præsidio
tis, quæ commeatus eos prosequerentur. Cap
inde nuncium misit, qua die ad accipiendũ fru
tum præsto essent, omni vndique genere ve
lorum iumentorũq; ex agris contracto. Id pra
tera socordia negligentiaq; a Campanis actũ, p
plus XL. vehicula missa, & pauca prœterea ium
ob id castigatis ab Hannone, quod ne fames q
quę mutas accenderet bestias, curam eorũ fi
ac posset: alia producta dies ad frumentum ma
apparatu petendum. Ea omnia, sicut acta erant
enunciata Beneuentanis essent, legatos decem
templo ad Coss. (circa Bouianum castra f
rum erant) miserunt. Qui cum auditis qua
Capuam agerentur, inter se comparassent, vt

Campaniam exercitum duceret: Fuluius, cui ea
prouincia euenerat, profectus nocte Beneuentum,
eadem est ingressus. Ex propinquo cognouit Han-
nonem cum exercitus parte profectum frumenta-
tum: duo millia plaustrorum, inconditam, inermẽ
que aliam turbam aduenisse: per tumultum ac tre-
pidationem omnia agi, castrorumque formam, &
munitarem ordinem, immistis agrestibus iis ex ter-
ris, sublatum. His satis compertis, consul militibus
edicit, signa tantum armaque in proximam noctẽ
expedirent: castra Punica oppugnanda esse. Quar-
ta vigilia profecti, sarcinis omnibus impedimentis-
que Beneuenti relictis, paulo ante lucem cum ad
castra peruenissent, tantum pauoris iniecerunt, vt
in plano castra posita essent, haud dubiæ primo
impetu capi potuerint. altitudo loci, & munimen-
ta defenderunt, quæ nulla ex parte adiri, nisi arduo
ac difficili ascensu poterãt. Luce prima prælium in-
gens accensum est, nec vallũ modo tutantur Pœni:
sed, vt quibus locus æquior esset, deturbant niten-
tes per ardua hostes. Vicit tamen omnia pertinax
virtus, & aliquot simul partibus ad vallum ac fossas
peruentum est, sed cum multis vulneribus, ac mili-
tum pernicie. Itaque conuocatis tribunis mili-
tum, consul absistendum temerario incœpto
animo sibi videri, reduci eo die exercitum Bene-
uentum: dein postero castris se hostium iungi, ne
effugio inde Campani, neve Hanno regredi posset.
Id quo facilius obtineatur, collegam quoque, & ex-
ercitum eius se acciturum, totumque eo versurum
bellũ. Hæc consilia ducis, cum iam receptui cane-
ret, clamor militũ aspernantiũ tam segne imperiũ,
effecit. Proxima portæ hostium erat cohors Pe-
ligna: cuius præfectus Vibius ereptum vexillũ trans

vallum hostium traiecit: execratus inde sequa
cohortem, si eius vexilli hostes potiti essent: p
ceps ipse per fossam vallumque in castra irrum
Iamque intra vallum Peligni pugnabant, cum a
ra parte Valerio Flacco tribuno militum terra
gionis exprobrante Romanis ignauiam, qui ha
captorum castrorum concederent decus, T. Ve
nius princeps primus cēturio, cum signifero hu
ademisset: Iam hoc signum, & hic centurio, inq
intra vallum hostiū erit: sequantur qui capi signa
ab hoste prohibituri sunt. Manipulares sui pr
transcenderunt fossam, dein legio tota secut
Iam & consul ad conspectum transgredient
vallum mutato consilio, ab reuocandis ad inv
dos hortandosq; versus milites, ostendere in q
to discrimine ac periculo fortissima cohors ho
rum & ciuium legio esset. Itaque pro se quisq
mnes per æqua atque iniqua loca, cum vndiq
Ia coniicerentur, armaque & corpora hostes
cerent, peruadunt, irrumpuntque multi vulne
etiam quos vires sanguisque deseresset, vt intra
lum hostium caderent, nitebantur. Capta ita
momento temporis velut in plano sita, nec pe
nita castra. Cædes inde, non iam pugna erat; omn
bus intra vallum permistis. supra sex millia hostiu
cæsa. supra septem millia capiuntur; cum frume
tatoribus Campanis, omnique plaustrorum &
mentorum apparatu. capta & alia ingēs præda fu
quam Hanno, populabundus passim cum infeli
sociorum populi Romani agris traxerat. Inde d
ctis hostium castris, Beneuentum reditum est: q
damque ibi ambo consules (nam & Ap. Claudius
post paucos dies venit) vendiderunt, diuiseruntq
& donati, quorum opera castra hostium capta e

ore alios Vibius Pelignus, & T. Pedanius princeps
sertæ legionis. Hanno ab Cominio Cerito, quo
nunciata castrorum clades est, cum paucis frumen-
toribus, quos forte secum habuerat, fugæ magis
quam itineris modo in Brutios rediit. Et Campa-
ni audita sua pariter sociorumque clade, legatos
ad Annibalem miserunt, qui nunciarent, duos
consules ad Beneuentū esse diei iter a Capua. tantū
non ad portas & muros bellū esse. ni propere sub-
ueniat, celerius Capuam quam Arpos, in potestatē
hostium venturā. ne Tarentum quidem, non mo-
do arcem, tanti debere esse, vt Capuā, quā Cartha-
gini æquare sit solitus, desertam indefensamq; po-
pulo Romano tradat. Annibal curæ sibi fore rem
Campanā pollicitus, in præsentia duo millia equi-
tum cum legatis mittit, quo præsidio agros popula-
tionibus possent prohibere. Romanis interim, si-
cut aliarum rerum, arcis Tarentinæ, præsidiique
quod ibi obsideretur, curæ esse. C. Seruilius lega-
tus ex auctoritate patrum a P. Cornelio prætore in
Hetruriam ad frumentum coemendū missus, cum
aliquot nauibus onustis in portum Tarentinū inter
hostiū custodias peruenit. Cuius aduentu, qui an-
te in exigua spe vocati sæpe ad transitionem ab ho-
stibus per colloquia erant, vltro ad transeundū ho-
stes vocabant, solicitabantq;. & erat satis validum
præsidium, traductis ad arcem Tarenti tuendam,
qui Metaponti erant, militibus. Itaque Metapon-
tini exemplo metu quo tenebantur, liberati, ad
Annibalem defecere. Hoc idem eadem ora maris
& Thurini fecerunt. mouit eos non Tarentinorū
magis defectio, Metapontinorumque, quibus
indidem ex Achaia oriundi etiam cognatione iun-
cti erant, quam ira in Romanos, propter obsides

nuper interfectos. Eorum amici cognatique litteras ac nuncios ad Hannonem Magonemque, qui propinquo in Brutiis erant, miserunt, si præterea ad mœnia admouissent, se in potestatem eorum vrbem tradituros esse. M. Atinius Thurinis cum modico præsidio præerat: quem facile elici ad eum tamen temere ineundum rebantur posse. non militum, quos perpaucos habebat, fiducia, quam iuuentutis Thurinæ. eam ex industria centurionum rat, armaueratq; ad tales casus. Diuisis copiis duces Pœni cum agrum Thurinum ingressi sent, Hanno cum peditum agmine infestis ire ad vrbem pergit. Mago cum equitatu tectus, libus ad tegendas insidias oppositis, subsistit. nius peditum tantum agmine per explorato comperto, in aciem copias educit, & fraudis næ, & hostium insidiarum ignarus pedestre pr num fuit persegne, paucis in prima acie pugnan Romanis, Thurinis expectantibus magis quam iuuantibus, euentum: & Carthaginiensium acies industria pedem referebat, vt ad terga colli equite suo infesti hostem incautum pertraherent. Quo vbi ventum est, coorti cum clamore equites propere inconditam Thurinorum turbam, ne ris fido animo vnde pugnabat stantem, extem in fugam auerterunt. Romani quanquam circum uentos hinc pedes hinc eques vrgebat, tamen a quamdiu pugnam traxere. postremo & ipsi terg vertunt, atque ad vrbem fugiunt. Ibi prodito conglobati cum popularium agmen patentibus portis accepissent: vbi Romanos fusos ad vrbem ferri viderunt, conclamant instare Pœnum, per mistosque hostes vrbem inuasuros, ni propere portas claudant. ita excluſos Romanos præbuere hosti

sti ad cædem. Atinius tamen cum paucis rece- pit. Seditio inde paulisper tenuit, cum alii vrbem tendam, inde alii cedendum fortunæ, & traden- dam vrbem victoribus censerent. cæterum, vt ple- rumque fortuna, & consilia mala vicerunt, Atinio missis ad mare ac naues deducto, magis quia ipsi imperium in se mite ac iustum consultum vo- lebant, quam respectu Romanorum, Carthagini- sium in vrbem accipiunt. Consules a Beneuento in Campanũ agrum legiones ducunt, non ad fru- menta modo, quæ iam in hybernis erant, corrum- penda: sed ad Capuam oppugnandam, nobilem se consilatum tam opulentæ vrbis excidio rati factu- rum: simul & ingens flagitium imperio dempturos, quod vbi tam propinquæ tertium annũ impunita defectio esset. Ceterum ne Beneuentum sine præsi- dio esset, & vt ad subita belli, si Annibal (quod fac- tu haud dubitabant) ad opem ferendã sociis Capuã venisset, equites vim sustinere possent: T. Gracchũ ex Lucanis cum equitatu ac leui armatura Beneuẽ- tum venire iubent: legionibus, statiuisque ad ob- tinendas res in Lucanis aliquẽ præficeret. Graccho, priusquam ex Lucanis moueret, sacrificanti triste prodigium factum est. ad exta sacrificio perpetrato boues duo ex occulto allapsi edere iecur, conspe- cto repente ex oculis abierunt. id cum aruspi- cum monitu sacrificium instauraretur, atque in- tentas exta reseratæ seruarẽtur, iterum ac tertiũm venisse tradunt, libatoque iecinore intactos an- te abisse. Cum aruspices ad imperatorem id portinere prodigium præmonuissent, & ab occul- to cauendum hominibus, consiliisq;, nulla tamen prouidentia fatum imminens moueri potuit. Fla- mus Lucanus fuit caput partis eius Lucanorum,

cum pars ad Annibalem defeciſſet, quæ cum ſe
manis ſtabat: & iam anno in magiſtratu erat, alte
iſdem illis creatus prætor. Is mutata repente vo
tate locum gratiæ apud Pœnum quærens, neque
tranſire ipſe, neque trahere ad defectionem Lu
nos ſatis habuit, niſi imperatoris & eiuſdem
ſpitis proditi capite ac ſanguine fœdus cum ho
bus ſanxiſſet. ad Magonem qui in Brutiis præ
clam in colloquium venit. fideque ab eo accep
Romanum imperatorẽ ſibi tradidiſſet, liberos
ſuis legibus venturos in amicitiam Lucanos, de
cit Pœnum, in locum pacis Gracchum adduc
Magonem ibi pedites equitesq; armare, & cap
eas latebras, vbi ingentẽ numerũ occulteret, ho
Loco ſatis inſpecto, atq; vndiq; explorato, di
poſita gerẽdæ rei eſt. Flauius ad Romanũ imp
torẽ venit. Rem ſe ait magnã inchoaſſe, ad qua
ficiendam ipſius Gracchi opera opus eſſet. Q
populorum prætoribus qui ad Pœnum in illo
muni Italiæ motu deſciſſent, perſuaſiſſe vt
in amicitiam Romanorum, quando res quoq;
mana, quæ prope exitium clade Cannenſi ve
indies melior atque auctior fieret: Annibalis v
neſceret, ac prope ad nihilum veniſſet. vete
licto haud implacabiles fore Romanos: nulla
quam gentem magis exorabilem, promptiorem
veniæ dandæ fuiſſe. quoties rebellioni etiam
rum ſuorũ ignotũ? Hæc ab ſe ait dicta. cæteru
ipſo Graccho eadẽ hæc audire malle eos, præſen
que contingere dextram: id pignus fidei ſecũ fe
Locum ſe conſiliis edixiſſe a conſpectu amotum
haud procul a caſtris Romanis. ibi paucis ve
tranſigi rem poſſe, vt omne nomen Lucanũ in
ac ſocietate Romana ſit. Gracchus fraudem &

moni & rei abeſſe ratus, ac ſimilitudine veri captus,
cum fictorib. ac turma equitum e caſtris profectus,
duce hoſpite in inſidias præcipitatus. Hoſtes ſubito
exorti: & ne dubia proditio eſſet, Flauius his ſe ad-
iungit. tela vndiq; in Gracchũ atq; equites coniici-
untur. Gracchus ex equo deſiliit, idem cæteros fa-
cere iubet: hortaturq;, vt quod vnum reliquũ for-
tuna fecerit, id honeſtent virtute. reliquum autem
quid eſſet paucis a multitudine in valle ſylua ac
montibus ſepta circumuentis, præter mortem? id
referre, vtrum præſenti torpore pecorum modo in-
ſibi trucidentur, an toto animo a patiendo expe-
diandoq; euentu in impetum atque iram verſo; a-
gentes, audentesq;, perfuſi hoſtium cruore inter
expirantium inimicorum tumulata armaque &
corpora cadant. Lucanum proditorem ac transfu-
gam omnes peterent: qui eam victimam præ ſe ad
inferos miſiſſet, eum decus eximium egregiumq;
ſolatium ſuæ morti inuenturum. Inter hæc dicta
fundamento circum læuum brachium intorto (nã
ne ſcuta quidem ſecum extulerant) in hoſtes im-
petum fecit. Maior quam pro numero hominum
geritur pugna: iaculis maxime aperta corpora Ro-
manorum, & cum vndiq; ex altioribus locis in ca-
uam vallem coniectus eſſet, transfiguntur. Grac-
chiam nudatum præſidio viuum capere Pœni ni-
tuntur. cæterum ille conſpicatus Lucanum hoſpitẽ
inter hoſtes adeo infeſtus confertos inuaſit, vt par-
ci ei fine multorum pernicie non poſſet. Exanimẽ
eum Mago extemplo ad Annibalem miſit, poniq;
cum captis ſimul faſcibus ante tribunal imperato-
ris iuſſit. Hæc vera fama eſt. Gracchus in Lucanis ad
Veteres, qui Veteres vocantur periit. Sunt qui in agro
Beneuentano prope Calorem fluuium oſtendant à

castris cum lictoribus ac tribus seruis lauandi c
progressum, cum forte inter salicta innata ripis
terent hostes, nudum atque inermem, saxisq;
voluit amnis, propugnantem interfectum. Sp
aruspicum monitu quingentos passus a castris
gressum, vti loco puro ea quæ ante di cta pro
sunt, procuraret, ab insidentibus forte locum
bus turmis Numidarum circumuentum scrib
adeo nec locus, nec ratio mortis in viro tam
& insigni constat. Funeris quoque Gracchi vat
ma est. Alii in castris Romanis sepultum ab hos
ab Annibale (& ea vulgatior fama est) tradu
vestibulo Punicorum castrorum rogum
ctum esse, armatum exercitum decurrisse cum
pudiis Hispanorum, motibusque armorum &
porum suæ cuique genti assuetis, ipso Annibale
mni rerum verborumque honore exequias
brante. Hæc tradunt qui in Lucanis rei gestæ
res sunt. Si illis qui ad Calorem fluuiū interfe
memorant, credere velis, capitis tantum Gra
hostes potiti sunt. eo delato ad Annibalem, m
ab eo confestim Carthalo, qui in castra Romana
Cn. Cornelium quæstorem deferret. is funus im
ratoris in castris, celebrantibus cum exercitu
uentanis, fecit. Consules agrum Campanū ingr
cum passim popularentur, eruptione oppidano
& Magonis cum equitatu territi, ac trepidi ad sig
milites palatos passim reuocarunt: & vix dum
strucla acie fusi, supra mille & quingentos mili
amiserunt. Inde ingens ferocia superbæ suopte
genio genti creuit: multisque præliis lacessen
Romanos: sed intentiores ad cauendum con
vna pugna fecerat, incaute atque inconsulte
Restituit tamen his animos, & illis minuit

tem parua vna res. Sed in bello nihil tam leue est,
quod non magnæ interdum rei momentum faciat.
T. Quintio Crispino Badius Campanus hospes e-
rat familiari hospitio iunctus. creuerat consue-
tudo, quod eger Romæ apud Crispinum Badius an-
te defectionem Campanam liberaliter, comiter-
que curatus fuerat. Tum Badius progressus ante
fores, quæ pro porta stabant, euocari Crispinū
iussit. quod vbi est Crispino nunciatum, ratus collo-
quium amicum ac familiare quæri, manente me-
moria etiam in dissidio publicorum fœderum pri-
uatim iuris, paulum a cæteris processit. Postquam in
conspectum venere: Prouoco te, inquit, ad pugnam «
Crispine, Badius: conscendamus equos, sommotis- «
que aliis, vter bello melior sit, decernamus. Ad ea «
Crispinus, nec sibi nec illi, ait, hostes deesse, in quib. «
virtutem ostendant: se ab eo, etiamsi in acie occur- «
rat, declinaturum, ne hospitali cæde dextram vio- «
let. conuersusque abibat. Enimuero ferocius tum
Campanus increpare mollitiem ignauiamque, &
segnitiam probra in insontem iacere, hospitalem ho-
stem appellans, simulantemq; parcere, cui sciat pa-
rem se non esse, si parum publicis fœderibus ruptis
contempta simul & priuata iura esse putet, Badium
Campanum T. Quintio Crispino Romano palam
omnibus, duobus exercitibus audientibus, renun-
ciare hospitium: nihil sibi cum eo consociatum, ni-
hil fœderatum hospiti cum hoste, cuius patriā ac pe-
nates publicos priuatosq; oppugnatum venisset. si
vir esset, congrederetur. Diu cunctantem Crispinū
perpellere turmales, ne impune insultare Campa-
no pateretur. itaq; tantū moratus, dum imperato-
rem consuleret, permitterentne sibi extra ordinē in
prouocantē hostē pugnare: permissu eorum arma

cepit, equumq; conscendit, & Badium nomine compellans ad pugnam euocauit. Nulla mora Campano facta est. infestis equis concurrere. Crispinus supra scutum sinistrum humerum Badii fixta transfixit: superq; delapsum cum vulnere eo quo desilüit, vt pedes iacentem conficeret. Badius priusquam opprimeretur, parma atque equo licto, ad suos aufugit. Crispinus equum, armaq; capta, & cruentam cuspidem insignis spoliis victor tans, cum magna laude & gratulatione militum consules est deductus, laudatusq; ibi magnificis donis donatus. Annibal ex agro Beneuentano ad Capuam cum mouisset, tertio post die qui copias in aciem eduxit. haud quaquā dubius, Campanis absente se paucos ante dies secum isset pugna: quin multo minus se suumque victorem exercitum sustinere Romani posset. Cæterum posteaquam pugnari cœptum est, tum maxime incursu cum iaculis obrueretur, rabat Romana acies: donec signum equitibus est, vt in hostem admitterent equos. Itaque stre prælium erat, cum procul visus Sempronius exercitus, cui Cn. Cornelius quæstor præerat, que parti parem metum præbuit, ne hostes nouis uentarent. velut ex composito vtrinque signum receptui datum: reductique in castra prope a marte discesserunt. plures tamen ab Romano primo incursu equitum ceciderunt. Inde consilio vt auerterent Capua Annibalem, nocte quæ secuta est, diuersi, Fuluius in agrum Cumanum, Clau in Lucanos abierunt. Postero die cum vacua cast Romanorum nunciatum Annibali esset, & duobus agminibus diuersos abiisse: incertus primo vtrum sequeretur, Appium institit sequi. Ille circunducto

hoste qua voluit, alio itinere ad Capuam rediit. Annibali alia in iis locis bene gerendæ rei fortuna data est. M. Centenius fuit cognomine Penula, ignis inter primipili centuriones & magnitudine corporis & animi. Is perfunctus militia, per P. Cornelium Sullam prætorem in Senatum introductus petit a patribus, vti sibi quinque millia militum darentur: se peritum & hostis & regionum, breui operæ precium facturum. & quibus artibus ad illa locorum nostri & duces & exercitus capti forent, ea aduersus inuentorē vsurum. Id non promissum magis stolide, quam stolide creditum: tanquam eadem militares, & imperatoriæ artes essent. Data ei pro quinque octo millia militum: pars dimidia ipsius, pars socii. & ipse aliquantum voluntariorum coegit, & intrare in agris conciuit: ac prope duplicato exercitu in Lucanos peruenit, vbi Annibal nequicquam opperiens Claudium substiterat. Haud dubia res est: quippe inter Annibalem ducem & centurionem, duos exercitusque, alterum vincendo veteranum, alterum nouum totū, & magna ex parte etiam tumultuarium ac semiermem. Vt conspecta inter se agmina sunt, & neutra pars detrectauit pugnam, extemplo instructæ acies. pugnatum tamen, vt in nulla re, duas amplius horas, concitata etiam, dono vetere fama solum, sed etiam metu futuri decoris, si sua temeritate cōtractæ cladi superesset, obiectans se hostium telis cecidit: fusa extemplo est Romana acies. sed adeo ne fugæ quidem iter patuit, omnibus viis ab equite insessis, vt ex tanta multitudine vix mille euaserint: ceteri passim alii a pestе absumpti sunt. Capua a consulibus interim summa vi obsideri cœpta est: quæq; in eam rem o-

pus erant, comportabantur, parabanturque. Ostia
linum frumentum conuectum: ad Vulturni
vbi nunc vrbs est, castellum communitum
Fabius Maximus munierat) præsidium imp
vt & mare proximum, & flumen in pote
essent. In ea duo maritima castella frumen
ex Sardinia nuper missum erat, quodque
prætor ex Hetruria coemerat, ab Ostia con
est, vt exercitui per hyemem copia esset. Cæte
super eam cladem quæ in Lucanis accepta erat,
lonum quoq; exercitus qui viuo Graccho
fide stipendia fecerat: velut exauctoratus
ducis, ab signis decessit. Annnibal non Capuæ
neglectam, neque in tanto discrimine deserto
lebat socios, sed prospero ex temeritate vrbis
mani ducis successu, in alterius ducis exercitu
opprimendi occasionem imminebat. Cn. Fulvius
prætorem Apuli legati nunciabant, primo do
bes quasdam Apulorum, quæ ad Annibalem
uissent, oppugnaret, intentius rem egisse, po
nimio successu & ipsum & milites præda imple
ac tantam licentiam socordiamque effusos, vt
la disciplina militiæ esset. Annibal cum sæpe
tum paucis diebus ante expertus, qualis sub
duce exercitus esset, in Apuliam castra mouit. C
ca Herdoniam Romanæ legiones & prætor Fabius
erant. quo vbi allatum est hostes aduentare: prop
est factũ, vt iniussu prætoris signis conuulsis in
exirent: nec res vlla magis tenuit, quam spes ha
dubia, suo id arbitrio, vbi vellent acturos. No
insequenti Annibal, cum tumultuatum in castr
& plerosq; ferociter signũ vt daret institisse dic
arma vocantes, sciret: haud dubius prosperæ pug
occasionem dari, tria millia expeditorum milit

tis circa, vepribusq; & syluis disponit, qui signo
dato simul omnes e latebris exilirent, & Magonẽ
& suo ferme millia equitum, qua fugam inclina-
tum credebat, omnia itinera insidere iubet. his
dotte præparatis, prima luce in aciem copias edu-
cit. Nec Fuluius est cunctatus non tam sua vlla
spe, quam militum impetu fortuito tractus. itaque
eadem temeritate, qua processum in aciem est, in-
struitur ipsa acies ad libidinem militum forte pro-
fluentium consistentiumque, quo loco ipsorũ tu-
lit animus, deinde per libidinẽ aut metũ deserẽ-
tibi locũ. Prima legio & sinistra ala primo instructæ,
& in longitudinẽ porrectæ acies, clamantib. tribu-
nis nihil introrsus roboris ac viriũ esse, & quacunq;
impetum fecissent hostes, perruptures. nil quod sa-
lutare esset, non modò ad animum, sed ne ad aures
quidem admittebant. Et Annibal quidẽ haudqua-
quã simili exercitu, neque ita instructo aderat. ergo
ne clamorem quidẽ atq; impetum primum eorum
Romani sustinuere. Dux stultitia & temeritate
Centenio par, animo nequaquam comparandus,
vbi rem inclinatam, ac trepidantes suos vidit, equo
arrepto cum ducentis ferme equitibus effugit. cæ-
tera a fronte pulsa, a tergo atque alis circumuenta
acies eo vsque est cæsa, vt ex duodeuiginti millibus
hominum duo millia haud amplius euaserint. ca-
ptis hostes potiti sunt. Hæ clades super aliam alia
Romam cum essent nunciatæ, ingens quidem & re-
centis & pauor ciuitatem capit: sed tamen quia
cõsules, vbi summa rerũ esset, ad id locorũ prospe-
regererẽt, minus his cladib. cõmouebantur. Lega-
tos ad cõsules mittũt C. Lectoriũ, M. Mitiliũ: qui
nunciarent, vt reliquias duorũ exercituũ cum cu-
ra colligerẽt, darentq; operã ne per metũ ac despe-

rationem hosti se dederent (id quod post Co-
nensem accidisset cladem) & vt desertores de
ercitu volonũ conquirerent. Idem negotii P. Co-
nelio datum, cui & delectus mandatus erat: isq;
fora conciliabulaq; edixit, vt conquisitio volon-
fieret, iique ad signa reducerentur. Hæc omnia
tentissima cura acta. Ap. Claudius consul D. Iu-
ad ostium Vulturni, M. Aurelio Cotta Puteolis
posito, qui, vt quæque naues ex Hetruria ac Sa-
nia accessissent, extemplo in castra mitteren-
mentum: ipse ad Capuam regressus, Q. Fulvium
collegam inuenit Casilino omnia importuna
molientemque ad oppugnandam Capuam. Tum
ambo consules circunsederunt vrbem, & Clau-
Neronem prætorem ab Suessula ex Claudiano
stris excierunt. Is quoque modico ibi præsidio
tuendum locũ relicto, cæteris cum omnibus op-
ad Capuam descendit. ita tria prætoria circa Ca-
erecta, tres exercitus diuersis partib. opus aggre-
fossa valloq; circundare vrbẽ parant: & castella
citant modicis interuallis: multisq; simul locis
prohibentibus opera Campanis eo euentu pugn-
vt postremo portis muroq; se continerent Cam-
nus. Prius tamen quam hæc continuarentur opera
legati ad Annibalem missi, qui quererentur deser-
ab eo Capuam, ac prope redditam Romanis, ob-
starenturq;, vt tunc saltem opem non circumla-
modò, sed etiam circumuallatis ferret. consulib.
teræ a P. Cornelio prætore missæ, vt priusquã ea
derent Capuã operib. potestatẽ Campanis faceret
vt qui eorum vellent, exirent ab Capua, suasq; re
secum auferrent. liberos fore, suaq; omnia habi
ros, qui ante Idus Martias exissent. post eam diẽ
quiq; exissent, quiq; ibi mansissent, hostiũ futuros
numero.

Ea pronunciata Campanis, atq; ita spreta,
vt ultro dicerent cõtumelias, minarenturq;. Anni-
bal ab Herdonia Tarẽtum duxerat legiones, spe aut
vsus dolo arcis Tarẽtinæ potiundæ. quod vbi parũ
processit, ad Brundusium flexit iter, prodi id oppidũ
casus. ibi quoq; cum frustra tereret tempus, legati
Campani ad eum venerunt querentes simul, oran-
tes, quibus Annibal magnifice respondit, & antea
solitũ se obsidionem, & nunc aduentum suum con-
fides non laturos. Cum hac spe dimissi legati, vix
regredi Capuã iã duplici fossa valloque cinctã potu-
erat. Cum maxime Capua circumuallaretur, Syra-
cusarũ quoq; oppugnatio ad finẽ venit, præterquã
via ac virtute ducis exercitusq;, intestina etiã prodi-
tione adiuta. Nãq; Marcellus initio veris incertus,
vter bellũ, an obsidione Syracusas premeret: quã-
quam nec vi capi videbat posse inexpugnabilem
terrestri ac maritimo situ vrbem, nec fame, quam
prope liberi ab Carthagine commeatus alerent: ta-
men ne quid inexpertum relinqueret, transfugas
Syracusanos (erant autem apud Romanos aliqui
nobilissimi viri, inter defectionem ab Romanis, qa
ab nouis consiliis abhorrebant, pulsi) colloquiis
singulis partis tentare hominum animos iussit: & fidem
dare, si traditæ forent Syracusæ, liberos eos ac suis
legibus victuros esse. Non erat colloquii copia: qa
multorum animi suspecti, omnium curam oculos-
que conuerterant: ne quid falleret tale admissum.
Seruus vnus exulum pro transfuga intromissus in
vrbem, conuentis paucis, initium colloquendi de
tali re fecit. deinde in piscatoria quidam naui reti-
tibus operti, circunuectique ita ad castra Romana,
colloquitque cum transfugis. & idem sæpius eo-

dem modo alii atque alii: postremo ad octingen-
facti. & cum iam composita omnia ad proditi-
essent, indicio delato ad Epicidem per Attalum
quēdam indignantem sibi rem creditam non
necati omnes, & cruciati sunt. Alia subinde
postquam haec vana euaserat, excepit. Dama-
pus quidam Lacedæmonius missus ab Syracusa-
Philippum regem, captus ab Romanis nauib.
huius vtique redimendi & Epicidi cura erat
nec abnuit Marcellus, iam tum Ætolorum
gentis socii Lacedæmonii erant, amicitiam
tibus Romanis. Ad colloquium de redemptione
eius missis medius maxime, atque vtrisq; op-
tunus locus ad portum Trogillorum, propter
rim quam vocant Galeagram, est visus. quo
sæpius commearent, vnus ex Romanis ex
quo murum contemplatus, numerando lapides
stimandoq; ipse secū, qui in fronte paterent
altitudinē muri, quantum proxime coniectura
terat, permensus humiliorem q; aliquanto
opinione sua, & cæterorum omnium ratus esse,
vel mediocribus scalis superabilem: ad Marcellum
defert. Haud spernenda res visa, sed cum
cus, qui ob id ipsum intentius custodiebatur,
posset, occasio quærebatur quam obtulit
ga, nuncians diem festum Dianæ per triduum
& quia alia in obsidione desint, vino largius
celebrari, & ab Epicide præbito vniuersæ
per trib. a principib. diuiso. Id vbi accepit Marcellus
cum paucis tribunorū militum collocutus, electis
per eos ad rem tantā agendam audendamq;
neis centurionibus militibusq;, & scalis in occ
comparatis, cæteris signum dari iubet, vt matu
corpora curarent, quietiq; darent: nocte in exp
tionem

tem eundum esse. Inde vbi id temporis visum
die epulatis iam, vinoque satiatis principium
nari esset, signū vnius milites ferre scalas iussit: &
mille fere armati tenui agmine per silentium
dedocti. Vbi sine strepitu ac tumultu primi eua-
erant in murum, secuti ordine alii, cum priorum
audacia dubiis etiam animum faceret. Iam mille
eorum ceperant partem, cum cæteræ admotæ
muris q; scalis in murum euadebant, signo ab
Hexapylo dato, quo per ingentem solitudinem
ne peruentum, quia magna pars in turribus epu-
sebant sopiti vino erant, aut semigraues potabant.
paucos tamen eorum comprehensos in cubilibus
interfecerunt prope Hexapylon est portula, ea ma-
ui vi retinendi cœpta, & e muro excompositio
ad datum signum erat: & iam vndique non fur-
tim, sed vi aperte gerebatur res. quippe ad Epipo-
las frequentem custodiis locum peruentum erat:
terendique magis hostes erant, quam fallendi:
ceteriti sunt. Nam simul ac turbarum est au-
dens cantus: clamorque tenentium muros, par-
temque vrbis: omnia teneri custodes rati, alii per
petium fugere, alii salire de muro, præcipitariq;
tubo pauentium. magna pars tamen ignara tanti
mali erat, & grauatis omnibus vino somnoque,
& in vastæ magnitudinis vrbe partium sensu non
satis pertinente in omnia. Sub luce Hexapylo ex-
pugnato, Marcellus omnibus copiis vrbem ingressus.
Excitatur, conuertitque omnes ad arma capienda,
quemque, si quam possent, iam captæ prope vrbi
ferendam. Epicides ab insula, quam ipsi Nassos
vocant, citato profectus agmine, haud dubius, quin
Nasios per negligentiam custodum transgressos
murum expulsurus foret: occurrentibus pauidis

tumultũ augere eos dictitans, & maiora ac ter-
liora vero afferre. postquam conspexit omnia
Epipolas armis completa, lacessito tantum hos
paucis missilibus, retro in Acradinam agmen
uertit, non tam vim multitudinemque hostiu
metuens, quam ne qua intestina fraus per occ
nem oriretur, clausasque inter tumultum ac
næ atque insulæ inueniret portas. Marcellus v
nia ingressus, exsuperioribus locis vrbem, om
ferme illa tempestate pulcherrimam subiecta
oculis vidit, illachrymasse dicitur, partim
dio tantæ perpetratæ rei, partim vetusta glo
bis. Athenienſium classes demersæ, & du
gentes exercitus cum duobus clarissimis d
deleti occurrebant: & tot bella cum Carthag
sibus tanto cum discrimine gesta, tot ac tam
lenti tyranni regesque: præter cæteros Hier
recentissimæ memoriæ rex, tum ante omnia
virtus eius fortunaque sua dederat, benefic
populum Romanum insignis. ea cum vniuers
currerent animo, subiretq; cogitatio, iam illa
mento horæ arsura omnia, & ad cineres redi
priusquam signa Acradinæ admoueret, præm
Syracusanos, qui inter præsidia Romana, vt
dictum est, fuerant, vt alloquio leni perlic
hostes ad dedendã vrbem. Tenebant Acradin
tas murosq; maxime transfugæ, quibus nulla
per conditiones veniæ spes. ii nec adire muros
alloqui quenquã passi. itaq; Marcellus post
incœptum irritũ fuit, ad Euryalũ signa referri
Tumulus est in extrema parte vrbis versus a
viæq; imminens ferenti in agros, mediterran
insulę, percommodus ad commeatus excipien
Præerat huic arci Philodemus Argiuus ab Epicid
impo-

positus, ad quem missus a Marcello Sosis, vnus
interfectoribus tyranni, cum longo sermone
habito dilatus per frustrationem esset, retulit Mar-
cello, tempus eum ad deliberãdum sumpsisse. Cum
is diem de die differret, dum Hippocrates aque Hi-
milco admouerent castra legionesque, haud dubius
si marcem accepisset eos, deleri Romanum exerci-
tum inclusum muris posse: Marcellus vt Euryalum
neque tradi neque capi vidit posse, inter Neapolim
& Thicam (nomina partium vrbis, & instar vrbium
sunt) posuit castra: timens ne si frequentia intrasset
loca, contineri a discursu miles auidus prædæ non
posset. Legati eo ab Thica & Neapoli cum infulis
& velamentis venerunt, precantes vt a cædibus &
incendiis parceretur. De quorum precib. quam
postulatis magis consilio habito, Marcellus ex o-
mnium sententia edixit militibus, ne quis liberum
corpus violaret, cætera prædæ futura. castraque te-
nuis parietum pro muro septa, portis regione pla-
rarum patentibus stationes præsidiaque disposuit,
ne quis in discursu militum impetus in castra fieri
posset. Inde signo dato milites discurrerunt: refra-
ctisque foribus cum omnia terrore ac tumultu stre-
perent, a cædibus tamen temperatum est. Rapinis
nullius ante modus fuit, quam omnia diuturna fe-
licitate cumulata bona egessere. Inter hæc & Philo-
demus, cum spes auxilii nulla esset, fide accepta, vt
inuiolatus ad Epicidem rediret, reducto præsidio
tradidit tumulum Romanis. Auersis omnibus ad
tumulum ex parte captæ vrbis, Bomilcar noctem
eam nactus, qua propter vim tempestatis stare ad
anchoram in salo Romana classis non posset, cum
triginta quinque nauibus ex portu Syracusano pro-
fectus, libero mari vela in altum dedit, quinque &

quinquaginta nauibus Epicidæ & Syracusani
ctis, edoctisque Carthaginiensibus, in quam
Syracusana diserimine esset, cum C. nauibus
paucos dies redit, multis (vt fama est) donis
ronis gaza ab Epicide donatus. Marcellus
recepto, præsidioque addito, vna cura erat
qua ab tergo vis hostium in arcem acceptam
impeditosque mœnibus suos turbaret. Acra
inde ternis castris per idonea dispositis loca
inopiam omnium rerum inclusos redacturus
circumsedit. Cum per aliquot dies quietæ
vtrinque fuissent, repente aduentus Hippocr
Himilconis, vt vltro vndique oppugnarentur
mani, fecit. nam & Hippocrates castris ad
portum communitis, signoque iis dato qui
nam tenebant, castra vetera Romanorum
est, quibus Crispinus præerat: & Epicides
nem in stationes Marcelli fecit, & classis Pun
tori, quod inter vrbem & castra Romana
pulsa est, ne quid præsidii Crispino summitt
cello posset. Tumultū tamen maiorem hostes
buerunt, quam certamen. nam & Crispinus
cratem non repulit tantum a munimentis, sed
cutus etiam est trepide fugientem: & Epicid
Marcellus in vrbem compulit. satisque iam
in posterum videbatur prouisum, ne quid ab
tinis eorum excursionibus periculi foret. Acc
pestilentia, cōmune malum, quod facile vtr
que animos auerteret a belli consiliis. nam
re autumni, & locis natura grauibus, multo
magis extra vrbem quam in vrbe, intoleran
æstus per vtraque castra omnium ferme
mouit. & primo tempotis ac loci vitio & egri
& moriebantur. Postea curatio ipsa, & contac

borum vulgabat morbos: vt aut neglecti deserti
quique incidissent, morerentur: aut assidentes cu
bantesque eadem vi morbi repletos secum trahe
rent: quotidianaque funera, & mors ob omnium
oculos esset, & vndique dies noctesque ploratus au
direntur, postremo ira assuetudine mali efferaue
rant animos, vt non modo non lachrymis, iustoque
comploratu prosequerentur mortuos, sed ne efferr
rent quidem aut sepelirent: iacerentque strata ex
anima corpora in conspectu similem quoque mor
tem expectantium: mortuique ægros, ægri validos
tam metu, tum tabe ac pestifero odore corporum
conficerent: & vt ferro potius morerentur ferro
quidam inuadebant soli hostium stationes. Multo
tamen maior vis pestis Pœnorum castra, quam
Romana, diu circumsidendo Syracusas cæde aquis
que affecerat magis. ex hostium exercitu Siculi vt
primum videre ex grauitate loci vulgari mor
bo, in suas quisque propinquas vrbes dilapsi
sunt. at Carthaginienses, quibus nusquam recep
tus erat, cum ipsis ducibus Hippocrate atque Hi
milcone ad internecionem omnes perierunt. Mar
cellus, vt tanta vis ingruebat mali, adduxerat in vr
bem suos: infirmaque corpora tecta & vmbræ re
creauerant. multi tamen ex Romano exercitu ea
dem peste absumpti sunt. Deleto terrestri Punico
exercitu, Siculi qui Hippocratis milites fuerāt, haud
in magna oppida, cæterū & situ & munimētis tuta:
tria millia alterum ab Syracusis, alterum quindecim
ab oppio, & commeatus e ciuitatibus suis comporta
bant, & auxilia accersebāt. Interea Bomilcar iterum
cum classe profectus Carthaginem, ita exposita for
tuna spectorū, vt spem faceret nō ipsis modo saluta
tem opem ferri posse, sed Romanos quoq; in capta

quodammodo vrbe capi: perpulit, vt onerarias ues quamplurimas omni copia rerum onustas cum mitterent, classemque suam augerent, centum triginta nauibus longis, & septuagin nerariis profectus a Carthagine, satis prospe tos ad traiiciendum in Siciliam habuit: sed iidē venti superare eum Pachynum prohibebāt. Ro caris aduentus fama primo, dein præter spem ra, cum gaudium & metum inuicem Roman racusanisque præbuisset: Epicides metuens, pergerent iidem qui tum tenebant, ab ora flare per dies plures venti, classis Punica Africa peteret: tradita Acradina mercenariorum ducibus, ad Bomilcarem nauigat, classem in ne versa in Africam habentem, atque timen nauale prelium, non tam quod impar virib mero nauium esset, quippe etiam plures quam quod venti aptiores Romanæ quā suæ flarent. perpulit tandem, vt fortunam nauali taminis experiri vellet. Et Marcellus cum exercitum ex tota insula conciri videret, & genti commeatu classem Punicam aduentare simul terra marique inclusus, vrbe hostium tur, quamquā impar numero nauiū erat, aditu Syracusarū Bomilcarem constituit. Du ses infestæ circa promontorium Pachynum vbi primum tranquillitas maris in altum euect concursuræ. Itaque cadente iam Euro, qui aliquot sequerat, prior Bomilcar mouit: cuius classis petere altum visa est, quo facilius super promontorium. Cæterum postquam tendere Romanas naues vidit, incertum qua subita re Bomilcar, vela in altum dedit: missisque nau Heracleam, qui onerarias naues retro in Africam

petere iuberent, ipse Siciliam præteruectus, Tauromenium petit. Epicides a tanta repente destitutus spe, ne in obsidionem magna ex parte captæ vrbis veniret, Agrigentum nauigat, expectaturus magis quorum, quam inde quicquam moturus. Quæ vbi in castra Siculorum sunt nunciata, Epicidem Syracusis excessisse, a Carthaginiensibus relictam insulā, & propediem Romanis traditam: legatos de conditionibus dedendæ vrbis, explorata prius per colloquia voluntate eorum qui obsidebantur, ad Marcellum mittunt. Cum haud ferme discreparet, quin quo vbique regum fuissent, Romanorum essent: Siculis cætera cum libertate ac legibus suis seruarentur, euocatis ad colloquium iis, quibus ab Epicide tradita res erat, missos se simul ad Marcellum, simul eo ad exercitum Siculorum aiunt, vt vna omniū qui obsiderentur, quique extra obsidionem essent, fortuna esset: neve alteri proprie sibi paciscerentur quicquam. Recepti deinde ab iis vt necessarios hospitio alloquerentur, expositis quæ pacta iam cū Marcello haberent, oblata spe salutis perpulere eos, vt secum præfectos Epicidis, Polycletum & Philistionem & Epicidem, cui Sydon cognomen erat, aggrederentur. Interfectis iis, & multitudine ad conionem conuocata: & inopiam, qua ipsi inter se frequenter occulte soliti erant, conquesti: & quanquā tot mala vrgerent, negarunt fortunam accusandam esse, quod in ipsorum esset potestate, quamdiu ea paterentur. Romanis causam oppugnandi Syracusas fuisse charitatem Syracusanorum, non odium: nam vt occupatas res ab satellitibus Annibalis, deinde Hieronymi, Hippocrate atq; Epicide audierint, tum bellum mouisse, & obsidere vrbem cœpisse: vt crudeles tyrannos eius, non vt ipsam vrbem expugna-

rent. Hippocrate vero interepto, Epicide intentat
ab Syracusiis, & præfectis eius occisis, Carthag
sibus omni possessione Siciliæ terra marique
quam supereſſe causam Romanis, cur non
ac si Hiero ipse viueret, vnicus Romanæ am
cultor, incolumes Syracusas esse velint? taq;
bi nec hominib. aliud periculi, quam ab fem
esse, si occasionem reconciliandi se Romanis
termisissent. Eam autem, qualis illo momento
ræ sit, nullam deinde fore, si simul libertas ab
tentib. tyrannis apparuisset. Omniũ ingenti
oratio audita est. prætores tamen prius creãn
legatos nominari placuit. ex ipsorum deinde
rum numero missi oratores ad Marcellum: quo
» princeps: Neq; primo, inquit, Syracusani a vob
» fecimus, sed Hieronymus, nequaquam tam
» impius, quam in nos: nec postea pacem tyranni
» de compositam Syracusanus quisquam, sed
» tes regii Hippocrates atque Epicides, oppress
» bis hinc metu, hinc fraude turbauerũt. nec q
» dicere potest, aliquãdo nobis libertatis tempus
» isse, quod pacis vobiscum nõ fuerit. Nunc cer
» de eorum qui oppressas tenebant Syracusas, cu
» primum arbitrii nostri esse cœpimus, extempl
» nimus ad tradenda arma, dedendos nos, vrbe
» nia: nullam recusandam fortunam, quæ impo
» vobis fuerit. Gloriam captæ nobilissimæ pulch
» mæque vrbis Græcarum dii tibi dederunt Marc
» quicquid vnquam terra marique memorand
» gessimus, id tui triũphi titulo accedit. famæ ne
» di malis, quanta vrbs a te capta sit, quã postea
» que eam spectaculo esse. quo quisquis terra
» quis mari venerit: nunc nostra de Athenien
» Carthaginiensibusq; trophæa, nunc tua de nob

lendat, incolumesque Syracusas familiæ vestræ sub
tutela nominis Marcellorum, tutelaq; habendas
dadas, ne plus apud vos Hieronymi, quam Hieronis
memoria momenti faciat. diutius ille multo ami-
tes fuit, quam hic hostis: & illius etiam benefacta
perfidiis, huius amẽtia ad perniciem tantũ ipsius
valuit. Omnia & impetrabilia & tuta erãt apud Ro-
manos. inter ipsos plus belli ac periculi erat. namq;
transfugæ tradi se Romanis rati, mercenariorum
quoq; militum auxilia in eundem compulere me-
dum: arreptisq; armis prætores primũ obtruncant,
inde ad cædem Syracusanorum discurrunt: quosq;
sors obtulit, irati interfecerunt: atq; omnia quæ in
promptu erant, diripuere. tum ne sine ducib. essent,
tres præfectos creauere, vt terni Acradinæ ac Nasso
præessent. Sedato tandem tumultu, exequentibus
fœdus, quæ acta cum Romanis es-
sent, diuere id quod erat, cœpit: aliam suam ac
transfugarum causam esse. In tempore legati a Mar-
cello redierũt, falsa eos suspicione incitatos memo-
rantes: nec causam expetendæ pœnæ eorum vllam
Romanis esse. Erat ex tribus Acradinæ præfectis Hi-
spanus, Mericus nomine. ad eum inter comites le-
gatorum de industria vnus ex Hispanorum auxi-
liaribus est missus: qui sine arbitris Mericum na-
tione, primum quo in statu reliquisset Hispaniam
(se nuper inde venerat) exponit. omnia Romanis
posse obtineri armis. posse eum, si operæpreciũ
faciat, principem popularium esse: seu militare
cum Romanis, seu in patriam reuerti libeat. con-
tra, si malle obsideri pergat, quam sedem esse terra
marique clauso? Motus his Mericus, cum lega-
tos ad Marcellum mitti placuisset, fratrem inter eos
misit: qui per eundem illum Hispanum secretus

ab aliis ad Marcellum deductus, cum fidem accep-
set, compositisque agendæ rei ordinem, Acra-
nam redit. Tum Mericus vt ab suspicione prodi-
nis auerteret omnium animos, negat sibi placu-
legatos commeare vltro citroque: neq; recipien-
quenquam neque mittendum. & quo intentius
stodiæ seruentur, opportuna loca diuidenda par-
ctis esse, vt suæ quisq; partis tutandæ reus sit. Om-
assensi sunt. Partibus diuidendis, ipsi regio euen-
Arethusa fonte vsque ad ostium magni portus
vt scirent Romani, fecit. Itaque Marcellus noctis
uim onerariam cum armatis remulco quadrire-
trahi ad Acradinam iussit: exponitque milites ex
one portæ quæ prope fontem Arethusam est. Ibi
cum quarta vigilia factum esset, expositosque mi-
tes porta, vt conuenerat, recepisset Mericus. Ibi
prima Marcellus omnibus copiis mœnia Acradi-
aggreditur: ita vt non eos solum qui Acradinam
nebant, in se conuerteret, sed ab Nasso etiam age-
na armatorum concurrerent, relictis stationib. ad
ad vim & impetum Romanorum arcendum. In
tumultu actuariæ naues instructæ iam ante, circum
uectæque, ad Nassum armatos exponunt, qui in
prouiso adorti semiplenas stationes, & adaperta
fores portæ, qua paulo ante excurrerant armati,
haud magno certamine Nassum cepere, deserta
trepidatione & fuga custodum. neque vllis mino
præsidii, aut pertinaciæ ad manendum, quam tra
fugis fuit: quia nec suis quidem satis credentes se
medio certamine effugerunt. Marcellus vt capta
esse Nassum didicit, & Acradinæ regionem vnam
teneri, Mericumque cum præsidio suis adiunctum
receptui cecinit, ne regiæ opes, quarum fama maio
quam res erat, diriperentur. Suppresso impetu mi
litum

rum, & iis qui in Acradina erant transfugis spaciũ
deique fugæ datus est. & Syracusani tandem liberi
portis Acradinæ apertis, oratores ad Marcel-
um mittunt, nihil petentes aliud, quam incolumi-
tatem sibi, liberisq; suis. Marcellus concilio aduoca-
to, & adhibitis etiam Syracusanis, qui per seditiones
pulli ab domo inter præsidia Romana fuerant, re-
spondit non plura per annos quinquaginta benefa-
cta Hieronis, quam paucis his annis maleficia eorũ
qui Syracusas tenuerint, erga populum Romanum
esse. sed pleraque eorum quo debuerint, recidisse:
tederumque ruptorum ipsos ab se grauiores mul-
tas quam populus Romanus, voluerit, pœnas exegis-
se. se quidem tertium annum circunsedere Syra-
cusas, non vt populus reseruatam ciuitatem habe-
ret, sed ne transfugarũ duces captam & oppressam
tenerent. Quid potuerint Syracusani facere, exem-
plo vel eos Syracusanorum esse, qui inter præsidia
Romana fuerint: vel Hispanum ducem Mericum,
qui præsidium tradiderit: vel ipsorum Syracusano-
rum postremo seruum quidem, sed forte consilium.
Omnium sibi laborum periculorumque circa mœ-
nia Syracusana terra mariq; tamdiu exhaustorum,
nequaquam tantum fructum esse, quam capere Sy-
racusas potuisse. Inde quæstor cum præsidio ad Nas-
sum ad accipiendam pecuniam regiam custodien-
damque missus. diripiendaque vrbs militi data est,
custodibus diuisis per domos eorum qui intra præ-
sidia Romana fuerunt. Cum multa iræ, multa inui-
diæ auaritiæque fœda exempla ederentur: Archi-
medem memoriæ proditum est, in tanto tumultu,
quanta capta vrbs in discursu diripientiũ militum
esse poterat, intentum formis, quas in puluere de-
scripserat, ab ignaro milite equis esset interfectum.

ægre id Marcellum tulisse, sepulturæque curam
bitam: & propinquis etiam inquisitis, honori
dioq; nomen ac memoriam eius fuisse. Hoc
me modo Syracusæ captæ in quibus prædæ
fuit quantū vix capta Carthagine tum fuisset,
qua æquis viribus certabatur. Paucis ante die
Syracusę caperentur, T. Octacilius cum quinq
mib. octoginta Vticam ab Lilybæo transmisit
ante lucem portum intrasset, oneratias frume
onustas cepit: egressusq; in terram, depopulatus
aliquantum agri circa Vticam: prædamq; omni
neris retro ad naues egit. Lilybæum tertio die,
inde profectus erat, cum centum triginta one
nauibus frumento prædaque onustis rediit
frumentum extemplo Syracusas misit. quod
in tempore subuenisset, victoribus victisque
pernicioſa fames instabat. Eadem ætate in
nia, cum biennio ferme nihil admoduum
rabile factum esset, consiliisq; magis, quam
bellum gereretur, Romani imperatores egres
bernis copias coniunxerunt. ibi concilium adu
tum, omniumq; in vnum congruerunt senten
quando ad id locorum id modo actum esset, vt
drubalem tendentem in Italiam retinerent:
pus esse id iam agi, vt bellum in Hispania finiret
& satis ad id virium credebant accessisse, trig
millia Celtiberorum ea hyeme ad arma exci
Tres exercitus erant. Asdrubal Gisgonis filius
Mago coniunctis castris quinq; ferme dierum
ab Romanis aberant. Propior erat Amilcaris
Asdrubal, vetus in Hispania imperator, ad vi
mine Anitorgin exercitū habebat. Eum vole
primus opprimi duces Romani, & spes erat fa
perq; ad id virium esse. illa restabat cura, ne fo

gressi, alter Asdrubal & Mago, in auios saltus mō
tis recipientes sese, bellū extraherent. Optimum
rati diuisis bifariam copiis totius simul Hi
niæ amplecti bellum, ita inter se diuiserunt, vt P.
Cornelius duas partes exercitus Romanorum soci
orumq; aduersus Magonem, duceret, atq; Asdruba
lem Cn. Cornelius cū tertia parte veteris exercitus
Celtiberis adiunctis cū Asdrubale Barchino bellum
gereret. Vna profecti ambo duces, exercitusq; Celti
beris prægredientib. ad vrbem Anitorgin in cōspe
ctu hostium, dirimente amne, ponūt castra. Ibi Cn.
Scipio cū quibus ante dictum est copiis subsitit, &
P. Scipio profectus ad destinatā belli partem. Asdru
bal postquā animaduertit exiguum Romanum ex
ercitum in castris, & spem omnem in Celtiberorum
auxiliis esse: peritus omnis barbaricæ & præcipue o
mnium earum gentium, in quibus per tot annos
militabat, perfidiæ, facili linguæ cōmercio, cū vtraq;
castra plena Hispanorum essent, per occulta collo
quia faciscitur magna mercede cum Celtiberorum
principibus, vt copias inde abducant. Nec atrox vi
ctoria agebatur. & merces, quanta vel pro bello satis
esset, dabatur, ne bellum gererent: & cum quies i
psa, tum reditus domum fructusque videndi suos
grata vulgo erant. itaque non ducibus facili
us quam multitudini persuasum est: simul ne me
quidem ab Romanis erat, quippe tam paucis, se
ne terinerent. Id quidem cauendum semper Ro
manis ducibus erit, exemplaq; hæc vere pro docu
mentis habenda, ne ita externis credant auxiliis, vt
non plus sui roboris, suarumq; proprie virium in ca
stris habeant. Signis repente sublatis Celtiberi abe
unt, nihil aliud quærentib. causam, obtestantibusq;

vt manerent, Romanis respondentes, quam deos
stico se auocari bello. Scipio, postquã socii nec p
cibus nec vi retineri poterant, nec se aut parem
illis hosti esse, aut fratri rursus coniungi vidit p
nec vllum aliud salutare cõsilium in prompt
retro quantum posset, cedere statuit, in id omn
ra intentus, nec vbi hosti equo se committeret
qui transgressus flumen prope vestigiis abeun
insistebat. Per eosdem dies P. Scipionem par
periculum maius ab nouo hoste vrgebat. Mas
erat iuuenis, qui eo tempore erat socius Carth
nensium, quem deinde clarum potentemque
mana fecit amicitia. Is tum cum equitatu Num
rum & aduenienti P. Scipioni occurrit, & dein
sidue dies noctesque infestus aderat: vt non
tantum procul a castris lignatum pabulatum
progressos exciperet, sed ipsis obequitaret c
inuectusq; in medias sæpe stationes, omnia
ti tumultu turbaret. noctibus quoque sæpe in
repentino in portis valloque trepidatum est
aut locus aut tempus vllum vacuum a metu ac
citudine erat Romanis. compulsisque intra val
adempto rerum omnium vsu, cum prope iust
sidio esset, futuramque arctiorem eam appar
si se Indibilis, quem cum septem millibus &
gentis Suessetanorum aduentare fama erat. P
coniunxisset: dux cautus & prudens Scipio
necessitatibus temerarium capit consilium, vt
cte Indibili obuiam iret, & quocunque occurr
loco, prælium conseret. Relicto igitur mod
præsidio in castris, præpositoque T. Fonteio Le
media nocte profectus cum obuiis hostibus m
conseruit. Agmina magis quam acies pugnab
superior tamen, vt in tumultuaria pugna, Rom

nes erat. Cæterum & equites Numidæ repente
hos fefellisse se dux ratus erat, ab lateribus circun
fusi magnum terrorem intulere. Contracto aduer
sus Numidas certamine nouo, tertius insuper ad
uenit hostis. duces Pœni assecuti ab tergo iam pu
gnantes, ancepsq; prælium Romanos circumsteterat,
nec eros in quem potissimum hostem, quamve in
partem conferti eruptionem facerent. Pugnanti,
fugientique imperatori, & offerenti se vbi pluri
mus labor erat, latus dextrum lancea traiicitur: cu
iusque is hostium qui in confertos circa ducem
impetum fecerat, vt exanimem labentemq; ex e
quo Scipionem vidit, alacres gaudio cum clamore
fert totam aciem nunciantes discurrunt, imperato
rem Romanũ cecidisse. Hæc peruagata passim vox,
vt & hostes haud dubie pro victoribus, & Romani
pro victis essent, fecit. Fuga confestim ex acie duce
re cœpta est. Cæterum vt ad erumpendum
inter Numidas, aliaque leuium armatorum auxilia
haud difficilis res erat: ita effugere tantum equitũ,
quantumque equos velocitate peditum, vix po
terant: cæsique prope plures in fuga, quam in pu
gna sunt. nec superfuisset quisquam, ni præcipiti iã
ad vesperum die nox interuenisset. Haud segniter
hoc duces Pœni fortuna vsi, cõfestim e prælio, vix
necessaria quiete data militibus, ad Asdrubalem A
dherbalis citatum agmen rapiunt, non dubia spe, cũ
copias coniunxissent, debellari posse. Quo vbi est
ventum, inter exercitus ducesque victoria recenti
lætos gratulatio ingens facta, imperatore tanto cũ
omni exercitu deleto, & alteram pro haud dubio
eandem victoriam expectantes. Ad Romanos non
dum quidem fama tantæ cladis peruenerat, sed ta
men mœstum quoddam silentium erat, & tacita di-

ninatio, qualis iam præsagientib. animis immi-
tis mali esse solet. Imperator ipse, præterquã q
ab sociis se desertũ, hostiũ tantum auctas copias
tiebat, coniectura etiam & ratione ad suspic
acceptæ cladis, quam ad vilam bonam spem
or erat. Quonam modo enim Asdrubalem a
gonem, nisi defuncto suo fratre bello, sine cer
ne adducere exercitum potuisse? quomodo a
non obstitisse? aut ab tergo non secutum fra
vt si prohibere quo minus in vnum coirent
& exercitus hostium non posset, ipse certe
fratre coniungeret copias. His anxius curis,
do esse salutare in præsens credebat, cedere
quantum posset & inde vna nocte ignaris hos
& ob id quietis, aliquantum emensus est iter.
vt senserunt profectos hostes, præmissis N
quam poterant maxime citato agmine sequ
perunt ante noctem assecuti Numidæ, nunc
go, nunc in latera concursantes. Consistere
runt, aut tutari agmen quantum possent: tam
to vt simul pugnarent procederentq; Scipio
batur, priusquã pedestres copiæ assequerentur.
terum nunc agendo, non sustinendo agmen,
quandiu haud multum procederetur, & nos
staret, reuocat e prælio suos Scipio: & collec
tumulum quendam, non quidem satis tutum
sertim agmini perculso, editiorem tamen
cætera circa erant, subducit. Ibi primo impe
tis & equitatu in medium receptis, circunda
tes haud difficulter impetus incursantium
darum arcebant. dein postquam toto agmine
imperatores cum tribus iustis exercitibus ade
apparebatque parum armis ad tuendum loc
sine munimento valituros esse, circumspectare

spectare dux cœpit, si quomodo posset vallũ circum-
dicere. sed erat adeo nudus tumultus, & asperi so-
lus: nec virgulta vallo cædendo, nec terra cespiti
dendo, aut ducendæ fossæ, altive vlli operi a-
ta inueniri posset: nec ferme quicquã satis arduũ
aut abscissum erat, quod hosti aditum ascensumve
difficilem præberet. omnia fastigio leni subuexa,
vt tamen aliquam imaginem valli obiicerent, eli-
cellas illigatas oneribus velut struentes ad altitudi-
nem solitam circumdabant: cumulo sarcinarum
omnis generis obiecto, vbi ad moliendũ clitellæ de-
fectant. Punici exercitus postquam aduenere, in
tumulum quidem perfacile agmen erexere: muni-
tionis vero facies noua primo eos velut miraculo
quodam tenuit, cum duces vndique vociferaren-
tur, quid starent? & non ludibrium illud vix fœmi-
nis puerisve morandis satis validum distraherent,
desperentque? captum hostem teneri latentem
post sarcinas. Hæc contemptim duces increpabant:
verum neque transire, neque moliri onera ob-
stella, nec cedere stipatas clitellas ipsisque obru-
tas sarcinis facile erat. Tardatis diu, cum amoliri
obiecta onera, armatis dedissent viam, pluribusque
locis partibus fieret, capta iam vndiq; castra erant:
fugere a multis perculsique a victoribus passim cæde-
batur. Magna pars tamen militum, cum in propin-
quas refugisset syluas, in castra P. Scipionis, quibus
T. Lonteius legatus præerat, perfugerunt. Cn. Scipi-
onem alii tumulo primo impetu hostium cæsum
tradunt: alii cum paucis in propinquam castris tur-
rim perfugisse. hanc igni circundatam, atque ita
exustis foribus, quas nulla moliri potuerunt vi, ca-
ptam: omnesque intus cum ipso imperatore
occisos. Anno sexto postquam in Hispaniam

venerat Cn. Scipio, vndetrigesimo die post fratris
mortem est interfectus. Luctus ex morte eorum
non Romę maior quam per totam Hispaniam fuit:
quin apud ciues partem doloris & exercitus am-
& alienata prouincia, & publica trahebat cla-
Spaniæ ipsos lugebant desiderabantque duces
um tamen magis, quod diutius præfuerat iis
que & fauorem occupauerat, & speciem iusti
perantiæq; Romanæ primus dederat. Cum de
exercitus, amissæque Hispaniæ viderentur: vi
res perditas restituit. Erat in exercitu L. Martius
ptimii filius, eques Romanus, impiger iuuenis
mique & ingenii aliquanto quam pro forma
qua erat natus, maioris. ad summam indolem
serat Cn. Scipionis disciplina: sub qua per to
omnes militiæ arteis edoctus fuerat. Hic &
collectis militibus, & quibusdam de præsidiis
ctis, haud contemnendum exercitum fecerat,
xeratque cum T. Fonteio P. Scipionis legato,
tantum præstitit eques Romanus auctoritate
milites atque honore, vt castris citra Iberum
munitis, cum ducem exercituum comitiis mili-
bus creari placuisset: subeuntes alii aliis in
diam valli stationesq;, donec per omnes suffra-
iret, ad L. Martium cuncti summam imperii
lerint. Omne inde tempus (exiguum id fuit)
niendis castris, conuehendisque commeatibus
sumptum: & omnia imperia milites cum impig-
tum haud quaquam abiecto animo exequeban-
Cæterum postquam Asdrubalem Gisgonis vene-
tem ad reliquias belli delendas transisse Iberum
appropinquare allatum est, signumque pugnæ
positum ab nouo duce milites viderunt: recor-
quos paulo ante imperatores habuissent; quibus
& duobus

Macibus & copiis freti prodire ad pugnam soliti
flent, flete omnes repente, & offensare capita: & a-
manus ad cœlum tendere, deos incusantes: alii
sibi humi suum quisque nominatim ducem im-
plorare: neque sedari lamentatio poterat, excitan-
bus centurionib. manipulares, & ipso minitante,
& increpante Martio, quod in muliebres & inutiles
se prouicissent fletus, potius quam ad tutandos se-
metipsos & rempublicam secum acuerent animos,
& ad inultos imperatores suos iacere sinerent:
cum subito clamor tubarumque sonus (iam enim
prope vallum hostes erant) exauditur. inde verso
repente in iram luctu, discurrunt ad arma: ac velut
insani rabie discurrunt ad portas, & in hostem ne-
gligenter atq; incomposite venientem incurrunt.
Ea exemplo improuisa res pauorem incutit Pœnis:
undique vnde tot hostes tam subito exorti
prope deleto exercitu forent: vnde tanta audacia,
tanta fiducia sui victis ac fugatis: quis imperator du-
ceve Scipionibus cæsis extitisset: quis castris præsi-
set, quis signum dedisset pugnæ: ad hæc tot, iam nec
optata primo omnium incerti stupentesque refe-
runt pedem: dein valida impressione pulsi terga
vertunt, & aut fugientium cædes fœda fuisset, aut
temerarius periculosusque sequentium impetus, ni
Martius propere receptui dedisset signũ, obsistens-
que ad prima signa, quosdam & ipse retinens, con-
citatam repressisset aciem. inde in castra auidos ad-
hoc cædisque & sanguinis reduxit. Carthaginien-
ses terrepide primo ab hostium vallo acti, postquam
neminem insequi viderunt, metu subsitisse rati,
consternatim rursus & se dato gradu in castra abe-
unt. Parum negligentia in castris custodiendis fuit. nã
etsi propinquus hostis erat: tamen reliquias eum

esse duorum exercituum ante paucos dies de-
torum, succurrebat. Ob hoc cum omnia neglecta
apud hostes essent: exploratis iis, Martius ad com-
lium prima specie temerarium magis quam auda-
animum adiecit, vt vltro castra hostium oppugna-
ret: simul facilius esse ratus vnius Asdrubalis ex-
gnari castra, quã si se rursus tres exercitus actrec-
ces iunxissent, sua defendi: simul, aut si successis-
cœptis, recepturum se afflictas res: aut si pulsus a-
tamen vltro inferendo arma, contemptũ sui de-
pturum. Ne tamen subita res, & nocturnus tem-
etiamnũ suæ fortunæ consiliũ perturbaret: alloqu-
dos adhortandosq; sibi milites ratus, concione-
» uocata ita disseruit: Vel mea erga imperatorem
» strosviuos mortuosq; pietas, vel præsens omniũ
» strũm, milites fortuna, fidẽ cuius facere potest, m
» hoc imperium, vt amplum iudicio vestro, ita re
» graue ac solicitum esse. quo enim tempore, nisi m
» tus mœrorem obstupefaceret, vix ita compos
» essem, vt aliqua solatia inuenire ægro animo p
» sem: cogor vestram omnium vicem (quod difficil
» mum in luctu est) vnus consolari. & ne dum quãdo
» vbi quonam modo has reliquias duorum exercitu
» patriæ conseruare possim, cogitandum est: auertens
» animum ab assiduo mœrore libet. præsto est enim
» acerba memoria: & Scipiones me ambo dies no
» steſque curis insomniisq; agitant, & excitant sopo
» somno, neu se, neu inuictos per septem annos in
» terris milites suos, commilitones vestros, neu tem
» pub. patiar inultam: & suam disciplinam suaque
» instituta sequi iubent. Et vt imperiis viuorum ne
» mo obedientior me vno fuerit: ita post mortem
» suam, quod quaque in re facturos illos fuisse ma-
» me censeam, id optimum ducere vos quoq; velim

milites: non lamentis lachrymisq; tanquam extin-
ctos prosequi (viuunt enim, vigentq; fama rerum
gestarum) sed quotiescunq; occurret memoria illo-
rum, velut si adhortantes, signumq; dantes videatis
eos, ita prælia inire. Nec alia profecto species hester-
no die oculis animisque vestris oblata memorabile
illud edidit prælium: quo documentum dedistis ho-
stibus, non cum Scipionibus extinctum esse nomen
Romanum: & cuius populi vis atque virtus non ob-
ruta sit Cannensi clade, ex omni profecto sæuitia
fortunæ emersuram esse. Nunc, qui tantum ausi e-
stis sponte vestra, experiri libet quantum audeatis
duce vestro auctore. non enim hesterno die cum si-
gnum receptui dedi, sequentibus effuse vobis tur-
borum hostem, frangere audaciam vestram, sed dif-
ferre in maiorem gloriam atq; opportunitatem
vobis: vt postmodum præparati incautos, armati in-
ermes, atq; etiam sopitos, per occasionem aggredi
possetis. Nec huius occasionis spem milites forte
temere, sed ex re ipsa conceptam habeo. A vobis
quibus profecto si quis quærat, quonam modo pau-
cis multis, victi a victoribus castra tutati sitis, ni-
hil aliud respondeatis, quam idipsum timentes
vos omnia & operibus firmata habuisse, & ipsos pa-
ratos instructosque fuisse. Et ita se res habet. Ad id
quod ne timeatur, fortuna facit, minime cauti sunt
homines: quia quod neglexeris, incautũ atq; apertũ
habeas. Nihil omniũ nunc minus metuunt hostes,
quã ne obsessi modo ipsi atq; oppugnati. castra sua
vltro oppugnemus. Audeamus, quod credi non po-
test, auiuros nos, eo ipso, quod difficillimum vide-
mur, facillimum erit. Tertia vigilia noctis silenti a-
gmine ducam vos, exploratum habeo non vigilia-
rum ordinem, non stationes iustas esse. clamor in

portis auditus,&primus impetus castra ceperit,tum inter torpidos somno, pauentesque ad nec opus tum tumultum,& inermes in cubilibus suis oppressos illa cædes edatur,a qua vos hesterno die reuocatos ægre ferebatis. Scio audax videri consilium in rebus asperis & tenuibus fortissima quęque consilia tutissima sunt: quia si in occasionis momento cuius præteruolat opportunitas, cunctatus paulum fueris, nequicquam mox omissam queraris. Vna exercitus in propinquo est: duo haud procul abhinc aggredientibus par aliqua opportunitas est. iam tentastis vestras atque illorum vires. si diem proferimus,& hesternæ eruptionis fama consenuerit defierimus,periculum est,ne omnes duces,omnesque copiæ conueniant.tres deinde duces,tres exercitus sustinebimus hostium,quos Cn. Scipio incolumi exercitu nõ sustinuit? Vt diuidendo copias,peccare duces nostri: ita separati ac diuisi oppidani sunt hostes.alia belli gerendi via nulla est.proinde nihil præter noctis proximę opportunitatem exspectemus.Ite diis bene iuuantibus, corpora curate, vt integri vigentesque eodem animo in castra hostium irrumpatis,quo vestra tutati estis. Lætus & diere ab nouo duce nouum consilium:& quo audacius erat, magis placebat. reliquum diei expeditis armis,& curatione corporum consumptum. maior pars noctis quieti data est. quarta vigilia mouere. Erant vltra proxima castra sex millium intuallo distantes aliæ copiæ Pœnorum. Vallis cana intererat, cõdensa arborib. in huius syluæ medio fere stadio cohors Romana arte Punica abdituq; equites. Ita medio itinere intercepto,cæteræ copiæ silenti agmine ad proximos hostes ductæ. & cum statio nulla pro portis, neque in vallo custodia

sent, velut in sua castra, nullo vsquam obsistente, penetrauere. inde signa canunt, & tollitur clamor. pars semisopitos hostes cædunt.pars ignis escas stramenta arida tectis iniiciunt: pars portas occupant, vt fugam intercludant. hostes simul ignis, clamor, cædes,velut alienatos sensibus,nec audire,nec prouidere quicquam sinunt.incidunt inermes inter cæteras armatorum. alii ruunt ad portas, alii obsepti itineribus super vallum saliunt:& vt quisq; euaserat,protinus ad castra altera fugiunt.vbi a cohortibus & equitibus ex occulto proruentibus circunuentique ad vnum omnes sunt. quanquam etiam, si quis ex ea cæde effugisset,adeo raptim captis proximis castris in altera transcursum castra ab Romanis est, vt præuenire nuncius cladis non posset, ibi vero quo longius ab hoste aberant, & quia sub eadem pabulatum, lignatum & prædatum quidam dilapsi fuerant, neglecta magis omnia ac soluta inuenere.arma tantum in stationibus posita, milites inermes,aut humi sedentes accubantesque, aut obambulantes ante vallum portasque. Cum his tam securis solutisq; Romani calentes adhuc ab recenti pugna,ferocesque victoria prælium ineunt. itaque nequaquam resisti in portis potuit. intra portas cõcursu ex totis castris ad primum clamorem ex tumultu facto,atrox prelium oritur.diuque tenuisset, nisi cruenta scuta Romanorum visa, indicium altercladis Pœnis, atque inde pauorem iniecissent. hic terror in fugam auertit omnes. effusique quaiter est,nisi quos cædes oppressit, exuuntur castris. Atque ita nocte ac die bina castra hostium expugnata ductu L. Martii. Ad triginta septem millia hominum cæsa,auctor est Claudius, qui annales Acilianos ex Græco in Latinum sermonem vertit: captos

ad mille octingentos triginta: prædam ingentem partam: in ea fuisse clypeum argenteum pondo rum triginta octo, cum imagine Barchini Asdrulis. Valerius Antias vna castra Magonis capta septem millia ferme cæsa hostium: altero prælio ruptione pugnatum cum Asdrubale, decem occisa: quatuor millia trecentos triginta so quinque millia hominum, cum Mago cedem nostros effuse sequeretur, cæsa ex insidiis feri pud omnes magnũ nomen Martii ducis est: & gloriæ eius etiam miracula addunt: flammã e cionanti fusam e capite sine ipsius sensu, cũ pauore circunstantium militum: monumentum victoriæ eius de Pœnis vsq; ad incensum Capi fuisse in templo clypeum, Martium appellatum imagine Asdrubalis. Quietæ deinde aliquandiu Hispania res fuere, vtriusque post tantas acceptas uicem illataque clades cunctantibus periculum summæ rerum facere. Dum hæc in Hispania geruntur, Marcellus captis Syracusis cum cæteræ Sicilia tanta fide atque integritate composuisset vt non modo stam gloriam, sed etiam maiestatem populi Rom. augeret: ornamenta vrbis, signa tabulasque, quibus abundabant Syracusæ, Romam deuexit: hostium quidem illa spolia, & parta belli iure cæterum inde primum initium mirandi Graecorum artium opera, licentiæque hinc sacra profanaque omnia vulgo spoliandi, factum est. quæ postmo in Romanos deos, templum idipsum primum quod a Marcello eximie ornatum est, vertit. vide tur enim ab externis ad portam Capenam, dedicata a Marcello templa, propter excellentiã eius generis ornamenta, quorum perexigua pars conparet. Legationes omnium ferme ciuitatum Siciliæ ad

ad eum conueniebant. dispar vt causa earum, ita conditio erat. Qui ante captas Syracusas aut nõ dederant, aut redierant in amicitiam, vt socii fideles accepti cultique. quos metus post captas Syracusas desiderat: vt victi a victore leges acceperunt. Exercitum tamen haud paruæ reliquiæ belli circa Agrigentum Romanis, Epicides & Hanno, duces reliqui prioris belli, & tertius nouus ab Annibale in locum Hippocratis missus, Libyphœnicum generis Hipponiates (Mutinem populares vocabãt) vir impiger, & sub Annibale magistro omnes belli artes edoctus. Huic ab Epicide & Hanone Numidę dati auxiliares, cum quibus ita peruagatus est hostium agrum, ita socios ad retinendos in fide animos eorum, vt tempore totam Siciliã impleret nominis sui, nec spes alia maior apud fauentes reb. Carthaginiensium esset. Itaq; incluso ad tempus mœnibus Agrigenti dux Pœnus Syracusanusq; non eõsilio Murum magis quam fiducia ausi egredi extra muros, ad Himerã amnem posuerunt castra. Quod vbi pertinentium ad Marcellum est, ex templo copias mouit: & ab hoste quatuor ferme millium interuallo consedit, quid agerent pararentve, expectaturus. Sed cum neque locum neq; tempus cunctationi cõmouendi dedit Mutines, transgressus amnẽ, ac statione hostium cum ingenti terrore ac tumultu inuecta. Postero die prope iusto prælio compulit hostem intra munimenta. inde reuocatus seditione quam fidarũ in castris facta, cũ trecenti ferme eorum Heracleam Minoam concessissent, ad mitigandos, reuocandosq; eos profectus, magnopere monuisse duces dicitur, ne absente se cũ hoste manus cõserarent. Id ambo ægre passi duces, magis Hanno, iam

ante anxius gloria eius: Mutinem sibi modum fa-
cere, degenerem Afrum imperatori Carthagini-
si misso ab senatu populoque. Is perpulit cunctan-
tem Epicidem, vt transgressi flumen in aciem ve-
rent. nam si Mutinem opperirentur, & secundi
gnæ fortuna euenisset: haud dubie Mutinis gl
am fore. Enimuero indignum ratus Marcellus
qui Annibalem subnixum victoria Cannen
Nola repulisset: his terra marique victis ab se hos
bus cedere, arma propere capere milites, & e
signa iubet. Ad instruentem exercitum decur
fusis equis aduolant ex hostium acie Numidæ
ciantes populares suos primum ea seditione
qua trecenti ex numero suo concesserint Hera
am: dein quod præfectũ suum ab obtrectantib
cibus gloriæ eius sub ipsam certaminis diem
gatũ videant, quieturos in pugna. Gens fallax
missi fidem præstitit. itaque & Romanis creuit
mus, nuncio celeri per ordinem misso, desiti
ab equite hostem esse, quem maxime timuerant
territi hostes, præterquam quod maxima parte
rium suarum non iuuabantur, timore etiam
so, ne a suo ipsi equite oppugnarentur. Itaque
magna vis certaminis fuit. Primus clamor atq
impetus rem decreuit. Numidæ cum in confu
quieti stetissent in cornibus, vt terga dantes
derunt, fugæ tantum parumper comites fact
quam omnes Agrigentum trepido agmine pe
tes viderunt, ipsi metu obsidionis passim in
tes proximas dilapsi. Multa millia hominum
captaque: & octo elephanti. Hæc vltima in
Marcelli pugna fuit. victor inde Syracusas redit
ferme in exitu annus erat. itaque senatus Ro
decreuit, vt P. Cornelius Pr. literas Capuam ad Co
mitteret:

mitteret: dum Annibal procul abesset, nec vlla ma- V. C.
ri discriminis res ad Capuam gereretur: alter co-
rum, si ita videretur, ad magistratus subrogandos
Romam veniret. Literis acceptis, inter se Coss. com-
parant, vt Claudius comitia perficeret, Fuluius
ad Capuam maneret. Coss. Claudius creauit. Cn 543.
Fulvium Centimalum, & P. Sulpicium Seruii filiũ,
Gallum, qui nullum antea curulem magistratum
gessisset. Prr. deinde creati, L. Cornelius Lentulus,
M. Cornelius Cethegus, C. Sulpicius, C. Calpurnius
Piso. Pisoni iurisdictio vrbana, Sulpicio Sicilia, Ce-
thego Apulia, Lentulo Sardinia euenit. Consulibus
prorogatum in annum imperium est.

DECADIS TERTIÆ. LIB. VI.

Epitome.

ANnibal ad tertium ab vrbe Roma lapidem super Anienem castra posuit. ipse vero cum duobus millibus equitum vsque ad portam Capenam, vt vrbis situm explaret, obequitauit. & cum per triduum in aciem vtrinque exercitus omni descendisset: certamen tempestas diremit. Postquam in castra redissent, statim serenitas erat. Capua capta est a Q. Fuluio, & Ap. Claudio Coss. Principes Campani veneno sibi consciuerunt mortem. Cum senatus Campanorum deligatus esset ad palos, vt securi feriretur: literas a senatu missas Q. Fuluius Cos. quibus iubebatur parere, antequam legeret, in sinu posuit: & lege agi iussit: & supplicium peregit. Cum in comitiis apud populum quæreretur, cui mandaretur Hispaniarum imperium: nullo id volente suscipere, Publius Scipio, Publii filius, qui in Hispania ceciderat: professus est se iturum. & suffragio populi, consensuque omnium missus, Nouam Carthaginem vno die expugnauit: cum ageret vigesimum quartum annum: videreturque

diuina stirpe creatus: quoniam & ipse posteaquam regnare coeperat, quotidie in Capitolio erat: & in cubiculo matris eius anguis sæpenumero visus est. Res præterea in Sicilia gestas continet: & amicitiam cum Ætolis iunctam, bellumque gestum aduersus Acarnanas & Philippum Macedonum regem.

CN. Fuluius Centimalus, P. Sulpicius Galba Coss. cum Idibus Martiis magistratum iniissent: senatu in Capitolium vocato, de Rep. de administratione belli, de prouinciis exercitibusque Patres consuluerunt. Q. Fuluio, & Appio Claudio prioris anni consulibus prorogatum imperium est, atque exercitus quos habebant, decretum: obsidendumque, ne a Capua, quam obsidebant, abscederent, priusquam expugnassent. Ea tum cura maxime intentos habebat Romanos: non tam obsidium quæ in nullam vnquam ciuitatem iustior fuit, quod vrbs tam nobilis ac potens, sicut desciuit, ita recepta inclinatura sua traxerat aliquot populos, ita recepta inclinatura rursus animos videbatur ad veteris imperii reflectum. Et prætorib. prioris anni, M. Iunio in Hetruria, P. Sempronio in Gallia, cum binis legionibus quas habuerant, prorogatum est imperium. Prorogatum & M. Marcello, vt proconsul in Sicilia reliquias belli perficeret eo exercitu quem haberet, si supplemento opus esset, suppleret de legionibus quibus P. Cornelius proprætor in Sicilia præesset, dum ne quem militem legeret ex eo numero. Pecuniæ senatus millionem reditumque in partibus negasset ante belli finem. C. Sulpicio, cui Sicilia obuenerat, duæ legiones, quas P. Cornelius habuisset, decre-

uerat: & supplementum de exercitu Cn. Fuluii, qui priore anno in Apulia fœde cæsus fugatusque erat. Huic generi militum senatus eundem, quem Cannensibus, finem statuerat militiæ. additum autem vtrorumque ignominiæ est, ne in oppidis hybernarent, neve hyberna propius vllam vrbem quam decem millibus passuum ædificarent. L. Cornelio in Sardinia duæ legiones datæ, quibus Q. Mucius præfuerat. supplementum, si opus esset, consules scribere iussi. T. Octacilio, & M. Valerio, Siciliæ Græciæque ora cum legionibus classibusque quibus præesse eos decreta. Quinquaginta Græci cum legionibus nauibus, centum Siculi cum duabus legionibus haberent naues. Tribus & viginti legionibus Romanis eo anno bellum terra marique est gestum. Principio eius anni cum de literis L. Martii referretur, res gestæ magnificæ senatui visæ. titulus honoris, quod imperio non populi iussu, non ex auctoritate patrum dato, Proprætor Senatui scripserat, magnam partem hominum offendebat. Rem nouam exempli esse, imperatores legi ab exercitibus, & solenne auspicatorum comitiorum in castra & prouincias procul ab legibus magistratibusque militarem temeritatem transferri. & cum quidem referendum ad senatum censerent, melius visum differri eam consultationem, donec profiscerentur equites, qui ab Martio literas attulerant. Rescribi de frumento & vestimentis exercitui placuit: vtramque rem eam curæ fore senatui. adscribi autem, Proprætori L. Martio, non placuit. ne id ipsum, quod consultationi reliquerant, pro præiudicato ferrent. Dimissis equitibus, de nullo prius consules retulerunt, omniumq; in vnum sententiæ congruebant, agendum cum tribunis

plebis esse: primo quoque tempore ad plebem
rent, quem eum imperio mitti placeret in
ad eum exercitum, cui Cn. Scipio imperator
isset. Ea res cum tribunis acta promulgataque
Sed aliud certamen occupauerat animos. C.
pronius Blæsus die dicta Cn. Fuluiũ ob exer-
Apulia amissum in concionibus vexabat, mul-
peratorem temeritate atq; inscitia exercitum
cum præcipitem perduxisse dictitans. Neminem
præter Cn. Fuluium, ante corrupisse omnibus
legiones suas, quam proderet. itaq; vere dici
prius eos periisse, quam viderent hostem: nec
nibale, sed ab imperatore suo victos esse. Ne
cum suffragium ineat, satis cernere, cui imp
cui exercitum permittat. Quid interfuisse
Sempronium? Cum ei seruorum exercitus
esset, breui effecisse disciplina atque imperio
mo eorũ generis ac sanguinis sui memor in
set: præsidio sociis, hostibus terrori essent. Cum
Beneuentum aliasque vrbes, eos velut e fau
Annibalis ereptos P.R. restituisset, Cn. Fuluius
ritium Romanorum exercitum, honeste gen
beraliter educatos, seruilibus vitiis imbuisse,
effecisse, vt feroces & inquieti inter socios,
& imbelles inter hostes essent: nec impetum
Pœnorum, sed nec clamorem quidem sustin
possent. Nec hercule mirum esse milites in
stetisse, cum primus omnium imperator fug
magis mirari se, aliquos stantes cecidisse, &
mnes comites Cn. Fuluii fuisse pauoris ac fug
Flaminium, L. Paulum, L. Posthumium, Cn. ac
piones cadere in acie maluisse, quam deser
cunuentos hostibus suos exercitus, Cn. Fuluius
prope vnum nuncium deleti exercitus Rom

esse. Facinus indignum esse, Cannensem exerci-
tum, quod ex acie fugerit, in Siciliam deportatum,
ibique inde dimittatur, quam hostis ex Italia de-
cesserit: & hoc idem in Cn. Fuluii legionibus nuper
apud Cannas commisso, impunitam esse: & eum in ganea
militiaque vbi iuuentam egerit, senectutem acturũ:
milites, qui nihil aliud peccauerint, quam quod im-
peratoris similes fuerint, relegatos prope in exiliũ,
ignominiosam pati militiam: adeo imparem liber-
tatem Romę diti ac pauperi, honorato atque inho-
norato esse. Reus ab se culpam in milites transfere-
bat. Eos ferociter pugnam poscentes productos in
aciem, non eo, quo voluerint, quia serum diei fue-
rit, sed postero die & tempore & loco æquo instru-
ctos, seu famam, seu vim hostium non sustinuisse cũ
fugisse omnes fugerent, se quoque turba ablatum,
vt Varronem Cannensi pugna, vt multos alios im-
peratores. Quid autem solum se restantem prodes-
se bello potuisse? nisi si mors sua remedio publicis
malis futura esse potuisset. Non se inopia com-
meatus, non in loca iniqua incaute deductum: non
equitatu inexplorato euntem insidiis circumuentũ:
victum ferro, armis, acie victum: nec suorum animos,
nec hostium in potestate habuisse: suum cuique in-
genium, audaciam aut pauorem facere. Bis est accu-
satus: pecuniaque acquisitum tertio testibus datis,
cum præterquam quod omnibus probris onera-
retur, latrari permulti dicerent, fugæ pauorisque initi-
um a prætore ortum: ab eo desertos milites: cum
haud vanum timorem ducis crederent, terga de-
dissent. tanta ira accensa est, vt capite anquirendum
in concio succlamaret. De eo quoque nouum certa-
men ortum. nam cum tribunus bis pecunia anqui-

fisset, tertio capitis se anquirere diceret: tribun
bis appellati. cum collegæ negarent, se in mag
se, quo minus quod ei more maiorum permi
esset, seu legibus, seu moribus mallet, anquir
quoad vel capitis, vel pecuniæ iudicasset pri
Sempronius perduellionis se iudicare Cn. F
dixit. diemque comitiis ab C. Calpurnio pr
vrbano petit. Inde alia spes ab reo tentata e
esse iudicio Q. Fuluius frater posset, florens
fama rerum gestarũ, & propinqua spe Capu
undæ. Id cum per literas miserabiliter pro
capite scriptas petisset Fuluius, negassentque
e rep. esse abscedi a Capua, priusquam dies
orum aderat: Cn. Fuluius exulatum Tarquinii
iit. id ei iustum exiliũ esse sciuit plebs. Inter ha
omnis belli versa in Capuam erat. obsidebatur
men acrius, quam oppugnabatur. nec aut fam
tolerare seruitia ac plebs poterãt, aut mittere
cios ad Annibalem per custodias tam arctas
uentus est tandem quidam Numida, qui accep
teris euasurum se professus, vt promissum p
per media Romana castra nocte egressus, spe
cendit Campanis, dum aliquid virium super
ab omni parte eruptionem tentandi. Cæterum
multis certaminib. equestria prælia ferme p
ra faciebant: pedites superabantur. sed nequaq
tam lætum vincere, quam triste vinci vlla parte
ab obsesso & prope expugnato hoste. Inita tan
ratio est, vt quod viribus deerat, arte æquaretur.
omnibus legionibus electi sunt iuuenes maxime
gore ac leuitate corporum veloces: eis parma
uiores, quam equestres, & septena iacula quæ
nos longa pedes data, præfixa ferro, quale ha
velitaribus inest. eos singulos in equos suos acce

tes equites, assuefecerunt, & vehi post sese, & de
re perniciter, vbi datum signum esset. Postquam
cursu quotidiana satis intrepide visum est fi
ex campum qui medius inter castra murumque
, aduersus instructos Campanorum equites
ecerunt. & vbi ad coniectum teli ventum est,
to dato velites desiliunt. pedestris inde acies ex
ata repente in hostium equites incurrit: iacu
que cum impetu alia super alia emittunt: quibus
mis in equos virosque passim coniectis, per
os vulnerauerunt. pauoris tamen plus ex re
atque inopinata iniectum est. & in perculsum
em equites inuecti, fugam stragemque eorum
ad portas fecerunt. Inde equitatu quoque su
or Romana acies fuit. Institutum vt velites in
ibus essent. Auctorem peditum equiti immi
ionem Q. Nauium ferunt: honoque id ei apud imperatorem fuisse. Cum in hoc
ium ad Capuã res essent, Annibalem in diuersum
rentinæ arcis potiundæ, Capuæque retinendæ
habebant curæ. vicit tamen respectus Capuæ, in
quam omnium sociorum hostiumque conuersos
ualidos animos, documento futuræ qualemcunq
rum defectio ab Romanis habuisset. Igitur
magna parte impedimentorum relicta in Brutiis,
equitum grauiore armatura, cum delectis peditum
dimque quam poterat aptissimis ad maturan
dum, in Campaniam contendit, secuti tamen
rapim eundem tres & triginta elephãti. in val
e collis post Tifata montem imminentem Ca
præconsedit. Aduenienscum castellum Galatiam,
præsidio inde vi pulso, cepisset, in circunsidentes
Capuam se vertit: præmissis ante nuncius Capu
quo tempore castra Romana aggressurus esset,

vt eodem & illi ad eruptionem parati portis omnib
sese effunderent. Res nec explorata Romanis
gentem præbuit terrorem. nam alia parte ipse
ortus est: alia Campani omnes pedites equites
& cum iis Punicum præsidium, cui Bostar & Ha
præerant, erupit. Romani, vt in re trepida, ne
nam concurrendo partem, aliquid indefensum
querent: ita inter se copias partiti sunt. Appius
dius Campanis, Fuluius Annibali est oppo
Claudius Nero propretor cū equitib. sextæ legio
via quæ Suessulam fert: C. Fuluius Flaccus legio
cum sociali equitatu constitit e regione Vulc
amnis. Prælium non solito modo clamore
multu est cœptum, sed ad aliorum virorum,
rum armorumque sonum, disposita in muris
panorum imbellis multitudo tantū cum æris
tu, qualis in defectu lunæ silenti nocte cieri
didit clamorem: vt auerteret etiam pugnantis
mos Campanos facile a vallo Appius arcebat. M
vis ab altera parte; Fuluium Annibal & Præ
gebant. legio ibi sexta loco cessit, qua pulsa co
Hispanorum cum tribus elephantis vsque ad
lum peruasit, ruperatque mediam aciem Roma
rum: & in ancipiti spe ac periculo erat, vtrum i
stra perrumperet, an intercluderetur a suis.
pauorem legionis, periculumq; castrorum Fu
vbi vidit, Q. Nauium primosque alios centu
num hortatur, vt cohortem hostium sub valle
gnantem inuadant ac trucident: in summo di
mine rem verti: aut viam dandam iis esse & mi
conatu, quam condensam aciem irrupissent, in
stra irrupturos: aut conficiendos sub vallo esse
magni certaminis rē fore: paucos esse, & ab fu
tercluſos, & quæ dum paueat, Romanis intercl

ties videatur: etiamsi se vtrinq; in hostem vertat,
cipiti pugna medios circumuenturā. Nauius vbi
imperatoris dicta accepit, secundi hastati signū
demptum signifero in hostes infert, iacturum in
dios eos minitans, ni se propere sequantur mili-
ter, & partem capessant pugnæ. Ingens corpus erat,
arma honestabant, & sublatum alte signum con-
uerterat ad spectaculū ciues hostesq;. cæterū post-
quam iam ad signa peruenerat Hispanorum, tum
reliquæ in eum tragulæ coniectæ, & prope tota in
eum acies versa: sed neque hostium multitudo,
neque telorum vis arcere impetum eius viri potu-
erunt. Et M. Attilius legatus primi principis ex ea-
dem legione signum inferri in cohortem Hispano-
rum coegit. Et qui castris præerant, L. Porcius Li-
cinus, & T. Popilius legati pro vallo acriter pugnāt,
elephantosq; transgredientes in ipso vallo confici-
unt, quorū corporib. cum oppleta esset fossa, velut
aggere aut ponte iniecto, transitum hostibus dedit.
Per stragem iacentium elephantorum atrox e-
dita cædes. Altera in parte castrorum iam pulsi erāt
Campani, Punicumque præsidium: & sub ipsa por-
ta sinistræ quæ ad Vulturnum fert, pugnabatur: ne-
quedum armati irrūpentibus Romanis resistebant,
tum quod porta balistis scorpionibusque instru-
ta, missilibus procul hostes arcebat. & suppressit
impetum Romanorum vulnus imperatoris Appii
Claudii, cui suos ante prima signa adhortāti, sub le-
uo humero summum pectus gæso ictum est. ma-
gna tamen vis hostium ante portam est cæsa: cæte-
ri cogniti in vrbē compulsi. Et Annibal posteaquam
cohortis Hispanorum stragem vidit, summaque
dextra hostium defendi: omissa oppugnatione
recipere signa, & conuertere agmen retro peditū,

obiecto a tergo equitatu, ne hostis instaret, co
Legionum ardor ingens ad hostem insequendum
fuit: sed Flaccus receptui cani iussit, satis ad vin
que profectum ratus: vt & Campani quã haud
tum in Annibale præsidii esset, & ipse Annibal
tiret. Cæsa eo die, qui huius pugnæ auctores
octo millia hominum de Annibalis exercitu,
ex Campanis tradunt: signaque Carthaginien
quindecim adempta, duodeuiginti Campa
Apud alios nequaquam tantam molem pugn
nenio, plusq; pauoris quam certaminis fuisse,
inopinato in castra Romana Numidæ Hispa
cum elephãtis irrupissent: elephãti per media
vadentes, stragem tabernaculorum ingenti
ac fuga abrumpentiũ vincula iumentorum
fraudem quoq; super tumultum adiectam, im
sis ab Annibale, qui (habuit aliquot) gnari
linguæ iuberent consulum verbis, quoniam
castra essent, pro se quenque militum in prov
montes fugere: sed eam celeriter cognitam fra
oppressamq; magna cæde hostium elephanto
e castris exactos. Hoc vltimum, vteunq; imi
nitumque est ante deditionem Capuæ præl
fuit. Mediastuticus, qui summus magistratus
Campanos est, eo anno Seppius Lesius erat,
obscuro, tenuiq; fortuna ortus. Matrem eius
dam pro pupillo eo procurantem familiare
tum, cum respondisset aruspex, summum
esset imperium Capuæ, peruẽturum ad eum
nihil ad eam spem agnoscentem dixisse ferun
perditas res Campanorum narras, vbi summus
nos ad filium meum perueniet. Ea iudificatio
& ipsa in verum vertit nam cum fame ferro
vrgerentur, nec spes vlla supereesset: iis qui

rem honorum erant, honores detrectantibus,
Lesius querendo desertam ac proditam a primo
quot Capuam, summum magistratum vltimus
mnium Campanorum cepit. Cæterum Annibal
ne hostes elici amplius ad pugnam vidit, nec
ua castra eorum perrumpi ad Capuam posse: ne
loco quoque commeatus intercluderent noui con
ret, abscedere irrito incœpto, & mouere a Ca
ea statuit castra. multa secum quo iam inde per
ere, volucri, subiit animum impetus, caput i
am belli Romam petendi, cuius rei semper cupi
s prætermissam occasionem post Cannensem pu
am, & alii vulgo fremebant, & ipse non dissi
labat: nec opinato pauore ac tumultu non es
speranduin, aliquam partem vrbis occupari
posse. Eo si Roma in discrimine esset, Capuam ex
mplo omissuros aut ambos imperatores Roma
, alterum, ex iis, qui si diuisissent copias, v
mque infirmiorem factum, aut sibi, aut Cam
nis bene gerendæ rei fortunam daturos esse,
ua ea cura angebat, ne vbi abscessisset, extẽplo de
erentur Campani. Numidam promptum ad o
audenda donis perlicit, vt literis acceptis,
ie transfugæ castra Romana ingressus, alte
ne Capuam clam peruadat. Literæ autem
ne adhortatione plenæ. Profectionem suam,
e salutaris illis foret, abstracturam ad defen
dam Romam, ab oppugnanda Capua duces
que exercitus Romanos. ne desponderent ani
mos, tolerando paucos dies, totam soluturos obsi
nem. Inde naues in flumine Vulturno compre
as, duci Casilinum, quod iam ante præsidii cau
fecerat castellum, iussit. quarum vbi tantam co
am esse, vt vna nocte traiici posset exercitus,

allatum est: cibariis decem dierum præparatis, deductas nocte ad fluuium legiones ante lucem traiecit. Id priusquam fieret, ita futurum compertum est transfugis Fuluius Flaccus senatui Romã cum ipsisset, varie hominum animi pro cuiusq; ingenio affecti sunt. Vt in re tam trepida, senatu extemplo vocato, P. Cornelius, cui Asinæ cognomen erat, mnes duces exercitusque ex tota Italia, neque Capuæ, neque vllius alterius rei memor, ad vrbis præsidium reuocabat. Fabius Maximus abesse a Capua terrerique & circumagi ad nutus commilitionesque Annibalis, flagitiosum ducebat. Quid Cannas victor, ire tamẽ ad vrbem ausus non esset, eũ a Capua repulsum, spẽ potiundæ vrbis Romæ fecisse? Non ad Romã obsidendã, sed ad Capuam recurrandã obsidione ire Romã cũ eo exercitu, qui adhuc esset: Iouem fœderũ ruptorũ ab Annibale violatorũ deosq; alios defensuros esse. Has diuersas sententias media sententia P. Valerii Flacci vicit: qui neque rei memor, imperatoribus, qui ad Capuam obsidendam missi essent, scribendum censuit, quid ad vrbem præsidii esset. quantas autem Annibal copias duceret, quanto exercitu ad Capuam obsidendam opus esset, ipsos scire. si & Romam e ducibus alter, & exercitus pars mitti posset, vt ab reliquo & duce & exercitu Capua recte obsideretur: inter se compararent Claudius Fuluiusque: vtri obsidenda Capua, vtri ad prohibendam obsidione patriam, Romam veniendum esset. Hoc senatus consulto Capuam perlato, Q. Fuluius proconsul, cui collega ex vulnere ægro, eundum Romam erat: e tribus exercitibus milite electo, ad quindecim millia peditum, mille equites Vulturnum traducit. inde cum Annibalem Latina via iturum satis comperisset, per

per Appiæ municipia, quæque propter eam viam sunt, Setiam, Soram, Lauinium præmisit, vt commeatus paratos & in vrbibus haberent, & ex agris deuehis in viam proferrent: præsidiaque in vrbes cõderent, vt sua cuique respublica in manu esset. Annibal quo die Vulturnum est transgressus, haud procul a flumine castra posuit. postero die prætergressus in agrum Sidicinum peruenit. ibi diem vnũ populando moratus, per Suessulam Allifanumque & Casinatem agrum via Latina ducit. sub Casinũ nobilissima habita: & passim populationes factæ. Inde prætergressus Interamnam Aquinumque in Fregellanum agrum ad Lirim fluuium ventum, vbi ingressum pontem a Fregellanis morandi itineris causa inuenit. Et Fuluium Vulturnus tenuerat armatis, nauib. ab Annibale incensis, rates ad traiiciendam exercitum in magna inopia materiæ ægre cõparantem. traiecto ratibus exercitu, reliquum Fulcinio expeditum inter, non per vrbes modo, sed circa viam expositis benigne commeatibus, erat. alacresque milites alius alium, vt adderet gradum, memor ad defendendam ire patriam, hortabãtur. Romam Fregellanus nuncius diem noctemque haud cessare continuato ingentem attulit terrorem. tumultuosius, quam allatum erat, cursus hominum ingentium vana auditis; totam vrbem conciuerat. Plorãtus mulierum non ex priuatis solum domibus exaudiebatur, sed vndiq; matronæ in publicum effusæ, circa deũm delubra discurrunt, cripassis aras verrentes, nixæ genibus, supinas manus ad cœlum ac deos tendentes, orantesque vt vrbem Romam e manibus hostium eriperent: matresque Romanas, & liberos paruos inuiolatos seruarent. Senatus magistratibus in foro presto est,

si quid consulere velint: alii accipiunt imperia, ceduntque ad suas quisque officiorum partes. offerunt se, si quo vsus operæ sit. præsidia in arce Capitolio, in muris, circa vrbem, in monte etiam Albano atque arce Tusculana ponuntur. Interim tumultum Q. Fuluium Procos. profectum exercitu a Capua affertur. cui ne minueretur imperiū, si in vrbē venisset, decreuit senatus, vt Q. Fulpar cum consulibus imperium esset. Annibal interstitius perpopulato agro Fregellano propter interfos pontes, per Fruſinatem Ferentinatemque & Algnaginum agrum in Labicanum venit. inde Algido Tusculum petiit: nec receptus mœnibus infra Tusculum dextrorsus Gabios descendit. inde in Pagniam exercitu demisso, octo millia passuum abesse ma posuit castra. Quo propius hostis accedebat, maior cædes fiebat fugientium, præcedentibus Numidis: pluresque omnium generum atque ætatum capiebantur. In hoc tumultu Fulvius Flaccus porta Capena cum exercitu Romam ingressus, media vrbe per Carinas Exquilias contendit. inde egressus inter Exquilinam Collinamque portam posuit castra. Ædiles plebis commeatum eo comportarunt. Coss. senatusque in castra venerunt, ibi de summa reip. consultatum. Placuit Coss. circa portas Collinam Exquilinamq; ponere castra, C. Calpurnium Pr. vrbanum Capitolio atque arci præesse: & senatum frequentem in foro conuenire, si quid in tam subitis rebus consulto opus esset. Inter hæc Annibal ad Anienem fluuium tria millia passuum ab vrbe castra admouit. ibi statiuis positis, ipse cum duobus millibus equitum ad portam Collinam, vsque ad Herculis templum est progressus atq; vnde proxime poterat, mœnia hu-

manque orbis obequitans contemplabatur. Id eum non licenter atque ocioſe facere, Flacco indignum uisum est: itaque immisit equites, submouerique hostium in castra redigi hostiū equitatum iussit. Cum ferocissimum prælium esset: Coss. transfugas Numidarum, qui tum in Auentino ad mille & C C. erāt, media vrbe transire Exquilias iusserunt: nullos aptiores inter conualles tectaque hortorum, & sepulcra, & cauas vndiq; vias ad pugnandum futuros quos cum ex arce Capitolioq; eliuo publico in hostem decurrentes quidam vidissent, captum Auentinum conclamauerunt. Ea res tantum tumultum fugæ præbuit, vt nisi castra Punica extra vrbē fuissent, effusura se omnis pauida multitudo fuerit. Itum in domos atque in tecta refugiebant: vagosq; per uias suos pro hostib. lapidibus telisq; incessebāt. Nec coprimi tumultus, apeririq; error poterat, repentinis itinerib. agrestium turba pecorumque, quæ repentinus pauor in orbem compulerat. Equestre prælium secundum fuit, summotiq; hostes sunt. & quia multis locis comprimendi tumulus erant, qui temere oriebantur, placuit, omnes qui dictatores, Coss. censoresve fuissent, cum imperio esse, donec prohibuissent a muris hostis. Et diei quod reliquum fuit, & nocte insequenti, multi temere excitati tumultus sunt, compressique. Postero die transgressus Anienem Annibal, in aciem omnes copias eduxit: nec Flaccus consulesque certamen detrectarunt. Instructis vtrinque exercitibus in eius pugnæ casum, in qua vrbs Roma victori præmium esset, imber ingens grandine mistus ita vtramque aciem turbauit, vt vix armis retentis in castra sese receperint, nullius rei minore quam hostium metu. Et postero die eodem loco

acies instructas eadem tempestas diremit. vbi rece-
pissent se in castra, mira serenitas cum tranquillita-
te oriebatur. In religionem ea res apud Pœnos ver-
sa est: auditaque vox Annibalis fertur; potiundæ
bi vrbis Romæ modò mentem non dari, modò fa-
tunam. Minuêre etiam spem eius & aliæ parua m
gnæque res. magna illa, quod cum ipse ad mœ
vrbis Romæ armatus sederet, milites sub vexillis
supplementum Hispaniæ profectos audiuit; quo
autem, quod per eos dies eum forte agrum in qu
ipse castra haberet, venisse, nihil ob id diminuta
precio, cognitum, ex quodam captiuo est. id vero
adeo superbum, atque indignum visum, eius in
li, quod ipse bello captum possideret haberetque,
inuentum Romæ emptorem: vt extemplo voc
to præcone, tabernas argentarias, quæ circa foru
Romanum, tunc essent, iusserit venire. His ma
tus ad Turiam fluuium castra retulit, sex mil
passuum ab vrbe. inde, ad lucum Feroniæ pen
ire, templum ea tempestate inclytum diuitiis. Ca
penates aliqui accolæ eius erant, primitias frugum
eo, donaque alia pro copia portantes, multo aut
argentoque id exornatum habebant. His omni
bus donis tum spoliatum, templum, æris acerui
cuim rudera milites religione, inducti iacerent.
post profectionem Annibalis magni inuenti. Hu
ius populatio templi haud dubia inter scriptores
est. Cœlius Romam euntem, ab Ereto diuertis
se eo Annibalem tradit: iterque eius ab Reate,
Cutiliisque, & ab Amiterno orditur: ex Campania
in Samnium, inde in Pelignos peruenisse: prætere
que oppidum Sulmonem in Marrucinos transisse
inde, Albensi agro in Marsos: hinc Amiternum,
Forulosque vicum venisse. Neq; ibi error est, quod

tanti exercitus vestigia intra tam breuis æui me-
moriam potuerint confundi. isse enim ea constat.
rerum id interest, veneritne eo itinere ad vrbem,
ab vrbe in Campaniam redierit. Cæterum non
pientum pertinaciæ ad premendam obsidione Ca-
pem Romanis fuit, tantum ad defendendam An-
balis. namque ex Lucanis in Brutium, agrum, ad
rium vero ac Rhegium, eo cursu contendit, vt
pe repentino aduentu incautos oppresserit. Ca-
si nihilo segnius oppressa per eos dies fuerat,
rem aduentum Flacci sensit: & admiratio orta
non simul regressum Annibalem. inde per col-
pia intellexerunt relictos se desertosq;, & spem
que retinendæ deploratam apud Pœnos esse. Ac-
edictum proconsulis ex S.C. propositum, vul-
quamque apud hostes: vt qui ciuis Campanus an-
certam diem transisset, sine fraude esset. nec vlla
his est transitio, metu magis eos quam fide conti-
nere: quia maiora in defectione deliquerant, quã
quibus ignoscí posset. Cæterum quemadmodum
bello priuato consilio ad hostem transibat, ita ni-
hil salutare in medium consulebatur. Nobilitas rem-
pub. deseruerat, neque in senatum cogi poterat. in
magistratu autem erat, qui non sibi honorem ad-
disset, sed indignitate sua vim ac ius magistratui,
quem gerebat, dempsisset. Iam ne in foro quidem,
aut publico loco principum quisquam apparebat.
domib. inclusi patriæ occasum cum suo exitio indi-
gne perpetrabant. summa curæ omnis in Bostarem,
Hannonemq; præfectos præsidii Punici versa erat,
quos non sociorum periculo solicitos. Hi conscriptis
ad Annibalem literis, non libere modò, sed etiam
minaciter, quibus non Capuam solum traditam in ma-
nus hostibus, sed se quoq; & præsidium in omnes

cruciatus proditos incusabant: abiisse eum in hostium castra, ut ab se ac suis periculum auerteret. Ne Capuam in ocium et otios, velut auertentem sese, ne Capua in ocium et otios, ius caperetur. at hercule Romanos ne oppugnatione quidem vrbis Romæ abstrahi a Capua obsidione quidem vrbis Romæ abstrahi a Capua obsidione potuisse tanto constantiorem inimicum Romanum, quam amicum Pœnũ esse. Si redeat Capuam, bellumque omne eo vertat: & se, & Campanos eruptioni fore. Non cum Rheginis neque Tarentinis bellum gesturos transisse Alpes. Vbi Romanæ legiones sint, ibi & Carthaginienſium exercitus debere esse. sic ad Cannas, sic ad Thrasymenum rem bene gestam, coeundo, conferendoque cum hoste castra, fortunam tentando. In hanc sententiam literæ conscriptæ, Numidis proposita mercede professis operam, dantur. Hi specie transfugarum cum ad Flaccum in castra venissent, vt inde vbi tempore captato abirent: famesque, quæ tam diu puæ erat, nulli non probabilem causam transeundis faceret, mulier repente Campana in castra venit, scortum transfugarum vnius: indicatque transisse, literasque ad Annibalem ferre. Id vbi imperatori Romano, Numidas fraude compositos ex iis qui sibi rem aperuissent, arguere sese parantem esse. Productus primo, satis constanter ignorare se mulierem simulabat. paulatim deinde conuictus veris, cum tormenta posci & parari videret: fatetur id ita esse, literæque prolatæ: & additum etiam indicio, quod celabatur, & alios specie transfugarum Numidas vagari in castris Romanis. Hi supplicium LXX. comprehensi, & cum transfugis nouis mutilati virgis, manibusque præcisis Capuam redigebantur. Conspectum tam triste supplicium fregit animos Campanorum. Concursus ad curiam populi factus coegit Lesium senatum vocare: & primoribus

iam diu publicis consiliis aberant, propalam vocantur, nisi venirent in senatum, circa domos suas tutos se, & in publicum omnes vi extracturos esse. Is timor frequentem senatum magistratui dedit. Ibi cum cæteri de legatis mittendis ad imperatores Romanos agerent: Vibius Virius, qui defectionis ab Romanis auctor fuerat, interrogatus, sententiam, negat eos qui de legatis & de pace ac conditione loquantur, meminisse, nec quid facturi sint si Romanos in potestate habuissent, nec quid ipsis patiendum sit. Quid vos, inquit, eam deditionem fore censetis, qua quondam, vt aduersus finitimos auxilium impetraremus, nos nostraque omnia Romanis dedimus? Iam e memoria excidit, quo tempore, & in qua fortuna a P. R. de serimus? iam quemadmodum in defectione prægnum, quod poterat emitti, per cruciatum, & ad numeliam necauerimus? quoties in obsidentes hostes inimici eruperimus? castra oppugnauerimus? Annibalem vocauerimus ad opprimendos eos? quod recentissimum est, ad oppugnandam Romam hinc eum miserimus? Age contra, quæ illi in nos fecerint, repetite, vt ex eo quid speretis habeatis. Cum hostis alienigena in Italia esset, & Annibal hostis, & cuncta bello arderent: omissis omnibus, omisso ipso Annibale, ambos Coss. & consulares exercitus ad Capuam oppugnandam miserunt. Alterum annum circumuallatos intusque nos fame macerant, & ipsi nobiscum vltra pericula, grauissimos labores perpessi, circa vallum ac fossas sæpe trucidati, & prope ad extremum castris exuti. Sed omitto hæc. vetus atque vulgata res est, in oppugnanda hostium vrbe labores ac pericula pati: illud iræ atque odii execra-

» bilis indicium est. Annibal ingentibus copiis pro-
» tum equitumque castra oppugnauit, & ex par-
» cepit: tanto periculo nihil moti sunt ab obsidio-
» profectus trans Vulturnum, peruenit Calenum
» grum: nihil tanta sociorum clade auocati sunt
» ipsam vrbem Romam infesta signa ferri iussit
» quoque tempestatem imminentem spreuerunt
» Transgressus Anienem, tria millia passuum ab
» castra posuit: postremo ad mœnia ipsa & ad
» accessit: Romam se adempturum eis, nisi om-
» rent Capuam, ostendit: & non omiserunt. Fe-
» stias cæco impetu ac rabie concitatas, si ad
» & catulos earum ire pergas, ad opem suis fe-
» auertas. Romanos Roma circumsessa, comi-
» beri, quorum ploratus hic quoque prope exa-
» bantur: aræ, foci, deûm delubra, sepulcra ma-
» temerata ac violata, a Capua non auerterunt
» auiditas supplicii expetendi, tanta sanguinis
» hauriendi est sitis. nec iniuria forsitan. nos quo-
» idem fecissemus, si data fortuna esset. Itaque
» do aliter diis immortalib. visum est, cum me
» ne recusare quidem debeam: cruciatus com-
» liasque quas sperat hostis, dum liber, dum mei
» tens sum, effugere morte præterquam honesta, e
» iam leni possum: non videbo Ap. Claudium &
» Fuluium, victoria insolenti subnixos: neq; vin-
» per vrbem Romam triumphi spectaculum trah
» vt deinde in carcere, aut ad palũ deligatus, lacera
» virgis tergo, ceruicem securi Romani subiicia
» dirui incendique patriam videbo: nec rapi ad
» prum matres Campanas, virginesque & ingen
» pueros. Albam, vnde ipsi oriundi erãt, a fundam
» tis proruerunt, ne stirpis, ne memoria origin
» suarum extaret: nedum eos Capuæ parsuros cre-

» infectiores quam Carthagini sunt. Itaq; quibus
» dum ante fato cedere, quam hæc tot & tam a-
» videant, in animo est iis apud me hodie epu-
» structæ paratæq; sunt. satiatis vino ciboq;, po-
» dum idem quod mihi datum fuerit, circumfere-
» potio corpus a cruciatu, animum a contu-
» oculos, aures, a videndis audiendisq; omnib.
» dignisque, quę manent victos vindicabit.
» erunt, qui magno rogo in propatulo ædium
» corpora exanima iniiciant. Hæc vna via &
» & libera ad mortem. & ipsi virtutem mira-
» hostes, & Annibal fortes socios sciet ab se
» ac proditos esse. Hãc orationem Virii plu-
» sunt cum assensu, quam forti animo id
» probabant exequi potuerunt. Maior pars se-
» multis sæpe bellis expertam populi Roma-
» mentiam, haud diffidentes sibi quoq; placa-
» fore, legatos ad dedẽdam Romanis Capuam
» serunt, miseruntque. Vibium Virium septem
» gnti ferme senatores domum secuti sunt, e-
» que cum eo, & quantum facere potuerant,
» dis mentibus vino ab imminentis sensu mali,
» um omnes sumserunt. inde misso conuiuio,
» is inter se datis, vltimoque complexus, colla-
» antes suum, patriæque casum, alii vt eodem
» cremarentur manserunt, alii domos digressi
» impletæ cibis vinoque venæ minus efficacem
» maturãda morte vim veneni fecerunt. itaque
» tem totam plerique eorum, & diei insequentis
» tem, cum animam egissent: omnes tamen prius
» aperirentur hostibus portæ, expirarunt. Po-
» die porta Iouis, quæ aduersus castra Romana
» iussu proconsulis aperta est. ea intromissa le-
» ua, & duæ alæ cum C. Fuluio legato. Is cum o-

mnium primum arma telaque quæ Capuæ
rant, ad se conferenda curasset, custodiis ad
mnes portas dispositis, ne quis exire aut emitt
set, præsidium Punicum comprehendit. senatu
Campanum ire in castra ad imperatores Rom
nos iussit. quo cum venissent, extemplo his omn
bus catenæ iectæ, iussiq; ad quæstores deferr
quod auri argentique haberent. auri pondo XX
fuit: argenti tria millia pondo, & CC. senatore
quinque & viginti Cales in custodiã, duodecim
Theanum missi, quorum de sententia maxime
scitũ ab Romanis constabat. De supplicio Camp
senatus haud quaquam inter Fulvium Claudiu
cõueniebat. facilis impetrãdæ veniæ Claudius, a
uii durior sententia erat. Itaq; Appius Roman
senatũ arbitrium eius rei totum reiiciebat. pot
ctandi etiam æquum esse potestatem fieri Fa
num communicassent consilia cum aliquibus
orum Latini nominis municipiorum, & num
eorum in bello forent & municipiorum adium
vero minime committendum esse Fulvius dice
vt solicitarentur criminibus dubiis sociorum n
um animi, & subiicerentur indicibus, queis ne
quid facerent, neq; quid dicerent, quicquã va
pensi fuisset. itaq; se eam quæstionẽ oppressu
extincturumq;. Ab hoc sermone cũ digressi esset
& Appius quamuis ferociter loquentem collegam
non dubitaret tamen literas super tanta re ab ho
ma expectaturum: Fulvius ne id ipsum impedi
tum in cœpto foret, dimittens prætorium, tribu
militum ac præfectis sociorum imperauit, vt d
bus millibus equitum delectis denunciarent, vt ad
tertiam buccinam præsto essent. Cum hoc equit
tũ nocte Theanum profectus, prima luce pœnæ
intenta

uit, atq; in forum perrexit: concursuque ad
orum equitum ingressum facto, magistratum
ocium citari iussit: imperauitq; vt produceret
mpanos quos in custodia haberet. Producti o
os, virgisque cæsi, ac securi percussi. Inde citato
Cales percurrit. vbi cum in tribunali consedis
, productique Campani deligarentur ad palum:
ecitus ab Roma venit: litterasque a C. Cal
io, populoque Romano, Pr. Fulvio cum tra
ret: murmura tribunali totam concionem
uit, deferri rem integram ad patres de Cam
. Et Fulvius id ita esse ratus, acceptas litteras,
resolutas cum in gremio reposuisset, præconi
ecauit, vt lictorem lege agere iuberet. Ita de
ogo, qui Calibus erant, sumptum supplicium.
literæ lectæ, senatusq; consultum, serum ad
pediendam rem actam, quæ summa ope appro
ebat erat, ne impediri posset. Consurgentem iam
ium Taurea Iubellius Campanus per mediam
ionis turbam nomine inclamauit: & cũ mirabun
, quidnam sese vellet, resedisset Flaccus: Me quo
, inquit, iube occidi: vt gloriari possis, multo
iorem quam ipse es, virum abs te occisum esse.
Flaccus negaret profecto satis compotẽ men
, modo prohiberi etiam se, si id vellet, S. C.
et. tũ Iubellius: Quandoquidẽ, inquit, capta
ria, propinquis amicisq; amissis, cum ipse manu
meam coniugem liberosque interfecerim, ne quid
ligii paterentur, mihi ne mortis quidem copia
tem est, quæ his ciuibus meis: petatur a virtute
ausæ huius vitæ vindicta. atq; ita gladio, quem ve
terat, per aduersum pectus transfixus, ante
edes imperatoris moribundus procubuit. Quia
quod ad supplicium attinet Campanorum, &

pleraque alia, de Flacci vrbius sententia acta enar-
mortuum Appium Claudium sub deditionem Ca-
puæ quidam tradunt. hunc quoq; ipsum Tauream
neque sua sponte venisse Cales, neq; sua manu de-
terfectum: sed dum inter cæteros ad palum defige-
tur, quia parum inter strepitus exaudiri posset, ut
vociferabatur, silentium fieri Flaccum iussisse.
Tauream illa quæ ante memorata sunt, dixisse re-
rum se fortissimum a nequaquam pari ad virtutem
occidi. sub hæc dicta iussu procõsulis præconem in
pronũciasse: Lictor viro forti adde virgas, & in eum
primum lege age. Lectum quoque senatusconsul-
tum, priusquam securi feriret, quidam auctores
sunt: sed quia adscriptum in senatusconsulto fuerit,
si ei videretur, integram rem ad senatum referen-
interpretatũ esse, quid magis e republica duceret
æstimationem sibi permissam. Capuam a Calibus
reditum est: Atellaque & Calatia in deditionem
acceptæ. ibi quoque in eos qui capita rerum erant
animaduersum, ita ad LXXX. principes senatus
terfecti, trecenti ferme nobiles Campani in carce-
rem conditi: alii per sociorum Latini nominis vr-
bes in custodias dati, variis casibus interierũt. Mul-
titudo alia ciuium Campanorum venundata. De
vrbe agroque reliqua consultatio fuit: quibusdam
delendam censentibus vrbem præualidam, propin-
quam, inimicam. Cæterum præsens vtilitas vicit.
nam propter agrum, quem omni fertilitate terræ
satis constabat primum in Italia esse, vrbs seruata
est, vt esset aliqua aratorum sedes. vrbi frequentan-
dæ multitudo incolarum, libertinorumque & in-
stitorum opificumque retenta. ager omnis & tecta
publica populi Romani facta. Cæterum habitari
tantum, tanquam vrbem, Capuam, frequentatio
placuit

erit: corpus nullum ciuitatis nec senatus, nec
concilium, nec magistratus esse: sine consi-
publico, sine imperio multitudinem nullius rei
se sociam ad consensum inhabilem fore, præ-
ad iura reddenda ab Roma quotannis mis-
Ita ad Capuam res compositæ, consilio ab o-
parte laudabili, seuere & celeriter in maxime
animaduersum: multitudo ciuium dissipata
spem reditus: non sæuitum incendiis ru-
in recta innoxia, murosq;: & cum emolumẽ-
quæsita etiam apud socios lenitatis species inco-
vrbis nobilissimæ opulentissimæq;, cuius
omnis Campania, omnes qui Campaniã cir-
colant populi ingemuissent: confessio expres-
, quanta vis in Romanis ad expetendas præ-
indelibus sociis, & quam nihil in Annibale
ad receptos in fidem tuendos esset. Roma-
proconsules perfuncti, quod ad Capuam attine-
, Claudio Neroni ex iis duabus legionibus
ad Capuam habuerat, sex millia peditum, &
centos equites, quos ipse legisset, & socium La-
nominis peditum numerum parem, & octin-
equites decernunt. Eum exercitum Pute-
naues impositum Nero in Hispaniam trans-
. Cum Tarraconem nauib. venisset, expo-
ibi copiis, & nauibus subductis, socios quoq;
multitudinis augendæ causa armasset: pro-
ad Iberum flumen, exercitum ab T. Fonteio
Martio accepit. inde pergit ad hostes ire. As-
Amilcaris ad Lapides atros castra habebat in
anis, is locus est inter oppida Illiturgin &
sam. huius saltus fauces Nero occupauit. As-
balne in arcto res esset, caduceatorẽ misit, qui
moniteret, si inde missus foret, se omnẽ exercitũ

ex Hispania deportaturum. Quam rem cum [illegible] animo Romanus accepisset, diem posterum [illegible] drubal colloquio petiuit, vt Romani leges [illegible] scriberent de tradendis arcibus vrbium, dicq; [illegible] tuenda, ad quam præsidia deducerentur, [illegible] omnia sine fraude Pœni deportarent. Quod [illegible] petrauit, extemplo primis tenebris, atque [illegible] ta nocte, quod grauissimum exercitus erat, [illegible] bal quacunq; posset, euadere e saltu iussit. [illegible] dulo opera est, ne multi ea nocte exirent. [illegible] paucitas tum ad hostem silentio fallendum [illegible] tum ad euadendum per arctas semitas ac [illegible] esset. Ventum in sequeti die ad colloquium est. [illegible] loquendo plura scribendoq; dedita opera, [illegible] rem non essent, die consumpto, in posterum [illegible] tum est. addita insequens nox spacium dedit [illegible] os emittendi: nec postero die res finē inuenit. [illegible] aliquot dies disceptando palam de legib. nocte [illegible] emittendis clam e castris Carthaginiensib. abire [illegible] ptæ. & posteaquā maior pars emissa exercitus [illegible] iam ne iis quidē quæ vltro dicta erant, stabant [illegible] nusq; ac minus, cum timore simul fide decrescente [illegible] conueniebat. Iam ferme pedestres omnes copiæ [illegible] uaserant e saltu: cum prima luce densa nebula [illegible] omnem, camposq; circa intexit. quod vbi sensit [illegible] Asdrubal, mittit ad Neronē, qui in posterum diem [illegible] colloquium differret. illū diem religiosum Carthaginiensib. ad agendum quicquam rei, feriarū esse. Nec tum quidē suspecta fraus. cum data esset [illegible] eius diei, extemplo Asdrubal cum equitatu elephantisq; castris egressus, sine vllo tumultu in rutum [illegible] uasit. Hora ferme quarta depulsa sole nebula aperuit diem, vacuaque hostium castra conspexerunt Romani. Tum demū Claudius Punicam fraudem agnoscens,

vt se dolo captum sensit, proficiscentem [illegible] iubet sequi, paratus confligere acie: sed hostis [illegible] recta bat pugnam. leuia tamen prælia inter extremum Punicum agmen, præcursoresque Romanorum fiebāt. Inter hæc Hispaniæ populi, nec qui post eadem acceptam defecerant, redibant ad Romanos, nec vlli noui deficiebant. Et Romæ senatui populoq; post receptā Capuam non Italiæ iam maior quam Hispaniæ cura erat. & exercitum augeri, & imperatorem mitti placebat. nec tamen quem mitterent, satis constabat: quoniam illuc vbi duo consulares imperatores intra dies XXX. cecidissent, non in locum duorum succederet, extraordinaria aliquis deligendus esset. Cum alii alium nominarent, postremum eo decursum est, vt populus proconsulem creando in Hispaniam comitia haberet. diemq; comitiis consules edixerunt. Primo expectauerant patres, qui se tanto imperio dignos crederent nomina professurentur. quæ vt destituta expectatio est, repetitus integratus luctus acceptæ cladis, desideriumq; imperatorū amissorū. Mœsta itaq; ciuitas, prope inops consilii, comitiorū die tamen in campū descendit. Inde in magistratus versi circunspectant ora principum aliorum alios intuentium, fremuntque adeo desperatas res, desperatumq; de republica esse, vt nemo audeat in Hispaniam imperium accipere. Cum subito P. Cornelius, illius qui in Hispania cecidit, filius, quatuor & viginti ferme annos natus, profectus se petere, in superiore vnde cōspici posset loco constitit. In quem postquam omnium ora conuersa sunt, clamore ac fauore ominati extemplo felix, faustumque imperium, iussi deinde suffragiū, ad vnū omnes nō centuriæ modo, sed etiam homines P. Scipioni imperiū esse in Hispaniā

iusserunt. Cæterum post rem actam, vt iam relic-
rat impetus animorum ardorque, silentium fa-
ortum, & tacita cogitatio, quidnam egissent aut
quod fauor plus valuisset, quam ratio ætatis, m-
me pœnitebat. quidam fortunam etiam d-
horrebant, nomenq; ex funestis duabus fam-
in eas prouincias, vbi inter sepulchra patris
que res gerendæ essent, proficiscentis. Quam
ab re tanto impetu acta solicitudinem curaq;
hominum animaduertit, aduocata concione
ætate sua, imperioque mandato, & bello quo
rendum esset, magno elatoque animo diffe
ardorem eum qui residerat, excitaret rursus,
uaretq;, & impleret homines certioris spei, q
quantam fides promissi humani, aut ratio et
cia rerum subiicere solet. Fuit enim Scipio n
ris tantum virtutibus mirabilis, sed arte quæ
quadam ab iuuenta in ostentationem earum
posita: pleraq; apud multitudinẽ aut per nu
nas visa species, aut velut diuinitus mentre m
agens: siue & ipse capti quadam superstitione
mi, siue vt imperia consiliaque, velut sorte
culi missa, sine cunctatione assequeretur. a
iam inde ab initio præparans animos, ex qua
gam virilem sumpsit, nullo die prius vllam p
cam priuatamque rem egit, quam in Capito
iret, ingressusque ædem conspiceret: & plera
que tempus solus in secreto ibi tereret. Hic
qui per omnem vitam seruabatur, seu consul
temere vulgatæ opinioni fidem apud quos
cit, stirpis eum diuinæ virum esse: retulitque
in Alexandro magno prius vulgatam, & vana
& fabula parem: anguis immanis concubita
ceptum, & in cubiculo matris eius persæpe vi
prod

gisse eius speciem, interuentuque hominum
subitam repente, atque ex oculis elapsam. His
oculis nunquam ab ipso elusa fides est: quin
etiam aucta arte quadam, nec abnuendi tale quic-
quam, nec palam affirmandi. multa alia eiusdem
generis, alia vera, alia assimulata, admirationis hu-
manæ in eo iuuene excesserant modum, quibus
tum tunc ciuitas, ætati haudquaquam maturæ tã-
tam molem rerum, tantumque imperium permi-
teret. Ad eas copias quas ex vetere exercitu Hispania
habebat, quæq; a Puteolis cum Claudio Nerone
profectæ erant, decem millia peditum, & mille e-
quites adduntur, & M. Iunius Syllanus prætor
minor ad res gerendas datus est. Ita cum XXX.
longarum classe (omnes autem quinqueremes erant)
ex ostiis Tiberinis profectus præter oram Tusci ma-
ris Alpes atque Gallicum sinum & deinde Pyre-
næum circumuectus promontorium, Emporiis vrbe
Græcæ (oriundi & ipsi a Phocæa sunt) copias expo-
nit: inde sequi nauibus iussis, Taraconem pedibus
profectus conuentum omnium sociorum (ete-
nim legationes ad famam aduentus eius ex omni
prouincia effuderant) habuit: naues ibi subdu-
ci iussit: remissis quatuor triremibus Massilien-
sium, quæ officii causa ab domo prosecutæ fuerant.
Responsa inde legationibus suspensis varietate tot
bonorum dare cœpit: ita elato ab ingenti virtutum
fiducia animo, vt nullum ferox verbum
offenderet: ingensque omnibus quæ diceret, cum
maiestas ineesset, tum fides. Profectus ab Tarraco-
ne, & ciuitates sociorum, & hyberna exercitus ad-
iit, collaudauitq; milites, quod duabus tantis cladi-
bus deinceps ictis prouinciã obtinuissent: nec fru-
strum secundarum rerum sentire hostes passi, omni

cis Iberum agro eos arcuissent, sociosq; cum ibi tutati essent. Martium secum habebat eum tanto honore, vt facile appareret, nihil minus eum vereri quam ne quis obstaret gloriæ suæ. Successit inde Neroni Syllanus, & in hyberna noui milites deducti. Scipio omnibus quæ adeunda agendaq; erant mature aditis peractisq;, Tarraconem concessit. Nihilo minor fama apud hostes Scipionis erat, quo apud ciues sociosque: & diuinatio quædam futuræ quo minus ratio timoris reddi poterat, eo opportune maiorem inferens metum. In hyberna duo si concesserant: Asdrubal Gisgonis vsq; ad Oceanum & Gades: Mago in mediterranea, maxime versus Castulonēsem saltū. Asdrubal Amilcaris filius proximus Ibero cica Saguntum hybernauit. Ætatius ius extremo, quo capta est Capua, & Scipio in Hispaniam venit: Punica classis ex Sicilia Tarentum accita ad arcendos commeatus præsidii Romani quod in arce Tarentina erat, clauserat quidem omnes ad arcem a mari aditus: sed assidendo diutius arctiorem annonam sociis quā hosti faciebat. Nam enim tantum subuehi oppidanis per pacata littora apertosq; portus præsidio nauium Punicarum poterat, quantum frumenti classis ipsa turba nauium mista ex omni genere hominum absumebat: vt ne cis præsidium etiam sine inuecto, quia ibi paucirant, ex ante præparato sustentari posset: Tarentinis classiq; ne inuectum quidem sufficeret: tandem maiore gratia quā venerat, classis dimissa est. annona haud multū laxauerat: quia remoto maximo præsidio subuehi fumentū non poterat. Eodem ætatis exitu M. Marcellus ex Sicilia prouincia cum ad vrbem venisset, a C. Calpurnio Pr. senatus ei ad ædem Bellonæ datus est, ibi cum de rebus a se gestis

gestis differnisset, questus leniter non suam magis quam militum vicem, quod prouincia confecta triumphum deportare non licuisset, postulauit, vt quanti vrbē inire liceret. id non impetrauit. Cum multis verbis actum esset, vtrum minus conueniret, cuius nomine absentis ob res prospere duces gestas supplicatio decreta foret, & diis immortalibus habitus honos, ei præsenti negare triumphum: an quem tradere exercitum successori oportuisset, quod nisi manente in prouincia bello nō decerneretur, cum quasi debellato triumphare, cum exercitus testis meriti atq; immeriti triumphi esset medium visum, vt ouans vrbem iniret. Triumphi plebis ex auctoritate senatus ad populum tulerunt, vt M. Marcello, quo die vrbem ouans iniret, imperium esset. Pridie quam vrbē iniret, in monte Albano triumphauit. inde ouans multā præ se prædam in vrbē intulit. Cū simulacro captarū Syracusarum catapultæ balistæque, & alia omnia instrumēta belli artisq; pacis diuturnę regięq; opulētiæ ornamenta, argenti æris q; fabrefacta vasa, & alia supellex, preciosæ vestis: & multa nobilia signa, quibus inter priores Græciæ vrbes Syracusæ ornatæ fuerant. Punicę quoque victoriæ signum, octo ducti elephanti. Et haud minimum fuere spectaculum cum coronis aureis præcedentes Sosis Syracusanus, & Mericus Hispanus, quorum altero duce nocturno Syracusas hostium erat: alter Nassium, quodque ibi præsidii erat, prodiderat. His ambobus ciuitas data, & quingenta iugera agri: Sosidi in agro Syracusano, qui aut regius, aut hostium populi Romani fuisset, & ædes Syracusis cuius vellet eorum, in quibus belli iure animaduersum esset: Merico', Hispanisque, qui cum eo transierant, vrbs

agerq; in Sicilia ex iis, qui a populo Romano defe-
cissent, iussa dari. id M. Cornelio mandatum, vt
ei videtur, vrbem agrumque eis assignaret. In
dem agro, Belligeni, per quem illectus ad trans-
nem Mericus erat, CCCC. iugera agri decre-
Post profectionem ex Sicilia Marcelli Punica
sis octo millia peditum, tria Numidarum equit
exposuit. Ad eos Murgentinæ defciuerunt
secutæ defectionem earum Hybla & Magella
& ignobiliores quædam aliæ. Et Numidæ pra
Mutinæ vagi per totam Siciliam sociorum po
Romani agros vrebant. Super hæc exercitus
iratus, partim quod cum imperatore non deu
ex prouincia esset, partim quod in oppidis hy
nare vetiti erant, segni fungebantur militia: m
que eis auctor ad seditionem, quam animus de
Inter has difficultates M. Cornelius Pr. & mi
animos nunc consolando, nunc castigando sedu
& ciuitates omnes quæ defecerant, in deditione
redegit: atque ex his Murgantiam Hispanis, qui
vrbs agerque debebatur, ex S.C. tribuit. Consu
cum ambo Apuliam prouinciam haberent, mino
que iam terroris a Pœnis & Annibale esset, sena
iussi Apuliam Macedoniamque prouincias: Sulpi
cio Macedonia euenit, isque Læuino successit. Ro
uius Romam comitiorum causa accersitus, cum
comitia consulibus rogandis haberet: prærogati
na centuria iuniorum declarauit T. Manlium Tor
quatum, & T. Octacilium. Manlius qui præsens
rat, gratulandi causa cum turba coiret, nec dubiu
esset consensus populi. magna circumfusus turba
ad tribunal consulis venit, petitque vt pauca ea
verba audiret, centuriamque quæ tulisset suffragi
um, reuocari iuberet. Erectis omnibus expec-
tione

ne quidnam postulaturus esset, oculorum vale
dinem excusauit. Impudētem & gubernatorem
imperatorem esse, qui cum alienis oculis ei o
sua agenda sint, postulet sibi aliorum capita ac
fortunas committi. proinde si videretur, & redire
suffragium centuriam iuniorum iuberet: & me
minisset in consulibus creandis belli, quod in Italia
temporumque reipublicæ. vix dum requiescere
metus a strepitu & tumultu hostili, quo paucos an
nenses assederint prope mœnia Romana. Post
hæc cum centuria frequens succlamasset, nihil se
mutare sententiæ, eosdemque consules dicturos
esse. Tum Torquatus: Neque ego vestros, inquit,
mores consul ferre potero, neque vos imperium
meum. redite in suffragium, & cogitate bellum
Punicum in Italia, & hostium ducem Annibalem
esse. Tum centuria & auctoritate mota viri, & ad
stantium circa fremitu, petit a consule, vt centu-
riam seniorum citaret. velle sese cum maioribus
natu colloqui, & ex auctoritate eorum consules di-
cere. Citatis centuriæ senioribus, datum secreto in
medio cum his colloquendi tempus. Seniores de tri-
bus consulendum dixerunt esse: duobus iam ple-
nis honorum, Q. Fabio & M. Marcello (& si vtiq; no-
minandum aliquem aduersus Pœnos consulem creari vel-
lent) M. Valerium Læuinum egregie aduersus Phi-
lippum regem terra marique res gessisse. Ita de tri-
bus consultatione data, senioribus dimissis, iunio-
res suffragium ineunt, M. Claudium Marcellum ful-
gentem tum Sicilia domita, & M. Valerium absen-
tem Coss. dixerunt. auctoritatem prærogatiuæ
omnes centuriæ secutæ sunt. Eludant nunc anti-
qua mirantes. non equidem si qua sit sapientium
ciuitas, quam docti fingunt magis quam norunt:

aut principes grauiores temperantioresque a cupidine imperii, aut multitudinem melius moratam censeam fieri posse. centuriam vero iuniorum seniores consulere voluisse, quibus imperium sine gio mandaret, vix vt verisimile sit, parentum que hoc seculo vilis leuisque apud liberos auctas fecit. Prætoria inde comitia habita, P. Manlius Volso & L. Manlius Acidinus, & C. Lectorius & Cincius Alimentius creati sunt. Forte ita incidit comitiis perfectis nunciaretur T. Octacilium, quem T. Manlio, nisi interpellatus ordo comitiorum esset, collegam absentem daturus fuisse videbatur populus, mortuum in Sicilia esse. Ludi Apollinares & priore anno fuerant, & eo anno vt fierent, referente C. Calpurnio Pr. senatus decreuit, vt ab petuum vouerentur. Eodem anno prodigia aliquot visa, nunciataque sunt. In æde Concordiæ vi ria quæ in culmine erat, fulmine icta decussit Victorias quæ in antefixæ erant, hæsit, neque in procidit. & Anagniæ & Fregellis nunciatū est rum portasque de cœlo tactas. & in foro Sudere no sanguinis riuos per diem totum fluxisse & Eret lapidibus pluuisse. & Reate mulam peperisse. Ea prodigia hostiis maioribus sunt procurata: & obla cratio in vnum diem populo indicta, & nouendia le sacrum. sacerdotes publici aliquot eo anno mor tui sunt, nouiq; suffecti, in locum M. Æmilii Nam dæ decemuiri sacrorum M. Æmilius Lepidus in cum M. Pomponii Mathonis pontificis C. Liuius in locum Sp. Caruilii Maximi auguris M. Seruilius Octacilius Crassus pontifex, quia exacto anno mo tuus erat, ideo nominatio in locum eius non est fa cta. C. Claudius flamen dialis quod exta perperam dederat, flaminio abiit. Per idē tēpus M. Val. Læuinus

natis prius per secreta colloquia principum animos, ad indictum ante ad idipsum concilium Ætolorum classe expedita venit. Vbi cum Syracusas Carthaginem; captas in fidē, in Italiaq; rerū secundarum specimen ostentasset: adiecissetq; iam inde a maioribus traditū morē Romanis colendi socios: ex quibus plurimos in ciuitatē, atq; æquum secum ius accepissent, alios in ea fortuna haberent, vt socii esse quam subiecti mallēt: Ætolos eo in maiore futuros honore, quod gentium transmarinarum in amicitiā primi accederent. Philippū eis & Macedonas graues accolas esse, eorum se vim ac spiritus etiam fregisse: & eo audaciores esse, vt nō iis modò vrbibus, quas pars vim abstulissent Ætolis, excedant: sed ipsam Macedoniā subiugandam habeant. Et Acarnanas quos ægre ferrent Ætoli a corpore suo diremptos, restituturum se in antiquā formulam, iurisq; ac ditionis eorum. Hæc cum promissaq; a Romano imperatore. Scopas, qui tum prætor gentis erat, & Dorimachus princeps Ætolorum affirmarunt auctoritate sua, minore cum verecundia & maiore cum fide vim maiestatemq; populi Rom. extollentes. maxime tamen spes pollicendi mouebat Acarnaniæ. igitur conscriptæ conciones, quibus in amicitiam societatemque populi Romani venirent. additumque, vt si placeret Philippo, eodem iure amicitiæ Elei Lacedæmonii essent & Attalus & Pleuratus & Scerdiletus essent: Attalus, hi Illyriorum reges. Bellum vt extemplo Ætoli cum Philippo terra gererent. Nauibus ne minus viginti quinqueremibus adiuuaret Romanus. Vrbiū Corcyra tenus ab Ætolia incipienti solū cedaq;, & muri cū agris Ætolorū alia omnis præda populi Romani esset. Darentque operam Romani vt Acarnaniam Ætoli haberent. Si Ætoli pacē cum

Philippo facerent, fœderi adscriberent: ita rati eorum pacem, si Philippus arma ab Romanis socioque, quique eorum ditionis essent, abstinuisset. tem si populus Romanus fœdere iungeretur, vt caueret ne ius ei belli inferendi Ætolis socio eorum esset. Hæc conuenerunt, conscriptaque ennio post, Olympiæ ab Ætolis, in Capitolio Romanis, vt testata sacratis monumentis esset sunt posita. Moræ causa fuerant retenti Roma tius legati Ætolorum. nec tamen impedimento rebus gerendis fuit, & Ætoli exemplo mo aduersus Philippum bellum: & Leuinus Zacyn (parua insula est, propinqua Ætoliæ: vrbem eodem quo ipsa est nomine habet, eam præ cem vi cepit) & Oeniada Naxumque Acarna captas Ætolis contribuit. Philippum quoque implicatum bello finitimo ratus, ne Italiam nosque, & pacta cum Annibale posset respi Corcyram ipse se recepit. Philippo Ætolorum fectio Pellæ hybernanti allata est. itaque quia mo vere moturus exercitū in Græciam erat, os finitimasque eis vrbes alieno metu quietas Macedonia haberet, expeditionem subitam in ricinorum atque Apolloniatum fines fecit, eq sosque Apolloniatas cum magno terrore ac re compulit intra muros. vastatis proximis in Pelagoniam eadem celeritate vertit iter. Dardanorum vrbem sitam in Macedonia, trā Dardanis facturam, cepit. His raptim actis, m Ætolici iunctique cum eo Romani belli, per P gioniam & Nymphæum & Boleam in Thessal descendit. ad bellum secum aduersus Ætolos pessendum incitari posse homines credebat: & licto ad fauces Thessaliæ Perseo cum quatuor

bus armatorum ad arcendos aditu Ætolos, ipse quam maioribus occuparetur rebus in Mace liam atque inde in Thraciam exercitum ad Me duxit. Incurrere ea gens Macedoniam solita e vbi regem occupatū externo bello, ac sine præ esse regnum sensisset. Ad Phragādas igitur va agros, & vrbem Iamphorinam, caput arcemq; Medicæ oppugnare cœpit. Scopas vbi profectum in Thraciam regem, occupatumque ibi bello audiuit, omnibus omni iuuentute Ætolorum, bellum infer Acarnaniæ parat. Aduersus quos Acarnanū gens ribus impar, & iam mœnia Oeniadon Naxum que amissa cernens, Romanaque insuper arma in quere, ira magis instruit, quam consilio bellum. conuocatis liberisque & senioribus supra LX. an in propinquā Epirum missis, ab XV. ad LX. an non coniurant, nisi victores, se non redituros. qui bus acie excessissent, eum ne quis vrbe, tecto, men falsare reciperet, diram execrationē in populares, detestationem quam sanctissimam potuerunt, ad mensis hospites composuerunt precatiq; simul Epi nam sunt, vt qui suorum in acie cecidissent, eos vno tumulo contegerent, adhiberentque humatis festum: Hi fuerunt Acarnanes, qui aduersus vim iniuriam Ætolorum pro patria pugnantes, mortem occubuerunt. Per hæc incitatis animis, ca fis in extremis finibus suis obuiam hosti posuerūt. nuncios ad Philippum missis, quanto res in discrimi esset: omittere Philippum id quod in manibus erat, coegerunt bellum. Iamphorina per deditio nem recepta, & prospero alio successu rerum. Æto lorum impetum tardauerat primo coniurationis furna Acarnanicæ: dein auditus Philippi aduentus regredi etiā in intimos coegit fines. Nec Philippus

quanquam ne opprimerentur Acarnanes, itinere magnis ierat: vltra Clinen est progressus, inde audisset reditum Ætolorum ex Acarnania, & profectus nauibus, superato Leucate promontorio cum venisset Naupactum: Anticyram inde se turum edixit, vt præsto ibi Scopas Ætolique Sita Anticyra est in Locride, læua parte sinum rinthiacum intrantibus. breue terra iter eo, nauigatio ab Naupacto est. Tertio ferme post trinque oppugnari cœpta est grauior a mari gnatio erat: quia & tormenta machinæque omnis generis in nauibus erant, & Romani inde oppugnabant. itaque intra paucos dies recepta vrbs ditionem, Ætolis traditur. præda ex pacto Romanis cessit. Literæ Lquino redditæ, consulem eam sentem declaratum, & successorem venire P. Sucium. cæterum diuturno ibi morbo implicitus tius spe omnium Romam venit, M. Marcellus Idibus Martiis consulatum iniisset, senatum eo die moris modo causa habuit, professus nihil se te collega, neque de republica, neque de prouin acturum. Scire se frequentes Siculos prope vrbem in villis obtrectatorum suorum esse: quibus fictum abesse vt per se non liceat palam Romæ crimina dita fictaque ab inimicis vulgare: vt ni simulatos aliquem sibi timorem absente collega dicendo consule esse, ipse eis extemplo daturus senatu rit. vbi quidem collega venisset, nõ passurum quam prius agi, quam Siculi in senatũ introducti tur. delectum prope a M. Cornelio per totam habitum, vt quamplurimi questum de se Romæ venirent. eundem literis falsis vrbem impleſſe, lum in Sicilia esse, vt suam laudem minuat. mole

animi gloriam eo die adeptus consul senatum fecisset. ac prope iustitium omniũ rerum futurum erat, donec alter consul ad vrbem venisset. Quam vt solet, excitauit plebis rumores, belli diuturnitate & vastatos agros circa vrbem, qua infesto hoste, & pro republica Cannis exercitus cæsos queri: & consules bellicosos ambos, viros acres & feroces creatos: qui vel in pace tranquilla bellum excitare possent, nedum in bello respirare hostem forent passuri. Interrupit hos sermones ignis, quæ pridie Quinquatrus fuit, pluribus simul locis circa forum incendium ortum. eodem tempore septem tabernæ, quæ postea quinque, & argentariæ, quæ nunc Nouæ appellantur, arsere. comprehensa postea priuata ædificia (neque enim tum publicæ erant) comprehensæ latumiæ forumque piscatorium, & atrium regium. ædes Vestæ vix deformata est. tredecim maxime seruorum opera, qui in publicum redempti, ac manumissi sunt. nocte ac die continuatum incendium fuit. nec vlli dubium esse, humana id fraude factum esse, quod pluribus simul locis, & in iis diuersis, ignes coorti essent. Itaque consul ex auctoritate senatus pro concione edixit, qui quorum opera id conflatum incendium deprehenderetur, præmium fore libero pecuniam, seruo libertatem. Eo præmio inductus Campanorum Calauiorum seruus (Mannus ei nomen erat) indicauit, dominos, & quinque præterea iuuenes nobiles Campanos, quorum parentes a Quintio Flaminio securi percussi erant, id incendium fecisse: multos eosdem facturos alia, ni comprehendantur. Comprehensi familiæque eorum. & primo eleuabatur index, indicium que: pridie eum verberibus castiga-

rum ab dominis discessisse: per iram ac leuitatem ex re fortuita crimen commentum. cæterum vt ea ram coarguebantur, & quæstio ex ministris fieri noris foro medio haberi cœpta est, fassi omnes atque in dominos seruosque conscios animadver sum est. indici libertas data, & viginti millia Consuli Læuino Capuam prætereunti circumfu multitudo Campanorum est, obsecrantium vt lachrymis, vt sibi Romam, ad senatum ire liceret oratum, si qua misericordia tandem flecti posset ne se ad vltimum perditum irent, nomenque Ca panorum a Q. Flacco deleri sinerent. Flaccus ob priuatam simultatem cum Campanis negare ea esse, publicas inimicitias & hostiles esse: & futu quoad alieno animo in populum Romanum es sciret. nullam enim in terris gentem esse, nullo infestiorem populum nomini Romano. Ideo mœnibus inclusos tenere eos: quia si qui euadere aliqua velut feras bestias per agros vagari, & lan re & trucidare quodcunq; obuium detur. absol Annibalem transfugisse, alios ad Romam incende dam profectos. inuenturum in semiusto foro eo sulem vestigia sceleris Campanorum. Vestæ aedes petitam, & æternos ignes, conditum in penetra fatale pignus imperii Romani. se minime cessere tū esse, Campanis potestatē intrandi Romana mœ nia fieri. Læuinus Campanos iureiurando a Flacco adactos, quinto die quā a senatu responsum acce pissent, Capuam redituros, sequi se Romam iussit. Hac circunfusus multitudine simul Siculis obuiam egressis, potestatē Romam adeundi fecit: clamor marum vrbium excidio celebertimis viris ve ctos bello accusatores in vrbem adducens. De rep blica tamen primum ac de prouinciis ambo cons

ad senatum retulere. Ibi Læuinus quo statu Ma cedonia, & Græcia, Ætoli, Acarnanes Locrique sent, quæque ibi res ipse egisset terra marique, consuit. Philippum inferentem bellum Ætolis, in cedoniam retro ab se compulsum, ad intima pe regni abiisse, legionemque inde deduci posse. sem satis esse ad arcendum Italiæ regem. Hæc deque prouincia cui præfuerat. Consulum de prouincis communis relatio fuit. Decreuere pa alteri consulum Italia, bellumque cum An prouincia esset: alter classem cui T. Octaci præfuisset: Siciliamq; prouinciam cum L. Cin retore obtineret. Exercitus eis duo decreti, qui turia Galliaque essent: eæ quatuor erant le banæ duæ superioris anni in Hetruriam: quibus Sulpicius Cos. præfuisset, in Galliam rentur. Galliæ & legionibus præesset, quem cuius Italia prouincia esset, præfecisset. In Hetruriam C. Calpurnius post prætoram, prorogato imperio, missus. & Q. Fuluio Capua pro cia decreta, prorogatumque in annum impe Exercitus ciuium sociorumque minui iussus, duabus legionibus vna legio quinque millia num, & trecenti equites essent: dimissis qui plu stipendia haberent: & sociorum septem millia & trecenti equites relinquerentur: ea tione stipendiorum habita in veteribus mi dimittendis. Cn. Fuluio Cos. superioris anni, de prouincia Apulia, nec de exercitu quem erat, quicquam mutatum: tantum in annum rogatum imperium est. P. Sulpicius collega eius em exercitum, præter socios nauales, iussus ittere est. Item ex Sicilia exercitus cui M. Cor lius præesset: vbi consul in prouinciam venisset,

dimitti iussus. L. Cincio Pr. ad obtinendam Sicil
Cannenses milites dati, duarum instar legionum
Totidem legiones in Sardiniam P. Manlio Vol
Pr. decretæ: quibus L. Cornelius in eadem pro
cia priore anno prefuerat. Vrbanas legiones in
bere consules iussi, ne quem militem faceren
in exercitu M. Claudii, M. Valerii, Fulviique
neve eo anno plures quam vna & viginti Ro
legiones essent. His senatus consultis perfec
titi prouincias consules. Sicilia & classis M
Italia cum bello aduersus Annibalem Læuin
nit. Quæ sors, velut iterum captis Syracusis,
nimauit Siculos expectatione sortis in con
conspectu stantes, vt comploratio eorum
que voces, & extemplo oculos hominum
terent, & postmodum sermones præbuerint.
cumibant enim senatum cum veste sordida
mantes, se non modo suam quisque patriam
totam Siciliam relicturos, si eo Marcellus
cum imperio rediisset. nullo suo merito cum
implacabilem in se fuisse: quid iratum quod
nam de se questum venisse Siculos sciat, fa
obrui Ætnæ ignibus, aut mergi freto, satius
sulæ esse, quam velut dedi noxæ inimico. Ha
lorum querelæ per domos primum nobilium
cumlatæ, celebrataque sermonibus, quos
misericordia Siculorum, partim inuidia M
excitabat, in senatum etiam peruenerunt. P
tum a consulibus est, vt de permutandis pro
senatum consulerent. Marcellus, si iam aud
natu Siculi essent, aliam forsitan futuram
tentiam suam, dicere. nunc ne quis timore
eos dicere posset, quo minus de eo libere
tur, in cuius potestate mox futuri sint: si colle

uerit, mutare se prouinciam paratum esse. de
cati senatus præiudicium. nam cum extra sor
ne collegæ optionem dare prouinciæ iniquum
rent, quanto maiorem iniuriam, imo cõtumeliam
dorem suam ad eum trãsferri? Ita senatus, cum
placeret, magis ostendisset, quam decreuisset,
nuitur. Inter ipsos consules permutatio prouin
rem. sapiente fato Marcellum ad Annibalem fa
est, vt ex quo primus aduersæ pugnæ gloriam
perat, in eius laudem postremus Romanorum im
perator, prosperis tum maxime bellicis rebus,
ceret. Permutatis prouinciis, Siculi in senatum
ducti, multa de Hieronis regis fide perpetua
ego populum Romanum verba fecerũt, in gratiam
dam auertentes. Hieronymum ac postea Hip
pocratem & Epicidem tyrannos, cum ob alia, tum
propter defectionem ab Romanis ad Annibalem,
sos fuisse sibi ob eam causam, & Hieronymum
Epicidibus iuuentutis prope publico consilio in
sectum, & in Epicidis Hippocratisque cædem se
ginea nobilissimorum iuuenum coniuratio
nem factam, quos Marcelli mora destitutos, quia ad
statum tempus exercitum ad Syracusas non ad
disset, indicio facto, omnes ab tyrannis inter
fectos. Eam quoque Hippocratis atque Epicidis
tyrannidem Marcellum excitasse, Leontinis cru
delius direptis. Nunquam deinde principes Sy
racusanorum desisse ad Marcellum transire, polli
centque, se vrbem cum vellet, ei tradituros: sed
non primo vi capere maluisse: dein cum id ne
que terra neque mari omnia expertus potuisset,
traditores traditarum Syracusarum fabrum æra
rium esse, & Mericum Hispanum, quam princi
pem Syracusanorum habere, toties id nequicquam

vltro offerentes, præoptasse, quo scilicet iustiore
causa vetustissimos socios populi Romani tra
ret ac diriperet. Si non Hieronymus ad Anni
defecisset, sed populus Syracusanus & senatus
tas Marcello Syracusani publice, & non op
Syracusanis, tyranni eorum Hippocrates &
clausissent: si Carthaginiensium animis bel
cum populo Romano gessissent, quid vltra
quod fecerit, nisi vt deleret Syracusas, facere
liter Marcellum potuisse? Certe præter mœ
tecta exhausta vrbis, & refracta deûm delubr
ipsis ornamentisque eorum ablatis, nihil re
Syracusis esse. bona quoque multis adempta
ne nudo quidem solo, reliquiis direptæ fortu
re sese ac suos possent. orare se Patres cons
vt si nequeant omnia, saltem quæ compara
gnoscique possint, restitui dominis iubeant.
conquestos cum excederet templo, vt de
» corum patres consuli possent, Lęuinus iussit
» maneant, inquit Marcellus, vt corã his respo
» quando ea conditione pro vobis Patres con
» bella gerimus, vt victos armis accusatores
» mus: duæ captæ hoc anno vrbes, Capua Ful
» reum, Marcellum Syracusę habeant. Reduc
» riam legatis, tum consul: Non adeo maiest
» quit, populi Romani imperiique huius obli
» Patres cõscripti, vt si de meo crimine ambig
» consul dicturus causam accusantib. Græcis
» sed non quid ego fecerim, in disquisitionem
» quem quicquid in hostibus feci, ius belli
» sed quid isti pati debuerint. qui si non fuer
» stes, nihil interest, nunc, an viuo Hierone Syr
» violauerim. sin autem desciuerunt, legatos
» ferro atque armis petierunt, vrbem ac mœnia

exercitumque Carthaginiensium aduersus
stati sunt: quis passos esse hostilia cum fece-
dignatur? Tradentes vrbem principes Syra-
orum auersatus sum: Sosin & Mericum Hispa-
quib. tantam rem crederem, potiores habui?
etis extremi Syracusanorum: quippe qui aliis
tatem obiiciatis. quis est vestrum, qui se
portas aperturum, qui armatos milites meos
bem accepturum promiserit? Odistis, & exe-
mini eos qui fecerunt, & ne hic quidem contu-
in eos dicendis parcitis: tantum abest vt &
die quicquam facturi fueritis. Ipsa humilitas
rem, Patres conscripti, quam isti obiiciunt, maxi-
argumento est, me neminem qui nauatam
rem reipublicæ nostræ velit, auersatum esse. Et
quam obsiderem Syracusas, nunc legatis mit-
, nunc ad colloquium eundo tentaui pacem:
quam neque legatos violandi verecundia
nec mihi ipsi congresso ad portas cum princi-
responsum dabatur: multis terra marique
is laboribus, tandem vi atque armis Syracu-
. Quæ captis acciderint, apud Annibalem &
giniensis, victosq; iustius quam apud victo-
populi Romani senatum quererentur. Ego, Pa-
conscripti, Syracusas spoliatas si negaturus es-
unquam spoliis earum vrbem Romam exor-
. quæ autem singulis victor aut ademi aut
cum belli iure, tum ex cuiusque merito satis
me feciſſe. ea vos rata habeatis, Patres conscri-
necne, magis reipublicæ interest, quam mea,
quippe fides exoluta est: ad rempublicam per-
ne acta mea rescindendo, alios in posterum
iores duces faciatis. Et quoniam coram & Sicu-
m, & mea verba audistis, Patres conscripti: si-

mul templo excedemus, vt me absente liberius
suli senatus possit. Ita dimissis Siculis, & ipse in Ca-
pitolium ad delectum discessit. Consul alter de
stulatis Siculorum ad patres retulit. Ibi cum de
sententiis certatū esset: & magna pars senatus
cipe eius sententiæ T. Manlio Torquato, cum
nis bellum gerendum fuisse censerent, hostibus
Syracusanorum & populi Romani: & vrbem
non capi: & receptam legibus antiquis & libertati
stabiliri, non fessam miseranda seruitute, bello
gi: inter tyrannorum & ducis Romani certa
præmium victoris in medio positam vrbem
cherrimam ac nobilissimam periisse, horrenda
ærarium quondam populi Romani: cuius ma
centia ac donis multis tempestatibus, hoc de
ipso Punico bello adiuta ornataque respublica
set. Si ab inferis existat rex Hiero, fidissimus
rii Romani cultor, quo ore aut Syracusas, aut
mam ei ostendi posse? cum vbi semirutam ae
atam patriam respexisset, ingrediens Romam
stibulo vrbis prope in porta, spolia patriæ suæ
sit? Hæc taliaque cum ad inuidiam consulis ma
tionemque Siculorum dicerentur, mitius tu
decreuerunt patres causa Marcelli. Quæ is gra
bellum, victorque egisset, rata habenda esse in
quum curæ senatui fore rem Syracusanam, ma
turosque consuli Læuino, quoad sine iactura re
eri posset, fortunis eius ciuitatis consuleret. M
duobus senatorib. in Capitoliū ad consulem, v
diret in curiam, & introductis Siculis, senatusc
tum recitatum est. legatique benigne appellat
dimissi, ad genua se Marcelli Cos. proiecerūt: ob
crantes, vt quæ deplorandæ ac leuandæ calamit
causa dixissent, veniam eis daret, & in fidem &

lam se vrbemque Syracusas reciperet. post hæc
sul clementer appellatos eos dimisit. Campa-
deinde senatus datus est. quorum oratio mise-
ior, causa durior erat. neque enim meritas pœ-
negare poterant, nec tyranni erant, in quos
pam conferrent: sed satis pensum pœnarum
veneno absumptis, tot securi percussis senato-
credebant. Paucos nobilium superstites esse,
nec sua conscientia, vtquicquam de se grauius
lerent, impulerit: nec victoris ira capitis da-
nauerit: eos libertatem sibi suisque, & bonorum
pam partem orare, ciues Romanos affinitatibus
rosque & propinquis iam cognationibus ex con-
vetusto iunctos. Summotis deinde e tem-
paulisper dubitatum, an accersendus a Capua
Q. Fuluius esset: (mortuus enim post captam Clau-
consul erat) vt coram imperatore qui res ges-
set, sicut inter Marcellum Siculosque disceptā-
fuerat, disceptaretur: dein cum M. Attilium
Fuluium fratrem Flacci, legatos eius ac Q. Minu-
cium & L. Veturium Philonem, item Claudii lega-
os, qui omnibus gerendis rebus interfuerant, in se-
cata viderent: nec Fuluium auocari a Capua, nec
ferri Campanos vellent: interrogatus senten-
M. Attilius Regulus, cuius ex iis qui ad Capuam
erant, maxima auctoritas erat: In consilio, inquit, «
terror me fuisse consulibus Capua capta, cum «
peteretur, ecquis Campanorum de repub. nostra «
bene meritus esset: duas mulieres compertum est, «
Vestiam Oppiam Atellanam, Capuę habitantem, & «
Faculam Cluuiam, quę quondam questum corpo- «
re fecisset: illam quotidie sacrificasse pro salute & «
victoria populi Romani: hanc captiuis egentibus «
alimenta clam suppeditasse: cæterorum omnium «

» Campanorum eundem erga nos animum, quem
» Carthaginiensium, fuisse. securique percussis
» Fuluio fuisse magis, quorum dignitas inter
» quam quorum culpa eminebat. Per senatum agi
» Campanis, qui ciues Romani sunt, iniussu popu
» non video posse. idq; & apud maiores nostros
» trianis factum est, cum defecissent: vt M. Antis
» tribunus plebis prius rogationem ferret: scire
» plebs, vti senatui de Sutrianis sententię dicend
» esset. Itaque censeo cum tribunis plebis agen
» esse, vt eorum vnus pluresve rogationem feran
» plebem, qua nobis statuendi de Campanis ius
» L. Attilius tribunus plebis ex auctoritate senatus
» plebem in hæc verba rogauit: Omnes Campani,
» tellani, Calatini, Sabatini, qui se dediderunt in
» trium ditionemque populi Romani, Fuluio pro
» suli, quæque vna secum dediderunt, agrum vbi
» que, diuina humanaq;, vtensiliaque, siue quid aliu
» dediderunt: de iis rebus quid fieri velitis, vos vo
» Quirites. Plebs sic iussit: Quod senatus maxima
» censeat, qui assidetis, id volumus iubemusque.
hoc plebiscito senatusconsultus Oppiæ Cluiaque
primum bona, ac libertatē restituit. si qua alia
mia petere a senatu vellent, venire eas Roma
Campanis in familias singulas decreta facta, q
non operæprecium est omnia enumerare. Alio
bona publicanda, ipsos liberosq; eorū & coniug
vendendas, extra filias quæ nupsissent prius quā
in populi Romani potestatem venirent. alios
vincula condendos, ac de his posterius consule
dum. aliorum Campanorum summam etiam eo
sus distinxerunt, publicanda necne bona essent p
cua captiua, præter equos & mancipia, præter pube
res virilis sexus, & omnia quæ solo non contine
rentur, restituenda censuerunt dominis. Campa-

nos omnes, Atelianos, Calatinos, Sabatinos, extra
eum qui eorum aut ipsi aut parentes eorum apud
hostes essent, liberos esse iusserunt: ita vt nemo eo-
rum ciuis Romanus, aut Latini nominis esset, neve
quis eorum qui Capuæ fuissent, dum portæ clausæ
essent, in vrbe agrove Campano intra certam diem
maneret: locus vbi habitarent, trans Tiberim, qui
non contingeret Tiberim, daretur. qui nec Capuæ
nec in vrbe Campana, quæ a populo Romano defe-
cisset, per bellum fuissent, eos cis Lirim amnem
Romam versus: qui ad Romanos transissent prius
quam Annibal Capuam veniret, cis Vulturnum e-
mouendos censuerunt: ne quis eorum propius ma-
ris XV. millibus passuum agrum ædificiumve habe-
ret. qui eorum trans Tiberim emoti essent, nec ipsi
posterive eorum vspiam pararent haberentve, nisi
in Veiente aut Sutrino Nepesinove agro: dum ne
cui maior quam quinquaginta iugerum agri mo-
dus esset. Senatorum omnium, quique magistratus
Capuæ, Atellæ, Calatiæ gessissent, bona venire Ca-
puæ iusserunt. libera corpora quæ venundari placu-
erat, Romam mitti, ac Romæ venire. Signa, statuas
aeneas, quæ capta de hostibus dicerentur, quæ eorū
sacra ac profana essent, ad pontificum collegium
decreuerunt. Ob hæc decreta mœstiores aliquanto
quam Romam venerant, Campanos dimiserūt. nec
eam Q. Fuluii sæuitiam in sese, sed iniquitatem deū,
atque execrabilem fortunam suam incusabant. Di-
missis Siculis Campanisque, delectus habitus. scri-
pto deinde exercitu, de remigum supplemento agi
coeptum. in quam rem cum neque hominum satis,
nec ex qua pararentur, stipendiumque acciperent,
pecuniæ quicquam ea tempestate in publico esset:

edixerunt consules, vt priuati ex censu ordinibusq; sicut antea remiges darent cum stipendio cibariq; dierum, triginta. Ad id edictum tantus fremitus hominum tantaq; indignatio fuit, vt magis dux quam materia seditioni deesset. Secundum Siculos Campanosque plebem Romanam perdendam, lacerandamq; sibi consules sumpsisse. per tot annos cruentos exhaustos, nil reliqui præter terram nudam & vastam habere. tecta hostes incendisse, seruos agri cultores prætores adduxisse: nunc ad militiam gratuito ære emendo, nunc remiges imperando. si quid eui argenti ærisve fuerit, stipendio remigum & frumento exhaustis annuis ablatum se vt dent, quod non habent. nulla vi, nullo imperio cogi posse. bona sua vendere: in corpora quæ reliqua essent, sæuirent. nec vendi de redimantur quidem quicquam superesse, præter non in occulto, sed propalam in foro atq; oculis ipsorum consulum ingens turba circumfusi fremebant: nec eos sedare consules nunc castigando, nunc consolando poterant. Spacium deinde his tribuere se, dareq; ad cogitandum dixerunt: quo ipsi ad rem inspiciendam expediendamq; vsi sunt. Senatu postero die habuerunt de remigum supplemento. vbi cum multa disseruissent, cur æqua plebis recusatio esset: verterunt orationem eo, vt dicerent: priuatis id, seu æquum, seu iniquum onus iniungendū esse. nam vnde cum pecunia in ærario non esset, paratos nauales socios? quomodo autem sine classibus aut Siciliam obtineri aut Italia Philippū arceri posse? aut tuta Italiæ littora esse? Cum in hac difficultate rerum consilium hæreret, ac prope torpor quidam occupasset hominum mentes, tum Lætorius Cos. Magistratus senatui, & senatus populo sicut honore præstet, ita ad omnia quæ dura atque aspera

essent, subeunda ducem debere esse. si quid iniungere inferiori velis, id prius in te ac tuos si ipse iuris facueris, facilius omnes obedientes habeas. nec imperasse grauis est, cum ex ea plus quam pro virili parte sibi quemq; capere principum vident. Itaque vt essem habeat, quam ornare volumus, populus Romanus, priuatos sine recusatione remiges dare nolimus. ipsis primum imperemus. aurum, argentum, æs signatum omnes senatores crastina die in publicum conferamus: ita vt annulos sibi quisq; & conregi & liberis & filio bullam, & quibus vxor filiæve sunt, singulas vncias auri pōdo relinquant: argenti, quis ceruli sella sederunt: equi ornamenta & libras pondo, vt salinum patellamq; deorum causa habere possint. cæteri senatores libram argenti tantum, æris signati quina millia in singulos patres familiæ relinquamus. Cæterum omne aurum, argentum, æs signatum, ad triumuiros mensarios extemplo deferamus. nullo ante senatusconsulto facto, vt voluntaria collatio, & certamen adiuuandæ reipublicæ oriretur ad æmulandum animos primum equestris ordinis, dein reliquæ plebis. hanc vnam viam, multa inter nos collocuti consules inuenimus. Ingredimini diis bene iuuantibus respub. incolumis & priuatas res facile saluas præstat. publica perdendo, nec quicquam serues. In hæc tanto animo consensum est, vt gratiæ vltro consulibus agerentur. senatu inde misso, pro se quisq; aurum, argentum & æs in publicum conferunt, tanto certamine inicto, vt prima inter primos nomina sua vellent in publicis tabulis esse: vt nec triumuiri accipiendo, nec scribæ referendo sufficerent. Hunc consensum senatus equester ordo est secutus, equestris ordinis plebs, ita sine edicto, sine cohortatione magistratus

nec remige in ſupplementum, nec ſtipendio re-
publica eguit: paratiſque omnibus ad bellum con-
ſules in prouincias profecti ſunt. Neque aliud ma-
gis tempus belli fuit, quo Carthaginienſes Roma-
nique pariter variis calibus immiſſis, in anciſi ſe
ac metu fuerint. Nã Romanis & in prouincijs, hinc
in Hiſpania aduerſæ res, hinc proſperæ in Sicilia. Ic-
ctum & lætitiam miſcuerant: & in Italia, cum Ta-
rentum amiſſum damno & dolori: tum arx cum
præſidio retenta præter ſpem, gaudio fuit: & re-
rorem ſubitum pauoremque vrbis Romæ obſeſſæ
& oppugnatæ, Capua poſt dies paucos capta in læ-
tiam vertit. Tranſmarinæ quoque res quadam vice
penſatæ. Philippus hoſtis tempore haud ſatis op-
portuno factus: Ætoli noui adſciti ſocij, Attalusque
Aſiæ rex, iam velut deſpondente fortuna Romani
imperium orientis. Carthaginienſes quoq; Capuæ
amiſſam, & Tarentum captum æquabant: & vt ad
mœnia vrbis Romæ nullo prohibente ſe peruenſſe
in gloria ponebant: ita pigebat irriti incœpti, pode-
batque adeo ſe ſpretos, vt ſedentibus ipſis ad Ro-
mana mœnia, alia porta exercitus Romanus in Hi-
ſpaniam duceretur. ipſæ quoque Hiſpaniæ quo pro-
pius ſpem venerant, tantis duobus ducibus exerci-
tibuſque cæſis, debellatum ibi, ac pulſos inde Ro-
manos eſſe, eo plus ab L. Martio tumultuario duce
ad vanum & irritum victoriam redactam eſſe, in di-
gnationis præbebant. Ita æquante fortuna, ſuſpen-
ſa omnia vtrinque erant, integra ſpe, integro me-
tu, velut illo tempore primum bellum inciperent.
Annibalem ante omnia angebat, quod Capua pe-
tinacius oppugnata ab Romanis, quam defenſa ab
ſe, multorum Italiæ populorum animos auerterat:
quos neque omnes tenere præſidiis, niſi veller, la-

multas paruaſque partes carpere exercitum (quod
minime tũ expediebat) poterat: nec deductis præ-
ſidijs ſpei liberam, vel obnoxiam timori ſociorum
relinquere fidem. Præceps in auaritiam & crudeli-
tatem animus, ad ſpoliãda quæ tueri nequibat, vt
vaſtata hoſti relinquerentur, inclinauit. Id fœdum
conſilium cum incepto, tum etiam exitu fuit. neq;
enim indigna patientium modo abalienabantur a-
nimi, ſed cæterorum etiam: quippe ad plures exem-
plum quam calamitas pertinebat. Nec conſul Ro-
manus tentandis vrbibus, ſicunde ſpes aliqua ſe o-
ſtendiſſet, deerat. Salapiæ principes erant: Daſius
& Blaſius: Daſius Annibali amicus, Blaſius quantum
ex tuto poterat, rem Romanam fouebat. & per oc-
cultos nuncios ſpem proditionis fecerat Marcello.
ſed ſine adiutore Daſio res tranſigi non poterat.
Multum ac diu cunctatus, & tum quoque magis in-
opia conſilii potioris, quam ſpe effectus, Daſium
appellabat. at ille cum ab re auerſus, tum æmulo po-
tentatus inimicus, rem Annibali aperit. Accerſito
vtroque, Annibal cum pro tribunali quædam age-
ret, mox de Blaſio cogniturus, ſtarentque ſummo-
to populo accuſator & reus: Blaſius de proditione
Daſium appellabat. Enimuero ille velut in manife-
ſta re exclamat, ſub oculis Annibalis ſecum de pro-
ditione agi. Annibali, atque eis qui aderant, quo
audacior res erat, minus ſimilis veri viſa eſt. æmu-
lationem profecto atque odium eſſe: & id crimen
aſſerri, quod quia teſtem habere non potuiſſet, li-
berius fingeretur. Ita inde dimiſſi ſunt. nec Blaſius
ante abſtitit tam audaci incœpto, quam idem ob-
tundendo, docendoque quam ea res ipſis patriæ-
que ſalutaris eſſet, peruicit, vt præſidium Punicum
(ſui autem Numidæ erant) Salapiaque traderetur

Marcello. Nec sine cæde multa tradi potuit. longe fortissimi equitum toto Punico exercitu erant: que quanquam improuisa res fuit, nec vsus equus in vrbe erat, tamen armis inter tumultum captis, & eruptionem tentauerunt: & cum euadere nequirent pugnantes ad vltimum occubuerũt. nec plus quaginta ex his in potestatem hostiũ viui venerũt. plusque aliquanto damni hæc ala equitum amisit Annibali, quam Salapia fuit: nec deinde vnquam Pœnus, quo longe plurimum valuerat equitatu, perior fuit. Per idem tempus cum in arce Tarenti vix inopia tolerabilis esset, spem omnem præsidii quod ibi erat Romanum, præfectusque præsidii que arcis M. Liuius in commeatibus ab Sicilia mitt habebant. qui vt tuto præterueherentur oram li liæ classis viginti ferme nauium Rhegii stabat. Pr erat classi commeatibusq; D. Quintius obscuro nere ortus, cæterum multis fortib. factis gloria m litari illustris. primo quinque naues, quarum ma mæ duæ triremes a Marcello ei traditæ erant, b buit: postea rem impigre sæpe gerenti tres addi quinqueremes: postremo ipse a sociis, Rheginisq & a Velia & Pesto, debitas ex fœdere exigendo cla sem XX. nauium, sicut ante dictum est, effecit. Hu ab Rhegio profectæ classi Democrates cũ pari classe nauium Tarentinarum numero, quindecim mil ferme ab vrbe ad Sacriportum obuius fuit. Velis fi forte improuidus futuri certaminis Romanus ve niebat: sed circa Crotonem Sibarimque suppleue aat remigio naues: instructamque & armatam e gregie pro magnitudine nauium classem habeba & tum forte sub idem fere tempus & ventis q mnis cecidit, & hostes in conspectu fuere: vt ad componenda armamenta expediendumque rem-

gem ac militem ad imminens certamen vix satis temporis esset. Raro alias tantis animis iustæ cõcurrerunt classes: quippe cum in maioris discrimen rei quam ipsæ erant, pugnarent. Tarentini, vt recuperata vrbe ab Romanis post centesimum prope annum arcem etiam liberarent: spem cõmeatus quo hostibus, si nauali prælio possessionem maris dimissent, intercluduri: Romani vt retenta possessione arcis ostenderent, non vi aut virtute, sed proditione ac furto Tarentũ amissum. Itaq; ex vtraq; altero signo dato, cum rostris concurrissent, neque altero nauem inhiberent, nec dirimi ab se hostẽ paterentur, quam quis indeptus nauẽ erat, ferrea inhastamanuita conserebant ex propinquo pugnã, vt non missilibus tantum, sed gladiis etiam prope collato pede præliarentur. Proræ inter se iunctæ hærebant, puppes alieno remigio circumagebantur. ita arcto stipatæ erant naues. vt vix vllum telum in manu vanum intercideret. frontibus velut pedestris acies regebant, peruiæque naues pugnantib. erant. Insignis tamen inter cæteras pugna fuit duarum, quæ primæ agminis concurrerant inter se. in Romana naue ipse Quintius erat, in Tarentina Nico, cui Perconi fuit cognomen, non publico modo, sed priuato etiam odio inuisus atque infestus Romanis: quod eius factionis erat, quæ Tarentum Annibali prodiderat. Hic Quintium simul pugnantem hortantemque suos, incautum hasta transfigit. ille simul atque præceps cum armis procidit anteporam victor Tarentinus in turbatam duce remisso nauem impigre transgressus, cum summo esset hostes, & prora iam Tarentinorum esset, puppim male conglobati tuerentur Romani: repente & alia a puppi triremis hostium apparuit. ita in

medio circumuenta Romana nauis capitur. hinc
cæteris terror iniectus, vt prætoriâ nauem cernens
videre: fugientesque passim, aliæ in alto mersæ, alia
in terram remis abreptæ, mox prædæ fuere Tyrio
nis Metapontinisque. ex onerariis, quæ cum com
meatu sequebantur, perpaucæ in potestatem ho
stium venere: aliæ ad incertos ventos hinc atque
linc obliqua transferentes vela, in altum euec
sunt. Nequaquam pari fortuna per eos dies Tau
res gesta. nam ad quatuor millia hominũ frumen
tatum egressa, cum in agris passim vagarentur, in
uius, qui arci præsidioque Romano præerat, insi
tus in omnes occasiones gerendę rei, C. Persium
pigrum virum cum duobus millibus armatorum ex
arce emisit. qui vage effusos per agros, palatosque
adortus, cum diu passim cæcidisset: paucos ex mul
tis trepida fuga incedentes semiapertis portarũ
foribus, in vrbem compulit, ne vrbs eodem impe
caperetur. Ita æquatæ res ad Tarentum, Romanis
victorib. terra, Tarentinis mari. Frumenti spes qua
in oculis fuerat, vtrosque frustrata pariter. Per idem
tempus Læuinus Cos. tam magna parte anni ex
cumacta, in Siciliam veteribus nouisque coeptis
pectatus cum venisset, primum ac potissimum
mnium ratus Syracusanis noua pace inconditas re
ponere res: Agrigentum inde quod belli reliquum
erat, tenebaturq; a Carthaginiensium valido præ
dio, duxit legiones. & affuit fortuna incœpto. Han
no erat imperator Carthaginiensium, sed omnem
in Mutina Numidisque spem repositam habebat.
Per totam Siciliam vagus prædas agebat ex socio
Romanorum: neque intercludi ab Agrigento
aut arte vlla, nec quin erumperet vbi vellet, prohi
beri poterat. Hæc eius gloria quia iam imperatoris

que famæ officiebat, postremo in inuidiam ver
it: vt ne bene gestæ quidem res iam Hannoni pro
rer auctorem satis lætæ essent. propter quæ po
remo præfecturam eius filio suo dedit, ratus cum
perio auctoritatem quoque ei inter Numidas e
turum. quod longe aliter euenit. nam veterem
orem eius sua insuper inuidia auxit. neque ille
dignitatem iniuriæ tulit: confestimque ad Læui
num occultos nuncios misit de tradendo Agrigen
to. per quos vt est facta fides, compositusq; rei ge
ndæ modus: portam ad mare ferentem Numidæ
rum occupassent, pulsis inde custodibus, aut cæsis,
Romanos ad idipsum missos in vrbem acceperunt.
Eum agmine iam in media vrbis ad forum ma
pro tumultu iretur: ratus Hanno non aliud quam
tumultum ac secessionem (id quod & ante accide
rat) Numidarum esse, ad comprimendam seditio
nem processit. atque ille, cum ei multitudo maior
quam Numidarum procul visa, & clamor Romanus
haud quaquã ignotus ad aures accidisset: prius quam
telum ei veniret, capessit fugam. per auersam
portam emissus, assumpto comite Epicide, cũ pau
cis ad mare peruenit: nactique opportune paruum
nauigium, relicta hostibus Sicilia, de qua per tot an
nos certatum erat, in Africam traiecerunt. alia mul
titudo Pœnorum Siculorumq; ne tentato quidem
certamine, cum cæci in fugam ruerent, clausique
exitus essent, circa portas cæsa. Oppido recepto Læ
tanio, quicunque capita rerum Agrigenti erant, virgis cæ
sos decuti percussit: cæteros, prædamque vendidit,
omnem pecuniam Romam misit. Fama Agrigenti
norum cladis Siciliam cum peruasisset, omnia re
pente ad Romanos inclinauerunt. Prodita breui
tempore XX. oppida. sex vi capta, voluntaria deditione

in fidem venerunt ad quadraginta. Quarum ciuitatum principibus cum pro cuiusque merito consulatum præmia, pœnasq; exoluisset, coegissetque Siculos positis tandem armis ad agrum colendum animos conuertere: vt esset non incolarum modo alimentis frugifera insula, sed vrbis Romæ, atque Italiæ quod multis sæpe tempestatibus fecerat) annonam leuaret: ab Agatirna inconditam multitudinem cum in Italiam transuexit. Quatuor millia hominum erant, misti ex omni colluuione, exules, obæratipitalia ausi plerique, & cum in ciuitatibus suis legibus vixerant: & postquam eos ex variis fortuna similis conglobauerat, Agatirnæ per cinia ac rapinam tolerantes vitam. Hos neque linquere Læuinus in insula, tum primum nouis ce coalescente, velut materiam nouandis rebus tis tutum ratus est: & Rheginis vsui futuri quærentibus manum. Et quod ad Siciliam attinet eo anno debellatum est. In Hispania principio P. Scipio nauibus deductis, euocatisque edicto ra conem sociorum auxiliis, classem onerariam ostium inde Iberi fluminis petere iubet. eodem giones ex hybernis conuenire cum iussisset, cum quinque millibus sociorum ab Tarracone fectus ad exercitū est: quo cum venisset, alloqu dos maxime veteres milites, qui tantis superarant cladibus, ratus, concione aduocata, ita

" ruit: Nemo ante me nouus imperator milit
" prius quam opera eorum vsus esset, gratias age
" iure ac merito potuit. me vobis, prius quam
" uinciam aut castra viderem, obligauit fortuna
" mum, quod ea pietate erga patrem patruumq
" meum, vinos mortuosque fuistis: deinde, quo

stim tanta clade prouinciæ possessionem, inte-
" rem & populo Romano, & successori mihi virtute
" ra obtinuistis. Sed cum iam benignitate deūm
" peramus atque agamus, non vt ipsi maneamus in
" spania, sed ne Pœni maneant: nec vt pro ripa Ibe-
" stantes arceamus transitum hostis, sed vt vltro
" ssemus, transferamusque bellum: vereor ne
" eatrum maius id, audaciusque consilium, quam
" go memoria cladium nuper acceptarum
" perare mea videatur. Aduersæ pugnæ in Hispa-
" nullius in animo quam meo, minus obliterati
" scunt. Quippe cui pater & patruus intra triginta
" rum spacium, vt aliud super aliud cumularetur
" milia nostra funus, interfecti sunt. sed vt familia-
" pene orbitas ac solitudo frangit animum: ita pu-
" ci cum fortuna, tum virtus desperare de summa
" bus prohibet, eo fato, quo donata nobis sors est,
" ne signis omnibus bellis victi vicerimus. Vetera
" cedo, Porsenam, Gallos, Samnites: a Punicis bellis
" ipiam. Quot classes, quot duces, quot exercitus
" ebello amissi sunt? iam quid hoc bello memo-
" omnibus aut ipse adfui cladibus, aut quibus,
" maxime vnus omniū eas sensi. Trebia, Thra-
" enus, Cannæ, quid aliud sunt quam monumen-
" occiorum exercituum consulumque Romano-
" adde defectionem Italiæ, Siciliæ, maioris
" Sardiniæ: adde vltimum terrorem ac pauo-
" castra Punica inter Anienem & mœnia Ro-
" posita, & visum prope in portis victorem An-
" balem. In hac ruina rerum stetit vna integra atq;
" nobilis virtus populi Romani. Hæc omnia strata
" erexit ac sustulit. Vos omnium primi mili-
" post Cannensem cladem vadenti Asdrubali ad
" Italiamque (qui si se cum fratre coniunxisset,

» nullum iam nomen esset populi Romani) ductum a
» spicioque patris mei obstitistis. & hæ secundæ res
» las aduersas sustinuerunt. Nunc benignitate deum
» omnia secunda, prospera, indies lætiora ac meliora
» in Italia Siciliaque geruntur. In Sicilia Syracusis &
» grigentumque captum, pulsi tota insula hostes, re-
» ceptaque prouincia in ditionem populi Romani
» est. In Italia Arpi recepti, Capua capta: iter omnibus
» vrbe Roma trepida fuga emensus Annibal, in ex-
» tremum angulum agri Brutii compulsus, nihilum
» maius precatur deos, quam vt incolumi cedere ac
» que abire ex hostium terra liceat. Quid igitur ani-
» nus conueniat milites, quam cum aliæ super alias
» clades cumularentur, ac dii prope ipsi cum Anniba-
» le starent, vos hic cum parentibus meis (æquum
» enim ipsi etiam honore nominis) sustinuisse labo-
» tem fortunam populi Romani: nunc eosdem, qui
» illic omnia secunda lætaque sunt, animis deficere?
» Nuper quoque quæ acciderunt, vtinam tam hau
» meo luctu, quã vestro transissent. Nunc dii immo-
» tales imperii Romani præsides, qui centuriis om-
» bus, vt mihi imperium iuberent dari, fuere auc-
» res, iidem auguriis auspiciisque & per nostrum
» etiam visus omnia læta ac prospera portendun-
» nimus quoq; meus, maximus mihi ad hoc tempus
» vates, præsagit nostrã Hispaniam esse: breui exor-
» re hinc omne Punicum nomen, maria terrasque
» fœda fuga impleturum. Quod mens sua sponte &
» uinat, idem subiicit ratio haud fallax. Vexati ab
» socii nostram fidem per legatos implorant: tres
» ces discrepantes, prope vt defecerint alii ab aliis
» fariam exercitum in diuersissimas regiones diuisa
» xere. Eadem in illos ingruit fortuna, quæ nuper nos
» afflixit. nam & deseruntur ab sociis, vt prius ab Co-

» ris nos: & diduxere exercitus, quę patri, patruo-
» que meo causa exitii fuit. nec discordia intestina
» pore eos in vnum sinet, neque singuli nobis resiste-
» re poterunt. Vos modo milites fauete nomini Sci-
» pionum, soboli imperatorum vestrorum, velut ac-
» cessurę crescenti stirpi. Agite milites veteres, nouũ
» exercitum, nouumque ducem traducite Iberum:
» traducite in terras cum multis fortibus factis sæpe a
» nobis peragratas. Breui faciam, vt quemadmodum
» ante notitiam in me patris patruique similitudi-
» nem oris vultusque, & lineamenta corporis, ita in-
» genium, fidei, virtutisque exemplum ac effigiem vo-
» bis reddam, vt reuixisse, aut renatum sibi quisque
» Scipionem imperatorem dicat. Hac oratione ac-
» cendit militum animis, relicto ad præsidium regio-
» nis eius M. Syllano cum tribus millibus peditum, &
» trecentis equitibus, ceteras omnes copias (erant au-
» tem viginti quinque millia peditum, duo millia &
» quingenti equites) Iberum traiecit. Ibi quibusdam
» hæsitantibus, vt, quoniã in tres tam diuersas regio-
» nes discessissent Punici exercitus, proximum aggre-
» diendum, periculum esse ratus, ne eo facto in vnum
» omnes contraheret, nec par esset vnus tot exercitibus,
» ad Carthaginem Nouam interim oppugnare sta-
» tuit, vrbem cum ipsam opulentam suis opibus, tum
» hostium omni bellico apparatu plenam (ibi arma,
» tela, pecunia, ibi totius Hispaniæ obsides erant) sitam
» haud procul mari. Cæterum cum opportune ad traiiciendum in Afri-
» cam, tum super portum satis amplum quantæuis
» classi, & nescio an vnum in Hispaniæ ora, qua nostro
» seruiret mari. Nemo omnium quo iretur sciebat,
» præter C. Lælium. Is classe circumuissus ita mode-
» rari cursum nauium iussus erat, vt eodem tempore
» conspectu ab terra exercitũ ostenderet, classis portum

intraret. Septimo die ab Ibero Carthaginem ve-
tum est. simul terra mariq; castra ab regione vrbis
qua in Septentrionem versa est, posita. his ab tergo
(nam frons natura tuta erat) vallum obiectum. Ce-
enim sita Carthago sic est: Sinus est maris media fe-
re Hispaniæ ora, maxime Africo vento oppositus, &
quingentos passus introrsus retractus, paulo plus
passuum in latitudinem patens. huius in ostio sinus
parua insula obiecta ab alto, portum ab omnibus
ventis præterquam Africo, tutum facit: ab intimo
sinu peninsula excurrit, tumulus is ipse in quo si-
dita vrbs est, ab ortu solis & a meridie cincta mari
ab occasu stagnum claudit, paulum etiam ad Sep-
trionem fusum, incertæ altitudinis vtcunque ex-
stuat aut deficit mare, continenti vrbem iugum ad-
centos fere & quinquaginta passus patens coniun-
git. Vnde cum tam parui operis munitio esset, non
obiecit vallum imperator Romanus: seu fiducia
hosti superbe ostentās, siue vt subeunti sæpe ad mu-
nia vrbis recursus pateret. Cætera quæ munienda
erant, cum perfecisset, naues etiam in portu vsui
maritimam quoque ostentans obsidionem, instru-
xit: circunuectusque classem, cum monuisset præ-
ctos nauium, vt vigilias nocturnas intenti seruare
(omnia vbique primo obsessum hostem conari) re-
gressus in castra, vt cōsilii sui rationem, quod ab re
be potissimum oppugnanda bellum orsus esset, mi-
litibus ostenderet, & spem potiundæ cohortando
faceret, concione aduocata ita disseruit: Ad vrbem
vnam oppugnandum si quis vos adductos credit, is
magis operis vestri, quam emolumenti rationem
exactam milites habet. oppugnabitis enim vrbem
mœnia vnius vrbis, sed in vna vrbe vniuersam ege-
ritis Hispaniam. Hic sunt obsides omnium popu-

rum regum populorumque: qui simul in potestate
bes erunt, extemplo omnia quæ nunc sub Car-
ginensibus sunt, in ditionem tradent. hîc pecu-
omnis hostium, sine qua neque illi gerere bel-
possunt, quippe qui mercenarios exercitus a-
& quæ nobis maximo vsui ad conciliandos a-
nos barbarorum erit. hic tormenta, arma, arma-
enta, & omnis apparatus belli est, qui simul & vos
uerit, & hostes nudabit. Potiemur præterea cum
uberrima opulentissimaque vrbe, tum opportu-
ma portu egregio: vnde terra marique quę bel-
as poscunt, suppeditentur. quæ cum magna ipsi
obtinemus, tum dempserimus hostibus multo ma-
ua. hæc illis arx, hoc horreum, ærarium, armamen-
tum, hoc omnium rerum receptaculum est. huc
ex Africa cursus est. hęc vna inter Pyreneum
Gades statio, hinc omnis Hispania imminet Afri-
. sed quoniam vos instructos & ordinatos co-
sso, ad Carthaginem Nouam oppugnandam
is viribus, & bono animo transeamus. Cumque
omnes vna voce hoc faciendum succlamarent, eos
Carthaginem duxit. tum terra marique eam oppu-
gnari iubet. Cōtra Mago Pœnorū dux, cū terra ma-
ri instrui oppugnationē videret, & ipse copias ita
locat. Oppidanorū duo millia ab ea patte qua ca-
stra Romana erant, opponit: quingentis militib. ar-
cem insedit: quingentos tumulo vrbis in orientem
uersi imponit: multitudinem aliā quo clamor, quo
plurima vis aduocasset, resistentem ad omnia occur-
rere iubet. Patefacta deinde porta eos quos in via
ante ad castra ad hostium instruxerat, mittit.
Romani duce ipso præcipiente parumper cessere, vt
hostes subsidiis in certamine ipso summittendis
egerent. Et primo haud impari stetere acie subsidia,

deinde identidem summissa e castris non aperiebant solum in fugam hostes: sed adeo effusis infirmiorum, vt nisi receptui cecinisset, permisti fugientibus irrupturi fuisse in vrbem viderentur. Trepidatio vero non prælio maior quam tota vrbe fuit, multis stationes pauore atque loca deserta sunt: relictis muri, cum qua cuique erat proximum, desiluisse. Quod vbi versus Scipio in tumulum, quem Mercurium Teutatem appellant, auertit, multis partibus nudata defensoribus mœnia esse, omnes e castris citos ire ad oppugnandum vrbem, & ferre scalas: bet: ipse trium præ se iuuenum validorũ scutis, positis (ingens enim iam vis omnis generis telorum e muris volabat) ad vrbem succedit. hortatur, incendos militũ animos intererat, testis spectator rat quæ in rem sunt: quodque plurimum ad accevirtutis atque ignauiæ cuiusque adest. Itaq; in vnera ac tela ruunt: neq; illos muri, neque superantes armati arcere queunt, quin certatim ascendent. Et ab nauibus eodem tempore ea quæ mari aditu tur pars vrbis oppugnari cœpta est. cæterum tumtus inde maior quam vis videri poterat. Dum apcant, dum partim exponunt scalas militesque, dum qua cuique proximum est, in terram euadere properant: ipsa festinatione & certamine alii alios impediunt. inter hæc repleuerat iam Pœnus armatis muros, & vis magna & ingens copia congesta telorum suppeditabat. Sed neq; viri, nec tela, nec quisquam aliud æque quam mœnia ipsa sese defendebant. raræ enim scalæ altitudini æquari poterant: & quo quæque altiores, eo infirmiores erant. itaque, cum summus quisque euadere non posset, subrent tamen alii, onere ipso frangebantur. quidam stantibus scalis, cum altitudo caliginem oculis offe-

rat ad terram delati sunt. Et cum passim homines que ruerent, & ipso successu audacia atq; alahostium crescceret, signũ receptui datum est, spem non præsentis modo ab tanto certamiac labore quietis obsessis, sed etiam in posterum scalis & corona capi vrbem non posse: opera difficilia esse, & tempus datura ad ferendam opẽ peratoribus suis. Vix prior tumultus conticuecum Scipio ab defessis iã vulneratisq; recentes gregosq; alios accipere scalas iubet, & vi maiore gredi vrbem. ipse, vt ei nunciatum est æstum decere: quod per piscatores Tarraconenses, nunc leues cymbis, nunc vbi ea sederent, vadis pernagaper stagnum, compertum habebat, facilem peditum ad murum transitum dari: eo armatos duxit. dium ferme diei erat: & ad id, quod sua sponte cedente in mare æstu trahebatur aqua, acer etiam septentrio ortus inclinatum stagnum eodem quo ventus ferebat: & adeo nudauerat vada, vt alibi vmbiico tenus aqua esset, alibi genua vix superaret. Hoc cura ac ratione compertũ, in pdigiũ ac deos vertens Scipio, qui ad transitũ Romanis mare verterent, & magna auferrent, viasq; ante nunquam initas humano vestigio aperirent: Neptunũ iubebat ducem meneris sequi, ac medio stagno euadere ad mœnia. Ab terra ingens labor succedentibus erat: nec altitudine tantum mœnium impediebantur: sed quod untes ad ancipites vtrinq; ictus subiectos habebãt Romanos: vt latera infestiora subeuntibus, quam aduersa corpora essent. At parte in alia quietus, & per stagnum facilis transitus, & in murum ascenus inde fuit. nam neque opere emunitus erat, vt vbi ipsius loci ac stagni præsidio satis creditum set: nec vlla armatorum statio, aut custodia op-

posita, intentis omnibus ad opem eo ferendam, vbi de periculum ostendebatur. Vbi vibem sine certamine intrauere, pergunt inde quanto maximo cursu poterant, ad eam portam circa quam omne tractum certamen erat, in quod adeo intenti omnium non animi solum fuerant, sed etiam oculi aureſq; oppugnantium, spectantiumque & adhortantium pugnantes, vt nemo ante ab tergo sensit tantum pugnantes, vt nemo ante ab tergo sensit captam vrbem, quam tela in auersos inciderunt, & vtrinque ancipitem hostem habebant, tunc tantis defensoribus metu, & mœnia capta, & portatus forisque pariter refringi cœpit: & mox cædentes confractis, ne iter impediretur, foribus, armatimpetum fecerunt. Magna multitudo & muros transcendebat, sed hi passim ad cædem oppidanorum uersi. illa quæ portam ingressa erat iusta acies, cum ducibus, cum ordinibus media vrbe in forum peruenisset. Inde cum duobus itineribus fugientes videret hostes: alios ad tumulum in orientem versum, qui tenebatur quingentorum militum præsidio: alios in arcem, in quam & ipse Mago cum omnibus fere armatis qui muris pulsi fuerant, refugerat: partem copiarum ad tumulum expugnandum mittit, ipse ad arcem ducit. Et tumulus primo impetu est captus: & Mago arcem conatus defendere cum omnia hostium plena videret: neq; spem vllam esse, se arcemque & præsidium dedidit. Quod dedita arx est, cædes tota vrbe passim factæ: nec vlli pubrum qui obuius fuit, parcebatur. Tum signo dato cædibus finis factus. ad prædam victores versi, quæ ingens omnis generis fuit. Liberorum capitum virilis sexus ad X. millia capta. inde qui ciues nouæ Carthaginis erant dimisit. vrbemque, & sua omnia quæ reliqua eis bellum fecerat, restituit. Opifices ad

ad duo millia hominum erant. eos publicos populo Romano edixit, cum spe propinqua certatis, si ad ministeria belli enixe operam nafecerint. cæteram multitudinem incolarum iuuenum ac validorum seruorum in classem ad supplendum remigum dedit: & auxerat nauibus octo ginta classem. Extra hanc multitudinem Hispanorum obsides erant. quorũ perinde ac si sociorum liberi essent, cura habita. Captus & apparatus instrumenti belli, catapultæ maximæ ferme centũ viginti, ballistæ maiores CCLXXXI. ballistæ maiores XXIII. scorpiones LII. scorpionũ maiorũ minorumq;, & aliorum telorumq; ingens numerus. signa militaria CXIIII. Et auri argentiq; relata ad imperatorem magna vis. pateræ aureæ fuerunt CCLXXVI. libræ ferme omnes pondo: argenti facti signatiq; quadringentem & octo millia, & CCC. pondo: vasorum argenteorum magnus numerus. Hæc omnia C. Lælio quæstori appensa adnumerataque sunt. Frumenti XL. millia modiorum hordei CCLXX. Naues onerariæ CXIII. in portu expugnatæ, captæque: quædam cum suis oneribus, frumento, armis, & præterea, ferroque, & linteis, & sparto, & nauali materia ad classem ædificandam, vt minimum omniũ inter tantas opes belli captas Carthaginis ipsa fuerit. Eo die Scipio C. Lælio cum sociis naualibus vrbem custodire iusso, ipse in castra legionem reduxit, fessosque milites omnibus vno die belli operibus (quippe qui & acie dimicassent, & in splenda vrbe tantum laboris periculique cum hostium & capta, cum iis qui in arcem confugerant, inquo etiam loco pugnassent) curare corpora iussit. Postero die militibus naualibusque sociis conuocatis, primum diis immortalib. laudes gratiasq; egit:

qui se non vrbis solum opulentissimæ omnium
Hispania vno die compotem fecissent, sed animo
congessissent omnis pene Africæ atque Hispaniæ
pes, vt neq; hostibus quicquam relinqueretur, &
bi ac suis omnia superessent. Militum deinde virtu
tem collaudauit, quod eos non eruptio hostium,
altitudo mœnium, non inexplorata stagni vadosa
castellum in alto tumulo situm, non munitissima
arx deterruisset, quo minus transcenderent omnib.
perrumperentque. Itaq; quanquam omnib. omnia
deberet: præcipuum tamen muralis coronæ decus
eius esse, qui primus murum ascendisse se profite-
tur, qui se dignum eo duceret dono. Duo profes-
sunt, Q. Trebellius centurio legionis quartæ, & qui-
Digitius socius naualis. Nec ipsi tam inter se acriter
contendebant, quam studia excitauerant vtrorumq;
corporis hominum. Sociis C. Lælius præfectus classis,
legionariis M. Sempronius Tuditanus aderat: ita
cõtentio cum prope seditionem veniret: Scipio tres
recuperatores cum se daturum pronunciasset, qui
cognita causa, testibusque auditis, iudicarent, vi-
ter prior in oppidum transcendisset: C. Lælio, & M.
Sempronio aduocatis partis vtriusq; P. Cornelium
Caudinum de medio adiecit: eosque tres recupera-
tores considere, & causam cognoscere iussit. Cum
res eo maiore ageretur certamine, quod amoni ting
dignitatis non tam aduocati, quam moderatores
studiorum fuerant: C. Lælius relicto consilio, ad ti-
bunal ad Scipionem accedit: eumque docet: rem i-
ne modo ac modestia agi: ac prope esse, vt manus
inter se cõserant. Cæterũ etiamsi vis absit, nihilomi-
nus detestabili exemplo rem agi: quippe vbi fraude
ac periurio decus petatur virtutis. Stare hinc legio-
narios milites, hinc classicos, per omnes deos para-
tos iura-

mentate magis quæ velint, quam quæ sciant: vera
ne & obstringere periurio non se solum, suumque
imperatorem, sed signa militaria & aquilas, sacramentique
Cornelium. Hæc se ad eũ de sententia P. Cornelii &
Sempronii deferre. Scipio collaudato Lælio, ad
concionẽ vocauit pronunciauitq; se satis compe-
re habere, Q. Trebellium & Sex. Digitium pariter
murum ascendisse: seq; eos ambos virtutis causa
coronis muralibus donare. Tum reliquos prout cu-
que meritum virtusque erat, donauit: ante omnes
C. Lælium præfectum classis, & omni genere laudis
semetipsi æquauit, & corona aurea ac XXX. bobus
donauit. Tum obsides ciuitatũ Hispaniæ vocari iuss-
Eorum quantus numerus fuerit, piget scribere:
quippe cum alibi CCC. ferme, alibi DCCXXV. fu-
isse inuenia. Æque & alia inter auctores discrepant.
Præfidium Punicũ alius X. alius VII. alius haud plus
quingentos milliũ fuisse scribit. Captæ alibi X. millia
hominum, alibi supra V. & XX. inuenio. Scorpiones
maiores minoresque ad LX. captos scripserim, si
Acherem Græcum sequar Silenum: si Valeriũ Anti-
atem, maiorum scorpionum VII. millia, minorum
XIII. adeo nullus mentiendi modus est. Ne de du-
bus quidem conuenit, plerique Lælium præfuisse
classi: sunt qui M. Iunium Syllanum dicant. Armen
Præfuisse Punico præsidio, deditumq; Romanis, An-
dam Valerius: Magonem alii scriptores tradunt. Nõ
de numero nauium captarum, nõ de pondere auri
& argenti, & redacta pecunia conuenit. Si aliquid
his assentiri necesse est, media similia veri sunt.
Cæterum Scipio vocatis obsidibus, primum vni-
uersos bonum animum habere iussit. venisse eos
in populi Romani potestatem, qui beneficio quam
metu obligare homines malit: exteraque gen-

tes fide ac societate iunctas habere quam tristi
iectas seruitio. deinde acceptis nominibus
tum, recensuit captiuos, quot cuiusque popu
sent,& nuncios domum misit,vt ad suos qui
recipiendos veniret. si quarum forte ciuitatu
legati aderant, eis præsentibus suos restituit.
rorum curam benigne tuendorum C. Flam
quæstori attribuit. Inter hæc e media turba
dum mulier magno natu, Mandonii vxor, q
ter Indibilis Ilergetum reguli erat, flens ad
imperatoris procubuit: obtestarique cœpit, v
ram cultumque fœminarum impensius cu
bus commendaret. Cum Scipio nihil opfecto
turum iis diceret: tum rursus mulier, Haud m
ista facimus, inquit, quid enim huic fortunæ
satis est? alia me angit cura, ætatem harum
entem:nam ipsa iam extra periculum iniuriæ
ebris sum. simul ætate & forma florentes ci
Indibilis filiæ erant,aliæque nobilitate pari, q
" mnes eam pro parente colebant: Tum Scipio
" populique Romani disciplinæ causa facerem
" quit, ne quid quod sanctum vsquam esset,
" nos violaretur. nunc vt id curem impensius,
" quoque virtus dignitasque facit, quæ nec in
" quidem oblitæ decoris matronalis estis. Spectat
deinde integritatis viro tradidit eas: tueriq
secus verecunde ac modeste, quam hospitum
iuges ac matres iussit. Captiua deinde a milit
adducitur ad eum adulta virgo, adeo eximia
ma,vt quacunque incedebat,conuerteret omn
oculos. Scipio percontatus patriam, parentes
inter cætera accepit, desponsatam eam princ
Celtiberorum adolescenti, cui Allucio nomen
rat. Extemplo igitur parentibus sponsoque ab
mo

ecritis.cum interim audiret deperire eum spō
more: vbi primum venit,accuratiore eum ter
one quam parentes alloquitur. Iuuenis, inquit, "
ctem appello, quo minus sit inter nos huius "
monis verecundia. Ego,cum sponsa tua capta a "
ibus nostris ad me deducta esset, audiremque "
m tibi cordi esse,& forma faceret fidem:quia ipse "
liceret ludo ætatis, præsertim recto & legiti- "
more,& non respublica animum nostrum oc- "
peret: veniam mihi dari sponsam impensius a- "
si vellem:tuo,cuius possum,amori faueo. Fuit "
sponsa tua apud me eadē qua apud soceros tuos pa-
rentes suos verecundia:seruata tibi est, vt inuio-
tum,& dignum me teque dari tibi donum posset.
hanc mercedem vnam pro eo munere paciscor: a-
micus populo Romano sis. & si me virum bonum
atque esse quales patrem, patruumque meum iam
ciuitate hæ gentes norant: scias multos nostri similes
in ciuitate Romana esse: nec vllum in terris popu-
lum hodie dici posse,quem minus tibi hostem tu-
um esse velis,aut amicum malis. Cum adolescens
simul pudore gaudioque perfusus, dextram Scipi-
onis tenens,deos omnes inuocaret ad gratiam il-
lius referendam,quoniam sibi nequaquam sa-
cultatis pro suo animo, atque illius erga se
merito esset: parentes inde cognatique virginis
appellati, qui quoniam gratis sibi redderetur vir-
go, ad quam redimendam satis magnum attulis-
set auri pondus: orare Scipionem, vt id ab se do-
num acciperet, cœperunt: haud minorem eius
apud se gratiam futuram affirmantes, quam
pudicitæ inuiolatæ foret virginis. Scipio, quando
contingere peterent, accepturum se pollicitus, po-
stridie ante pedes iussit.vocatoque ad se Allucio: Super

dotem, inquit, quam accepturus a socero es, hæc tibi a me dotalia dona accedent. aurumque tu-
re, ac sibi habere iussit. His lætus donis honoratus
que dimissus domum, impleuit populares laudibus
& meritis Scipionis. Venisse diis similimum iuue-
nem, vincentem omnia cum armis, tum benigni-
te ac beneficiis. Itaque delectu clientium habito
eum delectis mille & CCCC. equitibus intra pau-
eos dies ad Scipionem reuertit. Scipio retentum
secum Lelium, dum captiuos obsidesque & præda
ex consilio eius disponeret: rebus omnibus com-
sitis, data quinquereme, captiuis cum Magone, &
quindecim fere senatoribus, qui simul cum eo cap-
pti erant, in naue impositis, nuncium victoriæ Ro-
mam mittit. ipse paucos dies, quibus morati Car-
thagine statuerat, exercendis naualibus peden-
busque copiis absumpsit. Primo die legiones in ar-
mis quatuor millium spacio decurrerunt. secundo
die arma curare & tergere ante tentoria iussit. ter-
tio die fudibus inter se in modum iustæ pugnæ con-
currerunt: præpilatisque missilibus iaculati sunt.
quarto die quies data. quinto iterum in armis est
cursum est. Hunc ordinem laboris quietisq; quam
Carthagine morati sunt, seruauerunt. Remigio ex-
sici milites tranquillo in altum euecti, agilitatem
nauium simulacris naualis pugnæ experiebantur.
Hæc extra vrbem terra marique corpora simul ani-
mosque ad bellum acuebant. Vrbs ipsa strepebat
apparatu belli, fabris omnium generum in publicis
officina inclusis. dux cuncta pari cura obibat: nunc
in classe ac nauali erat, nunc cum legionibus dece-
rebat, nunc operibus aspiciendis tempus dabat.
quæque in officinis, quæque in armamentario ac
naualibus fabrorum multitudo plurima in singu-

certamine ingẽti faciebat. His ita inchoatis, re-
liquos quos quassauerat muris, dispositisq; præsi-
dijs custodiã vrbis, Tarraconẽ est, pfectus, a mul-
tis legationibus protinus in via aditus: quas partim
responso ex itinere dimisit, partim distulit
in concilium, quo omnibus nouis veteribusque so-
ciis decreuerat conuentum. Et cuncti fere qui cis Ibe-
rum incolunt populi, multique etiam vlterioris
Hispaniæ conuenerunt. Carthaginiensium duces
quoque ex industria famam captæ Carthaginis com-
mouerant: deinde vt clarior res erat, quam vt tegi
dissimulari posset, eleuabant verbis: nec opinato
nuntio, ac prope furto vnius diei vrbem vnam
Hispaniæ interceptam. cuius rei tam paruæ præmio
tam insolentem iuuenẽ immodico gaudio spe-
rare magnæ victoriæ imposuisse. at vbi appropin-
quare tres duces, tres victores hostium exercitus
audisset, occursuram ei extemplo domesticorum
ducum memoriam. Hæc in vulgus iactabant, haud-
quaquam ipsi ignari, quãtum sibi ad omnia virium
Carthagine amissa decessisset.

DECADIS TERTIÆ LIB. VII.
Epitome.

*C. Fuluius prætor cum exercitu ab Annibale cæsus est. Meliore euentu a Claudio Marcello Coss. aduersus eundem ad Numistronem pugnatum est. inde Annibal victus recessit. Marcellus insecutus est: & subinde ce-
dentem præsit, donec effugeret. Priore pugna Annibal supe-
rior fuit. Marcellus in sequenti. Fabius Maximus pater con-
sul Tarentines per deditionem accepit. In Hispania ad Be-
tim Scipio cum Asdrubale Amilcaris conflixit, & vicit.
illic captam puerum regalem eximiæ formæ ad auum-*

eulum Masanissam cum donis misit. Cl. Marcellus, T. Quinctius Crispinus Coss. speculandi causa egressi e castris, ab Annibale circumuenti sunt. Marcellus occisus est: Crispinus fugit. Res praeterea a P. Sulpicio praetore aduersus Philippum & Achaeos gestas continet. Lustrum a censoribus conditum est: censa sunt ciuium capita centum triginta septem millia, centum & octo, ex quo numero apparuit, quantum hominum tot praeliorum aduersa fortuna populo Romano abstulisset. Asdrubal, qui cum exercitu nouo transcenderat Alpes: ut se Annibali coniungeret: cum millib. hominum LV. cuius est. M. Liuii consulis ductu, non minore opera Claudii Neronis consulis, qui cum Annibali opposit⁹ esset: relicto castris, ita vt inimicum falleret, electa manu profectus, Asdrubalem circumuenit.

HIC status rerum Hispaniæ erat. In Italia consul Marcellus, Salapia per proditionem recepta, Maroneam & Meles de Samnitibus vi cepit. Ad tria militum ibi Annibalis, quæ præsidii causa relicta erant, oppressa. prædæ aliquantum eius militi fuit concessum. tritici quoque CCXL millia modiûm, & CX. millia hordei inuenta. Cæterum nequaquam inde tantum gaudii fuit, quanta clades intra paucos dies accepta est haud procul ab Herdonea vrbe. Castra ibi Cn. Fuluius procantabat habebat, spe recipiundæ Herdoneæ, quæ post Cannensem cladem ab Romanis defecerat, nec loco infirmis tuto posita, nec præsidiis firmata. Negligentiam insitam ingenio ducis augebat spes ea, quod haberet iis aduersus Pœnum fidem senserat. Postquam Salapia amissa excessisse his locis Annibalem in Bruttios auditum est, ea omnia ab Herdonea per occultos nuncios delata Annibali, simul curam socii re-

cendæ vrbis, & spem fecere incautum hostem aggrediendi. Exercitu expedito, ita vt famam quoque præcurreret, magnis itineribus ad Herdoneam contendit. & quo plus terroris hosti obiiceret, acie instructa accessit. Par audacia Romanus, consilio & copiis impar, copiis raptim eductis conflixit: quinque legio & sexta alacriter pugnam inierunt. Cæterum Annibal signo equitibus dato, vt cum pedestres acies occupassent præsenti certamine animosque, circumuecti, pars castra hostium, pars terga pugnantium inuaderent: ipse Cn. Fuluium similitudinem nominis, quod Cn. Fuluium prætorem biennio ante in iisdem deuicerat locis, recordans, similem euentum pugnæ fore affirmabat. Neque ea spes vana fuit. nam cum comminus acie & peditum certamine multi cecidissent Romanorum, starent tamen ordines signaque equestris tumultus a tergo, simul a castris clamor hostilis auditus, sextam ante legionem quæ in secunda acie posita prior ab Numidis turbata est, quintam deinde, atque eos qui ad prima signa erant, auertit. Pars in fugam effusi, pars in medio cæsi: vbi & ipse Cn. Fuluius cum duodecim tribunis militum cecidit. Romanorum sociorumque quot cæsa in eo prælio millia sint, quis pro certo affirmet, cum tredecim millia alibi, non haud plusquam septem inueniam? Castris, quæque victor potitur. Herdoneam, quia & defectionem fuisse ad Romanos comperit, nec manere eam in fide si inde abscessisset, multitudine omni Metapontum ac Thurios traducta, incendit: principes qui cum Fulnio colloquia occulta habuisse compereti sunt, perempti. Romani, qui ex tanta clade euaserant, diuersis itineribus semiermes ad

Marcellum consulem in Samnium confugerunt. Marcellus nihil admodum tanta clade territus, literas Romam ad senatum de duce & exercitu Herdoneam amisso scribit. Cæterum eúdem fere post Cannensem pugnam ferocem victoria Annibalem contudisset, ire aduersus eum, breuem lætitiam qua exultet facturum. Et Romæ quidem cum luctus ingens ex præterito, tum timor in futurum erat. Consul ex Samnio in Lucanos transgressus ad Numistronem in conspectu Annibalis loco plano, cum Pœnus collem teneret, posuit castra, addidit & aliam fidentis speciem, quod prioribus eiem eduxit. Nec detrectauit Annibal, vt signa tis efferri vidit. Ita tamen aciem instruxerunt, vt Pœnus dextrum cornu in collem erigeret, Romani sinistrum ad oppidum applicarent. Ab hora tertia cum ad noctem pugnam extendissent, fessis pugnando primæ acies essent, ab Romanis primi legio & dextera ala, ab Annibale Hispani milites & funditores Baleares, elephãti quoq; commisti certamine, in prælium acti. Diu pugna neutro inclinata stetit. Primæ legioni tertia, dextera alæ sinistra subiit. & apud hostes integri a fessis pugnam accepere. Nouum atque atrox prælium ex tam ingni repente exarsit, recentibus animis corporibusque: sed nox incerta victoria diremit pugnantes. Postero die Romani ab Sole orto in multum diem stetere in acie: vbi nemo hostium aduersus prodiit, spolia per ocium legêre, & congestos in vnum locum cremauere suos. Nocte insequenti Annibal silentio mouit castra, & in Apuliam abiit. Marcellus vbi lux fugam hostium aperuit, sauciis cum præsidio modico Numistrone relictis, præpositoque his L. Furio Purpurione tribuno militum, vestigiis insistit

abiit sequi. ad Venusiam adeptus eum est. Ibi per dies aliquot cum ab stationibus procurraretur, minus cognitum peditumque tumultuosa magis prælia quam magna, & ferme omnia Romani secunda fuere. Inde per Apuliam ducti exercitus sine vllo memorando certamine. cum Annibal nocte signa moueret, locum insidiis quærens: Marcellus nisi certa luce, & explorato ante, non sequeretur. Capitur interim Flaccus dum bonis principum vendendis, agro qui publicatus fuerat locando (locauit autem omnem frumento) tempus terit, ne deesset materia in Campanos sequendi, nouum in occulto meditans per indicium protractum est facinus. miseros ædificiis emotos, simul vt cum agro tecta vrbana fruenda locarentur: simul metuens ne suum, quoq; exercitum, sicut Annibalis nimia vrbis amœnitas emolliret: in portis murisq; sibimet ipsos tenere militariter coegerat ædificare. erant autem plerique ex cratibus aut tabulis facta, alia arundine texta, stramento intecta omnia, velut de industria accidentis ignis. Hæc noctis vna hora vt omnia incenderent, CLXX. Campani principibus fratrib. Blossiis, coniurauerant, indicio eius rei ex familia Blossiorum facto, portis repente iussu proconsulis clausis, cum ad arma signo dato milites concurrissent, comprehensi omnes qui in noxa erant, & quęstione acriter habita, damnati necatiq;. indicibus libertas, & æris dena millia data. Nucerinos & Acerranos quærentes vbi habitarent non esse, Acerris ex parte incensis, Nuceria deleta, Romam Fulvius ad senatum misit. Acerranis permissum vt ædificarent quæ incensa erant. Nucerini Atellam, quia id maluerant, Atellanis Calatiam migrare iussis, traducti. Inter multas magnasq; res quæ nunc se-

cundæ, minæ aduersæ occupabant cogitationes hominum, ne Tarentinæ quidem arcis excidit memoria, M. Ogulnius, & P. Aquilius in Ætoliam legati frumentum coemendum, quod Tarentum pararetur, profecti: & mille milites de exercitu vrbano par numerus Romanorum sociorumque eodem præsidium cum frumento missi sunt. Iam æstatis exitu erat, comitiorumq; consularium instabat cupus. sed literæ Marcelli negantis e republica esse vestigium abscedi ab Annibale, cui cedenti, cemenque abnuenti, grauius ipse instaret: curam iecerant, ne aut consulã tum maxime res agentem arbello auocarent, aut in annum consules decerent optimum visum est, quanquam extra Italiam esset, Valerium potius consulem ex Sicilia reuocari. Ad eum literæ iussu senatus ab L. Manlio prætore vrbi missæ cum literis consulis M. Marcelli: vt ex his noscere, quæ causa patribus cum potius quam collegam reuocandi ex prouincia esset. Eo fere tempore legati ab rege Syphace Romam venerunt, qui ea prospera prelia rex cum Carthaginiensibus fecisset, memorantes. Regem nec inimiciorem vlli populo quam Carthaginiensi, nec amiciorem quã Romano affirmabant esse. mississe eum antea legatos in Hispaniam ad Cn. & P. Cornelios Scipiones, imperatores Rom. nunc ab ipso velut fonte petere Romanam amicitiã voluisse. Senatus non legatis modò benigne respondit, sed & ipse legatos cum donis ad regem misit, L. Genucium, P. Petellium, P. Fopilium. Dona tulere, togam & tunicam purpuream, sellam eburneam, pateram auream ex quinq; pondo factam. Protinus & alios Africæ regulos iussit adire iis quoq; quæ darentur, portata, togæ prætextæ, & ternum pondo pateræ aureæ. Et Alexandriã ad Ptole-

mæum Cleopatramq; reges M. Attilius, & M. Cælius legati ad commemorãdam renouandamq; amicitiam missi dona tulere: Regi togam & tunicam purpuream cum sella eburnea: Reginæ pallam eadem cũ amiculo purpureo. Multa æstate qua hæc acta sunt, ex propinquis vrbibus agrisq; nunciata sunt prodigia. Tusculi agnum cum vbere lactanti natum: Iouis ædis culmen fulmine ictum, ac prope simul tecto nudatum. Iisdem ferme diebus Anagniæ terram ante portam ictam diem ac noctẽ sine vllo ignis alimento arsisse: & aues ad compitum Aricinum in luco Dianæ nidos in arborib. reliquisse. Tarracinæ in mari haud procul portu angues magnitudinis miræ lasciuientium piscium more exiluisse. Tarquiniis porcum cum ore humano genitum. Et in agro Capenate ad lucum Feroniæ IIII. horas sanguine multo diẽ ac noctẽ sudasse. Hæc prodigia hostiis maioribus procurata decreto pontificum: & supplicatio diem vnum Romæ ad omnia delubra, alterum in Capenate agro ad Feroniæ lucum indicta. M. Valerius cõsul literis excitus, prouincia exercituq; mandato Cincio prætori, M. Valerio Messala præfecto classis cum parte nauium in Africam prædatum simul, speculatumque, quæ populus Carthaginiẽsis ageret pararetq;, misso ipse X. nauibus Romam profectus cum prospere peruenisset, senatum extemplo habuit. ibi de suis rebus gestis commemorauit. Cum annos prope LX in Siciliã terræ marique sæpe magnis cladibus bellatum esset, se eam prouinciã confecisse neminẽ Carthaginiensem in Sicilia esse: neminem Siculũ, qui meminisset fugati abfuerint, non esse. omnes in vrbes, agros q; suos reductos, arare, serere: desertam recoli eandem terram, frugiferam ipsis cultoribus, popu-

loque Romano pace ac bello fidissimum annonæ subsidium. Exin Mutine, & si quorum aliorum ciuitas erga populum Romanum erant, in senatum introductis, honores omnibus ad exsoluendam eadem consulis habiti. Mutines etiam ciuis Romanus factus, rogatione ab tribuno plebis ex auctoritate patrum ad plebem lata. Dum hæc Romæ geruntur, M. Valerius Messala L. nauibus cum ante lucem ad Africam accessisset, improuiso in agrum Vticensem excursionem fecit: eumque late depopulatus multis mortalibus cum alia omnis generis præda captis, ad naues rediit, atque in Siciliam transmisit. tertiodecimo die quam profectus inde erat, Lilybæum reuectus. Ex captiuis quæstione habita, hæc comperta: consulique Læuino omnia ordine perscripta, vt sciret in quo statu res Africæ essent. Quinque millia Numidarum cum Masanissa Galæ filio aceruum iuuene Carthagine esse: & alios per totã Africam milites mercede conduci, qui in Hispaniã ad Asdrubalem traiicerentur, vt is quam maximo exercitu primo quoque tempore in Italiam transgrederetur, iungeret se Annibali. in eo positam victoriam credere Carthaginienses. classem præterea ingentem apparari ad Siciliam repetendam, eamque se creberò breui traiecturam. Hæc recitata a consule, ita mouere senatum, vt non expectanda comitia consulis censeret, sed dictatore comitiorum habendorum causa dicto, extemplo in prouinciam reuertendũ. Illa disceptatio tenebat, quod cõsul in Sicilia M. Valerium Messalam, qui tum classi præesset, dictatorem dicturum esse aiebat: patres extra Romanum agrum (eum autem in Italia terminari) negabant dictatorem dici posse. M. Lucretius tribunus plebis cum de ea re consuleret, ita decreuit senatus, vt consul prius quam ab vrbe discederet, populum rogaret, quem dictatorem dici placeret: eumque quem populus iussisset, dictatorem diceret. si is nolliisset, prætor vrbanus populum rogaret: si is quidem vellet, tum tribuni ad plebem ferrent. Cum consul se populum rogaturum negasset, quod suæ potestatis esset: prætoremq; vetuisset rogare tribuni plebis rogarunt, plebesq; sciuit, vt Q. Claudius qui tum ad Capuam erat, dictator diceret. sed quo die id plebis concilium futurum erat, eadem clam nocte in Siciliam abiit, dedititutique litteras ad M. Claudium mittendas censuerunt, vt desertæ a collega reipublicæ subueniret. decreuitque quem populus iussisset, dictatorem. Ita M. Claudio consule Q. Fuluius dictator dictus. & eodem plebiscito a Q. Fuluio dictatore P. Licinius Crassus pontifex maximus magister equitum factus. Dictator posteaquam Romam venit, Cn. Sempronium Blæsum legatum, quem ad Capuam reliquerat, in Hetruriam prouinciam ad exercitum misit, in locum C. Calpurnii prætoris: quem vt Capuæ exercituique suo præesset, literis exciuit. ipse comitia in quem diem primum potuit, edixit: quæ tamen mine inter tribunos dictatoremq; iniecto, peragi non potuerant. Galeria iuniorũ, quæ sorte prærogatiua erat, Q. Fuluiũ & Q. Fabiũ coss. dixerat. eosque iure vocatæ reliquæ inclinassent, ni tribuni plebis C. & L. Ariani se interposuissent: qui neque magistratum continuari satis ciuile esse aiebant: & multo fœdioris exempli, eum ipsum creari qui comitia haberet. itaque si suum nomen dictator audiuisset, se comitiis interfuturos: si aliorum prælatum quam ipsius ratio haberetur, comitiis se moram non facere. Dictator causam comitiorum auctori-

tate Senatus, plebiscito exemplisque turbatum
Nam Cn. Seruilio C o s. cum Flaminius alter co
ad Thrasymenum cecidisset, ex auctoritate patr
ad plebem latum, plebemq; sciuisse, vt quoad bel
lum in Italia esset, ex iis qui consules fuissent, quos
& quoties vellet, reficiendi consules populo iis
set. exemplaque ea in re se habere, vetus L. Post
mii Megilli: qui interrex iis comitiis quæ ipse habu
isset. Consul cum Cn. Iunio Bubulco creatus mu
recens Q. Fabii, qui sibi continuari consulatum
id bono publico fieret, profecto nunquam scisc
set. His orationibus cum diu certatum esset, patru
mo ita inter dictatorem ac tribunos conuenit, ut
eo quod censuissent Senatus, staretur. Patribus ad
tempus reipublicæ visum est, vt per veteres & ex
pertos, bellique peritos imperatores respublica ge
reretur: itaque moram fieri comitiis non placeb
Concedentibus tribunis, comitia habita. Dictu
ti consules Q. Fabius Maximus quintùm, Q. Fab
nius Flaccus III. Prætores inde creati, L. Veturius
Philo, T. Quintius Crispinus, C. Hostilius Tubulus
C. Aurunculeius. Magistratibus in annum creatis
Q. Fuluius dictatura se abdicauit. Extremo æsta
tis huius classis Punica nauium XL. cum præfecto
Amilcare in Sardiniam traiecta, Olbiensem primu
dein postquam ibi P. Manlius Volso prætor cum
exercitu apparuit, circumacta inde ad alteram
insulæ latus, Caralitanum agrum vastauit: & cum
præda omnis generis in Africam rediit. Saecerdotes
Romani eo anno mortui aliquot, suffectique C.
Seruilius pontifex factus in locũ T. Octacilii Crass
Decemuir item sacris faciundis in locum T. Sem
pronii T. F. Longi T. Sempronius C. F. Longus
suffectus. M. Martius rex sacrorum mortuus est. S

M. Æmilius

Æmilius Papp
lorum sacerdotes eo anno suffecti. Et censores
manus habuit L. Veturium Philonem, & P. Licin
Crassum pontificem maximum. Crassus Lici
nec consul nec prætor ante fuerat, quam cen
est factus. ex ædilitate gradum ad censuram fe
sed hi censores neque senatum legerunt, nec
quam publicæ rei egerunt. mors dimit L. Ve
inde & Licinius censura se abdicauit. Ædiles
les L. Veturius, & P. Licinius Varus ludos Ro
diem vnum instaurarunt. Ædiles plebis Q.
rius & L. Porcius Licinius ex multatitio argento
nea ad Cereris signa dedere: & ludos pro
poris eius copia magnifice apparatos fecerunt.
anni huius die IIII. & XXX. quam ab Tar
one profectus erat Lælius Romam venit, isque
agmine captiuorum ingressus vrbẽ magnum
clarissim hominum fecit. Postero die in Senatũ
ductus, captam Carthaginem caput Hispaniæ
die, receptasq; aliquot vrbes, quæ defecissent:
que in societatem ascitas, exposuit. Ex capti-
coperta his fere cõgruentia, quę in literis fuerãt
Valerii Messalæ. Maxime mouit patres Asdruba-
transitus in Italiam, vix Annibali atque eius ar-
obsistentem. Productus in concionem Lælius
dem differuit. Senatus ob res feliciter a P. Scipi-
gestas supplicationem in vnum diem decre-
C. Lælium primo quoque tempore cum qui-
venerat nauib. redire in Hispaniam iussit. Car-
gis expugnationẽ in hunc annũ contuli mul-
scriptorib. haud nescius quosdã esse, qui anno in-
gressi captam tradiderint. Sed mihi minus fi-
quo veri visum est, annũ integrũ Scipionem nihil
gessisse in Hispania cõsumpsisse. Q. Fabio Maximo

quintùm, Q. Fuluio Flacco quartùm Coss. Idib. Martiis, quo die magistratum inierunt, Italia bobus prouincia decreta: regionibus tamen tum imperium, Fabius ad Tarentum, Fuluius Lucanis ac Brutiis rem gereret. M. Claudio prorogatum in annum imperium. Prætores sortiti uincias: C. Hostilius Tubulus vrbanam, L. Vet Philo peregrinam cum Gallia: T. Quintius Cr nus Capuam: C. Aurunculeius Sardiniam. Extr tus ita per prouincias diuisi. Fuluio duæ legion quas in Sicilia M. Valerius Lævinus haberet: Q. bio, quibus in Hetruria C. Calpurnius prætor exercitus vrbanus vt in Hetruriam succederet. Calpurnius eidem præesset prouinciæ, exercitu quem Q. Fuluius habuisset, Capuam exercitum T. Quintius obtineret: C. Hostilius ab C. Lecto proprætore prouinciam, exercitumque, quin iam Arimini erat, acciperet. M. Marcello, quib sul bene rem gesserat, legiones decretæ. M. Vale cum L. Cincio (his quoque est in annum prorog tum in Sicilia imperium) Cannensis exercitus tus: eumque supplere ex militibus qui ex legion bus Cn. Fuluii superessent, iussi. Conquisitos ea consules in Siciliam misserunt: additaque cadem militiæ ignominia, sub qua Cannenses militabant quique ex prætoris Cn. Fuluii exercitu ob similem ram fugæ missi eo ab senatu fuerant. Cn. Aurunc leio eædem in Sardinia legiones quibus P. Mani Volso eam prouinciam obtinuerat, decretæ. P. Sul picio eadem legione, eademq; classe Macedoniam obtinere iusso, prorogatum in annum imperium. XXX. quinqueremes ex Sicilia Tarentum ad Q. Fa bium consulem mitti iussæ: cætera classe placere prædatum in Africam, aut ipsum M. Valerium tra uinc

rum traiicere: aut mittere, seu L. Cincium, seu M. cium Messalam vellet. Nec de Hispania quic mutatum, nisi quod non in annum Scipioni eoque, sed donec reuocati ab Senatu forent, rogatum imperium est. ita prouinciæ, exerci que in eum annum partita imperia. Inter maio rum curas comitia maximi curionis, cum in M. Æmilii sacerdos crearetur, vetus excita uit certamen, patriciis negantibus C. Manlii lii qui vnus ex plebe petebat, habendam ratio ne esse, quia nemo ante eum, nisi ex patribus, id erdotium habuisset. Tribuni appellati, ad Sena reiecerunt. Senatus populo potestatem fecit. limus ex plebe creatus maximus curio C. Ma nus Atilius. Et flaminem dialem inuitum inaugu ri coegit. P. Licinius pontifex maximus C. Va rium Flaccum decemuir sacris faciundis creatus cum Q. Mucii, Scævolæ demortui C. Lectorius. ctam inaugurari coacti flaminis libens reticuis si ex mala fama in bonam vertisset. Ob ado centiam negligentem luxuriosamque C. Flac flamen captus a P. Licinio pontifice maximo e C. L. Flacco fratri germano, cognatisque aliis ob eadem vitia inuisus. Is, vt animum eius cura sacro rum & cæremoniarum cepit, ita repente exuit an quos mores, vt nemo tota iuuentute haberetur dior nec probatior primoribus patrum, suis pari busque esset. Huius famę consensu elatus ad rem fiduciam sui, rem intermissam per multos nos ob indignitatem flaminum priorum repeti it, vt in Senatū introiret. Ingressum eum curiam, eum L. Licinius prætor inde eduxisset, tribunos pl. appellauit flamen. Vetustum ius sacerdotii repete datum id cum toga prætexta, & sella curuli C.

Flaminio esse. Prætor non exoletis vetustate amo-
lium exemplis stare ius, sed recentissimæ cuiusq;
consuetudinis vsu volebat, nec patrum, nec auc-
memoria dialem quenquam idius vsurpasse. Tu-
buni rem inertia flaminum obliteratam, ipsis
sacerdotio damno fuisse cum æquum censuisse-
ne ipso quidem contra tendente prætore, magna
assensu patrum plebisq; flaminem in Senatū in-
duxerunt: omnibus ita existimantibus, magis
ctitate vitæ quam sacerdotii iure rem eam flamini
obtinuisse. Consules prius quã in prouincias
duas vrbanas legiones in supplementum quanum
opus erat cæteris exercitibus militum, scripserun-
Vrbanum veterem exercitum Fuluius consul
Fuluio Flacco legato (frater hic consilis erat
Hetruriam dedit ducendum: & legiones quas
Hetruria erant, Romam deducendas. Et Fabius
sul reliquias exercitus Fuluiani conquisitas (fuerat
autem ad tria millia CCCXXXVI.) Q. Maximum
filium ducere in Siciliam ad M. Valerium procon-
sulem iussit: atque ab eo duas legiones, & triginta
quinqueremes accipere. Nihil hæ eductæ ex insula
legiones minuerũt nec viribus nec specie eius pro-
uinciæ præsidium nam cum præter egregie supple-
tas duas veteres legiones, transfugarum, etiam
Numidarum equitum peditumque magnam vim
haberet: Siculos quoq; qui in exercitu Epicidis ad
Pœnorum fuerat, belli peritos viros milites scripsit.
Ea externa auxilia quum singulis Romanis legi-
onibus adiunxisset, duorum speciem exercituum
seruauit. altero L. Cincium partem insulæ, qua re-
gnum Hieronis fuerat, tueri iussit: altero ipse cæ-
teram insulam tuebatur, diuisam quondã Romanis
Punicisq; imperii finibus. classis quoq; nauiũ L. ad

ret, vt omni ambitu littorum præsidio oræ
issimæ essent. Ipse cum Mutinis equitatu pro-
ium peragrabat, vt viseret agros, cultaque ab
ostis notaret: & perinde dominos laudaret, ca-
retq;. Ita tantum ea cura frumenti prouenit,
e Romam mitteret, & Catanam conueheret,
e exercitui qui ad Tarentum æstiua acturus es-
, posset præberi. Cæterum transportati milites
Siciliam (& erat maior pars Latini nominis, so-
umque) prope magni motus causa fuere. adeo
patuis sæpe magnarum momenta rerum pen-
. Fremitus enim inter Latinos sociosque in cõ-
ortus. Decimum annum delectibus & stipen-
exhaustos esse. quotannis ferme clade magna
pare: alios in acie occidi, alios morbo absumi.
sperire sibi ciuem qui ab Romano miles le-
sset, quam qui a Pœno captus: quippe ab hoste
remitti in patriam, ab Romanis extra Italiã
ilium verius quam in militiam ablegari. Octa-
m iam ibi annum senescere Cannensem militẽ,
ciorum antequam Italia hostis (quippe nunc
maxime florens virib.) excedat. si veteres mi-
tes non redeant in patriã, noui legantur, bre-
eminem superfuturum. Itaq; quod propediem
fieri negatura sit, prius quam ad vltimam soli-
dinem atq; egestatem perueniant, negandũ po-
lo Romano esse. si consentientes in hoc socios
dant Romani, profecto de pace cum Carthagi-
ensibus iungenda cogitaturos. aliter nunquã vi-
Hannibale sine bello Italiã fore. Hæc acta in con-
o. Triginta tum coloniæ populi Romani erant.
duodecim cum omnium legationes Romæ
ent, negauerunt consulibus esse vnde milites pe-
militi darent. Ex fuere, Ardea, Nepete, Sutrium,

Circeii, Alba, Carseoli, Suessa, Sora, Setia, Cal-
Narnia, Interamna. Noua re consules icti, cum ab-
sterrere eos a tam detestabili consilio vellent, cal-
gando increpandoque plus quam leniter agendo
profecturos rati, eos ausos esse consulibus dicere
iebant, quod consules in Senatu vt pronunciarent
in animum inducere non possent. non enim de-
trectationem eam munerum militiæ, sed aperta
defectionem a populo Romano esse. Redirent-
que propere in colonias, & tanquam integra fa-
cuti magis quam ausi tantum nefas, cum iis con-
sulerent, admonerent, non Campanos, neque Ta-
rentinos eos esse, sed Romanos: inde oriundos, in-
de in colonias atque in agrum bello captum ubi
augendæ causa missos: quæ liberi parentibus debe-
rent, ea illos Romanis debere, si vlla pietas, si me-
moria antiquæ patriæ esset. Consulerent igitur de
integro, nam tum quidem quæ temere agitassent,
ea prodendi imperii Romani, tradendæ Annibali
victoriæ esse. Cum alternis hæc consules diu face-
sent, nihil moti legati, neque se quod domum re-
nunciarent, habere dixerunt, neque senatum suum
quid noui consuleret: vbi nec miles qui legeretur,
nec pecunia quæ daretur in stipendium, esset. Cum
obstinatos eos viderent consules, rem ad senatum
detulerunt: vbi tantus pauor animis hominum ob-
iectus, vt magna pars actum de imperio dicere-
idem alias colonias facturas, idem socios consen-
sisse omnes ad prodendam Annibali vrbem Ro-
mam. Consules hortari & consolari Senatum: & de-
cere, alias colonias in fide atq; officio pristino fore,
eas quoq; ipsas quæ officio decesserint, si legati ea
ca eas colonias mittãtur, qui castigent, non qui pu-
centur, verecundiam imperii habituras esse. Fo-

cum ab Senatu iis cum esset, agerent facerent-
et rempublica ducerent: pertentatis prius alia-
coloniarum animis, citauerunt legatos: quæ-
runtque ab iis, ecquid milites ex formula para-
berent? Pro duodeuiginti coloniis M. Sexti-
Fregellanus respondit: & milites ex formula
os esse, & si pluribus opus esset, plures datu-
& quicquid aliud imperaret, velletque populus
anus, enixe facturos ad id sibi neque opes de-
animum etiam superesse. Consules sibi parũ
præfati pro merito eorum, sua voce collau-
eos, nisi vniuersi patres in curia gratias egissent
in Senatum iussissent. Senatus quampoterat
ortissimo decreto allocutus eos, mandat con-
ibus, vt ad populum quoque eos producerent,
ere multa alia præclara, quæ ipsis maioribusq;
præstitissent, recens etiam meritum eorum in
commemorarent. Ne nunc quidẽ post tot secu-
centur, fraudenturve laude sua. Signini fuere &
ani, & Norbani, Satriculanique, & Brundusini,
regellani, & Lucerini, & Venusini, & Adriani, &
ani, & Ariminẽses: & ab altero mari, Pontiani,
ani, & Cossani: & mediterranei, Beneuen-
& Esernini, & Spoletini, & Placentini, & Cre-
onenses. Harum coloniarum subsidio tum impe-
populi Romani stetit: iisq; gratiæ & in Senatu,
ad populum actæ. Duodecim aliarum coloni-
quæ detrectauerunt imperium, mentionem
patres vetuerunt: neq; illos dimitti, neq; re-
ci, neq; appellari a consulibus. Ea tacita castiga-
maxime ex dignitate populi Romani visa est.
cta expedientibus quæ ad bellum opus erant,
ibus, aurum vicesimarium, quod in sancti-
rio ad vltimos casus seruaretur, promi pla-

cuit, prompta ad quatuor millia pondo auri. Inde quingena pondo data consulibus, & M. Marcello & P. Sulpicio Procoss. & L. Veturio prætori qui Gal-liam prouinciam sortitus erat. additumque Fabio Cos. C. pondo auri præcipuum, quod in arcem Tarentinam portaretur. cætero vsi sunt ad vectigalia præsenti pecunia locanda exercitui, qui in Hispania bellum secunda sua fama, ducisque eius. Prodigia quoque prius quam ab vrbe proficiscerētur, procurari placuit. In Albano monte tacta de cœlo erant, signum Iouis, arborque templo propinqua, & Ostiæ lacus, & Capuæ murus. Fortunæque ædes, & Sinuessæ murus portaque. Hæc de cœlo tacta. Cruentam etiam fluxisse aquam Albanam, quidam auctores erant. Et Romæ in cellam ædis Fortis fortunæ de capite signum, quod in corona erat, in manus sponte sua prolapsum. Et Priuerni satis constabat bouem locutum, vulturemque frequenti foro in tabernam deuolasse. Et Sinuessæ natum ambiguo inter marem ac fœminam sexu infantem, quos androgynos vulgus vocat, pleraque faciliore ad duplicanda verba Græco sermone, appellat: & lacte pluisse, & cum elephanti capite puerum natum. Ea prodigia hostiis maioribus procurata, & supplicatio circa omnia pulvinaria, & obsecrato in vnum diem indicta. & decretum, vt C. Hostilius prætor ludos Apollinis, sicuti his annis voti factique erant, voueret faceretque. Per eos dies & censoribus creandis Quintius Fabius consul comitia habuit. Creati censores, amborum qui nondum consules fuerant, M. Cornelius Cethegus, Publius Sempronius Tuditanus. Hi censores vt agrum Campanum fruendum locarent, ex auctoritate patrum latum ad plebem est, plebesque scitum.

scit. Senatus lectionem contentio inter censores de principe legendo tenuit. Sempronii lectio erat. Ceterum Cornelius morem traditum a patribus sequendum aiebat, vt qui primus censor ex omnibus viuerent, fuisset, eum principem legerent. Quorum Manlius Torquatus erat. Sempronius, cui sortem legendi dedissent, ei ius liberum eos-dedidisse deos, se id suo arbitrio facturum: lectumque Quintum Fabium Maximum, quem tum principem Romanæ ciuitatis esse, vel Annibale diu victurus esset. Cum diu certatum esset verecundia concedente collega, lectus a Sempronio princeps in Senatu Quint. Fabius Maximus consul. Inde lectus senatus, octo præteritis, inter quos Cæcilius Metellus erat, infamis auctor deserendæ post Cannensem cladem. In equestribus quoque notis eadem seruata causa. sed erant permulti, quos ea infamia attingeret. Illis omnibus (multi erant) adempti equi, qui Cannensium pugnam equites in Sicilia erant, addiderunt acerbitatem etiam tempus, ne præterita stipendia proderent iis qui equo publico meruerant, sed deberent stipendia equis priuatis facerent. Magnum præterea numerum eorum conquisiuerunt, qui equo merere deberent: atque ex iis qui principio eius belli sexdecim annos nati fuerant neque militauerant, omnes ærarios fecerunt. Locauerunt inde sacienda quæ circa forum incendio consumpta erant. VII. tabernas, macellum, atrium regium. Perfectis omnibus quæ Romæ agenda erant, consules ad bellum profecti: prior Fuluius prætor Capuam, post paucos dies consecutus Fabius qui & collegam coram obtestatus, & per literas Marcelli, vt quã acerrimo bello detineret An-

nibalem, dum ipse Tarentum oppugnaret: ca-
be adempta hosti vndique pulso, nec vbi consi-
ret, nec quid fidum respiceret habenti, ne mo-
di quidem causam in Italia fore. Rhegium enim
nunciũ mittit ad præfectum præsidii, quod ab Le-
no Cos. aduersus Brutios ibi locatũ erat, octo mi-
lia hominum, pars maxima ab Agatirna (sicut an-
tea dictum est) ex Sicilia traducta, & rapto viuen-
hominum assuetorum. additi erant Brutiorum ac-
didem perfugæ, & audacia & audendi omnia ne-
cessitatibus pares. Hanc manũ ad Brutium primum
agrum depopulandum duci iussit, inde ad Caulo-
am vrbem oppugnandam. Imperata non impige
solum, sed etiam auide executi, direptis fugatisque
cultorib. agri, summa vi vrbem oppugnabant. Mar-
cellus & consulis litteris excitatus, & quia ita in-
nimum induxerat, neminem ducem Romanum
tam parem Annibali quam se esse: vbi primum ab
agris pabuli copia fuit, ex hybernis profectus ad
Cannusium Annibali occurrit. Solicitabat ad defe-
ctionem Cannusinos Pœnus. cæterum vt aggre-
pinquare Marcellum audiuit, castra inde mouit. A-
perta erat regio sine vllis ad insidias latebris: itaque
in loca saltuosa cedere inde cœpit. Marcellus vero
giis instabat, castraque castris conferebat, & opere
perfecto, extemplo in aciem legiones educebat.
Annibal turmatim per equites, peditumque inter-
latores leuia certamina serens, casum vniuersæ pu-
gnæ non necessarium ducebat, tractus est tamen
ad id, quod vitabat, certamen. Nocte prægressus
eum assequitur locis planis ac patentibus Marcel-
lus. castra inde ponentem, pugnando vndique in-
munitores, operibus prohibet. Ita signa conferri
pugnatumq; totis copiis: & cum iam nox insuper

nec æquo discessum est. castra exiguo distantia
loco raptim ante noctem permunita. Postero die
prima Marcellus in aciem copias eduxit. Nec
Annibal detrectauit certamen, multis verbis adhor-
militares, vt memores Thrasymeni Cannarum-
que contunderent ferociam hostis: vrgere atque
eum: non iter quietos facere, non castra
pati, non respirare aut circumspicere. quo-
simul orientem solem, & Romanam aciem in
videndum esse. si vno prælio haud incruen-
beat, quietius deinde tranquilliusq; eum bel-
rum. His irritati adhortationibus, simulq; tæ-
ferociæ hostium quotidie instantium lacessen-
que, acriter prælium ineunt. Pugnatum am-
duabus horis est. cedere inde ab Romanis dex-
ala, & extraordinarii cœpere. quod vbi Mar-
vidit, duodeuicesimã legionem in primam
inducit. Dum alii trepide cedunt, alii segni-
cubeunt, turbata tota acies est: dein prorsus fusa,
cente pudorem metu terga dabant. Cecide-
in pugna ad duo millia & septingenti ciuiũ
rumque, in his quatuor Romani centuriones
duo tribuni militum, M. Licinius & M. Fului-
signa militaria quatuor de ala prima, quæ fu-
de legione quæ cedentibus sociis succes-
amissa Marcellus, postquam in castra reditũ
concionem adeo sæuam atque acerbam apud
habuit, vt prælio per diem totum infeli-
tolerato, tristior iis irati ducis oratio esset. Diis
mortalibus vt in tali re laudes gratesq;, inquit,
quod victor hostis cum tãto pauore incidenti-
vobis in vallum portasq;, non ipsa castra est ag-
sus. deseruissetis profecto eodem terrore castra,
omisistis pugnã. Qui pauor hic? qui terror? quæ

" repente, qui, & cum quib. pugnaretis, oblivio ea
" mos cepit? nempe iidē sunt ii hostes, quos vincere-
" do, & victos sequendo priorem æstatem absumpse-
" stis: quibus dies noctesq; fugientibus, per hos dies
" institistis: quos leuibus prælijs fatigastis, quos be-
" sterno die nec iter facere, nec castra ponere pas-
" stis. Omitto ea quib. gloriari potestis: cuius & ista
" pudere ac pœnitere vos oportet. nempe æquis ma-
" nibus hesterna die diremistis pugnā. quid hæc nox
" quid hæc dies abstulit? vestræ his copiæ imminu-
" sunt, an illorum auctæ? Non equidem mihi cum ex-
" ercitu meo loqui videor, nec cum Romanis milita-
" bus. corpora tātum atq; arma eadem sunt. an si eos
" dem animos habuissetis, terga vestra vidisset hostis
" signa alicui manipulo, aut cohorti abstulisset? Non
" adhuc cęsis Romanis legionibus gloriabatur victor
" Ii hodierno die primū fugati exercitus dedituris de-
" cus. Clamor inde ortus, vt veniā eius diei daret, vbi
" vellet deinde experiretur militum fuorū animos.
Ego vero experiar, inquit, milites, & vos crastina die
in aciem educam, vt victores potius quam victi ve-
niam impetretis, quam petitis. Cohortibus quæ si-
gna amiserant, hordeum dari iussit: centurionesq;
manipulorum quorum signa amissa fuerant, distrin-
ctis gladiis discinctos destituit: & vt postero die e-
mnes pedites equitesq; armati adessent, edixit. Ita
concio dimissa fatentium iure ac merito sese inere-
pitos: neq; illo die virum quenquam in acie Roma-
na fuisse, præter vnum ducem: cui aut morte sua
faciendum, aut egregia victoria esset. Postero die
armati ornatiq; ad edictū aderant. Imperator eos
collaudat: pronunciatque, a quibus orta pridie fuga
esset, cohortesq; quæ signa amisissent, se in primam
aciem inducturum. edicere etiam sese, omnib. pu-

gnandum ac vincendum esse: & adnitendū singulis
hostiss, ne prius hesternæ fugæ, quam hodiernę
victoriæ fama Romam perueniat. Inde cibo corpo-
ra firmare iussit, vt si longior esset pugna, virib. suffi-
cerent: vbi omnia dicta factaq; sunt quibus excita-
ti animi militum, in aciem procedunt. Quod
vbi Annibali nunciatum est: Cum eo nimirum, in-
quit, hoste res est, qui nec bonam nec malam fer-
re priorem potest. seu vicit, ferociter instat vi-
ctis: seu victus est, instaurat cum victoribus certa-
men. Signa inde canere iussit, & copias educit. Pu-
gnatum vtrinq; aliquanto quam pridie acrius est:
Romanis ad obtinendum hesternum decus adnitenti-
bus: Romanis ad demendam ignominiam. Sinistra
ala Romanis & cohortes, quæ amiserant signa, in
prima acie pugnabant, & legio vicesima ab dextro
cornu instructa. L. Cornelius Lentulus & C. Clau-
dius Nero legati cornibus præerant: Marcellus me-
diam aciem hortator testisq; præsens firmabat. Ab
Annibale Hispani primam obtinebant frontem, &
robore in omni exercitu erat. Cum anceps diu
pugna esset. Annibal elephantos in primam aciem
produci iussit, si quem inicere ea res tumultū ac pa-
uorem posset. Et primo turbarunt signa ordinesq;,
partim occultatis, partim dissipatis terrore q; ci-
ti erant, nudauerant vna parte aciem: latiusq; fuga
fecissent, ni Cn. Decimius Flauus tribunus militū
signo arrepto, primi hastati manipulū eius signi se
sequi iussisset. duxit vbi maxime tumultū cōglobā-
tos hostiss faciebāt: pilaq; in eas conici iussit. Hęsere
omnia tela haud difficili ex propinquo in tāta cor-
pora ictu, & tam conferta turba: sed vt non omnes
transuerberati sunt, ita in quorū tergis infixa stetere pila,
vtrō genus anceps, in fugā versi etiā integros auer-

tere. Tum iam non vnus manipulus, sed pro se quis-
que miles, quimodò assequi agmen fugientium e-
lephantorum poterat, pila coniicere. eo magis re-
re in suos belluæ, tantoque maiorem stragem edi-
re, quam inter hostes ediderant, quanto acriusq;
uor consternatas agit, quam insidentis magistri-
perio reguntur. In perturbatam transeuntiu bellu-
rum aciem signa inferunt Romani pedites. & hau-
magno certamine dissipatos, trepidantesque auer-
tunt. Tum in fugientes equitatum immittit Mar-
cellus. nec ante finis sequendi est factus, quam ca-
stra pauentes compulsi sunt. nam super alia quæ
terrorem trepidationemq; facerent, elephanti bo-
te duo in ipsa porta corruerant, coactiq; erant ma-
lites per fossam vallumque ruere in castra. ibi ma-
xima hostium cædes facta. Cæsa ad octo millia ho-
minum, quinq; elephanti. Nec Romanis incruenta
victoria fuit. mille ferme & septingenti de duabus
legionibus, & sociorum supra M. & CCC. deci-
vulnerati permulti ciuium, sociorumque. Annibal
nocte proxima castra mouit. Cupientem insequi
Marcellum prohibuit multitudo sauciorum spec-
latores, qui sequerentur agmen missi, postero die
retulerunt Brutios Annibalem petere. Iisdem fe-
me diebus & ad Q. Fuluiũ consulem Hirpini, & Lu-
cani, & Volscentes, traditis præsidiis Annibalis, qua
in vrbibus habebant, dediderunt sese: clementerq;
a consule cum verborum tantum castigatione ob
errorem præteritum accepti. Et Brutiis similis spe-
veniæ facta est, cum ab iis Vibius & Pactius frater-
longe nobilissimi gentis eius, eãdem quæ data Lu-
canis erat, conditionem deditionis petentes veni-
sent. Q. Fabius consul oppidum in Salentinis Man-
duriam vi cepit. ibi ad quatuor millia hominũ capta,
& cæte-

cæteræ prædæ aliquantum. Inde Tarentum pro-
fectus, in ipsis faucibus portus posuit castra. naues,
quas Liuius tutandis cõmeatibus habuerat: partim
machinationibus onerat, apparatuq; mœnium op-
pugnandorum: partim tormenti. & saxis, omnique
missili telorum genere instruit: onerarias quoque,
non eas solum quæ remis agerentur, vt alii machi-
nas, alii scalas; ad muros ferrent, alii procul ex nauib.
tuerentur mœnium propugnatores. Eæ naues ab
alto mari vt vrbem aggrederentur, instructæ pa-
rataque sunt. Et erat liberum mare, classe Punica,
quam Philippus oppugnare Æ. tolos pararet, Corcyrã
dimissa. In Brutiis interim Cauloniæ oppugna-
tores sub aduentum Annibalis, ne opprimerentur,
a tumulum a præsenti impetu tutum, ad cætera
agrum, concessere. Fabium Tarentum obsidẽtem
haut dictu momentum ad rem ingentem potiun-
dam adiuuit. Præsidium Brutiorum datum ab An-
nibale Tarentini habebant. eius præsidii præfectus
captiebat amore mulierculæ cuius frater in exer-
citu Fabii consulis erat. Is certior literis sororis
de noua consuetudine aduenę locupletis, at-
que inter populares tam honorati, spem nactus per
eum quolibet impelli amãtem posse, quid spe-
raret, ad consulem detulit. Quæ cum haud vana co-
niectatio visa esset, perfuga iussus Tarentum transire,
ut per sororem præfecto conciliatus, primo occulte
animum eius tentando, dein satis explorata leuita-
te blanditiis muliebribus perpulit eum ad prodi-
tionem custodiæ loci, cui præpositus erat. Vbi & ra-
tio agendæ rei, & tempus cõuenit, miles nocte per
intervalla stationum clam ex vrbe emissus, ea quæ
acta erant, quæque vt agerentur conuenerant, ad
consulem refert. Fabius vigilia prima dato signo iis

qui in arce erant, quique custodiam portus habebant, ipse circuito portu ab regione vrbis in oppositem versa occultus consedit. Canere inde tubas iussit ab arce, & a portu & a nauibus, quæ aperto mari appulsæ erant: clamorque vndique cum ingenti tumultu, vnde minimum periculi erat, de industria ortus. Consul interim silentio continebat suos. Igitur Democrates, qui præfectus antea classi fuerat, forte illi loco præpositus, postquam quieta omnia circa se vidit, alias partes eo tumultu pertimescere, vt captæ vrbis interdum excitaretur clamor, veritus ne inter cunctationem suam consul aliquam vim faceret, ac signa inferret, præsidium ad arcem: vnde maxime terribilis accidebat sonus, traduxit. Fabius cum ex temporis spacio, & ex silentio loci (quod vbi paulo ante strepebant excitantes vocibus tesq; ad arma, inde nulla accidebat vox) deductas custodias sensisset, ferri scalas ad eā partē muri, qua Brutiorum cohortem præsidium agitare proditionis conciliator pronunciauerat, iubet. Ea primum captus est murus, adiuuantibus recipientibusque Brutiis, & transcensum vrbem est: deinde proxima refracta porta, vt frequenti agmine signa inferretur. Tum clamore sublato sub ortum ferme lucis nullo obuio armato in forum peruenium: omnesque vndique, qui ad arcem portumque pugnabant, in se conuerterunt. Prælium in aditu fori maius impetu, quam perseuerantia commissum est. Non animo, non armis, non arte belli, non vigore aut virib corporis par Romano Tarentinus erat. Igitur pilis tantum coniectis, prius pene quam consereris manus, terga dederunt, dilapsiq; per nota vrbis itinera in suas amicorūq; domos. Duo ex ducib. Nico & Democrates, fortiter pugnantes ceciderunt. Philomenes

menes qui proditionis ad Annibalem auctor fuerat. Cum citato equo ex prælio auectus esset, vacuo paulo post equus errans que per vrbem cognitus, neque nusquam inuentum est. creditum vulgo est, per eum apertum ex equo præcipitasse. Carthaginē præfectum Punici præsidii, cum commeatione paterni hospitii positis armis venienti ad consulem, miles obuius obtruncat. Alii alibi passim sine discrimine armatos inermesque cæsos. Carthaginienses Tarentinosque pariter. Brutiique multi passim interfecti, seu per errorem, seu vetere in eos insito odio, seu ad proditionem fimam, vt vi potius atque armis captum Tarēdum videretur, extinguendam. Tum a cæde ad direptionem vrbem discursum. Triginta millia seruilis capitum dicuntur capta, ingens argenti vis factum signatique, auri LXXXVII. millia pondo. signa tabulæque, prope vt Syracusarum ornamenta æquarent. Sed maiore animo generis eius præstantiuit Fabius, quam Marcellus: qui interrogati scribæ quid fieri de signis vellet (ingentis magnitudinis dii sunt, suo quisq; habitu in modū pudentium formati) deos iratos Tarentinis relinquere iussit. Murus inde qui vrbem ab arce dirimebat, dirutus est ac disiectus. Dum hæc Tarenti aguntur, Annibal iis qui Cauloniam obsidebant, in deditionem acceptis, audita oppugnatione Tarenti, dies noctesq; cursim agmine acto cum festinans ad opem ferendam, captam vrbem audisset: Et Romani insidias suas Annibalē habent. eadem, qua ceperamus Tarentum amisimus. Ne tamen fugientis modo conuertisse agmē videretur, quo cōstiterat loco, castraq; millia ferme ab vrbe posuit castra. ibi paucos morat dies, Metapontū sese recepit. Inde duos

Metapontinos cum literis principum eius ciuitatis ad Fabium Tarentum mittit, fidem ab coniuratis cepturos, impunita priora fore, si Metapontum cum præsidio Punico prodidissent. Fabius res, ut afferret esse ratus, diem qua accessurus esset Metapontum, constituit: literasque ad principes quæ ad Annibalem delatæ sunt. Enimuero ita successu fraudis, si ne Fabius quidem dolo inesset, haud procul Metaponto insidias ponit. Fauspicanti prius quam egrederetur ab Tarento semel atque iterum non addixerunt. hostia cæsa consulenti deos, aruspex cauendum a fraude hostili, & ab insidiis, prædixit. Metapontini quam ad constitutam non venerat diem, remoratum cunctantē hortarentur, repente comprehendit tu grauioris quæstionis detegunt insidias. Eius principio, qua hæc agebātur, P. Scipio in Hispania cum hyemem totam reconciliandis barbarorum animis partim donis, partim remissione obsidum captiuorumq; absumpsisset: Edesco ad eum ex inter duces Hispanos, venit. Erant coniux liberi eius apud Romanos, sed præter eam causam eius velut fortuita inclinatio animorum, quæ Hispaniam omnem auerterat ad Romanum a Punico imperio, traxit eum. Eadem causa Indibili Mandonio fuit, haud dubie omnis Hispaniæ principibus, omni popularium manu relicto Asdrubale, dendi in imminentes castris eius tumulos, vadit continentia iuga tutus receptus ad Romanos. Asdrubal cum hostium res tacitis augescere mentis cerneret, suas imminui, ac fore, vt nihil dendo aliquid moueret, qua cœpissent, rueren micare quam primum statuit. Scipio auidior certaminis erat, cum a spe, quam successus re

debat: tum quod prius quam iungerentur hostiū cum vniuersis malebat. Cæterum etiam si cum pluribus pariter dimicandum foret, arte quam copias auxerat. nam cum videret nullum esse usum, quia vacua omnis Hispaniæ ora classibus Punicis erat, subductis nauibus Tarraconem, socios terrestribus copiis addidit. Et armorum fatim erat captorū Carthagine: & quæ post eam fecerat, tanto opificum numero inclu- Cum iis Scipio veris principio ab Tarracone iam enim & Lælius redierat ab Roma, sine nihil maioris rei motum volebat) ducere ad pergit. Per omnia pacata eunti, vt cuiusque nes transiret, profequentibus excipientique occurrerunt. Indibilis pro vtroq; locutus, haudquam vt barbarus stolide incauteq;, sed potius verecunda grauitate: propiorque excusanti ionem vt necessariam, quam glorianti ea vel- primam occasione rapta. Scire enim se, transnomen execrabile veteribus sociis, nouis suspectum esse. neque eum se reprehendere morem hominum, si tamen anceps odium causa, non nocere faciat. Merita inde sua in duces Carthaginiensium commemorauit. auaritiam cōtra eorum, superbiamque, & omnis generis iniurias in se atq; populares. Itaque corpus duntaxat suum ad id tempus apud eos fuisse: animum iam pridem ibi esse, vbi ius ac fas crederet coli ad deos quoque confugere supplices, qui nequeant hominum vim atque iniurias pati. se id Scipionē orare, vt transitio sibi nec fraudi apud eum, nec honori sit. quales ex ea die experiendo cognouerit, perinde operæ eorum precium

faciat. Ita prorsus respondet facturum Romanos
nec pro transfugis habiturum, qui non duxerint
societatem ratam, vbi nec diuini quicquã, nec hu-
mani sanctum esset. Productæ deinde in conspectu
eius coniuges, liberique lachrymantib. gaudio red-
duntur: atque eo die in hospitium abducti. Po-
stero die fœdere accepta fides, dimissique ad
copias adducendas. Iisdem deinde in castris re-
debant, donec ducibus iis ad hostem peruentum
est. Proximus Carthaginiensium exercitus Asdru-
balis prope vrbem Bætulam erat. pro castris equi-
stationes habebat. In eas velites, antesignani,
qui primi agminis erant, aduenientes ex itinere
priusquam castris locũ caperent, adeo contempto
impetum fecerunt, vt facile appareret quid re-
parti animorũ esset. In castra trepida fuga com-
equites sunt, signaque Romana portis prope
illata. Atq; illo quidẽ die irritatis tantum ad cer-
men animis, castra Romani posuerunt. Nocte
drubal in tumulum copias recepit, plano campo
summo patentem: fluuius ab tergo, ante circum-
velut ripa præceps oram eius omnem cinge-
superat & altera inferior summissa fastigio plan-
es, eam quoque altera crepido haud facilior in
sum ambibat. In hunc inferiorem campum po-
ro die Asdrubal, postquam stantem pro castris
stium aciem vidit: equites Numidas, leuiumq;
armorũ Baleares, & Afros demisit. Scipio circum-
ctus ordines signaq;, ostendebat hostem. præsi-
ta spe æquo dimicandi campo, captantem tum-
los loci fiducia, non virtutis aut armorum fiere
cõspectu, sed altiora mœnia habuisse Carthagine
quæ transcendisset miles Romanus. nec tumulo
nec arcem ne mare quidem armis obstitisse

ad id fore altitudines, quas cepissent, hostibus,
per præcipitia & prærupta salientes fugerent: eã
se illis fugam clausurum. Cohortesque duas,
eam tenere fauces vallis, per quam defertur
, iubet: alteram viam insidere, quæ ab vrbe
tumuli obliqua in agros ferret. ipse expeditos
ipide stationes hostium pepulerant, ad leuem
ntam infimo stantem supercilio ducit. Per
pes primum, nihil aliud quam via impediti ie-
deinde subiactum venerunt telorum, primo
nis generis vis ingens effusa est in eos. ipsi con-
ra, quæ locus strata passim omnia ferme mis-
ta præbet, ingerere: non milites solum, sed etiam
lia calonum immista armatis. Cæterum quan-
m ascensus difficilis erat, & prope obruebant
telis saxisque, assuetudine tamen succedendi
os & pertinacia animi subierunt primi. Qui
cœpere aliquid æqui loci, vbi firmo consiste-
gradu, leuem & concursatorem hostem, atq;
ualio turum cum procul missilibus pugna elu-
, instabilem eundem ad cominus conferendas
nas expulerunt loco: & cæde magna in aciem
ei superstantem tumulo impegere. inde Scipio
adversus mediam euadere aciem victoribus,
eras copias cum Lælio diuidit: atque eum parte
tra tumuli circumire, donec mollioris ascen-
viam inueniret, iubet. ipse ab læua circuitu haud
pio in transuersos hostes incurrit. inde primo
ata acies est, dũ ad circũsonantẽ vndiq; clamo-
efertere cornua, & obuertere ordines volũt. Hoc
sultu & Lælius subiit. & dum pedẽ referunt, ne
tergo vulnerarentur, laxata prima acies, locusq;
cuadẽdum & mediis datus est: qui per tam ini-
locũ stantibus integris ordinib. elephantisque

ante signa locatis, nunquam euasissent. Cum ab omni parte cædes fieret, Scipio, qui læuo cornu dextrum incurrerat, maxime in nuda hostium tergapugnabat. Et iam ne fugæ quidem patebat cus. nam & stationes vtrinque Romanæ, dextra laque insederant vias: & portam castrorum principumq; fuga clauserat, addita trepidatione elephantorum, quos territos æque atque hostes mebant. Cæsa igitur ad octo millia hominū. Alibal iam antequam dimicaret, pecunia rapta, phantisque præmissis, quamplurimos poterat fuga excipiens, præter Tagū flumen ad Pyrenæ tēdit. Scipio castris hostium potitus, cum præbera capita omnem prædam militibus concessisset, in recensendis captiuis decem millia peditum millia equitum inuenit. ex iis Hispanos sine omnes domum dimisit: Afros vendere quæstori iussit. Circumfusa inde multitudo Hispanorum ante deditorum, & pridie captorum, regem ingenti consensu appellauit. Tū Scipio silentio præconē facto, sibi maximū nomen imperatoris se dixit, quo se milites sui appellassent. regiū alibi magnum, Romæ intolerandum esse. regales animum in se esse. si id in hominis ingenio amplissimum ducerent, tacite iudicarent, vocis vsurpane abstinerent. Sensere etiam barbari magnitunem animi, cuius miraculo nominis alii mortastuperent, id ex tam alto fastigio aspernantis. Pona inde regulis principibusque Hispanorum distri & ex magna copia captorum equorum trecentos, quos vellet, eligere Indibilem iussit. Cū Afros vederet iussu imperatoris quæstor, puerum adulatorinter eos forma insigni, cū audisset regii generis esse, ad Scipionem misit. quem cum percunctaretur Scipio

set, quis, & cuias, & cur id ætatis in castris fuisset? nullam se lacrimas esse ait. Massiuam populares esse, orbum a patre relictū, apud maternū auum tum regem Numidarū educatum. cum auunculo transisse, qui nuper cum equitatu subsidio Carthaginibus venisset, in Hispaniam traiecisse. prohibitum propter ætatem a Masanissa, nunquam ante aciem iniisse. eo die se, quo pugnatum cum Romanis esset, inscio auunculo clam armis equoque capto in aciem exisse: ibi prolapso equo effusum præceps, captum ab Romanis esse. Scipio cum seruari Numidam iussisset, quæ, p tribunali agebant, peragit. Inde cum se in prætorium recepisset, vocatum eum interrogat, velletne ad Masanissam reuerti? Cum effusis gaudio lachrymis, cupere se diceret, tum puero annulum aureum, tunicam lato clauo cum Hispano sagulo, & aurea fibula, quibus ornatum donat, iussisque prosequi quoad fines equitibus, dimisit. De bello inde consilium habitum & auctoribus quibusdam vt confestim Asdrubalem persequeretur, anceps id ratus, ne Mago cum Asdrubal cum eo iungerent copias, præsidio relicto ad insidendum Pyrenæum misso, ipse relectis ætatis recipiendis in fidem Hispaniæ populis assumpsit. Paucis post prælium factum ad Bæcula diebus, cum Scipio rediens iam Tarraconem, ad Castulonensi excessisset: Asdrubal Gisgonis filius & Mago imperatores ex vltteriore Hispania ad Asdrubalem venere, serum post male gestam rem consilium, consilio in cætera exequenda belli haud quaquam opportuni. Ibi conferentibus quid in cuiusque prouinciæ regione animorum Hispanis esset, placuit Asdrubal Gisgonis vltimam Hispaniæ oram, quæ ad Oceanum & Gades vergit, ignaram adhuc

Romanorum esse, eoque Carthaginiensibus sed
fidam censebat. Inter Asdrubalem alterum &
gonem constabat beneficiis Scipionis occupator
mnium animos publice priuatimq; esse: nec tam
itionis finem ante fore, quam omnes Hispani
tes aut in vltima Hispaniæ amoti, aut traduct
Galliam forent. Itaque etiamsi senatus Carth
nienſium non censuisset, eundum tamen Asdruba
fuisse in Italiam, vbi belli caput & rerũ summa e
simul vt Hispanos omnes procul ab nomine Scip
onis ex Hispania abduceret, exercitum eius ra
transitionibus, tum aduerso prælio imminutum
Hispanis repleri railitibus. Et Magonem, Asdruba
Gisgonis filio tradito exercitu, ipsum cum grau
pecunia ad conducenda mercede auxilia in Ba
res traiicere. Asdrubalem Gisgonis cum exercitu
penitus in Lusitaniam abire, nec cum Romano
nus conserere. Masanissæ ex omni equitatu quod
roboris esset, tria millia equitum expleri, eumque
vagum per citeriorem Hispaniam sociis opem fe
re, hostium oppida atque agros populari. His dec
tis, ad exequenda quæ statuerant duces digre
Hæc eo anno in Hispania acta. Romæ fama Scip
onis indies crescere. Fabio Tarentum capturo
magis quam virtute, gloriæ tamen esse. Fului
nescere fama. Marcellus etiam aduerso rumo
esse, super quam quod primo male pugnatum
quia vagante per Italiam Annibale, media æstate
Venusiam in tecta milites abduxisset. Inimicus
ei C. Publicius Bibulus tribunus plebis. Is iam
prima pugna, quæ aduersa fuerat, assiduis conc
nibus infamem inuisumque plebi Claudium fec
rat, & iam de imperio abrogando eius agebat
tamen necessarii Claudii obtinuerunt, vt relic
Ven

usiæ legato, Marcellus Romam veniret, ad pur
da ea quæ inimici obiicerent, nec de imperio
abrogando absente ipso ageretur. Forte sub
em tempus & Marcellus ad deprecandam igno
liam, & Q. Fuluius consul comitiorum causa Ro
venit. Actum de imperio Marcelli in circo
rio est, ingenti concursu plebisq; & omnium
ium. Accusauit tribunus plebis non Marcel
modo, sed omnem nobilitatem. Fraude eorũ
ctatione fieri, vt Annibal decimum iam an
Italiam prouinciam habeat, diutius ibi quam
thagine vixerit. habere fructum imperii proro
Marcello populum Romanum. bis cæsum ex
ciam eius æstiua Venusiæ sub tectis agere. Hanc
ni orationem ita obruit Marcellus commemo
one rerum suarum, vt non rogatio solum de
perio eius abrogando antiquaretur, sed postero
consulem eum ingenti consensu centuriæ o
es crearent. Additur collega T. Quintius Crispi
qui tum prætor erat. Postero die prætores cre
P. Licinius Crassus Diues, Pont. max. P. Licinius
rus, Sex. Iulius Cæsar, & Q. Claudius Flamen,
comitiorum ipsorum diebus solicita ciuitas de He
nnæ defectione fuit. Principium eius rei ab Arre
ni fieri, C. Calpurnius scripserat, qui eam prouin
m proprætor obtinebat. Itaque confestim eo
us Marcellus consul designatus, qui rem inspi
ret, ac si digna videretur, exercitu accito bellum
Apulia in Hetruriam transferret. Eo metu com
ssi Hetrusci quieuerunt. Tarentinorum legatis
cem petentibus cum libertate ac legibus suis, re
ssum ab senatu est, vt redirent cum Fabius con
ul Romã venisset. Ludi & Romani & plebeii eo an
o in singulos dies instaurati. Ædiles curules fuere

V.C. L. Cornelius Caudinus, & Seruius Sulpicius Galba
plebeii: C. Seruilius, & Q. Cæcilius Metellus, Ser-
lium negabant iure aut tribunum plebis fuisse, ne
ædilem esse, quod patrem eius, quem triumuirum
agrarium occisum a Boiis circa Mutinam esse, op-
nio per decem annos fuerat, viuere atq; in hostium
546. potestate esse satis constabat: Vndecimo anno Pe-
nici belli consulatum inierunt M. Marcellus qui-
tum (vt numeretur consulatus, quem vitio creatu
non gessit) & T. Quintius Crispinus. Vtrique con-
sulum Italia decreta prouincia est, & duo consulum
prioris anni exercitus: tertius tum erat Venusinus, qui
M. Marcellus præfuerat, ita vt ex tribus eligerent
duos quos vellent, tertius ei traderetur, cui vellent.
tum & Salentini prouincia euenisset. Cætera pro-
uinciæ ita diuisæ prætoribus, P. Licinio Varo vrbana
P. Licinio Crasso Pont. max. peregrina, & quo loco
tus censuisset: Sex Iulio Cæsari Sicilia: Q. Claudio
Flamini Tarentum. Prorogatum imperium in an-
num est Q. Fuluio Flacco, vt prouinciam Capuam,
que T. Quintii prætoris fuerat, cum vna legione ob-
tineret. Prorogatum & C. Hostilio Tubulo est, vt
proprætor in Hetruriã ad duas legiones succederet
C. Calpurnio. Prorogatũ & L. Veturio Philoni est,
vt proprætor Galliam eandem prouinciam cum il-
dem duabus legionibus obtineret, quibus prætor
obtinuisset. Quod in L. Veturio, idem in C. Aunu-
culeio decretum ab senatu, latumque de proroga-
do imperio ad populum est, qui prætor Sardiniam
prouinciam cum duabus legionibus obtinuerat: ad-
ditæ ei ad præsidium prouinciæ quinquaginta lon-
gæ naues, quas P. Scipio ex Hispania misisset. Et P.
Scipioni, & M. Syllano suæ Hispaniæ, suique exerci-
tus in annũ decreti. Scipio ex octuaginta nauibus,
quas

aut secum ex Italia adductas, aut captas Car-
gine habebat, quinquaginta in Sardiniam transi-
ere iussus: quia fama erat, magnum naualem
paratum eo anno Carthagine esse: CC. nauibus
rem oram Italiæ, Siciliæque ac Sardiniæ imple-
ros. Et in Sicilia ita diuisa res est. Sex. Cæsari exer-
tus Cannensis est datus: M. Valerius Læuinus (ei
ogi enim in annum prorogatum imperium est)
lem quę ad Siciliam erat, nauium LXX. obtine-
ret. Is ad eo XXX. naues, quæ ad Tarentum pri-
o anno fuerant, cum ea centum nauium classe, si
deretur ei, prædatum in Africam traiiceret, & P.
ipio, vt eadem classe Macedoniam Græciamque
ominiam haberet, prorogatum in annum impe-
um est. De duabus quę ad vrbem Romam fuerant
gionibus nihil mutatum. Supplementum, quo o-
esset, vt scriberent, consulibus permissum. Vna
viginti legionibus eo anno defensum imperium
omanum est. Et P. Licinio Varo prætori vrbano
ecium datum, vt naues longas XXX. veteres
ficeret, quæ Hostiæ erant, & viginti nouas naues
cis naualib. compleret, vt quinquaginta nauium
classe oram maris vicinam vrbi Romæ tueri posset.
C. Calpurnius vetitus ab Arretio mouere exercitũ,
ad eum successor venisset. Idem & Tubulo impe-
ratum, vt inde præcipue caueret ne qua noua consi-
ia orirentur. Prætores in prouincias profecti. Con-
ibus religio tenebat, quod prodigiis aliquot nun-
tiatis, non facile litabant. Ex Campania nunciata
erant, Capuæ duas ædes, Fortunę & Martis, & sepul-
ra aliquot de cœlo tacta, cum iis (adeo minimis
eriam rebus praua religio inserit deos) mures in æ-
de Iouis aurum rosisse: Cassini examen apum in-
gens in foro consedisse: & Hostiæ murum, portam-

que de cœlo tactam: Cære vulturium volasse in
dem Iouis: Vulsiniis sanguine lacum manasse. Ha
rum prodigiorum causa diem vnum supplicatio
it. Per dies aliquot hostiæ maiores sine litatione ca
sæ, diuque non impetrata pax deûm, in capita ea
sulum, repub. incolumi, exitiabilis prodigiorum
uetus vertit. Ludi Apollinares Q. Fulnio, Ap. Clau
dio Coss. a P. Cornelio Sulla prætore vrbis primus
facti erant. inde omnes deinceps prætores vrbani
fecerant: sed in vnum annum vouebant, diem
certa faciebant. Eo anno pestilentia grauis incid
in vrbem, agrosque, quæ tamen magis in longos
morbos quam in perniciales euasit. Eius pestilen
causa & supplicatum per compita tota vrbe est. Q.
Licinius Varus prætor vrbanus legem ferre ad p
pulum iussus, vt hi ludi in perpetuum in statam
vouerentur. Itaque ipse primus ita vouit, fecitq
III. Nonas Quintiles, is dies deinde solennis fe
tus. De Aretinis & fama indies grauior, & cura
sere patribus. Itaque C. Hostilio scriptum est, n
differret obsides ab Arretinis accipere, cui tradere
Romam deducendos, C. Terentius Varro cum im
perio missus: qui vt aduenit, extemplo Hostilius
gionem vnã, quæ ante vrbem castra habebat, figna
in vrbem ferre iussit, præsidiaque locis idoneis
posuit. tum in foro citatis senatoribus obsides
perauit. Cum senatus biduum ad considerandum
peteret tempus, aut ipsos extemplo dare, aut sep
stero die senatorum omnes liberos sumpturum, e
dixit: inde portas custodire iussit tribunos milit
præfectosque sociûm & centuriones, ne quis nocte
vrbe exiret. Id segnius negligentiusque factum, se
ptem principes senatus, prius quam custodiæ in po
tis locarentur, ante noctem cum liberis euaserun

Postero

sto die luce prima cum senatus in forum citari
rus esset, desiderati, bonaq; eorum venierunt.
teris senatoribus CXX. obsides liberi ipsorum
cepti, traditiq; C. Terentio Romam deducendi.
mnia suspectiora, quam ante fuerant, in senatu
ta. Itaque tanquam imminente Hetrusco tu
re, legionem alteram ex vrbanis Arretium du
ssus ipse C. Terentius, eamque habere in præ
io vrbis. C. Hostilium cum cætero exercitu pla
ssit totam prouinciam peragrare, & cauere ne qua
cessio nouare cupientibus res daretur. C. Teren
s vt Arretium cum legione venit, claues porta
um cum magistratus popposcisset, negantibus iis
parere, fraude amotas magis ratus, quam ne
ligentia intercidisse, ipse alias claues omnibus
rtis imposuit, cauitque cum cura, vt omnia in
testate sua essent. Hostilium intentius monuit,
in eo spem non moturos quicquam Hetruscos
neret, si ne quid mouere possent, præcauisset. De
rentinis inde magna contentione in senatu a
dem coram Fabio, defendente ipso quos ceperat
nsis, aliis infensis, & plerisque æquantibus eos
Campanorum noxæ, pœneque. S. C. in sententiam
M. Acilii factũ est, vt oppidũ præsidio custodiretur,
Tarentiniq; omnes intra mœnia cõtinerentur: res
integra postea referretur, cũ tranquillior status Ita
æ esset. Et de M. Liuio præfecto arcis Tarentinæ
haud minore certamine actũ est, aliis sententiis no
ntibus præfectũ, quod eius socordia Tarentũ pro
diam hosti esset: aliis præmia decernentibus, quod
per quinquennium arcem tutatus esset, maximeq;
vnus eius opera receptum Tarentum foret, me
dũ ad censores, non ad senatũ cognitionem de eo
pertinere dicentib. cuius sententiæ & Fabius fuit.

adiecit tamen fateri se opera Liuii Tarentum rece-
ptum, quod amici eius vulgo in senatu iactassent
neque enim recipiendum fuisse, nisi amissum foret.
Consulum alter T. Quintius Crispinus ad exercitu-
quem Q. Fuluius Flaccus habuerat, cum supplemen-
to in Lucanos est profectus. Marcellum aliæ atque
aliæ obiectæ animo religiones tenebant, in quibus
quod cum bello Gallico ad Clastidium ædem Hon-
nori & Virtuti vouisset, dedicatio eius a pontifici-
impediebatur. quod negabant vnam cellam amb-
us quam vni deo rite dicari: quia si de cœlo tacta
aut prodigii aliquid in ea factū esset, difficilis pa-
curatio foret: quod vtri deo diuina res fieret, ha-
non posset. neq; enim duobus, nisi certis deis nisi
na hostia fieri. Ita addita Virtutis ædes ap propera-
to opere: neque tamen ab ipso ædes ex dedicata
sunt. Tum demum ad exercitum, quem priore an-
no Venusiæ reliquerat, cum supplemento profici-
scitur. Locros in Brutiis Crispinus oppugnare co-
natus, quia magnam famam attulisse Fabio Taren-
tum ferebatur. omne genus tormentorum, machi-
narumque ex Sicilia accersierat: & naues indidem
accitæ erant, quæ vergentem ad mare partem vrbis
oppugnarent. Ea omissa oppugnatio est, quia Lac-
nium Annibal admouerat copias: & collegam e
duxisse iam a Venusia exercitum fama erat, cui co-
iungi volebat. Itaq; in Apuliam ex Brutiis reditum
& inter Venusiam Brutiamq; minus trium millium
passuum interuallo consules binis castris consede-
rant. In eandem regionem & Annibal rediit, auer-
so ab Locris bello. Ibi consules ambo ingenio feroces prope quotidie milites in aciem excire haud dubia spe, si duobus exercitibus consularibus iunctis commississet sese hostis, debellari posse. Annibal quia cum

bis cum Marcello bis priore anno congressus vicerat, nec spem nec metum ex vano haberet: ita consulibus haudquaquam sese parem futurum credebat. itaque totus in suas artes versus insidiarum locum quærebat. Leuia tamen prælia inter castra vario euentu fiebant. quibus cum extrahi bellum posse consules crederent, nihilominus oppugnari Locros posse rati, L. Cincio, vt ex Sicilia Locros cum classe traiiceret, scribunt. Et vt ab terra oppugnari mœnia possent, ab Tarento parte exercitus qui in præsidio erat, duci eo iusserunt. Ea res futura per quosdam Thurinos comperta Annibali cum essent, mittit ad insidendam ab Tarento viam. Ibi sub tumulo Petelliæ equitum duo, peditū mille fere in occulto locata: in quę inexplorato eū Romani cum incidissent, ad duo millia armatorum cæsa, & mille & C C. ferme viui capti. alii dissipati fuga per agros saltusque Tarentum rediere. Tumulus erat syluestris inter Punica & Romana castra, ab neutris primo occupatus: quia Romani maior pars eius, quæ vergeret in hostium castra, esse ingorabant. Annibal insidiis, quam castris aptiorem eum crediderat. itaque nocte ad id missas alias Numidarum turmas medio in saltu condidit. Quorū interdiu nemo ab statione mouebatur, ne arma, aut ipsi procul conspicerentur. Fremere vbique in castris Romanis, occupandum eum tumulum esse, & castello firmandum: ne, si occupasset ab Annibale foret, velut in cernicibus haberent hostem. Mouit ea res Marcellum. & collegæ: Quin ire, inquit, ipsi cum equitibus paucis exploratum? Ibi ipsa res oculis certius dabit consilium. Adsentiente Crispino, cum equitibus ducentis & viginti,

ex quibus XL. Fregellani, cæteri Hetrusci erant, proficiscuntur. Secuti M. Marcellus consulis filius & A. Manlius, tribuni militum, simul & duo præfecti sociûm, L. Arennius, & M. Aulius. Immolasse eo die quidam memoriæ prodidere consulem Marcellum: & prima hostia cæsa, iecur sine capite inuentum: & in secunda omnia comparuisse quæ absolutum in secunda omnia comparuisse quæ absolutum. Auctum etiam visum in capite: nec id sane aruspicibus placuisse, quod secundum trunca & turpia exta, ut mis læta apparuissent. Cæterum consulem Marcellum tanta cupiditas tenebat dimicandi cum Annibale, vt nunquam satis castra castris collata duceret. Tum quoque vallo egrediens signum dedit, vt ad locum miles esset paratus: si collis in quem speculatum irent, placuisset, vasa colligerent, ac sequerentur. Exiguum campi ante castra erat, inde in colles aperta vndique & conspecta ferebat via. Nondum speculator nequaquam in spem tantæ rei positus, sed si quos vagos pabuli aut lignorum causa longius a castris progressos possent excipere, signum dat vt pariter ab suis quisque latebris exoriantur. Non ante apparuere quibus obuiis ab ingo ipso consurgendum erat, quam circumiere qui a tergo intercluderent viam. Tum vndique omnes exorti, & clamore sublato impetum fecere. Cum in ea valle consules essent, vt neque euaderent in regum occupatum ab hoste, nec receptum ab tergum circumuenti haberent: extrahi tamen diutius certamen potuisset, ni cœpta ab Hetruscis fuga pauorem cæteris iniecisset. Non tamen omisere pugnam deserti ab Hetruscis Fregellani, donec integri consules hortando, ipsique ex parte pugnando rem sustinebant. Sed postquam vulneratos ambos consules, Marcellum etiam transfixum lancea prolabentem

ex equo moribundum videre, tum & ipsi pauci autem supererant) cum Crispino consule duobus iaculis icto, & Marcello adolescente ipso, effugerunt. Interfectus A. Manlius tribunus militum: & ex duobus præfectis sociûm A. Aulius occisus, L. Arennius captus. & lictores eorum quinque viui in hostium potestatem venerunt. cæteri aut interfecti, aut cum consule effugerunt. equites tres & XL. aut in prælio, aut in fuga occiderunt: duodeuiginti viui capti. Tumultuatum & in castris fuerat, vt consulib. irent subsidio: consulem, & filium alterius consulis saucios, signaque infelicis expeditionis reliquias ad castra venientes cernunt. Mors Marcelli cum alioqui memorabilis fuit, tum quod nec pro ætate (maior iam LX. annis erat) neque pro veteris prudentia ducis, tam improuide se collegamque & prope totam rempublic in præceps dederat. Multos circa rem ambitus fecerim, si quæ de Marcelli morte variant auctores, omnia exequi velim. Vt omittam alios, L. Cæcilius triplicem gestæ rei ordinem tradit: nam traditam fama, alteram scripta laudationibus filii: qui rei gestæ interfuerit: tertiam quam ipse exquisita ac sibi comperta affert. Cæterum in fama variat, vt tamen plerique loci speculandi causa castris egressum, omnes insidiis circumuentum tradant. Annibal magnum terrorem hostibus sua sorte consulis vnius, vulnere alterius, iniectum esse fatus, ne cui deesset occasioni, castra in tumulo, in quo pugnatum erat, extemplo transfert. ibi occisum Marcelli corpus sepelit. Crispinus & morte collegæ, & suo vulnere territus, silentio insequentis noctis profectus, quos proximos nactus est montes, in iis loco alto & tuto vndiq; castra posuit. Ibi

duo duces sagaciter moti sunt, alter ad inferendum
alter ad cauendam fraudem. Annulo Marcelli
mul cum corpore Annibal potitus erat. eius figu
errore ne qui dolus necteretur a Pœno, meraens
Crispinus circa ciuitates proximas miserat nuncios
occisum collegam esse, annuloque eius hostem po
titum: ne quibus literis crederent nomine Marcel
compositis. Paulo ante hic nuncius consulis Salap
am venerat, quam literæ ab Annibale allatæ sun
Marcelli nomine compositæ: se nocte quæ diem
lum secutura esset, Salapiam venturum. parati mi
tes essent, qui in præsidio erant, si quo opera eor
opus esset. Sensere Salapiani fraudem: & ab ita
defectionis modo, sed etiam equitum interfectio
rati occasionem supplicii peti, remisso retro nunc
(perfuga autem Romanus erat) vt sine arbitrio
lites quæ vellent agerent, oppidanos per muros
bisque opportuna loca in stationibus disponit: er
stodias, vigiliasque in eam noctem intentius insti
unt: circa portam qua venturum hostem rebantu
quod roboris in præsidio erat, opponunt. Annibal
quarta viglia ferme ad vrbem accessit. Prima agm
nis erant perfugæ Romanorum, & arma Roman
habebãt. ii qui ad portam est ventũ, Latine omnes
loquentes excitãt vigiles: apeririq; portam iubent
consulem adesse. Vigiles velut ad vocem eorum
excitati, tumultuari, trepidare, moliri porta ejtara
cta deiecta, clausa erat, eam partim vectibus leuant
partim funibus subducunt in tantum altitudinis vt
subire recti possent. vixdum satis patebat iter, cum
perfugæ certatim ruunt per portam: & cum sexcen
ti ferme intrassent, remisso fune, quo suspensa erat
cataracta, magno sonitu cecidit. Salapiani, alii per
fugas negligenter ex itinere suspensa humeris, vt
inter

ut pacatos, gerentes arma, inuadunt: alii e turri
portæ murisque saxis, sudibus, pilis absterrent
em. Ita inde Annibal suametipse fraude captus
profectusque ad Locrorum soluendam obsi
em, quam L. Cincius summa vi, operibus, tor
rorumque omni genere ex Sicilia aduecto op
abat. Magoni tam haud ferme fidenti retentu
defensurumque se vrbem, prima spes morte
sta Marcelli affulsit: secutus inde nuncius, An
em Numidarum equitatu præmisso, ipsum
tum accelerare posset, cum peditum agmine
Itaque vbi primum Numidas edito e specu
aduentare sensit, & ipse patefacta repente
ferox in hostes erumpit. Et primo, magis quia
quisso id fecerat, quam quod par virib. esset, an
certamen erat: deinde vt superuenere Numi
tus pauor Romanis est iniectus, vt passim ad
ac naues fugerent, relictis operibus machinis
quibus muros quatiebant. Ita aduentu Anni
soluta Locrorum obsidio est. Crispinus post
em in Brutios profectum Annibalem sensit, ex
um cui collega præfuerat, M. Marcellum trib.
Venusiam abducere iussit. ipse cum legionibus
Capuam profectus, vix lecticę agitationem præ
state vulnerũ patiens, Romam literas de mor
collegæ scripsit, quantoque ipse in discrimine es
de comitiorum causa non posse Romam veni
gia nec viæ laborẽ passurus videretur, & de Ta
solicitus esset, ne ex Brutiis Annibal eo con
eret agmen. legatos opus esse ad se mitti viros
dentes, cum quibus quæ vellet, de republica lo
retur. Hæ literæ recitatæ, & luctũ magnũ mor
terius consulis, & metum de altero fecerunt. I
& Q. Fabium filium ad exercitum Venusianum

miserunt: & ad consulem tres legati missi: Sex. Iu-
lius Cæsar, L. Licinius Pollio, L. Cincius Alimen-
cum paucis ante diebus ex Sicilia redisset. Hi
ciare consuli iussi, vt si ad comitia ipse Roma
venire non posset, dictatorem in agro Roma
ceret comitiorum causa: si consul Tarentum p
ctus esset, Q. Claudium Pr. placere in eam re
inde abducere legiones, in qua plurimas socia
vrbes tueri posset. Eadem æstate M. Valerius
classe centum nauium ex Sicilia in Africam
misit: & ad Clupeam vrbem exscensione fac
late nullo ferme obuio armato vastabat. inde
ues raptim prædatores recepti, quia repente
accidit, classem Punicam aduentare. LXX.
& tres naues. Cum iis haud procul Clupea p
re pugnat Romanus. Decem & octo nauibus
fugatis aliis cum magna terrestri naualique p
Lilybæum rediit. Eadem æstate & Philippus im
rantibus Achæis auxilium tulit, quos & Mace
das tyrannus Lacedæmoniorum finitimo bell
rebat: & Ætoli nauibus per fretum quod Naup
& Patras interfluit (Rhion incolæ vocant) exer
traiecto, depopulati erant. Attalum quoque reg
Asiæ, quia Ætoli summum gentis suæ magistra
ad eum proximo concilio detulerant, fama era
Europam traiecturum. Ob hęc Philippo in Græ
descendenti ad Lamiam vrbem Ætoli duce Phi
qui prætor in eum annum cum absente Attalo
atus erat, occurrerunt. Habebant & ab Attalo
lia secum. & mille ferme ex Romana classe a P.
picio missos. Aduersus hunc ducem, atque ha
pias Philippus bis prospero euentu pugnauit: m
tos admodum hostium vtraq; pugna occidit.
cum Ætoli metu compulsi Lamiæ vrbis mœn
tene

erant esse, Philippus ad Phaleram exercitum re-
git. In Maliaco sinu is locus est, quondam fre-
quenter habitatus propter egregium portum tu-
tissimamque circa stationes, & aliam opportunitatem
ad Ptolemęo Rhodiisque & Athenienſibus & Chiis
venerunt, ad dirimendum inter Philippum atque
Ætolos bellum. Adhibitus ab Ætolis ex finitimis
mediator Aminander rex Athamanum. Omnium
quidem rō tanta pro Ætolis cura erat, ferocioribus,
quam pro ingeniis Græcorum gentis, quam ne Phi-
lippus regnumque eius graue libertati futurum,
ne Græciæ immiſceretur. De pace dilata consul-
tatio est in concilium Achæorum, concilioque ei &
Græciæ, & dies certa indicta. interim triginta dierum
indutiæ impetratæ. Profectus inde rex per Theſſa-
liam Bœotiamque, Chalcidem Euboeæ venit, vt At-
talum, quem classe Euboeam petiturum audierat,
portibus & littorum appulsu arceret. Inde præsidio
Oreo aduersus Attalum, si forte interim traiecis-
set, profectus ipse cum paucis equitum, leuisque
armaturæ Argos venit. Ibi curatione Hereorum
Argeorumque suffragiis populi ad eum delata,
quia se Macedonum reges ex ea ciuitate oriun-
dos referunt: Hereis peractis, ab ipso ludicro ex-
templo Rhium profectus est ad indictum multo
ante sociorum concilium. Ibi de Ætolico finien-
do bello actum, ne causa aut Romanis aut Attalo
inferendi Græciam esset. Sed ea omnia vix dum in-
dociarum tempore circumacto, Ætoli turbauere:
postquam & Attalum Æginam venisse, & Roma-
nam classem stare ad Naupactum audiuere. Vocati
enim in concilium Achæorum, in quo ex dem
legationes erant, quę ad Phaleram egerant de pace:

primum questi sunt quædam parua contra fidem conuentionis tempore inducíarum factæ positas negarunt dirimi bellum posse, nisi Messeniis Pylum redderent. Sationis restitueretur Athanis, Scerdileto & Pleurato Parthini. Id vero ratus Philippus, victos victori sibi vltro condi ferre, ne antea quidem se aut de pace inducias pepigisse dixit, spem vllam habe quieturos Ætolos: sed vt omnes socios teste ret, se pacis, illos belli causam quæsisse. Ita pace concilium dimisit, quatuor millibus rum relictis ad præsidium Achæorum, & quin longis nauibus acceptis. quas si adiecisset per ad se classi Carthaginiensium, & ex Bithyn rege Prusia venientibus nauibus, statuerat prælio lacessere Romanos, iamdiu in ea regio potentes maris, ipse ab eo concilio Argos reg iam enim Nemeorum appetebat tempus, qua lebrari volebat præsentia sua. Occupato rege ratu ludorum, & per dies festos licentius quam ter belli tempora remittente animum, P. Sulpic ab Naupacto profectus classem appulit inter cyonem & Corinthum, agrumque nobilissime tilitatis effuse vastauit. Fama eius rei Philippum ludis exciuit: raptimque cum equitatu profectus iussis subsequi peditibus, palatos passim per agros grauesque præda, vt qui nihil tale metuerent, ade tus Romanos compulit ad naues. Classis Roma haudquaquam læta præda Naupactum rediit. Philippus ludorum quoque qui reliqui erant, celebrit tem quantæcunq; de Romanis tamen victoriæ p tæ fama auxerat: lætitiaque ingenti celebrati fe dies: eo magis etiam, quod populariter dempto pitis insigni, purpura atque alio regio habitu, æqu

cæteris se in speciem, quo nihil gratius est ci-
tibus liberis. Præbuisset que haud dubiam eo fa-
em libertatis, nisi omnia intoleranda libidine
ac deformia effecisset. vagabatur enim cum
altero comite per maritimas domos dies
que, & submittendo se in priuatũ fastigium,
minus suspectus, eo solutior erat: & libertatem
aliis vanam ostendisset, totam in suam licen-
verterat. Neque enim omnia emebat aut e-
debatur, sed vim etiam flagitiis adhibebat: pe-
simque & viris & parentibus erat, moram in-
da seueritate libidini regiæ feciſſe. vni etiam
cipi Achæorum Arato adempta vxor nomine
tia, ac spe regiarum nuptiarum in Macedo-
m asportata fuerat. Per hæc flagitia solenni Ne-
rum peracto: pauciſque additis diebus, Dymas
Profectus ad præsidium Ætolorum, quod ab E-
ciũ acceptumq; in vrbem erat, eiiciendum.
adas (penes eum summa imperii erat) Achæi-
ad Dymas regi occurrere, & Eleorum accensi
o, quod a cæteris Achæis dissentirent: & infensi
ios, quos Romanum quoque aduersus se mo-
bellum credebant. Profecti a Dymis coniun-
exercitu trãseunt Lariſſum amnem, qui Eleum
rum ab Dymeo dirimit. Primum diem quo fines
ium ingressi sunt, populando absumpserunt.
ero die acie instructa ad vrbem accesserunt,
missis equitibus, qui obequitando portis prom-
am ad excursiones genus lacesserent Ætolorum.
portabant Sulpicium cum quindecim nauibus ab
pacto Cyllenem traiecisse: & expositis in ter-
quatuor millibus armatorum silentio noctis,
conspici agmen posset, intrasse Elim. Itaque im-
uisa res ingentem iniecit terrorem: postquam

inter Ætolos Eleosque Romana signa atque arma
cognouere. Et primo recipere suos voluerat re
dein contracto iam inter Ætolos & Triballos (
riorum id genus est) certamine, cum vrgeri fidenti
suos, & ipse rex cum equitatu in cohortem Roma
nam incurrit. Ibi equus pilo traiectus cum p
psum per caput regem effudisset, atrox pugna
que accensa est, & ab Romanis impetu in regem
facto, & protegentibus regiis. Insignis & ipsius
gna fuit, cum pedes inter equites coactus esset
lium inire. deinde cum iam impar certamen
caderentque circa eum multi, & vulnerarentur
ptus ab suis, atque alteri equo iniectus fugit. Ro
castra quinque millia passuum ab vrbe Eleorum
fuit. postero die omnes copias ad propinquum
orum castellum (Pyrgum vocant) duxit, quo ag
stium multitudinem cum pecoribus meru popu
tionum compulsam audierat. eam inconditam
ermemque multitudinem primo statim terror
aduenientis cepit: compensaueratque ea prædapo
ignominiæ ad Elim acceptū fuerat. Diuidenti
dam, captiuosque (fuerunt autem quatuor mil
hominum, pecorumque omnis generis ad viginti
millia) nuncius ex Macedonia venit, Eropum quen
dam corrupto arcis præsidiique præfecto, Lych
dum cepisse, tenere & Dassaretiorum quosdam
vicos, & Dardanos etiam concire. Omisso igitur
chaico atque Ætolico bello, relictis tamen duobus
millibus & quingentis omnis generis armatorum
cum Menippo & Polyphante ducibus ad præsidium
sociorum profectus ab Dymis per Achaiam Bar
tiamque & Bebœidem, decimis castris Demetr
dem in Thessaliam peruenit. Ibi alii maiorem aff
rentes tumultum nuncii occurrunt: Dardanos in
Macedo-

donia effusos Orestidem iam tenere, ac de
disse in Æstræum campum, famamque inter
tos celebrem esse, Philippum occisum. Expe
one ea qua cum populatorib. agri ad Sycionem
gauit, in arborem illatus impetu equi, ad emi
rem ramum cornu alterum galeæ perfregit. id
rum ab Ætolo quodam, perlatumque in Æ
am ad Scerdiletum, cui notum erat insigne ga
famam interfecti regis vulgauit. Post profectio
ex Achaia Philippi, Sulpicius Æginam classe
fectus cum Attalo sese coniunxit. Achæi cum
bis, Eleisq; haud procul Messene prosperam pu
nam fecerunt. Attalus rex, & P. Sulpicius Æginæ
pernarūt. Exitu huius anni T. Quintius Crispinus
tor, dictatore comitiorū ludorumq; faciendorū
sa dicto L. Manlio Torquato, ex vulnere mori
Alii Tarenti, alii in Campania mortuū tradunt.
quod nullo ante bello acciderat, duo consules si
memorādo prælio interfecti, velut orbam rem
reliquerāt. Dictator Manlius magistrum equi
m C. Seruilium (qui tum ædilis curulis erat) dixit.
Seruilius quo die primum est habitus, ludos magnos
fecit dictatorem iussit: quos M. Æmilius prætor
annis C. Flaminio, Cn. Seruilio consulibus fece
t, & in quinquennium vouerat. Tum dictator &
ius fecit, & insequens lustrum vouit. Cæterum
m duo consulares exercitus tam prope hostem
ducibus essent, omnibus aliis omissis, vna
scipua cura Patres populumque incessit, con
o primo quoque tempore creandi: & vt eos
ssimum crearent, quorum virtus satis tuta a
lide Punica esset. Cum toto eo bello damno
e propera ac feruida ingenia imperatorum,
e, tum eo ipso anno consules nimia cupiditate

conserendi cum hoste manum, in nec opinatam
fraudem lapsos esse. cæterum deos immortales
sertos nominis Romani, pepercisse innoxiis er
tibus, temeritatem consulum ipsorum ca
damnasse. Cum circumspicerent Patres, quo
consules facerent: longe ante alios emine
Claudius Nero. ei collega quærebatur, & vi
quidem eum egregium ducebāt: sed prompt
actioremque, quam tempora belli postulare
hostis Annibal. temperandum acre eius inge
moderato & prudenti viro adiuncto collega
bant. M. Liuius erat multis ante annis ex co
populi iudicio damnatus, quam ignominiam
ægre tulerat, vt & rus migrarit, & per multos
& vrbe, & omni cœtu caruerit hominum.
ferme post damnationem anno M. Claudio
cellus, & M. Valerius Læuinus consules redu
eum in vrbem. sed erat veste obsoleta, capillo
& barba promissa, præferens in vultu habitu
signem memoriam ignominiæ acceptæ. L. Ve
& P. Licinius censores eum tondere, & squa
deponere, & in senatum venire, fungique
blicis muneribus coegerunt. sed tum quoq
verbo assentiebatur, aut pedib. in sententia
donec cognati hominis eum causa M. Liui
cum de fama eius ageretur, stantem coegit
tu sententiam dicere. Tum ex tanto intera
ditus conuertit ora hominum in se: causamq
monib. prębuit, indigno iniuriam a populo
magnoque id damno fuisse, quod tam grau
nec opera nec consilio talis viri vsa respublica
C. Neroni neque Q. Fabium, neque M. Valer
Læuinum dari collegas posse: quia duos Patr
creari nō liceret. eandem causam in T. Manlio

quam quod recusasset delatum consulatum:
turusque esset, egregium par consulum fore,
lium C. Claudio collegam adiunxissent. Nec
mentionem eius rei ortam a patribus est
natus. Vnus eam rem in ciuitate, is cui defere-
honos, abnuebat: leuitatē ciuitatis accusans.
rei non misertos candidam togam inuito
re: eodem honores pœnasque congeri. si bo-
virum ducerent, quid ita pro malo ac noxio
nassent? si innoxium cōperissent, quid ita male
priore consulatu, alterum crederent? Hæc
que arguentem & querentem castigabant Pa-
& M. Furium memorantes reuocatum de exi-
patriā pulsam sede sua restituisse: vt parentum
iniam, sic patriæ patiendo ac ferendo leniendam
Adnixi omnes cum C. Claudio M. Liuium con-
dem fecerunt. Post diem tertium eius diei prætо-
comitia habita. Prætores creati L. Porcius Lici-
C. Manlius, A. & C. Hostilii Catones. Comitiis
fectis, ludisque factis, dictator & magister equi-
magistratu abierunt. C. Terentius Varro in He-
riam proprætor missus, vt ex ea prouincia C. Ho-
lius Tarentum ad eum exercitum iret, quem T.
Veturius consul habuerat. & L. Manlius trans mare
retus iret: viseretq;, quæ res ibi gererentur: simul,
quod Olympiæ ludicrum ea æstate futurum erat,
quod maximo cœtu Græciæ celebraretur, vt si tuto
per hostem posset, adiret id concilium, vt qui Siculi
bello ibi profugi, aut Tarentini ciues relegati ab
Annibale essent, domos redirent: scirentque sua o-
mnia, quæ ante bellum habuissent, reddere popu-
lum Romanum. Quia periculosissimus annus im-
minere videbatur, neq; consules in republica erant:
in consules designatos omnes versi, quam primum

eos sortiri prouincias,& præscire quam quisque eo-
rum prouinciam,quem hostem haberet, voluerat.
De reconciliatione etiam gratiæ eorum in senatu
actum est: principio facto a Q. Fabio Maximo. Ini-
micitiæ ante nobiles inter eos erant: & acerbiores
eas,indignior esq; Liuio sua calamitas fecerat,quod
spretum se in ea fortuna credebat. Itaque is magis
implacabilis erat: & nihil opus esse reconciliatione
aiebat acrius & intentius omnia gesturos,timentes
ne crescendi ex se inimico collegæ potestas fieret.
Vicit tamen auctoritas senatus, vt positis simultati-
bus,communi animo consilioque administrarent
rempublicam. Prouinciæ iis non permistæ regio-
bus, sicut superioribus annis, sed diuersæ extrema
Italiæ finibus, alteri aduersus Annibalem Bruttios
Lucani: alteri Gallia aduersus Asdrubalem,quem
iam Alpibus appropinquare fama erat,decreta. Ex-
ercitum ex duobus qui in Gallia,quique in Hetru-
ria essent,addito vrbano,eligeret quem malle,qui
Galliam esset sortitus. Cui Brutii prouincia euen-
set,nouis legionibus vrbanis scriptis, vtrius manu
consulum prioris anni exercitū sumeret. Relictum
a consule exercitum Q. Fuluius proconsul accipe-
ret: eique in annum imperium esset. & C. Hostilio
cui pro Hetruria Tarentum mutauerant prouinciæ
pro Tarento Capuam mutauerunt. legio vna data
cui Fuluius proximo anno præfuerat. De Asdrubale
lis aduentu in Italiam cura indies crescebat. Massi-
lienſium primum legati nunciauerant,cum ingen-
liam transgressum: erectosque aduentu eius, quod
magnum pondus auri attulisse diceretur ad merce-
de auxilia conducenda, Gallorum animos. mitti de
inde cum iis legati ab Roma Sex. Antistius, & M.
Rætius ad rem inspiciendam, retulerant, missis de

Massiliensibus ducibus,qui per hospites eorum
principes Gallorum omnia explorata referrent:
pro comperto habere, Asdrubalem ingenti iam
exercitu proximo vere Alpes traiecturum:
rum eum quicquam aliud morari, nisi quod
Aquilius Pætus augur creatus,inauguratusque.
Cn. Cornelius Dolabella rex sacrorum inaugu-
tus est in locum M. Martii,qui biennio ante mor-
tuus erat. Hoc eodem anno & lustrum conditum
est a censoribus P. Sempronio Tuditano,& M. Cor-
nelio Cethego: Censa ciuium capita CXXXVII.
milia C. & VIII. minor aliquanto numerus,quam
fuisse ante bellum fuerat. Eo anno primum ex quo
Annibal in Italiam venisset,comitium tectum esse,
memoriæ proditum est, & ludos Romanos semel
instauratos ab ædilibus curulibus Q. Metello, & C.
Cornilio, & plebeiis ludis biduum instauratum ab
M. Manlio, & M. Cæcilio Metello ædilibus plebis.
Tria signa ad Cereris ædem dederūt, & Iouis epu-
lum fuit, ludorum causa. Consulatum inde ineunt
C. Claudius Nero, & M. Liuius iterum: qui, quia
bini designati prouincias sortiti erant, prætores
sortiti inferunt. C. Hostilio vrbana iurisdictio eue-
nit, addita & peregrina, vt tres in prouincias exi-
re possent. A. Hostilio Sardinia, C. Manlio Sicilia,
L. Porcio Gallia euenit. Summa legionum trium
& XX. ita per prouincias diuisa: vt binæ consulum
essent; quatuor Hispania haberet: tres prætores
binas, in Sicilia, in Sardinia, & Gallia: duas Caius
Terentius in Hetruria: duas Q. Fuluius in Brutiis:
duas Q. Claudius circa Tarentum & Salentinos:
totidem Caius Hostilius Tubulus Capuæ: duæ vr-
banæ vt scriberentur: primis quatuor legionibus

populus tribunos creauit. in cæteras consules m
runt. Priusquam consules proficiscerentur, nou
diale sacrum fuit, quia Veiis de cœlo lapidau
Sub vnius prodigii (vt fit) mentionem, alia qua
nunciata. Minturnis ædem Iouis, & lucum M
item Atellanæ murum, & portam de cœlo tac
Minturnenses terribilius quod esset, adiicie
sanguinis riuum in porta fluxisse. & Capuæ
nocte portã ingressus, vigilem laniauerat. Ha
curata hostiis maioribus prodigia: & supplicat
em vnum fuit ex decreto pontificum, inde it
nouendiale instauratum, quod in Armilustro
dibus visum pluere. Liberatas religione
turbauit rursus nunciatum, Frusinone infantem
tum esse, quadrimo parem: nec magnitudine
mirandum, quam quod is quoque, vt Sinuessæ
ennio ante incertus mas an fœmina esset, natu
rat. Id vero aruspices ex Hetruria aciti fœdum
turpe prodigium dicere: extorrem agro Roma
procul terræ contactu alto mergendum. vinum
arcam condidere, prouectumque in mare proie
runt. Decreuere item pontifices, vt virgines ter
uenæ per vrbem euntes carmen canerent. Id cum
in Iouis Statoris æde discerent conditum ab Liui
poëta carmen, tacta de cœlo ædes in Auentino
nonis reginæ prodigium; id ad matronas pertine
re aruspices cum respondissent, donoque dinam
placandam esse, ædilium curulium edicto in Cap
tolium conuocatæ, quibus in vrbe Roma, intra
decimum lapidem ab vrbe domicilia essent, ipsæ
ter se quinque & viginti delegerunt, ad quas ex
tibus stipem conferrent. inde donum pelues aur
facta, lataque in Auentinum, pureque & caste a m
tronis sacrificatum. Confestim ad aliud sacrificium
eidem

dem diuæ ab decemuiris edicta dies, cuius ordo
fuit: Ab æde Apollinis boues fœminæ albæ duæ
porta Carmentali in vrbẽ ductæ. post eas duo signa
pressea Iunonis reginæ portabantur. tum septẽ &
genti virgines longam indutæ vestem, carmen in
nonem reginam canentes ibant: illa tempestate
tetan laudabile rudibus ingeniis, nunc abhorres
conditum, si referatur. Virginum ordinem se-
quuntur decemuiri coronati laurea, prætexta-
ta porta Iugario vico in forum venere in foro
pra constitit. & per manus reste data, virgines
vocis pulsu pedũ modulantes incesserũt. inde
co Tusco, Velabroq; per Boarium forum in cliuũ
blicum, atq; ædem Iunonis reginæ perrectum. i-
de duæ hostiæ ab decemuiris immolatæ, & simulacra
pressea in ædem illata. Diis rite placatis, delectũ
consules habebant acrius intentiusq;, quam priori-
bus annis quisquam meminerat habitũ. nã & belli
terror duplicatus noui hostis in Italiam aduentu: &
annus iuuentutis erat, vnde scriberent milites. ita-
que colonos etiam maritimos qui sacrosanctam va-
tionem dicebantur habere, dare milites cogebãt.
quib. recusantib. edixere in diem certã, vt quo quis-
que iure vacationem haberet, ad senatum deferret.
Ea die hi populi ad senatum venerunt: Hostienses,
Albienses, Antias, Anxuras, Minturnenses, Sinuessa-
nos, & a supero mari Senenses. Cum vacationes suas
quisq; populus recitaret, nullius, cum in Italia hostis
esset, præter Antiatem Hostiensemque vacatio ob-
tenta est. & earum coloniarum iuniores iureiurã-
do adacti, supra dies triginta non pernoctaturos se
esse extra mœnia coloniæ suæ, donec hostis in Italia
esset. Cum omnes censerent, primo quoq; tempore
consulibus eundum ad bellum (nam & Asdrubali

occurrendum esse descendenti ab Alpibus, ne Cel-
los cisalpinos, neue Hetruriam erectam in spem
rerum nouarum solicitaret. & Annibalem suo
prio occupandum bello, ne emergere ex Brutii
que obuiam fratri ire posset) Liuius cunctaban
parum fidens suarum prouinciarum exercitib
collegam ex duobus consularibus egregiis exer
tibus, & tertio cui Q. Claudius Tarenti præes
lectionem habere, intuleratq; mentionem de
lonibus reuocandis ad signa. Senatus liberam
statem Coss. fecit, & supplendi vnde vellent
gendi de omnib. exercitibus quos vellent, pote
tandiq;: & ex prouinciis, quos e republica ce
esse, traducendi. Ea omnia cum summa concor
consulum acta. Volones in vndeuicesimam &
simam legiones scripti. magni roboris auxilia ex
spania quoque a P. Scipione Liuio missa quidam
id bellum auctores sunt, octo millia Hispano
Gallorumq;, & duo millia de legionibus milit
equitum ad mille octingentos, mistos Numidis
spanosque. M. Lucretium has copias nauibus adu
xisse: & sagittariorum funditorumque ad quatu
millia ex Sicilia C. Manlium misisse. Auxerunt Ro
mæ tumultum literæ ex Gallia missæ ab L. Forci
prætore: Asdrubalem mouisse ex hybernis, & iam
Alpes transire: octo millia Ligurum conscripta, a
mataque: coniuncturaq; se transgresso in Italiam
esse, nisi mitteretur in Ligures qui eos bello occu
paret. se cū inualido exercitu, quoad tutum putare
progressurum. Hæ literæ consules raptim confecto
delectu maturius quam constituerant, exie
prouincias coegerunt: ex mente, vt vterque hostem
in sua prouincia contineret, neque coniungi, aut
conferre in vnum vires pateretur. Plurimum ea

rem adiuuit opinio Annibalis: quod & si ea æ-
state transiturum in Italiam fratrem crediderat,
coniectando quæ ipse in transitu nunc Rhodani,
nunc Alpium, cum hominibus locisque pugnando
per quinque menses exhausisset, haudquaquā tam
celerem maturumq; transitum expectabat. ea tardi-
or mouendi ex hybernis causa fuit. Cæterum As-
drubali & sua, & aliorum spe omnia celeriora atque
expeditiora fuere. non enim receperunt modo Ar-
uerni eum, deinceps que alię Gallicæ atque Alpinæ
gentes. sed etiam secutæ sunt ad bellum. & cum per
omnia pleraque transitu fratris, quæ antea inuia
fuerant ducebat: tum etiam duodecim annorum
consuetudine peruiis Alpibus factis, inter mitiora iā
hominum transibat ingenia. inusitati namque an-
tea alienigenis, nec videre ipsi aduenam in sua ter-
ra assueti, omni genere humano insociabiles erant.
Ac primo ignari quo Pœnus pergeret, suas rupes su-
as que castella, & pecorum hominumque prædam
petere crediderant. fama deinde Punici belli, quo
duodecimum annum Italia vrebatur, satis edocue-
rat, viam tantum Alpes esse: duas prætualidas vr-
bes, magno inter se maris terrarumque spacio dis-
tantes, de imperio & opibus certare. Hæ causæ a-
pperuerant Alpes Asdrubali. Cæterum quod celeri-
tate itineris profectum erat, id mora ad Placentiam
unum frustra obsidet magis quam oppugnat, corru-
pit. Crediderat campestris oppidi facilem expu-
gnationem esse: & nobilitas coloniæ induxerat e-
am, magnum se excidio eius vrbis terrorem cæ-
teris iniecturū. Non ipse se solum ea oppugnatione
impediit, sed Annibalem post famam transitus e-
ius tanto spe sua celeriorem, iam mouentē ex hy-
bernaculis, continuerat: quippe reputantem non solum

quam lenta vrbium oppugnatio esset, sed etiam quam ipse fruſtra eandem illam coloniam ab Tarentia victor regressus tentasset. Consules diuersis in neribus profecti ab vrbe, velut in duo pariter bella distenderant curas hominum, simul recordantium quas primus aduentus Annibalis intulisset Italiæ clades: simul, cum illa angeret cura, quos tam propitios vrbi atque imperio fore deos, vt eodem tempore vtrobique respublica prospere gereretur. aduersa secundis pensando, rem ad id tempus euentam esse. cum in Italia ad Thrasymenum & Cannas præcipitasset Romana respublica, prospera bella in Hispania prolapsam eam erexisse. postea cum in Hispania alia super aliam clades duobus egregiis ducibus amissis, duos exercitus ex parte delectos, secunda in Italia Siciliaque gesta quassatam rempubl. excepisset: & ipsum interuallum loci, quod in vtermis terrarum oris alterum bellum gereretur, spatium dedisse ad respirandum. nunc duo bella in Italiam accepta, duos celeberrimi nominis duces circunstare vrbem Romam, & vnum in locum tantam periculi molem, omne onus incubuisse. quorum prior vicisset, intra paucos dies castra cum altero iuncturum. Terrebat & proximus annus lugubris duorum consulum funeribus. His anxii curis homines digredientes in prouincias consules prosecuti sunt. Memoriæ proditum est, plenum adhuc ira in ciues Marcum Liuium ad bellum proficiscentem monenti Q. Fabio, ne priusquam genus hostium cognosset, temere manum consereret: respondisse vbi primum hostium agmen conspexisset, cognaturum. cum quæreretur, quæ causa festinandi esset: Aut ex hoste egregiam gloriam, inquit, aut ciuibus victis gaudium, meritum certe, & si non honestum,

honestum, capiam. Priusquam Claudius consul in Apuliam peruenire, per extremum finem agri Hirpinatis, ducentem in Salentinos exercitum Annibalem, cum expeditis cohortibus adortus C. Hostilius Tubulus incomposito agmini terribilem tumultum intulit. Ad quatuor millia hominum occidit, nouem signa militaria cepit. Mouerat ex hibernis ad famam hostis Q. Claudius, qui per vrbem agri Salentini castra disposita habebat. Itaque cum duobus exercitibus simul confligeret Annibal nocte castra ex agro Tarentino mouit, atque in Brutios concessit. Claudius in Salentinos agmen conuertit. Hostilius Capuam petens, obuius ad Venusiam fit consuli Claudio. Ibi ex vtroque exercitu electa peditum quadraginta millia, duo millia & quingenti equites, quibus consul aduersus Annibalem rem gereret reliquas copias Hostilius Capuam ducere iussus, vt Q. Fuluio proconsuli traderet. Annibal vndique contracto exercitu, quem in hybernis, aut in præsidiis agri Brutii habuerat, in Lucanos ad Grumentum venit, spe recipiendi oppida, quæ per metũ ad Romanos defecissent. eodem a Venusia consul Romanus exploratis itineribus contendit, & mille fere & quingentos passus castra ab hoste locat. Grumenti mœnibus prope iunctum videbatur Pœnorum vallum. quingenti passus erant inter castra Punica ac Romana. interiacebat cãpus, colles imminebant nudi, sinistro lateri Carthaginiensium, dextro Romanorum, neutris suspecti: quod nihil syluæ, neque ad insidias latebrarum habebãt. In medio campo ab stationibus procurrentes certamina haud satis digna dictu serebant. Id modo Romanum quærere apparebat, ne abire hostem pateretur. Annibal inde euadere cupiens, totis viri-

bus in aciem descendebat. Tum consul ingenio hostis vsus, quo minus in tam apertis collibus timeret insidiæ poterant, quinque cohortes additis quinq; manipulis, nocte iugum superare, & in auersis ipsorum bus considere iubet: tempus exurgendi ex insidiis & aggrediendi hostem, T. Claudium Asellum tribunum militum, & P. Claudium præfectum socium edocet, quos cum iis mittebat. ipse luce prima copias omnes peditum equitumque in aciem eduxit. Paulo post & ab Annibale signum pugnæ positum est: clamorq; in castris ad arma discurrentium est sublatus. inde eques, pedesq; certatim portis ruere, ac palati per campum properare ad hostes. Quos vbi effusos cōsul videt, tribuno militum legionis C. Aurunculeio imperat, vt equites legionis quanto maximo impetu possit, in hostem emittat. ita pecorū modo incōpositos toto passim campo se fudisse, vt sterni opprimiq; priusquam instruantur, possint. Nondum Annibal e castris exierat, cum pugnantium clamorem audiuit. itaq; citus tumultu raptim ad hostē copias agit. Iam primos occupauerat equestris terror. peditum etiam prima legio, & dextra ala prælium inibant, incompositi hostes, vt quenq; aut pediti aut equiti casus obtulit, ita conserunt manus. crescit pugna subditis, & procurrentium ad certamen numero augetur pugnantesque (quod nisi in veteri exercitu, & duce vetere haud facile est) inter tumultum acierem instruxisset Annibal, ni cohortium ac manipulorum decurrentium per colles clamor ab tergo audirus metum, ne intercluderentur a castris iniecisset. Inde pauor incussus: & fuga passim fieri coepta est. minorque cædes fuit, quia propinquitas castrorum breuiorem fugam perculsis fecit. equites enim

in tergo inhærebant: in transuersa latera inuadunt cohortes secundis collibus, via nuda ac facili decurrentes. tamen supra octo millia hominum ... ibus supra septingentos capti signa militaria nouem adempta. elephanti etiam, quorum nullus vsus in repentina ac tumultuaria pugna fuerat, quatuor occisi, duo capti. Romanorum sociorumq; duo millia ceciderunt. Postero die Pœnus quietus. Romanus in aciem copiis eductis, posteaquam nemo hostium signa contra efferre vidit, spolia legi cæsorum suorum, & suorū corpora collata in vnum sepeliri iussit. inde insequentib. continuis dieb. aliquot itaque portis, vt prope inferre signa videretur: donec Annibal tertia vigilia crebris ignibus tabernaculorum, quæ pars castrorum ad hostes vergebat, & paucis paucis, qui in vallo portisque se ostendebant, relictis, profectus, Apuliam petere intendit. Vbi id cognouit, successisse vallo Romana acies: & Numidæ compositos pauliſper in portis se valloque ostendere: frustratiq; aliquandiu hostem, citatis equis insequuntur. Cōsul vbi silentium in castris, & ne paucos quidem qui prima luce obambulauerant, parte vlla cernebat: duobus equitibus explorandum in castra præmissis, posteaquam satis tuto omnia esse exploratum est, inferri signa iussit: quumque ibi moratus, dum milites ad prædam discurrunt, receptui deinde cecinit: multoque ante hostem copias reduxit. Postero die prima luce profectus, magnis itineribus famam & vestigia agmine sequens, haud procul Venusia, hostem assequitur. ibi quoque tumultuaria pugna fuit supra duo millia Pœnorum cæsa. Inde nocturnis, montaniſq; locis Pœnus, ne locum pugnandi daret, Metapontum petit. Hanno inde (is enim præsidio eius loci

præfuerat) in Brutios cũ paucis ad exercitũ nouum
comparandum missus. Annibal copiis eius ad sua
additis, Venusiam retro quibus venerat itinere
repetit, atq; inde Cannusium procedit. Nunquam
Nero vestigiis hostis abstiterat, & Q. Fuluium, qui
Metapontum ipse proficisceretur, in Lucanos, ad
regio ea sine præsidio esset, accersierat. Inter haec
Asdrubale, postquam a Placentiæ obsidione abscessit
fit, quatuor Galli equites, duo Numidæ cum litteris
ad Annibalem missi, cum per medios hostes tutum
ferme longitudinem Italiæ emensi essent: dum Me-
tapontum cedentem Annibalem sequuntur, diver-
tis itineribus Tarentum delati, a vagis per agros pa-
bulatoribus Romanis ad Q. Claudium propræto-
rem deducuntur. Eum primo incertis implicitum
responsis, vt metus tormentorum admotis pro-
vera coegit, edocuerant literas se ab Asdrubale ad
Annibalem ferre. Cum iis literis, sicut erant, ipsis
tis, L. Virginio Tribuno militum ducendi ad Clau-
dium cõsulem traduntur. duæ simul turmæ Sam-
tum præsidii causa missæ. Qui vbi ad consulem per-
uenerunt, literæq; lectæ per interpretem sunt, &
captiuis percunctatio facta, tũ Claudius non id tem-
pus esse reipublicæ ratus, quo cõsiliis ordinariis pe-
uincię suę quisq; finib. per exercitus suos cum ho-
destinato ab senatu bellum gereret: audendum, q
nouandum aliquid improuisum, inopinatum, q
cœptũ nõ minorem apud ciues, quam hostes terr
rem faceret, perpetratũ in magnã lætitiã ex ma
metu verteret: literis Asdrubalis Romã ad senatu
missis, simul & ipse Patres conscriptos, quid pater
docet, vt cum in Vmbria se occursurum Asdru
fratri scribat, legionem a Capua Romam accersa
delectum Romæ habeant, exercitum vrbanum

patriam hosti opponant. Hæc senatui scripta.
missi item per agrum Larinatem, Marrucinum,
entanum, Prætutianum, qua exercitum ductu-
erat, vt omnes ex agris vrbibusque commeatus
ros militi ad vescendum in viam deferrent, e-
mentaque alia producerent, vt vehiculorũ
copia esset. ipse de toto exercitu ciuiũ sociorũ-
quod roboris erat, delegit, sex millia peditum,
equites. pronunciat, occupare se in Lucanis
mam vrbem, Punicumque in ea præsidium,
vt ad iter parati omnes essent. profectus no-
fecit in Picenum. Et consul quidem, quantis
mis poterat itineribus, ad collegam ducebat.
Q. Tatio legato, qui castris præesset. Romæ
minus terroris ac tumultus erat, quam fuerat
nio ante, cum castra Punica obiecta Romanis
nibus portisque fuerant. neque satis constabat
ris, tam audax iter consulis laudarent, vitupe-
rentne. apparebat (quo nihil iniquius est) ex e-
famam habiturum. Castra prope Annibalẽ
lem relicta sine duce, cum exercitu cui detra-
foret omne quod roboris, quod floris fuerit:
consulem in Lucanos ostendisse iter, cum Pice-
& Galliam peteret, castra relinquentem nul-
fallere tutiora, quam errore hostis, qui ducem
atque exercitus partem abisse ignoraret. Quid
rum, si id palam fiat? & aut insequi Neronem
sex millibus armatorum profectum Annibal
exercitu velit? aut castra inuadere prædæ reli-
sine viribus, sine imperio, sine auspicio? Vete-
belli clades, duo consules proximo anno
fecti terrebant. & ea omnia accidisse, cũ vnus
perator, vnus exercitus hostiũ in Italia esset, nũc
bella Punica facta, duos ingẽtes exercitus, duos

propè Annibales in Italia esse. quippe & Asdrubalem eodem Amilcare genitum, æque imperatorem, & Hannonem haud minorem duce Romano, per tot in Hispania annos Romanorum ducem, per tot in Hispania annos Romano exercitum bello, gemina victoria insignem, duobus exercitibus cum clarissimis ducibus deletis. nunc tineris quidem celeritate ex Hispania concitatus, arma Gallicis gentibus, multo magis quam Annibalem ipsum gloriari posse. quippe in iis locis coegisse exercitum, quibus ille maiorem partem militum fame ac frigore, quę miserrima mortis genera sunt, amisisset. Adiiciebant etiam peritum Hispaniæ, haud cum ignoto duce C. Neronem congressurum: sed quem in saltu impedito deprehensurum forte, haud secus quam puerum, conscribendis fallacibus condicionibus pacis frustratus elusisset. omnia maiora etiam vero præsidia hostium maiora sua, metu interprete semper in deteriora innato ducebant. Nero postquam iam tantum interualli ab hoste fecerat, vt detegi consilium non posset, paucis milites alloquitur. Negat illi tutum esse, paucis milites alloquitur. Negat illi consilium imperatoris in speciem audacius, re ipsa tutius fuisse, quam suum. Ad certam eos se victoriam ducere. quippe ad quod bellum collega nec ante quam ad lacietatem ipsius peditum atque equitum datæ ab senatu copiæ fuissent, maiores instructiores q; quam si aduersus ipsum Annibalem iret, profectus sit: eo ipsos quantumcunque virium minorem addiderint, rem omnem inclinaturos. atque modo in acie (nam ne ante audiatur, daturum peram) alterum consulem, & alterum exercitum aduenisse, haud dubiam victoriam facturum. Eam bellum conficere, & parua momenta in spem metumq; impellere animos. Gloriæ quidem ex bene gesta parte fructum prope omnem ipsius

esse. Semper quod postremum adiectum sit, id rem totam videri traxisse. Cernere ipsos, quo consilio, qua admiratione, quo fauore hominum ingens celebretur. Et Hercule per instructa omnia ordinibus virorum mulierumq; vndique ex agris frequentium, inter vota ac preces & laudes ibant. illos propugnacula reipublicæ, vindices vrbis Romæ imperiique appellabant. in illorum armis dextrisq; suam salutem, illorumque suorum salutem ac libertatem reponi esse. deos omnes deasque precabantur, vt illum felicem iter, felixque pugna, matura ex hostib. victoria esset, damnarenturque ipsi votorum quæ facta fuscepissent: vt quemadmodum nunc solitos prosequerentur eos, ita paucos post dies læti ouantibus victoria obuiam irent. Inuitare inde prouisque, & offerre, & fagitare precibus, vt quæ imprecamentisq; vsui essent, ab se potissimum sumerent benigne omnia cumulata dare. Modestia certe milites, ne quid vltra vsum necessariũ sumerent, nihil morari, nec ab signis absistere cibũ capiẽdiẽ ac noctẽ ire. vix quod satis ad naturale desiderium corporũ esset, quieti dare. Et ad collegã prętores erant, qui nunciarent aduentũ, percunctarẽtur, eli an palam, interdiu an noctu venire sese ipsum eodem an aliis considere castris. Nocte clam castra ingredi visum est. Tessera per castra ab Livio consule data erat, vt tribunum tribunus, centurionem centurio, eques equitem, pedes peditem reciperet. neq; enim dilatari castra, opus esse, ne hostis aduentum alterius cõsulis sentiret: & coartatio agminum in angusto tendentiũ facilior futura erat. Post Claudianæ exercitus nihil ferme præter arma esset in expeditione: tulerat. Cæterũ in ipso itinere multa voluntariis agmen erat, offerentib. sese vltro,

& veteribus militibus perfunctis iam militia, & iuuenibus, quos certatim nomina dantes, si quorum corporis species, roborque virium aptum militiæ videbatur, conscripserat. Ad Senam castra alterius consulis erant. & quingentos inde ferme passus Asdrubal aberat. Itaque cum iam appropinquaret, occupatus montibus substitit Nero, ne ante hostem castra ingrederetur. Silentio ingressi, ab sui quisque similibus hominibus in tentoria adducti, cum summa omnium lætitia hospitaliter excipiuntur. Postero die concilium habitum, cui & L. Porcius Licinus prætor affuit. Castra iuncta consulum castris habebat: & ante aduentum eorum per loca alta ducendo exercitum, cum modò insideret angustos saltus, vt transitum clauderet, modò ablatere aut à tergo carperet agmen, ludificatus hostem omnibus belli fuerat. is tum in concilio aderat. Maiorum eo inclinabant sententiæ, vt dum fessum vigiliis reficeret militem Nero, simul & ad nouendum hostem paucos sibi sumeret dies, tempus pugnandi differretur. Nero non suadere modo, sed summa ope orare instituit, ne consilium suum, quod tutum celeritas fecisset, temerarium morando faceret. Errore, qui non diuturnus futurus esset, velut torpentem Annibalem, nec castra sua sine duce relicta aggredi, nec ad sequendum se iter intercisse. antequam se moueat, delere exercitum Asdrubalis posse, redireque in Apuliam. Qui prolatando spacium hosti det, eum & illa castra prodere Annibali, & aperire in Galliam iter, vt per otium, vbi velit, Asdrubali coniungatur. Extemplo signa dandum, & exeundum in aciem: abutendumque errore hostium absentium, præsentiumque: dum neque illi sciant cum paucioribus, nec hi cum plu-

ribus & validioribus rem esse. Concilio dimisso signum pugnæ proponitur, confestimq; in aciē prodeunt. Iam hostes ante castra instructi stabant. Is pugnæ attulit, quod Asdrubal profectus antelucano cū paucis equitibus scuta vetera hostiū notauerat, quæ ante non viderat, & strigosiores equos, & crinitos quoq; maior solita visa est. Suspicatus, quod erat, receptui propere cecinit, ac misit ad flumen vnde aquabantur: vbi & excipi aliqui possent, & notari oculis, si qui forte aduersioris coloris, aut recenti via, essent. simul circumuehi procul castra iubet, specularique, num auctū aliqua parte sit agmen. & attendant, semel, bisne signum canat in castris. Ea cū ordine omnia relata essent, castra nihil moram errorem faciebant. Bina erant, sicut ante adita, consulis alterius fuerant, vna M. Liuii, altera L. Porcii. neutris quicquā, quo latius tenderentur, ad munimenta adiectum. Illud veterē ducem commouetumque Romano hosti mouit, quod semel in vtroque castris signum, bis in consularib. referebant cecinisse. duos profecto consules esse: & quorum modo alter ab Annibale abscessisset, cura antegebat, minime id quod erat, suspicari poterat, tanto rei frustratione Annibalem elusum: vt vbi dux, vbi exercitus esset, cum quo castra collata haberet, ignoraret. profecto haud mediocri clade absterritū aliquid non ausum: magnopere vereri, ne perditis rebus ferum ipse auxiliū venisset. Romanisque eadem iam fortuna in Italia, quæ in Hispania esset, interdū literas suas ad eū non peruenisse, credere: interceptisq; iis, consulem ad sese opprimendū accelerasse. His anxius curis, extinctis ignibus, vigilia prima dato signo, vt taciti vasa colligerent, sine buccis ferri iussit. In trepidatione & nocturno tumul-

tu duces parum intente asseruati, alterum destinatã
iam ante animo latebris subsedit, alter per cau-
da nota Metaurum flumen tranauit. Ita deserto
a ducibus agmen primo per agros palatur: fessique
aliquot somno ac vigiliis sternunt corpora passim
atq; infrequentia relinquunt signa. Asdrubal dum
lux viam ostenderet, ripa fluminis signa ferentibus
& per tortuosi amnis sinus flexusq; cum errore &
iens, haud multũ processisset: & vbi prima lux mo-
tum opportunum ostendisset, transiturus erat, ad
cum quantum a mari abscedebat, tanto altiorem
coercentibus amnem ripis, non inueniret vada
em terendo spaciũ dedit ad insequendũ sese hos-
Nero primum cum omni equitatu aduenit. Pos-
deinde assecutus cũ leui armatura. Qui cum fessos
agmen carperent ab omni parte, incursarent, &
iã omisso itinere, quod fugæ simile erat, castra
tari Pœnus in tumulo super fluminis ripam vide-
aduenit Liuius peditum omnibus copiis, nõ modò
modò, sed ad cõserendũ extemplo prælium instru-
ctis, armatisq;. Sed vbi omnes copias coniunxerunt
directaq; acies est, Claudius dextro in cornu, Liuius
ab sinistro pugnã instruit, media acies prætori tuen-
da datur. Asdrubal omissa munitione castrorum,
postquam pugnandũ vidit, in prima acie ante signa
elephantos locat. circa eos læuo in cornu aduersus
Claudium Gallos opponit, haud tantum eis fidens
quantũ ab hoste timeri eos credebat. ipse dextrum
cornu aduersus M. Liuium sibi atq; Hispanis (& id
maxime in vetere milite spem habebat) sumpsit.
Ligures in medio post elephantos positi: sed lon-
gior quam latior acies erat. Gallos prominens
collis tegebat. Ea frons quam Hispani tenebant,
cum sinistro Romanorum cornu concurrit. dextra
omnis acies extra prælium eminens cessabat, colli

positus arcebat, ne aut a fronte aut ab latere ag-
gredierentur. Inter Liuium Asdrubalemque ingens
contractum certamen erat, atroxque cædes vtrin-
que edebatur. ibi duces ambo, ibi pars maior pedi-
tum equitumque Romanorum, ibi Hispani, vetus
robur, petitusque Romanæ pugnæ, & Ligures, du-
rum in armis genus, eodem versi elephanti, qui
primo impetu turbauerant antesignanos, & iam si-
bi mouerant loco: deinde crescente certamine &
clamore, impotẽtius iã regi, & inter duas acies ver-
si, velut incerti quorum essent, haud dissimiliter
nauib. sine gubernaculo vagis. Claudius, quid ergo
precipiti cursum tam longum emensi sumus? cla-
mans militibus cum in aduersum collem frustra
signa erigere conatus esset, postquam ea regione
penetrari ad hostem non videbat posse, cohortes
aliquot subductas e dextro cornu, vbi stationem
hostis segnem quam pugnam futuram cernebat,
post aciem circunducit: & non hostibus modò, sed
etiam suis inopinãtibus, in sinistrum hostium latus
incurrit: tantaque celeritas fuit, vt cum ostendis-
set se in latere, mox in terga iam pugnarent, ita
vt omnibus partibus, ab fronte, ab latere, ab tergo
trucidarentur Hispani Ligures que. Et ad Gallos
iam cædes pervenerat. Ibi minimum certaminis fu-
it. nam & pars magna ab signis aberant, nocte di-
gressi, stratique somno passim per agros: & qui ad-
erant, itinere ac vigiliis fessi, intolerantissima la-
boris corpora vix arma humeris gerebant. Et iam
sudi medium erat, sitisque & calor hiantes cæden-
dos capiendosq; affatim præbebat. Elephãti plures
ab ipsis rectoribus quam ab hoste interfecti. fabrile
scalprũ cum malleo habebant. id, vbi sæuire bellua
cœpere in suos cœperant, magister inter aures po-

situm ipsa in compage, qua iungitur capiti cerui
quãto maximo poterat ictu adigebat. ea celerrim
via mortis in tantæ molis bellua inuenta erat, q
regendi spem vicissent primusque id Asdrubal in
tuerat, dux cum sæpe alias memorabilis, tum
præcipue pugna. ille pugnantes hortando, pariter
que obeundo pericula, sustinuit: ille fessos, æstu
tesque tædio & labore, nunc precando, nunc cas
gando accendit: ille fugientes reuocauit: omissam
que pugnam aliquot locis restituit. Postremo cum
haud dubia fortuna hostium esset, ne superstes tan
to exercitui suum nomen secuto esset, concitato e
quo se in cohortem Romanam immisit. ibi, vt pa
tre Amilcare, & Annibale fratre dignum erat, pu
gnans cecidit. Nunquam eo bello vna acie tantum
hostium interfectum est, redditaq; æqua Cannen
clades vel ducis vel exercitus interitu videbatur.
Quinquaginta sex millia hostiũ occisa: capta quin
que millia & quadringenti, præda alia magna tum
omnis generis, tum auri etiam, argentique ciuium
etiam Romanorum qui capti apud hostes erant: fu
pra quatuor millia capitum recepta, id solatii fuit
pro amissis eo prælio militibus. Nã haudquaquam
incruenta victoria fuit. octo ferme millia Roma
norum sociorumque occisa. Adeoque etiam victo
res sanguinis cædisque ceperat satietas, vt postero
die cum esset nunciatum Liuio consuli, Gallos Cis
alpinos, Liguresque, qui aut prælio non affuissent,
aut inter cædem effugissent, vno agmine abire fine
certo duce, sine signis, sine ordine vllo aut impero
posse, si vna equitum ala mittatur, omnes deleri
Superstint, inquit, aliqui, nuncii & hostium cladis, &
nostræ virtutis. Nero ea nocte quæ secuta est pu
gnam, citatiore, quam inde venerat, agmine, die

sexto ad statiua sua, atque ad hostem peruenit. Iter
fi frequentia minore (nemo enim præcesserat
cius) lætitia vero tanta, vix vt compotes men
gaudio essent, celebratũ est. Nam Romæ neu
animi habitus satis dici, narrarique potest: nec
ia certa expectatione euentus ciuitas fuerit,
quo victoriæ famam acceperit. Nunquam per
cesdies ex quo Claudium cõsulem profectum
ra attulit, ab orto sole ad occidentem, aut sena
quisquam a curia atque ab magistratibus abs
sit, aut populus e foro. Matronæ, quia nihil in
ops erat, in preces obtestationesq; versæ, per
nia delubra vagæ suppliciis votisque fatigauere
os. Tam solicitæ ac suspensæ ciuitati fama incerta
mo accidit, duos Narnienses equites in castra,
in faucibus Vmbriæ opposita erant, venisse ex
lio nunciantes cæsos hostes. & primo magis au
quam animis id acceptum erat, vt maius læ
que, quam quod mente capere, aut satis crede
possent. & ipsa celeritas fidem impediebat, quod
uo ante pugnatum dicebatur. Literæ deinde ab
Manlio Acidino missæ ex castris afferuntur de
rnienſium equitum aduentu. Eæ literæ per fo
ad tribunal Prætoris latæ, senatum curia exci
runt, tantoque certamine ac tumultu populi ad
des curiæ concursum est, vt adire nuncius non
set: trahereturque a percunctantibus, vociferan
que, vt in Rostris prius quam in senatu literæ
citarentur. tandem summoti & coerciti a magi
ratibus: vixque seruati lætitia intra impotentes e
animos potuit. In Senatu primum, deinde in
cione literæ recitatæ sunt: & pro cuiusque inge
lio, aliis iam certum gaudium, aliis nulla ante fu
ra fides erat, quam legatos consulum, vel literas

audissent. Ipsos deinde appropinquare legatos latum est. Tum enimuero omnis ætas currere ob uiam, primus quisque oculis auribusq; hauriret tum gaudium cupientes. Ad Miluium vsque mo rem continens agmen peruenit. Legati erant, Ve turius Philo, P. Licinius Varus, Q. Cæcilius Metellus Circumfusi omnis generis hominum frequentia in forum peruenerunt, cum alii ipsos, alii comites eorum, quæ acta sint, percunctarentur: & vt quisq audierat, exercitum hostium, imperatoremque oc cisum, legiones Romanas incolumes, saluo consule les esse, extemplo aliis porro impertiebant gaudia suum. Cum ægre in curiam peruentum esset, multo agrius summota turba, ne Patribus misereretur literæ in senatu recitatæ sunt. inde traducti in con cionem legati. L. Veturius literis recitatis, plenius omnia quæ acta erant, exposuit cum ingenti assen su: postremo etiam clamore vniuersæ concionis, cum vix gaudium animis caperent. Discursum inde ab aliis circa templa deûm, vt grates agerent: ab aliis domos, vt coniugibus liberisq; tam lætũ nun ciũ impertirent. Senatus, quod M. Liuius & C. Clau dius consules incolumi exercitu, ducem hostium legionesq; occidissent, supplicationem in triduum decreuit. Eam supplicationem C. Hostilius prætor pro concione edixit: celebrataque a viris, fœmisque est. Omnia templa per totum triduum æquem turbam habuere, cum matronæ amplissima veste cum liberis, perinde ac si debellatum foret, omni solutæ metu deis immortalibus grates agerent. Statum quoque ciuitatis ea victoria mouit, vt iam inde haud secus, quam in pace, res inter se contra here, vendendo, emendo, mutuum dando, argen tum creditum soluendo auderent. C. Claudius consul

demum in castra redisset, caput Asdrubalis, quod latum cum cura attulerat, proiici ante hostium stationes: captiuosque Afros vinctos, vt erat, ostendi iubet. Eos etiam ex iis solutos ire ad Annibalem, & renuntiare quæ acta essent, iussit. Annibal tanto malo publico familiarique ictus luctu, agnoscere se fatum Carthaginis fertur dixisse: castrisque inde more vt omnia auxilia, quæ diffusa latius tueri non poterat, in extremum Italiæ angulum, Bruttios contraheret: & Metapontinos ciuitatem vniuersam, excitos sedibus suis. & Lucanorum qui suæ ditionis erant, in Brutium agrum traduxit.

DECADIS TERTIÆ LIB. VIII. Epitome.

RES in Hispania prospere gestæ a Syllano Scipionis legato, & L. Scipione fratre aduersus Pœnos, a Sulpicio proco. & ab Attalo rege Asiæ aduersus Philippum regem Macedonum pro Ætolis referuntur. Cum M. Liuio, & Claudio Neroni Coss. triumphus decretus esset, Liuio, qui in prouincia sua rem gesserat, quadrigis inuectus Nerone, qui in Collega prouinciam, vt victoriam eius adiuuaret, venerat, equo est secutus: & in hoc habitu plus gloriæ, reuerentiaque habuit: nam & plus in bello, quam collega fecerat. Ignis in ade Vestæ negligentia virginis, quæ eum custodierat, extinctus est. virgo cæsa est flagro. P. Scipio Hispaniam cum Pœnis debellauit XIIII. eius anno bello, anno V. poste aquam ierat: exclusisq, in totum possessione omnibus hostibus, Hispaniam recepit: & a Tarracone in Africam ad Syphacem regem Numidarum duobus nauigiis transiecto, fœdus iunxit. Asdrubal Gisgonis ibi cum eo in eodem lecto accubuit. munus gladiatorium in honorẽ patris, patriæq; Carthaginis Nouæ dedit, non ex gladiatoribus, sed ex iis, qui

aut in honorem ducis, aut ex prouocatione in certamen descendebant, in quo reguli fratres de regno ferro contendebant. Cum Astapa vrbs ab Romanis oppugnaretur: oppidani liberos, & coniuges rogo extructo occiderunt, & se insuper cremauerunt. Ipse Scipio dum graui morbo implicitus est, seditionem in parte exercitus motam confirmatus ad rebellantes q, Hispaniæ populos coegit in deditionem venire. amicitia facta est cum Masanissa rege Numidarum, quidem auxilium, si in Africam traiecisset, pollicebatur. Gaditanis quoq, post discessum inde Magonis, cui ex Carthaginem scriptum erat, vt in Italiam traiiceret, Romam re consul q, creatus. Africam prouinciam petenti, comm Q. Fabio Maximo, Sicilia data est: permissumq, vt in cam traiiceret, si ex republ. esse censeret. Mago Amil filius a minore Baleari insula, vbi hyemarat, in Ital traiecit.

CVM transitu Asdrubalis quantum Italiam declinauerat belli, tantum le uatæ Hispaniæ viderentur: renatum ibi subito par priori bellum est. Et Hispanias ea tempestate sic habebat Romani, Pœnique. Asdrubal Gisgonis filius ad Oceanum penitus Gadesque concesserat. Nostrimanora, omnisque ferme Hispania, qua in orientem vergit, Scipionis ac Romanæ ditionis erat. Nouus imperator Hanno in locum Barchini Asdrubalis nouo cum exercitu ex Africa transgressus, Magonque iunctus, cum in Celtiberia, quæ media inter duo maria est, breui magnum hominum numerum armasset: Scipio aduersus eum M. Syllanum cum decem millibus peditum, equitibus quingentis mittit. Syllanus quantis maximis potuit itineribus (impediebant autem & asperitates viarum, & angustiæ saltibus

bus crebris, vt pleraque Hispaniæ sunt, inclusæ) non solum nuncios, sed etiam famã aduentus prægressus, ducibus indidem ex Celtiberia fugis ad hostem peruenit. Eisdem auctoribus pertum est, cum decem circiter millia ab hoste sent: bina castra circa viam qua irent, esse: læua cheros, nouum exercitum supra nouem millia inum, dextra Punica tenere castra. Hæc statio- s, vigiliis, omni iusta militari custodia tuta & s esse: illa altera soluta neglectaque, vt barba- m, & tyronum, & minus timentium, quod in terra essent. Ea prius aggredienda ratus Sylla- signa quam maxime ad læuam iubebat ferri, de ab stationibus Punicis conspiceretur. Ipse missis speculatoribus, citato agmine ad hostem git. Tria millia ferme aberat, cũ haud dum quis- hostium senserat. confragosa loca, & obsita ultis tenebant colles. ibi in caua valle, atque ob ulta, considere militem, & cibum capere in- interim speculatores transfugarum dicta affir- tes, venerunt. Tum sarcinis in medium coniearma Romani capiunt, acieq; iusta in pugnam unt. Mille passuum aberant, cum ab hoste conisunt, trepidarique repente cœptum. Mago ex is citato equo ad primum clamorem & tumulm aduehitur. Erant autem in Celtiberorum exten quatuor millia scutatorum, & C C. equites. e iustam legionem (& id ferme roboris erat) in a acie locat: cæteros, leuem armaturam, in subis posuit. Cum ita instructos educeret castris, vix ingressos vallo Romani pila coniecerunt. Subunt Hispani aduersus emissa tela ab hoste, inde demittenda ipsi consurgunt, quæ cum Romani conferti, vt solent, densatis excepissent scutis: tum

pes cum pede collatus, & gladiis geri res cœpta
Cæterum asperitas locorum & Celtiberis (qui
in prælio cõcursare mos est) velocitatem inu
faciebat: & haud iniqua eadem erat Roma
bili pugnæ assuetis, nisi quod angustiæ & inter
virgulta ordines diremebant: & singuli bin
velut cum paribus conserere pugnam cogeba
quod ad fugam impedimento hostibus erat,
cædem eos velut victos præbebat. Etiam fe
mnibus scutatis Celtiberorum interfectis, le
maturæ, & Carthaginienses qui ex alteris ca
subsidio venerant, perculsi cædebantur. Duo
amplius millia peditum, & equitatus omnis vi
to prælio, cum Magone effugerunt. Hanno
imperator cũ eis qui postremi iam profligato
lio aduenerant, viuus capitur. Magonem
tem equitatus ferme omnis, & quod veterum
ditum erat secuti, decimo die in Gaditanam
uinciam ad Asdrubalem peruenerunt. Celtib
nouus miles, in proximas dilapsi syluas, inde d
diffugerunt. Peropportuna victoria nequaq
tantum iam conflatum bellum, quanta futur
teria belli, si licuisset iis Celtiberorum gẽte exci
& alios ad arma solicitare populos, oppressera
que collaudato benigne Syllano, Scipio spẽ de
landi, si nihil etiam ipse cunctando moratus e
nactus, ad id quod reliquum belli erat, in vltim
Hispaniam aduersus Asdrubalẽ pergit. Pœnus
castra sua forte in Betica ad sociorum animos
tinendos in fide haberet signis repentẽ sublatis
gæ magis qua itineris modo positus ad Oceanu
& Gadeis ducit. Cæterũ quod aciem remouisset
positum bello se fore ratus, antequam freto Gad
traiiceret, exercitũ omnẽ passim in ciuitates

vt & muris se ipsi, & armis muros tutarẽtur. Sci
bi animaduertit dissipatum passim bellum, &
eum ferre ad singulas vrbes arma, diutini magi
em magni esse operis, retro vertit iter: ne tamen
ebus eam relinqueret regionem, L. Scipionem
ecem cum decem millibus peditum, & ille equi
m ad oppugnandã opulentissimã in iis locis vrbẽ,
em Oringin barbari appellabant, mittit. sita in
lensium finibus est, Hispanæ gentis, ager frugifer.
catum etiam incolæ fodiunt. Ea arx fuit Asdru
li ad excursiones circa in mediterraneos populos
cidas. Scipio castris prope vrbẽ positis, prius quã
circumuallaret vrbem, misit ad portas, qui ex pro
quo alloquio animos tentarent: suaderentque,
amicitiam potius quam vim experiretur Roma
orum. Vbi nihil pacati responderetur, fossa dupli
gis vallo circumdata vrbe, in tres partes exercitum
diuidit: vna semper pars quietis interim duabus,
oppugnaret. Prima pars cum adorta oppugnare est,
ox sane & anceps prælium fuit. non subire, non
scalas ferre ad muros præ incidentibus telis facile
at: & iam qui erexerant ad murum scalas, alii fur
es ad idipsum factis detrudebantur, in alios lupi su
erent ferrei iniecti, vt in periculo essent, ne suspensi
murum extraherentur. Quod vbi animaduertit
Scipio, nimia paucitate suorum exæquatum certa
men esse: & iam eo superare hostem, quod ex mu
o pugnaret: duabus simul partibus, prima recepta,
rbem est aggressus. Quæ res tantum pauoris inie
it fessis iam cum primis pugnando, vt & oppidani
omnia repentina fuga deserereut: & Punicũ præsi
dium metu, ne prodita vrbs esset, relictis stationib.
in vnũ locũ se colligeret. Timor inde oppidanos in
cessit, ne si hostis vrbẽ intrasset, sine discrimine cæ-

nus an Hiſpanus eſſet, obuii paſſim cæderentur: ita-
que patefacta repente porta, frequentes ex oppido
ſeſe eiecerunt, ſcuta præ ſe tenentes, ne tela prius
coniicerentur: dextras nudas oſtẽtantes, vt gladios
abiecisse appareret. Id vtrum parum ex interuallo
ſit conſpectum, an dolus aliquis ſuſpectus fuerit, in-
compertum eſt. Impetus hoſtilis in transfugas fa-
ctus, nec ſecus quam aduerſa acies cæſi. eademque
porta ſigna infeſta vrbi illata. & aliis partibus fecu-
ribus dolabrisque cædebantur & refringebantur
portæ. & vt quiſque intrauerat eques, ad forum cu-
cupandum (ita enim præceptum erat) citato equo
pergebat. additum erat & triariorum equiti præ-
dium. legionarii cæteram partem vrbis peruadunt
direptione & cæde obuiorum, niſi qui armis ſe pu-
bantur. Carthaginienſes omnes in cuſtodiam dati
ſunt: oppidanorum quoque C C C. ferme, qui ebu-
ſerant portas: cæteris traditum oppidum, ſuæ quæ-
tæ res. Cecidere in vrbis eius oppugnatione hoſtiu
duo millia ferme, Romanorum haud plus X C. La-
ta & ipſis qui rem geſſere, vrbis eius expugnatio
fuit: & imperatori, cæteroque exercitui. Speciosum
aduentum ſuum, ingentem turbam captiuorum
præ ſe agentes fecerunt. Scipio collaudato fratre
cum quanto poterat verborum honore, Carthagi-
ni ab ſe captæ, captam ab eo Oringin æquaſſet: quia
& hyems inſtabat, vt nec tentare Gades, nec dilec-
ctum paſſim per prouinciam exercitum Aſdrubalis
conſectari poſſet: in citeriorem Hiſpaniam recipit
exercitum: dimiſſisque in hyberna legionibus, L.
Scipione fratre Romam miſſo, & Hannone hoſtiu
imperatore, cæterisque nobilibus captiuis, ipſe
Tarraconem conceſſit. Eodem anno claſſis Roma-
na cum M. Valerio Læuino proconſule ex Sicilia in
Afri-

ricam tranſmiſſa, in Vticenſi Carthaginienſique
lo late populationes fecit. extremis finibus Car-
ginienſium, circa ipſa mœnia Vticæ prædæ actæ
ct. Repetentibus Siciliam claſſis Punica (ſeptua-
ta erat longæ naues) occurrit. decem & ſeptem
ues ex iis captæ ſunt: quatuor in alto merſæ: cæ-
ra fuſa ac fugata claſſis. Terra mariq; victor Ro-
anus cũ magna omnis generis præda Lilybæũ re-
ecit. Toto inde mari pulſis hoſtiũ nauibus, magni
meatus frumẽti Romã ſubuecti. Principio æſtatis
os, qua hæc ſunt geſta, P. Sulpicius, pconſul, & At-
lus rex cũ Æginæ (ſicut ante dictũ eſt) hybernaſ-
ent. Lemnum inde claſſe iuncta, Romanę V. & XX.
nqueremes, regię V. & X X X. tranſmiſerũt. Et Phi-
ppus vt ſeu terra ſeu mari obuiã eundum hoſti fo-
et, paratus ad omnes conatus eſſet, ipſe Demetria-
ad mare deſcendit: Lariſſam diẽ ad conueniendũ
exercitui ædixit. Vndiq; ab ſociis legationes Deme-
idem ad famam regis conuenerunt. Suſtulerant
ium animos Ætoli, cum ob Romanam ſocietatẽ,
m poſt Attali aduentum, finitimosq; depopula-
ntur. nec Acarnanes ſolum Bœotique, & qui Eu-
ea incolunt, in magno metu erant, ſed Achæi
quoq;, quos ſuper Ætolicum bellum Machanidas
iam Lacedæmonius tyrannus, haud procul Ar-
uorum fine poſitis caſtris, terrebat. Hi omnes ſu-
quiſq; vrbibus quæ pericula terra mariq; porten-
rentur, memorantes, auxilia regem orabant. Ne
ex regno quidem ipſius tranquillæ nunciabantur
es. & Scerdiletum Pleuratumque motos eſſe, &
Thracum maxime Medos, ſi quod longinquum
bellum regem occupaſſet. proxima Macedoniæ in-
curſuros. Bœoti quidem ipſi, & interiores Græciæ
populi, Thermopylarum ſaltus, vbi anguſtæ fauces

coarctant iter, fossa valloque intercludi ab Ætolis
nunciarant, ne transitum ad sociorum vrbes tur-
das Philippo darent. Vel segnem ducem tot exci-
re tumultus circunfusi poterāt. Legationes dimi-
tit pollicitus, pro vt tempus ac res sineret, omni-
laturum auxilium. in præsentia quæ maxime vrge-
bant, res pararent. Tum præsidium vrbi mitti, vi-
de allatum erat, Attalū ab Lemno classe transmis-
omnem circa vrbem agrū depopulatum. Polyphā-
tem cum modica manu in Bœotiam, Menippum
tem quendam ex regiis ducib. cum mille peltas
(pelta cetræ haud dissimilis est) Chalcidē mitti. Ad-
diti quingenti Ænianum: vt omnes insulæ parce
tueri possent. ipse Scotusam est profectus: eodēque
ab Larissa Macedonū copias traduci iussit. Eo pro-
ciatum est, concilium Ætolis Heracleā indictū re-
gemq; Attalū ad consultandū de summa belli ve-
turū. Hunc conuentū vt turbaret subito aduen-
magnis itinerib. Heracleam duxit: & cōcilio quā
dimisso iam venit: segetibus tamen quæ iā prop
maturitatem erant, maxime in sinu Æniano sur
stantis, Scotusam copias reducit. ibi exercitu om
relicto, cū cohorte regia Demetriadem sese reci-
Inde vt ad omnes hostiū motus posset occurre
etiam in Phocidē atq; Euboeam & Peparethū me
tit qui loca alta eligerent, vnde editi ignes appa
rent. ipse in Ciseo (mons est in altitudinē ingen
cacuminis editi) speculam posuit: vt ignib. proc
sublatis signum, vbi quid molirētur hostes, mo
to temporis acciperet. Romanus imperator, & At
talus rex a Peparetho Niceā traiecerunt, inde cla
sem in Euboeam, ad vrbem Oreū transmittunt: qu
ab Demetriaco sinu Chalcidē & Euripū petenti ad
lxuā prima vrbium Euboeæ posita est. Ita inter Æ-
talum

lem ac Sulpicium conuenit, vt Romani a mari,
ipse a terra oppugnarent. Quatriduo postquam ap-
sa classis est, vrbem aggressi sunt. Id tempus oc-
sis cum Platore, qui a Philippo præpositus vrbi
at, colloquiis absumptum est. Duas arces vrbs ha
: vnam imminentē mari, altera vrbis media est
iculo inde via ad mare ducit, quam a mari tur-
quinq; tabulatorum, egregium propugnaculū,
ndebat. Ibi primo atrocissimum contractum est
certamen, & turre instructa omni genere telorum,
tormentis machinisque ad oppugnandam eam
r nauibus expositis. Cum omnium animos ocu-
que id certamen auertisset: porta maritimæ ar-
Plator Romanos accepit, momentoque arx oc-
pata est. Oppidani pulsi inde in mediam vrbem,
alteram tendere arcem. Et ibi positi erant, qui
ses portæ obiicerent. ita exclusi in medio cædun-
capiuntur que. Macedonum præsidium conglo-
tum sub arcis muro stetit, nec fuga effuse peti-
nec pertinaciter prælio inito. eos Plator venia a
ncio impetrata, in naues impositos ad Deme-
um Phthiotidis exposuit: ipse ad Attalum se re-
cepit. Sulpicius tam facili ad Oreū successu elatus,
Chalcidem inde protinus victrici classe petit. vb.
quaquam ad spem euentus respondit. Ex patē-
vtrinque coactum in angustias mare, vt speciem
uenti primo gemini portus in ora duo versi
ebuerit: sed haud facile alia infestior classi
tio est nam vt venti ab vtriusque terræ præal-
montibus subiti ac procelloſi decidunt: & fre-
ipsum Euripi non septies die, sicut fama
rt, temporibus statis reciprocat: sed temere
modum venti nunc huc nunc illuc verso mari,
lat monte præcipiti deuolutus torrens rapitur.

ita nec nocte nec die quies nauib. datur. Cum tãdem tam infesta statio accepit, tum & oppidum ... lia parte clausum mari, alia a terra egregie munitu... præsidioque valido firmatum, & præcipue fide pr... fectorum principumque, quæ fluxa & vana ... Oreum fuerat, stabile atque inexpugnabile fu... prudenter, vt in temere susceptare, Romanus ... cit: quod circumspectis difficultatibus, ne frustr... tempus tereret, celeriter abstitit incœpto: classe... que inde ad Cynum Locridis (emporium id est O... puntiorum, vrbis mille passuum a mari sitæ) ... iecit. Philippum & ignes Oreo editi monuera... sed serius Platoris fraude e specula elati: & impe... maritimis viribus haud facilis erat in insulam class... accessus. Ita res per cunctationem omissa. ad Chal... cidis auxilium vbi signum accepit, impigre eli... tus. nam & ipsa Chalcis quanquam eiusdem insu... vrbs est, tamen adeo arcto interscinditur fretop... ponte continenti iungatur. terra aditum ... orem quam mari habeat. igitur Philippus deiecto... præsidio, fusis Ætolis, qui saltum Thermopylarum... insidebant, cum ab Demetriade Scotusam, inde ... tertia vigilia profectus trepidos hostes Heracleum ... compulisset, ipse vno die Phocidis Elatiam mil... amplius L X. contendit. Eodẽ ferme die ab Attal... rege Opuntiorum vrbs capta diripiebatur. con... cesserat eam prædã regi Sulpicius, quia Oreũ, pa... cos ante dies ab Romano milite, expertibus reg... direptum fuerat. Romana classis Oreum sese rec... perat, & Attalus ignarus aduentus Philippi, pec... niis a principibus exigendis terebat tempus: ad... que improuisa res fuit, vt nisi Cretensium quidam... forte pabulatum ab vrbe longius progressi agmen... hostium procul conspexissent, opprimi potuerit... Attalus

Attalus inermis atque incomposítus, cursu effuso ... reare ac naues petit: & molientibus ab terra naues ... Philippus superuenit, metumque etiam ex terra ... tantis præbuit. inde Opuntem rediit, deos homi... nesque accusans, quod tantæ rei fortunam ex ocu... is prope raptam amisissent: Opuntii quoque ab ea... dem ira increpiti, quod cum trahere obsidionem ... in aduentum suum potuissent, viso statim hoste ... prope in voluntariam deditionem concessissent. Compositis circa Opuntem rebus, Toronem est ... profectus. Et Attalus primo Oreum se recepit. inde ... cum fama accidisset, Prusiam Bithyniæ regem in ... fines regni sui transgressum, omissis Romanis reb. ... atque Ætolico bello, in Asiam traiecit. Et Sulpici... us Æginam classem recipit, vnde initio veris pro... fectus erat. Haud maiore certamine, quam Opun... tem Attalus ceperat, Philippus Toronen cepit. In... colebant vrbẽ eam profugi ab Thebis Phthioticis. ... vrbe sua capta a Philippo, cum in fidem Ætolorum ... peruenissent, sedem eis Ætoli eam dederant, vrbis ... vastæ ac desertæ priore quidem Philippi bello. Tũ ... ab Torone, sicut paulo ante dictum est, recepta ... profectus, Tritonon, & Drymas, Doridis parua at... que ignobilia oppida cepit. inde Elatiam, iussis ibi ... se opperiri, Ptolemæi Rhodiorumque legatis, ve... nit. vbi cum de finiendo Ætolico bello ageretur ... affuerant enim legati nuper Heracleæ concilio ... Romanorum Ætolorumq; nuncius affertur, Ma... chanidã Olympiorum solenne ludicrum paranteis ... Eleos aggredi statuisse. Præuertendum id ratus, le... gatis cum benigno responso dimissis: se neque ... causam eius belli fuisse, nec moram, si modo æqua ... & honesta conditione liceat, paci facturum: cum ... expedito agmine profectus per Bœotiam Megarã,

atque inde Corinthum descendit: vnde cõmeatibus sumptis, Phliunta Pheneumque petit, & iam cum Eream venisset, audito Machanidam fama aduentus sui territum refugisse Lacedæmonem, Ægium se ad concilium Achæorum recepit: simul classem Punicam, vt mari quoque aliquid posset, accitam ibi ratus se inuenturum. Paucis ante diebus in Naupactum ceas traiecerant Pœni: inde portus Acarnaniæ petierant, cum ab Oreo profectum Attalum & Rhodios manosque audissent, veriti, ne in se iretur, & Rhium (fauces eæ sunt Corinthii sinus) opprimerentur. Philippus mœrebat quidem & angebatur, cum ad omnia ipse raptim isset, nulli tamen se in tempore occurrisse, & rapientem omnia ex oculis eluisse celeritatem suam fortunam. In concilio tamen dissimulans ægritudinem, elato animo adseruit: testatus deos hominesq; se nulli loco nec tẽpori defuisse, quin vbi hostiũ arma cõcrepuissent, eo quanta maxima posset celeritate contenderet: sed vix rationem iniri posse, vtrum ab se audacius an fugacius ab hostibus geratur bellum: sic ab Oriente Attalum, sic Sulpiciũ a Chalcide, sic his ipsis diebus Machanidam e manib. suis elapsum. Sed non semper felicẽ esse fugã: nec pro difficili id bellum habendum, in quo si modò congressus cum hostibus esset, certis quod primum esset, confessionem se hostibus habere, nequaquam pares esse eos, breui & victoriam haud dubiam habiturum: nec meliore euentu secum, quam spe pugnaturos. Læti regẽ socii audierunt. Reddidit inde Achæis Eream & Triphyliam. Alipheram autem Megalopolitis, quod suorum ea esse finium satis probabant, restituit. inde nauibus acceptis ab Achæis (erant autem tres quadriremes & biremes rotidem) Anticyram traiecit, inde quin-

quereremibus septẽ & lembis viginti amplius, quos se adiungeret Carthaginiensium classi, miserat in Corinthium sinum, profectus ad Erythras Ætoloꝝ, quæ prope Eupalium sunt, excensionem fecit. Haud fefellit Ætolos. nam hominum quod aut in agris, aut in propinquis castellis Potidaniæ ac Apolloniæ fuit, in syluas montesq; refugit. Pecora, quæ inter festinationem abigi nequiuerant, sunt direpta, & in naues compulsa. Cum his, cæteraque præda Nicia prætore Achæorum Ægium misso, cũ ipse Corinthum petisset, pedestres inde copias per Bœotiam terra duci iussit. ipse a Cenchreis præter Atticen super Sunium nauigans, inter medias prope Bœotium classes Chalcidem peruenit. inde collata fide ac virtute, quod neque timor neque spes destitisset eorum animos, hortatusque in posterum vt eadem constantia permanerent in societate, si suã quam Oreanorum, atque Opuntiorum fortunam mallent, ab Chalcide Oreum nauigat, principumq; iis qui fugere capta vrbe quam se Romanis tradere maluerant, summa rerũ & custodia vrbis permissa: ipse Demetriadem ab Euboea, vnde primo ad opẽ ferendã sociis profectus erat, traiecit. Cassandreæ deinde centũ nauium longarũ carinis positis, contractaq; ad effectum eius operis multitudine fabrorum naualium, quia res in Græcia trãquillas & profectio Attali fecerat, & in tempore laborantibus sociis latum ab se auxilium, retro in regnum concessit, vt Dardanis bellum inferret. Extremo æstatis eius qua hæc in Græcia sunt gesta, cum Q. Fabius Maximus prætor legatus ab M. Liuio consule Romam ad senatum missus, nunciasset, consulẽ satis præsidii Galliæ prouinciæ credere L. Porciũ cum suis legionib. esse, decidere se inde, ac

deduci exercitum consularem posse: patres non
Liuium tantum redire ad vrbem, sed collegã quo
eius C. Claudium iusserunt. Id modo in decret
interfuit, quod M. Liuii exercitum reduci, Neron
legiones Annibali oppositas manere in prouinc
iusserunt. Inter consules ita per literas conuen
vt quemadmodum vno animo rempublicam ge
fissent: ita, quanquam ex diuersis regionibus
uenirent, vno tempore ad vrbem accederent. Pr
neste qui prior venisset, collegã ibi opperiri
Forte ita euenit, vt eodem die ambo Prænest
nirent. inde præmisso edicto, vt triduo post si
senatus ad ædẽ Bellonæ adesset, omni multitud
obuiam effusa ad vrbem accessere. Non salutatio
modò vniuersi, sed contingere pro se quisq; vi
ces dextras consulum cupientes: alii gratulaban
alii gratias agebant, quod eorum opera incolu
respublica esset. In senatu cum more omnium
peratorum expositis rebus ab se gestis postulaba
vt pro republica fortiter fideliterque administra
& diis immortalibus haberetur honos, & ipsis
umphantibus vrbem inire liceret: se vero ea qu
postularent, decernere patres merito deorum p
mum, dein secundum deos consulum, respon
runt, & supplicatione amborum nomine, & triu
pho vtrique decreto. Inter ipsos, ne cum bellum
communi animo gessissent, triumphum sepa
rent, ita conuenit: quoniam in prouincia M. Liui
res gesta esset, & eo die quo pugnatum foret, e
forte auspiciũ fuisset: exercitus Liuianus deduct
Romam venisset, Neronis de prouincia deduci no
potuisset: vt M. Liuium quadrigis vrbem ineun
milites sequerentur, C. Claudius equo sine milit
bus inueheretur. Ita consociatus triumphus, cu
vtriqu

rique, tum magis ei qui quantum merito antei
set tantum honore collegæ cesserat, gloriam auxit.
Cum equitum aiebant sex dierum spacio transi
risse longitudinem Italiæ: & eo die cum Asdru
bale in Gallia signis collatis pugnasse, quo eum ca
stra aduersus sese in Apulia posita habere Annibal
credidisset. ita vnum consulem pro vtraque parte
castræ aduersus duos duces, duos imperatores, hinc
consilium suum, hinc corpus opposuisse, nomen
Neronis satis fuisse ad continendum castris Anni
balem: Asdrubalem vero qua alia re, quam aduen
tu eius obrutum atque extinctum esse? Itaque iret
alter consul sublimis curru multiiugis, si vellet, e
quis: vno equo per vrbem verum triumphum ve
hi Neronem; etiam si pedes incedat, vel parta eo
bello, vel spreta eo triumpho gloria, memorabilem
fore. Hi sermones spectantium Neronem vsque in
Capitolium prosecuti sunt. Pecuniæ in ærarium tu
lerunt sestertiũm tricies octoginta millia æris, mi
litibus M. Liuius quinquagenos senos asses diuisit:
eundem C. Claudius absentibus militibus suis
erat pollicitus, cum ad exercitum redisset. Notatum
eo die plura carmina militaribus iocis in C. Clau
dium, quam in consulem suum iactata. equites L.
Veturium & Q. Cæcilium legatos magnis tulisse
laudibus: hortatosque esse plebem, vt eos consules
in proximum annum crearent. adiecisse equitum
prærogatiuæ auctoritatem consules. postero die
in concione quam forti fidelique duorum præci
pue legatorum opera vsi essent, commemorantes.
Cum comitiorum tempus appeteret, & per dicta
torem comitia haberi placuisset, C. Claudius con
sul M. Liuium collegam dictatorem dixit, Liuius
Q. Cælium magistrum equitum. A M. Liuio dicta-

tore creati consules L. Veturius, Q. Cæcilius Ba-
qui tum erat magister equitum. Inde prærogat
comitia habita Creati C. Seruilius, M. Cæcilius
tellus, T. Claudius Asellus, Q. Manlius Thra
qui tum ædilis plebis erat. Comitiis perfectis
tor magistratu abdicato dimissoque exercitu
Hetruriam prouinciam ex S. C. est profectus
quæstiones habendas, qui Hetruscorum
rumve populi defectionis ab Romanis ad Ann
balem sub aduentum eius consilia agitassent,
que eum auxiliis aut commeatu, aut ope aliqua
uissent. Hæc eo anno domi militiæque gesta.
Romani ter toti instaurati ab ædilibus curulib
Cn. Seruilio Cæpione, Ser. Cornelio Lentulo. Ite
ludi plebeii semel toti instaurati ab ædilibus
M. Pomponio Mathone, & Q. Manlio Thra
Tertiodecimo anno Punici belli, L. Veturio Pla
ne & Q. Cecilio Metello cōsulibus. Bruttii, amb
vt cum Annibale bellū gererent, prouincia de
ta. Prætores exinde sortiti sunt, M. Cæcilius Met
lus vrbanam, Q. Manlius peregrinam, C. Seruil
Siciliam, T. Claudius Sardiniam. Exercitus ita
uisi: consulum alteri, quem C. Claudius prior
consul: alteri quem Q. Claudius proprætor (ea
næ legiones erant) habuisset exercitum. In Hetr
ria duas volonum legiones a C. Terentio prop
tore M. Liuius proconsul, cui prorogatum
num imperium erat, acciperet. Et Q. Manlio
legæ iurisdictione tradita, Galliam cum exerc
cui L. Portius proprætor præfuerat, obtineret
cretum est, iussusque populari agros Gallorum,
ad Pœnos sub aduentum Asdrubalis defecisset
Seruilio cum Cannensibus duabus legionibus
P. Manlius tenuerat, Sicilia tuenda data. Ex

vetus exercitus, cui A. Hostilius præfuerat, de
ratus nouam legionem quam C. Claudius trai
ret secum, consules conscripserunt. Q. Claudio
Tarentum, C. Hostilio Tubulo vt Capuam pro
ciam haberet, prorogatum in annum impe
q. est. M. Valerius proconsul, qui tuendæ circa
liam maritimæ oræ præfuerat, X X. nauibus C.
rusilio traditis, cum cætera omni classe redire ad
dem iussus. In ciuitate tanto discrimine belli sol
ta, cum omnium secundorum aduersorumque
bas in deos verterent, multa prodigia nuncia
tur. Tarracinæ Iouis ædem, Satrici matris Ma
tis de cœlo tactam. Satricanos haud minus terre
uit in ædem Iouis foribus ipsis duo prolapsi an
nes. Ab Antio nunciatum est, cruentas spicas me
ntib. visas esse. Cære porcus biceps, & agnus mas
demque fœmina natus erat. Et Albæ duos soles
ios referebant, & nocte Fregellis lucē obortā. Et
os in agro Romano locutus, & ara Neptuni mul
ndore manasse in circo Flaminio dicebatur, &
ades Cereris, Salutis, Quirini, de cœlo tactæ. Prodi
ia cōsules hostiis maioribus procurare iussi, & sup
plicationē vnū diem habere. Ea ex senatusconsulto
ficta. Plus omnibus aut nunciatis peregre, aut visis
domi prodigiis, terruit animos hominum ignis in
de Vestæ extinctus. ob quam causam cæsa flagro
ab Vestali, cuius custodia noctis eius fuerat, iussu
P. Licinii pontificis. Id quanquam nihil portenden
nibus deis, cæterum negligentia humana acciderat:
tamen & hostiis maioribus procurari, & supplica
tionem ad Vestæ habueri placuit. Priusquam pro
ficiscerentur consules ad bellum, admoniti ab sena
tu sunt, vt in agros reducendæ plebis curam habe
ret, deūm benignitate summotū bellū ab vrbe Ro-

ma & Latio esse: & posse sine metu in agris habitari minime conuenire, Siciliæ quam Italiæ colonis maiorem curam esse. Sed res haudquaquam populo facilis, & liberis cultoribus bello abstinens & inopia seruitiorum, & pecore direpto, villis dirutis aut incensis: magna tamen pars auctorum consulum compulsa in agros remigrauit. Placentini autem huiusce rei mentionem rum & Cremonensium legati, querentes agrorum suū ab accolis Gallis incursari ac vastari: magnam partem colonorum suorum dilapsam esse: & quentes se vrbes, agrum vastum ac desertum re. Manlio prætori mandatum, vt colonias tueretur. Consules ex S. C. edixerunt, vt qui Cremonenses atque Placentini essent, ante diem in colonias reuerterentur. principio veris & ipsi ad bellum profecti sunt. Q. Cæcilius sul exercitum ab C. Nerone, L. Veturius ab Q. dio proprætore accepit, nouisq; militibus quos conscripserat, suppleuit. In Consentinum agrum consules exercitum eduxerunt, passimque pulati, cū agmen iam graue præda esset, in fal gusto a Brutiis iaculatoribusq; Numidis distur sunt, ita vt non præda tantum, sed armati quoq periculo fuerint. maior tamē tumultus quā fuit: & præmissa præda, incolumes legiones tuta euasere. inde in Lucanos profecti. Ea fine tamine tota gens in ditionem populi Romani diit. Cum Annibale nihil eo anno rei gessit nam neque ipse se obtulit in tam recenti publico priuatoq;, neq; lacessierunt quietum mani: tantam inesse vim, etsi omnia alia cir ruerent, in vno illo duce censebant. Ac nec mirabilior fuerit aduersis quā secundis rebus

qui cum & in hostium terra per annos tradecim, procul ab domo, varia fortuna bellum gereret ercitu non suo ciuili, sed misto ex colluuione o- lium gentium, quibus non lex, nō mos, non lin- communis, alius habitus, alia vestis, alia arma, ritus, alia sacra, alii prope dii essent: ita quondam o vinculo copulauerit eos, vt nulla nec inter i- os, nec aduersus ducem seditio extiterit, cum & cunia sæpe in stipendium, & commeatus in ho- um agro deessent: quorum inopia priore Punico llo multa infanda inter duces militesque com- ssa fuerant. Post Asdrubalis vero exercitum cum ce, in quibus spes omnis reposita victoriæ fuerat, lerum, cedendoq; in angulum Brutiū cætera Ita- concessum, cui non videatur mirabile, nullum otum in castris factum? nam ad cætera id quoque fecerat, vt ne alendi quidē exercitus, nisi ex Bru- o agro spes esset. qui vt omnis coleretur, exiguus men tanto alendo exercitui erat: tum magnam rtem, iuuentutis abstractā a cultu agrorum, bel- m occupauerat, & mos vitio etiam insitus genti, et latrocinia militiam exercendi. nec ab domo quequam mittebatur, de Hispania retinenda soli- tis, tanquam omnia prospera in Italia essent. In Hispania res quadam ex parte eandem fortunam, quadam longe disparem habebant eandem, quod elio victi Carthaginienses duce amisso, in vltimā Hispaniæ oram vsq; ad Oceanum compulsi erant: disparem autem, quod Hispania non quam Italia modo, sed quam vlla pars terrarum bello reparan- o aptior erat iocorum hominumq; ingeniis. Itaq; ego prima Romanis inita prouinciarum, quæ qui- dem continentis sint, postrema omnium nostra de- num ætate ductu auspicioq; Augusti Cæsaris per-

domita est. Ibi tum Asdrubal Gisgonis filius, ...
ximus clarissimusq; eo bello secundum Hanc...
dux, regressus ab Gadibus, rebellādi spem ad...
Magone Amilcaris filio, delectibus per vlte...
Hispaniā habitis ad quinquaginta millia pe...
& quatuor millia & quingentos equites arm...
De equestribus copiis ferme inter auctores co...
nit peditum LXX. millia quidam adducta ad ...
vrbem scribunt. Ibi super campos patentes de...
ces Pœni ea mente, ne detrectarent certamen...
sederunt. Scipio, cum ad eum fama tanti comp...
exercitus perlata esset, neque Romanus legion...
tantæ se parē fore multitudini ratus, vt non in...
iem saltē opponerentur barbarorum auxilia...
in iis tamen tantum virium ponendum, vt m...
do fidē, quæ cladis causa fuisset patri patruoq;...
gnum momentū facerent: prætermisso Syllan...
Colcam duodetriginta oppidis regnant, vt e...
peditesq; ab eo quos se per hyemē conscript...
pollicitus erat, acciperet, ipse a Tarracone A...
protinus ab sociis qui accolunt viam, modi...
trahendo auxilia Castulonem pernenit. Eo ad...
ab Syllano auxilia tria millia peditum, & quing...
equites. Inde ad Bætulā vrbē processum cum ...
exercitu ciuium, sociorum peditum equitumq;...
& XL. millibus. Castra ponentes eos Mago & Ma...
nissa cum omni equitatu aggressi sunt: tum ba...
munientes, ni abditi post tumulum, opportun...
id positi ab Scipione equites, improuiso in ...
incurrissent. Hi promptissimum quemq;, & p...
me vallum, atq; in ipsos munitores primum ...
ctum, vixdum prælio inito fuderunt: cū cæter...
sub signis atq; ordine agminis incesserant, lon...
& diu ambigua pugna fuit, sed cum ab statione...
primum

...num expeditæ cohortes, deinde ex opere edu...
...milites, atq; arma capere iussi plures, & vsq; in...
...gis fessis subirent, magnumq; iam agmen arma...
...um a castris in prælium rueret, terga haud du...
...vertunt Pœni Numidæque. Et primo turmatim ...
...bant, nihil propter pauorem festinationemve ...
...fusis ordinibus: dein postquā acrius vltimis in...
...bat Romanus, neq; sustineri impetus poterat, ...
...iam ordinum memores, passim qua cuiq; pro...
...um fuit, in fugam effunduntur. Et quanquam ...
...prælio aliquantum & Romanis aucti, & diminu...
...stibus animi erant, tamen nunquam per ali...
...or insequentes dies ab excursionibus equitū le...
...; armaturæ cessatū est. Vbi satis tentatæ per hæc ...
...a certamina vires sunt, prior Asdrubal in aciem ...
...pias eduxit, deinde & Romani, pcessere: sed vtra...
...acies pro vallo stetit instructa: & cū ab neutris ...
...gna cœpta esset, iam die ad occasum inclinante, a...
...eo prius, deinde ab Romano in castra copiæ re...
...ctæ. Hoc idem per dies aliquot factum. prior sem...
...per Pœnus copias castris educebat, prior fessis stan...
...di signum receptui dabat. ab neutra parte procur...
...rem, telumve missum, aut vox vlla orta mediam a...
...em: hinc Romani, illinc Carthaginienses misti A...
...dis, cornua socii tenebant. erant autem vtrinq; Hi...
...ni pro cornibus. ante Punicam aciem elephanti ...
...bellorū procul speciem præbebant. Iam hoc in v...
...sq; castris sermonis erat, ita vt instructi starent, ...
...pugnaturos, medias acies, Romanū Pœnūque, quos ...
...ter belli causa est, pari robore animorū armorūq; ...
...concursuras. Scipio vbi hæc obstinate credita ani...
...aduerterit, omnia de industria in eum diē quo pu...
...gnandi erat, mutauit. Tesserā vesperi p castra dedit, ...
...ut ante lucē viri equiq; pransi essent, armatus eques

frenatos stratosq; teneret equos. Vixdum satis
ta luce equitatum omnem cum leui armatura
stationes Punicas immisit: inde confestim ipse
graui agmine legionũ procedit, præter opinio
destinatam suorum hostiumque Romano
cornibus firmatis, sociis in mediam aciem
Asdrubal clamore equitum excitatus, vt ex
naculo prosiluit, tumultumque ante vallum
pidationem suorum, & procul signa legionum
gentia, plenosque hostium campos vidit, e
tum omnem extemplo in equites emittit: ipse
peditum agmine castris egreditur, nec ex
solito quicquam acie instruenda mutat. Equ
iamdiu anceps pugna erat, nec ipsa per se
poterat, quia pulsis (quod prope inuicem fe
aciem peditũ tutus receptus erat: sed vbi iam
plus quingẽtos passus acies inter sese aberant,
receptui dato, Scipio, patefactis ordinibus, e
tum omnem leuemq; armaturam in media
ceptam, diuisamque in partes duas in subsidia
cornua locat. inde vbi incipiendæ iam pugnæ
pus erat, Hispanos (ea media acies fuit) pretio
incedere iubet. ipse e dextro cornu (ibi nam
erat) nũcium ad Syllanum & Martiũ mittit, re
nu extenderent in sinistra parte, quem adm
se tendẽtem a dextra vidissent, & cum expedit
ditum equitumq; prius pugnam consereret
hoste, quam coire inter se mediæ acies pos
diductis cornibus cum ternis peditum coho
ternisque equitum turmis, ad hoc velitibus
gradu in hostem ducebant, sequentibus in ob
alis. Sinus in medio erat, quia segnius Hispa
signa incedebant: & iam conflixerant cornua
quod roboris in acie hostium erat, Pœni

Africque nondum ad teli coniectum venissent, neq;
cornua, vt adiuuarent pugnantes, discurrere au
erent, ne aperirent mediam aciem venienti ex
aduerso hosti. Cornua ancipiti prælio vrgebantur.
ques, leuisque armatura, & velites circunductis a
in latera incurrebant: cohortes a fronte vrge
sunt, vt abrumperent cornua a cætera acie. Et cum
omni parte haudquaquam par pugna erat, tum
quod turba lixarum tyronumque Hispanorum Ro
mano Latinoque militi obiecta erat. Et procedente
rem die, vires etiam deficere Asdrubalis exercitum
properant, oppressos matutino tumultu, coactosq;
priusquam cibo corpora firmarent, raptim in aciem
ire. Ad id sedulo diem extraxerat Scipio, vt sera
pugna esset. nam ab septima demum hora peditum
signa cornib. concurrunt. ad medias acies aliquan
to serius peruenit pugna, ita vt prius æstus a meridi
te sole, laborque stando sub armis, & simul fames
usque corpora afficerent, quam manus cum hoste
conferrent. itaque steterunt scutis innixi. nam su
per cetera elephanti etiam tumultuoso genere pu
gnæ equitum velitumque & leuis armaturæ con
fusi, e cornibus in mediam aciem sese intulerãt.
Nulli igitur corporibus animisque retulere pedem,
ordines tamen seruantes haud secus quam si impe
rio ducis cederet integra acies. Sed cum eo ipso a
ctus, vbi inclinatam sensere, victores se vndiq; in
haerent, nec facile impetus sustineri posset: quan
quam retinebat obsistebatque cedentibus Asdru
bal, ab tergo esse colles tutumq; receptum, si mo
do se reciperent, clamitans: tamen vincente vere
cundiam metu, cum proximus quisque hostem
videret, terga extemplo data, atque in fugam sese
omnes effuderunt. Ac primo consistere signa in ra-

dicibus collium, ac reuocare in ordines militem co-
perant, cunctantibus in aduersum collem erigere
aciem Romanis. deinde vt inferri impigre signa
derunt, integrata fuga, in castra pauidi compe-
tur. Nec procul vallo Romanus aberat: cepille
tanto impetu castra, nisi ex vehementi sole, q
inter graues imbre nubes effulget, tanta vis
deiecta esset, vt vix in castra sua receperit se
quosdam etiam religio ceperat, vlterius quiq
eo die conandi. Carthaginienses, quanquam
labore ac vulneribus, nox imberque ad necessi
quietem vocabat: tamen quia metus & pericu
cessandi non dabat tempus, prima luce oppugna
ris hostibus castra, saxis vndique circa ex propi
vallibus congestis augent vallum, munimento
quando in armis parum præsidii foret, defen
Sed transitio sociorum, fuga vt tutior mora v
tur, fecit. principium defectionis ab Attane re
Turdetanorum factum est. is cum magna po
rium manu transfugit. inde duo munita op
cum præsidiis tradita a præfectis Romano. Et
tius, inclinatis semel ad defectionem animis, leg
ret res, silentio proximæ noctis Asdrubal castra
uet. Scipio vt prima luce qui in stationibus erat
retulerunt profectos hostes, præmisso equitatu
gna ferri iubet: adeoque citato agmine ducti
vt si via recta vestigia sequentes issent, haud d
assecuturi fuerint ducibus est creditum, breuio
liud esse iter ad Bætim fluuium, vt transeuntes
grederentur. Asdrubal clauso transitu flumin
Oceanum flecti. & iam inde fugientium
effusi abibant, idque aliquantum ab legion
Romanis interualli fecit eques, leuisque atq
nunc ab tergo, nunc ab lateribus occurrendo, g

gnabat morabaturque. sed cum ad crebros tumultus
signa consisterent, & nunc equestria, nunc cum
cibus auxiliisque peditum prælia consererent,
superuenerunt legiones. Inde non iam pugna, sed
tricidatio velut pecorum fieri, donec ipse dux fugæ
fugit in proximos colles cum septem millibus fer-
me semermium euasit. cæteri cæsi captique. castra
cum multuaria raptim Pœni tumulo editissimo com-
munierunt. atque inde cum hostes nequicquam
subire iniquo ascensu conati essent, haud difficulter
esse tutati sunt. sed obsidio in loco nudo atque in-
opi vix in paucos dies tolerabilis erat: itaque trans-
fugiones ad hostes fiebant. postremo ipse dux naui-
bus acceptis (nec procul inde aberat mare) nocte
relicto exercitu Gadeis perfugit. Scipio fuga ducis
hostium audita, decem millia peditum, mille equi-
tes relinquit Syllano ad castrorum obsidionem,
ipse cum cæteris copiis septuagesimis castris, proti-
nus causis regulorum ciuitatumque cognoscendis,
vt præmia ad veram meritorum æstimationem
tribui possent, Tarraconem rediit. Post profectio-
nem eius Masanissa cum Syllano clam congressus,
vt ad noua consilia gentem quoque suam obedien-
tem haberet, cum paucis popularibus in Africam
traiecit, non tam euidenti eo tempore subitę muta-
tionis causa, quam documento post id tempus con-
stantissimæ ad vltimam senectam fidei, ne tum qui-
dem cum sine probabili causa feciſſe. Mago inde re-
missis ab Asdrubale nauibus, Gades petit. Cęteri de-
ferri ab ducibus, pars transitione, pars fuga dissipati
per proximas ciuitates sunt, nulla manus numero aut
viribus insignis. Hoc maxime modo ductu atque
auspicio P. Scipionis pulsi Hispania Carthaginien-
ses sunt, tertiodecimo anno post bellum initum,

quinto postquam P. Scipio prouinciam & exercitum accepit. Haud multo post Syllanus debellatum ferens, Tarraconem ad Scipionem rediit. L. Scipio cum multis nobilibus captiuis nuncius recepta Hispaniæ Romam est missus. Et cum cæteri laetitia gloriaque ingenti eam rem vulgo ferrent, qui gesserat, inexplebilis virtutis veræque laudis paruum instar eorum, quæ spe ac magnitudine animi concepisset, receptas Hispanias ducebat. Iam Africam magnamq; Carthaginem, & in suum decus nomenq; velut consummatam eius belli gloriam spectabat. Itaque præmoliendas ibi ratus iam conciliandosq; regum gentiumque animos, Syphacem primum regem statuit tentare. Masæsyliorum is rex erat. Masæsyli gens affinis Mauris, regionem Hispaniæ, maximæ qua sita Noua Carthago est, fectant. Fœdus ea tempestate regi cum Carthaginensibus erat. quod haud grauius ei sanctiusq; quam vulgo barbaris, quibus ex fortuna pendet fides, tus fore oratorem ad eum C. Lælium cum dono mittit. Quibus barbarus lætus, & quia restum spes vbique Romanis, Pœnis in Italia aduersa, Hispania nullæ iam erant, amicitiam se Romanis accipere annuit. firmandæ eius fidem nec dare nec accipere, nisi cum ipso coram duce Romano. Italius in id modo fide ab rege accepta, tutum aduentum fore, ad Scipionem rediit. Magnum in omni momentum Syphax affectanti res Africæ erat. opulentissimus eius terræ rex, bello iam expertus Carthaginienses, finibus etiam regni apte ad Hispaniam, quod freto exiguo dirimuntur, positis. Magnam itaque rem Scipio ratus, quæ quoniam non aliter posset, magno periculo peteretur. L. Marcio Tarracone, M. Syllano Carthagine Noua, quo pedibus ab

ua ab Tarracone itinere ib. magnis ierat, ad præsidia Hispaniæ relictis: ipse cum C. Lælio duab. quinqueremib. ab Carthagine profectus tranquillo maplurimum remis, interdum & leni iuuante ven- in Africam traiecit. Forte ita incidit, vt eo ipso tēpore Asdrubal pulsus Hispania septem triremibus portum inuectus, anchoris positis, terræ applicaret naues: cū conspectæ duæ quinqueremes, haud cuiquam dubio, quin hostium essent, opprimiq; a pluribus, priusquam portum intrarent, possent: nihil aliud quam tumultum ac trepidationem simul militum ac nautarum, nequicquam armaq; & naues expedientiū fecerunt percussa enim ex alto vela pauco acciori vento, prius in portū intulerunt quinqueremes, quam Pœni anchoras molirentur. nec vltra tumultum agere quis quicquā in regio portu audebat. Itaque prior in terram Asdrubal, mox Scipio & Lælius egressi ad regem pergunt. Magnificumq; id Syphaci (nec erat aliter) visum, duorum opulentissimorum ea tempestate duces populorum vno die etiam pacem amicitiamq; petentes venisse. Vtrumque in hospitium inuitat. & quoniā fors eos sub vno tecto esse, atque ad eosdem penates voluisset, conuenire in colloquium dirimendarum simultatum causa est conatus: Scipione abnuente, aut priuatim sibi vllum cum Pœno odium esse, quod colloquendo finiret: aut de republica se quicquā cum hoste adsenatus posse. Illud magnopere cōtendente rege, ne alter hospitum exclusus mensa videretur, vt in animum induceret ad easdem venire epulas, haud abnuit. cœnatumq; simul apud regem est. eodem etiam lecto Scipio atq; Asdrubal, quia ita cordi erat regi, accubuerunt. Tanta autem inerat comitas Scipioni, atque ad omnia naturalis in-

genii dexteritas, vt non Syphacem modo barbarum insuetumque moribus Romanis, sed hostem etiam infestissimum, facunde alloquendo sibi conciliaret mirabiliorem que sibi eum congressio coram vidit præ se ferebat, quam bello reb. gestis: nec dubium quin Syphax, regnumque eius in Romanorum potestate, eam artem illi viro ad conciliandos animos esse. Itaque non quo modo Hispania amissa sit, quærendum magis Carthaginiensibus esse, quam quo modo Africam retineant, cogitandum. Non peregrinabundum, neque circa amœnas ora vagantem tantum ducem Romanum, relictis provincia nouæ ditionis, relictis exercitibus, duabus ibus in Africam traiecisse, & commisisse sese in hostilem terram, in potestatem regiam, in fidem incertam, sed potiundæ Africæ spem affectantem. hoc eum iampridem volutare in animo, horrentes fremere, quod non quemadmodum Annibal Italia, sic Scipio in Africa bellum gereret. Scipio tendere icto cum Syphace, profectus ex Africa, datus que & plerunque sæuis in alto iactatus ventis, quarto Nouæ Carthaginis portum tenuit. Hispania sicut a bello Punico quietæ erant, ita quasdam civitates propter conscientiam culpæ, metu magis quam fide, quietas esse apparebat: quarum maxime ingnes & magnitudine & noxa, Illiturgi & Castulo rant. Castulonenses cum prosperis rebus socii fidesent, post cæsos cum exercitibus Scipiones defecerant ad Pœnos. Illiturgitani prodendis qui exercitu clade ad eos perfugerant, interficiendisque, fidem etiam defectioni addiderant. In eos populos primo aduentu, cum dubiæ Hispaniæ essent, meritato magis quam vtiliter sæuitum foret. tunc immo tranquillis rebus, quia tempus expetendæ pœnæ

videbatur

veniſſe, accitū ab Tarracone L. Martium militū tertia parte copiarum ad Castalonem oppugnandum mittit. ipſe cum cætero exercitu quinta forme ad Illiturgim caſtris peruenit. Clauſæ erant portæ, omniaq; inſtructa & parata ad oppugnationem arcendam. adeo conſcientia quid ſe meritos ſcirent, pro indicto eis bello fuerat. Hinc exhortari milites Scipio orſus eſt. Ipſos claudendo portas indicaſſe Hiſpanos, quid vt timerent meriti eſſent. itaque multo infeſtioribus animis cum eis quam cum Carthaginienſibus bellum gerendum eſſe. Quippe cum illis prope ſine ira de imperio & gloria certari, ab iis perfidiæ & crudelitatis & ſceleris pœnas expetendas eſſe. veniſſe tempus, quo & nefandam commilitonum necem, & in ſemetipſos, ſi eodem fuga elati forent, inſtructam fraudem vlciſcerentur: & in omne tempus graui documento ſancirent, ne quis vnquam Romanum ciuem militemve in vlla fortuna opportunū iniuriæ duceret. Ab hac exhortatione ducis incitati ſcalas electis per manipulos viris diuidūt. partito exercitu, ita vt parti alteri Lælius præeſſet legatus, duob. ſimul locis ancipiti terrore vrbem aggrediuntur. Non dux vnus aut plures principes oppidanos, ſed ſuus ipſorum ex conſcientia culpæ metus ad defendendam impigre vrbem hortatur, & meminerant, & admonebant alii alios, ſupplicium ex ſe, non victoriam peti: vbi quiſque mortem oppeteret, id referre, vtrum in pugna & in acie, vbi Mars communis & victum ſæpe erigeret, & affligeret victorem, an poſtmodum cremata & direpta vrbe ante ora captarū coniugum liberorumq; inter verbera & vincula, omni fœda atque indigna paſſi expirarent. Igitur non militaris modo ætas, aut viri tantum, ſed fœminæ quoque puerique ſupra

animi corporisque vires adsunt, propugnantibus
tela ministrant, saxa in muros munientibus gerunt.
non libertas solum agebatur, quæ virorum fortium
tantum pectora acuit: sed vltima omnibus exci-
cia, & fœda mors ob oculos erat. accendebantur
nimi & certamine laboris ac periculi, atque ipso
ter se conspectu. Itaque tanto ardore certamen
tum est, vt domitor ille totius Hispaniæ exer-
ab vnius oppidi iuuentute sæpe repulsus a mu-
haud satis decoro prælio trepidarit. Id vbi vidit
pio, veritus ne vanis tot conatib. suorum, hosti
cresceret animus, & segnior miles fieret: subi
conandum, ac partem periculi capessendam esse
tus, increpita ignauia militum, ferri scalas iubet,
ipsum, si cæteri cunctentur, ascensurum minan
Iam subierat haud mediocri periculo mœnia,
clamor vndique ab solicitis vicem imperatoris
tibus sublatus, scalæque multis simul partibus
cœptæ. Et ex altera parte Lælius institit. Tum
oppidanorum vis, deiectisque propugnatoribus
cupantur muri. arx etiam ab ea parte quæ in
gnabilis videbatur, inter tumultum capta est. Tu
fugæ Afri, qui tum inter auxilia Romana erant,
oppidanis in ea tuenda, vnde periculum videba
versis, & Romanis subeuntibus qua adire pote
conspexerunt editissimam vrbis partem, quia
prælta tegebatur, neque opere vllo munitam,
ab defensoribus vacuam leuium corporũ homi
& multa exercitatione perniciem, clauos ferreos
ferreos portantes, qua per inæqualiter emine
rupis poterant, scandunt. sicubi nimis arduum
leue saxũ occurrebat, clauos per modica inter
figentes, cum velut gradus fecissent: primi inle
tes extrahentes manu, postremi subleuantes

ceptæ se irent: in summum euadunt. inde decur
runt cum clamore in vrbem iam captam ab Roma
nis. Tum vero apparuit, ab ira & ab odio vrbem op
pugnatam esse. nemo capiendi viuos, nemo paten
dis ad direptionem omnibus, prædæ memor est.
trucidant inermes iuxta atque armatos, fœminas
pariter ac viros, vsque ad infantium cædem ira cru
delis peruenit. ignem deinde tectis iniiciunt, ac di
ruunt quæ incendio absumi nequeunt. adeo vesti
gia quoque vrbis extinguere ac delere memoriam
hostium sedis cordi est. Castulonem inde Scipio ex
tectum ducit, quam vrbem nõ Hispani modo con
tra se, sed Punici etiam exercitus e dissipata passim
fuga reliquiæ tutabantur: sed aduentum Scipionis
præuenerat fama cladis Illiturgitanorum, terrorq;
inde ac desperatio inuaserat omnes, & in diuersis
consiliis, cum sibi quisque consultum sine alterius re
spectu vellet, primo tacita suspicio, deinde aperta
discordia secessionem inter Carthaginienses atque
Hispanos fecit. His Cerdubellus propalam deditio
nis auctor, Himilco Punicis auxiliaribus præerat:
quos vrbemque, clam fide accepta, Cerdubellus Ro
mano prodit. Mitior ea victoria fuit, nec tantun
dem noxæ admissum erat, & aliquantum iræ lenie
rat voluntaria deditio. Martius inde in barbaros, si
qui nondum perdomiti erant, sub ius ditionemque
redigendos missus. Scipio Carthaginem ad vota sol
uenda diis munusque gladiatorium, quod mortis
casu patris patruique parauerat, edendum rediit.
Gladiatorium spectaculum fuit non ex eo genere
hominũ, ex quo lanistis comparare mos est, seruo
rum delectu ac libertorũ, qui venalem sanguinem
habent. volũtaria omnis & gratuita opera pugnan
tium fuit. nam alii missi ab regulis sunt ad specimen

insitæ genti virtutis ostendendum. alii ipsi præ-
sé pugnaturos in gratiam ducis, alios æmulan-
certamen, vt prouocarent, prouocatiq; haud alio
erent, traxit quidam quas disceptando contro-
sias finire nequiuerant, aut noluerát, pacto inter
vt victorem res sequeretur, ferro decreuerant.
que obscuri generis homines, sed clari illustrib
Corbis & Orsua, patrueles fratres, de principat
uitatis, quam Ibem vocabant, ambigentes, ferr
certaturos professi sunt. Corbis maior erat ann
Orsuæ pater princeps proxime fuerat, a fratre
iore post mortē eius principatu accepto. Cū v
disceptare Scipio vellet, ac sedare iras, negatiū
bo dicere communib. cognatis: nec alium deos
hominumve, quam Martem se iudicem habit
esse. Robore maior, minor flore ætatis ferox,
in certamine, quam vt alter alterius imperio
ceretur, præoptantes, quod ab tāta rabie dirim
quirent, insigne spectaculū exercitui præbuer
cumentumque quantum cupiditas imperii m
inter mortales esset. Maior vsu armorū & astu
stolidas vires minoris superauit. Huic gladiato
spectaculo ludi funebres additi pro copia, & pro
ciali & castrēsi apparatu. Res interim nihilo
ab legatis gerebantur. Martius superato Bete
quem incolæ Cirtiū appellant, duas opulentas
tates sine certamine in deditionem accipit. Ad
vrbs erat, Carthaginiensium semper partis: neq
tam dignum ira erat, quam, quod extra neces
belli præcipuum in Romanos gerebant odium
vrbem aut situ, aut munimento tutam habebāt,
ferociores iis animos faceret, sed ingenia incol
latrocinio læta. vt excursiones in finitimam
grum sociorum populi Romani facerent, impu

nes, & vagos milites Romanos, lixasque aut mer-
mores exciperent. magnum etiam comitatum
dia paucis parum tutum fuerat transgredientem
ei positis insidiis circumuentum iniquo loco in-
fecerant. Ad hanc vrbem oppugnandam cum
motus exercitus esset, oppidani conscientia sce-
rum, quia nec deditio tuta ad tam infestos vide-
retur: nec spes mœnibus aut armis tuendæ salutis
rat, facinus in se ac suos fœdum ac ferum consci-
unt. Locum in foro destinant quo pretiosissima
rum suarum congererent. super eum cumulum
niuges ac liberos considere cum iussissent, ligna
sica extruūt, fascesq; virgultorum cōiiciunt. quin-
laginta deinde armatis iuuenibus præcipiunt, vt
nec incertus euentus pugnæ esset, præsidium eo
loco fortunarum suarum corporumque, quæ cario-
fortunis essent, seruarent si rem inclinatam vide-
rent, atque in eo iam esse vt vrbs caperetur: scirent,
nes quos euntes in prælium cernerent, mortem
ipsa pugna obituros. illos se per deos superos in-
ferosque orare, vt memores libertatis, quæ illo die
aut morte honesta, aut seruitute infami finienda
esset, nil relinquerent in quod sæuire iratus hostis
posset. ferrum ignemque in manibus esse. amicæ,
e fideles potius ea quæ peritura forent, absumerēt,
manus, quam insultarent superbo ludibrio hostes.
His adhortationibus execratio dira adiecta, si quem
appositō spes mollitiave animi flexisset. inde con-
citato agmine patentibus portis ingenti cum tu-
multu erumpunt. Neque erat vlla satis firma sta-
tio oppositā, quia nihil minus quam vt egredi
mœnibus auderent, timeri poterat perpaucæ equi-
tum turmæ, leuisq; armatura repēte e castris ad idi-
piam emissa occurrit. Acrior impetu atque animis,

quam compositior ordine vllo pugna fuit. Itaque pulsus eques qui primum hosti se obtulerat, terrorem intulit leui armaturæ. pugnatumque subinde vallo foret, ni robur legionũ, perexiguo ad instruendum dato tempore, aciem direxisset. Ibi quoq; interpidatum parumper circa signa est, cum cæci furore in vulnera ac ferrum vecordia audacia ruerent. Sed in vetus miles aduersus temerarios impetus pondere, cæde primorum insequentes suppressit, constitutus paulo post vltro inferre pedem, vt neminem cedere, atque obstinatos mori in vestigio quoque suo vidit: patefacta acie, quod vt facere posset, multitudo armatorum facile suppeditabat, corona hostium amplexus in orbem pugnantes ad vnum omnes occidit. Atq; hæc tamen hostium iratorum ac tum maxime dimicantium iure belli in armis repugnantesque edebantur. Fœdior alia in victos trucidatio erat, cum turbam fœminarum puerorumq; imbellem, inermemq; ciues sui cæderent, in succensum rogum semianima pleraq; iniicerent corpora, riuique sanguinis flammam orientem restinguerent: postremo ipsi cæde miseranda suorum fatigati, cum armis medio incendio se iniecerunt. Iam cædi perpetratæ victores Romani superuenerunt. ac primo conspectu tam fœdæ rei mirabundi parumper obstupuerunt. dein cum aurum argentumque cumulo rerum aliarum interfulgens auiditate ingenii humani rapere ex igne vellent, correpti alii flamma sunt, alii ambusti afflatu vaporis: cum receptus primis vrgente ab tergo ingenti turba non esset. Ita Astapa sine præda militum ferro ignique absumpta est. Martius cæteris eius regionis metu in deditionem acceptis, victorem exercitum Carthaginem ad Scipionem reduxit. Per eos

dies perfugæ a Gadibus venerunt, pollicentes Punicumque præsidium quod in ea esset, & peratorem præsidii cum classe prodituros esse. go ibi ex fuga substiterat: nauibusque in Oceano ctis, aliquantum auxiliorum & trans fretum icæ oræ, & ex proximis Hispaniæ locis per Hanem præfectum coegerat. Fide accepta dataque fugis, & Martius eo cum expeditis cohortibus & tius cum septem triremibus, & quinqueremi vna missus, vt terra marique communi consilio rem erent. Scipio ipse graui morbo implicitus, grare tamen fama, cum ad id quisque quod audiesita hominibus libidine alendi de industria ores, adiiceret aliquid: prouinciam omnem, ac ime longinqua eius turbauit: apparuitq; quanexcitatura molem vera fuisset clades, cum vatumor tantas procellas excitasset. non socii in non exercitus in officio mansit. Mandonius & bilis, quibus, quia regnum sibi Hispaniæ pulsis Carthaginiensibus destinarant animis, nihil pe contigerat: concitatis popularibus (Lacetaautem erant) & iuuentute Celtiberorum excitagrum Suessitanum Sedetanumque sociorum puli Romani hostiliter depopulati sunt. Ciuilis furor in castris ad Sucronem ortus. Octo ibi lia militum erant, præsidium gentibus quæ cis Itum incolunt, impositum. Motæ autem eorum entes sunt non tum, cum primum de vita imperis dubii rumores allati sunt: sed iã ante, licenex diutino, vt fit, ocio collecta, & nonnihil, quod hostico laxius rapto suetis viuere, arctiores in pates erant. Ac primo sermones tantum occulti sebantur. si bellum in prouincia esset, quid sese inpacatos facere? si debellatum iam & confecta

prouincia esset, cur in Italiam non reuehi? Fru-
tam quoque stipendium procacius, quam ex
& modestia militari erat, & a custodibus proba
circumeuntes vigilias tribunos iacta? & no
dam prædatum in agrum circa pacatum ien
stremo interdiu ac propalam sine commeatu
gnis abibant. omnia libidine ac licentia milita
hil instituto ac disciplina militiæ, aut imper
qui præerant, gerebatur. forma tamen Rom
rum castrorum constabat vna ea spe, quod tribu
ex contagione furoris haud expertes seditio
fectionisque rati fore, & iura reddere in prae
sinebant, & signum ab eis petebant, & in ha
ac vigilias ordine ibant: & vt vim imperii ab
rant, ita speciem dicto parentiũ vltro ipsi im
tes seruabant. Erupit deinde seditio, postq
prehendere atque improbare tribunos ea qu
rent, & conari obuiam ire. & propalam ab
furoris eorum se futuros socios, senserunt. P
itaque ex principiis, ac paulo post e castris tri
ad principes seditionis gregarios milites, C. Al
Calenum, & C. Atrium Vmbrum, delatum
consensu imperium est. qui nequaquam tribun
contenti ornamentis, insignia etiam summi
rii, fasces secunduesque attrectare ausi: neque
in mentem, suis tergis, suis ceruicibus virgas
cureque imminere, quas ad metum aliorum
ferrent. Mors Scipionis falso credita occe
nimos: sub cuius vulgatam iam famam non
tabant totam Hispaniam arsuram bello, in
multu & sociis pecunias imperati, & diripi
quas vrbes posse, & turbatis rebus, cũ omnia
auderent, minus insignia fore quæ ipsi fecissent
alios subinde recentes nuncios, non mortis

etiam funeris expectarent, neq; superueniret
quam, euanesceretq; temere ortus rumor: tum
auctores requiri cœpti. & subirascêtes quoq;,
credidisse potius temere, quã finxisse rem talem
eri possent: destituti duces iam sua ipsi insignia,
go vana imagine imperii quod gererent, verã iu-
que mox in se versuram potestatem exhorre-
Stupenti ita seditioni cum viuere primo, mox
iam valere Scipionem, certi auctores afferrent:
buni militum septem ab ipso Scipione missi su-
enerunt. Ad quorum primum aduentum ex-
perati animi: mox ipsis placido sermone permul-
tibus notos, cum quibus congressi erant, leniti
unt. circumeuntes enim tentoria primo, deinde
principiis prætorioque, vbi sermones inter se se-
rium circulos vidissent, alloquebantur: percun-
antes magis, quæ causa iræ consternationisque
set, quam factum accusantes. Vulgo stipẽ-
um non datum ad diem iactabatur: & cũ eodem
ongore, quo scelus Illiturgitanum extitisset, post
uorum imperatorũ duorumq; exercituum stra-
gem, sua virtute defensum nomen Romanum, ac
erenta prouincia esset, Illiturgitanos pœnam no-
s meritam habere suis rectè factis gratiam qui ex-
quat non esse. Talia querentes, æquo orare, seque
relaturos ad imperatorem respondebant, lætari,
quod nihil tristius nec insanabilius esset: & P. Sci-
onem deũm benignitate, & rempublicam esse
gratiæ referendæ Scipione: bellis assuetum, ad sedi-
onis procellas rudem, solicitũ habebat res, ne aut
exercitus peccando, aut ipse puniendo modum ex-
ederet in præsentia, vt cœpisset, leniter agi placuit,
& missis circa stipendiarias ciuitates e castris oribus, sti-
endii spem propinquam facere. Edictum subinde

propositum, vt ad stipendium petendum conuer-
rent Carthaginem, seu carptim partes, seu vniuer-
mallent. Tranquillam seditionem iam per se pa-
gnescentem repentina quies rebellantium ho-
norum fecit. redierant enim in fines omisso in-
pto Mandonius & Indibilis, postquam viuere
pionem allatum est. nec iam erat aut ciuis, aut
ternus, cū quo furorem suum consociarent. om-
circumspectantes consilia, nihil reliqui habe-
præter vulgatissimum a malis consiliis recepta-
imperatoris vel iustæ iræ, vel non desperandæ
mentiæ sese committerent. etiam hostibus ea
ignouisse, cum quibus ferro dimicasset, suam
tionem sine vulnere, sine sanguine fuisse: nec
atrocem, nec atroci pœna dignam, vt ingenia
mana sunt ad suam cuiq; leuandam culpam
plus facunda. Illa dubitatio erat, singulæ ne ci-
tes, an vniuersi ad stipendium petendum ire-
clinauit eo sententia, quod tutius censebat
sos ire. Per eosdem dies quib. hæc illi consilia
consilium de iis Carthagine erat, certabatque
sententiis, vtrum in auctores tantum seditionis
rant autem hi numero haud plus quam quinqua-
triginta) animaduerteretur, an plurium sup-
vindicāda tam fœdi exempli defectio magis
seditio esset. Vicit sententia lenior, vt vnde ori-
pa esset, ibi pœna consisteret. ad multitudinem
stigationem satis esse. Concilio dimisso, vt id
videretur: expeditio aduersus Mandonium
lemque edicitur exercitui qui Carthagine e-
cibaria dierum aliquot parare iubentur. tribu-
optem, qui & antea Sucronem ad leniendam
onem ierant, obuiam exercitui missis, quina
na principum seditionis edita sunt, vt eos per

os homines benigno vultu ac sermone in hospi-
um inuitatos, sopitosq; vino vincirent. Haud pro-
iam Carthagine aberant, cum ex obuiis auditū,
ero die omnem exercitum cum M. Syllano in
cetanos proficisci, non metu modo omni qui ta-
is insidebat animis, liberauit eos: sed lætitiam
gentem fecit, quod magis habituri solum impe-
orem, quam ipsi futuri in potestate eius essent.
b occasum solis vrbem ingressi sunt, exercitumq;
erum parantem omnia ad iter viderunt. Excepti
rmonibus de industria compositis, lætum oppor-
umque aduentum eorum imperatori esse, quod
b ipsam profectionem alterius exercitus venis-
ent, corpora curant. a tribunis sine vllo tumultu
ctores seditionis per idoneos homines inducti in
pitia comprehensi ac vincti sunt. Vigilia quarta
pedimenta exercitus, cui simulabatur iter, pro-
ficisci cœpere. sub lucem signa mota, & ad portam
entium agmen: custodesque circa omnes portas
ssi, ne quis vrbe egrederetur. Vocati deinde ad
ionem qui pridie venerant, ferociter in forum
tribunal imperatoris, vt vltro territuri succlama-
ibus, concurrunt. Simul & imperator in tribu-
al conscendit, & reducti armati a portis inermi se
ionibus ab tergo circumfuderunt. tum omnis fe-
cia concidit, & (vt postea fatebantur) nihil æque
os terruit, quam præter spem robur & color impe-
atoris, quem affectum visuros crediderant, vultus-
e qualem ne in acie quidem aiebant meminisse.
dit tacitus paulisper, donec nunciatum est dedu-
os in forum auctores seditionis, & parata iam o-
nia esse. Tum silentio per præconem facto, ita
epit: Nunquam mihi defuturam orationem, qua
exercitum meum alloquerer, credidi nō quo verba

» vnquam, potius quam res exercuerim, sed quia
» pe a pueritia in castris habitus assueuerã militar
» ingeniis apud vos quemadmodum loquar, nec
» silium nec oratio suppeditat: quos nec quo
» quidem appellare debeam, scio. ciues? qui a
» vestra desciuistis. an milites? qui imperium au
» umq; abnuistis, sacramenti religionem rupistis
» stes? corpora, ora, vestitum, habitum ciuium
» sco: facta, dicta, cõsilia, animos hostium video.
» enim vos nisi quod illergetes & Lacetani, aut
» stis aliud, aut speraftis? & illi tamen Mandonio
» atque Indibilem, regiæ nobilitatis viros, duces
» ris secuti sunt? vos auspicium & imperium ad
» brum Atrium, & Calenum Albinum detulistis
» gate vos id omnes feciſſe, aut factum voluiſſe
» tes. paucorum eum furorem atq; amentiam
» benter credam negantibus. nec enim ea sunt
» missa, quæ vulgata in omnem exercitum sine
» culis ingentibus expiari possint inuitus ea tang
» vulnera attingo: sed nisi tacta tractataq; fanar
» possunt. Equidem pulsis Hispania Carthagini
» nullum locum in tota prouincia, nullos homi
» credebam esse, vbi vita inuisa esset mea. sic me
» solum aduersus socios gesseram, sed etiam aduer
» hostes. In castris meis (en quantum me opini
» fellit) fama mortis meæ non accepta solum, sed
» sperata est: non quod ego vulgari facinus per omn
» velim: (equidem si totum exercitum meum mor
» mihi optasse credere, hic statim ante oculos velim
» morerer: nec me vita iuuaret inuisa ciuibus &
» tibus meis) sed multitudo omnis, sicut natura
» per se immobilis est, vt venti & auræ cient, aut
» quilli, aut procelloſi. Et causa in vobis atque
» omnis timoris penes auctores est, vos contagion

» maniſtis. Quin mihi ne hodie quidem scire vide-
» ni, quo amentiæ progressi sitis: quid facinoris in
» quid in patriam, parentesq; ac liberos vestros,
» quid in deos sacramenti testes, quid aduersus auspi-
» sub quibus militastis, quid aduersus morem mi-
» disciplinamque maiorum, quid aduersus sum-
» imperii maiestatem ausi sitis. De meipso taceo,
» re potius quam aliide credideritis: is denique
» sum, cuius imperii tædere exercitum, minime
» candum sit: patria quid de vobis meruerat, quam
» Mandonio & Indibili consociando cõsilia pro-
» batis? quid populus Romanus? cum imperium ab-
» tum ab tribunis suffragio populi creatis, ad homi-
» priuatos detulistis? cum eo ipso non contenti, si
» tribunis illos haberetis, fasces imperatoris ve-
» ad eos, quibus seruus, cui imperarent, nunquã
» erat, Romanus exercitus detulistis. In prætorio
» enderunt Albius & Atrius: classicum apud eos
» cinit: signum ab iis petitum est: fecerunt in tribu-
» proconsulis Scipionis: lictor apparuit: submo-
» eo incesserunt: fasces & secures prælatæ sunt.
» des pluere, & fulmina iaci de cœlo, & insuetos
» animalia edere, vos portenta esse putatis? hoc
» portentum, quod nullis hostiis, nullis suppli-
» bonibus sine sanguine eorum qui tantum faci-
» ausi sunt, expiari possit. Atque ego, quan-
» nullum scelus rationem habet: tamen vt in
» nefaria, quæ mens, quod consilium vestrum fue-
» scire velim. Rhegium quondam in præsidium
» legio, interfectis per scelus principibus ciuita-
» vrbem opulentam per decem annos tenuit pro-
» quod facinus tota legio millia hominum qua-
» in foro Romæ securi percussi sunt. Sed illi pri-
» non Atrium Vmbrum semiixã, nominis etiam

" abominandi ducem, ſed Decium Iubellium
" num ſecuti ſunt: nec cum Pyrrho, nec cum
" tibus aut Lucanis hoſtibus populi Romani
" iunxerant. vos cum Mandonio & Indibili
" communicaſtis, & arma conſociaturi fuiſtis.
" ut Campani Capuam Tuſcis veteribus
" ademptam, Mamertini in Siciliam Meſſanam,
" gium habituri perpetuam ſedem erant, nec
" lum Romanum, nec ſocios populi Romani
" ceſſituri bello. Sucronemne vos domicilii
" eratis? vbi ſi vos decedens confecta prouincia
" rator relinquerem, deûm hominumque fidem
" plorare debebatis, quod nõ rediretis ad con-
" berosque veſtros. ſed horum quoque memo-
" ſicut patriæ meique, eieceratis ex animis
" Viam conſilii ſcelerati, ſed nõ ad vltimum
" tis exequi volo. Mene viuo, & cætero incolu-
" ercitu, cũ quo ego die vna Carthaginem
" quo quatuor imperatores, quatuor exercitus
" thaginienſium fudi, fugaui, Hiſpania expu-
" octo millia hominum, maioris certe omnes
" quam Albius & Atrius ſunt, quibus vos ſubiec-
" Hiſpaniam prouinciam populo Romano
" eratis? Amolior & amoueo nomẽ meum; nu-
" tra facile creditam mortem meam a vobis
" ſim. quid? ſi ego morerer, mecũ expiratura
" mecum caſurum imperium populi Romani
" ne iſtuc Iupiter Opt. Max. ſinat, vrbem
" diis auctoribus in æternum conditam, fra-
" & mortali corpori æqualem eſſe. Flaminio
" Graccho, Poſthumio Albino, M. Marcello,
" tio Criſpino, Cn. Fuluio, Scipionibus meis,
" claris imperatoribus vno bello abſumptis
" eſt populus Romanus, eritque mille aliis

nec morbo morientibus: meo vnius funere elata
populi Romani eſſet reſpublica? Vos ipſi hic in Hi-
ſpania patre & patruo meo duobus imperatoribus
interfectis, Septimium Martium ducem vobis ad-
uerſus exultantes recenti victoria Pœnos delegiſtis.
Hæc loquor, tanquam ſine duce Hiſpaniæ futuræ
fuerint. M. Syllanus eodem iure, eodẽ imperio me-
cum in prouinciã miſſus, L. Scipio frater meus, & C.
Cælius legati, vindices maieſtatis imperii deeſſent?
Quorum exercitus exercitui, an duces ducibus, an di-
uitias, an cauſa comparari poterat? quibus ſi omni-
bus ſuperiores eſſetis, arma contra patriam, contra
cives veſtros ferretis? Africam Italiæ, Carthaginem
vbi Romæ imperare velletis? quam ob noxam pa-
triæ? Coriolanum quondam damnatio iniuſta, mi-
ſerum & indignũ exilium, vt iret ad oppugnandam
patriam, impulit: reuocauit tamen a publico parri-
cidio priuata pietas. vos qui dolor, quæ ira incitauit,
ſuspendiumne diebus paucis imperatore ęgro ſerius
numeratum, ſatis digna cauſa fuit, cur patriæ indi-
ceretis bellum? cur ad Illergetes deſciſceretis a po-
pulo Romano? cur nihil diuinarum, humanarumve
rerum inuiolatum vobis eſſet? Inſaniſtis profecto
milites, nec maior in corpus meũ vis morbi, quam
in veſtras mentes inuaſit. Horret animus referre,
quid crediderint homines, quid ſperauerint, quid
optauerint. auferat omnia irrita obliuio, ſi poteſt: ſi
non, vtcumque ſilentium tegat. Non negauerim,
triſtem atrocemq; vobis viſam orationem quanto
creditis facta veſtra atrociora eſſe, quam dicta mea?
& ne ea quæ feciſtis, pati æquum cenſetis, vos ne
dici quidem omnia æquo animo ferretis? ſed ne ea
quidem ipſa vltra exprobrabuntur. vtinam tam fa-
cile vos obliuiſcamini eorum, quam ego obliuiſcar.

" Itaque quod ad vos vniuersos attinet, si erroiii
" nitet, satis superq; pœnarum habeo. Albius Cal
" & Atrius Umber, & cæteri nefariæ seditionis
" res sanguine luent quod admiserunt. vobis
" cii eorum spectaculum non modo nõ acerbum
" lætum etiam, si sana mens rediit, debet esse
" lis enim quam de vobis infestius aut iniquius
" soluerunt. Vix finem dicendi fecerat, cum ex
parato simul omniũ rerũ terror oculis auribus
offusus. Exercitus qui corona cõcionem circum
derat, gladiis ad scuta concrepuit. præconis
vox citantis nomina damnatorum in concilio
di in medium protrahebãtur, & simul omnis
ratus supplicii expromebatur. deligati ad palum
virgisque cæsi, & securi percussi, adeo torpentes
tu qui aderant, vt non modo ferocior vox ad
atrocitatem pœnæ, sed ne gemitus quidem
retur. Tracti inde de medio omnes, purgato
co, citati milites nominatim apud tribunos
in verba P. Scipionis iurarunt, stipendiumq;
men singulis persolutum. Hunc finem exitum
seditio militum cœpta apud Sucronem habuit.
idem tempus ad Bætim fluuium Hanno præfectus
a Magone missus a Gadibus, cum parua manu
rum, mercede Hispanos solicitando, ad IIII
iuuenũ armauit. castris deinde exutus ab L. Marcio
maxima parte militum inter tumultum captorum
strorũ, quibusdam etiam in fuga amissis, pala
sequente equite, cum paucis ipse effugit. Cæ
ad Bætim fluuiũ geruntur, Lælius interim
Oceanum euectus, ad Carteiam classe accessit.
ea in ora Oceani sita est, vbi primum e fauc
gustis panditur mare. Gadeis sine certamine
sione recipiendi vltro qui eam rem pollicer

castra Romana venientib spes, sicut ante dictum
est, fuerat: sed patefacta immatura proditio est, cõ
prehensosq; omnes Mago Adherbali prætori Car
thaginem deuehendos tradit. Adherbal coniuratis
in quinqueremi impositis, præmissaq; ea, quia tar
dior quam triremis erat, ipse cũ octo triremib. mo
deco interuallo sequitur. Iam fretũ intrabat quin
queremis, cum Lælius & ipse in quinqueremi e por
tu Carteiæ sequentibus septem triremibus euectus,
in Adherbalem ac triremes inuehitur, quinquere
mem satis credens deprehensam, rapido in freto in
uersum æstum reciprocari non posse. Pœnus in re
subita parumper incertus trepidauit, vtrũ quinque
remem sequeretur, an in hostes rostra conuerteret.
ipsa cunctatio facultatem detrectandæ pugnæ ade
mit. iam enim sub ictu teli erant, & vndique insta
bant hostes. æstus quoq; arbitrium moderandi na
ues ademerat. neq; erat nauali pugna similis: quip
pe vbi nihil voluntariũ, nihil artis aut consilii esset.
vna natura freti æstusque totius certaminis potens,
suis alienis nauibus nequicquã remigio in contra
riam tendentes inuehebat: vt fugientem videres re
tro vertice intortam victricibus illatam: & sequen
tem, si in contrarium tractum incidisset maris, fugi
entis modo sese auertentem. Iam in ipsa pugna hęc
cum infesto rostro peteret hostium nauem obliqua
ipsa ictum alterius rostri accipiebat: illa cum trans
uersa obiiceretur hosti, repente intorta in proram
circumagebatur. Cum inter triremes fortuna re
gente anceps prælium misceretur, quinqueremis
Romana, seu pondere tenacior, seu plurib. remorũ
ordinibus scindentibus vertices, cum facilius rege
retur, duas triremes suppressit, vnius prælata im
petu lateris alterius remos deterst. cæteraſque

quas indepta esset, mulctasset, nisi cũ reliquis quæ nauibus Adherbal velis in Africam transmisset. Lælius victor Carteiam reuectus, auditis quæ acta Gadibus erant: patefactam proditionem, coniuratosque missos Carthaginem, spe in irritum ducta, qua venissent: nunciis ad L. Martium missis nisi terere frustra tempus sedendo ad Gades velent, redeundum ad imperatorem esse: assentiunt Martio, paucos post dies ambo Carthaginem re. Ad quorum discessum non respirauit modo go, cum terra marique ancipiti metu vrgeretur etiam audita rebellione Illergetum, spem recrandæ Hispaniæ nactus, nuncios Carthaginem tit ad senatum: qui simul seditionem ciuilem stris Romanis, simul defectionem sociorum in ius verbis extollentes, hortarentur, vt auxilia terent, quibus traditum a patribus imperium Hispaniæ repeti posset. Mandonius & Indibilis in ingressi, paulisper, dum quidnam de seditione tueretur, scirent, suspensi quieuerunt: si ciuium rori ignosceretur, non diffidentes sibi quoq; ignosci posse. postquam vulgata est atrocitas supplicii suam quoque noxam pari pœna æstimatam ran catis rursus ad arma popularibus, contractisque ante habuerant auxiliis, in Sedetanum agrum principio defectionis statiua habuerant, cum millibus peditum, duob. millibus equitum & quingentis transcenderunt. Scipio cum fide soluendæ riter omnibus noxiis innoxiisque stipendii, tum vultu ac sermone in omnes placato facile reconciliatis militum animis, priusquam castra a Carthagine moueret, concione aduocata, multis verbis perfidiam rebellantium regulorum inuectus, quaquam eodem animo se ire professus est ad vin-

secandum id scelus, quo ciuilem errorem nuper saciuerit. Tum se haud secus, quam viscera secantem sua, cum gemitu & lachrymis triginta hominum capitibus expiasse octo millium seu imprudentiam seu noxam: nunc læto & erecto animo ad cædem Illergetum ire. non enim eos neq; natos in eadem terra, necvlla secum societate iunctos esse. eam, quę sola fuerit, fidem atque amicitiam ipsos per scelus rupisse. in exercitu suo se, prętereaquod omnes ciues aut socios, Latiniq; nominis videat etiã eo mogeri, quod nemo fere sit miles, qui non aut a patruo suo Cn. Scipione, qui primus Romani nominis in eam prouinciam venerit, aut a patre consule, aut a se sit ex Italia aduectus. Scipionum nomini aspicisque omnes assuetos, quos secum in patriam ad meritum triumphum deducere velit: quos consulatum petenti, velut si omnium communis agatur honos, affuturos speret. Quod ad expeditionem eam attineat, quæ instet, immemorem esse rerum suarum gestarum, qui id bellum ducat. Magonis hercle sibi, qui extra orbem terrarum in circunfusam Oceano insulam cum paucis perfugerit nauib. maiorem curam esse, quam Illergetum. Quippe illic & ducem Carthaginiensem, & quantumcunque Punicam præsidium esse: hic latrones, latronumq; duces: quibus vt ad populandos finitimorum agros, tectaque vrenda, & rapienda pecora aliqua vis sit, ita in acie ac signis collatis nullam esse. magis velocitate ad fugam quam armis fretos, pugnaturos esse. Itaque non quod vllum inde periculum, aut semen maioris belli videat, ideo se, priusquam prouincia decedat, opprimendos Illergetes duxisse: sed primum, ne impunita tam scelerata defectio esset: deinde, ne quis in prouincia simul virtute

tanta & felicitate perdomita, relictus hostibus posset. Proinde deis bene iuuantibus sequeremur non tam ad bellum gerendum (neque enim pari hoste certamen esse) quam ad expetendas hominibus scelestis pœnas. Ab hac oratione dimissos aditer se comparare in diem posterum iubet. profectusque decimis castris peruenit ad Iberum flumen. inde superato amni, die quarto in conspectu hostium posuit castra. Campus autem montibus circunseptus erat. in eam vallem Scipio cum prædam rapta pleraque ex ipsorum hostium agris, prouocandi ad irritandam feritatem barbarorum insidiatores subsidio misit. a quibus vbi per procursationem commissa pugna esset, Lælium cum equitatu impetum ex occulto facere iubet. mons opportune prominens equitum insidias texit. Nec vlla mora pugnæ facta est. Hispani in conspecta procul pecora velites in Hispanos præda occupatos incurrere. Primo missilibus territauere: deinde missis leuibus hastis, quæ irritare magis quam decernere pugnando poterant, gladios nudant, & collato pede res cepta geri est: ancepsque pedestre certamen erat, nisi equites superuenissent. neque ex aduerso tantum illati obuios obtriuere, sed circunuecti etiam quadam per infima cliui ab tergo se, vt plerosque intercluderent, obiecere. maiorque cædes fuit, quam quantam edere leuia per excursiones prælia solent. Ira magis accensa aduerso prælio barbaris est, quam imminuti animi. itaque ne perculsi viderentur prima luce postero die in aciem processere. Non capiebat omnes copias angusta, sicut ante dictum est, vallis. duæ ferme peditum partes, & omnis equitatus in aciem descendit: quod reliquum peditum erat, obliquo constiterunt colle. Scipio pro se esse loci angustias ratus, & quod in arcto pugna Romano aptior quam Hispano militi futura videbatur: & quod in eum locum detracta hostium acies esset, qui nõ omnem multitudinem eorum caperet: nouo etiam consilio adiecit animum, equitem nec se posse circundare cornibus in tam angusto spacio: & hosti, quem cum pedite eduxisset, inutilem fore: itaque imperat Lælio, vt per colles quam occultissimo itinere circunducat equites: segregetq; quantum possit, equestrem a pedestri pugna ipse omnia signa peditum in hostes vertit: quatuor cohortes in fronte statuit, quia latius pãdere aciem nõ poterat. moram pugnandi nullam fecit, vt ipso certamine auerteret a conspectu transeuntium per colles equitum. nec ante circunductos sensere, quam tumultum equestris pugnæ ab tergo accepere. ita duo diuersa prælia erant, duæ peditum acies, duo equitatus per longitudinem campi (quia miseri ex genere vtroque prælium angustiæ non patiebantur (pugnabant. Hispanorum cum neq; pedes equiti, nec eques pediti auxilio esset, pedes fiducia equitis temere commissus campo cæderetur: eques circumuentus nec peditem a frõte (iam enim stratæ pedestres copiæ erant) nec ab tergo equitem sustineret: & ipsi cum in vrbem sese stantibus equis defendissent, ad vnum omnes cæsi sunt: nec quisquam peditum equitum ve superfuit, qui in valle pugnauerunt. Tertia pars, quæ in colle ad spectaculum magis tutum quam ad partem pugnæ capessendam steterat, & locum & tempus ad fugiendum habuit. inter eos & reguli ipsi fugerunt, priusquam tota circumueniretur acies, inter tumultum elapsi. Castra eodem die Hispanorum præter cæteram prædam cum tribus ferme millibus

hominum capiuntur. Romani sociique ad mille CC. eo prælio ceciderunt, vulnerata amplius tria millia hominum. minus cruenta victoria fuisset, si patentiore campo, & ad fugam capessendam facili foret pugnatum. Indibilis abiectis belli consiliis nihil tutius afflictis rebus experta fide & clementia Scipionis ratus, Mandonium fratrem ad eum emittit. Qui aduolutus genibus, fatalem rabiem regis eius accusat, cum velut contagione quadam pestifera non Illergetes modo & Lacetani, sed castra quoque Romana insanierint. suam quidem & fratris, & reliquorum popularium eam conditionem esse, vt aut, si ita videatur, reddant spiritum Publio Scipioni, ab eodem illo acceptum: aut seruati bis vitam debitam pro eo in perpetuum deuouerent. antea in causa sua fiduciam sibi fuisse, nondum experta clementia eius: nunc contra, nullam in armis omnem in misericordia victoris spem repositam habere. Mos vetustus erat Romanis, cum quo aut fœdere nec æquis legibus iungerentur amicitia, ne prius imperio in eum tanquam pacatum vti, quam omnia diuina humanaque dedisset: obsides accepta, arma adempta, præsidia vrbibus imposita forent. Scipio multis inuectus in præsentem Mandonium, absentemque Indibilem verbis, illos quidem merito perituros fuisse ipsorum maleficio, ait: victuros suo atque populi Romani beneficio. Cæterum se neque arma iis adempturum: quippe ea pignora metium rebellionem esse, se libera arma relinquere, solutosque metu animos: neque se in obsides noxios, sed in ipsos si defecerint, sæuiturum, nec ab inermi, sed ab armato hoste pœnas expetiturum. tranquæ fortunam expertis permittere sese, vtrum propitios, an iratos habere Romanos mallent. Ita dimissus

dimissus Mandonius, pecunia tantummodo imperata, ex qua stipendium militi præstari posset. Ipse Martio in vlteriorem Hispaniam præmisso, Syllano Tarraconem remisso paucos moratus dies, dum imperatam pecuniam Illergetes pernumerarent, cum expeditis Martium iam appropinquantem Oceano assequitur. Inchoata res iam ante de Masanissa, aliis atque aliis de causis dilata erat, quod Numida cum ipso vtique congredi Scipione volebat, atq; eius dextra fidem sancire. ea tum itineris tam longi ac tam deuii causa Scipioni fuit. Masanissa cũ Gadibus esset, certior aduentare eum a Martio factus, causando corrumpi equos inclusos in insula, penuriamque omnium rerum & facere cæteris, & ipsos sentire, ad hoc equitẽ marcescere desidia: Magonem perpulit, vt se traiicere in continentem ad depopulandos proximos Hispaniæ agros pateretur. Transgressus tres principes Numidarum præmittit ad tempus locumque colloquio statuendum: duos pro obsidibus retineri a Scipione iubet: remisso tertio, qui quo iussus erat, adduceret Masanissam: cum paucis in colloquium venerunt. Ceperat iam ante Numidam ex fama rerum gestarum admiratio viri: substitueratque animo speciem quoque corporis amplam ac magnificam, cæterum maior præsentis veneratio cepit: & præterquam quod suapte natura multa maiestas inerat, adornabat promissa cæsaries, habitusq; corporis non cultus munditiis, sed virilis ac vere militaris: & ætas erat in medio virium robore, quod plenius nitidiusque ex morbo velut renouatus flos iuuentæ faciebat. Prope attonitus ipso congressu Numida gratias de fratris filio remisso agit. Ex eo tempore affirmat eam se quæsisse occasionem, quam tandem oblatam deũm im-

mortalium beneficio non omiserit. cupere se
populoque Romano operam nauare: ita vt nemo
nus externus magis enixe adiuuerit rem Roma
id se, etiam si iampridem vellet, minus præstare
Hispania, terra aliena atque ignota potuisse: in
autem genitus educatusque in spem paterni
esset, facile præstaturū. siquidem eundem Scip
ducem in Africam mittāt Romani, satis sperare
breuis æui Carthaginem esse. Lætus eum Scipio
dit audiuitque, cum caput rerum in omni hosti
equitatu Masaniſſam fuisse sciret, & ipse inuenis
eimen animi præ se ferret. Fide data acceptaq;
fectus retro Tarraconem est. Masaniſſa perm
Romanorum, ne sine causa traiecisse in contine
tem videretur: populatus proximos agros, Gades
rediit. Magoni, desperatis in Hispania rebus, in qu
rum spem seditio primum militaris, deinde defe
ctio Indibilis animos eius sustulerant, parantiq
cere in Africam nunciatum ab Carthagine est. Ig
bere senatum vt classem quam Gadibus habere
Italiam traiiceret: conductaque ibi Gallorum ac
gurum quanta maxima posset iuuentute, conu
gerent se Annibali: neu seneſcere bellum
impetu, maiore fortuna cœptum sineret. Ad ea
rem & a Carthagine pecunia Magoni aduecta est. R
ipse quantam potuit, a Gaditanis exegit. non a
rio modo eorum, sed etiam templis spoliatis, & pr
uatim omnibus coactis aurum argentumque in pu
blicum conferre. Cum præterueheretur Hispani
oram, haud procul Carthagine Noua expolitis in
terram militibus, proximos depopulatus agros, in
de ad vrbem classem appulit. ibi cum interdiu mil
tes in nauibus tenuisset, nocte in littus expolitos ad
partem eā muri, qua capta Carthago ab Romanis
fuerat.

fuerat, ducit: nec præsidio satis valido vrbem teneri
posse, & aliquos oppidanorum ad spē nouandi res
aliquid moturos. Cæterum nuncii ex agris trepidi
simul populationē agrestium q; fugam, & hostium
adventum attulerant: & visa interdiu classis erat,
nec sine causa electam ante vrbem stationem appa-
rebat: itaq; instructi armatiq; intra portam ad sta-
tionem ac mare versam cōtinebantur. Vbi effusi ho-
stes, mista inter milites nauali turba, ad muros tu-
multu maiore quam vi subierunt: patefacta repen-
te porta, Romani cum clamore erumpunt: turba-
tosq; hostes, & ad primum incursum coniectumq;
telorum auersos vsque ad littus cum multa cæde
persequuntur. nec nisi naues littori appulsæ trepi-
dos accepissent, superfuisset fugæ aut pugnæ quis-
quam. In ipsis quoque trepidatum nauib. est, dum
ne hostes cum suis simul irrumperent, trahunt sca-
las, pontes, oraq;: & anchoras, ne in moliendo mo-
ra esset, præcidunt. multique adnantes nauibus, in-
certi præ tenebris quid aut peterent aut vitarent,
fortē interierunt. Postero die cum classis inde
retro ad Oceanum, vnde venerat, fugisset: ad octin-
gentos homines cæsi inter murum littusque, & ad
duo millia armatorum inuenta. Mago cum Gadeis
repetisset, exclusus inde ad Cimbim (haud pro-
cul Gadibus is locus abest) classe appulsa, mit-
tendis legatis, querendoque, quod portæ sibi so-
cio atque amico clausæ forent: purgantibus iis,
multitudinis concursu factum, infestæ ob direpta
quædam ab conscendentibus naues militibus, ad
colloquium Suffetes eorum, qui summus Pœnis est
magistratus, cum quæstore elicuit, laceratosq; ver-
beribus cruci affigi iussit inde nauibus ad Pityusam
insulam centū millia ferme a cōtinenti (Pœni tum

eam incolebant) traiecit. itaq; classis bona cum p
ce accepta est, nec commeatus modo benigne p
biti, sed in supplementum classis iuuentus, arma
data. quorum fiducia Pœnus in Baleares insula
(quinquaginta inde millia absunt) transiluit. Du
sunt Baleares: maior altera, atque opulentior ar
virisque: & portū habet, vbi commode hyberna
rum se (& iam extremum autumni erat) cenie
cæterum haud secus quam si Romani eam insula
incolerent, hostiliter classi occursum est. Fundi
nunc plurimū, ita tunc solo eo telo vtebantur, q
quisquā alterius gentis vnus tantum ea arte, qua
tum inter alios omnes Baleares excellunt. Itaq
tanta vis lapidū creberrimæ grandinis modo in
pinquantem iam terræ classem effusa est, vt intra
portum non ausi, auerterent in altum naues. In
norem inde Balearių insulam traiecerunt, fertili
agro, viris armisq; haud æque validam. itaq; egre
nauibus supra portum loco munito castra locant
sine certamine vrbe agroq; potiti, duobus millibus
auxiliarium inde conscriptis, missisq; Carthaginem
ad hybernandum, naues subduxerunt. Post Magon
nis ab Oceani ora discessum Gaditani Romanis de
duntur. Hæc in Hispania P. Scipionis ductu aus
cioque gesta. Ipse L. Lentulo & L. Manlio Acidino
prouincia tradita, decem nauibus Romam redit
& senatu extra vrbem dato in æde Bellonæ, quæ
res in Hispania gessisset, disseruit: quoties
collatis dimicasset, quot oppida ex hostibus vi
pisset, quas gentes in ditionem populi Rom. re
gisset. aduersus quatuor se imperatores, quatuor
ctores exercitus in Hispaniam iuisse, neminem Ca
thaginiensem in iis terris reliquisse. Ob has res g
stas magis tentata est triumphi spes, quam per

pertinaciter: quia neminem ad eam diem trium- V.C.
phasse, qui sine magistratu res gessisset, constabat.
senatu misso, vrbe est ingressus, argentiq; præ se in
erariū tulit quatuordecim millia pōdo CCCXLII.
& signati argenti magnum numerum. Comitia
inde creandis consulibus habuit L. Veturius Philo:
centuriæque omnes ingenti fauore P. Scipionem
consulem dixerunt. collega additur ei P. Licinius
Crassus pontifex maximus. Cæterum comitia ma- 549.
iore quam vlla per id bellum celebratum frequen-
tia proditum memoriæ est. conuenerant vndique
non suffragandi modò, sed etiam spectandi causa P.
Scipionis: concurrebantq; & domū frequentes, &
in Capitolium ad immolātem eum, cū centum bo-
bus votis in Hispania Ioui sacrificaret: despondē-
bantque animis, sicut C. Luctatius superius bellū
Punicum finisset, ita id quod instaret, P. Cornelių
Poenorum: atque vt Hispania omni Pœnos expulis-
set, sic Italia pulsurum esse: Africamque ei, perin-
de ac debellatum in Italia foret, prouinciam de-
stinabant. Prætoria inde comitia habita. creati duo
qui tum ædiles plebis erant, Sp. Lucretius & Cn.
Octauius, & ex priuatis Cn. Seruilius Cœpio, & L.
Aemilius Pappus. Quartodecimo anno Punici belli
P. Cornelius Scipio & P. Licinius Crassus consulatū
inierunt: nominatæ consulibus prouinciæ sunt: Si-
cilia Scipioni extra sortem, cōcedente collega, quia
eum sacrorum pontificem maximum in Italia reti-
nebat, Brutii Crasso. Tum prætoriæ prouinciæ in
sortem coniectæ. vrbana Cn. Seruilio obtigit: Ari-
minum (ita Galliam appellabant) Sp. Lucretio,
Sicilia L. Aemilio, Cn. Octauio Sardinia. Senatus
in Capitolio habitus. ibi referente P. Scipione, se-
natusconsultum factum est, vt quos ludos inter

seditionem militarem in Hispania vouisseret
pecunia quam ipse in ærarium detulisset, hæc
Tum Saguntinorum legatos in senatū introd
"ex eis maximus natu: Et si nihil vltrà malorum
"P.C. quàm quod passi sumus, vt ad vltimum
"vobis præstaremus: tamen ea vestra merita,
"ratorumq; vestrorum erga nos fuer
"dium nostarū non pœniteat. Bell
"suscepistis: susceptum quartum decimum
"tam pertinaciter geritis, vt sæpe ad vltimum
"men & ipsi veneritis, & populū Carthaginien
"adduxeritis. Cum in Italia tam atrox bellum
"Annibalem hostem haberetis, consules cum
"citu in Hispaniam, velut ad colligendas reli
"naufragii nostri misistis. P. & Cn. Cornelii, ex
"prouinciā venerunt, nullo tempore deser
"quæ nobis secunda, quæq; aduersa hostibus
"essent, facere. iam omnium primum oppidum
"bis restituerunt: per omnē Hispaniam ciues
"venundatos, dimissis qui conquirerent, ex
"te in libertatem restituerunt. cum iam prope
"vt optabilem ex miserrima fortunam habe
"& Cn. Cornelii imperatores vestri, luctuosis
"bis prope quam vobis perierunt. tum
"retracti ex distantibus locis in sedem antiquam
"videbamur, vt itèrum periremus, & alterum
"dium patriæ videremus: nec ad perniciem
"Carthaginiensi vtique aut duce aut exercitu
"esse, ab Turdetanis veterrimis hostibus, qui
"quoque excidii causa nobis fuerant, extin
"se: cum ex insperato repente misistis nobis
"Scipionem: quem, fortunatissimi omnium Sag
"tinorum videmur, quia consulem declaratum
"dimus, ac vidisse nos, ciuibus nostris renunc

tumus: spem, opem, salutem nostram. qui cum
plurimas hostium vestrorum cepisset in Hispania
urbes, vbique ex captorum numero excerptos Sa-
guntinos in patriam remisit. postremo Turdeta-
niam adeo infestam nobis, vt illa gente incolumi
tare Saguntum non posset, ita bello afflixit, vt
non modo nobis (absit verbo inuidia) sed ne po-
teris quidem timenda nostris esset. deletam vr-
bem cernimus eorum, quorum in gratiam Sagun-
tum deleuerat Annibal. vectigal ex agro eorum
capimus, quod nobis non fructu iucundius est, quā
ditione. Ob hæc, quibus maiora neque sperare,
neque optare ab diis immortalibus poteramus:
gratias actum nos decem legatos Saguntinus sena-
tus populusque ad vos misit: simul gratulatum,
quod ita res per hos annos in Hispania atque Italia
gessistis, vt Hispaniam non Ibero amne tenus, sed
qua terrarum vltimus finis Oceanus, domitam ar-
mis habeatis: Italiæ, nisi quatenus vallium castro-
rum cingit, nihil reliqueritis Pœno. Ioui Opt. Max.
præsidi Capitolinæ arcis non grates tantum ob
hæc agere iussi sumus: sed donum hoc etiam, si vos
permittertis, coronam auream in Capitolium
victoriæ ergò ferre. Id vti permittatis, quæsu-
mus: vtique, si vobis ita videtur, quæ nobis im-
peratores vestri commoda tribuerunt, ea rata
atque perpetua auctoritate vestra faciatis. Se-
natus legatis Saguntinis respondit, & dirutum
& restitutum Saguntum, fidei socialis vtrim-
que seruatæ documentum omnibus gentibus
fore. suos imperatores recte & ordine & ex volun-
tate senatus fecisse, quod Saguntum restituerint,
ciuesque Saguntinos seruitio exemerint. quæque
alia eis benigne fecerint, ea senatum ita voluisse

fieri. donum permittere vt in Capitolio ponerent. Locus inde lautiaque legatis præberi iussa, & muneris ergô in singulos dari ne minus dena millia æris. Legationes deinde cæteræ in senatum introductæ auditæque. Et petentibus Saguntinis, vt quatenus tuto possent, Italiam spectatum irent: dilectus dati, literæque per oppida missæ, vt Hispanos commeatus acciperent. Tum de republica, de exercitibus scribendis, de prouinciis relatum. Cum Africam nouam prouinciam extra sortem P. Scipioni destinari homines fama ferrêt: & ipse nulla iam mouenda gloria contentus, non ad gerendum modò bellum, sed ad finiendum diceret se consulem declaratum esse: neque aliter finiri id posse, quam si ipse in Africam exercitum transportasset: & acturum se id per populum aperte ferret, si senatus aduersaretur: idque consilium haudquaquam primoribus patribus placeret: cæterique per metum aut ambitionem mussarent. Q. Fabius Maximus rogatus sententiam: Scio, inquit, multis vestrûm videri Patres conscripti, rem actam hodierno die agi, & frustra habiturum orationem, qui tanquam de integra re de Africa prouincia sententiâ dixerit. Ego autem primum illud ignoro, quemadmodum iam certa prouincia Africa consulis viri fortis ac strenui sit, quam nec senatus censuit in hunc annum prouinciam esse, nec populus iussit. deinde, si est, consilium peccare arbitror, qui de re transacta simulando se referre, senatum ludibrio habet: non senatorem, qui de quo consulitur, suo loco dicit sententiam. Atque ego certum habeo, dissentienti mihi ab ista festinatione in Africam traiiciendi, duarum rerum subeundam opinionem esse: vnius inertiæ ingenio meo cunctationis, quam metum pigritiæ amique

que homines adolescentes sane appellent, dum ne nõ pœniteat: adhuc aliorum speciosiora primo spectu consilia semper visa mea vsu meliora. alteros, obtrectationis atque inuidiæ aduersus crescentem indies gloriam fortissimi consulis. A qua suspitione si me neque vita acta & mores mei, neque natura cum quinque consulatibus, tantumque gloriæ belli domique parte vindicat, vt propius fastidium eius sim quam desiderium: ætas saltem libera. quæ enim mihi æmulatio cum eo esse potest, cui ne filio quidem meo æqualis sit? Me dictatorem cum vigerem adhuc viribus, & in cursu maximarum rerum essem, recusantem nemo aut in senatu, aut ad populum audiuit, quo minus insectãti me magistro equitum, quod fando nunquam ante auditum erat, imperium mecum æquaretur. rebus quam verbis assequi malui, vt qui aliorum iudicio mihi comparatus erat, sua mox confessione me sibi præferret. ne dum ego perfunctus honoribus, certamina mihi atque æmulationes cum adolescente florentissimo proponam: videlicet vt mihi iã fluendo, non solum rebus gerendis fesso, si huic negata fuerit, Africa prouincia decernatur. cum ea gloria quæ parta est, viuendum atque moriendum est. Vincere ego prohibui Annibalem, vt a vobis, quorum vigent nunc vires, etiam vinci posset. Illud te mihi ignoscere P. Corneli æquum erit, si cum in me ipso nunquam pluris famam hominum quam rempub. fecerim: ne tuam quidem gloriam bono publico præponam, quanquam si aut bellum illum in Italia, aut is hostis esset, ex quo victo nihil gloriæ quæreretur: qui te in Italia retineret, ergũ id bono publico faceret, simul cum bello materiam gloriæ tuæ ire ereptũ videri posset. cum vero

" Annibal hostis incolumi exercitu quartum decimum annum Italiam obsideat, pœnitebit te P. Cor-
" neli gloriæ tuæ, si hostem eum, qui tot funerum
" tot cladium nobis causa fuit, tu consul Italia expu-
" leris? & sicut penes C. Luctatium prioris Punici pe-
" petrati belli titulus fuit, ita penes te huius fuerit
" si aut Amilcar Annibali dux est præferendus, aut il-
" lud bellum huic, aut victoria illa maior clariorque
" quam hæc (modo contingat, vt te consule vin-
" mus) futura est. Ab Drepano atq; Eryce detraxit
" Amilcarem, quam Italia expulisse Pœnos atq; An-
" nibalem malis? Ne tu quidem, etsi magis partam
" quam speratam gloriam amplecteris: Hispania pa-
" tius quam Italia bello liberata, gloriatus fuerit.
" Nondum is est Annibal, quem non magis timuisse
" videatur quam contemsisse, qui aliud bellū malu-
" erit. Quin igitur ad hoc accingeris? nec per istos cir-
" cuitus, vt cum in Africam traieceris, secutorum te
" illuc Annibalem speres, potius quam recto hinc
" itinere, vbi Annibal est, eo bellum intendis? Egre-
" giam istam palmam belli Punici patrati petis? hoc
" & natura prius est, tua cum defenderis, aliena ne
" oppugnatum. Pax ante in Italia quam bellum
" in Africa sit, & nobis prius decedat timor quam
" vltro aliis inferatur. si vtrunque tuo ductu auspi-
" cioq; fieri potest: Annibale hic victo, illic Carthagi-
" nem expugna. si alterutra victoria nouis con-
" sulibus relinquenda est: prior cum maior clari-
" orq; tum causa etiam insequentis fuerit. Nam
" nunc quidem præterquam quod & in Italia & in
" Africa duos diuersos exercitus alere ærarium non
" potest, præterquam quod vnde classes tueamur,
" vnde commeatibus præbendis sufficiamus, nihil
" reliqui est, periculi tādem quantum adeatur, quem

fallit? P. Licinius in Italia, P. Scipio bellum in Africa
" gret. Quid si (quod omnes dii omen auertant, &
" here etiam reformidat animus, sed quæ acciderūt
" cidere possunt) victor Annibal ire ad vrbem per-
" git tum demū te consulem ex Africa, sicut Q. Ful-
" ium a Capua accersemus? Quid quod in Africa quo-
" que Mars communis belli erit? Domus tibi tua, pa-
" ter patruusque intra triginta dies cum exercitibus
" tui documento sint, vbi per aliquot annos maxi-
" mis reb. terra mariq; gerendis amplissimum nomē
" quid exteras gentes populi Romani vestræq; fami-
" æ fecerant. Dies me deficiat, si reges imperatores-
" ue temere in hostiū terras transgressos cū maxi-
" mis cladibus suis exercituumq; suorum enumerare
" pellim. Athenienses, prudentissima ciuitas, bello do-
" mi relicto, auctore æque impigro ac nobili iuuene,
" magna classe in Siciliā transmissa, vna pugna naua-
" li florentem rempublicā suam in perpetuū afflixe-
" runt. Externa & nimis antiqua repeto. Africa ea-
" dem ista, & M. Attilius, insigne vtriusque fortunæ
" exemplum, nobis documento sint. Ne tibi P. Cor-
" nelii, cū ex alto Africam conspexeris, ludus & iocus
" fuisse Hispaniæ tuæ videbuntur. quid enim simile?
" placato mari præter oram Italiæ Galliæque vectus,
" emporias in vrbem sociorū classem appulisti: expo-
" sitos milites per tutissima omnia ad socios & ami-
" cos P. R. Tarraconem duxisti: ab Tarracone deinde
" inter per præsidia Romana: circa Iberū exercitus pa-
" tris patruiq; tui, post amissos imperatores feroci-
" tes calamitate ipsa facti: & dux tumultuarius quidē
" ille L. Martius, & militari suffragio ad tempus ele-
" ctus, cæterum si nobilitas ac iusti honores ador-
" narent, claris imperatoribus qualibet arte belli par:
" oppugnata per summum otiū Carthago, nullo triū

» Punicorum exercituum ſocios defendente. Ceteru
» neque ea eleuo, nullo tamen modo Africo bello
» comparanda: vbi non portus vllus claſſi noſtræ a-
» pertus, non ager pacatus, non ciuitas ſocia, non tec
» amicus, non conſiſtendi vſquam locus, non procu-
» dendi. quæcunque circumſpexeris, hoſtilia omnia
» atque infeſta. An Syphaci Numidisque credis? ſum
» ſit ſemel creditum. non ſemper temeritas eſt fort
» & fraus fidem in paruis ſibi præſtruit, vt cum q
» ræprecium ſit, cum mercede magna fallat. Non in
» ſtes patrem patruumque tuum armis prius quæ
» Celtiberi ſocii fraude circumuenerunt, nec tibi
» a Magone & Aſdrubale hoſtium ducibus, quantu
» ab Indibili & Mandonio in fidem acceptis, pericu
» fuit. Numidis tu credere potes, defectionem mil
» tum tuorum expertus? Et Syphax & Maſaniſſa
» quam Carthaginienſes malunt potentiſſimos in
» Africa eſſe: Carthaginienſes quam quenquam alio
» nunc illos æmulatio inter ſeſe, & omnes cauſe ce
» taminum acuunt, quia procul externus metus eſt.
» oſtende illis Romana arma, & exercitum alienige
» nam: iam velut ad commune reſtinguendum in
» cendium concurrent. Aliter iidem illi Carthagini
» enſes Hiſpaniam defenderunt: aliter mœnia patri
» templa deûm, aras & focos defendent: cum eunte
» in prælium pauida proſequetur coniunx, & parui
» liberi occurſabunt. Quid porro ſi ſatis conſili Car
» thaginienſes conſenſu Africæ, fide ſociorum regu
» mœnibus ſuis, cum tuo exercitusque tui præſidio
» nudatam Italiam viderint: ipſi vltro nouum exer
» citum in Italiam aut ex Africa miſerint? aut Mago
» nem, quem a Balearibus claſſe tranſmiſſa iam præ
» ter oram Ligurum alpinorum vectari conſtat, An
» nibali ſe cõiungere iuſſerint? nempe in eodem ter-

rore

re etimus, in quo nuper fuimus, cum Aſdrubal "
Italiam tranſcendit. quem tu, qui non ſolum "
Carthaginem, ſed omnem Africam exercitu tuo es "
ſeſſurus, e manibus tuis in Italiam emiſiſti. Victũ "
ne dices: eo quidem minus vellem, & id tua, non "
reipublicæ ſolum cauſa, iter datum victo in Italiam "
fuit. Patere nos omnia quæ proſpera tibi ac reipu- "
blicæ in imperio euenere, tuo conſilio aſſignare: ad- "
uerſa caſibus incertis belli & fortunæ legare. quo "
melior fortiorque es, eo magis talem præſidem ſibi "
patria atque vniuerſa Italia retinet. Non potes ne "
ipſe quidem diſſimulare, vbi Annibal ſit, ibi caput "
eſſe: quæ arcem huius belli eſſe. quippe qui præ te fe- "
rens, eam tibi cauſam traiiciendi in Africam eſſe, vt "
Annibalem eo trahas. Siue igitur hîc, ſiue illic, cum "
Annibale eſt tibi futura res. vtrum ergo tandem "
firmior eris in Africa ſolus, an hîc tuo collegæque "
exercitu coniuncto? ne Claudius quidem & Liuius "
conſules tam recenti exemplo, quantum id inter- "
eſt, documento ſunt? Quid? Annibalem vtrum tan- "
dem extremus angulus agri Brutii fruſtra iamdiu "
poſcentem ab domo auxilia, an propinqua Cartha- "
go, & tota ſocia Africa potentiorem armis virisque "
faciet? Quod iſtuc conſilium eſt, ibi malle dereme- "
re, vbi tuæ dimidio minores copiæ ſint, hoſtiũ mul- "
to maiores, quam vbi duobus exercitibus aduerſus "
vnum tot præliis & tam diuturna ac graui militia "
feſſum, pugnandum ſit? Quam compar conſilium "
tuum parentis tui cõſilio ſit, reputa. ille conſul pro- "
fectus in Hiſpaniam, vt Annibali ab Alpibus deſcẽ- "
denti occurreret, in Italiam ex prouincia rediit: tu "
cum Annibal in Italia ſit, relinquere Italiam paras, "
non quia reipublicæ id vtile, ſed quia tibi amplum "
& glorioſum cenſes eſſe: ſicut cum prouincia & ex- "

„ exercitu relicto sine lege, sine senatusconsulto,
„ duabus nauibus populi Romani imperator fortu-
„ nam publicam & maiestatem imperii, quæ tum in
„ tuo capite periclitabantur, commisisti. Ego P. Cor-
„ nelii P.C. reipublicæ nobisq;, non sibi ipsi priuatim
„ creatum consulem existimo: exercitusq; ad custo-
„ diam vrbis atque Italiæ scriptos esse, non quos re-
„ gio more per superbiam consules quo terrarum
„ velint, traiiciant. Cum oratione ad tempus parata
Fabius, tum auctoritate & inueterata prudentiæ fa-
ma magnam partem senatus & seniores maxime
mouisset: pluresque consilium senis quam animum
adolescentis ferocem laudarent. Scipio ita locutus
„ fertur: Et ipse Q. Fabius principio orationis P.C. cō-
„ memorauit, in sententia sua posse obtrectationem
„ suspectā esse, cuius ego rei non tam ipse ausim tan-
„ tum virum insimulare, quam quod ea suspicio, vi-
„ tio orationis an rei, haud sane purgata est. sic enim
„ honores suos & famam rerum gestarum exuit
„ verbis ad extinguendum inuidiæ crimen, tanquam
„ mihi ab infimo quoque periculum sit, ne mecum
„ æmuletur: & non ab eo qui quia super cæteros ex-
„ cellat, quo me quoque niti non dissimulo, me sibi
„ æquari nolit. sic senem se perfunctum honoribus, &
„ me infra ætatem filii sui posuit, tanquam non lon-
„ gius quam quantum vitæ humanæ spacium est, cu-
„ piditas gloriæ extendatur: maximaque pars eius in
„ memoriam ac posteritatem promineat. Maximo
„ cuique id accidere animo certum habeo, vt se non
„ cum præsentibus modò, sed cum omnis æui claris
„ viris comparet. Equidem haud dissimulo, me tuas
„ Q. Fabi laudes non assequi solū velle, sed (bona re-
„ nia tua dixerim) si possim, etiā exuperare. Illud nec
„ tibi in me, nec mihi in minores natu animi sit, vt
nolimus

„ deterius quēquam nostri similem euadere ciuem.
„ Veniat nō eorum modò, quibus inuiderimus, sed
„ reipublicæ, & pene omnis generis humani detri-
„ mentū sit. Commemorauit quantū essem periculi
„ passurus, si in Africam traiicerem: vt meam quoq;
„ non solum reipubl. & exercitus vicem videretur so-
„ licitus. Vnde hæc repente de me cura exorta? cum
„ frater patruusque meus interfecti, cū duo exercitus
„ eorum prope occidione occisi essent: cum amissæ
„ Hispaniæ, cū quatuor exercitus Pœnorū, quatuor-
„ que duces omnia metu, armisq; tenerent: cū quæsi-
„ tus ad id bellū imperator nemo se ostenderet præ-
„ ter me, nemo profiteri nomē ausus esset: cum mihi
„ quatuor & viginti annos nato detulisset imperium
„ populus Romanus: quid ita tū nemo ætatē meam,
„ vim hostium, difficultatem belli, patris patruiq; re-
„ centem cladem commemorabat? vtrum maior ali-
„ qua nunc in Africa calamitas accepta est, quā tūc in
„ Hispania erat? an maiores nunc sunt exercitus in A-
„ frica, duces plures melioresq;, quā tunc in Hispania
„ fuerunt? an ætas mea tunc maturior bello gerendo
„ fuit, quam nunc est? an cum Carthaginiensi hoste
„ in Hispania quam in Africa bellum geri aptius est?
„ Facile est post fusos fugatosque quatuor exercitus
„ Pœnicos, post tot vrbes vi captas, aut metu subactas
„ in ditionem, post perdomita omnia vsq; ad Ocea-
„ num, tot regulos, tot sæuas gentes, post receptam
„ totam Hispaniam, ita vt vestigium nullum belli re-
„ liquum sit, eleuare meas res gestas: tam hercule quā
„ victor ex Africa redierim, ea ipsa eleuare, quæ nūc
„ retinendi mei causa, vt terribilia eadem videantur,
„ verbis extolluntur. Negat aditum esse in Africam,
„ negat vllos patere portus: M. Attilium captum in
„ Africa cōmemorat, tanquam M. Attilius primo ac-

» cessu ad Africam offenderit: neque recordatur, illi
» ipsi tam infelici imperatori patuisse tamen portus
» Africæ, & res egregias primo anno gessisse, & quan-
» tum ad Carthaginienses duces attinet, inuictum
» ad vltimum permansisse. nihil igitur me isto exter-
» plo terrueris: si hoc bello, non priore, si nuper non
» annis ante quadraginta ista clades accepta fuer.
» qui ego minus in Africam Regulo capto, quam
» Scipionibus occisis in Hispaniam traiicerem. nec
» felicius Xantippum Lacedæmonium Carthagini,
» quam me patriæ meæ finerem natum esse: creden-
» retque mihi ex eo ipso fiducia quod possit in homi-
» nis vnius virtute tantum momenti esse. At etiam
» Athenienses audiendi sunt, temere in Siciliam a-
» misso domi bello transgressi. Cur ergo, quoniam
» Græcas fabulas narrare vacat, non Agathoclem po-
» tius Syracusanum regem, cum diu Sicilia Punico
» bello vreretur, transgressum in hanc eandem Afri-
» cam, auertisse eo bellum vnde venerat, referis? Sed
» quid vltro metum inferre hosti, & ab se remoto
» periculo alium in discrimen adducere, quale sit, ve-
» teribus externisque exemplis admonere opus est?
» maius præsentiusve vllum exemplum esse quam
» Annibal potest? Multum interest, alienos populos
» fines, an tuos vri excindique videas. plus animi est
» inferenti periculum, quam propulsanti. ad hoc ma-
» ior ignotarum rerum est terror, bona malaque ho-
» stium ex propinquo ingressus fines aspicias. Non
» sperauerat Annibal fore, vt tot in Italia populi ad
» se deficerent, quot defecerunt post Cannensem
» cladem: Quanto minus quicquam in Africa Car-
» thaginiensibus firmum ac stabile est, infidis sociis,
» grauibus ac superbis dominis? Ad hæc, nos etiam
» deserti ab sociis, viribus nostris, milite Romano ste-
timus.

nius. Carthagine nihil ciuilis roboris est, mercede «
paratos milites habent, Afros Numidasque, leuissi- «
ma fidei mutandæ ingenia. Hic modò nihil moræ «
fit, vnà & traiecisse me audietis, & ardere bello A- «
fricam, & molientem hinc Annibalem, & obsideri «
Carthaginem, lætiores & frequentiores ex Africa «
expectate nuncios, quam ex Hispania accipiebatis. «
Has mihi spes subiicit fortuna populi Romani, dii «
fœderis ab hoste violati testes, Syphax & Masanis- «
sa reges: quorum ego fidei ita innitor, vt veriturus «
perfidiam sim: multa quæ nunc ex interuallo non «
apparent, bellum aperiet. & id est viri & ducis, non «
deesse fortunæ, præbenti se, & oblata casu flectere «
ad consiliũ. Habebo Q. Fabi parẽ quidem Annibalẽ: «
sed illum potius ego traham, quâ ille me retineat. «
In sua terra cogam pugnare eum, & Carthago po- «
tius præmium victoriæ erit, quam semiruta Bruti- «
orum castella. Ne quid interim dum traiicio, dum «
expono exercitum in Africam, dum castra ad Car- «
thaginem promoueo, respublica hîc detrimenti «
capiat: quod tu Q. Fabi, cum victor tota Italia voli- «
taret Annibal, potuisti præstare: hoc vide ne contu- «
melioſum sit, concusso iam & pene fracto Anniba- «
le, negare posse Pub. Licinium consulem, virũ for- «
tissimum præstare. qui ne a sacris absit, pontifex «
maximus, ideo in sortem tam longinquæ prouin- «
ciæ non venit. Si hercule nihilo maturius hoc, quo «
ego censeo, modo perficeretur bellum: tamen ad «
dignitatem populi Romani, famamque apud reges «
gentesque extremas pertinebat, non ad defenden- «
dam modo Italiam, sed ad inferenda etiam Africæ «
arma, videri nobis animum esse: nec hoc credi vul- «
gatique, quod Annibal ausus sit, neminem ducem «
Romanorum audere: & priore Punico bello, tum «

» cum de Sicilia certaretur, toties Africam nostris
» exercitibus & classibus oppugnatam: nunc cum de
» Italia certatur, Africam pacatam esse. Requiesce
» aliquando vexata diu Italia, vratur, populeturque
» inuicem Africa. castra Romana potius Carthaginis
» portis immineant, quam nos iterum vallum hosti-
» um ex mœnibus nostris videamus. Africa sit reliqui
» belli sedes: illuc terror fugaque, populatio agro-
» defectio sociorum, cæteræ belli clades, quæ in nos
» per quatuordecim annos ingruerunt, vertantur. Quæ
» ad rempublicam pertinent, & bellum quod indic
» & prouincias de quibus agitur, dixisse satis est. Ma
» longa oratio nec ad vos pertinens sit, si quæ admi
» dum Q. Fabius meas res gestas in Hispania elev
» uit, sic & ego contra gloriam eius eludere, & me
» verbis extollere velim. neutrum faciam P. C. & il
» nulla alia re, modestia certe & temperamento ho
» quæ adolescens senem vicero. ita & vixi & res ge
» si, vt tacitus ea opinione, quam vestra sponte con
» ceptam animis haberetis, facile contentus essem.

Minus æquis animis auditus est Scipio, quia vulgo tum erat, si apud senatum non obtinuisset, vt prouincia Africa sibi decerneretur, ad populum exemplo laturũ. Itaq; Q. Fuluius, qui consul quater & censor fuerat, postulauit a consule, vt palã in senatu diceret permitteretne patribus, vt de prouinciis decernerent, staturusq; eo esset, quod censuissent, an ad populum laturus? Cum Scipio respondisset, se

» quod e republica esset, facturum. tũ Fuluius: Nos
» ego ignarus quid responsurus facturusve esses, qui
» sim: quippe cum præteferas, tentare magis quam
» consulere senatum: & ni prouinciam tibi quam vo-
» lueris, extemplo decernamus, paratam rogationẽ
» habeas. Itaque a vobis tribuni plebis postulo, in-

quit

quit, vt sententiam mihi ideo non dicenti, quod si « meam sententiam discedatur, non sit ratum ha- « turus consul, auxilio sitis. Inde altercatio orta, « cum consul negaret æquum esse tribunos intercedere, quo minus suo quisque loco senator rogatus sententiam diceret. Tribuni ita decreuerunt: Si consul senatui de prouinciis permittit, stari eo quod senatus censuerit, placet, nec de ea referri ad populum patiemur: si non permittit, qui de ea re sententiam recusabit dicere, auxilio erimus. Consul eadem ad colloquendum cum collega petiit, postero die permissum senatui est. Prouinciæ ita decretæ: Alteri consuli Sicilia, & triginta rostratæ naues, quas C. Seruilius superiore anno habuisset: permissumque vt in Africam, si id e repub. esse censeret, traiiceret. Alteri Brutii, & bellum cum Annibale, cum eo exercitu quem L. Veturius aut Q. Cæcilius habuit, & vt L. Veturius & Q. Cæcilius sortirentur inter se, compararentve, vter in Brutiis duabus legionib. quas consul reliquisset, rẽ gereret: imperiumq; in annum ei prorogaretur, cui ea prouincia euenisset. Et cæteris prætorib. cõsulibusq;, q exercitib. prouinciisq; præfuturi erãt, progata imperia. Q. Cæcilio sorte euenit, vt cũ consule in Brutiis ad uersus Annibalẽ bellũ gereret. Ludi deinde Scipionis magna frequentia & fauore spectantiũ celebrati. Legati Delphos ad donum ex præda Asdrubalis portandũ missi, M. Pomponius Matho, & Q. Catulus, tulerunt coronã aureã C C. pondo, & simulacra spoliorum ex M. pondo argenti facta. Scipio cũ vt delectum haberet, neque impetrasset, neque magnopere tetendisset, vt voluntarios ducere sibi milites liceret, tenuit: & quia impensæ negauerat reipub. futurã classẽ, si quę a sociis darẽtur ad nouas

fabricandas naues, acciperet. Hetruriæ primum populi pro suis quisque facultatibus consulem adiuturos polliciti. Cærites frumẽtum sociis naualibus commeatumq; omnis generis, Populonienses ferrum, Tarquinienses lintea in vela, Volaterrani armamenta nauium & frumentum, Aretini XXX. millia scutorum, galeas totidem, pila, gæsa, hastas longas, millium quinquaginta summam pari cuiusque generis numero expleturos: secures, rutra, falces, alueolos, molas, quantum in XL. longas naues opus esset: tritici centũ & XX. millia modiũ in viaticum decurionibus remigibusque collaturos: Perusini, Clusini, Rusellani, abietem in fabricandas naues, & frumenti magnum numerum: ceteré ex publicis syluis est vsus. Vmbriæ populi, Nequinique & Reatini, & Amiternini, Sabinusq; omnis ager, milites polliciti. Marsi, Peligni Marrucinique multi voluntarii nomina in classem dederunt. Cum mertes cum equo fœdere cum Romanis essent, cohortem armatam sexcentorum hominum miserunt. XXX. nauium carinæ, XX. quinqueremes, X. quadriremes cum essent positæ, ipse ita instituit operi, vt die quadragesimoquinto quam ex syluis detracta materia erat, naues instructæ armatæque in aquam deductę sint. Profectus in Siciliam est XXX. nauibus longis, voluntariorum septem ferme millibus in naues impositis. Et P. Licinius in Brutios ad duos exercitus consulares venit, ex eis eum sibi sumpsit, quem L. Veturius Cos. habuerat. Metello, vt quibus præfuisset legionibus, iis præesset, facilius cum assuetis imperio rem gesturum ratus, permisit. Et prætores diuersi in prouincias profecti. Et quia pecunia ad bellum deerat, agri Campani regionem a Fossa Græca ad mare versam vendere quæstores

præfores iussi. indicio quoque permisso, qui ager publicus Campani fuisset, vt is publicus populi Romani esset. Indici præmium constitutum, quantę pecuniæ ager indignatus esset, pars decima. Et Cn. Seruilio Pr. vrb. negotium datum, vt Campani ciues vbi esque ex S. C. liceret, habitarent: animaduerteretque in eos qui alibi habitarent. Eadem æstate Hago Amilcaris filius ex minore Balearium insula, vbi hybernarat, iuuentute lecta in classem imposita in Italiam XXX. ferme rostratis nauibus, & multis onerariis, XII. millia peditum, duo ferme equitum traiecit. Genuamque nullis præsidiis maritimam oram tutantibus, repentino aduẽtu cepit: inde ad oram Ligurum Alpinorum, si quos ibi motus facere posset, classem appulit. Ingauni (Ligurũ ea gens est) bellum ea tempestate gerebant cum Vanteriis montanis. Igitur Pœnus Sauone oppido Alpino præda depositа, & decem longis nauibus in statione ad præsidium relictis, cæteris Carthaginem missis ad tuendam maritimam oram, quia fama erat Scipionem traiecturum esse: ipse societate gentis Ingaunis, quorum gratiam malebat, composita, montanos instituit oppugnare. Et crescebat exercitus indies, ad famam nominis eius Gallis vndique confluentibus. Ea literis cognita Sp. Lucretii, ne frustra Asdrubale cum exercitu deleto biennio ante forent lætati, si par aliud inde bellum duce tantum mutato oriretur, curam ingentem accenderunt Patribus. Itaque & M. Liuium Procos. ex Hetruria volonum exercitum admouere Ariminũ iusserunt: & Cn. Seruilio prætori negotium datum, vt si e republ. censeret esse, duas vrbanas legiones, cui imperio videretur dato, ex vrbe duci iuberet. M. Valerius Lævinus Aretium eas legiones duxit.

Eisdem diebus naues onerariæ Pœnorũ ad LXXX. circa Sardiniam ab C. Octauio, qui prouinciæ præerat, captæ. Eas Cælius frumento misso ad Annibalem, commeatuque onustas: Valerius prædam hostium, truncam Ligurumque montanorum captiuos Carthaginem portantes, captas tradit. In Brutiis multa ferme anno eo memorabile gestum est. Pestilentia incesserat pari clade in Romanos Pœnosque, adeo quod Punicum exercitum super morbum etiam fames affecit. Propter Iunonis Laciniæ templum statem Annibal egit: ibique aram condidit, dedicauitque cum ingenti rerum ab se gestarum titulo Punicis Græcisq; literis insculpto.

DECADIS TERTIÆ. LIB. IX.
Epitome.

EX Sicilia C. Lælius in Africam a Scipione missus, ingentem prædam reportauit: & mandata Massinissæ Scipioni exposuit, conquerentis, quod non exercitum in Africam traiecisset. Bellum in Hispania finitum, victore Romano, quod Indibilis excitauerat. ipse in acie occisus: Mandonius exposcentibus Romanis a suis deditus est. Magonis frater in Galliam & Liguriam iterat, ex Africa & militum ampla manus missa, & pecuniæ, quibus auxilia conduceret: præceptumq; vt se Annibali iungeret. Scipio a Syracusis in Bruttios traiecit: & Locros, pulso Punico præsidio, fugatoque Annibale recepit. Pax cum Philippo facta est. Idæa mater deportata est Romam a Pessinunte oppido Phrygiæ, carmine in libris Sibyllinis inuento: pelli Italia alienigenam hostem posse, si mater Idea deportata Romam esset. tradita autem est Romanis per Attalum regem Asiæ. Lapis erat, quem matrem deûm incolæ dicebant. Excepit P. Scipio Nasica, Cn. filius, eum qui in Hispania perierat, vir optimus a senatu iudicatus, adole-

scens nondum quæstorius: quoniam ita responsum haberatur: vt numen id ab optimo viro reciperetur, consecrarent. Locrenses legatos Romam miserunt, qui de impotentia P. Pleminij legati quererentur: quod pecuniam Proserpinæ asseruerat: & liberos eorum & coniuges stuprauerat. Pleminius in catenis Romam perductus, in carcere mortuus est. Cum falsus rumor de P. Scipione preconsule, qui in Sicilia erat, in vrbem perlatus esset, tanquam luxuriaretur: missis ad hoc legatis a senatu, qui explorarent, an ea vera essent: purgatus infamia Scipio in Africam traiecit senatus permissu. Syphax accepta in matrimonium Asdrubalis Gisgonis filia, nomine Sophonisba, quam cum Scipione ipse iunxerat, renunciauit. Massinissa rex Massesulorum, dum pro Carthagine in Hispania militat: amisso patre Gala, de regno exciderat. quo per bellum repetito, aliquot præliis a Syphace rege Numidarum victus, in totum priuatus est: & cum ducentis equitibus exul Scipioni se iunxit: & cum eo primo statim bello Hannonem Hamilcaris filium cum ampla manu interemit. Scipio aduersus Asdrubalis & Syphacis, qui prope cum centum millibus armatorum venerant: ab obsidione Vticæ depulsus, hyberna commutauit. Sempronius Cos. in agro Crotoniensi prospere aduersus Annibalem pugnauit: Lustrum a censoribus conditum est. censa sunt ciuium capita CCLXV. millia: Inter censores M. Liuium, & Claudium Neronem notabilis discordia fuit. nam & Claudius Liuio collega equum ademit, quod a populo Romano damnatus, actusque in exilium fuerat: & Liuius Claudio, quod falsum in se testimonium dixisset: & quod minime bona fide secum in gratiam redisset. idem omnes tribus, extra vnam, ærarias reliquit, quod & innocentem se damnassent, & post ea consulem censoremq; fecissent.

Scipio posteaquam in Siciliam venit, voluntarios milites ordinauit centuriauitque. ex iis trecentos iuuenes florentes ætate, & virium robore insignes circa se habebat, ignorantes quem ad vsum neque centuriati, neque armati seruarentur. tum ex totius Siciliæ iuniorum numero principum genere & fortuna trecentos equites, qui secum in Africam traiicerent, legit. diemque iis qua equos armisque instructi atq; ornati adessent, edixit. Quibus ea militia procul domo terra marique multos labores, magna pericula allatura videbatur: neque eos modò, sed parentes cognatosq; eorũ ea cura angebat. Vbi dies quæ edicta erat aduenit, arma equosque ostenderunt. tum Scipio renunciari sibi dixit, quosdam equites Siculorum tanquã grauem & diuturnam horrere eam militiã. si qui ita animati essent, magnos eos sibi iam tunc fateri, quam postmodum, cum recusarent, segnes atque inutiles milites reipublicæ futuros. se, expromerent quid sentirent, cum bona venalia auditurum. Vbi ex his vnus ausus est dicere, se promptum, si sibi vtrum vellet liberum esset, nolle militare, tum Scipio ei: Quando igitur adolescens quæ sentires non dissimulasti, vicarium tibi expediam, cui tu arma equumque & cætera instrumenta militiæ tradas, & tecum hinc extemplo domum recas, exerceas, docendum cures, equo tradito armaque. Læto conditionem accipienti, vnum ex CCC. quos inermes habebat, tradit. Vbi hoc modo exauctoratum equitem cum gratia imperatoris fecerunt: se quisque excusare, & vicarium accipere. Ita trecentis Siculis Romani equites subitum sine publica impensa docendorum atque exercendorum curam Siculi habuerunt. quia edictum imperatoris erat, ipsum militaturũ, qui ita non fecisset. Egregiam hanc alam equitum euasisse ferunt, cultosq; præliis rempub adiuuisse. Legiones inde cum inspiceret, plurimorũ stipendiorum ex iis milites delegit, maxime qui sub duce Marcello militauerant. quos cum optima disciplina institutos cernebat, tum etiam ab longa Syracusarum obsidione fortissimos esse vrbium oppugnandarum. nihil enim paruum, sed Carthaginis iam excidia agitabat animo. Inde exercitum per oppida dispertit: frumentum Siculorum ciuitatibus imperat: ex Italia nauigio parcit: veteres naues reficit, & cũ iis C. Lælium in Africam prædatum mittit. nouas Panormi deducit, quia ex viridi materia raptim factæ erant, ne in sicco hybernarent. Præparatis omnibus ad bellum, Syracusas nondum ex magnis belli motibus in otia tranquillas venit. Græci res a quibusdam Italiæ generis eadem vi, qua per bellum ceperant, retinentibus, concessas sibi ab senatu repetebãt. Omnium primum ratus tueri publicam fidem, partim edicto, partim iudiciis etiam in pertinaces ad obtinendam iniuriam redditis, suas res Syracusanis restituit. Non ipsis tantum ea res, sed omnibus Siciliæ populis grata fuit: eoque enixius bellum adiuuerũt. Eadem ætate in Hispania coortum ingens bellum, concitante Illergete Indibili nulla alia de causa, quã per admirationem Scipionis contemptu imperatorum aliorum orto. Eum superesse vnum ducem Romanis, cæteris ab Annibale interfectis, rebãtur. Ita nec in Hispaniam cæsis Scipionibus alium quem mitterent, habuisse. & posteaquam in Italia grauius bellum vrgeret, aduersus Annibalem eum accersisse, præterquam quod nomina tantum ducum in Hispania Romani haberent, exercitum quoque

inde veterem deductum. trepida omnia & inconditam turbam tyronum esse. nunquam talem occasionem liberandæ Hispaniæ fore. seruitum ad eam diem, aut Carthaginiensibus, aut Romanis: nec inuicem his, aut illis, sed interdum vtrisque simul pulsos ab Romanis Carthaginienses: ab Hispanis si consentirent, pelli Romanos posse: vt ab omni externo imperio soluta in perpetuũ Hispania in patrios rediret mores ritusq; Hæc taliaq; dicendo, non populares modò, sed Ausetanos quoq; vicinam gentem concitat, & alios finitimos sibi atque illis populos. itaq; intra paucos dies XXX. millia peditum, quatuor ferme equitum in Sedetanum agrũ, qui edictum erat, conuenerunt. Romani quoq; imperatores, L. Lentulus & L. Manlius Acidinus, ne gnauiter, prima negligendo, bellum: iunctis & ipsi exercitibus per agrum Ausetanum hostico tanquam pacato clementer ductis militibus, ad sedem hostium peruenere: trium milliũ spacio procul a castris eorum posuerunt castra. Primo per legatos nequaquam est tentatum, vt descederetur ab armis. deinde cum in pabulatores Romanos impetus repente ab equitib. Hispanis factus esset, summisso ab statione Romana equitatu, prælium equestre fuit, haud sane memorando in partem vllam euentu. Sole oriente postero die armati instructiq; omnes mille ferme passus procul a castris Romanis aciem ostendere. medii Ausetani erant. cornua dextrum Illergetes, læuum ignobiles tenebant Hispani populi. inter cornua & mediam aciem interualla patentia satis late fecerũt, qua equitatum, vbi tempus esset, emitterent. Et Romani more suo exercitum cum instruxissent, id modò hostium imitati sunt, vt inter legiones & ipsi patentes equiti relinquerent vias. Cæ-

terum Lentulus ei parti vsum equitis fore, quæ prior in dehiscentem interuallis hostiũ aciem equites emisissent: Ser. Cornelio tribuno militum imperat, equites per patentes in hostium acies vias immittere equos iubeat. ipse cœpta parum prospere pedestri pugna, tantum moratus, dum cedenti duodecimæ legioni, quæ in læuo cornu adsistus Illergetes locata erat, tertiamdecimam legionem ex subsidiis in primam aciem firmamentũ facit. posteaquam æquata ibi pugna est, ad L. Mãlium inter prima signa hortantem, ac subsidia quibus res postulabat locis inducentem, venit. indicat, instare ab læuo cornu esse. iam missum ab se Ser. Cornelium procella equestri hostes circunfusurum. Vix hæc dicta dederat, cum Romani equites in medios equestri hostes, simul pedestres acies turbarunt, simul equitibus Hispanorũ viam immittendi equos abstulerunt. itaque omissa pugna equestri, ad pedestrem Hispani equites descenderunt. Romani imperatores, vt turbatos hostium ordines, & trepidationem pauoremque, & fluctuantia viderunt signa, hortantur, orant milites, vt perculsos inuadant, nec restituti aciem patiantur. Non sustinuissent diu infestum impetum barbari, ni regulus ipse indebilis, cum equitibus ad pedes degressis ante prima signa peditum se obiecisset. Ibi aliquamdiu atrox pugna stetit. tandem postquam ii qui circa regem seminecem restantem, deinde pilo terræ affixũ pugnabant, obruti telis occubuerunt, in fuga passim cœpta, plures cæsi, quia equos concidendẽdi equitib. spaciũ nõ fuerat, & qa perculsis acriter institerũt Romani: nec ante absessum est, q̃ castris quoque exuerunt hostem. Tredecim millia Hispanorũ cæsa ea die, DCCC. ferme capti Roma-

norum sociorumq; paulo ampliùs C C. maximè in læuo cornu ceciderunt. Pulsi castris Hispani, aut qui ex prælio effugerant, sparsi primo per agros, deinde in suas quisque ciuitates redierunt. Tum a Mandonio euocati in concilium, conquestique ibi clades suas, increpitis auctoribus belli, legatos mittendos ad arma tradenda, deditionemque faciendos ad arma tradenda, deditionemque faciendam censuerunt. Quibus culpam in auctores belli imbecilem cæterosque principes, quorum plerique in acie cecidissent, conferentibus, tradentibusque arma, & dedentibus sese, responsum est: in deditionem ita accipi eos, si Mandonium cæterosque belli concitatores tradidissent viuos: sin minus, exercitus se in agrum Illergetum Ausetanorumq; & deinceps aliorum populorum ducturos. Hæc dicta negatis, renunciataque in concilium. Ibi Mandonius cæterique principes comprehensi, traditi ad supplicium. Hispanis populis reddita pax: stipendium annui duplex, & frumentum sex mensium imperatum, sagaque & togæ exercitui: & obsides ab triginta ferme populis accepti. Ita Hispaniæ rebellantes tumultu haud magno motu, intra paucos dies concito & compresso, in Africam omnis terror versus. C. Lælius nocte ad Hipponem Rhegium cum accessisset, luce prima ad populandum agrum sub signis milites sociosq; nauales duxit. Omnibus passim modo incuriosè agentibus, magna clades illata, fugaque trepidi Carthaginem terrore ingenti compleuere, classem Romanã Scipionemq; imperatorem (& fama fuerat iam in Siciliam transgressum) aduenisse. Nec quot naues vidissent, nec quanta manus agros popularetur, satis gnari, omnia in maius metu augente accipiebant: itaque primo terror pauorque, deinde mœstitia animos incessit: tantum

fortunam mutasse, vt qui modò ipsi exercitum ante mœnia Romana habuissent, victores stratis tot hostium exercitibus, omnes Italiæ populos aut vi aut voluntate in deditionem accepissent: ii versos Marte, Africæ populationes, & obsidionem Carthaginis visuri forent, nequaquam pari ad patiendum robore, ac Romani fuissent. Illis Romanam plebem, illis Latium iuuentutem præbuisse, maiorem semper frequentioremque pro tot cæsis exercitibus subolescentem: cæterum suam plebem imbellem in vrbe, imbellem in agris esse: mercede parari auxilia ex Afris, gente ad omnem auram spei mobili atque infida. iam reges, Syphacem post colloquium cum Scipione alienatum, Masanissam aperta defectione infestissimum hostẽ. nihil vsquam spei, nihil auxilii esse. nec Magonem ex Gallia mouere tumultus quicquam, nec coniungere se Annibali: & Annibalem ipsum iam & fama senescere, & viribus. In hæc deflenda prolapsos ab recenti nunc animos, rursus terror instans reuocauit ad consultandum, quonam modo obuiam præsentibus periculis iretur. Delectus raptim in vrbe agrisque haberi placet, mittere ad conducenda Afrorum auxilia, munire vrbem, frumentum conuehere, tela, arma parare, instruere naues, ac mittere ad Hipponem aduersus Romanam classem. Iam hæc agentibus nuncius tandem venit, Lælium, non Scipionẽ, copiasque, quantæ ad incursiones agrorũ satis sint, transuectas, summam belli molem adhuc in Sicilia esse. Ita respiratum, mittique ad Syphacem legationes, aliosque regulos firmandæ societatis causa cœptæ. Ad Philippum quoq; missi, qui ducenta argẽti talenta pollicerentur, vt in Siciliam aut Italiam traiiceret. Missi & ad suos imperatores in Italiam,

vt omni terrore Scipionem retinerent. ad Mago-
nem non legati modo, sed XXV. naues longæ, lex
millia peditū, octingenti equites, septem elephan-
ti, ad hæc magna pecunia ad conducenda auxilia,
quibus fretus propius vrbem Romam exercitum
admoueret, coniungeretq; se Annibali. Hæc Car-
thagine parabant agitabantq;, cum ad Lælium pa-
das ingentes ex agro inermi ac nudo præsidiis agro
tem Masanissa fama Romanæ classis excitus, cum
equitibus paucis venit. Is segniter rem agi a Sci-
pione questus, quod non iam exercitum in Afri-
cā traiecisset, perculsis Carthaginiensibus, Syphace
impedito finitimis bellis: quem certum haberet, ei
spacium ad sua vt velit componenda, detur, nihil
syncera fide cum Romanis acturum. Hortaretur ac
stimularet Scipionem ne cessaret: se quanquam re-
gno pulsus esset, cum haud contemnendis copiis
affuturum peditum equitumque, necipsi Lælio
morandum in Africa esse. classem credere profe-
ctam a Carthagine, cum qua absente Scipione non
satis tutum esset contrahi certamen. ab hoc sermo-
ne dimisso Masanissa, Lælius postero die naues pra-
da onustas ab Hippone soluit: reuectusque in Sici-
liam, mandata Masanissæ Scipioni exposuit. Eidē
ferme diebus naues quæ ab Carthagine ad Mago-
nem missæ erant, inter Albingaunos, Ligures Ge-
nuamque acceſſerunt. In iis locis tum forte Mago
tenebat classem. qui legatorum auditis verbis, iu-
bentium exercitus quam maximos comparare, ex
templo Gallorum & Ligurum (namque vtriusque
gentis ingens ibi multitudo erat) concilio habuit.
& missum se ad eos vindicandos in libertatē ait: &,
vt ipsi cernāt, mitti sibi ab domo præsidia: sed quan-
tis viribus, quanto exercitu id bellū gereretur, in eo-

rum potestate esse. duos exercitus Romanos, vnum
in Gallia, alterum in Hetruria esse, satis scire: Sp. Lu-
cretium secum M. Liuio iuncturum. multa millia
pedum etiam armanda esse, vt duobus ducibus, duo-
bus exercitibus Romanis, resistatur. Galli summam
rei suam voluntatem esse dicere: sed cum vna ca-
stra Romana intra fines, altera in finitima terra He-
truria prope in conspectu habeant, si palam fiat, au-
xilio adiutum ab se se Pœnum, extemplo infestos
futuros; exercitus in agrum suum incursuros. ea ab
Gallis desideraret, quib. occulte adiuuari posset. Li-
guribus, quod procul agro vrbibusq; eorum castra
Romana sint, libera consilia esse: illos armare iu-
uentutem, & capessere pro parte bellum æquū esse.
Ligures haud abnuere. tempus modò duorū mensi-
um petere ad delectus habendos. Interim Mago
mercatores, Gallis dimissis, clam per agros eorum mer-
cede conducere, commeatus quoq; omnis generis
occulte ad eum a Gallicis populis mittebantur. M.
Lælius exercitum volonum ex Hetruria in Galliam
traducit: iunctusque Lucretio, si se Mago ex Liguri-
bus propius vrbem moueat, obuiam ire parat: si
Pœnus sub angulo Alpium quietus se contineat, &
ipse in eadem statione circa Ariminum Italiæ præ-
sidio futurus. Post reditū ex Africa C. Lælii, & Sci-
pione stimulato Masanissæ adhortationibus, & mi-
neribus prædam ex hostium terra cernentibus tota
classe efferri, accensis ad traiiciendū quā primū, in-
cessit. Interuenit maiori minor cogitatio, Locros vrbē reci-
piendi, quæ sub defectionē Italiæ desciuerat & ipsa
ad Pœnos. spes autē affectādæ eius rei ex minima re
effulsit, quod latrociniis magis quam iusto bello in
Bruttiis gerebātur res, principio ab Numidis facto,
& Bruttius nō societate magis Punica, q̄ suopte inge-

nio promptis in eum morem. Postremo Romani quoq; milites iam contagione quadam rapto gaudentes, quantum per duces licebat, excursiones in hostium agros facere: ab iis egressi quidam vrbe Locrenses circumuenti, Rhegiumque abstracti fuerant. in eo captiuorum numero fabri quidam erant, assueti forte apud Pœnos mercede opus in arce Locrorum facere. ii cognita ab Locrensium principibus, qui exulabant Rhegii pulsi ab auersa fortione, quę Annibali Locros tradiderat: cum ceteris percunctantibus (vt mos est iis qui diu absunt, quę domi agerentur, exposuissent: spem fecerunt, si redempti ac remissi forent, arcem se iis tradituros, sibi habitare, fidemq; sibi rerum omnium inter Carthaginienses esse. Itaq; vt qui simul desiderio patriæ agerentur, simul cupiditate inimicos vlciscendi arderent, redemptis extemplo iis remissisque, cum ordinem agendæ rei composuissent, signaque quæ procul edita obseruarent: ipsi ad Scipionem Syracusas profecti, apud quem pars exulum erat, referentes ibi promissa captiuorũ, cum spē ab effectu haud abhorrentem consuli fecissent: tribuni militum ei iis M. Sergius & P. Matienus missi: iussiq; ab Rhegio tria millia militum Locros ducere, & Q. Pleminio prætori scriptũ, vt rei augendæ adesset. Profecti ab Rhegio, scalas ad dictam altitudinem arcis fabricatas portantes, media ferme nocte ex eo loco vnde conuenerat, signum dedere proditoribus arcis. qui parati intentique, & ipsi scalas ad id ipsum factas cum demisissent, pluribusq; simul locis scandentes accepissent, priusquã clamor oriretur, in vigiles Pœnorũ, vt in nullo tali metu sopitos, impetus est factus. quorũ gemitus primo morientiũ exauditus, deinde subita consternatio ex somno & tumultu.

tu. cum causa ignoraretur, postremo certior res, aliis excitantibus alios, iamq; ad arma pro se quisque vocabat. hostes in arce esse, & cædi vigiles, oppressiq; forent Romani, nequaquã numero pares, si clamor ab iis qui extra arcem erant sublatus, interrus vnde accidisset, omnia vana augente nocturno tumultu, fecissent. Itaq; velut plena iam hostium arce territi Pœni, omisso certamine in alterã arcem (duæ sunt haud multum inter se distantes) confugiunt. Oppidani vrbē habebant, victoribus præmium in medio positam. Ex arcib. duabus prędis quotidie leuibus certabatur. Q. Pleminius Romano, Amilcar Punico præsidio præerat: & accersentes ex propinquis locis subsidia, copias augebãt. Ipse postremo veniebat Annibal. nec sustinuissent Romani, nisi Locrensiũ multitudo exacerbata superbia atq; auaritia Pœnorũ, ad Romanos inclinasset. Scipioni vt nunciatum est, in maiore discrimine Locris rem verti, ipsumq; Annibalem aduentare: ne præsidium etiam periclitaretur, haud facili inde receptu, & ipse a Messana, L. Scipione fratre in præsidio ibi relicto, cum primum æstu fretum inclinatum est, naues mari secundo transmisit. Et Annibal a Buthroto amni (haud procul is ab vrbe Locris abest) nuncio præmisso, vt sui luce prima summa vi prælium cum Romanis ac Locrensibus consererent, dum ipse auersis omnibus in eum tumultum ab tergo vrbem incautam aggrederetur: vbi luce cœptam inuenit pugnam, ipse nec in arcem se includere, turba locum arctum impediturus, voluit: neq; scalas, quibus scanderent muros. attulerant farcinis in aceruum coniectis, cũ haud procul muris ad terrorem hostium aciem ostendisset, cum equitibus Numidis circumequitabat vrbem, dum

scalæ, quæque alia ad oppugnandum opus erant, parãtur, ad visendum quâ maxime parte aggrederetur, progressus ad murũ, scorpione ictus, qui proximus eũ forte steterat. territus indè tam pericloso casu, receptui canere cum iussisset, castra procul ab ictu teli communiit. Classis Romana a Messana Locros multa die superãte accessit. expositi omnes armis: & ante occasum solis vrbẽ ingressi sunt. Postero die cœpta ex arce a Pœnis pugna. & Annibal ipse scalis, aliisq; omnibus ad oppugnationem paratis subibat muros, cum repente in eum nihil minus quam tale quicquam timentem, patefacta porta erumpunt Romani. ad C C. improuidos cum inuasissent, occidunt. cæteros Annibal, vt consulem adesse sensit in castra recipit. nuncioque misso ad eos qui in arce erant, vt sibimetipsis consulerent, nocte motis castris abiit. Et qui in arce erant, igni iniecto tectis quæ tenebãt, vt is tumultus hostẽ moraretur, agmen suorum fugæ simili cursu ante noctem assecuti sunt. Scipio vt & arcem relictam ab hostibus, & vacua vidit castra, vocatos ad concionem Locrenses grauiter ob defectionem incusauit: de auctoribus supplicium sumpsit, bonaque eorum alterius factionis principibus ob egregiam fidem aduersus Romanos concessit, publice nec dare nec emere se quicquam Locrensibus dixit. Romam mitterent legatos. quam senatus æquum censuisset, eam fortunam habituros. illud satis scire, & si mature de populo Rom. meriti essent, in meliore statu sub iratis Romanis futuros, quam sub amicis Carthaginiensibus fuerint. Ipse Q. Pleminio legato, præsidioque quod arcem ceperat, ad tuendam vrbem relicto, cum quibus venerat copiis, Messanam traiecit. Ita superbe crudeliterque habiti Locrenses a Carthagini-

Carthaginiensibus post defectionem ab Romanis erãt, vt modicas iniurias non æquo modò animo ferrent, sed prope libenti videri possent. verumenimuero tantum Pleminius Amilcarem præsidii præfectum, tantum præsidiarii milites Romani Pœnos colere atq; auaritia superauerũt, vt non armis, sed oculis videretur certari. nihil omnium quæ inopi inuidiosas opes potentioris faciunt, prætermissum in opprimendos est ab duce, aut a militibus. in corpora ipsorum liberos, in coniuges infandæ contumeliæ editæ. iam auaritia ne sacrorum quidẽ spoliatione abstinuit: nec alia modò templa violata, sed Proserpinæ etiam intacti omni ætate thesauri: præterquam quod a Pyrrho, qui cum magno piaculo sacrilegii sui manubias retulit, spoliati dicebantur. ergo sicut ante regiæ naues laceratæ naufragiis nimiis in terram integri, præter sacram pecuniam deæ, quam asportabant, extulerunt: tum quoque alio genere cladis eadem illa pecunia omnibus contacta violatione templi furorem obiecit: atque inde se ducem in ducem, militem in militem, rabie hostili vertit. Summæ rei Pleminius præerat: militum pars sub eo, quam ipse ab Rhegio adduxerat, pars sub tribunis erat. Rapto poculo argenteo ex ædicula Cereris domo Pleminii miles fugiens, sequentium quorum erat, obuius forte Sergio & Matieno tribunis militum fuit. cui cum iussu tribunorum ademptum poculum esset, iurgium inde & clamor, pugna postremo orta inter Pleminii milites tribunosq; vt suis quisq; opportunus aduenerat, multitudine simul ac tumultu crescente. Victi Pleminii milites, cũ ad Pleminiũ cruorẽ & vulnera ostẽtantes, nõ sine vociferatione atq; indignatione cõcurrissent, probra in eũ ipsum iactata in iurgiis referẽtes,

accensus ira domo sese proripuit: vocatosque tri-
bunos nudari ac virgas expediri iubet. Dum spoli-
andis iis (repugnabant enim, militumque fidem
implorabant) tempus teritur, repente frequentes
milites feroces recenti victoria ex omnibus locis
velut aduersus hostes ad arma conclamatum esset
concurrerunt. & cum violata iam virgis corpora
tribunorum vidissent, tum vero in multo impotentiorē subito rabiem accensi, sine respectu non ma-
iestatis modo, sed etiam humanitatis in legatum
petum, lictoribus prius indignum in modum
ctatis, faciunt. tum ipsum ab suis interceptum &
clusum hostiliter lacerant, & prope exanguem
so auribusq; mutilatis, relinquūt. his Messanā
ciatis, Scipio post paucos dies Locros hexeri
ctus, cum causam Pleminii & tribunorum audis
Pleminio noxa liberato, relictoq; in eiusdem
præsidio, tribunis sontib. iudicatis, & in vincu
iectis, vt Romam ad senatum mitterentur, Me
nam atque inde Syracusas redit. Pleminius imp
tens iræ, neglectam ab Scipione & nimis leu
latam suam iniuriam ratus: nec quenquam
mare alium eam litem posse, nisi qui atrocitat
eius patiendo sensisset, tribunos attrahi ad se iu
laceratosque omnibus, quæ pati corpus vllum
test, suppliciis, interfecit: nec satiatus viuorum
na, insepultos proiecit. Simili crudelitate & in
crensium principes est vsus, quos ad conquerend
iniurias ad Scipionem profectos audiuit. & quæ
tea per libidinem atque auaritiam fœda exempl
in socios ediderat, tunc ab ira multiplicia ede
famiæ atque inuidiæ non sibi modo, sed etiā imp
ratori esse. Iam comitiorum apperebat tempus,
cum a P. Licinio cos. literæ Romam allatæ sunt, se

xercitumq; suum graui morbo afflictari, nec sub-
ri potuisse, nisi eadem vis mali, aut grauior etiam
hostes ingruisset. itaque quoniam ipse venire ad
omitia non posset, si ita Patribus videretur, se Q.
ecilium Metellum dictatorem comitiorum causa
turum, exercitum Q. Cæcilii dimitti e republica
se. nam neque vsum eius vllum in præsentia esse,
m Annibal iam in hyberna suos receperit, & tan-
m incessisse in ea castra vim morbi, vt nisi mature
mittantur, nemo omniū superfuturus videatur.
a consuli a patribus facienda vt e republica fide-
que sua duceret, permissa. Ciuitatem eo tempore
geens religio inuaserat, inuento carmine in libris
byllinis, propter crebrius eo anno de cœlo lapi-
rum inspectis. Quandocunque hostis alienigena
terræ Italiæ bellum intulisset, eum pelli Italia vin-
que posse, si mater Idæa Pessinunte Romam ad-
secta esset. Id carmen ab decemuiris inuentum eo
magis Patres mouit, quod & legati qui donum Del-
hos portauerāt, referebant: & sacrificantibus ipsis
thio Apollini, omnia læta exta fuisse: & respon-
um oraculo editum maiorem multo victoriam,
quam cuius ex spoliis dona portarent, adesse popu-
o Romano. In eiusdem spei summam conferebant
P. Scipionis velut præsagientem animum de fine
belli, quod depoposcisset prouinciam Africam. Ita-
que quo maturius faustis omnibus oraculisque
portendentis sese victoriæ compotes fierent, id co-
itare, quæ ratio transportandæ Romam deæ esset.
ullas dum in Asia socias ciuitates habebat populus
Romanus: tamen memores, Æsculapium quoque
ex Græcia quondam haud dum vllo fœdere sociata,
valetudinis populi causa accersitum, & iam cum
Attalo rege propter commune aduersus Philippum

V.C. bellum cœptam amicitiam esse, facturum eum quæ
possit, populi Romani causa: legatos ad eum decer-
nunt, M. Valerium Læuinum qui bis consul fuerat,
ac res in Græcia gesserat, M. Cæcilium Metellū pre-
toriū, Ser. Sulpiciū Galbam ædilitium, duos quæsto-
rios, C. Tremelium Flaccum, & M. Valerium Faco-
nem. His quinq; naues quinqueremes, vt ex digni-
tate populi Romani adirent eas terras, ad quas con-
cilianda maiestas nomini Romano esset, decernit.
Legati Asiam petentes, protinus Delphos cum re-
scendissent, oraculū adierunt, consulentes, ad quod
negocium domo missi essent, perficiendi eius gra
sibi spem populoq; Romano portenderet. Respon-
sum esse ferunt, per Attalum regem compotes eo
fore, quod peterent. cum Romam deam deuec-
sent, tum curarent, vt eam qui vir optimus Roma
esset, hospitio acciperet. Pergamum ad regem re-
nerunt. Is legatos comiter acceptos Pessinunten
in Phrygiam deduxit. sacrumq; iis lapidem, quē
matrem deûm incolæ esse dicebant, tradidit, ac de-
portare Romam iussit. Remissus ab legatis M. Va-
lerius Falco nunciauit deam apportari, quærendū
virum optimū in ciuitate esse, qui eam rite hospitio
acciperet. Q. Cæcilius Metellus dictator ab cōsule
Brutiis comitiorum causa dictus, exercitusq; eius
550. dimissus, magister equitum L. Veturius Philo. Co-
mitia per dictatorem habita Consules facti M. Cæ-
nelius Cethegus. P. Sempron. Tuditanus absens, cui
prouinciā Græciā haberet. Prætores inde creati, T.
Claudius Nero, M. Martius Ralla, L. Scribonius Libo,
M. Pompon. Matho. Comitiis perfectis dictator se
se magistratu abdicauit. Ludi Romani ter, plebei
sepries instaurati. Curules erant ædiles Cn. & L.
Cornelii Lentuli. Lucius Hispaniam prouinciam ha-

bebat. absens creatus, absens eum honorem ges-
sit. T. Claudius Asellus, & M. Iunius Pennus plebeii
ædiles fuerunt. Ædem Virtutis eo anno ad portam
Capenam M. Marcellus dedicauit, septimo decimo
anno postquam a patre eius primo consulatu vota
in Gallia ad Clastidium fuerat. Et flamen Martialis
eo anno est mortuus, M. Æmilius Regillus. Negle-
cto eo biennio res in Græcia erant. itaq; Philippus
Ætolos desertos ab Romanis, cui vni fidebant au-
silio, quibus voluit conditionibus ad petendam &
percipiendam subegit pacem. quod nisi omni vi per-
fecere maturasset, bellantem eum cum Ætolis P.
Sempronius procōsul, successor imperii missus Sul-
picio cum decem millib. peditum, & mille equitib.
& triginta quinq; rostratis nauibus, haud paruum
momentum ad opem ferendam sociis oppressissent.
Vixdū pace facta nuncius regi venit, Romanos Dyr-
rachium venisse. Parthinosque & propinquas alias
gentes motas esse ad spem nouādi res. Dimallumq;
oppugnari. eo se auerterant Romani ab Ætolorū,
quo missi erant, auxilio: irati, quod sine auctoritate
sua aduersus fœdus cum rege pacem fecissent. Ea
cum audisset Philippus, ne qui motus maior in fini-
timis gentib. populisq; oriretur, magnis itineribus
Apolloniam contendit, quo Sempronius se recepe-
rat, misso Lectorio legato cum parte copiarum &
V.V. nauibus in Ætoliam ad visendas res, pacemq;,
si posset, turbādam. Philippus agros Apolloniatum
vastauit, & ad vrbem admotis copiis, potestatem
pugnæ Romano fecit. quem posteaquam quietum
muros tantummodo tueri vidit, nec satis fidens vi-
ribus & vrbem oppugnaret, & cum Romanis quoque
sicut cum Ætolis, cupiēs pacem, si posset: sin minus,
indutias facere, nihil vltra irritatis nouo certamine

ediis, in regnum se recepit. Per idem tempus tædio diutini belli Epirotæ, tentata prius Romanorum voluntate, legatos de pace communi ad Philippum misere, satis cõfidere conuenturam eam affirmantes, si ad colloquium cum P. Sempronio imperatore Romano venisset. Facile impetratum (neq; enim ipsius quidem regis abhorrebat animus) vt in Epirum transiret. Phœnice vrbs est Epiri. ibi primum collocutus rex cum Eropo, & Darda, & Philippo Epirotarum prætoribus, postea cum P. Sempronio congreditur. Affuit colloquio & Aminander Actorum rex, & magistratus alii Epirotarum & Aetolorum. Primus Philippus prætor verba fecit, & petiit simul ab rege & ab imperatore Romano, vt finem belli facerent, darentq; eam Epirotis veniam. P. Sempronius conditiones pacis dixit, vt Parthinos & Dimallum, & Bargulum, & Eugenium Romanorum essent. Atintanas, missis Romam legatis ab senatu impetrasse, vt Macedoni accederent. In eas conditiones cum pax conuenisset, ab rege scribi asscripti, Prusia Bithyniæ rex, Achæi, Bœoti, Thessali, Acarnanes, Epirotæ: ab Romanis, Ilienses, Attalus rex, Pleuratus, Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, Elei, Messenii, Athenienses. Hæc conscripta & signataque sunt, & in duos menses inducie facte, donec Romam mitterẽtur legati, vt populus in has conditiones pacem iuberet. Iusseruntque omnes tribus, quia verso in Africam bello, omnibus aliis in præsentia leuari bellis volebant. P. Sempronius pace facta ad consulatum Romam decessit. M. Cornelio, P. Sempronio consulibus (quintusdecimus annus Punici belli erat) prouinciæ, Cornelio Etruria cum vetere exercitu, Sempronio Brutii, vt nouas scriberet legiones, decretæ. Prætoribus, M. Martio

vrbana,

vrbana, L. Scribonio Liboni peregrina, & eidẽ Gallia, M. Pomponio Mathoni Sicilia, T. Claudio Neroni Sardinia euenit. P. Scipioni cum eo exercitu, cumq; he classe quam habebat, prorogatum in annum imperium est. Item P. Licinio, vt Brutios cum duabus legionibus obtineret, quoad eum in prouincia cum imperio morari consuli e republica visum esset. Et M. Liuio, & Sp. Lucretio cum binis legionibus, quibus adversus Magonem Galliæ præsidio fuissent, prorogatum imperium est. Et Cn. Octauio, vt cum Sardiniam legionemque T. Claudio tradidisset, ipse quibus longis X L. maritimam oram, quibus finibus senatus censuisset, tutaretur. M. Pomponio prætori in Sicilia Cannensis exercitus duæ legiones decretæ. T. Quintius Tarentum, C. Hostilius Tubulus Capuam, proprætores, sicut priore anno, cum vetere utrique præsidio obtinerent. De Hispaniæ imperio, quos in eam prouinciam duos consules mitti placeret, latum ad populum est. Omnes tribus eosdem L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Acidinum proconsules, sicut priore anno tenuissent, obtinere eas prouincias iusserunt. Consules delectum habere instituerunt, & ad nouas scribendas in Brutios legiones, & cæterorum (ita enim iussi ab senatu erãt) exercituum supplementum. Quanquam nondum aperte Africa prouincia decreta erat, occultantibus id credo patribus, ne præscirent Carthaginienses: tamen in eam spem erecta ciuitas erat, in Africa eo anno debellatum iri, finemq; bello Punico adesse. Impleuerat ea res superstitione animos: pronique & ad nuncianda & ad credenda prodigia erant. ea plura vulgabantur: duos soles visos: & nocte interluxisse: & facem Setiæ ab ortu solis in occidentem porrigi visam, Tarracinæ portam, Anagniæ &

portam, & multis locis murum de cœlo tactum. Id
ædē Iunonis Sospitæ Lanuuii cum horrendo fragore
re strepitum editum, eorum procurandorum causa
diem vnum supplicatio fuit: & nouendiale sacrum
quod de cœlo lapidatum esset, factum. Eo accessit
consultatio de matre Idæa accipienda. quam prae-
terquam quod M. Valerius vnus ex legatis regressus
actutum in Italia fore nunciauerat, recens nuncius
aderat, Tarracinæ iam esse. Haud paruæ rei iudicium
senatum tenebat, qui vir optimus in ciuitate esset,
veram certe victoriam eius rei sibi quisque ma-
quam vlla imperia, honoresve suffragio seu patrum
seu plebis delatos. P. Scipionem Cn. filium, eius qui
in Hispania ceciderat, adolescentem nondum qui-
storium, iudicauerunt in tota ciuitate virum op-
mum esse. Id quibus virtutibus inducti ita iudi-
uerint, sicut proditum memoriæ a primis tempo-
illorum scriptoribus, libens posteris tradiderim, ita
meas opiniones, coniectando rem vetustate obs-
tam, non interponam. P. Cornelius cum omnibus
matronis Ostiam obuiam ire deæ iussus: isque ea
de naue acciperet, & in terram elatam traderet
ferendam matronis. Postquam nauis ad ostium a-
mnis Tiberini accessisset, sicut erat iussus, in sasu pa-
ue euectus, ab sacerdotibus deam accepit, extu-
que in terram. Matronæ primores ciuitatis, inter
quas vnius Claudiæ Quintiæ insigne est nomen, ac-
cepere: cui dubia (vt traditur) ante fama, clariorem
ad posteros tam religioso ministerio pudicitiam fe-
cit. Eæ per manus succedentes deinceps aliæ aliis, o-
mni effusa ciuitate obuiam, thuribulis ante ianuas
positis, qua præferebatur: atq; accenso thure, pre-
cantib. vt volens propitiaq; vrbem Romā iniret, in
ædem Victoriæ, quæ est in palatio, pertulere deam.

Pridie Idus Aprilis: isq; dies festus fuit. populus fre-
quens dona deæ in palatiū tulit, lectisterniumq;, &
ludi fuere, Megalesia appellata. Cum de supplemē-
to legionumque in prouinciis erant, ageretur, tem-
pus a quibusdam senatorib. subiectum est, quæ du-
bia in reb. vtcunq; tolerata essent, ea dempto iam
hostem deūm benignitate metu, non vltra pati. E-
rectis expectatione patrib. subiecerunt colonias La-
tinas duodecim, quæ Q. Fabio & Q. Fuluio consuli-
bus abnuissent milites dare, eas annum iam ferme
sextum vacationē militiæ, quasi honoris & benefi-
cii causa habere: cum interim boni obedientesq; so-
cii pro fide atq; obsequio imperii Romani, cōtinuis
omnium annorum delectibus exhausti essent. Sub
hanc vocem non memoria magis patrib. renouata
rei prope iam obliteratæ, quam ira irritata est. Itaq;
nihil prius referre cōsules passi, decreuerunt, vt cō-
sules magistratus, denosq; principes Nepete, Sutrio
Ardea, Calibus, Alba, Carseolis, Sora, Suessa, Setia,
Circeis, Narnia, Interamna, (eę namq; colonię in ea
causa erant) Romā excirent: iis imperarent quantū
quæq; earum coloniarū militum plurimū dedisset.
populo Romano ex quo hostes in Italia essent, du-
plicatum eius summæ numerum peditum daret, &
equites centenos vicenos. si qua eum numerum e-
quitum explere non posset, pro equite vno tres pe-
dites liceret dare. pedites equitesq; quam locuple-
tissimi legerentur, mitterenturque vbicunque ex-
tra Italiam supplemento opus esset si qui ex iis re-
cusarēt, retineri eius coloniæ magistratus legatosq;
placere: neque si postularent, senatum dari priu-
quā imperata fecissent. stipendiū præterea iis colo-
niis tria millia æris, asses singulos imperari, exigique
quotannis: censumq; in iis coloniis agi ex formula

ab Romanis censoribus data. dari autem placere eandem quam populo Romano: deferriq; Romam ab iuratis censoribus coloniarum, priusquam magistratua birent. Ex hoc senatusconsulto acciti Romam magistratibus primoribusque earum coloniarum, consules cum milites stipendiumque imperassent, alii aliis magis recusare ac reclamare nequire tantum militum effici posse: vix, si simplū ex formula imperetur, enixuros. orare, atque obsecrare vt sibi senatum adire ac deprecari liceret: nihil se quare perire merito deberent, admisisse: sed si peccandum etiam foret, neque suum delictum, neque iram populi Romani, vt plus militum darent quam haberent, posse efficere. Consules obstinati manere legatos Romæ iubent, magistratus ire domos ad delectus habendos: nisi summa militum quæ imperata esset, Romam adducta, neminem iis senatum daturum. Ita præcisa spe senatum adeundi deprecandique, delectus in iis duodecim coloniis, per ingam vacationem numero iuniorum aucto, haud difficulter est præfectus. Altera itidem res, propeæque longo neglecta silentio, relata a M. Valerio Læuino est, qui priuatis collatas pecunias seac M. Claudio consule, reddi tandem æquum esse dixit. nec mirari quenquam debere, in publica obligata fide suam præcipuam curam esse. nam præterquam quod aliquid proprie ad consulem eius anni, quo collatæ pecuniæ essent, pertineret, etiam se auctore ita conferendi fuisse inopi ærario, nec plebe ad tributum sufficiente. Grata ea patrib. admonitio fuit. iussisque referre consulibus, decreuerunt, vt tribus pensionibus ea pecunia solueretur: primam præsentem ii qui tum essent, duas tertii, & quinti consules numerarent. Omnes deinde alias curas vna occupauit,

pauit, post quam Locrensium clades, quæ ignotæ ad eam diem fuerant, legatorū aduentu vulgatæ sunt. nec tam Q. Pleminii scelus, quam Scipionis in eo aut ambitio aut negligentia iras hominum irritauit. Decem legati Locrensium obsiti squalore & sordibus, in comitio sedentibus consulib. velamēta supplicum, ramos oleæ (vt Græcis mos est) porrigēntes ante tribunal cū flebili vociferatione humi procubuerunt. Quærentibus consulibus, Locrenses se dixerūt esse, ea passos a Q. Pleminio legato Romanisque militibus, quæ pati ne Carthaginienses quidem velit populus Romanus. orare, vt sibi Patres adeundi, deplorandique ærumnas suas potestatem facerent. Senatu dato, maximus natu ex iis: Scio, in-" quit, quanti æstimentur nostræ apud vos querelæ " Patres conscripti, plurimum in eo momenti esse, " si probe sciatis, & quomodo proditi Locri Annibali " sint, & quomodo pulso Annibalis præsidio, restituti " in ditionem vestram. quippe si & culpa defectionis " procul a publico consilio absit, & reditum in vestrā " ditionem appareat, non voluntate solum, sed ope " etiam ac virtute nostra magis, indignemini bonis " ac fidelibus sociis tam atroces atque indignas iniu- " rias ab legato vestro militibusq; fieri. Sed ego cau- " sam vtriusque defectionis nostræ in aliud tempus " differendam arbitror esse, duarum rerum gratia: v- " nius, vt coram P. Scipione, qui Locros recepit, quiq; " omnium nobis recte perperamque factorum est " testis, agatur: alterius, quod qualescunq; sumus, ta- " men hæc quæ passi sumus, pati non debuimus. Nō " possumus dissimulare P.C. nos, cum præsidium Pu- " nicum in arce nostra haberemus, multa fœda indi- " gna & a præfecto præsidii Amilcare, & ab Numidis " Afrisque passos esse: sed quid illa sunt collata cum "

„ iis quæ hodie patimur? Cum bona venia quæſo au-
„ diatis P.C.id, quod inuitus eloquar. In diſcrimine
„ eſt nũc humanum omne genus, vtrum vos, an Car-
„ thaginienſes principes orbis terrarũ videat. ſed ſi ea
„ iis quę Locrenſes aut ab illis paſſi ſumus, aut a veſtro
„ præſidio, nunc cum maxime patimur, æſtimandum
„ Romanum ac Punicum imperium ſit, nemo non vi-
„ los ſibi quã vos dominos præoptet. Et tamẽ videte
„ quemadmodũ Locrenſes in vos animati ſint. Cũ a
„ Carthaginienſib. iniurias multo minores accipe-
„ mus, ad veſtrũ imperatorẽ cõfugimus: cum a veſtro
„ præſidio pluſquam hoſtilia patiamur, nuſquã alibi
„ quã ad vos querelas detulimus. Aut vos reſpicitis
„ perditas res noſtras P.C. aut ne ab diis quidẽ immo-
„ talib. quod precemur, quicquã ſupereſt. Q. Pleminius
„ legatus miſſus eſt cũ præſidio ad recuperãdos a Car-
„ thaginienſib. Locros, & cum eodem ibi relictus eſt
„ præſidio. in hoc legato veſtro (dant enim animũ ad
„ loquendũ libere vltimæ miſeriæ) nec hominis quic-
„ quam eſt P.C. præter figurã & ſpeciem, neq; Roma-
„ ni ciuis præter habitum & ſonũ Latinæ linguæ. pe-
„ ſtis ac belua immanis, qualem fretum quondam
„ quo ab Sicilia diuidimur ad perniciem nauigantiũ
„ circunſediſſe fabulæ ferunt. Ac ſi ſcelus, libidinem
„ & auaritiã ſolus ipſe exercere in ſocios veſtros ſatis
„ haberet, vnam profundam quidem voraginem ra-
„ men patientia noſtra expleremus. nũc omnes cen-
„ turiones militeſq; veſtros (adeo in promiſcuo lice-
„ tiam atq; improbitatem eſſe voluit) Pleminius fe-
„ cit: omnes rapiunt, ſpoliant, verberant, vulnerãt, co-
„ cidunt, conſtuprant matronas, virgines, ingenuos
„ raptos ex complexu parentum. quotidie capitur
„ vrbs noſtra, quotidie diripitur, dies noctesq; omnia
„ paſſim mulierum puerorumque qui rapiuntur at-
que a-

„ que aſportantur, ploratibus ſonant. Miretur qui
„ neſciat, quomodo aut nos ad patiendum ſufficia-
„ mus: aut illos qui faciunt, nondum tantarum iniu-
„ riarum ſatietas ceperit. Neque ego exequi poſ-
„ ſum, nec vobis operæ eſt audire ſingula quæ paſſi
„ ſumus. communiter omnia complectar. Nego do-
„ mum vllam Locris, nego quenquam hominem ex-
„ pertem iniuriæ eſſe: nego vllum genus ſceleris, li-
„ dinis, auaritiæ ſupereſſe, quod in vllo qui pati po-
„ tuerit, prætermiſſum ſit. Vix ratio iniri poteſt, vter
„ caſus ciuitatis ſit deteſtabilior: cum hoſtes bello
„ vrbem cepere, an cum exitiabilis tyrannus vi atque
„ armis oppreſſit. omnia quæ captæ vrbes patiuntur,
„ paſſi ſumus, & nunc cum maxime patimur, P. C.
„ omnia quæ crudeliſſimi atque importuniſſimi ty-
„ranni ſcelera in oppreſſos ciues edunt, Pleminius in
„ nos, liberoſque noſtros & coniuges edidit. Vnum
„ eſt, de quo nominatim & nos queri religio infixa a-
„ nimis cogat: & vos audire, & exoluere rempub. ve-
„ ſtram religione, ſi ita vobis videbitur, velimus P. C.
„ Vidimus enim cum quanta cæremonia non veſtros
„ ſolum colatis deos, ſed etiam externos accipiatis.
„ Fanum eſt apud nos Proſerpinæ, de cuius ſanctitate
„ templi credo aliquam famam ad vos peruenifſe
„ Pyrrhi bello: qui cum ex Sicilia rediens Locros clas-
„ ſe præterueheretur, inter alia fœda, quæ propter fi-
„ dem noſtram erga vos in ciuitatem noſtram faci-
„ nora edidit, theſauros quoque Proſerpinæ intactos
„ ad eam diem ſpoliauit: atque ita pecunia in naues
„ impoſita, ipſe terra eſt profectus. Quid ergo euenit
„ P.C. claſſis poſtero die fœdiſſima tempeſtate la-
„ cerata: omneſque naues quæ ſacram pecuniam
„ habebant, in littora noſtra eiectæ ſunt. qua tanta
„ clade edoctus tandem deos eſſe ſuperbiſſimus rex,

» pecuniam omnem inquisitam in thesauros Proser-
» pinæ referri iussit. nec tamen illi vnquam possea
» prospere quicquam euenit: pulsasque Italia igno-
» bili atque inhonesta morte temere nocte ingressus
» Argos occubuit. Hæc cum audissent legatus vester
» tribunique militum, & mille alia, quæ non augen-
» dæ religionis causa, sed præsentis deæ numine fere
» comperta nobis maioribusque nostris, referebant
» ausi sunt nihilominus sacrilegas admouere manus
» intactis illis thesauris: & nefanda præda seipsos ac
» domos contaminare suas, & milites vestros. quibus
» per vos fidemque vestram P.C. priusquam eorum
» scelus expietis, neque in Italia, neq; in Africa quic-
» quam rei gesseritis: ne quod piaculi commiserunt
» non suo solum sanguine, sed etiam publica clade
» luant. Quanquam ne nunc quidem P. C. aut in di-
» cibus, aut in militibus vestris cessat ira deæ. aliqua-
» ties iam inter se signis collatis cōcurrerunt. dux al-
» terius partis Pleminius, alterius duo tribuni milit
» erant. non acrius cum Carthaginiensibus, quam
» ipsi inter se ferro dimicauerunt: præbuissentque eo-
» casionem furore suo Locros recipiendi Annibali, ni
» accitus a nobis Scipio interuenisset. At hercule mi
» lites contactos sacrilegio furor agitat, in ducib ipsis
» puniendis nullum deę numen apparuit: imo ibi pr
» sens maxime fuit. virgis cæsi tribuni ablegato sunt.
» legatus deinde insidiis tribunorum intercepta
» præterquā quod toto corpore laceratus, naso quoq
» auribusque decisis, exangu s est relictus. recreatus
» deinde legatus ex vulneribus, tribunos militum in
» vincula coniectos, dein verberatos, seru libusque o
» mnibus suppliciis cruciatos occidit: mortuos dein
» de prohibuit sepeliri. Has dea pœnas a templi sui
» spoliatoribus habet: nec ante desinet omnibus eos

agitare

agitare furiis, quam reposita sacra pecunia in the-
sauris fuerit. Maiores quondam nostri graui Croto-
ensium bello, quia extra vrbem templū est, transf-
ferre in vrbem eam pecuniam voluerunt. nocte au-
dita ex delubro vox est, abstinerent manus, deam
sua templa defensuram, quia mouendi inde thesau-
ros incussa erat religio, muro circundare templum
voluerūt: ad aliquantū iam altitudinis excitata erāt
moenia, cū subito collapsa ruina sunt. Sed & nunc, &
ipse alias dea suam sedem, suumq; templum aut tu-
tata est, aut a violatoribus grauia piacula exegit. no-
stras iniurias nec potest, nec possit alius vlcisci, quā
vos P.C. ad vos, vestramque fidem supplices confu-
gimus. nihil nostra interest, vtrum sub illo legato,
sub illo præsidio Locros esse sinatis, an irato Anni-
bali & Pœnis ad supplicium dedatis. Non postula-
mus vt extēplo nobis, vt de absente, vt indicta cau-
sa credatis. veniat, coram ipse audiat, ipse diluat. si
quicquam sceleris, quod homo in homines edere
potest, in nos prætermisit, non recusamus, quin &
nos omnia eadem iterum, si pati possumus, patia-
mur, & ille omni diuino humanoque liberetur sce-
lere. Hæc cum ab legatis dicta essent, quæsissetq; ab
eis Q. Fabius, detulissentne eas querelas ad P. Scipi-
onem: responderunt, missos legatos esse, sed eum
belli apparatu occupatum esse: & in Africam aut iā
traiecisse, aut intra paucos dies traiecturum. & lega-
ti gratia quanta esset apud imperatorem, expertos
esse: cum inter eum & tribunos cognita causa, tribu-
nos in vincula coniecerit: legatum eque sontem, aut
magis etiam in ea potestate reliquerit. Iussis exce-
dere e tēplo legatis, non Pleminius modo sed etiam
Scipio principum orationibus lacerari. ante omnes
Q. Fabius natum ad corrumpendam disciplinam

militarem arguere. sic & in Hispania plus prope per seditionem militum, quam bello amissum, externo & regio more & indulgere licentiæ militum, & sæuire in eos. Sententiam deinde trucem orationi adiecit. Pleminium legatum vinctum Romam deportari placere, & ex vinculis causam dicere: ac si vera forent, quæ Locrenses quererētur, in carcere necari, bonaque eius publicari. P. Scipionem, quod de prouincia decesserit iniussu senatus, reuocarique cum tribunis plebis, vt de imperio eius abrogando ferrent ad populum. Locrensibus coram natum respondere: quas iniurias sibi factas quererentur, neque senatum neque populum Romanum factas velle. viros bonos, socios que & amicos eos appellari. liberos, coniuges, quæque alia erepta essent, restitui. pecuniam, quanta ex thesauris Proserpinæ sublata esset, conquiri: duplamq; pecuniam in thesauris reponi: & sacrum piaculare fieri: ita vt prius ad collegium pontificum referretur, quod sacri thesauri moti, aperti, violatique essent, quæ piacula quibus diis, quibus hostiis fieri placeret. milites qui Locris essent, omnes in Siciliam transportari: quatuor cohortes sociorum Latini nominis in præsidium Locros adduci. Perrogari eo die sententiæ accensis studiis pro Scipione & aduersus Scipionem, non potuere. Præter Pleminii facinus, Locrensiumq; cladem, ipsius etiam imperatoris non Romanus modo, sed ne militaris quidem cultus iactabatur, cum pallio crepidisq; inambulare in gymnasio, libellis etiam palæstræq; operam dare: æque segniter molliterque cohortem totam Syracusarum amœnitate frui: Carthaginem atq; Annibalem excidisse de memoria: exercitū omnem licentia corruptū, qualis Sucrone in Hispania fuerit, qualis nūc

Locris,

Locris, sociis magis quā hosti metuēdus. Hæc quanquam partim vera, partim mista, eoq; similia veris iactabātur, vicit tamen Q. Metelli sententia, qui de ceteris Maximo assensus, de Scipionis causa dissentit. Qui enim conuenire, quem modo ciuitas iuuenem admodum, vnum recuperandę Hispanię delegerit ducem, quem recepta ab hostibus Hispania ad imponendū Punico bello finem creauerit cōsulem, quem destinauerit Annibalem ex Italia retracturum, Africam subacturum, eum repente, tanquā Q. Pleminium, indicta causa prope damnatum ex prouincia reuocari? cum ea quę in se nefarie facta Locrenses quererentur, ne præsente quidem Scipione facta dicerent: neque aliud quam patientia, aut pudor, quod legato pepercisset, insimulari posset? sibi placere M. Pomponium prætorem, cui Sicilia prouincia sorte euenisset, triduo proximo in prouinciam proficisci, consules decem legatos, quos iis videretur, ex senatu legere, quos cum prætore mitterent, & duos tribunos plebis, atque ædilem. cum eo cōsilio prętorem cognoscere, si ea quę Locrenses facta quererentur, iussu aut volūtate Pub. Scipionis facta essent, vt eū de prouincia decedere iuberent: si Pub. Scipio iam in Africā traiecisset, tribuni plebis, atq; ædilis cum duob. legatis, quos maxime prætor idoneos censuisset, in Africam proficiscerentur, tribuni atq; ędilis, qui reducerent inde Scipionē, legati qui exercitui præessent, donec nouus imperator ad eum exercitū veniret. sin M. Pomponius, & decem legati comperissent, neq; iussu neque voluntate Pub. Scipionis ea facta esse, vt in exercitu Scipio maneret, bellumq; vt proposuisset, gereret. Hoc facto S.C. cum tribunis plebis actum est, aut comparent inter se, aut sorte legerent, qui duo cum

prætore ac legatis irent. Ad collegium pontificum relatum die expiandis, quæ Locris in templo Proserpinæ tacta, violata, elataq; inde essent Tribuni plebis cum prætore & decem legatis profecti, M. Claudius Marcellus, & M. Cincius Alimentius, iisque ædilis plebis datus est: quem, si aut in Sicilia prætoris dicto audiens non esset Scipio, aut iam in Africam traiecisset, comprehendere tribuni iuberent, ac in re sacrosanctæ potestatis reducerent. Prius Locros ire quam Messanam, consilium erat. Cæterum duplex fama est, quod ad Pleminium attinet. alii, auctis quæ Romæ acta essent, in exilium Neapolim euntem, forte in Q. Metellum vnum ex legatis incidisse, & ab eo Rhegium vi retractũ: alii, ab ipso Scipione legatum cum triginta nobilissimis equitum missum, qui Q. Pleminium in catenas, & cum eo seditionis principes coniiceret. Ii omnes, seu ante Scipionis, seu cum prætoris iussu traditi in custodia Rheginis sunt. Prætor legatique Locros profecti primùm sicuti mãdatum erat, religionis curam habuere. omnem enim sacram pecuniam, quæque apud Pleminium, quæque apud milites erat, conquisitam, cum ea quam ipsi secum attulerant, in thesauris reposuerunt, ac piaculare sacrum fecerunt. Tum vocatos in concionem milites, prætor signa extra vrbem efferre iubet: castraque in campo locat, cum graui edicto, si quis miles aut in vrbe restitisset, aut secum extulisset, quod suum non esset: Locrensibus se permittere vt quod suum quisque cognosceret, prehenderet: si quid non cõpareret, repeteret: ante omnia libera corpora placere sine mora Locrensib. restitui: non leui defuncturũ pœna, qui non restituisset. Locrensium deinde concionem habuit, atque iis libertatem, legesque suas populum Romanum sena-

tumque restituere dixit. si qui Pleminium, aliove quem accusare vellet Rhegium se sequerent. si de P. Scipione publice queri vellent, ea quæ Locris nefarie in deos hominesq; facta essent, iussu & voluntate P. Scipionis facta esse, legatos mittere Messanam. ibi se cum consilio cogniturum. Locrenses prætori legatisque, & senatui ac populo Romano gratias egere: se ad Pleminium accusandum eros. Scipionem, quanquam parum iniuriis ciuitatis suæ doluerit, cum esse virum, quem amicum quam inimicum malint esse. pro certo se habere neq; iussu neque voluntate P. Scipionis tot tam efanda commissa: sed aut Pleminio nimium, aut i parum creditum. natura insitum quibusdam e, vt magis peccari nolint, quam satis animi ad dicanda peccata habeant. Et prætori & consilio aud mediocre onus demptum erat de Scipione gnoscendi. Pleminiũ & ad duos & triginta homines cum eo damnauerunt, atque in catenis Romam eferunt. ipsi ad Scipionẽ profecti sunt, vt ea quoq; quæ vulgata sermonibus erant, de cultu ac desidia mperatoris, solutaq; militiæ disciplina, comperta alis perferrent Romam. Venientibus iis Syracusas, Scipio res non verba ad purgandum se parauit: xercitum omnem eo conuenire, classem expediri ssit, tanquam dimicandum eo die terra marique um Carthaginiensibus esset. Quo die venerunt, ospitio comiter accepti. postero die terrestrem naualemque exercitus nõ instructos modo, sed hos ecurrentes classem in portu simulacrum, & ipsam edentem naualis pugnæ ostendit: tum circa armamentaria & horrea aliumque belli apparatum videndum, prætor legatique ducti: tantaque admiratio singularum vniuersarumque rerum incussa, vt

satis crederent, aut illo duce atq; exercitu vinci Carthaginiensem populum, aut nullo alio posse: iubebant, & spes conceptæ, quo die illum omnes centuriæ priorem consulem dixissent, primo quoq; tempore compotem populum Romanum faceret, adeoq; lętis inde animis profecti sunt, tanquam victoriam, non hostis magnificum apparatum nunciaturi Romam essent. Pleminius, quique in eadem causa erant, postquam Romam est ventum, extemplo in carcerem coniecti, ac primo producti ad populū ab tribunis apud populum occupatos Locrensium clade animos, nullum misericordiæ locum habuerunt. postea cum sæpius producerentur, iam senescēte inuidia, molliebatur ira, & ipsa deformitas Pleminii, memoriaque absentis Scipionis fauorem ad vulgum conciliabat. mortuus tamen prius in vinculis est quā iudicium de eo perficeretur. Hunc Pleminiū Clodius Licinius in libro tertio rerum Romanarum refert ludis votiuis, quos Romæ Africanus iterum consul faciebat, conatum per quosdam quos precio corruperat, aliquot locis vrbem incendere, vt frangendi carceris fugiendiq; haberet occasionem. patefacto dein scelere, delegatum in Tullianum ex S.C. De Scipione nusquam, nisi in senatu actum, vbi omnes legatique & tribuni classem, exercitū, ducemq; verbis extollentes, effecerūt, vt senatus censeret primo quoq; tempore in Africam traiiciendum: Scipioniq; permitteretur, vt ex iis exercitibus qui in Sicilia essent, ipse eligeret quos in Africam secum traiiceret, quos prouinciæ relinqueret præsidio. Dum hæc apud Romanos geruntur, Carthaginienses quoq; cum speculis per promontoria omnia positis, percunctantes pauentesq; ad singulos nuncios solicitā hyemem egissent: haud

rum & ipsi tuendæ Africæ momentum adiecerunt societatem Syphacis regis, cuius maxime fiducia traiecturum in Africam Romanū crediderūt. Erat Asdrubali Gisgonis filio non hospitium modo cum rege, de quo ante dictum est, cum ex Hispania venit in idem tempus Scipio atq; Asdrubal cōuenerant: sed mentio quoq; inchoatæ affinitatis, vt rex adiungeret filiā Asdrubalis. Ad eam rem confirmandā, quoniam quoq; nuptiis statuendū (iam enim nubilis erat virgo), præfectus Asdrubal, vt accensum cupiditate (vt erant ante omnes barbaros Numidæ effusi in Venerem) sensit, virginem ab Carthagine accersit, maturatq; nuptias, & interaliā gratulationem, vt publicū quoq; fœdus priuato adiiceretur, societas inter populū Carthaginiensem regemq;, data vltro citroq; fide, eosdē amicos inimicosq; habituros, iureiurando affirmatur. Cæterum Asdrubal memor & cū Scipione initæ regi societatis, & quā vana & mutabilia barbarorū ingenia essent: veritus, ne si traiiceret in Africam Scipio, parium vinculum eę nuptię essent: cum accensum recēti amore Numidam habet, perpellit, blāditiis quoq; puellæ adhibitis, vt legatos in Sicilia ad Scipionem mittat, per quos moneat eum, ne priorib. suis promissis fretus in Africam traiiciat. Se & nuptiis ciuis Carthaginiensis filiæ Asdrubalis plurimum viderit apud se in hospitio, & publico etiam fœdere cum populo Carthaginiensi iunctum, horrari primum, vt procul ab Africa, sicut adhuc fecerint, bellum Romani cum Carthaginiensibus gerant, ne sibi intersse certaminibus eorum, armaque aut hæc aut illa abnuentem, altera societatem sequi necesse sit. si non abstineat Africa Scipio, & Carthagini exercitum admoueat, sibi necessarium fore, & pro terra Africa, in qua & ipse sit

genitus,& pro patria coniugis suæ proq; parente ac penatibus dimicare. Cum his mandatis ab rege legati ad Scipionem missi, Syracusis eum conuenerunt, Scipio quanquam magno momento rerum in Africa gerendarum, magnaque spe destitutus erat, legatis propere, priusquam res vulgaretur, remissis in Africam literas dat ad regem: quibus etiam atq; etiam monet eum, ne iura hospitii secum, neu cum populo Romano initæ societatis, neu fas, fidē dextras, deos testes atq; arbitros conuentorum violat. Cæterum quando neq; celari aduentus Numidarum poterat (vagati enim in vrbe, obuersabantque prætori erāt) & si fileretur quid petentes venissent, periculum erat, ne vera eo ipso quod celarentur, sua sponte magis emanarent: timorq; in exercitum incideret, ne simul cum rege & Carthaginiensibus foret bellandum: auertit avero falsis præoccupando mentes hominum, & vocatis ad concionem militibus, non vltra esse cunctandum ait: instare, vt in Africam quamprimum traiiciat, socios reges. Malae nissam prius ipsum ad Lælium venisse, querentemque quod cunctando tempus tereretur. nunc Syphacem mittere legatos, idem admirantem, quæ tam diuturnę moræ sit causa: postulantemq;, vt aut traiiciatur tandem in Africam exercitus: aut, si mutata consilia sint, certior fiat, vt & ipse sibi ac regno possit consulere. Itaque iam satis omnibus instructis apparatisque, & re iam nō vltra recipiente cunctationem, in animo sibi esse, Lilybęum classe traducta, eodemque omnibus peditum equitumque copiis contractis, quæ prima dies cursum nauibus daret, deis benè iuuantibus, in Africam traiicere. Literas ad M. Pomponium mittit, vt si ei videretur, Lilybæum veniret: vt communiter consulerent, quas legiones po-

potissimum, & quantum militum numerum Africam traiiceret. item circum oram omnem maritimam misit, vt naues onerariæ comprehensæ Lybæi omnes contraherentur. Quicquid militū equitumq; in Sicilia erat, cum Lilybæum conuenisset, & nec vrbs multitudinem hominum, nec portus naues caperet, tantus omnibus ardor erat in Africam traiiciendi, vt non ad bellum duci viderētur, sed ad certa victoriæ præmia. præcipue qui superauerant ex Cannensi exercitu milites, illo non alio duce credebant nauata reipublicæ opera finire se militiam ignominiosam posse. Et Scipio minime id genus militum aspernabatur, vt qui neq; ad Cannas inuia eorum cladem acceptam sciret, neq; vllos ęque veteres milites in exercitu Romano esse, experq; non variis pręliis modo, sed vrbibus etiam oppugnandis. Quinta & sexta Cannenses erant legiones eas se traiecturum in Africam cum dixisset, finditos milites inspexit: relictisq; quos non idoneos credebat, in locum eorum subiecit, quos secum ex Italia adduxerat: suppleuitq; ita eas legiones, vt singulæ senа millia & ducenos pedites, trecenos haberent equites: sociorum item Latini nominis pedites equitesq; de exercitu Cannensi legit. Quantum militum in Africam transportatum sit, non paruo numero inter auctores discrepat. alibi decem millia peditum, duo millia & ducentos equites: alibi XV. millia peditum, mille & quingentos equites: alibi parte plus dimidia rem auctam, V. & XXX. millia peditum equitumq; in naues imposita inuenio. quidam non adiecere numerum, inter quos me ipse in re dubia poni malim. Cœlius vt abstinet numero, ita ad immensum multitudinis speciē auget. voluces ad terrā delapsas clamore militum ait: tantam-

que multitudinem conscendisse naues, vt nemo mortalium aut in Italia, aut in Sicilia relinqui videretur. Milites vt in naues ordine ac sine tumultu conscenderent, ipse eam sibi curam sumpsit. nauticos C. Lælius, qui classis præfectus erat, nauibus ante conscendere coactos continuit. commeatus imponendi M. Pomponio prætori cura data. V. & XL. dierum cibaria, e quibus XV. dierum cocta, imponuntur. Vt omnes iam in nauibus erant: scaphas circumisit, vt ex omnibus nauibus gubernatores que & magistri nauium, & bini milites in forum conuenirent ad imperia accipienda. Posteaquam conuenerunt, primū ab iis quæsiuit: si aquā hominib. iumentisq; in totidem dies, quot frumentum, imposuissent. vbi responsum est, aquam dierum V. & XL. in nauib. esse: tum edixit militibus, vt silentium quieti nauis sine certamine ad ministeria exequenda bene obedientes præstarent cum XX. rostratis se ac L. Scipionem ab dextro cornu: ab læuo totidem rostratis C. Lælium præfectum classis cum M. Porcio Catone (quæstor tum is erat) onerariis futurum præsidio. lumina in nauibus singula rostratæ, bina onerariæ haberent: in prætoria naue insigne nocturnum tria luminum fore. Emporia vt peterent gubernatores edixit. Fertilissimus ager, eoq; abundans omnium copia rerum est regio, & imbelles (quod plerunque in vbere agro euenit) barbari sunt: priusque quam a Carthagine subueniretur, opprimi videbantur posse. Iis editis imperiis, redire ad naues iussit: & postero die, diis bene iuuantibus, signo dato soluere naues. Multæ classes Romanæ e Sicilia atque ipso illo portu profectæ erant. cæterum non eo bello solum (nec id mirum, prædatum enim tantum modo pleræque classes ierant) sed ne priore quidem vlla

vlla profectio tanti spectaculi fuit. quanquam magnitudine classes æstimares, & bini consules cum binis exercitib. ante traiecerant, & prope totidem rostratæ in illis classibus fuerant, quot onerariis Scipio tum traiiciebat. nam præter L. longas naues, quadringentis ferme onerariis exercitum insuexit. sed & bellum bello, secundum priore vt socius Romanis videretur, cum quod in Italia bellatur, tum ingentes strages tot exercituum simul ducibus effecerant. & Scipio dux partim factis ipse, partim suapte fortuna quadam ingenti, ad incrementa gloriæ celebratus conuerterat animos: simul & mens ipsa traiiciēdi, nulli ante eo bello dum tentata, quod ad Annibalem detrahendum ex Italia, transferendumq; & finiendum in Africa bellum, se transire vulgauerat. Concurrerat ad spectaculum in portum omnis turba, non habitantiū modo Lilybæi, sed legationum omnium ex Sicilia: quę ad prosequendum Scipionem officii causa conuenerant, & prætorem prouinciæ M. Pomponium secutæ fuerant. ad hoc legiones quæ in Sicilia relinquebantur, ad prosequendos commilitones, processerant. nec classis modo, spectantib. e terra, sed terra etiam omnis circa referta turba spectaculo nauigantibus erat. Vbi illuxit, Scipio e prętoria naue silentio per præconem facto: Dii deæque, inquit, qui maria terrasq; colitis, vos precor quæsoque, quæ in meo imperio gesta sunt, gerūtur, postq; gerētur: ea mihi, populo plebiq; Romanę, sociis nominiq; Latino, qui populi Romani, quiq; meam sectam, imperiū auspicium q; terra, mari, amnibusq; sequūtur, bene vertant: eaque vos omnia bene iuuetis: bonis auctibus auxitis: saluos incolumesq; victis perduellib. victores spoliis decoratos, præda onustos, triumphātesq;

Universidad de Deusto
Biblioteca

" mecum domos reduces sistatis: inimicorum hosti-
" umque vlciscendorum copiam faxitis: quæque po-
" pulus Carthaginiensis in ciuitatem nostram facere
" molitus est, ea vt mihi populoque Romano in ci-
" uitatem Carthaginiensium exempla edendi facul-
" tatem detis. Secundum eas preces cruda exta cæsæ
victimæ (vti mos) in mare proiecit, tubaque signum
dedit proficiscendi. Vento secundo vehementi alacres
profecti, celeriter e conspectu terræ ablati sunt. Ea
meridie nebula occepit, ita vt vix concursus nauium
inter se vitarent. lenior ventus in alto factus, nocte
insequentem eadem caligo obtinuit: sole orto vis
discussa, & addita vis vento. Iam terram cernebant,
haud ita multo post gubernator Scipioni ait, non
plus quinque millia passuum Africam abesse, Mer-
curii promontorium se cernere. si iubeat eo dirigi,
iam in portu fore omnem classem. Scipio vt in
conspectu terra fuit, precatus deos, vti bono reipu-
blicæ suoque Africam viderit, dare vela, & alium in-
fra nauibus accessum petere iubet. vento eodem
ferebantur. cæterum nebula sub idem ferme tem-
pus, quo pridie, exortaconspectum terræ ademit, &
vento premente nebula cecidit. nox deinde in-
certiora omnia fecit. itaque anchoras, ne aut inter
se cõcurrerent naues, aut terræ inferrentur, iecere.
vbi illuxit, ventus idem coortus, nebula discussa a-
peruit omnia Africæ littora. Scipio quod esset pro-
ximum promontorium percunctatus, cum Pulchri
promontoriũ id vocari audisset: Placet omẽ, inquit,
huc dirigite naues. eo classis decurrit: copiæ omnes
in terram expositæ sunt. Prosperam nauigationem
sine terrore ac tumultu fuisse, permultis Græcis
Latinisque auctoribus credidi. Cœlius vnus præter-
quam quod non mersas fluctibus naues cæteros o-
mnes cæ-

mnes cœlestes maritimosque terrores, postremo
abreptam tempestate ab Africa classem ad insulam
Ægimurum, inde ægre correctum cursum exponit:
& prope obrutis nauibus, iniussu imperatoris sca-
phis haud secus quam naufragos milites sine armis
cum ingenti tumultu in terram euasisse. Expositis
copiis Romani castra in proximis tumulis metan-
tur. Iam non in maritimos modo agros conspectu
primum classis, dein tumultu egredientium in ter-
ram, pauor terrorq; peruenerat, sed in ipsas vrbes.
neq; enim hominum modo turba mulierum pue-
rorumque agminibus immista, omnes passim com-
pleuerat vias, sed pecora quoq; præ se agrestes age-
bant, vt relinqui subito Africam diceres: vrbibus ve-
ro ipsis maiorem quam quem secum attulerãt, ter-
rorem inferebant. Præcipue Carthagini prope vt
captæ tumultus fuit. nam post M. Attilium Regulũ
& L. Manlium Cossannis prope quinquaginta nul-
lum Romanũ exercitum viderant, præter prædato-
rias classes, quibus exscensiones in agros maritimos
factæ erant: raptisq; quæ obuia fors fecerat, prius re-
cursum semper ad naues, quam clamor agrestes cõ-
ciret, fuerat. eo maior tũ fuga pauorq; in vrbe fuit.
Et hercle neq; exercitus domi validus, neque dux
quem opponeret, erat. Asdrubal Gisgonis filius, ge-
nere, fama, diuitiis, regia tum etiam affinitate lon-
ge primus ciuitatis erat. sed eum ab illo ipso Scipio-
ne aliquot præliis fusum, pulsumq; in Hispania me-
minerant: nec magis ducem duci parem, quam tu-
multuarium exercitum suum Romano exercitui
esse. itaq; velut si vrbem extemplo aggressurus Sci-
pio foret, ita ad arma est conclamatum: portæque
raptim clausę, & armati in muris, vigiliæq; & statio-
nes dispositę, ac nocte insequenti vigilatũ est. Poste-

xo die quingenti equites ſpeculatum ad mare, turbandoſq; egredientes ex nauibus miſſi, in ſtationes Romanorũ inciderunt. iam enim Scipio claſſe Vticam miſſa, ipſe haud ita multum progreſſus a maritumulos proximos ceperat, & equites in ſtationibus locis idoneis poſuerat, & per agros miſerat prædatum. Ii cum Carthaginienſi equitatu prælium cum commiſiſſent, paucos in ipſo certamine, pleroſque fugientes perſecuti, in quib. præfectũ quoq; Hãnonem, nobilem iuuenem, occiderunt. Scipio non agros modo circa vaſtauit, ſed vrbem etiam proximã Afrorũ ſatis opulentã cepit. vbi præter cætera, quæ extẽplo in naues onerarias impoſita, miſſaq; in Siciliã erant, octo millia liberorũ capitũ ſeruorumq; ſunt capta. Lætiſſimus tamen Romanis in principio rerũ gerendarum aduentus Maſaniſſę fuit: quę quidam cum C C. haud amplius equitibus, pleriq; cum duũm milliũ equitatu tradunt veniſſe. Cęterum eã longe maximus omnium ætatis ſuæ regum hic fuerit, plurimumq; rem Romanam iuuerit: operæpretium videtur excedere paululum ad enarrandum, quam varia fortuna vſus ſit in amittendo recuperandoq; paterno regno. Militante eo pro Carthaginienſibus in Hiſpania, pater eius moritur: (Galę nomen erat) regnũ ad fratrem regis Deſalcem pergrãdẽ natu (mos ita apud Numidas eſt) peruenit. haud multo poſt Deſalce quoq; mortuo, maior ex duobus filiis eius Capuſa, puero admodũ altero, paternum imperium accepit. Cæterum cum magis iure gentis, auctoritate inter ſuos, quam viribus obtineret regnum: extitit quidam Mezetulus nomine, non alienus ſanguine regibus, familiæ ſemper inimicæ, ac de imperio varia fortuna cum iis qui tum obtinebant, certantis. Is concitatis popularibus, apud quos

quos inuidia regũ magnæ auctoritatis erat, caſtris palam poſitis, deſcendere regẽ in aciem, ac dimicare de regno coëgit. in eo prælio Capuſa cum multis principum cecidit: gens Maſæſylorum omnis in ditionẽ imperiumq; Mezetuli conceſſit. regio tamen nomine abſtinuit: contentuſq; nomine modico tutoris, puerum Lacumacen, qui ſtirpis regiæ ſupererat, regem appellat. Carthaginienſem nobilem fœminam, ſororis filiã Annibalis, quę proxime Deſalci regi nupta fuerat, matrimonio ſibi iungit, ſpe Carthaginienſiũ ſocietatis: & cum Syphace hoſpitiũ vetuſtum legatis miſſis renouat, omnia ea auxilia prępparans aduerſus Maſaniſſam. Et Maſaniſſa audita morte patrui, dein nece fratris patruelis, ex Hiſpania in Mauritaniã (Bocchar ea tempeſtate rex Maurorũ erat) traiicit. ab eo ſupplex infimis precibus auxiliũ itineri, quoniam bello non poterat, quatuor millia Maurorum impetrauit. Cum iis, præmiſſo nuncio ad paternos ſuoſq; amicos, cum ad fines regni peruenisſet, quingenti ferme Numidæ ad eum conuenerunt. Igitur Mauris inde, ſicut conuenerat, retro ad regem remiſſis, quanquã aliquanto minor ſpe multitudo, nec cum qua tantam rem aggredi ſatis auderet, conueniret: ratus agendo ac moliendo, vires quoq; ad agendum aliquid collecturum, proficiſcenti ad Syphacem Lacumaci regulo ad Tapſum occurrit. trepidum agmẽ cum in vrbem refugiſſet, & vrbem Maſaniſſa primo impetu capit, & ex regiis alios tradentes ſe recepit, alios vim parantes occidit. pars maxima cum ipſo puero inter tumultum ad Syphacem, quo primum intenderant iter, peruenerunt. Fama huius modicæ rei in principio rerum proſpere actæ conuertit ad Maſaniſſam Numidas. affluebantq; vndique ex agris viciſq; veteres

milites Galæ,& incitabant iuuenem ad recuperandum paternum regnum. Numero militum aliquantum Mezetullus superabat. nam & ipse eum exercitum quo Capusam vicerat, & ex receptis post eadem regis, aliquot habebat: & puer Lacumaces ab Syphace auxilia ingentia adduxerat, quindecim millia peditum. Mezetullo decem millia equitum erant. quibuscum Masanissa nequaquam tantum peditum equitumve habens, acie confligit. vicit tamen & veterum militum virtus, & prudentia inter Romana & Punica arma exercitati ducis. Regulis cum tutore & exigua Masæsylorum manu in Carthaginiensium agrum perfugit. Ita recuperato regno paterno Masanissa, quia sibi cum Syphace haud paulo maiorem restare dimicationē cernebat: optimum ratus cum fratre patruele gratiā reconciliare, missis qui & puero spem facerent, si in fidem Masanissæ sese permisisset, futurum in eodem honore, quo apud Galam Desalces quondam fuisset: & qui Mezetullo præter impunitatem sua omnia cum fide restitui sponderēt: ambos præoptātes exilio modicam domi fortunam, omnia, ne id fieret, Carthaginiensib. de industria agentibus, ad sese perduxit. Asdrubal tum forte cum hæc gerebantur, apud Syphacem erat. qui Numidæ haud sane multum ad se pertinere credenti, vtrum penes Lacumacē, an Masanissam regnum Masæsylorum esset, falli eum magnopere ait, si Masanissam eisdem contentum fore, quib. patrem Galam, aut patruum eius Desalcē, credat. multo maiorem indolem in eo animi ingeniiq; esse, quam in vllo gentis eius vnquam fuisset. sæpe eum in Hispania raræ inter homines virtutis specimen dedisse sociis pariter hostibusq;. & Syphacem & Carthaginienses, nisi orientem illum ignem oppres-

oppressissent, ingenti mox incendio, cum iam nullam opem ferre possent, arsuros, adhuc teneras & & fragiles eius vires esse: vixdum coalescere fouenti regnum. Instando stimulandoq; peruicit, vt exercitum ad fines Masæsylorum admoueat: atq; in agro de quo sæpe cum Gala nō verbis modo disceptatū, sed etiam armis certatum fuerat, tāquam haud dubie iuris sui, castra locet: si quis arceat, quod maxime opus sit, acie dimicaturum. sin per metum agro cedatur, in mediū regni eundum, aut sine certamine concessuros in ditionem eius Masæsylos, aut nequaquam pares futuros armis. His vocibus incitatus Syphax, Masanissę bellum infert: & primo certamine Masæsylos fundit fugatq;. Masanissa cum paucis equitibus ex acie in montem (Balbum incolæ vocant) perfugit. familiæ aliquot cum mapalibus pecoribusq; suis (ea pecunia illis est) persecuti sunt regem. cætera Masæsylorum multitudo in ditionem Syphacis concessit. Quem ceperant exules mōtem, herbidus aquosusque est: & quia pecori bonus alendo erat, hominum quoq; carne ac lacte vescentium abunde sufficiebat alimentis. Inde nocturnis primo ac furtiuis incursionibus, deinde aperto latrocinio infesta omnia circa esse: maxime vri Carthaginiensis ager, quia & plus prædæ quam inter Numidas, & latrocinium tutius erat. iamq; adeo licenter eludebant, vt ad mare deuectam prædam venderent mercatoribus appellentibus naues ad idipsum, pluresque quam iusto sæpe in bello Carthaginiensium cæderentur caperenturque. Deplorabant ea apud Syphacem Carthaginienses, infensumque & ipsum ad reliquias belli persequendas instigabant. sed vix regium videbatur, latronem vagum in montibus consectari. Bocchar ex præfectis regiis vir acer &

impiger ad id delectus. ei data quatuor millia peditum, duo equitum: præmiorumq; ingentium spe oneratus, si caput Masanissæ retulisset, aut viuum (id vero inæstimabile gaudium fore) cepisset. Palatos incuriosq; agentes improuiso adortus, pecorũ hominumq; ingenti multitudine a præsidio armatorum exclusa, Masanissam ipsum cum paucis in verticem montis compellit. inde prope vt iam debellato, nec præda modo pecorum hominumq; captorum missa ad regem, sed copiis etiam vt aliquanto maioribus quam pro reliquiis belli remissis, cum quingentis haud amplius peditib. ducentisq; equitibus digressum iugis Masanissam persecutus in valle arcta, saucibus vtrinque obsessis, inclusit. ibi ingẽs cædes Masæsylorum facta: Masanissa cum quinquaginta haud amplius equitib per anfractus montis ignotos sequentib. se eripuit. Tenuit tamen vestigia Bocchar: adeptusq; eum patentibus prope Clupeam vrbem campis ita circundedit, vt præter quatuor equites, omnes ad vnum interfecerit. cum iis ipsum quoq; Masanissam saucium prope e manibus inter tumultum amisit. In conspectu erant fugientis alę equitum dispersę lato campo, quibusdam vt occurrerent per obliqua tendentibus, quacunque hostis flectebat, amnis ingens fugiẽtes accepit (neq; enim cũctanter, vt quos maior metus vrgeret, immiserant equos) raptique gurgite, & in obliquum relati. duobus in conspectu hostium in præruptum gurgitem haustis, ipse periisse creditus, duo reliqui equites cum eo virgulta interioris ripæ tenuerunt. Is finis Bocchari sequendi fuit, nec ingredi flumen auso, nec habere credenti se iam quem sequeretur. inde vanus auctor absumpti Masanissæ ad regem redit: missique qui Carthaginem gaudium ingens nuncia-

nunciarent: totaque Africa fama mortis Masanissæ repleta, varie animos affecit. Masanissa in spelunca occulta cum herbis curaret vulnus, duorum equitũ latrocinio per dies aliquot vixit. vbi primum ducta cicatrix, patique posse visus est iactationem, audacia ingenti pergit ire ad regnum repetendum. atque in ipso itinere haud plus XL. equitibus collectis, cũ in Masæsylos palam iam quis esset ferens venisset, tantum motum cum fauore pristino, tum gaudio insperato, quod quem periisse crediderant, incolumem cernebant, fecit, vt intra paucos dies VI. millia peditum armatorum, quatuor equitum ad eum conuenirent: atq; non in possessione modo paterni regni esset, sed etiam socios Carthaginiensium populos, Masæsylorumque fines (id Syphacis regnũ erat) vastaret. irritato ad bellum Syphace, inter Cirtham Hipponemque in iugis opportuniorum ad omnia montium consedit. Maiorem igitur eam rem Syphax ratus, quam vt per præfectos ageret, cum filio iuuene (nomen Verminæ erat) parte exercitus missa, illum circumducto agmine in se intentum hostem ab tergo inuadere iubet. Nocte profectus Vermina, qui ex occulto aggressurus erat. Syphax autem interdiu aperto itinere, vt qui signis collatis acie dimicaturus esset, mouit castra. Vbi tempus visum est quo peruenisse iam circummissi videri poterant: & ipse leni cliuo ferente ad hostem cũ multitudine fretus, tum præparatis a tergo insidiis, per aduersum montem erectam aciem ducit. Masanissa fiducia maxime loci, quo multo æquiore pugnaturus erat, & ipse dirigit suos. Atrox prælium & diu anceps fuit: loco & virtute militum Masanissam, multitudine quæ nimio maior erat, Syphacem iuuante. Ea multitudo diuisa, cum pars a fronte

vrgeret, pars ab tergo se circũfudisset, victoriã haud dubiam Syphaci dedit. & ne effugium quidem patebat, hinc a fronte, hinc a tergo inclusis. itaque cæteri pedites equitesq; cæsi aut capti. Ducentos ferme equites Masanissa circa se cõglobatos, diuisosq; turmatim in tres partes erumpere iubet, loco prædicto in quẽ ex dissipata conuenirent fuga. ipse quo intenderat, inter media tela hostiũ euasit. duæ turmæ hæsere. altera metu dedita hosti, altera pertinacior in repugnando telis obruta & confixa est. Verminam prope vestigiis instantẽ in alia atq; alia flectendo itinera eludens, tædio & desperatione tandem fessum absistere sequendo coegit. ipse cum LXX. equitibus ad minorem Syrtim peruenit. ibi cum conscientia egregie sepe repetiti regni paterni inter Punica emporia, gentemq; Garamantum omne tempus vsq; ad C. Lælii classisque Romanæ aduentum in Africam consumpsit. Hæc animum inclinant, vt cum modico potius, quam cum magno præsidio equitum ad Scipionem quoq; postea venisse Masinissam credam. quippe illa regnanti multitudo, hæc paucitas exulis fortunæ conueniens est. Carthaginienses ala equitum cum præfecto amissa, alioq; equitatu per nouum delectum comparato, Hannonem Amilcaris filium præficiunt. Asdrubalẽ subinde ac Syphacem per literas nuncioso;, postremo etiam per legatos accersunt. Asdrubalem opem ferre prope circunsessæ patriæ iubent: Syphacem orant, vt Carthagini & vniuersæ Africæ subueniat. Ad Vticam tum castra Scipio ferme mille passus ab vrbe habebat, translata a mari, vbi paucos dies stationa coniuncta classi fuerant. Hanno nequaquam satis valido non modo ad lacessendum hostem, sed ne ad tuendos quidem a populationib. agros equitatu acce-

cepto, id omnium primum egit, vt per conquisitionem numerum equitum augeret. nec aliarum gentium aspernatus, maxime tamen Numidas (id longe primum equitum in Africa est genus) conducit. Iam ad quatuor millia equitum habebat, cũ saltem nomine vrbem occupauit, XV. ferme millia ab Romanis castris. Quod vbi Scipioni relatum est, ætiua sub tectis agere equitatus: Sint, inquit, vel plures, dum talem ducem habeant. eoq; minus sibi cessandum ratus, quo illi segnius rem agerent: Masanissam cũ equitatu præmissum portis obequitare, atq; hostem ad pugnã elicere iubet. vbi omnis multitudo se effudisset, grauiorq; iam in certamine esset, quam vt facile sustineri posset, cedere paulatim, se in tempore pugnæ venturum. Tantum moratus, quantum satis temporis prægresso visum ad eliciendos hostes, cum Romano equitatu secutus, tegentibus tumulis, qui opportune circa viæ flexus oppositi erant, occultus processit. Masanissa ex cõposito nunc terrentis nunc timentis modo, aut ipsis obequitabat portis, aut cedendo cum timore simulato audaciam hosti faceret, ad insequendum temere eliciebat. Nondum omnes egressi erant, varieque dux fatigabatur: alios vino & somno graues arma capere, & frenare equos cogendo: aliis, ne sparsi & inconditi sine ordine, sine signis omnibus portis excurrerent, obsidendo. Primo incaute se inuehẽtes Masanissa excipiebat: mox plures simul conferti porta effusi æquauerant certamen: postremo iam omnis equitatus prælio cum adesset, sustineri vltra nequiuere. Non tamen effusa fuga Masanissa, sed cedendo sensim impetus eorum excipiebat, donec ad tumulos tegentes Romanum equitatum pertraxit. Inde exorti equites & ipsi

integris viribus, & recentibus equis. Hannoni Afrisque pugnando ac sequendo fessis, se circunfundere: & Masanissa flexis subito equis in pugnam rediit. Mille ferme qui primi agminis fuerant, vt quibus haud facilis receptus fuit, cum ipso duce Hannone intercluſi atque interfecti sunt, cæteros ducis præcipue territos cede effuse fugientes per tria millia passuum victores secuti, ad duo præterea millia equitum aut ceperunt, aut occiderunt. inter eos satis constabat, non minus ducentos Carthaginensium equites fuisse, & diuitiis quosdam & genere illustres. Eodē forte quo hęc gesta sunt die, naues quę prędam in Sicilia vexerant, cum commeatu redire, velut ominatæ ad prædam alteram repetendam sese venisse. Duos eodem nomine Carthaginensium duces duobus equestribus pręliis interfectos, non omnes auctores sunt: veriti credo ne falleret bis relata eadem res. Cœlius quidem & Valerius captum etiam Hannonem tradunt. Scipio profectos equitesque pro vt cuiusque opera fuerat, & ante omnes Masanissam insignibus donis donat. & firmo præsidio Saleræ impoſito, ipse cum cætero exercitu profectus, non agris modo quacunque incedebat, populatis, sed vrbibus etiam quibusdam vicisque expugnatis, late fuso terrore belli, septimo die quam profectus erat, magnam vim hominū & pecoris & omnis generis prædæ trahens in castra redit: graueſque iterum hostium spoliis naues dimittit. inde omissis expeditionibus paruis populationibusque, ad oppugnandam Vticam omnes belli vires conuertit: eam deinde, si cepisset, sedem ad cætera exequenda habiturus. Simul & a classe naues socii, qua ex parte vrbs mari alluitur: simul & terrestris exercitus ab imminente prope ipsis mœnibus

bus tumulo est admotus. tormenta machinasq; & aduexerat secum, & ex Sicilia cum commeatu missæ erant: & nouæ in armamentario multis talium operum artificibus de industria inclusis, fiebāt. Vticensibus tanta vndique mole circunsessis, in Carthaginiensi populo, Carthaginiensibus in Asdrubale, ita si is mouisset Syphacem, spes omnis erat, sed desiderio indigentium auxilii tardius cuncta mouebantur. Asdrubal intentissima conquisitione cum ad XXX. millia peditum, tria equitum effecisset: non tamen ante aduentum Syphacis castra propius hostem mouere est ausus. Syphax cum quinquaginta millibus peditum, decem equitum aduenit: confestimque motis ab Carthagine castris, haud procul Vtica munitionibusque Romanis consedit. Quorum aduentus hoc tamen momenti fecit, vt Scipio, cum quadraginta ferme dies nequicquam omnia experiens obsedisset Vticam, abscederet inde irrito incœpto, iam enim hyems instabat. Castra hyberna in promontorio, quod tenui iugo continenti adhærens in aliquantum maris spacium extenditur, communit: vno vallo & naualia castra amplectitur, iugo medio legionum castris impositis, littus ad septentrionem uersum subductæ naues naualesque socii tenebant, meridianam vallem ad alterum littus deuexam equitatus. Hæc in Africa vsque ad extremum autumni gesta. Præter conuectum vndique ex populatis circa agris frumentum, commeatusque ex Sicilia atque Italia aduectos, Cn. Octauius Propr. ex Sardinia ab T. Claudio Pr. cuius ea prouincia erat, ingentem vim frumenti aduexit: horreaque non solū ea quæ iā facta erant, repleta, sed noua ædificata. Vestimēta exercitui deerāt. id mādatū Octauio

vt cum prætore ageret, si quid ex ea prouincia comparari ac mitti posset. ea quoque haud segniter curata res. mille ducentæ togę breui spacio, duodecim millia tunicarum missa. Æstate ea qua hæc in Africa gesta sunt, P. Sempronius Cos. cui Brutii prouincia erat, in agro Crotonienſi cum Annibale in ipso itinere tumultuario prælio conflixit. agminib. magis quam acie pugnatum est. Romani pulsi: & tumultu verius quam pugna ad mille & C C. de exercitu cōsulis interfectis, in castra trepidi rediere. neque oppugnare tamen ea hostes ausi. Cæterum sequentio proximæ noctis profectus inde consul, præmisso nuncio ad Publium Licinium proconsulem, vt suas legiones admoueret, copias coniunxit. ita duo duces, duo exercitus ad Annibalem redierunt. nec mora dimicandi facta est, cum consuli duplicate vires, Pœno recens victoria animos faceret. In primam aciem suas legiones Sempronius induxit: in subsidiis locatę P. Licinii legiones. Consul principio pugnæ ædem Fortunæ Primigeniæ vouit, si eo die hostes fudisset: composque eius voti fuit. fusi ac fugati Pœni. supra quatuor millia armatorum cæsa: paullo minus trecenti viui capti: equi quadraginta, & vndecim militaria signa. Perculsus aduerso prælio Annibal Crotonem exercitum abduxit. Eodem tempore M. Cornelius Cos. altera parte Italiæ non tam armis, quam iudiciorum terrore Hetruriam continuit, totam ferme ad Magonem, ac per eū ad spem nouandi res versam. Eas quæstiones ex senatusconsulto minime ambitiose habuit. multique nobiles Hetrusci, qui aut ipsi ierant, aut miserant ad Magonem de populorum suorum defectione, primo erant præsentes condemnati: postea conscientia sibimetipsi exilium conscisćtes, cum absentes

tes damnati essent, corporibus subtractis, bona tantum quæ publicari poterant, pignoranda pœnæ præbæbant. Dum hæc consules diuersis regionibus agunt, cēsores interim Romæ M. Liuius & C. Claudius senatum recitarunt. princeps iterum lectus Q. Fabius Maximus. notati septem, nemo tamen qui sella curuli sedisset. sarta tecta acriter & cum summa fide exegerunt. viam e foro Boario ad Veneris, & circa foros publicos, & ædē Matris magnæ in patio faciendam locauerunt. vectigal etiam nouum ex salaria annona statuerunt. sextante sal & Romę, & per totam Italiam erat. Romæ precio eodē, pluris in foris & conciliabulis, & alio alibi precio præbendum locauerunt. Id vectigal commentum alterum ex censoribus satis credebant: populo iratum, quod iniquo iudicio quondam damnatus esset: & in precio salis maxime oneratas tribus, quarum opera damnatus erat, credebant. Inde Salinatori Liuio inditum cognomen. Lustrum conditum serius, quia per prouincias dimiserunt censores, vt ciuium Romanorum in exercitibus, quantus vbique esset, referretur numerus. Censa cum iis C C L X V. millia hominum. condidit lustrum C. Claudius Nero. Duodecim deinde coloniarum, quod nūquam antea factum erat, deferentibus censoribus, censum receperunt: vt quantum numero militum, quantū pecunia valerent, in publicis tabulis monumenta extarent. Equitum deinde census agi cœptus est. & ambo forte censores equum publicum habebant. cum ad tribum Polliam ventum est, in qua M. Liuii nomen erat: & præco cunctaretur citare ipsum cēsorem: Cita, inquit Nero, M. Liuium. & siue ex recisa & vetere simultate, siue intēpestiua iactatione seueritatis inflatus, M. Liuium, quia populi iudi-

cio esset condemnatus equum vendere iussit. Item M. Liuius cum ad tribum Narniensem & nomen collegæ ventum est, vendere equum C. Claudium iussit, duarum rerum causa: vnius, quod falsum aduersus se testimonium dixisset: alterius, quod non syncera fide secum in gratiam redisset. Itaque hic fœdum certamen inquinandi famam alterius cum suæ famæ damno factum est. Exitu censuræ cum in leges iurasset C. Claudius, & in ærarium ascendisset, inter nomina eorum quos ærarios relinquebat, dedit collegæ nomen. Deinde M. Liuius in ærarium venit, & præter Metiam tribum, quæ se nec condemnasset, neque condemnatum conlegem aut censorem fecisset: populum Romanum omnem, quatuor & triginta tribus, ærarios reliquit: quod & innocentem se condemnassent, & condemnatum consulem & censorem fecissent: neque inficiari possent aut iudicio semel, aut comitiis bis ab se peccatum esse. inter quatuor & triginta tribus & C. Claudium ærarium fore, quod si exemplum haberet bis eundem ærarium relinquendi, C. Claudium nominatim se inter ærarios fuisse relicturum. Paruum certamen notarum inter censores, castigatio inconstantiæ populi censoria grauitate temporum illorum digna. In inuidia censores cum essent: crescendi ex his ratus esse occasionem Cn. Bæbius tribunus plebis, diem ad populum vtriq; dixit. Ea res consensu patrum discussa est, ne postea obnoxia populari auræ censura esset. Eadem ætate in Brutiis iam Petilia a consule vi capta, Consentia & Pandosia, & ignobiles aliæ ciuitates voluntate in deditionem venerunt. Etcum comitiorum iam appeteret tempus, Cornelium potius ex Hetruria vbi nihil belli erat, Romam acciri placuit. Is Consules Cn. Seruilium Cæpionem, & Cn. Seruilium Geminum creauit. Inde prætoria comitia habita. Creati P. Cornelius Lentulus, P. Quintilius Varus, P. Ælius Pætus, P. Villius Tappulus. Hi duo cum ædiles plebis essent, prætores creati sunt. Consul comitiis perfectis ad exercitum in Hetruriam rediit. Sacerdotes eo anno mortui, atque in locum eorum suffecti. T. Veturius Philo flamen Martialis in locum M. Æmilii Regilli, qui priore anno mortuus erat, creatus inauguratusque: & in M. Pomponii Mathonis auguris & decemuiri locum creati, decemuir M. Aurelius Cotta augur, T. Sempronius Gracchus admodum adolescens, quod tũ perrarum in mandandis sacerdotiis erat. Quadrigæ aureæ eo anno in Capitolio positæ ab ædilibus curulibus, C. Liuio & M. Seruilio Gemino. Et ludi Romani biduum instaurati. item per biduum plebeii ab ædilibus P. Ælio, P. Villio: & Iouis epulum fuit ludorum causa.

DECADIS TERTIÆ LIB. X.
Epitome.

In Africa Scipio Carthaginienses, & eundem Syphacem Numidarum regem, Asdrubalem q, pluribus præliis vicit, adiuuante Masanissa: binaq, hostiu castra expugnauit: in quibus XL. millia hominum ferro igniq, consumpta sunt. Syphacẽ per C. Lælium & Masanissam cepit. Masanissa Sophonisbam vxorem Syphacis, filiam Asdrubalis, captam statim adamauit: & nuptiis factis vxorem habuit: castigatusq, a Scipione, venenum ei transmisit, quo quidem hausto illa decessit. Effectumq, est multis Scipionis victoriis, vt Carthaginienses in desperationem acti, in auxilium publicæ salutis Annibalem ex Italia reuocarent. isque anno decimosexto Italia

Universidad de Deusto
Biblioteca

discedens, in Africam traiecit: tentauitq; per colloquium pacem cum Scipione componere: & cum de conditionibus pacis non conuenisset, acie victus est. Pax Carthaginiensibus data est petentibus. Annibal Gisgonem pacem dissuadentem manu sua detraxit: excusata deinde temeritate facti, ipse pacem suasit. Mago qui bello in agro Insubrium cum Romanis conflixerat, vulneratus, dum in Africam per legatos reuocatus reuerteretur, ex vulnere mortuus est. Massinissa regnum restitutum est. Reuersus in vrbem Scipio, amplissimum nobilissimumq; egit triumphum: quem Q. Terentius Culleo senator pileatus secutus est. Scipio Africanus (incertum militari prius fauore, an populari aura ita cognominatus sit) primus certe hic imperator victa a se nomine gentis nobilitatus est.

CN. Seruilius Cæpio, & C. Seruilius Geminus Coss. (sextusdecimus is annus belli Punici erat) cum de republica belloque & prouinciis ad senatum retulissent: censuerunt patres, vt consules inter se compararent sortirenturve, vter Brutios aduersus Annibalem, vter Hetruriam ac Ligures prouinciam haberet: cui Brutii euenissent, exercitū a P. Sempronio cos. acciperet. P. Sempronius (ei quoque enim proconsuli imperium in annum prorogabatur) P. Licinio succederet, is Romam reuerteretur. Bello quoque bonus habitus ad cætera, quibus nemo ea tempestate instructior ciuis habebatur, congestis omnibus humanis a natura fortunaque bonis, nobilis idem ac diues erat, forma viribusque corporis excellebat, facundissimus habebatur, seu causa oranda, seu in senatu & ad populum suadendi ac dissuadendi locus esset, iuris pontificii peritissimus. super hæc bellicæ quoq; laudis consu-

consulatus compotem fecerat. Quod in Brutiis prouincia, idem in Hetruria ac Liguribus decretum. M. Cornelius nouo consuli tradere exercitum iussus: ipse prorogato imperio Galliam prouinciam obtineret cum legionibus iis, quas prætor Lucius Scribonius priore anno habuisset. Sortiti deinde prouincias. Cæpioni Brutii, Seruilio Gemino Hetruria euenit. Tum prætorum prouinciæ in sortem coniectæ. Iurisdictionem vrbanam P. Ælius, Sardiniam P. Lentulus, Siciliam Publius Villius, Ariminum cū duabus legionibus (sub Spurio Lucretio eę fuerant) Quintilius Varus est sortitus. Et Lucretio prorogatum imperium, vt Genuam oppidum a Magone Pœno dirutum exædificaret. P. Scipioni non temporis, sed rei gerendæ fine, donec debellatū in Africa foret, prorogatum imperium est: decretumque vt supplicatio fieret, quod is in Africā prouinciā traiecisset, vt ea res salutaris populo Romano ipsique duci atque exercitui esset. In Sicilia tria millia mistum sunt scripta. & quia quod roboris ea prouincia habuerat, in Africā transuectum fuerat, ne qua classis ex Africa traiiceret, XL. nauib. custodiri placuerat Siciliæ maritimā orā. Tredecim nouas naues Villius secum in Siciliam duxit, cæteras in Sicilia veteres refectas. Huic classi M. Pomponius prioris anni prætor prorogato imperio præpositus, nouos milites ex Italia aduectos in naues imposuit. Parem nauium numerum Cn. Octauio Pr. item prioris anni cum pari iure imperii ad tuendam Sardiniæ orā patres decreuerunt. Lentulus Pr. duo millia militū dare in naues iussus. Et Italiæ ora, quia incertū erat quo missuri classem Carthaginienses forent: videbantur autem quicquid nudatum præsidiis esset, petituri: M. Martio Pr. prioris anni, cum totidem

nauibus tuenda data est, tria millia militum in eam classem ex decreto patrum consules scripserunt, & duas legiones vrbanas ad incerta belli. Hispaniæ cui exercitibus imperioq; veteribus imperatoribus, L. Lētulo & L. Manlio Acidino decretæ. Viginti omnino legionibus, & CLX. nauibus longis res Romana eo anno gesta. Prætores in prouincias ire iussi. Consulibus imperatum, vt priusquam ab vrbe proficiscerentur, ludos magnos facerent, quos T. Manlius Torquatus dictator in quintum annum vouisset, si eodē statu respublica staret. Et nouas religiones extitabāt in animis hominum, prodigia exploribus locis nunciata. Aurum in Capitolio corui non laceraſſe tantum rostris crediti, sed etiam ediſſe. Mures Antii coronam auream arroserunt. Circa Capuam omnem agrum locustarum vis ingens, ita vt vnde aduenissent parum constaret, compleuit. Equuleus Reate cum quinque pedibus natus. Anagniæ sparsi primum ignes in cœlo, dein fax ingens arsit. Frusinone arcus solem tenui linea amplexus circulum deinde ipsum maior solis orbis extrinsecus inclusit. Arpini terra campestri agro in ingentem sinum consedit. Consulum alteri primam hostiam immolanti caput iecinori defuit. Ea prodigia maioribus hostiis procurata. editi a collegio pontificum dii, quibus sacrificaretur. Iis transactis, consules prætoresque in prouincias profecti, omnibus tamen velut eam sortitis, Africæ cura erat: seu quia ibi summam rerum bellique verti cernebant, seu vt Scipioni gratificarentur, in quem tum omnis versa ciuitas erat. itaque non ex Sardinia tantum (sicut ante dictum) sed ex Sicilia quoque & Hispania vestimenta, frumentumque, & arma etiam ex Sicilia & omne genus commeatus eo portabantur.

Nec

Nec Scipio vllo tempore hyemis belli opera remiserat, quæ multa simul vndiq; eum circumstabant. Vticam obsidebat, castra in conspectu Asdrubalis erant. Carthaginienses deduxerant naues, classem paratam instructamque ad commeatus intercipiendos habebant. inter hæc ne Syphacis quidem reconciliandi curam ex animo dimiserat si forte iam satietas amoris in vxorē ex multa copia eum cepisset. Ab Syphace magis pacis cum Carthaginiensibus conditiones, vt Romani Africa, Pœni Italia excederent, quam si bellaretur, spes vlla desciturum afferebatur. Hæc per nuncios magis equidem acta crediderim (& ita pars maior auctores sunt) quam ipsum Syphacem, vt Antias Valerius prodit, in castra Romana ad colloquium venisse. Primo eas conditiones imperator Romanus vix auribus admisit. postea vt causa probabilis suis commeandi foret in castra hostium mollius eadem illa abnuere: ac spem facere, sæpius vltro citroque agitantibus, rem conuenturam. Hybernacula Carthaginiensium, congesta temere ex agris materia exædificata, lignea ferme tota erant. Numidæ præcipue arundine textis storeaque pars maxima tectis, passim nullo ordine, quidam vt sine imperio occupatis locis, extra fossam etiam vallumque habitabant. Hæc relata Scipioni spem fecerant castra hostium per occasionem incendendi. Cum legatis quos mitteret ad Syphacem, calonum loco primos ordinis spectatæ virtutis atque prudentiæ seruili habitu mittebat: qui dum in colloquio legati essent, vagi per castra alius alia, aditus exitusque omnes situm formamque & vniuersorum castrorum & partium, qua Pœni, qua Numidæ haberent, quantum interualli inter Asdrubalis ac

regia castra esset, specularentur: moremque simul noscerent stationum vigiliarumq; nocte, an interdiu opportuniores insidiantibus essent. & inter crebra colloquia alii atque alii de industria, quo pluribus omnia nota essent, mittebantur. Cum sæpius agitata res certiorem spem pacis indies & Syphaci & Carthaginiensibus per eum faceret: legati Romani vetitos se reuerti ab imperatore aiunt, nisi certum responsum detur. proinde seu ipsi starent iam sententia, seu consulendus Asdrubal & Carthaginienses essent, consuleret. tempus esse aut pacem componi, aut bellum nauiter geri. Dum cõsultatur Asdrubal ab Syphace, ab Asdrubale Carthaginienses: & speculatores omnia visendi, & Scipio ad comparanda quæ in rem opus erant, tempus habuit: & ex mentione ac spe pacis, negligentia, vt fit, apud Pœnos Numidasque orta cauendi ne quid hostile interim paterentur. Tandem relatum responsum, quibusdam, quia nimis cupere Romanus pacem videbatur, iniquis per occasionem adiectis, quæ peropportune cupienti tollere inducias, Scipioni causam præbuere. ac nuncio regis, cum relaturum se ad consilium dixisset: postero die respondit: se vno fruſtra tendente nulli alii pacem placuisse. renunciaret igitur nullam aliam spem pacis, quã relictis Carthaginiensibus, Syphaci cum Romanis esse. Ita tollit inducias, vt libera fide incepta exequeretur. deductisque nauibus (& iam veris principium erat) machinas tormentaque, veluti a mari aggressurus Vticam, imponit. duo millia militum ad capiendum, quem antea tenuerat, tumulum super Vticam mittit: simul vt ab eo quod parabat, in alterius rei curam conuerteret hostium animos: simul ne qua, cum ipse ad Syphacem Asdrubalemque

que profectus esset, eruptio ex vrbe & impetus in castra sua relicta cum leui præsidio fieret. His præparatis conuocatoque consilio, & dicere exploratoribus iussis: quæ comperta afferrent, Masanissaque, cui omnia hostium nota erant: postremo quid ipse pararet in proximã noctem proponit. tribunis edicit, vt vbi prætorio dimisso signa concinuissent, extemplo educerent e castris legiones. Ita vt imperauerat, signa sub occasum solis efferri sunt cœpta. ad primam ferme vigiliam agmen explicauerunt: media nocte (septem enim millia itineris erant) modico gradu ad castra hostium peruentum. Ibi Scipio partem copiarum Lælio Masanissamque ac Numidas attribuit: & castra Syphacis inuadere, ignesque coniicere iubet. singulos deinde separatim, Lælium & Masanissam seductos obtestatur, vt quantum nox prouidentiæ adimat, tantum diligentia expleant curaque. se Asdrubalem Punicaq; castra aggressurum. cæterum non ante cœpturum, quam ignem in regiis castris conspexisset. Neque ea res morata diu est. nam vt proximis castris iniectus ignis hæsit, extemplo proxima quæque, & deinceps continua amplexus, totis se passim dissipauit castris. & trepidatio quidem quanta necesse erat in nocturno effuso tam late incendio, orta est. cæterum fortuitum, non hostilem ac bellicũ ignẽ rati esse, sine armis ad restinguendum incendium effusi in armatos inciderunt hostes, maxime Numidas ab Masanissa notitia regiorum castrorum ad exitus itinerum idoneis locis dispositos. Multos in ipsis cubilibus semisomnes hausit flamma: multi in præcipiti fuga ruentes super alios alii, in angustiis portarum obtriti sunt. Relucentem flammam primo vigiles Carthaginiensium, deinde excitati alii

nocturno tumultu cum conspexissent, ab eodem errore credere & ipsi sua sponte incendium ortum: & clamor inter cædē & vulnera sublatus, an ex trepidatione nocturna esset confusus, sensum veri admebat. Igitur pro se quisque inermes, vt quibus nihil hostile suspectum esset, omnibus portis quæ cuique proximum erat, ea modo quæ restinguendo igni forent portantes, in agmen Romanum ruebāt. Quibus cæsis omnibus, præterquam hostili odio, etiam ne quis nuncius effugeret: extemplo Scipio neglectas, vt in tali tumultu, portas inuadit. ignibusque in proxima tecta coniectis, effusa flamma primo veluti sparsa pluribus locis reluxit: dein per continua serpens vno repente omnia incendio hausit. Ambusti homines iumentaque fœda primum fuga, dein strage obruerant itinera portarum. quos non oppresserat ignis, ferro absumpti. binaque castra vna die deleta. duces tamen ambo, & ex toto millibus armatorum M M. peditum, & quingenti equites semiermes, magna pars saucii, afflatique incendio effugerunt. Cæsa aut hausta flammis ad XL. millia hominum sunt: capti supra V I millia, multi Carthaginiensium nobiles, X I senatores, signa militaria C L X X V I I I. equi Numidici supra I. millia D C C. elephanti sex capti: octo flamma ferroque absumpti: magnaque vis armorum capta. Ea omnia imperator Vulcano sacrata incendit. Asdrubal ex fuga cum paucis Afrorum vrbem proximam petierat: eoque omnes qui supererant, vestigia ducis sequentes se contulerant metu deinde ne dederetur Scipioni, vrbe excessit. Mox eodem patentibus portis Romani accepti, nec quicquam hostile, quia voluntate concesserant in deditionem, factum, dux subinde vrbes captæ direptæq; ea præda, & quæ castris

tris incensis ex igne rapta erat, militi concessa est. Syphax octo millium ferme inde spacio loco munito consedit. Asdrubal Carthaginem contendit, ne quid per metū ex recenti clade mollius consuleretur. quo tātus primo terror est allatus, vt omissa Vtica Carthaginem crederent extemplo Scipionem obsessurū. Senatū itaq; Suffetes, quod velut consulare imperium apud eos erat, vocauerunt ibi tribus dictis sententiis, vna de pace legatos ad Scipionem decernebat: altera Annibalē ad tuendā ab exitiabili bello patriā reuocabat: tertia Romanæ in aduersis rebus constantiæ extemplo reparandū exercitū, Syphacemq; orādum ne bello absisteret, censebat. Hæc sententia, quia Asdrubal præsens, Barchinæq; omnes factionis bellū malebāt, vicit. Inde delectus in vrbe agrisq; haberi cœptus: & ad Syphacem legati missi, summa ope & ipsum reparantem bellum: cum vxori iam non vt ante blanditiis satis potentibus ad animum amantis, sed precibus & misericordia valuisset, plena lachrymarum obtestans, ne patrē suum patriamq; proderet: iisdemq; flammis Carthaginem, quibus castra conflagrassent, absumi sineret. Spem quoq; opportune oblatam afferebāt legati, quatuor millia Celtiberorum circa vrbem nomine Olbam ab conquisitoribus suis conducta in Hispania, egregiæ iuuentutis, sibi occurrisse. & Asdrubalē propediem affore cum manu haud quaquā cōtemnenda. Is non benigne modò legatis respondit, sed ostēdit etiam multitudinem Numidarū agrestiū, quibus per eosdē dies arma equosq; dedisset, & omnem iuuentutem affirmat exciturum ex regno scire incendio, non prælio cladē acceptā. eā bello inferiorē esse, q armis vincatur. Hæc legatis responsa. Et post dies paucos rursus Asdru-

bal & Syphax copias iunxerunt: is omnis exercitus fuit XXX ferme milliũ armatorum. Scipionẽ velut debellato iam, quod ad Syphacem Carthaginiẽſes attineret: Vticæ oppugnandæ intentum, iamque machinas admouentem muris, auertit fama redintegrati belli modiciſque præſidiis ad ſpeciem modo obſidionis terra marique relictis, ipſe cum robore exercitus ire ad hoſtes pergit. Primo in tumulo quatuor ferme millia diſtante ab caſtris regiis conſedit. Poſtero die cum equitatu in Magnos (ita vocant) campos ſubiectos ei tumulo digreſſus, ſuccedendo ad ſtationem hoſtium, laceſſendoque leuibus prœliis, diem abſumpſit. & per inſequens biduum tumultuoſis hinc atq; illinc excurſionibus inuicem nihil dictu ſatis dignum fecerunt. quarto die vtrinque in aciem deſcenſum eſt. Romanus poſt principes haſtatorum prima ſigna in ſubſidiis triarios cõſtituit: equitatum Italicum ab dextro cornu, ab ſinuo Numidas Maſaniſſamque oppoſuit: Syphax Aſdrubalque Numidis aduerſus Italicum equitatum, Carthaginienſibus contra Maſaniſſam locatis, Celtiberos in mediam aciem in aduerſa ſigna legionũ accepere. Ita inſtructi concurrunt. Primo impetu ſimul vtraque cornua & Numidæ & Carthaginienſes pulſi. nam neque Numidæ maxima pars agreſtis Romanum equitatum: neque Carthaginienſes, & ipſe nouus miles, Maſaniſſam recenti ſupra cætera victoria terribilem ſuſtinuere. Nudata vtrinque cornibus Celtiberorum acies ſtabat: quod nec in fuga ſalus vlla oſtendebatur locis ignotis: neque ſpes veniæ ab Scipione erat, quem benemeritum de ſe & de gente ſua mercenariis armis in Africam oppugnatum veniſſent. Igitur circumfuſis vndique hoſtibus, alii ſuper alios cadentes obſtinati moriebantur.

bantur omnibusq; in eos verſis, aliquantum ad fugam temporis Syphax & Aſdrubal præceperunt: fatigatos cæde diutius quam pugna victores nox oppreſſit. Poſtero die Scipio Lælium Maſaniſſamq; cum omni Romano & Numidico equitatu, expeditiſſimisq; militũ ad perſequendos Syphacem atq; Aſdrubalem mittit. ipſe cum robore exercitus vrbes circa omnes quæ Carthaginienſium ditionis erant: partim vi, partim metu ſubegit. Carthagini quidem erat ingens terror: & circumferentem arma Scipionem, omnibus finitimis raptim perdomitis, ipſam Carthaginem repente aggreſſurũ credebant. Itaq; & muri reficiebantur, propugnaculisq; armabantur, & pro ſe quiſq; quæ diutinæ obſidioni tolerandæ ſunt, ex agris conuehebat. Rara mentio eſt pacis, frequentior legatorum ad Annibalem accerſendum mittendorum. pars maxima claſſem quæ ad commeatus excipiendos parata erat, mittere iubent ad opprimendam ſtationem nauium ad Vticã incaute agentem: forſitan etiam naualia caſtra relicta cum leui præſidio oppreſſuros. in hoc conſiliũ maxime inclinant, legatos tamen ad Annibalẽ mittendos cenſent: quippe claſſe vt feliciſſime geratur res, parte aliqua leui Vticæ obſidionẽ: Carthaginem ipſam qui tueantur, neque imperatorem alium quã Annibalem, neque exercitum alium quam Annibalis ſupereſſe. Deductæ ergo poſtero die naues, ſimul & legati in Italiam profecti, raptimq; omnia ſtimulante fortuna agebantur: & in quo quiſq; ceſſaſſet, prodi ab ſe ſalutem omnium rebatur. Scipio grauem iam ſpoliis multarum vrbium exercitum trahens, captiuis aliaque præda in vetera caſtra ad Vticam miſſis, iam in Carthaginem intentus occupat relictum fuga cuſtodum Tuneta. (abeſt

ab Carthagine XII. millia ferme passuum) locus cum operibus, tum suapte natura tutus, & quia ab Carthagine conspici, & præbere ipse prospectum cum ad vrbem, tum ad circunfusum mare vrbi posset. Inde cum maxime vallum Romani iacerent, conspecta classis hostium est Vticam Carthaginem petens. Igitur omisso opere pronunciatum iter: festinaque raptim ferri sunt cœpta: ne naues in terram & obsidionem versæ, ac minime nauali prælio apte opprimerentur. qui enim restitissent agili & nauali eo instrumento aptę & armatæ classi, naues tormenta machinasq; portantes, & aut in onerariarũ vsum versæ, aut ita appulsæ muris, vt pro aggere ac pontibus præbere ascensum possent? Itaque Scipio postquã eo ventum est, contra quam in nauali certamine solet, rostratis quæ præsidio aliis esse poterant, in postremam aciem receptis prope terram onerariarum quadruplicem ordinem pro muro aduersus hostem opposuit: easque, ipsas, ne in tumultu pugnæ turbari ordines possent, malis antennisque de naue in nauem traiectis, ac validis funibus velut vno inter se vinculo illigatis comprehendit: tabulasque superstrauit, vt peruius in totum nauium ordo esset: & sub ipsis pontibus interualla fecit, qua procurrere speculatorię naues in hostem, ac tuto recipi possent. His raptim pro tempore instructis, mille ferme delecti propugnatores onerariis imponuntur: telorum maxime missilium, vt quamuis longo certamine sufficerent, vis ingens congeritur. ita parati atque intenti hostium aduentum opperiebantur. Carthaginienses, qui si maturassent, omnia permista turba trepidantium primo impetu deprehẽdissent: pulsi terrestribus cladibus, atq; inde ne in mari quidẽ, vbi ipsi plus poterãt, satis fidentes

fidentes, die segni nauigatione absumpto, sub occasum solis in portum (Ruscinona Afri vocant) classem appulere. postero die sub ortum solis instruxere ab alto naues velut ad iustum prælium nauale, & tanquam exituris contra Romanis. Cum diu steterissent, postquam nihil moueri ab hostibus viderunt, tum demum onerarias aggrediuntur. Erat res minime certamini nauali similis, proxime speciem muros oppugnantium nauium altitudine aliquantum onerariæ superabant. ex rostratis Pœni vana pleraque, vtpote supino iactu, tela in locum superiorem mittebant. grauior ac pondere ipso librator superne ex onerariis ictus erat. speculatoriæ naues ac leuia ipsa nauigia, quæ sub constratis pontium per interualla excurrebant, primo ipso tantum impetu ac magnitudine rostratarum obruebantur: deinde & propugnatoribus quoq; incommodæ erant, quod permistæ cum hostium nauibus inhibere sæpe tela cogebant, metu ne ambiguo ictu suis inciderent: postremo asseres ferreo vnco præfixi (harpagones vocant milites) ex Punicis nauibus iniici in Romanas cœpti. quos tum neque ipsos, neque catenas quibus suspensi iniiciebantur, incidere possent: vt quæque retro inhibita rostrata onerariam hærentem vnco traheret, scindi videres vincula quibus aliis innexa erat: seriemque aliam simul plurium nauium trahi. Hoc maxime modo lacerati quidem omnes pontes, & vix transiliendi in secundum ordinem nauium spacium propugnatoribus datum est. Sex ferme onerariæ puppibus abstractæ Carthaginem sunt. maior quam pro re lætitia, sed eo gratior, quod inter assiduas clades ac lachrymas vnum quantumcunque ex insperato gaudium affulserat,

cum eo:vt appareret haud procul exitio fuisse Romanam classem,ni cessatum a præfectis suarum nauium foret, & Scipio in tempore subuenisset. Per eosdem forte dies cum Lælius & Masanissa quintodecimo ferme die in Numidiam peruenissent,Masæsyli regnum paternum Masanissæ, læti vt ad regem diu desideratum,concessere. Syphax, pulsis de præfectis præsidiisque suis,vetere se continebat regno, neutiquam quieturus. stimulabant ægnum amore vxor socerque:& ita viris equisque abundabat,vt subiectæ oculis regni per multos florentis annos vires,etiam minus barbaro atque impotenti animo spiritus possent facere. Igitur omnibus qui bello apti erant,in vnum coactis,equos, arma, tela diuidit: equites in turmas, pedites in cohortes, & ut quondam ab Romanis centurionibus didicerant, distribuit.Exercitu haud minore quam quem priùs habuerat.cæterum omni prope nouo atque incognito ire ad hostes pergit. Et castris in propinquo positis, primo pauci equites ex tuto speculantes ab statationibus progredi, inde iaculis summoti recurrere ad suos:inde excursiones inuicem fieri, & compulsos indignatio accenderet, plures subire, quod irritamentum certaminum equestrium esset, cum aut vincentibus spes, aut pulsis ira aggregaret suos.Ita cum a paucis prælio accenso, omnes vtrinque postremo equitum certaminis studium effudit.ac dum equestre prælium erat,multitudo Masæsylorum, ingentia agmina Syphace emittente, consistineri vix poterat. deinde vt pedes Romanis repentino per turmas suas viam danteis intercursu stabilem aciem fecit, absterruitque effuse ingredientem sese hostem: primo barbari segnius permittere equos, dein stare ac prope turbari nouo genere pu-

gnæ: postremo non pediti solum cedere, sed ne equitem quidem sustinere peditis præsidio audientem. Iam signa quoque legionum appropinquabant. tum vero Masæsyli non modò primũ impetum, sed ne conspectum quidem signorum atq; armorum tulerunt.tantum seu memoria priorum cladium,seu præsens terror valuit. Ibi Syphax dum obequitat hostium turmis,si pudore,si periculo suo fugam sistere posset: equo grauiter icto effusus opprimitur capiturque: & viuus, lætum ante omnes Masanissæ præbiturus spectaculum, ad Lælium pertrahitur.Cirtha caput regni Syphacis erat:eoque se ingens vis hominum ex fuga contulerat. Cædes in eo prælio minor quam victoria fuit, quia equestri tantummodò prælio certatũ fuerat.non plus quinque millia occisa, minus dimidium eius hominum captum est:impetu in castra facto, quò perculsa rege amisso multitudo se contulerat:Masanissa Lælio dicere,sibi quidem nihil esse in præsentia pulchrius, quam victorem recuperatum tanto post interuallo inuisere receptum patriũ regnum: sed tam secundis, quam aduersis rebus non dari spacium ad cessandum. si se Lælius cum equitatu victoq; Syphace Cirthã præcedere sinat, trepida omnia metu se oppressurum. Lælium cum peditibus subsequi modicis itineribus posse. Assentiente Lælio, prægressus Cirtham, euocari ad colloquiũ principes Cirthensium iubet:sed apud ignaros regis casus,neq; quæ acta essent promendo,nec minis,nec suadendo ante valuit, quam rex vinctus in conspectum datus est. Tum ad spectaculum tam fœdum comploratio orta:& partim pauore mœnia sunt deserta,partim repentino consensu gratiam apud victorem quærentium patefactæ portæ. Et Masanissa præsidio circa

portas opportunaque mœnium dimisso, nec cui fuge pateret exitus, ad regiam occupandam citato vadit equo. Intranti vestibulum in ipso limine Sophonisba vxor Syphacis, filia Asdrubalis Pœni occurrit: & cum in medio agmine armatorum Masanissam insignem cum armis, tum cætero habitu conspexisset, regem esse (id quod erat) rata, genibus
» aduoluta eius: Omnia quidem, inquit, vt posses in
» nos, dii tibi dederunt, virtusque & felicitas tua. sed
» si captiuæ apud dominum vitæ necisq; suæ vocem
» supplicem mittere licet: si genua, si victricem ad
» tingere dextram, precor quæsoque per maiestatē
» regiam, in qua paulo ante nos quoque fuimus: per
» que gentis Numidarum nomen, quod tibi cum Sy-
» phace commune fuit: per huiusce regiæ deos, qui
» te melioribus ominibus accipiant, quam Syphacem hinc miserunt: hanc veniam supplici des, vt
» ipse quodcumque fert animus, de captiua sta-
» tuas: neque in cuiusquam Romani superbum
» ac crudele arbitrium venire sinas. si nil aliud quam
» Syphacis vxor fuissem, tamen Numidæ, atq; in eadem mecum Africa geniti, quam alienigenæ & ex-
» terni fidem experiri mallem. quid Carthaginiensi
» ab Romano, quid filiæ Asdrubalis timendum sit,
» vides. si nulla alia re potes, morte me vindices ab
» Romanorum arbitrio, oro obtestorq;. Forma erat insignis, & florentissima ætas. itaque cum diu dextram amplectens in id, ne cui Romano traderetur, fidem exposceret: propiusq; iam blanditias oratio esset quam preces: non in misericordiam modò prolapsus est animus victoris, sed (vt est genus Numidarum in Venerem præceps) amore captiuæ victor captus, data dextera in id quod petebatur, obligandæ fidei in regiam concedit. Institit deinde

reputare

reputare secum ipse, quemadmodum promissi fidem præstaret. quod cum expedire non posset, ab amore temerarium atq; impudens mutuatur consilium. nuptias in eum ipsum diem repente parare iubet, ne quid relinqueret integri aut Lælio, aut ipsi Scipioni consulendi. velut in captiuā, quæ Masanissæ iam nupta foret. Factis nuptiis superuenit Lælius: & adeo nō dissimulauit improbare factum, vt primo etiam cum Syphace & cæteris captiuis detractam eam thoro geniali mittere ad Scipionem conatus sit. victus deinde precibus Masanissæ, orantis vt arbitrium vtrius regum duorum fortunæ accessio Sophonisba esset, ad Scipionē reiiceret: misso Syphace & cæteris captiuis, cæteras vrbes Numidiæ quæ præsidiis regiis tenebantur, adiuuante Masanissa recepit. Syphacem in castra adduci cum esset nunciatum, omnis velut ad spectaculum triumphi multitudo effusa est. Præcedebat ipse vinctus, sequebatur grex nobilium Numidarum. tum quantum quisque plurimum posset magnitudini Syphacis, famæq; gentis, victoriam suam augendo, addebat. Illum esse regem, cuius tantum maiestati duo potentissimi in terris tribuerint populi, Romanus Carthaginiensisque, vt Scipio imperator suus ad amicitiam eius petendam, relicta prouincia Hispania exercituque, duabus quinqueremibus in Africam nauigarit: Asdrubal Pœnorum imperator non ipse modò ad eum in regnum venerit, sed etiā filiam ei nuptum dederit. habuisse eum tempore vno in potestate duos imperatores, Pœnum Romanumque. sicut ab diis immortalibus pars vtraque hostiis mactandis pacem petisset, ita ab eo vtrinque pariter amicitiā petitā. iam tantas habuisse opes, vt Masanissam regno pulsum eo redegerit, vt vita eius fama

mortis & latebris, ferarum modo in syluis rapto viuentis, tegeretur. His sermonibus circumstantium celebratus rex, in prætorium ad Scipionem est deductus. Mouit & Scipionem cum fortuna pristina viri præsenti fortunæ collata: tum recordatio hospitii, dextræq; datæ, & fœderis publice ac priuatim iuncti. Eadem hæc & Syphaci animum dederunt in alloquendo victore: nam cum Scipio quid sibi voluisset quæreret, qui non societatem solum abnuisset Romanam, sed vltro bellum intulisset: tum ille peccasse quidem sese, atque insaniisse fatebatur; sed tum demum cum arma aduersus populum Romanum cepisset, exitum sui furoris fuisse, nō principium. tunc se insaniisse, cum hospitia priuata & publica fœdera omnia ex animo eiecisset: cum Carthaginiensem matronam domum acceperit, illis nuptialibus facibus regiam conflagrasse suam: illam furiam pestemque omnibus delinimentis animum suum auertisse atque alienasse: nec quieuisse, donec ipsa manibus suis nefaria sibi arma aduersus hospitem atque amicum induerit. perdito tamen atque afflicto sibi hoc in miseriis solatii esse, quod in omnium hominum inimicissimi sibi domum ac penates eandem pestem ac furiam transisse videat. neque prudentiorem, neq; constantiorē Masanissam quam Syphacem esse, etiam ab iuuenta incautiore. certe stultius illum atq; intemperātius eam, quam se duxisse. Hæc non hostili modò odio, sed amoris etiam stimulis, amatam apud æmulū cernens cum dixisset: non mediocri cura Scipionis animum pepulit. & fidem criminibus factæ prope inter arma nuptiæ, neq; consulto neq; expectato Lælio faciebant: tamque præceps festinatio, vt quo die captam reginam vidisset, eodem matrimonio iunctā acciperet:

peret: & apud penates hostis sui nuptiase sacrū conficeret. Et eo fœdiora hæc videbātur Scipioni, quod ipsum in Hispania iuuene m nullius forma pepulerat captiuæ. Hæc secum volutanti Lælius ac Masanissa superuenerūt, quos cum pariter ambos & benigno vultu excepisset, & egregiis laudibus frequēti prætorio celebrasset, abductum in secretum Masanissam sic alloquitur: Aliqua te existimo Masanissa intuētem in me bona, & principio in Hispaniam ad iungendam mecum amicitiam venisse, & postea in Africa teipsum, spesq; omnes tuas in fidē meam commisisse. atqui nulla earum virtus est, propter quas appetendus tibi visus sim, qua ego æque atque temperantia & continentia libidinum gloriatus fuerim. Hanc te quoq; ad cæteras tuas eximias virtutes, Masanissa adiecisse velim. nā non est (mihi crede) tātum ab hostibus armatis ætati nostræ periculi, quantum ab circumfusis vndique voluptatibus. qui eas sua temperātia frenauit ac domuit, multo maius decus maioremq; victoriam sibi peperit, quam nos Syphace victo habemus. Quæ me absente strenue ac fortiter fecisti, libenter & commemoraui & memini: cætera teipsum reputare tecum, quam me dicente erubescere malo. Syphax populi Romani auspiciis victus captusq; est. itaque ipse, coniunx, regnū, ager, oppida, homines qui incolunt, quicquid denique Syphacis fuit, præda populi Romani est: & regem coniugemq; eius, etiamsi non ciuis Carthaginiensis esset, etiam si non patrem ejus imperatorem hostium videremus, Romam oporteret mitti: ac senatus populiq; Romani de ea iudicium atque arbitrium esse, quæ regem nobis socium alienasse, atque in arma coegisse præcipitem dicatur. Vince animū, caue deformes multa bona vno vitio, & tot

» meritorum gratiam maiore culpa, quam causa cul-
» pæ est, corrumpas. Masanissæ hæc audienti non ru-
bor solum suffusus, sed lachrymæ etiam obortæ. & cum se quidem in potestate futurum imperatoris dixisset, orasset que eum, vt quantum res sineret, fidei suæ temere obstrictæ cõsuleret (promisisse enim sese in nullius potestatem eam traditurum) ex prætorio in tabernaculum suum confusus concessit. Ibi arbitris remotis, cũ crebro suspirio & gemitu, quod facile a circumstantib. tabernaculum exaudiri posset, aliquantum temporis consumpsisset, ingenti ad postremum edito gemitu, fido ex seruis vno accito, sub cuius custodia regio more ad incerta fortunæ venenum erat, ei mistum in poculo ferre ad Sophonisbam iubet, ac simul nunciare: Masanissam libenter primam ei fidem præstaturum fuisse, quam vir vxori debuerit. quoniã arbitrium eius, qui possint, adimant: secundam fidem præstare, ne viua in potestatem Romanorum veniat. memor patris imperatoris, patriæque, & duorum ⌣ regum, quibus nupta fuisset, sibi ipsa consuleret. Hunc nuncium ac simul venenum ferens minister cum ad Sophonisbã venisset: Accipio, inquit, nuptiale munus, nec ingratũ, si nihil maius vir vxori præstare potuit. hoc tamen nuncia, melius me moriturã fuisse, si non in funere meo nupsissem. nec locuta est ferocius, quam acceptum poculum nullo trepidationis signo dato impauide hausit. Quod vbi nunciatum est Scipioni, ne quid æger animi ferox iuuenis grauius consuleret: accitum eum extemplo nunc solatur, nunc quod temeritatem temeritate alia luerit, tristioremque rem quam necesse fuit, fecerit, leniter castigat. Postero die vt a præsenti motu auerreret animũ eius, in tribunal ascendit: & concionem aduocari iussit.

ibi

ibi Masanissam primum regem appellatũ, eximiisq; ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli, & scipione eburneo, toga picta, & palmata tunica donat. addit verbis honorem, neque magnificentius quicquam triumpho apud Romanos, neque triumphãtibus ampliorem eo ornatu esse, quo vnum omnium externorum dignum Masanissam populus Romanus ducat. Lælium deinde & ipsum collaudatum aurea corona donat. & alii militares viri, prout a quoque nauata opera erat, donati. Iis honoribus mollitus regis animus, erectusque ⌣ in spem propinquam, sublato Syphace omnis Numidiæ potiundæ. Scipio C. Lælio cum Syphace aliisque captiuis Romam misso, cum ⌣ quibus & Masanissæ legati profecti sunt, ipse ⌣ ad Tuneta rursum castra refert: & quæ munimenta inchoauerat, permuniit. Carthaginienses non breui solum, sed prope vano gaudio ab satis prospera in præsens oppugnatione classis perfusi, post famã capti Syphacis, in quo plus prope quam in Asdrubale atque exercitu suo spei reposuerant, perculsi, iam nullo auctore belli vltro audito, oratores ad pacem petendam mittũt XXX. seniorum principes, id erat sanctius apud illos consilium, maximaque ad ipsum senatum regendum vis. Qui vbi in castra Romana & prætorium peruenerunt, more adorantium (accepto credo ritu ex ea regione ⌣, ex qua oriundi erant) procubuerunt. Conueniens oratio tam ⌣ humili adorationi fuit, non culpam purgantium, sed transferentium initium culpæ in Annibalem, impotentiæq; eius fautores. veniam ciuitati petebant, ciuium temeritate bis iam ante euersæ, incolumi futuræ iterũ hostium beneficio imperium ex victis hostibus populũ Romanum, non perniciem petere paratis obedienter

seruire, quæ vellet, imperaret. Scipio & venisse ea spe in Africam se ait, & spem suam prospero belli euentu auctam, victoriam se non pacem domum reportaturum esse. tamen cum victoriam prope in manibus habeat, pacem non abnuere: vt omnes gentes sciant, populum Romanum & suscipere iuste bella, & finire. Leges pacis se has dicere: Captiuos & perfugas & fugitiuos restituant. exercitus ex Italia & Gallia deducant. Hispania abstineant. insulis omnibus quæ inter Italiam & Africam sunt, decedant. naues longas, præter viginti, omnes tradãt. tritici quingẽta, hordei CCC. millia modiũm. pecuniæ summã quantam imperauerit, parum cõuenit. alibi quinque millia talentũm, alibi quinque millia pondo argenti, alibi duplex stipendium militibus imperatum inuenio. His conditionibus, inquit, placeatne pax, triduum ad consultandum dabitur. si placuerit, mecum inducias facite. Romam ad senatum mittite legatos. Ita dimissi Carthaginienses, nullas recusandas conditiones pacis cum censuissent (quippe qui moram temporis quærerent, dum Annibal in Africam traiiceret) legatos alios ad Scipionem, vt inducias facerent: alios Romam ad pacem petendam mittunt, ducentes paucos in speciem captiuos perfugasq; & fugitiuos, quo impetrabilior pax esset. Multis ante diebus Lælius cum Syphace primoribusque Numidarum captiuis Romam venit: quæque in Africa gesta essent, omnia exposuit ordine patribus, ingenti omnium & in præsens lætitia, & in futurum spe. Consulti inde Patres regem in custodiam Albam mittendam censuerunt, Lælium retinendum, donec legati Carthaginienses venirent. Supplicatio in quatriduum decreta est. P. Ælius prætor senatu. misso, & concione

concione inde aduocata, cum C. Lælio in rostra ascendit. Ibi vero audientes fusos Carthaginiensium exercitus, deiectum & captum ingentis nominis regem, Numidiam omnem egregia victoria peragratam, tacitum continere gaudium non potuerant, quin clamoribus, quibusque aliis multitudo solet, lætitiam immodicam significarent. Itaque prætor extẽplo edixit, vti æditui ædes sacras omnes tota vrbe aperirent, circumeundi, salutandique deos, agendiq; gratias per totam diem populo potestas fieret. Postero die legatos Masanissæ in senatum introduxit. Gratulati primum senatui sunt, quod P. Scipio prospere res in Africa gessisset: deinde gratias egerunt, quod Masanissam non appellasset modo regem, sed fecisset, restituendo in paternum regnum: in quo post Syphacem sublatum, si ita Patrib. visum esset, sine metu & certamine esset regnaturus: deinde, quod collaudatum pro cõcione amplissimis decorasset donis: quibus ne indignus esset, & dedisse operã Masanissam. & porro daturum esse, petere, vt regium nomen cæteraque Scipionis beneficia & munera senatus decreto confirmaret: & nisi molestum esset, illud quoq; petere Masanissam, vt Numidas captiuos q. Romę in custodia essent, remitterẽt. id sibi amplũ apud populares futurũ esse. Ad ea responsum legatis. Rerũ gestarũ in Africa prospere communem sibi cũ rege gratulationẽ esse. Scipionẽ recte atq; ordine videri fecisse, quod eum regẽ appellasset: & quicquid aliud fecisset, quod honori foret Masanissæ, ea Patres cõprobare atque laudare. Munera quæ legati ferrẽt regi, decreuerunt, sagula purpurea duo cũ fibulis aureis singulis, & lato clauo tunicis, & equos duos phaleratos, bina equestria arma cum loricis: & taber-

nacula, militaremque ſupellectilem, qualem præberi conſuli mos eſt. Hæc regi prętor mittere iuſſus. legatis in ſingulos dona ne minus quinûm milliû, comitibus eorum millibus æris, & veſtimenta bina legatis, ſingula comitibus, Numidisque qui ex cuſtodia miſſi redderentur regi. ad hoc ædes, libera loca, lautia legatis decreta. Eadem æſtate qua hæc decreta Romæ, & in Africa geſta ſunt, P. Quintilius Varus prætor, & M Cornelius Procoſ. in agro Inſubrium Gallorum cum Magone Pœno ſignis collatis pugnauerunt. Prætoris legiones in prima acie fuerunt: Cornelius ſuas in ſubſidiis tenuit, ipſe ad prima ſigna equo aduectus. proque duobus cornibus prætor ac proconſul milites ad inferenda in hoſtes ſigna ſumma vi hortabantur. poſteaquã nihil commouebant, tum Cornelio Quintilius Lentior, vt vides, fit pugna, inquit: & induratus præter ſpem reſiſtendo hoſtium timor: ac ne vertat in audaciã, periculum eſt. equeſtrem procellam excitemus oportet, ſi turbare ac ſtatu mouere volumus. itaque vel tu ad prima ſigna prælium ſuſtine, ego inducam in pugnã equites: vel ego hic in prima acie rem gerã, tu quatuor legionum equites in hoſtem emittito. Vtram vellet prætor muneris partẽ proconſule accipiente, Quintilius prætor eũ filio, cui Marco prænomen erat, impigro iuuene ad equites pergit, iuſſosq; aſcendere in equos, repente in hoſtem emittit. Tumultum equeſtrem auxit clamor ab legionibus additus: nec ſtetiſſet hoſtiũ acies, ni Mago ad primum equitum motum paratos elephantos extemplo in prælium induxiſſet. ad quorũ ſtridorem odoremq; & aſpectum territi equi, vanum⁀ equeſtre prælium fecerunt. & vt permixtus, vbi cuſpide⁀ vti & comminus gladio poſſet, roboris maioris

ris Romanus eques erat: ita in ablatum pauentibus procul equis melius ex interuallo Numidæ iaculabantur. ſimul & peditum legio duodecima magna ex parte cæſa pudore magis quam viribus tenebat locum: nec diutius tenuiſſet, ni ex ſubſidiis tertiadecima legio in primam aciem inducta prælium⁀ dubium⁀ excepiſſet, Magoque ex ſubſidiis Gallos integræ legioni oppoſuiſſet. quibus haud magno certamine⁀ fuſis, haſtati legionis vndecimæ conglobant ſeſe, atque elephantos iam etiam peditum aciem turbantes inuadunt. in quos cum pila confertos coniecciſſent: nullo ferme fruſtra emiſſo, omnes retro in aciem ſuorum auerterunt. quatuor grauati vulneribus corruerunt. Tum prima commota hoſtium⁀ acies, ſimul omnibus peditibus, vt auerſos videre elephantos, ad augendum⁀ pauorem ac tumultum effuſis. ſed donec ſtetit ante ſigna Mago, gradum ſenſim⁀ referentes ordines tenorem⁀ pugnæ ſeruabant poſteaquam femore⁀ transfixo cadentem, auferrique ex prælio prope exanguem videre: extemplo in fugam omnes conuerſi. Ad V. millia hoſtium eo die cæſa, & ſigna militaria duodeuiginti capta. nec Romanis incruenta victoria fuit. I I. millia & C C C. de exercitu prætoris, pars multo maxima ex legione X I I. amiſſa. inde & tribuni militum⁀ duo, M. Coſconius, & M. Mœnius. tertiædecimæ quoque legionis: quæ poſtremo prælio affuerat, Cn. Heluius tribunus militum in reſtituenda pugna cecidit, & duodeuiginti ferme equites illuſtres obtriti ab elephantis cum centurionibus aliquot perierunt. & longius certamen fuiſſet, ni vulnere⁀ ducis conceſſa victoria eſſet. Mago proximæ noctis ſilentio profectus, quantũ pati viæ per vulnus poterat, itineribus extentis,

ad mare in Ligures Ingaunos peruenit. ibi eum legati ab Carthagine paucis ante diebus in sinũ Gallicum appulsis nauib. adierunt, iubentes primo quoque tempore in Africam traiicere. idem & fratrem eius Annibalem (nam ad eum quoque isse legatos eadem iubentes) facturum. non in eo esse Carthaginiensium res, vt Galliam atque Italiam armis obtineant. Mago non imperio modò senatus, periculoque patriæ motus, sed metuens etiam, ne victos hostis moranti instaret: Liguresq; ipsi relinqui Italiam a Pœnis cernentes, ad eos quorum mox in potestate futuri essent, deficerent: simul sperans leuiorem in nauigatione quam in via iactationem vulneris fore, & curationi omnia commodiora: impositis copiis in naues profectus, vixdũ superata Sardinia ex vulnere moritur. naues quoque aliquot Pœnorum diiectæ in alto a classe Romana, quæ circa Sardiniam erant, capiuntur. Hæc terra marique in parte italiæ quæ iacet ad Alpes, gesta. Consul Cn. Seruilius nulla memorabili re in prouincia Hetruria, & Gallia (nam eo quoq; processerat) gesta. patre Cn. Seruilio, & Cn. Luctatio patruo ex seruiture post decimũ sextum annũ receptis, qui ad vicũ Tanetũ a Boiis capti fuerant: hinc patre, hinc patruo latera circundantib. priuato magis quã publico decore insignis Romã rediit. Latum ad populũ est ne Cn. Seruilio fraudi esset quod patre, qui sella curuli sedisset, viuo, cũ id ignoraret, tribunus pl. atq; ædilis pl. fuisset cõtra quã sancitũ legib. erat. Hac rogatione perlata, in prouinciã rediit. Ad Cn. Seruilium consulem, qui in Brutiis erat, Consentia, Vffugum, Vergæ, Besidiæ, Hetriculum, Sypheum, Argentanum, Dampetia, multique alii ignobiles populi senescere Punicũ bellũ cernẽtes defecere. Idẽ consul

consul cum Annibale in agro Crotonienſi acie conſixit. Obſcura eius pugnæ fama eſt: Valerius Antias quinque millia hoſtium cæſa ait. quæ tanta res eſt, vt aut impudenter ficta ſit, aut negligenter prætermiſſa. Nihil certe vltra rei in Italia ab Annibale geſtum. nam ad eum quoque legati ab Carthagine vocantes in Africam iis forte diebus, quibus ad Magonem, venerunt. Frendens, gemensque ac vix lachrymis temperans, dicitur legatorũ verba audiſſe. Poſteaquam edita ſunt mandata: Iam nõ perplexe, inquit, ſed palam reuocãt, qui vetando ſupplementum & pecuniam mitti, iam pridem retrahebant. Vicit ergo Annibalem nõ populus Romanus toties cæſus fugatuſque, ſed ſenatus Carthaginienſis obtrectatione, atque inuidia. neque hac deformitate reditus mei tam Pub. Scipio exultabit, atque efferet ſeſe, quam Hanno, qui domum noſtram, quando alia re non potuit, ruina Carthaginis oppreſſit. Iam hoc ipſum præſagiens animo, præparauerat ante naues. itaque inutili militum turba præſidii ſpecie in oppida Brutii agri, quæ pauca magis metu quam fide cõtinebantur, dimiſſa, quod roboris in exercitu erat, in Africam tranſuexit: multis Italici generis, quia in Africam ſecuturos abnuentes conceſſerant in Iunonis Laciniæ delubrum, inuiolatum ad eam diem, in templo ipſo fœde interfectis. Raro quenquam alium patriam exilii cauſa relinquentem, magis mœſtum abiſſe ferunt, quam Annibalem hoſtium terra excedentem. reſpexiſſe ſæpe Italiæ littora, & deos hominesque accuſantem, ſe quoque ac ſuum ipſius caput execratum, quod non cruentum ab Cannenſi victoria militem Romam duxiſſet. Scipionem ire ad Carthaginem auſum, qui conſul hoſtem in Italia Pœnum non viduſſet: ſe

centum millibus armatorum ad Thrasymenum & Cannas cæsis, circa Casilinum, Cumas, Nolamque consenuisse. Hæc accusans, querensque, ex diutina possessione Italiæ est detractus. Romam per eosdem dies, & Magonem & Annibalem profectos allatum est, cuius duplicis gratulationis minuit lætitiam, & quod parum duces in retinendis iis, cum id mandatum ab senatu esset, aut animi, aut virium habuisse videbantur, & quod soliciti erant, omni belli mole in vnum ducem exercitumque inclinata, quo ea sura esset res. Per eosdem dies legati Saguntini renerunt, comprehensos cum pecunia adducentes Carthaginienses, qui ad conducenda auxilia in Hispaniam traiecissent. ducenta & quinquaginta auri, octingenta pondo argenti, in vestibulo curiæ posuerunt. Hominibus acceptis, & in carcerem conditis, auro argentoque reddito, gratiæ legatis actæ: atque insuper munera data, ac naues, quibus in Hispaniam reuerterentur. Mentio deinde ab senioribus facta est, segnius homines bona quam mala sentire. transitus Annibalis in Italiam quantum terroris pauorisque iniecisset, sese meminisse. quas deinde clades, quos luctus incidisse? visa castra hostium e muris vrbis: quę vota singulorum vniuersorumque fuisse? quoties in conciliis voces manus ad cœlum porrigentium auditas? En vnquam ille dies futurus esset, quo vacuam hostibus Italiam bona pace florentem visuri essent? dedisse tandem id deos sexto-decimo demum post anno: nec esse qui diis gratias agendas censeat. adeone aduenientem quidem gratiam homines benigne accipere, nedum vt præteritæ tatis memores sint. Conclamatum deinde ex omni parte curiæ est, vti referret P. Ælius prætor: decretumque, vt V. dies circa omnia puluinaria supplicaretur, victimæque maiores immolarentur CXX. Iam dimisso Lelio, legatisque Masanissę, cum Carthaginiensium legatos de pace ad senatum venientes Puteolis visos, inde terra venturos allatum esset: reuocari C. Lælium placuit, vt coram eo de pace ageretur. Q. Fuluius Gillo legatus Scipionis Carthaginienses Romam adduxit: quibus vetitis ingredi vrbem, hospitium in villa publica, senatus ad ædem Bellonæ datus est. Orationem eandem ferme, quam apud Scipionem, habuerunt, culpam omnem belli a publico consilio in Annibalem vertentes. Eum iniussu senatus non Alpes modo, sed Iberum quoque transgressum: nec Romanis solum, sed ante etiam Saguntinis priuato consilio bellum intulisse. senatui ac populo Carthaginiensi, si quis vera æstimet, fœdus ad eam diem inuiolatum esse cum Romanis. itaque nihil aliud sibi mandatum esse, vti peterent, quam vt in ea pace quæ postremo cum consule Luctatio facta esset, manere liceret. Cum more tradito a patribus, potestatem interrogandi, si quis quid vellet, legatis prætor fecisset: senioresque qui fœderibus interfuerant, alia alii interrogarent: nec meminisse se per ætatem (etenim omnes ferme iuuenes erant) dicerent legati: conclamatum ex omni parte curiæ est, Punica fraude electos qui veterem pacem repeterent, cuius ipsi non meminissent. Emotis deinde curia legatis, sententiæ interrogari cœptę. M. Liuius Cn. Seruilium Cos. qui propior esset, accersendum, vt coram eo de pace ageretur, censebat. cum de re maiore, quam quanta esset, consultatio incidere non posset: non videri sibi, absente consulũ altero ambobusve eam rem agi, satis ex dignitate populi Romani esse. Q. Metellus, q triennio

ante consul dictatorque fuerat: cum P. Scipio cædendo exercitus, agros populando, in eam necessitatem compulisset hostes, vt supplices pacem peterent, & nemo omniū verius existimare posset, quamente ea pax peteretur, quam is qui ante portas Carthaginis bellum gereret, nullius alterius consilio quam Scipionis, accipiendam abnuendamq; pacem esse. M. Valerius Lęuinus, qui bis consul fuerat, speculatores, non legatos venisse arguebat: iubendosque eos Italia excedere, & custodes cum iis ad naues mittendos, Scipioniq; scribendū, ne bellum remitteret. Lælius Fuluiusque adiecerunt, & Scipionem in eo positam habuisse spem pacis, si Annibal & Mago ex Italia non reuocarentur. cæterū omnia simulaturos Carthaginienses, duces eos exercitusq; expectantes, deinde quamuis recentium fœderum & deorum omnium oblitos, bellum gesturos. Eo magis in Læuini sententiam discessum. Legati pace infecta, ac prope sine responso dimissi. Per eos dies Cn. Seruilius consul, haud dubius quin pacatæ Italiæ penes se gloria esset, velut pulsum ab se Annibalem persequens, in Siciliam, inde in Africam transiturus traiecit. Quod vbi Romę vulgatum est, primo censuerunt Patres, vt prætor scriberet consuli, senatum æquum censere, in Italiam reuerti eum: deinde, cum prætor spreturum eum literas suas diceret, dictator ad idipsum creatus P. Sulpicius, pro iure maioris imperii consulem in Italiam reuocauit. reliquum anni eum M. Seruilio magistro equitum circumeundis in Italia vrbibus, quæ bello alienatæ fuerant, noscendisque singularum causis consumpsit. Per inducarum tempus & ex Sardinia ab Lentulo prætore centum onerariæ naues cum commeatu, & viginti rostratarum præsidio, & ab hoste & ab tem-

ab tempestatibus mari, tuto in Africam transmiserunt. Cn. Octauio C C. onerariis, X X X. longis nauibus ex Sicilia traiicienti non eadem fortuna fuit. In conspectum ferme Africæ prospero cursu vectum primo destituit ventus, dein versus in Africam turbauit, ac passim naues disiecit ipse cum rostratis per aduersos fluctus ingenti remigum labore enixus, Apollinis promontorium tenuit. onerariæ pars maxima ad Ægimurum insulam (ea sinum ab alto claudit, in quo sita Carthago est) X X X. ferme millia ab vrbe, alia aduersus vrbem ipsam ad calidas aquas delatæ sunt. Omnia in conspectu Carthaginis erant. itaque ex tota vrbe in forum concursum est. magistratus senatum vocare, populus in curiæ vestibulo fremere, ne tanta ex oculis manibusque amitteretur præda. Cum quidam pacis petitæ, alii inducarum (nec dum enim dies exierat) fidem opponerent, postremo permisto pene senatus populiq; consilio, consensum est, vt classe quinquaginta nauium Asdrubal Ægimurum traiiceret, inde per littora portusque dispersas Romanas naues colligeret. Desertæ fuga nautarum primum ab Ægimuro, dein ab Aquis onerariæ Carthaginem puppibus tractæ sunt. Nondum reuerterant ab Roma legati, neque sciebatur quæ senatus Romani de bello aut pace sententia esset, nec dum inducarum dies exierat. eo indigniorem iniuriam ratus Scipio, ab iis qui petissent pacem & inducias, spem pacis & fidem inducarum violatam esse, legatos Carthaginem, L. Bębium, M. Seruilium, L. Fabium extemplo misit. Qui cum multitudinis concursu prope violati essent, nec reditum tutiorem futurum cernerent, petierunt a magistratibus, quorum auxilio vis prohibita erat, vt naues mitterent, quæ se prosc-

querentur. Datæ triremes duæ, cum ad Bagradam flumen peruenissent, vnde castra Romana conspiciebantur, Carthaginem rediere. Classis Punica ad Vticam stationem habebat: ex ea tres quadriremes, seu eiam missò a Carthagine nuncio vti fieret, seu Asdrubale qui classi præerat, sine publica fraude auso facinus, quinqueremem Romanam superantem promontorium ex alto repente aggressæ sunt, sed neque rostro ferire celeritate subterlabentem poterant, neque transilire armati ex humilioribus in altiorem nauem. & defendebatur egregie, quoad tela suppeditarunt, quibus deficientibus, cum iam nulla alia res eam, quam propinquitas terræ, multitudoq; a castris in littus effusa tueri potuisset, concitatam remis quanto maximo impetu poterant in terram cum immisissent, nauis tantum iactura facta, incolumes ipsi euaserunt. Ita alio super aliud scelere cum haud dubie induciæ ruptæ essent, Lælius Fuluiusque ab Roma cum legatis Carthaginiensibus superuenerunt. quibus Scipio, etsi non induciarum modo fides a Carthaginiensib. sed etiam ius gentium in legatis suis violatum esset, tamen se nihil nec institutis populi Romani, nec suis moribus indignum in iis facturum esse eum dixisset, legatis dimissis, bellum parabat. Annibale iam terræ appropinquante, iussus e nautis vnus ascendere in malo vt specularetur quam tenerent regionem: cum dixisset sepulchrum dirutum proram spectare, abominatus, præteruehi iusso gubernatore, ad Leptim appulit classem, atque ibi copias exposuit. Hæc eo anno in Africa gesta. Insequentia exceduntin eum annum, quo M. Seruilius Geminus qui tum magister equitum erat, & T. Claudius Nero consules facti sunt. Cæterum exitu superioris anni cum legati

legati sociarum vrbium ex Græcia questi essent, vastatos agros ab regiis præsidiis, missosq; in Macedoniam legatos ad res repetendas, nō admissos ad Philippum regem, simul nūciassent quatuor millia militum cum Sopatro duce traiecta in Africam duci, vt essent Carthaginiensibus præsidio, & pecuniæ aliquantum vna missum, legatos ad regem, qui hæc aduersus fœdus facta videri patrib. nunciarent, mittendos censuit senatus. Missi C. Terentius Varro, Cn. Manlius, M. Aurelius, iis tres quinqueremes datæ. Annus insignis incendio ingenti, quo cliuus publicus ad solum exustus est, & aquarum magnitudine, & annonæ vilitate fuit, præterquam quod pace omnis Italia erat aperta, etiam quod magnam vim frumenti ex Hispania missam M. Valerius Falco, & M. Fabius Buteo ædiles curules quaternis æris vicatim populo descripserunt. Eodē anno Q. Fabius Maximus moritur, exactæ ætatis, siquidem verum est augurem duos & quadraginta annos fuisse, quod quidam auctores sunt. Vir certe fuit dignus tanto cognomine, vel si nouum ab eo inciperet. superauit paternos honores, auitos æquauit. plurib. victoriis, & maioribus præliis auus insignis Rullus, sed omnia æquare vnus hostis Annibal potest. cautior tamen quā promptior hic habitus fuit. & sicut dubites vtrū ingenio cunctator fuerit, an quia ita bello proprie, quod tum gerebatur, aptū erat: sic nihil certius est, quam vnū hominem nobis cunctādo rem restituisse, sicut Ennius ait. Augur in locū eius inauguratus Q. Fab. Max. filius in eiusdē locū pontifex, (nam duo sacerdotia habuit) Seru. Sulpicius Galba. Ludi Romani diem vnum, plebeii ter toti instaurati ab ædilibus M. Sestio Sabino, & Cn. Tremellio Flacco. Ii ambo prætores facti, & cum iis Caius Liuius

Salinator,& C. Aurelius Cotta. Comitia eius anni vtrum C. Seruilius consul habuerit,an quia eum res in Hetruria tenuerit. quæstiones ex S. C. de coniurationibus principum habentem, dictator ab eo dictus P. Sulpicius,incertum diuersi auctores faciunt. Principio insequentis anni M. Seruilius, T. Claudius senatu in Capitolium vocato de prouinciis retulerunt. Italiam atq; Africam in sortem coniici, Africam ambo cupientes,volebant. cæterum Q. Metello maxime annitente,neq; data,neq; negata est Africa. Consules iussi cum tribunis plebis agere, vt iis videretur,populum rogarent quem vellet in Africa bellum gerere.omnes tribus P. Scipionem iusserunt. nihilominus consules prouinciam Africam (ita enim senatus decreuerat)in sortē coniecerunt. T. Claudio Africa euenit, vt quinquaginta nauium classem,omnes quinqueremes, in Africam traiiceret,parique imperio cum Scipione imperator esset. M. Seruilius Hetruriam sortitus. In eadem prouincia & Cn. Seruilio prorogatum imperium,si consulem remorari ad vrbem senatui placuisset. Prætores M. Sestius Galliam est sortitus,vt duas legiones prouinciamq; traderet ei P. Quintilius Varus: C. Liuius Brutios cum duabus legionibus, quibus P. Sempronius proconsul priore anno præfuerat: Cn. Tremellius Siciliam, vt ab P. Villio Tappulo prætore prioris anni prouinciam & duas legiones acciperet. Villius proprætor cum XX. nauibus longis, militibus mille oram Siciliæ tutaretur: inde M. Pomponius viginti nauibus reliquis mille & quingentos milites Romam deportaret. C. Aurelio Cottæ vrbana euenit. cæteris ita, vti quisque obtinebant prouincias exercitusque, prorogata imperia. Sexdecim non amplius eo anno legionibus defensum imperium

rum est. Et vt placatis diis omnia inciperent, agerentq;, quos ludos M. Claudio Marcello, T. Quintio consulibus T. Manlius dictator,quasque hostias maiores vouerat,si per quinquennium illud respublica eodem statu fuisset, vt eos consules prius quā ad bellum proficiscerentur, facerent. Ludi in circo per quatriduum facti: hostiæque quibus votæ erant diis, cæsæ. Inter hæc simul spes, simul cura indies crescebat: nec satis certum constare apud animos poterat, vtrum gaudio dignius esset, Annibalem post sextum decimum annum ex Italia decedentem vacuam possessionem eius reliquisse populo Romano: an magis metuendum, quod incolumi exercitu in Africam traiecisset. Locum nimirum, non periculum mutatum. cuius tantæ dimicationis vatem, qui nuper decessisset, Q. Fabium haud frustra canere solitum,grauiorem in sua terra futurum hostem Annibalem,quam in aliena fuisset. nec Scipioni aut cum Syphace, inconditæ barbariæ rege, qui statarios semilixas ducere exercitus solitus sit, aut cum socero eius Asdrubale, fugacissimo duce, aut cum Gallis mercenariis exercitibus ex agrerem futuram,aut tumultuariis exercitibus ex agrestium semiermi turba subito collectis: sed cum Annibale, prope nato in prætorio patris fortissimi ducis,alito atq; educato inter arma, puero quondam milite, vixdum iuuene imperatore: qui senex vincendo factus,Hispanias,Gallias, Italiam ab Alpibus ad fretum monumentis ingentium rerum cōplesset,ducere exercitum æqualem stipendiis suis,duratum omnium rerum patientia, quas vix fides fiat homines passos,perfusum millies cruore Romano, exuuias non militum modo, sed etiam imperatorum portantem. multos occursuros Scipioni in acie, qui prætores, qui consules Romanos sua manu

occidissent, muralibus vallaribusq; insignes coronis. pernagatos capta castra, captas vrbes Romanas non esse hodie tot fasces magistratibus populi Romani, quot captos ex cæde imperatorum præ se ferre posset Annibal. Has formidines agitando animis, ipsi curas & metus augebant, etiam quod cum assuessent per aliquot annos ad bellum ante oculos aliis atq; aliis in Italiæ partibus, lenta spe in nullum propinquum debellandi finem gerere, exerxerant omnium animos Scipio & Annibal, velut ad supremum certamen comparati duces. ii quoque quibus ingens erat in Scipione fiducia, & victoriæ spes, quo magis in propinquam eam imminebāt animis, eo curæ intentioris erant. Haud dispar habitus animorum Carthaginiensibus erat: quos modo petisse pacem intuentes Annibalem, ac rerum gestarum eius magnitudinem pœnitebat: modo, cum respicerent bis sese acie victos, Syphacem captum pulsos se Hispania, pulsos Italia, atq; ea omnia vnius virtute & consilio Scipionis facta, velut fatalem eū ducem in exitium suum natum horrebant. Iam Asdrumetum peruenerat Annibal. vnde ad reficiendū ex iactatione maritima militē paucis dieb. sumptis, excitus pauidis nunciis, omnia circa Carthaginē obtineri armis afferentium, magnis itinerib. Zamam contendit. Zama quinq; dierum iter ab Carthagine abest. inde præmissi speculatores, cum excepti a custodibus Romanis deducti ad Scipionem essent: traditos eos tribunis militum, iussosq; omisso metu visere omnia, per castra, qua vellent, circūduci iussit: percunctatusq;, satin' percōmode omnia explorassent, datis qui prosequerentur, retro ad Annibalem dimisit. Annibal nihil quidem corū quæ nunciabantur (nam & Masanissam cum sex millibus pedi-

peditum, quatuor equitum venisse eo ipso forte die afferebant) læto animo audiuit, maxime hostis fiducia, quæ non de nihilo profecto concepta est, perculsus. itaq; quanquā & ipse causa belli eius erat, & aduentu suo turbauerat pactas inducias, & spem fœderum: tamen si integer quā si victus peteret pacem, æquiorē impetrari posse ratus, nunciū ad Scipionem misit, vt colloquendi secum potestatem faceret. Id vtrum sua sponte fecerit, an publico consilio neutrum, cur affirmē, habeo. Valerius Antias primo prælio victum eum a Scipione, quo duodecim millia armatorum in acie sunt cæsa, mille & septingenti capti, legatum cum aliis decem legatis tradit in castra ad Scipionem venisse. Cæterum Scipio cum colloquiū haud abnuisset, ambo ex composito duces castra protulerunt, vt coire ex propinquo possent. Scipio haud procul Nadagara vrbe, tum ad cætera loco opportuno, tum quod aquatio intra teli coniectum erat, consedit. Annibal tumulum a quatuor millibus inde, tutum commodumq; alioqui, nisi quod longinquæ aquationis erat, cepit. ibi in medio locus conspectus vndique, ne quid insidiarum esset, delectus. Summotis pari spacio armatis, cum singulis interpretibus congressi sunt, non suæ modo ætatis maximi duces, sed omnis ante se memoriæ omnium gentium cuilibet regū imperatorumve pares. Paulisper alter alterius conspectu admiratione mutua, prope attoniti conticuere. Tum Annibal prior: Si hoc ita fato datum erat, vt qui primus bellum intuli populo Romano, quiq; toties prope in manibus victoriā habui, is vltro ad pacem petendam venirem, lætor, te mihi potissimum datū quo peterem. Tibi quoque inter multa egregia nō in vltimis laudū hoc fuerit, Annibalē, cui de tot

" Romanis ducibus victoriam dii dedissent, tibi ces-
" sisse: teque huic bello vestris prius quam nostris
" cladibus insigni, finem imposuisse. hoc quoq; ludi-
" brium fortunæ casus ediderit, vt cum patre tuo cō-
" sule ceperim arma, cum eodem primum Romano
" imperatore signa contulerim, ad filium eius iner-
" mis ad pacem petendam veniam. Optimum quidē
" fuerat, eam patribus nostris mentem datam ab diis
" esse, vt & vos Italiæ, & nos Africæ imperio contenti
" essemus. neq; enim ne vobis quidem Sicilia atque
" Sardinia satis digna precia sunt pro tot classibus, tot
" exercitibus, tot tamque egregiis amissis ducibus.
" Sed præterita magis reprehendi possunt, quam cor-
" rigi. Ita aliena appetiuimus, vt de nostris dimicare-
" mus. nec in Italia solum vobis bellum, nobis in A-
" frica est. sed & vos in portis vestris propeac mœni-
" bus signa armaque hostium vidistis: & nos ab Car-
" thagine fremitum castrorum Romanorum exau-
" diuimus. Quod igitur nos maxime abominaremur,
" vos ante omnia optaretis, in meliore vestra fortu-
" na de pace agitur: agimusq; ii, quorum & maxime
" interest pacem esse, & qui quodcunque egerimus,
" ratum ciuitates nostræ habituræ sint. animo tantū
" nobis opus est, non abhorrente a quietis consiliis.
" Quod ad me attinet, iam ætas senem in patriam
" reuertentem, vnde puer profectus sum, iam secun-
" dæ, iam aduersæ res ita erudierunt, vt rationem se-
" qui quam fortunā malim. tuam & adolescentiam,
" & perpetuam felicitatem, ferociora vtraque, quam
" quietis opus est consiliis, metuo. Non temere in-
" certa casuum reputat, quem fortuna nunquam de-
" cepit. Quod ego fui ad Thrasymenum, ad Cannas,
" id tu hodie es. vixdum militari ætate imperio acce-
" pto, omnia audacissime incipientem nusquam se-

fellit

fellit fortuna. patris & patrui persecutus mortem, "
ex calamitate vestræ domus decus insigne virtutis "
pietatisq; eximiæ cepisti: amissas Hispanias recupe- "
rasti, quatuor inde Punicis exercitibus pulsis. cōsul "
creatus, cum cæteris ad tutandam Italiam parum "
animi esset, transgressus in Africam, duobus hic ex- "
ercitibus cęsis, binis eadem hora captis simul incen- "
sisque castris, Syphace potentissimo rege capto, tot "
vrbibus regni eius, tot nostri imperii ereptis, me se- "
xtumdecimum iam annū hærentem in possessione "
Italiæ detraxisti. Potest victoriam malle, quam pa- "
cē animus. Noui vobis spiritus magnos magis quā "
vtiles: & mihi talis aliquādo fortuna affulsit. Quod "
si in secundis rebus bonam quoq; mentem darent "
dii, non ea solum quæ euenissent: sed etiam ea quæ "
euenire possent, reputaremus. Vt omnium obliui- "
scaris aliorum, satis ego documenti in omnes casus "
sum, quem modo castris inter Anienem atque vr- "
bem vestram positis, ac iam prope scandentē mœ- "
nia Romana videras, hic cernis duobus fortissimis "
viris fratribus, clarissimis imperatoribus orbatum "
ante mœnia prope obsessæ patriæ, quibus terrui ve- "
stram vrbem, ea pro mea deprecantem. Maxime "
cuiq; fortunæ minime credendū est. In bonis tuis "
rebus, nostris dubiis, tibi ampla ac speciosa danti est "
pax: nobis petentibus magis necessaria, quam ho- "
nesta. Melior tutiorque est certa pax, quam sperata "
victoria. hæc in tua, illa in deorum manu est. Ne tot "
annorum felicitatem in vnius horæ dederis discri- "
men. cum tuas vires, tum vim fortunæ, martemq; "
belli communem propone animo. vtrinq; ferrum "
corpora humana erunt, nusquā minus quā in bello "
euentus respondent. Non tantum ad id, quod data "
pace iam habere potes, si prælio vincas, gloriæ adie- "

" ceris: quantum ademeris, si quid aduersi eueniat. si-
" mul parta ac sperata decora vnius horæ fortuna e-
" uertere potest. omnia in pace iungenda tuæ pote-
" statis sunt, P. Corneli. tunc ea habenda fortuna e-
" rit, quam dii dederint. Inter pauca felicitatis virtu-
" tisque exempla M. Atilius quondam in hac eadem
" terra fuisset, si victor paeem petentibus dedisset pa-
" tribus nostris: sed non statuendo tandem felicitati
" modum, nec cohibendo efferentem se fortunam,
" quãto altius elatus erat, eo fœdius corruit. Est qui-
" dem eius qui dat, non qui petit, conditiones dicere
" pacis. sed forsitan non indigni simus, qui nobis-
" metipsis mulctam irrogemus. Nõ recusamus quin
" omnia, ppter quæ bellum initum est, vestra sint, Si-
" cilia, Sardinia, Hispania, quicquid insularum toto
" inter Africam Italiamq; continetur mari: Cartha-
" ginienses inclusi Africæ littoribus, vos quando ita
" diis placuit, externa etiam terra marique videamus
" regentes imperia. Haud negauerim, propter nõ ni-
" mis syncere petitam aut expectatam nuper pacem,
" suspectam esse vobis Punicam fidem: multum per
" quos petita sit, ad fidem tuendæ pacis pertinet Sci-
" pio. vestri quoque (vt audio) patres nonnihil etiam
" ob hoc quia parum dignitatis in legatione erat, ne-
" gauerunt pacem. Annibal peto pacem: qui neque
" peterem, nisi vtilem crederem: &, ppter eandem v-
" tilitatem tuebor eam, propter quam petii. & quem-
" admodum, quia a me bellum cœptum est, ne quem
" eius pœniteret, quoad ipsi inuidere ei, præstiti: ita
" annitar, ne quem pacis per me partæ pœniteat. Ad-
" uersus hæc imperator Romanus in hanc fere sen-
" tentiam respondit. Non me fallebat, Annibal, ad-
" uentus tui spe Carthaginienses & præsentem in-
" duciarum fidem, & spem pacis turbasse: neq; tu id
sane

sane dissimulas, qui de conditionibus superioribus
" pacis omnia subtrahas, præter ea quæ iampridem
" in nostra potestate sunt. cæterum sicut tibi curę est
" sentire ciues tuos, quanto per te onere leuentur: sic
" mihi laborandum est, ne quæ tunc pepigerunt, ho-
" die subtracta ex conditionib. pacis præmia perfidiæ
" habeant. Indigni quibus eadem pateat conditio, vt
" etiam profit vobis fraus, petitis. Neque patres no-
" stri priores de Sicilia, neq; nos de Hispania fecimus
" bellum. & tunc Mamertinorum sociorum pericu-
" lum, & nunc Sagunti excidium nobis pia ac iusta in-
" duerunt arma. vos lacessisse, & tu ipse fateris, & dii
" testes sunt: qui & illius belli exitum secundum ius
" fasque dederunt, & huius dant & dabunt. Quod ad
" me attinet, & humanæ infirmitatis memini, & vim
" fortunæ reputo, & omnia quæcunque agimus, sub-
" iecta esse mille casibus scio. cæterum quemadmo-
" dum superbe & violenter me faterer facere, si pri-
" usquam in Africam traiecissem, te tua voluntate ce-
" dentem Italia, & imposito in naues exercitu, ipsum
" venientem ad pacem perendam aspernarer: sic nũc
" eum prope manu conserta restitantem ac tergiuer-
" santem in Africam traduxerim, nulla sum tibi ve-
" recundia obstrictus. proinde si quid ad ea, in quæ
" tum pax conuentura videbatur (quæ sunt, nosti)
" mulctę nauium eum commeatu per inducias expu-
" gnatarum, legatorumq; violatorum, adiicitur, est
" quod referam ad consilium: sin illa quoq; grauia vi-
" dentur, bellum parate, quoniam pacem pati nõ po-
" tuistis. Ita infecta pace ex colloquio ad suos cum se
" recepissent, frustra verba pacata renunciant: armis
decernendum esse, habendamque eam fortunam,
quam dii dedissent. In castra vt est ventũ, pronun-
ciant ambo, arma expedirent milites, animosque

ad ſupremum certamen, non in vnum diem, ſed in perpetuum, ſi felicitas adeſſet, victores. Roma an Carthago iura gentibus daret, ante craſtinam noctem ſcituros, neque enim Africam, aut Italiam, ſed orbem terrarum victoriæ præmium fore: par periculum præmio, quibus aduerſæ pugnæ fortuna fuiſſet. Nam neque Romanis effugium vllum patebat in aliena ignotaque terra, & Carthagini ſupremo auxilio efiuſo adeſſe videbatur præſens exercitus. Ad hoc diſcrimẽ procedunt poſtero die duorum opulentiſſimorum populorum duo longe clariſſimi duces, duo fortiſſimi exercitus, multa ante parta decora aut cumulaturi eo die, aut euerſuri. Anceps igitur ſpes & metus miſcebant animos, contemplantibusque modo ſuam, modo hoſtiũ aciem cum oculis magis quam ratione penſarent vires, ſimul læta, ſimul triſtia obuerſabantur. quæ ipſis ſua ſponte non ſuccurrebant, ea duces admonendo atque hortando ſubiiciunt. Fœnus XVI. annorum in terra Italia res geſtas, tot duces Romanos, tot exercitus occidione occiſos, & ſua cuique decora, vbi ad inſignem alicuius pugnæ memoria militem venerat, referebat. Scipio Hiſpanias, & recentia in Africa prælia, & confeſſionem hoſtium, quod neque non petere pacem propter metum, neque manere in ea præ inſita animis perfidia potuiſſent. ad hoc colloquium Annibalis in ſecreto habitum, ac liberum fingenti, qua velit flecti: ominatur (quib. quondam auſpiciis patres eorum pugnauerint ad Ægateis inſulas: ea illis exeuntibus in aciem portendiſſe deos) adeſſe finem belli, ac laboris: in manibus eſſe prædam Carthaginis, reditum domum in patriam ad parentes, liberos, coniuges, penateſq; deos. Adeo celſus hæc corpore, vultuque ita læto, vt viciſſe iam crede-

crederes, dicebat. Inſtruit deinde primos haſtatos, poſt eos principes: triariis poſtremam aciem clauſit. non confertas autem cohortes ante ſua quemq; ſigna inſtruebat, ſed manipulos aliquantum inter ſe diſtantes, vt eſſet ſpacium, quo elephanti hoſtiũ accepti, nihil ordines turbarent. Lælium, cuius ante legati, eo anno quæſtoris extra ſortem ex ſenatuſconſulto opera vtebatur, cum Italico equitatu ab ſiniſtro cornu, Maſaniſſam Numidaſque ab dextro oppoſuit. vias patentes inter manipulos anteſignanorum velitibus (ea tunc leuis armatura erat) compleuit: dato præcepto, vt ad impetum elephantorũ aut poſt rectos refugerent ordines, aut in dextram læuamque diſcurſu applicantes ſe anteſignanis, viã qua irruerent in ancipitia tela, beluis darent. Annibal ad terrorem primum elephantos (LXXX. autem erant, quot nulla vnquam in acie ante habuerat) inſtruxit: deinde auxilia Ligurum Gallorumq; Baleatibus Mauriſque admiſtis: in ſecunda acie Carthaginienſes Afroſque, & Macedonum legionem: modico deinde interuallo relicto ſubſidiatim aciem Italicorum militum (Brutii plerique erant, vi ac neceſſitate plures quam ſua voluntate decedentem ex Italia ſecuti) inſtruxit. equitatum etiam ipſum circumdedit cornibus. dextrum Carthaginienſes, ſiniſtrum Numidæ tenuerunt. Varia adhortatio erat in exercitu inter tot homines quibus nõ lingua, non mores, non lex, non arma, non veſtitus habituſque, non cauſa militandi eadem eſſet. auxiliaribus & præſens, & multiplicata merces ex præda oſtentatur. Galli proprio atq; inſito in Romanos odio accenduntur. Liguribus campi vberes Italiæ deductis, ex aſperrimis montibus in ſpem victoriæ oſtentantur. Mauros Numidaſque impotenti Maſa-

ſſ

nisse futuro dominatu terret. aliis alię spes ac metus iactantur. Carthaginienſibus mœnia patriæ, dii penates, ſepulcra maiorum, liberi cum parentib. coniugeſq; pauidę, aut excidiũ ſeruitiumq;, aut imperium orbis terrarũ, nihil aut in metum aut in ſpem medium oſtentatur. Cum maxime hæc imperator apud Carthaginienſes duces ſuarum gentium inter populares, pleraq; per interpretes intermiſtos, alienigenis ageret, tubæ cornuaque ab Romanis ceciderunt: tantuſq; clamor ortus, vt elephãti in ſuos ſiniſtro maxime cornu verterentur, Mauros ac Numidas. addidit facile Maſaniſſa perculſis terrorem: nudauitque ab ea parte aciem equeſtri auxilio. paucæ tamen beſtiarum intrepidæ in hoſtem actæ, inter velitum ordines cum multis ſuis vulneribus ingentem ſtragem edebant. reſilientes enim ad manipulos velites cum viam elephantis, ne obterentur, feciſſent, in ancipites ad ictum vtrinque coniiciebant haſtas: nec pila ab anteſignanis ceſſabant, donec vndique incidentibus telis exacti ex Romana acie, hi quoque in ſuo dextro cornu ipſos Carthaginienſium equites in fugam verterunt. Lælius vt turbatos vidit hoſtes, addit perculſis terrorem. Vtrinque equite nudata erat Punica acies, cum pedes concurrit, nec ſpe, nec viribus iam par. ad hoc, dictu parua, ſed magni eadem in re gerenda momenti res, congruens clamor a Romanis. eoque maior & terribilior: diſſonæ illis, vt gentium multarum diſcrepantib. linguis, voces, pugna Romana ſtabilis & ſuo & armorum pondere incumbentium in hoſtem: concurſatio & velocitas illinc maior quam vis. Igitur primo impetu extemplo mouere loco hoſtium aciem Romani: ala deinde & vmbonib. pulſantes, in ſummotos gradu illato

illato aliquantum ſpacii velut nullo reſiſtente, inceſſere: virgentib. & nouiſſimis primos vt ſemel motã aciem ſenſere, quod ipſum vim magnã ad pellendũ hoſtem addebat. Apud hoſtes auxiliares cedẽtes ſecũda acies Afri & Carthaginienſes adeo non ſuſtinebant, vt contra etiã, ne reſiſtentes pertinaciter primos cędendo ad ſe perueniret hoſtis, pedẽ referrent. Igitur auxiliares terga dant repente: & in ſuos verſi, partim refugere in ſecundã aciem: partim nõ recipientes cædere, vti paulo ante non adiuti, & tũc excluſi. & prope duo iam permiſta prælia erant: cum Carthaginienſes ſimul cum hoſtib. ſimul cũ ſuis cogerentur conſerere manus, non tamẽ ita perculſos iratoſq; in aciem accepere, ſed denſatis ordinib. in cornua, vacuumq; circa campum extra prælium eiecere, ne pauidos fugavulneribuſq; milites in certã & integram aciem miſcerent. Cæterũ tanta ſtrages hominũ armorumq; locum in quo ſteterant paulo ante auxiliares, cõpleuerat, vt prope difficilior trãſitus eſſet, quam per confertos hoſtes fuerat: itaque qui primi erant haſtati, per cumulos corporum armorumq;, & labem ſanguinis, qua quiſq; poterat, ſequentes hoſtem, & ſigna & ordines confuderunt. principum quoq; ſigna fluctuare cœperant, vagam ante ſe cernentes aciem: Quod Scipio vbi vidit, receptui propere canere haſtatis iuſſit: & ſauciis in poſtremã aciem ſubductis, principes triarioſq; in cornua inducit, quo tutior firmiorq; media haſtatorũ acies eſſet. Ita nouum de integro prælium ortum eſt: quippe ad veros hoſtes peruentum erat, & armorum genere, & vſu militiæ, & fama rerum geſtarum, & magnitudine vel ſpei vel periculi pares. ſed & numero Romanus ſuperior erat, & animo: quod iam equites, iam elephantos fuderat. iam

prima acie pulsa, in secundam pugnabat. In tempore Lælius & Masanissa pulsos per aliquantum spacii secuti equites, reuertentes in auersam hostium aciem incurrere. Is demum impetus perculit hostē. multi circunuenti in acie cæsi: multi per patentem circa campum fuga sparsi, tenente omnia equitatu, passim interierunt. Carthaginiensium sociorumq; cæsa eo die supra millia viginti. par ferme numerus captus est, cum signis militaribus centū triginta tribus, elephantis vndecim. Victores ad duo millia cecidere. Annibal cum paucis equitib. inter tumultum elapsus, Adrumetum perfugit: omnia & in prælio, & ante aciem, priusquam excederet pugna, expertus: & confessione etiā Scipionis, omniumq; peritorum militiæ, illam laudem adeptus, singulari arte aciem eo die instruxisse. elephantos in prima fronte: quorum fortuitus impetus, atque intolerabilis vis, signa sequi, & seruare ordines, in quo plurimum spei ponerent, Romanos prohiberet. deinde auxiliares ante Carthaginiensium aciem, ne homines misti colluuione omnium gentium, quos nō fides teneret, sed merces, liberū receptum fugæ haberent: simul primū ardorem atq; impetum hostiū excipientes fatigarent: ac si nihil aliud, vulneribus suis ferrum hostile hebetarent: tum, vbi omnis spes esset, milites Carthaginienses Afros q;, vt omnib. reb. aliis pares, eo quod integri cum fessis ac sauciis pugnarēt, superiores essent. Italicos interuallo quoq; diremptos, incertos socii an hostes essent, in postremam aciem summotos. Hoc edito velut vltimo virtutis opere, Annibal cum Adrumetum refugisset: accitusq; inde Carthaginē sexto ac trigesimo post anno, quam puer inde profectus erat, rediisset: fassus in curia est, nō prælio modo se, sed bello victum: nec spem

spem salutis alibi, quam in pace impetranda esse. Scipio confestim a prælio expugnatis hostium castris, direptisque, cum ingenti præda ad mare ac naues rediit, nuncio allato, P. Lentulum cum L. rostratis, C. onerariis omni genere cōmeatus, ad Vticam accessisse. Admonendum igitur vndique terrorem perculsæ Carthagini ratus, misso Lælio Romam cū victoriæ nuncio, Cn. Octauium terrestri itinere ducere legiones Carthaginem iubet. ipse ad suam veterem noua Lentuli classe adiuncta, profectus ab Vtica portum Carthaginis petit. Haud procul aberat, cum velata infulis ramisq; oleæ Carthaginiensium occurrit nauis. decem legati erant principes ciuitatis, auctore Annibale missi ad petendam pacem. qui cum ad puppim prætoriæ nauis accessissent, velamenta supplicum porrigentes, orantes, implorantesque fidem & misericordiam Scipionis: nullum iis aliud responsum datum, quā vt Tunetem venirent, eo se moturum castra. ipse ab cōtemplato situ Carthaginis non tam noscendi in præsentia, quam terrendi hostis causa, Vticam eodem & Octauio reuocato, rediit. Inde procedentibus ad Tunetem nuncius allatus Verminam Syphacis filium cum equitibus pluribus quam peditibus venire Carthaginiensibus auxilio. Pars exercitus cum omni equitatu missa, turmalibus primis in agmine, aggressa, Numidas leui certamine fudit. exitu quoque fugæ intercluso, a parte omni circundatis equitibus XV. millia hominum cæsa, mille & CC. viui capti sunt, & equi Numidici mille & D. signa militaria duo & septuaginta. Regulus ipse inter tumultum cum paucis effugit. Tum ad Tunetem eodem, quo antea loca castra posita. legatique XXX. Carthagine ad Scipionem venerunt. & illi quidem multo mi-

ſerabilius quam ante, quo magis cogebat, fortuna, egerunt: ſed aliquanto minore cum miſericordia ab recenti memoria perfidię auditi ſunt. In concilio quanquam iuſta ira omneis ad delendam ſtimulabat Carthaginem: tamen cum & quanta res eſſet, & quam longi temporis obſidio tam munitæ & validæ vrbis, reputarent: & ipſum Scipionem expectatio ſucceſſoris, venturi ad paratam alterius labore ac periculo finiti belli famam, ſolicitaret: ad pacem omnium animi verſi ſunt. Poſtero die reuocatis legatis, & cum multa caſtigatione perfidiæ monitis, vt tot cladibus edocti, tandem deos & iuſiurandum eſſe crederent, conditiones pacis dictæ. Vt liberi legibus ſuis viuerent, quas vrbes, quoſque agros, quibuſque finibus ante bellum tenuiſſent, tenerent, populandique finem eo die Romanus faceret: perfugas fugitiuoſque, & captiuos omneis, & naues roſtratas, præter decem triremes tradérent: elephantoſque, quos haberent domitos, neque domarent alios. bellum neve in Africa, neve extra Africam iniuſſu populi Romani gereret. Maſaniſſæ res redderent, fœduſque cum eo facerent. frumentum, ſtipendiumque auxiliis donec ab Roma legati rediſſent, præſtarent. decem millia talentûm argenti deſcripta penſionibus æquis in annos quinquaginta ſoluerent. obſides centum arbitratu Scipionis darent, ne minores XIIII. annis, neu XXX. maiores. inducias ita ſe daturum, ſi per priores inducias naues onerariæ captę, quæq; fuiſſent in nauibus, reſtituerentur. aliter nec inducias, nec ſpem pacis vllam eſſe. Has conditiones legati cum domum ferre iuſſi in concione ederent, & Giſgo ad diſſuadendam pacem proceſſiſſet, audireturque a multitudine inquieta eadem & imbelli, indignatus Annibal, dici ea in tali tempore audirique, arreptum Giſgonem manu ſua ex ſuperiore loco detraxit. quæ inſueta liberæ ciuitati ſpecies cum fremitũ populi mouiſſet, perturbatus militaris vir vrbana libertate: Nouem, inquit, annorũ a vobis profectus, poſt ſextum & triceſimum annum redii. militares artes, quas me a puero fortuna nunc priuata, nunc publica docuit, probe video ſcire: vrbis ac fori iura, leges, mores, vos me oportet doceatis. Excuſata imprudentia, de pace multis verbis diſſeruit, quam nec iniqua, & neceſſaria eſſet. Id omnium maxime difficile erat, quod ex nauibus per inducias captis nihil præter ipſas comparebat naues: nec inquiſitio erat facilis. Cum aduerſantes paci arguerentur, placuit naues reddi, & homines vtique inquiri: cætera quæ abeſſent, æſtimanda Scipioni permitti: atq; ita pecunia luere Carthaginienſes. Sunt qui Annibalem ex acie ad mare peruenisſe, inde præparata naue ad regem Antiochum extemplo profectum, tradant: poſtulantique ante omnia Scipioni vt Annibal ſibi traderetur, reſponſum eſſe, Annibalem in Africa non eſſe. Poſteaquam redierunt ad Scipionem legati, quæ publica in nauibus fuerant, ex publicis deſcripta rationibus quæſtores: quæ priuata, profiteri domini iuſſi: pro ea ſumma pecuniæ XXV. millia pondo argenti præſentia exacta, inducięque Carthaginienſibus datæ in tres menſes additum, ne per inducias tempus alio vſquam, quam Romam mitterent legatos: & quicunque legati Carthaginem veniſſent, ne ante dimitterent eos, quam Romanum imperatorem, qui, & quæ petentes veniſſent, certiorem facerent. Cum legatis Carthaginienſibus Romam miſſi Lucius Vetuzius Philo, & Marcus Martius Ralla, & Lucius Scipio,

imperatoris frater. Per eos dies commeatus ex Sicilia Sardiniaque tantam vilitatem annonæ effecerunt, vt pro vectura frumentum mercator nautis relinqueret. Romæ ad nuncium primum rebellionis Carthaginiensium trepidatum fuerat: iussusque erat T. Claudius mature in Siciliam classem ducere, atque inde in Africam traiicere: & alter consul M. Seruilius ad vrbem morari, donec quo statu res in Africa essent, sciretur. Segniter omnia in comparanda deducendaque classe ab Tito Claudio consule facta erant, quod patres de pace Scipionis potius arbitrium esse, quibus legibus daretur, quam consulis, censuerant. Prodigia quoque nunciata sub ipsam famam rebellionis terrorem attulerant. Cumis solis orbis minui visus, & pluit lapideo imbri. & Veliterno agro terra ingentibus cauernis cõsedit, arboresq; in profundum haustæ. Ariciæ forum & circa tabernæ, Frusinone murus aliquot locis, & porta de cœlo tacta, & in palatio lapidibus pluit. Id prodigium more patrio nouẽdiali sacro, cætera hostiis maioribus expiata. Inter quæ etiam aquarum insolita magnitudo in religionem versa. nam ita abundauit Tiberis, vt ludi Apollinares circo inundato, extra portam Collinam ad ædem Erycinæ Veneris parati sint. cæterum ludorum ipso die serenitate subita orta, pompa duci cœpta ad portam Collinam, reuocata deductaque in circum est, cum decessisse inde aquam nunciatum esset: lætitiamque populo, & ludis celebritatem addidit sedes sua solenni spectaculo reddita. Claudium Cos. profectum tandem ab vrbe inter portus Cossanum Lauretanumq; atrox vis tempestatis adorta, in metũ ingẽtem adduxit. Populonios inde cum peruenisset, stetissetque ibi dum reliquum tempestatis exsæuiret:

Iluam

Iluam insulam, & ab Ilua Corsicã, a Corsica in Sardiniã traiect. ibi superantẽ insanos montes multo & sæuior & infestiorib. locis tempestas adorta dissecit classem. multæ quassatæ, armamentisq; spoliatę naues: quædam fractæ. ita vexata ac lacerata classis Carales tenuit. vbi dum subductę reficiuntur naues, hyems oppressit: circumactũq; anni tẽpus. & nullo prorogante imperiũ, priuatus T. Claudius classem Romam reduxit. M. Seruilius, ne comitiorũ causa ad vrbem reuocaretur: dictatore dicto Cn. Seruilio Gemino, in prouinciam est profectus. Dictator magistrum equitum P. Ælium Pætum dixit. Sæpe comitia indicta perfici tempestates prohibuerunt. itaque cũ pridie Idus Martias veteres magistratus abissent, noui suffecti non essent, respubl. sine curulibus magistratib. erat. L. Manlius Torquatus pontifex eo anno mortuus. in locum eius suffectus C. Sulpicius Galba. Ab L. Licinio Lucullo, & Q. Fuluio ædili curul. ludi Romani tertio instaurati. Pecuniã ex ærario scribæ, viatoresque ædilitii clam egessisse per indicem comperti, damnati sunt, non sine infamia Luculli ædilis. P. Ælius Tubero, & L. Lectorius ædiles plebis vitio creati, magistratu se abdicarunt, cum ludos, ludorumq; causa epulum Ioui fecissent, & signa tria ex mulctatitio argento facta in Capitolio posuissent. Cereales ludos dictator & magister equitum ex senatusconsulto fecerunt. Legati ex Africa Romani simul Carthaginiensesq; cum venissent Romam, senatus ad ædem Bellonæ habitus est. vbi cum L. Veturius Philo pugnatũ cum Annibale esse suprema Carthaginiensibus pugna, finemq; tandem lugubri bello impositum, ingenti lætitia patrum exposuisset, adiecit: Verminam etiam Syphacis filium quæ non parua bene gestæ

rei acceſſio erat, deuictum. in concionem inde prodire iuſſus, gaudiumque id populo impertire. Tum patefacta gratulatione omnia in vrbe templa, ſupplicationesque in triduum decretæ. Legatis Carthaginienſium & Philippi regis (nam ii quoque venerant) petentibus vt ſenatus ſibi daretur, reſponſum iuſſu patrum a dictatore eſt, conſules nouos eis ſenatum daturos eſſe. Comitia inde habita: creati Conſules Cn. Cornelius Lentulus, P. Ælius Pætus. Prætores M. Iunius Pennus, cui ſors vrbana euenit. M. Valerius Falco Brutios, M. Fabius Buteo Sardiniam, P. Ælius Tubero Siciliam eſt ſortitus. De prouinciis conſulum nihil ante placebat agi, quam legati Philippi regis, & Carthaginienſium auditi eſſent. belli finem alterius, principium alterius proſpiciebant animis. Cn. Lentulus conſul cupiditate flagrabat prouinciæ Africæ: ſeu bellum foret, facilem victoriam: ſeu iam finiretur, finiti tanti belli ſe conſule gloriam petens. negare itaque prius quicquam agi paſſurum, quam ſibi Africa decreta eſſet: concedente collega, moderato viro & prudenti: qui gloriæ eius certamen cum Scipione, præterquam quod iniquum eſſet, etiam impar futurum cernebat. Q. Minucius Thermus & M. Acilius Glabrio tribuni plebis rem priore anno nequicquam tentatam ab T. Claudio conſule, Cn. Cornelium tentare aiebant. ex auctoritate patrum latum ad populum eſſe, cuius vellet imperiū in Africa eſſe, omnes V. & XXX. tribus P. Scipioni id imperium decreuiſſe. Multis contentionib. & in ſenatu & ad populum acta res: poſtremo eo deducta eſt, vt ſenatui permitterent. Patres igitur iurati (ita conuenerat) cenſuerunt vti conſules prouincias inter ſe compararent, ſortirenturve. vter Italiam, vter claſſem

nauium

nauium L. haberet. cui claſſis obueniſſet, in Siciliam nauigaret. ſi pax cum Carthaginienſibus componi nequiſſet, in Africam traiiceret: conſul mari, Scipio eodem, quo adhuc, iure imperii terra rem gereret. ſi conditiones conuenirent pacis, tribuni plebis populum rogarent, vtrum conſulem, an P. Scipionem iuberent pacem dare: & quem, ſi deportandus exercitus victor ex Africa eſſet, deportare. ſi pacem per P. Scipionē dari, atque ab eodē exercitū deportari iuſſiſſent, ne conſul ex Sicilia in Africam traiiceret. alter conſul, cui Italia eueniſſet, duas legiones a M. Seſtio prætore acciperet. P. Scipioni cū exercitibus quos haberet, in prouincia Africa prorogatum imperium. Prætori M. Valerio Falconi duę legiones in Brutiis, quibus C. Liuius priore anno præfuerat, decretæ. P. Ælius prætor duas legiones in Sicilia ab Cn. Tremellio acciperet. Legio vna Marco Fabio in Sardiniam, quam P. Lentulus prætor habuiſſet, decernitur. M. Seruilio prioris anni conſuli cum ſuis duab. item legionibus in Heturia prorogatum imperiū eſt. quod ad Hiſpanias attineret, aliquot iam annos ibi L. Corpeliū Lentulū, & L. Manlium Acidinum eſſe. vt ii conſules cum tribunis agerent, ſi eis videretur, vt plebem rogarent, cui iuberent in Hiſpania imperium eſſe. is ex duobus exercitibus in vnam legionem conſcriberet Romanos milites, & in XV. cohortes ſocios Latini nominis, quibus prouinciam obtineret. veteres milites L. Cornelius & L. Manlius in Italiā deportarent. Cornelio cōſuli L. nauium claſſis ex duabus claſſibus, Cn. Octauii, quæ in Africa eſſet, P. Villii, quæ Siciliæ oram tuebatur, decreta: vt quas naues vellet, diligeret. P. Scipio quinquaginta lōgas naues

haberet, quas habuisset: quibus si Cn. Octauium, sicut præfuisset, præesse vellet, Octauio proprætori in eum annum imperium esset, si Lælium præficeret. Octauius Romam decederet: reduceretq; naues quibus proconsuli vsus non esset. Et M. Fabio in Sardiniam decem longæ naues decretæ. Et consules duas legiones vrbanas scribere iussi, vt quatuordecim legionibus eo anno, centum nauibus longis respublica administraretur. Tum de legatis Philippi & Carthaginiensium actum. priores Macedonas introduci placuit, quorũ varia oratio fuit: partim purgantium quæ questi erant missi ad regem a Roma legati de populatione sociorum: partim vltro accusantium quidem & socios populi Romani, sed multo infestius M. Aurelium: quem ex tribus ad se missis legatis delectu habito substitisse, & se bello lacessisse contra fœdus, & sæpe cum præfectis suis signis collatis, pugnasse, partim postulantium, vt Macedones, duxque eorum Sopater, qui apud Annibalem mercede militassent, captique in vinculis essent, sibi restituerentur. Aduersus ea M. Furius missus ad id ipsum ab Aurelio ex Macedonia, disseruit Aureliũ relictum, ne socii populi Romani fessi populationibus atque iniuria, ad regem deficerent, finibus sociorum non excessisse. dedisse operam, ne impune in agros eorũ transcenderent populatores. Sopatrum ex purpuratis & propinquis regis esse. eum cum quatuor millibus Macedonum & pecunia missum nuper in Africam esse, Annibali Carthaginiensibusque auxilio. De his reb. interrogati Macedones cũ pplexe responderẽt, ipsi ante responsum tulerunt, bellũ quærere regem, & si pergat, propediem inuenturum. Dupliciter ab eo fœdus violatum: & quod sociis populi Romani iniurias

iurias fecerit, bello armisque lacessiuerint: & quod hostes auxiliis & pecunia iuuerit. & P. Scipionem recte atque ordine videri fecisse, & facere, quod eos qui arma contra populum Romanum ferentes capti sunt, hostium numero in vinculis habeat. & M. Aurelium e republica facere, gratumque id senatui esse, quod socios populi Romani, quando iure fœderis non posset, armis tueatur. Cum hoc tam tristi responso dimissis Macedonib. legati Carthaginienses vocati quorum ętatibus dignitatibusque conspectis (nam longe primi ciuitatis erant!) tum pro se quisque dicere, vere de pace agi. Insignis tamen inter cæteros Asdrubal erat (Hædum populares cognomine appellabant) pacis semper auctor, aduersusq; factioni Barchinæ. eo tum plus illi auctoritatis fuit, belli culpam in paucorum cupiditatẽ a republica transferenti. Qui cum varia oratione vsus esset, nunc purgando crimina, nunc quædam fatendo, ne impudenter certa negantibus difficilior venia esset: nunc monendo etiam Patres conscriptos, vt rebus secundis modeste ac moderate vterentur: Si se atq; Hannonem audissent Carthaginienses, & tempore vti voluissent, daturos fuisse pacis conditiones, quas tunc peterent. Raro simul hominibus bonam fortunam, bonamq; mentem dari. populum Romanum eo inuictum esse, quod in secundis rebus sapere, & consulere meminerit. & hercule mirandum fuisse, si aliter facerent ex insolentia; quibus noua bona fortuna sit, impotentes lætitiæ insanire: populo Romano vsitata ac prope iam obsoleta ex victoria gaudia esse, ac plus pene parcendo victis, quam vincendo imperium auxisse. Cæterorum miserabilior oratio fuit, commemorantium ex quantis opibus quo recidissent

Carthaginiensiũ res. nihil eis, qui modo orbẽ prope terrarũ obtinuissẽt armis, supereſſe, præter Carthaginis mœnia iis incluſos, non terra, non mari quicquam ſui iuris cernere. vrbem quoque ipſam, ac penates ita habituros, ſi non in ea quoque, quo nihil vlterius ſit, ſeuire populus Romanus velit. Cum flecti miſericordia patres appareret, ſenatorũ vnum infeſtum perfidiæ Carthaginienſium ſucclamaſſe ferunt: per quos deos fœdus icturi eſſent, cum eos per quos ante ictum eſſet, fefelliſſent? Per eosdem, inquit Aſdrubal, qui tam infeſti ſunt fœdera violantibus. Inclinatis omnium ad pacem animis, Cn. Lentulus conſul, cui claſſis prouincia erat, S. C. interceſſit. Tum M. Attilius & Q. Minucius tribuni plebis ad populum tulerunt: vellent iuberentne ſenatum decernere, vt cum Carthaginienſibus pax fieret? & quem eam pacem dare, quemque ex Africa exercitus deportare iuberent? De pace vti rogatæ omnes tribus erant, iuſſerunt pacem dare P. Scipionem, eundem exercitus deportare. Ex hac rogatione ſenatus decreuit, vt P. Scipio ex X. legatorum ſententia pacem cum populo Carthaginienſi, quibus legibus ei videretur, faceret. Gratias deinde patribus egere Carthaginienſes: petieruntque, vt ſibi in vrbem introire, & colloqui cum ciuibus ſuis liceret, qui capti in publica cuſtodia eſſent, eſſe in iis partim propinquos, amicosque ſuos, nobiles homines, partim ad quos mandata a propinquis haberent. Quibus conuentis cum rurſus peterent, vt ſibi quos vellent ex iis redimendi poteſtas fieret, iuſſi nomina edere, & cum ducentos ferme ederent, ſenatuſconſultum factum eſt, vt legati Romani ducentos ex captiuis, quos

quos Carthaginienſes vellent, ad P. Cornelium Scipionem in Africam deportarent: nunciarentq; ei vt ſi pax cõueniſſet, ſine precio eos Carthaginienſib. redderet. Fœciales cum in Africam ad fœdus ferendum ire iuberentur, ipſis poſtulantibus ſenatuſconſultum in hæc verba factum eſt: Vt priuos lapides ſilices, priuasque verbenas ſecum ferrent: vti prætor Romanus his imperaret vt fœdus ferirent, illi prætorem ſagmina poſcerent. Herbæ id genus ex arce ſumptum dari fœcialibus ſolet. Ita dimiſſi ab Roma Carthaginienſes cum in Africam veniſſent ad Scipionem, quibus ante dictum eſt, legibus pacem fecerunt. naues longas, elephantos, perfugas fugitiuos, captiuorũ quatuor millia tradiderũt. inter quos Q. Terentius Culleo ſenator fuit. Naues profectas in altum incendi iuſſit. Quingentas fuiſſe omnis generis, quæ remis agerentur, quidam tradunt. quarum conſpectum repente incendium tam lugubre fuiſſe Pœnis, quam ſi ipſa Carthago arderet. De perfugis grauius quam de fugitiuis conſultum, nominis Latini qui erant, ſecuri percuſſi, Romani in crucem ſublati. Annis ante quinquaginta pax cum Carthaginienſibus poſtremo facta erat, Q. Luctatio, A. Manlio conſulibus. bellum initum annis poſt tribus & viginti, P. Cornelio, T. Sempronio conſulib. finitũ eſt decimo octauo anno Cn. Cornelio P. Ælio Pæto cõſulib. Sæpe poſtea ferunt Scipionem dixiſſe: T. Claudii primum cupiditatẽ, deinde Cn. Cornelii fuiſſe in mora, quo minus id bellũ exitio Carthaginis finiret. Carthaginienſib. cum prima collatio pecuniæ diutino bello exhauſtis difficilis videretur, mœſtitiaq; & fletus in curia eſſet, ridentem Annibalem ferunt conſpe-

ctum.cuius cum Asdrubal Hædus risum increparet in publico fletu, cum ipse lachrymarum causa esset. Si quemadmodum oris habitus cernitur oculis, inquit, sic & animus intus cerni posset, facile vobis appareret non læti, sed prope amentis malis cordis hunc, quē increpatis, risum esse. qui tamen nequaquam adeo est intempestiuus, quam vestrę istæ absurdæ atq; abhorrentes lachrymæ sunt. tunc flesse decuit, cum adempta nobis arma, incensæ naues, interdictum externis bellis. illo enim vulnere concidimus. nec tamen esse in vos odio vestro consulti ab Romanis credatis. Nulla magna ciuitas diu quiescere potest si foris hostē non habet, domi inuenit. vt prævalida corpora ab externis causis tuta videntur, sed suis ipsa viribus onerantur. Tantum nimirum ex publicis malis sentimus, quantum ad priuatas res pertinet, nec in eis quicquam acrius, quam pecuniæ damnum stimulat. Itaq; cum spolia victæ Carthagini detrahebantur, cum inermem iam ac nudam destitui inter tot armatas gentes Africæ cerneretis, nemo ingemuit. nunc quia tributum ex priuato conferendum est, tanquam in publico funere comploratis. quam vereor ne propediē sentiatis leuissimo in malo vos hodie lachrymasse. Hæc Annibal apud Carthaginienses. Scipio concione aduocata Masanissam ad regnum paternū Cirtha oppido, & cæteris vrbibus agrisque, quæ ex regno Syphacis in populi Romani potestatē venissent, adiectis donauit. Cn. Octauium classem in Siciliam ductam Cn. Cornelio consuli tradere iussit. legatos Carthaginiensium Romam proficisci, vtque ab se ex decem legatorum sentētia acta essent, ea patrum auctoritate, populique iussu, confirmarentur. Pace terra marique parta, exercitu in naues impos

posito, in Siciliam Lilybæū traiecit. inde magna parte militum in nauibus missa, ipse per lętam pace non minus quam victoria Italiam, effusis non vrbibus modò ad habendos honores, sed agrestium etiam turba obsidente vias, Romam peruenit, triumphoq; omnium clarissimo vrbem est inuectus. Argenti tulit in ærarium pondo centum millia XXIII. militibus ex præda quadragenos æris diuisit. Morte subtractus spectaculo magis hominum, quam triumphantis gloria Syphax est. Tibure haud ita multo ante mortuus, quo ab Alba traductus fuerat conspecta mors tamen eius fuit: quia publico funere est elatus. Hunc regem in triumpho ductū Polybius haud quaquam spernendus auctor tradit. Secutus Scipionem triumphantem est pileo capiti imposito, Q. Terentius Culleo, omniq; deinde vita, vt dignum erat, libertatis auctorem coluit. Africanum cognomen militaris prius fauor, an popularis aura celebrauerit: an sicuti Felicis Syllæ, Magnique Pompeii patrum memoria cœptum ab assentatione familiari sit, parum compertum habeo. Primus certe hic imperator nomine victæ ab se gentis est nobilitatus: exemplo deinde huius nequaquā victoria pares, insignes imaginum titulos claraq; cognomina familiæ facere.

Universidad de Deusto
Biblioteca

RERVM ET VERBORVM TERTIÆ T. LIVII decadis, Index.

A

Abietis in classe parandæ vsus Pagina 544
Acarnanes 481
Acarnanum eloquium 365
Accilla 149
Accua opp. 230
Aceduæ 65
Acerræ incensæ 164. reædificatæ 405
Achaicum concilium 447
Aciliani annales 325
Aciliana Syracusanorum 232. capitur 311,312
Acradinæ præfecti proditio ibidem.
Acradinæ Syracusanæ munitio 306
Adherbal Carthaginiens. prætor 519
Adriani, coloni Romani 416
Adrumetum 634
Ædilis ante legitimam ætatem factus 270
Ædiles curules & ædiles plebis 436
Ædiles curules partim ædiles patricij, partim plebeij 436
Ægates insulæ 10,51. ad easdem accepta clades 42
Ægimurus ins. 929
Ægium opp. 486
Æmilius prætor 51
Ænianes 482
Ænna vrbs 251,252253
Ærarium sanctius 417
Ærary Rom. inopia 228
Ærary facti, & tribu moti ibid.
Æsculapius pestilentiæ ergò Romam aduectus 361
Æ gestæus campus 450
Ætnæ ignes 370
Ætolorum cum Romanis fœdus 363
Ætolorũ ferocia 318. concilium 363
Ætolicum bellum 483
Afri & Numidæ quales 555
Africæ prouinciæ difficultas 536
Africi belli difficultas 536
Africani cognomen vnde 49
Agathocles Syracusanus 540
Agatirna 420
Agri Romani terminus, Italia 408
Agnus idẽ mas & fœmina 491
Agrigentinum bellum 227
Agrigentum Himilco recipit 249. a Romanis proditur 384
Alba Rom. colonia 415,567
Albij, & Caleni Atrij Vmbri exitus 518
Albis equis vehi magnificentia 211
Alcon Saguntinus 13
Alexander magnus 356
Allienſis clades 275
Allobrogum situs 32
Allucius 399
Alorci Hispani oratio 14
Alpes Gallos primum transisse 36. ab Annibale superatæ 39
Alpium horror 33. earum transitus difficultas ibid.
Aminander 446
Amilcar Annibalis pater 2. mars alter 10. a Romanis victus 49,203,204
Amilcar Gisgonis F. Sempronio traditur 25. præfectus præsidij Locrensis 557. eius clades 256. progenies inquieta 10
Amoris impotentia 425
Amusitus Ausetanorum princeps 65
Androgyni 414.
Andronodorus Syracusanus 232
Angues piscium more lasciuientes 407
Anitorgis 314
Annibal Carthaginiens. dux 1. admirandus 442. altero oculo captus 73. Carthaginem reuocatus 69. cum Scipione confligit 42
Annibal & Marcellus pares 441
Annibal Herculi vota exsoluit 28
Annibal imperator primum salutatus 3. vulneratur 7. eius vitia 136, 261. artes, fraus, astutia & insidiæ 5,249 35,86, 207,338,427,441, perfidia 41,60,628. fuga & clades 48,337,424,461, 467,558. clementia 154. modestia 221. patientia 628 comitas 154
Annibalis copiæ 1 centum quinquaginta millia hominum 8
Annibalis de se iudicium 45
Annibalis errata 165
Annibalis exercitus malis indomitus, luxuria emollitus

165. fama Romæ 40
Annibalis in acie instruenda peritia 645
Annibalis indoles 2. inopia 49,107,117
Annonæ vilitas 631
Annulorum aureorum modii 156
Annulos gestare quibus permissum esset Romæ ibid.
Anticyra 366
Apennini transitus difficilis 61, 69
Apum prodigium 219,437
Ap. Claudius Pulcher Cos. 269, prætor 301. trib. militum 128
Apollinis Delphici oraculū 561
Apollinis promontorium 629
Apollinares ludi 285. quando primum facti 362, 418,419, 648
Apollonia castellum 487
Apolloniatæ obsidentur 255, 256
Apuli ad Pœnos deficiunt 155
Apulia motus 211
Aquarum inundatio 631
Aquitaniam subigit Annibal 23
Araris ac Rhodani commixtio 31
Archimedis Syracusani industria 249. mors eius 313
Ardea colonia 415,568
Arethusa fons 312
Argentanum app. 624
Ariminum olim Gallia dicta 523
Aristomachus Crotensis 208
Ariston tragicus 235
Armes præfectus 397
in Armilustro pluuia lapidea 469
Arnus fl. 71
Arpi Romanis restituti 263
Aruerni Galli 459
Asdrubal, Annibalis frater 22. capitur 194. cum exercitu deletus 443
Asdrubal Gisgonis, & Asdrubal Amilcaris 314
Asdrubal Hædus 653
Asdrubalis apophthegma 654
Asdrubalis Barchini clypeus 326
Asdrubalis fraus & astutia 354, 579. fuga 179, 433, 471, 497, 498, 606. gloria 446, nobilitas 558. mors 83
Asena 176
Astapa sine præda militum ferro igniq; absumpta 508
Athanagia in deditionem recepta 64
Athenienses 564
Atrius Vmber 515
Attali fuga 484
Attanes regulus 498

Attellani liberi esse iussi 377
Attica leges Romam allatæ 186
Attilius prætor Lilybæi 106
Auaritia perniciosa 508
Auerni lacus 220
Auium obseruatio in bello 428
Ausidus fl. 120
Augures sacerdotes 599
Augurtorum vsus 428
A. Cornelius Mammula propr. Sardiniæ 169,186
A. Manlij trib. mil. mors 184
Aurinx vrbs 257
Aurum Iouis a muribus rosum 437
Ausetani populi 550. Romanis deduntur 65. ab Annibale subiguntur 23
Austicula vrbs 194
Auspiciorum religio 118

B

Badij ingratitudo 295. fuga 296
Bætis fl. 498,506
Bagrada fl. 630
Baleares ins. 528
Baleares funditores 58
Balbus mons 589
Barbarorum fluxa fides 315
Barchina factio 2,43,653
Barguſii 20
Bargulum opp. 564
Belligenis honos 618
Bellonæ deæ ædes 358,528
Belli alea varia 380
Belli iure multa peperam facta, defendi 372
Bella bene gesta, pacem aquiorem dant 157
in Bello nihil tam leue est, quod non magnæ rei momentum faciat 294
Beneuentani coloni Rom. 417
Beneuentanorum humanitas ergo milites Rom. 225
Betula vrbs 430
Bigerra vrbs 257
Blasius ac Dasius Salapiæ principes 381
Blandæ opp. 230
Blosiorum fratrum coniuratio 405
Bocchar Maurorum rex 587. præfectus regis Syphacis 589
Boiorum defectio 24
Bomilcaris classis fuga 237, 305, 307,308
Bostar Saguntinus 186,345
Bos equuleum pariens 183
Bos locutus 418,491
Boum cornibus faces ac fasces alligatæ, & incensæ 89
Brixiani Galli 26
Brutij 210. extremus Italiæ angulus 475,443.
Brutij Rom. dediti 424,624
Brutiorum a Romanis defe-

Ætio 105. clades 427
Busa muliercula 128
Busta Gallica 86
Buthrotus fluuius 557

C

Calum ardens 70
Cali chasma 71
Ceremoniarum cultus neglectus 81
Cærites Tarquiniensium consanguinei. 452
C. Albius Calenus 510
C. Arianus trib. pl. 439
C. Arrius Umber 510
C. Attilius prætor 26,66
C. Aurelius Cotta prætor 632
C. Aurunculeius pr. 410. tertia leg. trib. 462
C. Centronius prop. 79
C. Calpurnius pr. 409
C. Claudius Cento dictator 468
C. Claudius Nero Cos. 455 censor 451,469
C. Decimij Flauii virtus 423
C. Flaminius Cos. 16,114. quæstor 398. eius triumphus 145
C. Fuluius Flaccus legat. 414 Capuam capit 349,350. eius seueritas 351
C. Hostilius Tubulus pr. 410, 475
C. Lælius historicus 443. orator ad Syphacem cum domi missus 501
C. Lectorius legat. 299. prop. 412
C. Liuius Salinator pr. 631
C. Luctatius 529,534
C. Manlius Attilius curio max. 413
C. Minucij Numatij mors 121
C. Nero 468
C. Octauius 540
C. Papirius C. F. sacerdos 269 L. F. Masso decemuir sacr. ibidem.
C. Sempronius Blæsus 334
C. Seruilius Casca tribunus plebis 271
C. Seruilius magister equitum 450
C. Seruilius Pr. 459
C. Sulpicius Galba pont. 649
C. Valerius Flaccus 413
Culatini liberi esse iussi. 377
Calauij Campani incendiarij 367
Cales colonia deducta 567
Callicula mons 89
Calo coniurationis index 212
Calonum habitus exploratores missi 603
Calores fl. 223
Calpurnij Flammæ virtus 138
Campani Annibalem arcessunt 148,220. eorum contio 237. fames 297. lascivia ac luxuria 146. perfidia 347. socordia 286. strages 189
Canna vicus 120
Cannensis cladis 124,147. Carthaginiensibus exponitur 156. excusatio 262. magnitudo 135
Cannensis victoriæ elatio 157
Cantherius in fossa, prouerb. 202
Capua a Romanis obsessa 335
Capua Annibali Cannæ 300. Italiæ caput 286
Capuæ voluptates 352
Capuana coniuratio 404
Caraleis vrbs 193
Carpesiorum gentis defectio 175
Carpetani pop. 6
Carseoli Rom. colonia 414, 567
Carteia opp. 518
Cartalonis mors 258
Carthago noua 5,390. eiusdem vrbis oppugnatio ibid. Carthaginienses Romanis inferiores 553
Carthaginiensium cladis 257, 606,440. compensata 130
Carthaginiensium classis 51
Carthaginiensium & Romanorum res variis casibus mista 314,315
Carthaginiensium ingratitudo 429. rebellio 648. in acie perturbatio 643. superbia & crudelitas 540,559. terror & pauor 553,585
Casea Seruilius 271
Casilinum oppidum oppugnatum 163,167,227
Casinas ager, & Casilinus 84
Cassij Altinij dubia fides 260
Castrum Altum 256
Castulo vrbs 217,502
Castulonensium defectio 502 eorundem diuisio ibid.
Celtiberia 47.
Celtibericum bellum 97
Celtiberi mercenarij milites 4 266,314
Cenchrea opp. 487
Censoria animaduersio vrbem vitijs purgat 227
Censuræ ratio 598
Cerdubellus Castulonensis 505
Cerealia ludi 649
Cereris ædes 495
Chalcis vrbs 484. eius turbatio 482
Cimbis 527
Circeij Rom. colonia 416
Circeis 567
Cirtha 613
Cisseus mons 482
Ciuismarus regulus 258
Classis Romana in Africam expeditio 543
Classidium Annibali proditum 50

Claudiæ Quintiæ matronæ pudicitia 564
Claudij Asselli Romani virtus 202
Claudius historicus 325
Claudius Nero 226. eius laus 490
Cline vrbs 366
Cliternum opp. 264
Cluius publicus Roman. exustus 631
Clodius Licinius historicus 578
Clupea vrbs 446,461
Cn. Cornelius Dolabella rex sacrorum 455
Cn. Cornelius Lentulus 650
Cn. Cornelij Lentuli tribuni militum nobilis animus 124
Cn. Cornelius Scipio 315
Cn. Cornelius Scipio, P. frater 33. vulneratur 317
Cn. Fulvius Centimalus 328, 332
Cn. Fulvius pr. 403 proconſ. 401. eius mors 455
Cn. Magius Attellanus 228
Cn. Octauius pr. 529
Cn. Pupius & Cæſo Quintius Flaminius duumuiri 108
Cneus Scipio a Pœnis obſeſſus 255. primus in Hiſpaniam profectus 521. eius res 91. virtus 398. mors 319
Cn. Sempronius Blæſus 409
Cn. Seruilius Coſ. 60
Cn. Seruilius Geminus Coſ. 599. 649
Cn. Seruilius Capio pontifex 269. Pr. 529. Coſ. 599
Cn. Siccius trib. pl. 148
Colcas Rom. ſocius 430
Compulteria vrbs 230
Cominium opp. 289
Concordiæ ædes 108, 169
Conſentia vrbs 599. ad Rom. deficit 624. a Samnitib. capta 180, 492
Conſulis dignitas 261
Corbis & Orſuæ monomachia 454
Cornus opp. 193
Cortona vrbs 74
Coruus in puluinario Iouis ſedens 65
Corui aurum edentes 602
Coſſani coloni Rom. 417
Cremona colonia 25
Cremonenſes coloni Rom. 417
Criſpini Coſ. mors 443, 445
Crotonienſe bellum 207, 575
Cumæ ab Annibale oppugnantur 577
Cumani municipes Rom. 182
Curionis maximi comitia 413
Cynum emporium 484
Cyrenæ vrbs 154

D

Damaſippus Laced. 302

Dampetia opp. 624
Dardanorum motus 450
Decius Iubellius trib. mil. ſeditioſus 478
Decius Magius 149, 150, 154
D. Quintij mors 382
Delphorum oraculum 561
Demaratæ Hieronis F. ſuperbia & mors 233, 237
Demetriacus ſinus 484
Demetrias vrbs 481
Demetrius Pharius a Rom. victus 107
Democrates Annibalis præfectus 426
Democratis claſſis 382
Deſalces 586
Dij colendi qui ſint 559
Diales flamines 413
Dimallum opp. 563
Dionyſij tyranni luxuria 211. eius vox de retinenda tyrannide 233
Diſciplina militaris ſoluta 509
Druentia fluuius 32
Dryma opp. 485
Dux itineris falſi in crucem ſublatus 85
Ducis boni munus 352
Ducum diſcordiæ malum 117
Dymæ vrbs 449

E

Ebuſa inſ. 93
Edeſco 428
Elatia vrbs 484
Elephanti Annibalis 424
Elephanti caſtellorum ſpeciem præbentes 495
Elephanti in triumpho ducti, Punicæ victoriæ ſignum 360
Elephanti vt facile interimantur 471
Elephantorum conſternatio 641
Elephantorum ſtrages, & cæſorum moles 303, 342, 343
Elephantino capite puer 418
Elis ab Romanis occupata 449
Emporiæ vrbs 357
Emporium opp. 60
Epanterij 545
Epicides Sidon 247, 305, 310
Epulum Iouis 470, 650
Equeſtres notæ 419
Equuleus cum quinque pedibus 602
Equi publici & priuati 419
Equorum albornm quadrigæ 211
Erea & Triphylia Achaiæ reddita 486
Eropus 565. Lychnidum capit 450
Erythræ 487
ad Erycem montem calamitas Carthaginenſium 10, 42
Eſſernini coloni Rom. 417
Etouiſſa vrbs 23

Enbœenſis 481
Esentus ſtultorum magiſter 113
Eugenium opp. 564
Euryalus 305
Exilium capitalis pœna 347

F

Fabij dictatorij, cognomine Cunctatoris, cum Annibale conflictationes 183. eius facetum dictum 439. prudentia ac dexteritas 104,105. amor patriæ 101. præclare geſta 532. criminatio 100
Fabius Maximus Fabij F. trib. mil. Conſul 128,183. eius religio 432. abſtinentia 425. cunctatio 84,96,532,632
Fabri Lotrenſes capti 555
Fabulæ Græcæ 540
Falaricæ deſcriptio 9
Fama in maius omnia auget 509
Famæ celeritas 231,249
Fames 115,167. Capuanorum 346. exercitus Punici 286
Faſces ac ſecures in tergum vſurpatorum verſi 510
Fax in cœlo 565,602
Faucula Cluuia 375
Felix vnde dictus Sylla 586
Firmani coloni Rom. 417
Flaccus Valerius Rom. leg. 11
Flaminij caſi corpus non inuentum 77
Flauij Lucani defectio 581
Floronia & Opimia Veſtales ſtupri comperta 138
Fons Herculis 71
Fons ſubterraneus 218
Formiana ſaxa 89
Fortis Fortunæ ædes 418
Fortuna belli varia 380
Fortuna primigenia 596
Fortunæ ædes 277,443
Forum piſcatorium 367
Forum Boarium 124
Foſſa Græca 544
Fregellani agri pop. 342,417
Fulmine icti aliquot homines 111
Fulmine tacta 279
Fuluius prator 204
Fuiſulæ opp. 236

G

Gadibus excluſus Mago 527
Gaditana proditio 519
Gaditani 509. Romanis deduntur 527
Gala 265,586. Numidarum rex 433
Galeagra turris 302
Galeria tribus 409
Galeſus fluuius 283
Gallia olim Ariminum dicta 529
Gallica ſpolia 158,258
Galli armorum auidi 16. artis auidi 21 cantant & clamant in bello 28. intoleranti ſſima laboris corpora 72
Galli Brixiani 26
Galli mercenarii milites 32, 177,281 325,544
Gallorum enſes 121
Gelo, Hieronis regis F. 180
eius mors 211
Genua exædificata 601
a Magone capitur 545
Gerion vrbs 90. horreum Annibalis 17
Giſgo legatus 186
Gloria cupiditas 198,538
Græciæ motus 446,481
Grumentum opp. 500

H

Hamæ vrbs 188
Hannibalis negligentia 131
virtutes 3. vitia 4. vide Annibal
Hanno Bomilcaris F. 159,386
Hanno captus 63,189. eius clades ac fugæ 191,518. mors 586,594
Harmonia 238. eius mors 237
Harſicora Sardorum iuuentutem armat. 194. mortem ſibi conſciſcit ibidem
Heracleä Hieronis F. 237
Heracleæ vrbs 327
Heraeleenſe concilium 482
Heraclitus Scotinus 192
Herbeſum receptum 348
Herdoneæ vrbs 310
Herea & Nemea ludicra 447
Herennius Baſſus 198
Hermandica capta 5
Hetruria fertilitas 73
Hexapilum Syracuſanum 23
Hiero rex 51. a Pœnis vexatur 111. eius amor ergo Romanos 112. beneuolentia 153. beneficentia 192. fides 211 obſeruatio 374. charitas apud Syracuſanos 211. teſtamentum publice recitatum 110. memoria 335
Hieronymus Syracuſ. tyrannus 211,213. eius mors ibid.
Hſmera 212
Himileo 132,177. eius copiæ 249. mors 307
Hioſtus ſuſus fugatuſque 193
Hippo regius 552
Hippocrates & Epicides 212,235
Hippocratis mors 327
Hipponiates 327
Hirpini ad Rom. deficiunt 424
Hiſpania vſque ad Oceanum Romanis ſubdita 531
Hiſpanicæ res variæ 256 314,549
Hiſpanicum bellum 314,470
Hiſpanienſis gladius 128
Hiſpani fera & bellicoſa gens 91. inquieto & auido in nouas res ingenio 94

Hispanorum clades 256,523 552
Hispanorum ac Liguru clades 471
Honori & Virtuti ædes vota 440
Honosca capta 93
Hordeum pro tritico militibus ignauis datum 422
Hospitij religio 14
Hostiis humanis sacrificatum Romæ 133
Hostis contempti ac neglecti malum 321
Hostem in æstum diei extrahendi æstus 494
Hybla & Magella vrbes ad Pœnos deficiunt 360

I

Iamphorina 366
Ibe opp. 506
Ibera vrbs 178
Iberus fluuius 3. eum Annibal traiicit 23
Idea mater 561. vt a Romanis recepta 565
Ilercaonenses pop. 94
Illergetes latrones 521. eorum clades 524
Illiberis opp. 24
Illiturgi 254,257,353
Illiturgitanorum defectio 502
Indigeminis fraus 213
Indibilis regulus 398. eius fraus 428,429. mors 552
Infans in vtero matris clamans, Io triumphe 216
Ingauni Ligures 545
Insula, vbi Arar, & Rhodanus confluunt 32
Interamna colonia Rom. 416, 567
Inuidiæ malum 385
Isalca 294
Italiæ aditus difficultas 459
Iubellius Taurea 151. eius mors 351
Iuliæ ante Calendas messis Romæ 184
Iunonis donum 65. honos 66
Iunonis Laciniæ templum 209,628
Iunoni Laciniæ aram Annibal dedicat 546. delubrum eius violat 628
Iuno regina, Iuno sospita 71
Ius quæ re constet. 414
Iurisiurandi ad altaria faciendi, ac simul sacra tangendi ritus 3
Iouis ædes de cælo tacta 259,407. item signum 418
Iouis epulum 270,455,559
Iouis porta Capuæ 349

L

Lactea pluuia 418
Lacetanorum clades 65

Laciniæ Iunonis fanum 209
Lacinium opp. 339
Lacumaces regno pulsus 587
Lacus Ostiæ 418
Lacus Thrasymenus 417
Lamia vrbs 446
Lapides atri locus 347
Lapidum pluuia 65,110,111, 277,556
Latomiæ, seu Latumiæ 367
Latona 285
Laureæ coronæ gestandæ ritus 155
Lautulæ 479
Lectisternium iteratum 65,71,81
Lectorius legatus 563
Legati iure gentium sancti 572. eorum violatorum scelus 9,25. Legatorum admittendorum ius, gentium ius 10
Legio non eodem semper numero constabat 369,515
Lemnus ins. 481
Leontia vrbs 255
Leontinorum tumultus 230, 241,242
Leuini consulis res gestæ 384
Libui Galli 39
Locrenses Romanis portas claudunt 195
Locrensibus libertas, leges, senatus, restituuntur 576
Locrorum obsidio, eiusque solutio 445
Longuntica opp. 93
Lucanorum deditio 424
Lucerini coloni Rom. 417
Luci & Iunonis Laciniæ meræ pascua 209
Luctatij consulis in conficiendo bello celeritas 102
Ludi Apollinares 285,633
Ludi magni facti 339,599
Ludi plebeij 181,270,456,463
Ludi Romani 181,270. plebeii 435,599,455,490,649
Ludorum Apollinarium dies certus statutus 438
Lunæ duæ interdiu 70
Lupus in vrbem ingressus 65. vigilem laniat 456
Lustratio vrbis 65
Lychnidum 450

M

Macedones, graues accolis 366. eorum clades & fuga 483
Macedonicum bellum 254
Machanidas Laced. tyrannus 446,482
Magella 359
Magister equitum dictatori imperio æquatus 101,104
Magistratuum electio vt fieri solita Romæ 408
Magius Decius 153
Magni campi in Africa 605
Magnus vnde dictus Pompeius 657

Mago Amilcaris F. eiusque res gestæ 186,194,392,394,493, 520,526,527,445,623,625
Maharbal Himilconis F. 13,127
Maliacus sinus 447
Mamertinorum periculum 639
Mandonius 424,520,552
Manduria 424
Manlii virtus 167
Manni serui iudicium 367
Marcellus Claudius, eiusque res gestæ 159, 200, 222, 241, 303, 304, 311, 312, 326, 370, 371, 374, 404, 420, 435, 443, 449
Marius Alsius 198
Martis ædes de cœlo tacta 438
Martii equitis Rom. gloria ac prodigium 325, 358
Martiana carmina 284
Masanissa, eiusque res 266, 408, 431, 494, 505, 541, 553, 554, 590, 612, 615, 617, 618
Masæsylorum descriptio 500, 591
Massilienses Romanorum socii 357
Massyla gens 265
Matalus regulus 30
Mater deum 561. vt a Rom. recepta 566
Maruta mater 277
Marusii 266
Maximi cognomen 631
Mediastuticus 338
Megalesia ludi 567
Megara diripitur 132
Meles capta 402
Melita inf. 53
Meninx inf. 105
Menippus dux 450, 482
Mentis ædes 82, 182
Mentissa opp. 353
Mercenarium militem quando habere cœperint Romani 266
Mercurij promontorium 584
Mercurius Teutates 398
Merici proditio 311, 359
Metapontinorum fraus 289, 428
Metaurus fluuius 470
Metia tribus 598
Metellus 586
Militum modestia 222, 462. patientia & labor ibid.
Miluius pons 474
Minucy cum Annibale pugna 101, 109
Monomachiæ aliquot 202, 215, 293, 501, 509
Muliebris superbia 233
Mula pariens 386
Munda vrbs 257
a Muribus aurum Iouis arrosum 437, 602
Murgantia vrbs 360
Murgantinorum defectio 360
Muralis corona certamen 396
Mutines, qui & Hipponiates 328, 384, 408
Mutinæ obsidio 25, 360
Myla fluuius 231

N

Nabis Lacedæmoniorum tyrannus 564
Nadagara vrbs 635
Nauius Crispus 255
Narnia Rom. colonia 416
Narniensis tribus 598
Nassos inf. 303
Nauale bellum 247, 382, 443
Naues rostratæ, onerariæ & longæ 437, 581
Naupactum vrbs 366
Neapolis & Thica Syracusarum regiones 305
Neapolim Annibal captat 159
Neapolitanorum erga Romanos animus ac liberalitas 107
Nemeorum ludorum solennitas 447
Nepete colonia 416, 567
Neptuni ara sudore manans 491
Neronis celeritas ac diligentia 472
Niciæ Achæorum prætor 487
Nico Tarentinus 278, 280
Nico Tercon 280. eius mors 426
Norbana colonia Rom. 417
Nouendiale sacrum 486
Noua Carthago 5 a
Nucerta in deditionem accepta 162
Nucerini Calatiam traducti 405
Numidæ 580. fallaces 328. libidinosi 536, 579, 614. strenui 346

O

Ocis mala 367
Octacilii proprætor. Siculi angustiæ 109
Olba vrbs 607
Oleades 5
Olympiorum solenne ludicrum 354
Opuntii direptio 484, 984. Opuntiorum emporium 484
Orbitanium opp 20
Oretani 19
Oreum vrbs 482, 483, 448, 485
Orestis vrbs 841
Orieum de Macedonibus receptum 254
Orinx 4 9

P

Pacuuii Calauii fœcinus 151
Padus Rhodano violentior 44
Pæstani coloni Rom. 28
Palmata tunica 6 8
Pandosia vrbs 599
Patriæ amor 152, 153, 204, 6 4
Pedanii virtus 282

Peligna cohors 287
Penninus 39
Peparethum opp. 482
Perduelles hostes 582
Perolla Calauij F. 151
Perseus rex, eiusque res clarae 364
Perusinorum clades 168
Pestanorum beneuolentia erga Romanos 111
Pessimunte Romam aduecta Idea mater 561
Pestilentia Romae 306,438,561
Petellia seu Petilia vrbs 180
Petellini pop. 168
Pheneum opp. 486
Philippus Maced. rex eiusque res gestae 114,185,191,256,364, 425,446,451,553
Philodamus Argiuus 306
Philomenes Tarentinus 278, 297
Phoenice vrbs 564
Phisias 446
Pilum Romanum 566
Pineus rex 108
Pityusa insula 527
Placentini, colonj Rom. 417
Plator 482
Pleminius legatus Rom. 558, 560,557. eius mors 578
Pleuratus rex 363
Pluuia sanguine mista 70. lapidea 70,332
Poenorum clades 194,205,228, 289,324,327, 424, 432, 475, 495, 496, 499, 545, 557, 596, 623
Pomponius proprator 226
Pontia colonia Rom. 417
Porcus biceps 491. cum humano ore 407
Posthumius Tyrgensis 272
Potidania vrbs 437
Prodigia 70,133,183,260,277, 362, 407, 418, 437, 491, 566, 567, 602, 648
Prodigiorum procuratio atq; expiatio Romae 66,79
Promontorium Mercurij, Pulchri 584
Proserpinae thesauri violati 432. eius vltio 570
Prusias rex 485,564
Ptolemaeus & Cleopatra reges Alexandriae 406
Publicanorum fraus 268
Publicanorum ordinem offendere senatus metuit 269
Pudicitiae memorabile exemplum 398
Punica fides 77,354, 627
Pyrenes promontorium 357
Pyrenaus saltus 24
Pyrgum castellum 450
Pyrrhi hospitalitas 196

Q

Quinquatrus, quinquatria 367

Regnandi

R

Regnandi libidinis malum 10
Religionis externae inductio perniciosa 268
Religionis praue malum 437
Regis mali typus 211
Rheginorum fides 180,206
Rhegium opp. 515
Rhion, fretum inter Naupactiu & Patras 445
Rhium 486
Rhodani ostia 27,29,31
Roma caput orbis 31
Romani imperiu suum plus auxerunt parcendo victis, quã vincendo 582
Romanorum aequitas 147, 406,418. clementia, lenitas & seueritas 354,417. gratitudo 417,474.621,626. integritas de maiestate nominis sui cura 556. munera ad exteras gentes 406. virtus inter aduersa 257
Romanorum ambitio 46. clades 50, 76,79,106,230,293, 298, 299,315,319,386,404, 421,441,442,448. crudelitas & ambitio 46. superbia ac tyrannis ibid. timor, trepidatio, anxietas ac suspensio animi 16,60,344,459, 473
Rullus 631
Ruscino portus 24

S

Sabatini liberi esse iussi 377
Sacerdotij antiquum ius 413
Sacrum nouendiale 182,262, 362
Sacra Romanorum 66,67
Sacri portus 388
Sagmina fœcialium 655
Saguntj situs 335
Saguntina oppugnatio 6,14, 30,531
Salinator vnde dictus 557
Salera vrbs 593
Sanctius aerarium 417
Sanguinea pluuia 218
Sardorum defectio 183
Sardinia domita 195
Satriculani 417
Sauo opp. 445
Scerdiletus 451,481
Scipio Carthaginiensium fatalis hostis 634
Scipio facta sua recensct 516
Scipionis cum Fabio contentio 537
Scipionis iunioris Africani descriptio 356. eiusq; res 386, 392,432,495,500,646, 505, 503. inde vsq; ad 586. & mox 616,617,645,638,644, 605
Scipionum clades in Hispania 386,535
Scipionum fata 521. mors 329.

sepulchrum 356,510. *virtus* 389
Scopas 376
Scotusa vrbs 482
Sedetani Rom. socij 509
Sempronij Blæsi mors 106
Sempronij Cos. acta 269
Seppius Lesius 338
Septemuirale iudicium 261
Septimii Martij virtus 320,358, 517
Sepulchrum dirutũ, promontorium Africæ 372
Seruius Sulpicius Galba 436
Seruorum delectus 156
Setia colonia 416,438
Sextus Antistius legatus 455
Sexti Digitij virtus 410
Sextus Iulius Cæsar pr. 435. *leg. Crispini Cos.* 446
Sibyllinorum librorũ vsus 66,81
Sicilia tota in Rom. ditionem venit 385
Sicilia fertilitas 537,544
ex Sicilia frumentũ Romam portatum 537
Siculum fretum 370
Siculorum clades 149
Signia colonia 417
Silpia vrbs 494
Solis cum luna pugna 70
Solis orbis minui visus ibid.
Soles duo visi 491,565
Sopater Macedo 234,652
Sophonisba 613. *eius mors* 618
Sora Rom. colonia 416,438
Sosis 305
Spei ædes 277
Statius Metius 228
Stellas campus 58
Stissium opp. 64
Stratagema 335
Sucro opp. 312,516
Suessa Rom. colonia 416,567
Suessetani 509
Suessula opp. 201
Sunium opp. 487
Supplicatio belli ergò 16
Supplicationes tridui 475. *Iunonia* 457
Sutriani Rom. dediti 376
Sutrium colonia 415,567
Sylua Litanæ fraus 173
Syphacis historia 265,253,578, 594,607. *cum Romanis fœdus* 265,406,580,603
Sypheum opp. 624
Syracusarum obsidio & direptio 234, 245, 310, 314, 326, 359, 365,574

T

Tagus fluuius 5
Tarentum Liuius amittit 278. *Fabius expugnat* 425. *recuperat* ibid.
Tarenti arx 281,282,383. *opulentia* 427

Tarento potiuntur Rom. 383
Tarentinorum fames 358,382
Tarraconensis conuentus 401
Taurini pop. 39
Taurinorum & Insubrium bellum 39
Terentius Culleo 536
Terentij Varronis temeritas 114
Tessera militaris 495
Theanus Sidicinus 133
Theodorus & Sosis Syracusanus 231
Themistius 235
Theodori persuicacia 489
Thermopylarum saltus 481
Thrasò 112
ad Thrasimenum lacum clades 221
Thuribulorum vsus apud Rom. 566
Tiberius Sempronius Gracchus augur 599
Ticinus ponte iunctus 47
Tifata colles 193
Toga pictæ honos 621
Toron vrbs 485
Transfugarum proditio 346. *supplicium* 442
Trebia fluuius 50
Trebiensis clades 59
Trebula vrbs 193
Triballi 450
Tribunalia prætorum ad piscinã publicam posita 183
Trib. Rom. XXXV. 598
Tributi indictio 181
Tricastini populi 32
Tricorij pop. ibid.
Tritonon opp. 485
Triumphalis ornatus 611
Triumuiri capitales 269. *mensarij* 379. *sacris conquirendis donis persignandis, reficiendis ædibus sacris* 277
Trogilorum portus 302
Tullianum carcer 578
Turdetani sub corona venditi 529
Turia fluuius 344
Tiberis inundatio 217,648

V

Vacceos bello petit Annibal 5
Varronis Cos. arrogantia 111
Varro Camensi pugna ablatus 333
Velites 641
Veneris Erycinæ ædes 81
Venusia 461
Venusini colo. Rom. 417
Ver sacrum votum 80
Veragri pop. 39
Vercellius & Sicilius 191
Vergæ opp. 624
Vergiliarum sidus 36
Vermina Masanissæ F. 591. *Syphacis* 645. *eius cladis & fuga* 646
Vestalis ignis extincti prodi-

gium 491
Vestia Oppia 375
Uffugum opp. 634
Vibij virtus 287. concio 347
Vibius & Pacilius Brutij fratres 427
Vicilinus Iupiter 260
Victoriæ sedes, Capitolium 112.
simulacrum fulmine ictum 362
Victoriæ mons 256
Vicumuia 60
Vocontiorum mons 256
Volciani 20
Volones milites 235
Volonum legiones 458
Voluntarij milites, equites ac pedites 548
Vulcani ins. 51
Vulturnius fluuius 85, 222.
ventus 122

X

Xenophanes 185

Z

Zazynthus ins. 364
Zama ins. 635
Zoilus 210, 211, 218

FINIS.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Concepción
Biblioteca